TARTU ÜLIKOOL
RAKE
1632

RAHVUSKAASLASTE PROGRAMMI MÕJU-UURING

Lõpparuanne
2015

HARIDUS- JA TEADUSMINISTEERIUM

Uuringu tellis Haridus- ja Teadusministeerium.

Uuringu koostas Tartu Ülikooli sotsiaalteaduslike rakendusuuringute keskus RAKE ja Balti Uuringute Instituut.

Uuringu autorid: Merli Aksen
Kertu Aruoja
Kadri Lees
Maarja Käger
Marek Sammul
Sille Vahaste-Pruul
Merit Tatar
Aivi Themas
Uku Varblane

Uuringu autorid tänavad tellija esindajaid Andero Adamsoni, Rena Selliovi ning kõiki Haridus- ja Teadusministeeriumi ametnikke, kes toetasid uuringu valmimist asjakohaste märkustega, samuti uuringusse panustanud ja rahvuskaaslaste programmiga seotud olulisi asutusi SA Archimedes, Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed ning Eesti Instituut ja MTÜ HeadEst. Autorid tahavad aga eriti ära märkida kõikide küsitlustes osalenud ja intervjueeritud rahvuskaaslaste panust, kes leidsid aja ning võimaluse jagada oma mõtteid.

RAKE on võrgustikutüüpi rakendusuuringute keskus. Meie missioon on tõsta teadmisel põhineva otsustamise osakaalu Eesti ühiskonnas. Lisaks RAKE meeskonnale kaasame kõrgeima kvaliteedi tagamiseks oma uuringutesse parimaid valdkonnaeksperte nii Tartu Ülikoolist kui ka mujalt. RAKE võrgustik hõlmab kõiki TÜ sotsiaalteadlasi ning meditsiini-, loodus-, tehnika- ja humanitaarteaduste valdkonna esindajaid.

Kontaktandmed: Lossi 36-124, 51003, Tartu
http://www.ec.ut.ee/rakendusuuringud

SISUKORD

Lühikokkuvõte **10**

Sissejuhatus **14**

1 Hindamise metoodika **15**

1.1 Hindamise põhimõtted *15*

1.2 Dokumendianalüüs *16*

1.3 Uuring sihtrühmade seas *17*

1.3.1 Sihtrühmade kontaktandmete kogumine 19

1.3.2 Ankeetküsitlused 22

1.3.3 Süvaintervjuud sihtgruppide esindajatega uuringutulemuste tõlgendamiseks 23

1.4 Juhtumiuuringud *24*

1.5 Fookusgrupi intervjuud uuringutulemuste ja soovituste kontrollimiseks *24*

2 Kirjanduse ülevaade ja dokumendianalüüs **25**

2.1 Ülevaade rändeteooriatest *25*

2.2 Eesti varasemate rändealaste uuringute analüüs *28*

2.2.1 Uuringute sihtgrupid 29

2.2.2 Keelelis-kultuuriliste uuringute ülevaade 30

2.2.3 Väljarände iseloom ja põhjused 36

2.2.4 Tagasirände iseloom ja põhjused 40

2.3 Rahvuskaaslaste programm *45*

2.3.1 Ülevaade rahvuskaaslaste programmist 45

2.3.2 Rahvuskaaslaste programmi lähtealused 46

2.3.3 Rahvuskaaslaste programmi rakendamine 47

2.4 Rahvuskaaslastele suunatud algatused välisriikides *50*

2.4.1 Leedu diasporaapoliitika ja programm “Globaalne Leedu“ 50

2.4.2 Läti diasporaapoliitika ja rahvuskaaslaste uuring 53

2.4.3 Ungari diasporaapoliitika ja õppeprogramm 54

2.4.4 Tšehhi diasporaapoliitika ja rahvuskaaslaste programm 56

2.5 Kirjanduse ülevaate ja dokumendianalüüsi kokkuvõte *57*

3 Sihtgruppide uuringu tulemused **61**

3.1 Rahvuskaaslased *61*

3.2 Eesti keele õppe korraldajad ja eesti keele õpetajad välismaal *75*

3.3 Eesti keelt õppinud laste vanemad *105*

3.4 Eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed *137*

3.5 Eestis õppinud väliseestlased *150*

3.6 Eestisse tagasipöördunud *173*

3.7 Väliseesti ajalehtede väljaandjad *202*

3.8 Väliseestlaste kultuuriprojektid 206

4 Järeldused ja soovitused 210

4.1 Programmi hindamine lähtuvalt hindamisalustest 212

4.2 Ülevaade uuringus osalenud rahvuskaaslastest 218

4.3 Eesti keele õpe 220

4.4 Rahvuskaaslaste Eestis õppimise võimalused 225

4.5 Väliseesti kogukondades eestluse säilitamisele ning tugevdamisele suunatud tegevused 228

4.6 Väliseesti väljaanded 230

4.7 Eestisse tagasipöördumine 231

4.8 Eesti majanduslikud huvid ja rahvuskaaslaste programm 236

4.9 Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist ning toetatavatest tegevustest 238

Summary 239

Краткое резюме 243

Viidatud allikad 249

Lisa 1 – programmi „Globaalne Leedu'" tegevused ja meetmed 255

JOONISTE LOETELU

Joonis 1. Hindamise protsess 15
Joonis 2. Hindamisprotsess 16
Joonis 3. Eestist väljarännanud ja nende sihtriigid. Riikide koondnäitajaid („Kokku“, „EL…“) kajastab parempoolne telg. Allikas: Statistikaamet..... 37
Joonis 4. Eestis sündinud ja Eesti kodakondsusega inimesed Euroopas 31.12.2011 seisuga. Allikas: Statistikaamet 38
Joonis 5. 2012 ja 2013. aasta suurima ja väikseima sisserändega EL riigid suhtena rahvastiku arvu. Allikas: Eurostat, autori arvutused. 41
Joonis 6. Eestisse sisserännanud ja nende lähteriigid. Riikide koondnäitajaid („Kokku“, „EL…“) kajastab parempoolne telg. Allikas: Statistikaamet..... 41
Joonis 7. Sisserännanute sünniriik. Allikas: Statistikaamet. 42
Joonis 8. Eestisse sisserännanud ja nende kodakondsus. Allikas: Statistikaamet, autori arvutused. 42
Joonis 9. Kodakondsete osakaal suhtena tagasirändajatesse, suurima ja väikseima osakaaluga EL riigid. Allikas: Eurostat, autori arvutused. 43
Joonis 10. Eestist ära kolimise aasta (osakaal %, n=1098) 61
Joonis 11. Eesti külastamise sagedus (osakaal %, n=1161) 62
Joonis 12. Kodakondsus lahkumisaasta rühmade kaupa (osakaal %, n=1098) 62
Joonis 13. Kodune keel elukohariikide kaupa (osakaal %, n= 688) 63
Joonis 14. Kodune keel lahkumisaastate kaupa (osakaal %, n=1096)..... 64
Joonis 15. Muu kodune keel neil, kes kodus eesti keelt ei räägi (osakaal %, n=335)..... 64
Joonis 16. Rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=1154)..... 65
Joonis 17. Rahvuskaaslaste põhitegevus küsitlusele vastamise ajal (osakaal %, n=1152) 65
Joonis 18. Eestist ära kolimise enesearenguga seotud põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098) 66
Joonis 19. Eestist ära kolimise isiklikud põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098) 67
Joonis 20. Eestist ära kolimise tööalased põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098) 68
Joonis 21. Rahvuskaaslaste elukohariik (osakaal %, n=1161) 69
Joonis 22. Rahvuskaaslaste välismaale ära kolimise põhjused Norras, Suurbritannias ja Soomes (osakaal %, n=433). 70
Joonis 23. Eestisse tagasipöördumise olulisemad põhjused tagasipöördujate seas (vastajate arv, n= 32).. 71
Joonis 24. Eestisse tagasipöördumist kaaluvate vastanute olulisemad põhjused tagasi tulekuks (osakaal %, n=342) 72
Joonis 25. Rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=1140) 73
Joonis 26. Rahvuskaaslaste hinnangud Eesti kohta käivatele väidetele (osakaal %, n= 1091) 73
Joonis 27. Rahvuskaaslaste hinnangud enda kohta käivatele väidetele (osakaal %, n=1091)..... 74
Joonis 28. Rahvuskaaslaste hinnangud rändeteemalistele väidetele (osakaal %, n=1091) 74
Joonis 29. Rahvuskaaslaste hinnangud rände mõjust Eestile (osakaal %, n=1091) 75
Joonis 30. Küsitlusele vastanud eesti keele ja kultuuri õpetajad ja korraldajad teistest riikidest (vastajate arv) 76
Joonis 31. Eesti keele ja kultuuri õpetajate leidmise keerukus välismaal (osakaal %, n=32)..... 77
Joonis 32. Õpetajate eesti keele õpetamisele kuluv keskmine aeg tundides ühes nädalas (osakaal %, n=45) 77
Joonis 33. Eesti keele õpetajate kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=45) 78

Joonis 34. Grupid, kellele eesti keele ja kultuuri õpet pakutakse (organisatsioonide arv, n=38) 78
Joonis 35. Väliseestlaste huvi eesti keele ja kultuuri õppimise vastu korraldajate hinnangul (osakaal %, n=36) 80
Joonis 36. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õppijate ning lapsevanemate huviga eesti keele õppe vastu (%) 81
Joonis 37. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õpetamisega seotud teguritega (%) 85
Joonis 38. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õpetajate töö tasustamise ning tunnustamisega (%) 86
Joonis 39. Rahvuskaaslaste programmist teadasaamise infokanalid (vastajate arv, valida võis mitu vastust) 87
Joonis 40. Keeleõppe korraldajate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=27). 88
Joonis 41. Eesti keele õpetajate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=42) 89
Joonis 42. Perioodil 2009–2013 rahvuskaaslaste programmist toetust taotlenud keeleõppe korraldajad (osakaal %, n=31) 90
Joonis 43. Õpetajad, kelle eesti keele õpetamist on perioodil 2009–2013 toetatud rahvuskaaslaste programmist (osakaal %, n=43) 90
Joonis 44. Rahvuskaaslaste programmi toetuse kasutamine keeleõppe korraldajate ja õpetajate poolt (%) 95
Joonis 45. Rahvuskaaslaste programmi toetuse kasutamine õppetegevuseks keeleõppe korraldajate ja õpetajate poolt (%) 96
Joonis 46. Õpetajate ja keeleõppe korraldajate hinnang rahvuskaaslaste programmist saadud toetuse piisavusele kvaliteetse eesti keele õppe tagamisel (vastajate arv) 96
Joonis 47. Infokanalid eestluse säilimist ja arendamist pakkuvate tegevuste tutvustamiseks (%, n=45)... 101
Joonis 48. Lapsevanemate laste arv (osakaal %, n=505) 106
Joonis 49. Lapsevanemate esimest korda Eestist ära kolimise aasta (osakaal %, n=468) 106
Joonis 50. Lapsevanemate Eestist ära kolimise põhjused (osakaal %, n=459) 107
Joonis 51. Lapsevanemate praegune elukohariik (osakaal %, n=480) 108
Joonis 52. Lapsevanemate perega Eestis käimise sagedus (osakaal %, n=472) 109
Joonis 53. Lapsevanemate plaan tulla kunagi Eestisse tagasi (osakaal %, n=472) 109
Joonis 54. Lapsevanemate Eestisse tagasituleku otsust mõjutavad tegurid (osakaal %, n=93) 112
Joonis 55. Vastajate laste jagunemine sünniriikide vahel (osakaal %, n=906) 113
Joonis 56. Vastajate laste sünniriik, kui laps ei ole sündinud Eestis (osakaal %, n=535) 114
Joonis 57. Vastajate laste kodakondsus (osakaal %, n=900) 115
Joonis 58. Vastajate laste kodakondsus, mis ei ole Eesti kodakondsus (osakaal % vanuserühmast, n=446) 116
Joonis 59. Vastajate laste kodune keel (osakaal %, n=900) 117
Joonis 60. Vastajate laste kodune keel, mis ei ole eesti keel (osakaal % vanuserühmast, n=652) 117
Joonis 61. Vastajate eri vanuses laste jagunemine selle järgi, kas nad on õppinud eesti keelt (osakaal %, n=897) 118
Joonis 62. Tegevused, mille kaudu vastajate lapsed on õppinud eesti keelt (osakaal %, n=455) 119
Joonis 63. Lastevanemate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest seoses lapse keeleõppe vormiga (osakaal %, n=429) 120
Joonis 64. Eesti keele õppest teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=135) 123
Joonis 65. Lapsevanemate hinnangud laste eesti keele ja kultuuri õppega seotud väidetele (osakaal %, n=132) 125
Joonis 66. Eesti keele õppe tasulisus (osakaal %, n=132) 126

Joonis 67. Lapsevanemate rahulolu lapsele programmi toel pakutud eesti keele tundidega (osakaal %, n=132) 127
Joonis 68. Lapse eesti keele tundide mõju lapsevanema seotusele Eestiga, sh keele ja kultuuriga (osakaal %, n=129) 130
Joonis 69. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=429) 131
Joonis 70. Lapse külaskäikude sagedus Eestisse sõltuvalt keeleõppe vormist (osakaal %, n=438) 132
Joonis 71. Lapse sugulased ja sõbrad Eestis (osakaal %, n=438) 132
Joonis 72. Lapse eesti keeles suhtlemise sagedus (osakaal %, n=436) 133
Joonis 73. Lapse eesti keele oskus (osakaal %, n=433) 134
Joonis 74. Lapse eestikeelsete raamatute lugemise sagedus (osakaal%, n=433) 134
Joonis 75. Lapse huvi Eestis toimuva vastu (osakaal %, n=433) 135
Joonis 76. Lapse harjumus tarbida Eesti meediat (osakaal %, n=433) 136
Joonis 77. Lapse osalemine väliseesti organisatsioonide korraldatud ühisüritustel (osakaal %, n=432) 136
Joonis 78. Lapse kodune keel (osakaal %, n=432) 137
Joonis 79. Noorte rahvuskaaslaste sünniaasta (osakaal %, n=43) 138
Joonis 80. Noorte rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=39) 138
Joonis 81. Noorte rahvuskaaslaste Eesti külastamise sagedus (osakaal %, n=42) 139
Joonis 82. Noorte rahvuskaaslaste eesti keeles suhtlemise sagedus (sh sotsiaalmeedia vahendusel, osakaal %, n=39) 140
Joonis 83. Noorte rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=39) 141
Joonis 84. Eesti keele ja kultuurilaagritest teadasaamise infokanalid (vastajate arv, n=24) 142
Joonis 85. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=39) 142
Joonis 86. Eesti keele- ja kultuuri laagrites osalemise põhjused (osakaal %, n=24) 143
Joonis 87. Keele- ja kultuurilaagrites osalenud noorte rahulolu eesti keele- ja kultuuri laagrite erinevate teguritega (osakaal %, n=22) 144
Joonis 88. Keele- ja kultuurilaagrites osalenud noorte teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=39) 147
Joonis 89. Noorte rahvuskaaslaste Eestisse naasmist mõjutavad tegurid (vastajate arv, n=15) 148
Joonis 90. Eestis õppinud rahvuskaaslaste elukohariik enne Eestisse õppima asumist (osakaal %, n=24) 150
Joonis 91. Eestisse õppima asunud rahvuskaaslaste välismaale kolimise põhjused (vastajate arv, n=7) 151
Joonis 92. Rahvuskaaslaste Eestisse õppima tuleku aasta (vastajate arv, n=24) 152
Joonis 93. Eestis õppinud rahvuskaaslaste põhjused Eestisse elama jäämiseks (osakaal %, n=16) 152
Joonis 94. Eestis õppinud rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=19) 153
Joonis 95. Eestis õppinud rahvuskaaslaste praegune põhitegevus (osakaal %, n=19) 153
Joonis 96. Rahvuskaaslaste põhjused Eestisse õppima tulekuks (osakaal %, n=24) 154
Joonis 97. Eestis õppinud rahvuskaaslaste enese rahvuslik määratlemine (vastajate arv, n=20) 155
Joonis 98. Eestis õppinud rahvuskaaslaste seotus Eesti ning oma teise asukohariigiga (osakaal %, n=21) 155
Joonis 99. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud eestikeelsete raamatute lugemisele (osakaal %, n=22) 156
Joonis 100. Eestis õppinud rahvuskaaslaste osalemine väliseesti organisatsioonide poolt korraldatavatel ühisüritustel (osakaal %, n=21) 157
Joonis 101. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud sugulaste ja sõprade olemasolule Eestis (osakaal %, n=22) 157

Joonis 102. Eestis õppinud rahvuskaaslaste osalemine riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimistel (osakaal %, n=22) 157
Joonis 103. Eestis õppinud rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=21) 158
Joonis 104. Eestis õppinud rahvuskaaslaste jaotus lähtuvalt sellest, kas Eestis on õpitud rahvuskaaslaste programmi toel või mitte (osakaal %, n=24) 158
Joonis 105. Stipendiumist teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=17) 159
Joonis 106. Stipendiumi taotlemise selgus ja üheselt mõistetavus (osakaal %, n=17) 160
Joonis 107. Stipendiaatide hinnangud stipendiumi suurusele (vastajate arv, n=16) 161
Joonis 108. Stipendiaatide õpingute lõpetamine (%, n=16) 162
Joonis 109. Eestis õppinud rahvuskaaslaste rahulolu erinevate õpet mõjutavate teguritega (vastajate arv, n=22) 163
Joonis 110. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud sõpruskonnale (osakaal %, n=22) 165
Joonis 111. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud oma eesti keele kasutuse sagedusele (sh sotsiaalmeedias) (osakaal %, n=22) 170
Joonis 112. Keeleoskuse hindamine enne ja pärast Eestis õppimist (vastajate arv, n=22) 170
Joonis 113. Eestis õppinud rahvuskaaslaste praegune kodune keel (osakaal %, n=20) 171
Joonis 114. Eestis õppinud rahvuskaaslaste teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=21) 171
Joonis 115. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilimist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=24) 172
Joonis 116. Tagasipöördunute sünniaasta vahemikud (osakaal %, n=92) 174
Joonis 117. Tagasipöördunute vanus Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=90) 174
Joonis 118. Tagasipöördunute praegune perekonnaseis (osakaal %, n=92) 175
Joonis 119. Tagasipöördunute kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=92) 175
Joonis 120. Tagasipöördunute praegune põhitegevus (osakaal %, n=92) 176
Joonis 121. Tagasipöördunute põhitegevus välismaal ja nende praegune põhitegevus (osakaal %, n=92) 177
Joonis 122. Tagasipöördunute elukohariik enne Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92) 177
Joonis 123. Tagasipöördumise aasta (osakaal %, n=92) 178
Joonis 124. Tagasipöördunute Eestist eemaoleku periood kokku enne siia tagasipöördumist (osakaal %, n=72) 178
Joonis 125. Eestis sündinud rahvuskaaslaste välismaale kolimise põhjused (osakaal %, n=72) 180
Joonis 126. Tagasipöördunute Eestisse naasmise põhjused (osakaal %, n=92) 183
Joonis 127. Tagasipöördumistoetuse taotlemise põhjused (osakaal %, n=61) 184
Joonis 128. Tagasipöördumistoetuse suuruse (piisavuse) hindamine (vastajate arv, n=59) 185
Joonis 129. Tagasipöördumistoetusest teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=61) 186
Joonis 130. Tagasipöördumistoetuse taotlemisprotsessi hindamine (vastajate arv, n=60) 187
Joonis 131. Asjaajamise keerukus Eestisse naasmisel (osakaal %, n=92) 188
Joonis 132. Kvalifikatsiooni ja töö vastavus Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=92) 188
Joonis 133. Elatustaseme hindamine Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=92) 189
Joonis 134. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=92) 194
Joonis 135. Keeleoskuse hindamine enne ja pärast Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92) 195
Joonis 136. Tagasipöördunute enese rahvuslik määratlemine (osakaal %, n=92) 195

Joonis 137. Tagasipöördunute seotus Eesti ning oma teise asukohariigiga (osakaal %, n=92) 196
Joonis 138. Tagasipöördunute praegune kodune keel (osakaal %, n=92) 196
Joonis 139. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=92)..... 198
Joonis 140. Tagasipöördunud, Eestis elavate rahvuskaaslaste hinnangud taas tulevikus välismaale naasmise võimalikkusele (osakaal %, n=81)..... 198
Joonis 141. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste hinnangud enda toimetulekule pärast Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92) 199

LÜHIKOKKUVÕTE

Eesti Vabariik on välismaal elavaid rahvuskaaslasi toetanud alates 2004. aastast rahvuskaaslaste programmidest 2004–2008 ja 2009–2013 ning jätkab toetamist ka perioodil 2014–2020. Rahvuskaaslaste programmi elluviimisega on seotud Eesti Vabariigi Haridus- ja Teadusministeerium, Kultuuriministeerium ja Välisministeerium, Eesti Instituut, Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed ja SA Archimedes. Käesolevas uuringus hinnatava **rahvuskaaslaste programmperioodi 2009–2013 eesmärk oli toetada eestluse säilitamist ja arendamist väljaspool Eestit**, st toetada välismaal elavate rahvuskaaslaste keele ja kultuuri säilitamist ning eestlaste ühtekuuluvustunnet ja tagasipöördumist Eestisse. Programmi põhilised meetmed olid välismaa koolides eesti keele ja eesti keeles õpetamise ning väliseestlaste Eestis õppimise toetamine; välismaal eesti kultuuri säilitamise ja eestlaste ühtekuuluvustunde kujundamise toetamine; väliseesti kultuuripärandi kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise toetamine ning väliseestlaste Eestisse tagasipöördumise soodustamine.

Käesoleva **mõju-uuringu eesmärk on hinnata** „Rahvuskaaslaste programmi (2009–2013)“ raames ellu viidud **tegevuste edukust ja soovitada lisategevusi**, mis aitavad kaasa rahvuskaaslaste sidemete hoidmisele ja tugevnemisele Eesti ning eesti keele ja kultuuriga. Uuringu käigus viidi lisaks dokumendianalüüsile (programmiga seotud dokumendid, varasemad Eestis antud valdkonnas läbiviidud uuringud ja analüüsid, samuti välisriikide praktika ja rändeteooriad) ja fookusgrupi intervjuudele läbi **62 süvaintervjuud** ja ulatuslik veebiküsitlus programmi sihtrühmade hulgas. **Programmi sihtrühmadele mõeldud veebiküsitlusele vastas kokku 747 rahvuskaaslast, sh 278 programmi sihtrühma esindajat**. Täiendavalt viidi diasporaa kirjeldamiseks läbi üldküsitlus, mille üheks eesmärgiks oli saada ülevaade eestlaste ja Eestist väljarännanute järglaste paiknemisest väljaspool Eestit, nende kodakondsusest, migratsiooni põhjustest, eluga rahulolust, hoiakutest ja suhtumisest rändesse, seotusest Eestiga jmt. **Üldküsitlusele vastas kokku 1161 rahvuskaaslast.** Küsitlustele vastanute jaotus ja profiilid ei pruugi täielikult peegeldada vastavate rühmade tegelikke profiile (üldkogumeid), sest ei ole teada, milline üldkogum tegelikult on. Uuringus osalenute keskmine haridustase on kõrgem kui Riigikontrolli 2015. aasta ülevaates toodud Eestist väljarännanute keskmine haridustase[1]: üldküsitlusele vastanute seas oli **levinuim haridustase kõrgharidus[2]** (60%), sellest magistri- või doktorikraadiga oli ca iga viies vastanu, keskeri- ning üldkeskharidusega vastajaid oli võrdselt, kumbagi 16%. Samas lahkus Riigikontrolli ülevaate kohaselt perioodil 2009–2013 Eestist kõige rohkem kesk(eri)-, põhi- või madalama haridustasemega ning kutsekeskharidusega või kutseõppe läbinud inimesi. Seega on rahvuskaaslaste programmiga perioodil 2009–2013 enam kokku puutunud (ja sellest toetatud tegevustes osalenud) tõenäoliselt just kõrgema haridusega rahvuskaaslased[3]. **Uuringu tulemused ja valimid kehtivad** seega **vaid hinnatud programmperioodi ja programmist toetatud tegevuste kohta.**

[1] Siinjuures on oluline juhtida tähelepanu sellele, et Riigikontrolli 2015. aasta ülevaade kirjeldab Eestist väljarännanute haridustasemeid siit lahkumise seisuga. Välismaale lahkutakse ka sooviga end täiendada ja haridust omandada, seega võib osade rahvuskaaslaste haridustase välismaal tõusta.

[2] Kokku on võetud rakenduslik kõrgharidus, magistri- ja doktorikraad ning kõrgharidus (bakalaureuse kraad, varasem kõrgharidus).

[3] Arvestades programmi sisu (tegevusi) ja uuringu sihtrühmadeni jõudmiseks kasutatud meetodeid, jõudis info programmist ja ka kutse uuringus osalemiseks suurema tõenäosusega kõrgema haridusega ja Eestist enim huvitatud inimesteni. Seda enam, et lõppenud programmperioodil oli suur rõhk hariduslikel tegevustel (sh keeleõppel Eesti koolides aga ka Eestis õppimise toetamisel) – kõrgema haridusega inimesed võivad teadlikumalt pöörata tähelepanu ja olla seotud hariduslike tegevuste ja meetmetega (*self-selection bias*).

Mõju-uuringu keskne **järeldus** on, et **programm** ja **programmist toetatud tegevused on vajalikud, aitamaks rahvuskaaslastel hoida sidet Eesti ja eesti kultuuriga ning talletamaks väliseesti kultuuripärandit.** Küll aga on võimalik parandada programmi elluviimise korralduslikku poolt, samuti **tuleb programmi olemasolu, eesmärke ja võimalusi paremini väliskogukondade seas turundada** – programmi sihtrühmade teadlikkus programmi toetusmeetmetest oli läbivalt pigem tagasihoidlik ning enamik uuringus osalenutest oli kursis üksikute meetmetega (kust oli toetust saadud), väga suur osa uuringus osalenutest ei olnud programmi tegevustest kuulnud. Programmiga seotud info ja materjalide intensiivsem turundamine eeldab mh rahvuskaaslasi puudutava informatsiooni koondamist ja levitamist ning tihedamat koostööd teiste ministeeriumite ja programmi elluviijatega aga ka väliseesti kogukondade ja ühendustega (sh väliseesti väljaannetega).

Hindamise käigus tõid erinevad osapooled korduvalt välja, et väliseestlaste eestluse säilitamise soovi ja seeläbi ka tagasipöördumist mõjutavad **Eesti ühiskonnas valitsevad eelarvamused ja halvustav suhtumine rahvusvähemustesse ning välismaale lahkunud rahvuskaaslastesse.** Üheks suhtumise parandamise võimaluseks on tutvustada Eestis elavatele eestlastele, millega rahvuskaaslased väljaspool Eestit tegelevad. Oluline on suurendada kodueestlaste teadlikkust ja tolerantsust rahvuskaaslaste suhtes ning tunnustada neid ühiskondlikult aktiivseid inimesi, kes väljaspool Eestit eesti kultuuri, keele ja pärandi hoidmisega tegelevad. **Rahvuskaaslased saavad osaleda ja panustada Eesti riigi ja Eestis tegutsevate ettevõtete hüvangusse ka juhul, kui nad ei plaani Eestisse naasmist,** st rahvuskaaslaste kaasamiseks Eesti arengusse tuleb koostöövõimaluste kirjeldamiseks ja realiseerimiseks teha erinevate osapoolte vahel **koostööd (sh rahvuskaaslasi puudutava informatsiooni kompleksne ja ajakohane kajastamine ühel veebilehel; saatkondade, ettevõtete ja erinevate ministeeriumite kaasamine).**

Suur osa rahvuskaaslaste programmi tegevustest ja eelarvest on suunatud rahvuskaaslaste eesti keele ja kultuuri õppele ning praktiseerimisele (Eesti koolid ja keele-kultuurilaagrid), sh keeleõppe korraldajate (mh nt tegevustoetused, õppematerjalid) ja eesti keele õpetajate toetamisele (mh nt täienduskoolitused, töötasud), kui eestluse säilitamist ja arendamist kõige paremini toetavatele tegevustele. **Keele- ja kultuuriõpe annab lapsele võimaluse õppida tundma oma vanemate päritoluriigi kultuuri ning siduda ennast tulevikus Eestiga** (sh Eestisse naasmiseks). Keele- ja kultuuriõppes **peetakse** kõige **olulisemaks tegevusi, mis võimaldavad inimestel füüsiliselt Eestisse, eesti keele ja kultuuri keskkonda tulla**: Eestis õppimine, praktika Eesti ettevõtetes ja keelelaagrites osalemine. Noorte keele- ja kultuurilaagritel on lühiajaliselt tugev mõju keeleoskusele ja huvile Eesti vastu, mille otseseks tulemiks võib olla Eestisse õppima ja/või tööle asumine. Lisaks **soodustab lapse keeleõpe lapsevanema osalemist väliseesti kogukonnas ja tegemistes**.

Hoolimata RKP panusest keeleõppesse maksab enamik lapsevanemaid (osaliselt) oma lapse eesti keele (ja kultuuri) õppe eest. Arvestades, et isegi väike omaosalus mõjutab keele- ja kultuuriõppe kättesaadavust, **ei ole ilma Eesti riigi toeta keeleõpe välismaal jätkusuutlik** – Eesti koolid on üks vähestest võimalustest välismaal eesti keelt õppida. Seetõttu on oluline **jätkata eesti keele- ja kultuuri õpetamise** (sh õpetajate töö tasustamise ja koolitamise toetamist) **ja õppimise toetamist nii välismaal kui Eestis, arvestades vastavalt võimalusele õppijate vanuse, huvide, keele õppe eesmärkide ja elukoha riigi eripäradega.**

Seega võrreldes uuringus osalenuid Riigikontrolli ülevaatega, võib väita, et ilmselt on uuringu valim nihkega, sisaldades enam kõrgharidusega inimesi, täpset nihke suurust ei ole aga võimalik välja tuua.

Hindamine kinnitas sarnaselt varasemate uuringutega, et **keeleõppes on väga oluline roll perekonna toetusel** (sh ka muust rahvusest elukaaslase ja/või pereliikme tugi). **Kui välismaal viibimine on lühiajaline, on vajalik mh koostöö laste siinsete koolide ja õpetajatega** (eeldab koostööd ka kooli haldava omavalitsusega), et tagasi tulles oleks võimalik haridusteed jätkata. Toetamaks vanemaid ja õpetajaid lapse kasvatamisel mitmekeelses kultuuriruumis on **vaja usaldusväärseid ja kõigile lihtsalt kättesaadavaid juhendmaterjale** (lapsega emakeeles suhtlemine, keelele kasutuse leidmine, lapse motiveerimine ja toetamine mitmekeelses keele- ja kultuuriruumis, identiteedi küsimused).

Rahvuskaaslaste programm toetab mh noorte rahvuskaaslaste õpinguid Eesti kutse- ja kõrgkoolides. Hindamine näitas, et **stipendiumiga Eestis õppimise võimalust tuleb välisriikides elavate noorte rahvuskaaslaste seas enam tutvustada**, kusjuures oluliseks sihtrühmaks peaks välismaa Eesti koolides õppinute kõrval olema ka suvistes keele- ja kultuurilaagrites osalenud noored, sest just nemad on sageli Eestist ja Eestis õppimisest huvitatud. Erinevalt tagasipöördumistoetuse saajatest hindavad Eestis õppinud noored rahvuskaaslased stipendiumi saamist (sh sõidukulude kompenseerimist ja majanduslikku toetust) väga kõrgelt ja **enam kui pooled neist ei oleks stipendiumita Eestisse õppima tulnud.** Hindamine näitas, et õpimotivatsiooni tõstmiseks ja majandusliku toimetuleku lihtsustamiseks võib lisaks ühetaolise stipendiumi maksmisele kaaluda stipendiumile õpitulemusi ja ühiskondliku aktiivsust arvestades „lisa“ määramist. Kuna Eestisse õppima tulevate noorte taust on väga erinev (sh sugulaste-tuttavate olemasolu Eestis), siis on vaja kohati **toetada stipendiaatide sotsiaalset ja emotsionaalset kohanemist ning sidemete teket teiste rahvuskaaslaste ja kohalike eestlastega**, lisaks tuleb neile tutvustada õppeasutuste poolt pakutavaid nõustamis- ja tugiteenuseid. Hindamine näitas, et osa noori vajab eraldi juriidilist nõustamist (ja suunamist) seoses elamislubade ja välislepingutega.

Mitmed RKP toel Eesti kõrgoolides õppinud ning keele- ja kultuurilaagrites osalenud noored rahvuskaaslased on sidunud oma edasise elu Eestiga. Lisaks on neid, kes **kaaluvad Eestisse õppima või ajutiselt tööle asumist**. Eesti koolide tegevus välismaal seob lapsi ja vanemaid Eesti ning eesti keele ja kultuuriga ning annab põhjuse kokkutulemiseks (sh tähtpäevade tähistamiseks ja koos õppimiseks): keeleõpe annab võimaluse suhelda sugulaste ja sõpradega Eestis ning rikastab laste ja noorte maailmapilti, kujundades seeläbi ka nende identiteeti. **Nii keelelaagrites osalenute kui Eestis õppinud noorte kogemus näitab, et paraneb eesti keele oskus ja pärast õppelaagrit suheldakse teiste rahvuskaaslastega edasi** (sh sotsiaalmeedias).

Lisaks hariduslikele tegevustele toetab RKP **rahvuskaaslaste Eestisse tagasipöördumist**, mis on võrreldes teiste valdkondade ja tegevustega seni **programmi üks problemaatilisemaid valdkondi**. Ühelt poolt **ei ole** uuringus osalenute arvates ja nende kogemuse kohaselt **riik valmis tagasipöördujaid vastu võtma** (seda illustreeritakse probleemidega lasteaia- ja koolikohtade ning töö leidmisel, arusaadavas ja lihtsas keeles info puudusega tagasipöördumisega seotud asjaajamise kohta, samuti soodsate ja kättesaadavate keeleõppevõimaluste vähesusega) – **tagasipöördujate saabumine ja kohanemine on raskendatud**. Teisalt võimaldatakse tagasipöördumistoetust vaid vähemalt kümne aastase Eestist eemal viibimise korral, välistades toetuse saajatena viimaste aastate suure väljarände ajal lahkunud. Nimetatud probleemid on seda teravamad, et tagasipöördumist kaaluvate inimeste ja tegelike tagasipöördumiste arv on kasvamas. Seega tuleb kaaluda, kas on mõistlik sarnast toetust (ja teisi tugiteenuseid) vajaduspõhiselt ka viie kuni kümne aasta eest välja rännanud tagasipöördujatele pakkuda. Kuna **tagasipöördumistoetus väljendab** uuringus osalenute hinnangul **Eesti riigi moraalset hoolt naasvatele rahvuskaaslastele** ning võib kohati osutuda oluliseks finantstoeks, on oluline jätkata tagasipöördumistoetuse eraldamist ka tulevikus, arvestades taotleja majandusliku seisundi (eelnevad töökohad, ametipositsioonid, sissetulekud välismaal)

ja sotsiaalse taustaga, sh perekondliku taustaga (üksikvanem, üksinda naasmine vs koos perega naasmine) kui tagasipöördumist raskendavate asjaoludega. Samavõrd oluline on sihtgrupile selgitada, mis tegureid on tagasipöördumistoetuse suuruse määramisel arvesse võetud. Tähelepanu tuleb pöörata ka sellele, et tagasipöördumistoetusest **tähtsamaks peetakse sageli tagasipöördunutele pakutavaid kohanemist toetavaid teenuseid**, sh kohanemiskoolitusi ning abi raskuste ja probleemidega toimetulemiseks.

Tulevikus võib **kaaluda tagasipöördujatele teatud perioodiks mentori/tugiisiku/nõustaja määramist**, et esilekerkivate probleemidega siinse tugivõrgustiku puudumisel üksi ei jäädaks. Vananeva rahvastiku ja mõõduka (välja)rände tingimustes **tuleks edaspidi enam ära kasutada võimalusi, mida rahvuskaaslaste välismaal olemasolu pakub** (tööpakkumiste suunamine/edastamine väliseesti kogukondadele ja ühendustele) ja mida annab nende naasmine Eestise (spetsiifiliste valdkondade spetsialistide värbamine ja seeläbi valdkonna areng Eestis, uued töökohad jne). Lisaks Eestisse naasvate rahvuskaaslaste endi initsiatiivile **on oluline juhtida ettevõtjate/tööandjate tähelepanu rahvuskaaslastest töötajate värbamise võimalusele**, st aidata kaasa rahvusvahelise kogemusega töötajate ja vastavat kogemust vajavate tööandjate üksteise leidmisele.

Uuringus selgus, et oluline sihtrühm, kellele seni on vähe tähelepanu pööratud, on **tagasipöördunute lapsed**. Ühelt poolt on takistuseks eelnevalt mainitud **kodulähedaste kooli- ja lasteaiakohtade olemasolu** ja teisalt haridusasutuste **võimekus toetada välismaalt saabunud lapsi** nende paremaks toimetulekuks (nt abiõpetaja, lihtsamad ja kohandatud materjalid, lisa-keeletunnid). Lisaks tasub tulevikus kaaluda **nii lastele kui täiskasvanutele eesti keele kursuste pakkumist**, sest hindamise käigus toodi korduvalt välja tagasipöördujate nõrka eesti keele oskuse taset ja sellest tulenevaid probleeme (sh tööturul ja kohanemisel).

Programmi väiksusest hoolimata on RKP tervikuna väga oluline eestlust ja ühtekuuluvustunde teket toetav, eesti keelt ja kultuuri alalhoidev tegevuste kogum, mis väljendab uuringus osalenute hinnangul otseselt Eesti riigi tuge ja hoolt välismaal elavate rahvuskaaslaste suhtes. Kui programmi tegevusi ükshaaval vaadates olid uuringus osalenud tehtu ja pakutuga üldjoontes rahul, siis eestluse säilitamist ja tagasipöördumist tervikuna vaadates toodi välja mitmeid aspekte, millega edaspidi enam arvestama peaks või mis arendamist vajavad – nt välja- ja tagasirände põhjustest tulenevad eripärad ja vajadused, pere iseloomust tulenevad vajadused tagasipöördumise korral, riigi valmisolek tagasipöördujatega (ja teiste sisserändajatega) tegeleda (sh nende kohanemise ja sisseelamise soodustamine), eraldatava toetuse piisavus või ühetaolisus, taotlemise nõuete asjakohasus ja taotlemise (sh kohanemise, toimetuleku) abimaterjalide piisavus ning üles leidmise lihtsus (kättesaadavus arusaadavas ja lihtsas eesti keeles). Samuti on võimalik tulevikus paremini suunata programmist info edastamist nii konkreetsetele sihtrühmadele kui rahvuskaaslastele laiemalt.

SISSEJUHATUS

Ränne ehk migratsioon on elukoha vahetus (riigisiseselt ehk siseränne või riigi piire ületades ehk välisränne ehk rahvusvaheline ränne) kas lühiaegsel või pikaaegsemal eesmärgil. **Kui varem peeti rännet püsivaks elukohavahetuseks, siis üleilmastumise tulemusena nähakse rännet üha enam ka pideva protsessina**. Sealhulgas on üks rahvusvahelise rände liike ka tagasiränne, kus mingi välismaal veedetud aja möödudes pöördutakse päritoluriiki tagasi[4]. Migratsiooni ajendite ja mehhanismide selgitamiseks on välja pakutud erinevaid teooriaid, tuginedes nii majanduslikele, demograafilistele, sotsiaal-psühholoogilistele, poliitilistele kui teistele argumentidele. Enam on uuritud väljarände laineid ja põhjuseid ning sihtriigis toime tulemist, vähem on pööratud tähelepanu tagasipöördumise (e repatrieerumise) ajenditele ja võimalustele.

Välismaal elavaid rahvuskaaslasi on Eesti riik süstemaatiliselt toetanud alates 2004. aastast rahvuskaaslaste programmidest (2004–2008, 2009–2013 ja 2014–2020). Programmide eesmärgiks on olnud tagada välismaal elavate rahvuskaaslaste side Eesti ja eesti kultuuriga ning luua eeldused nende võimalikult lihtsaks repatrieerumiseks. Samuti on oluliseks eesmärgiks olnud välismaal Eesti kohta objektiivse info levitamine ja välismaise eesti kultuuripärandi talletamine. Praeguseks on programm jõudnud oma kolmandasse perioodi (2014–2020), jätkates eelmistel perioodidel (2004–2008 ja 2009–2013) alustatuga. Kui esimeses programmis keskenduti peamiselt idadiasporaa abistamisele keeleõpingute ja seltsitegevuse toetamise kaudu ning lõppenud programmis (2009–2013) oli fookus ida- ja läänediasporaa tasakaalustatud toetamisel ning uute toetusmeetmete välja pakkumisel[5], siis uus programm (2014–2020) kaasab senisest enam uuema väljarände esindajaid ja neid vanema väljarände järeltulijad, kes enam eesti keelt ei valda. Kuigi rahvuskaaslasi on toetatud juba enam kui 10 aastat, ei ole seni analüüsitud, kuidas on programmi meetmed ja tegevused avaldanud mõju nii toetust saanutele kui ka väliseesti kogukondadele laiemalt.

Käesolev hindamine (uuring) püüab selgitada, **kas rahvuskaaslaste programmi (2009–2013) tegevused on olnud sobivaimad väliseestlaste Eestiga ja eesti kultuuriga seotuse toetamiseks**, **kui edukad on olnud rahvuskaaslastele suunatud tegevused** (tulemuslikkus ja mõju) ning mis tegurid on seda mõjutanud. Samuti on uuringu oluliseks osaks **soovitused rahvuskaaslaste programmi tegevuste täiendamiseks edaspidi**.

[4] Kritz, M. M. (2007) Migration: International. Blackwell Encyclopedia of Sociology. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing. National Geographic Society (2005) Human Migration Guide. Dustmann, C., Yoram, W. (2007) Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. British Journal of Industrial Relations 45(2): 236–256.

[5] Sh kultuuripärandi säilitamine, Eestisse tagasipöördumine, süsteemne Eesti koolide toetamine, e-õppe arendamine.

1 HINDAMISE METOODIKA

1.1 Hindamise põhimõtted

Hindamise metoodika koostamisel lähtuti vajadusest hinnata eelkõige **programmi tulemuslikkust ja mõju**, ent hindamisküsimused kajastavad ka asjakohasuse ja jätkusuutlikkuse aspekte. Programmi edukuse hindamise kõrval oli oluliseks eesmärgiks ka (tagasi)rände põhjuste ning rändega seotud hoiakute välja selgitamine ning laiemalt väliseesti kogukonna (sh seotuse, rahulolu, vajadused, paiknemine) kirjeldamine, kuna nende kohta on vähe informatsiooni[6].

Hindamiseks rakendati segameetodeid, st kombineeriti kvantitatiivseid andmekogumis- ja analüüsimeetodeid kvalitatiivsetega. Hindamise metoodika on kujundatud selliselt, et **ühelt poolt anda laiapõhjaline ülevaade** „Rahvuskaaslaste programmi 2009–2013“ tegevuste mõjust ja tulemuslikkusest (küsitlusandmete analüüs) ning teisalt pakkuda **süvaanalüüsi ja detailset kirjeldust üksikute näidete ja edulugude vahendamisega** (nn *best practices*). Viimasena nimetatud eesmärgi täitmiseks valiti välja 4 juhtumit (sh üks tagasipöördunu, üks eesti keele õpetaja, üks Eestis õppinud noor rahvuskaaslane ja suvises keele- ja kultuurilaagris osalenud rahvuskaaslane), mida käsitletakse detailsemalt juhtumiuuringu vormis. Uurimismeetodid on kombineeritud selliselt, et **dokumendianalüüsi ja veebipõhist küsitlust toetavad kvalitatiivset sisendit pakkuvad süvaintervjuud**.

Hindamise üldine kontseptsioon ja kasutatud andmekogumismeetodid on kujutatud alljärgneval joonisel (joonis 1).

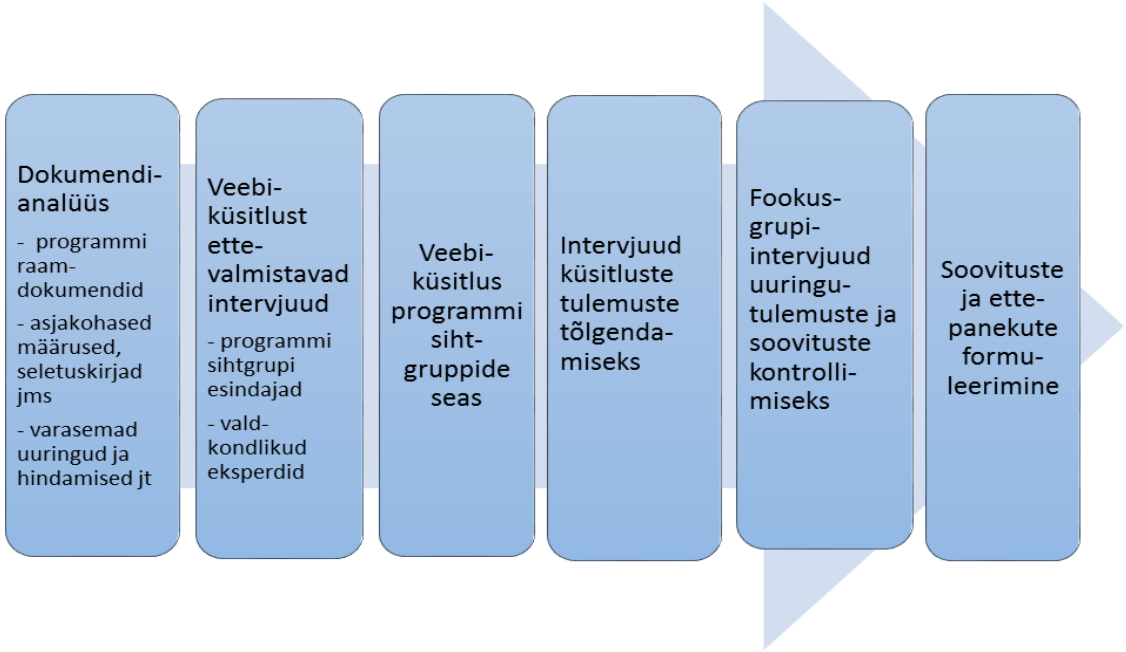

Joonis 1. Hindamise protsess

[6] Kirss, Laura (2014). Välismaal elavad eestlased kui kasutamata tööjõuressurss. – Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaanne. Saadaval [http://mottehommik.praxis.ee/wp-content/uploads/2014/09/diasporaapoliitika.pdf]; Jakobson, M-L. (2014) Citizenship In Transformation: Political Agency in the Context of Migrant Transnationalism. Institute of Political Science and Governance, Tallinn University, Tallinn, Estonia. Dissertations on Social Science. [http://e-ait.tlulib.ee/356/1/jakobson_mari_liis.pdf]

Hindamisel lähtuti rahvuskaaslaste programmi **põhieesmärgist**, mis on **toetada eestluse säilitamist ja arendamist väljaspool Eestit**, st toetada välismaal elavate rahvuskaaslaste keele ja kultuuri säilitamist ning eestlaste ühtekuuluvustunnet ja tagasipöördumist Eestisse[7]. Need teemad moodustasid küsimustike ja intervjuude põhiosa.

Küsitluste ja intervjuude läbiviimisel lähtuti heast akadeemilisest tavast ning teaduseetika printsiipidest. Kuna väljaränne võib olla seotud väga isiklike aspektidega, siis oli nii küsitlustele vastamine kui intervjuudes osalemine rangelt vabatahtlik. Küsimustikud olid anonüümsed ning küsitleti ja intervjueeriti ainult täisealisi inimesi.

Uuringus järgiti üldisi hindamise põhimõtteid:

- **analüüs peab tuginema andmetele (antud hindamise kontekstis on oluline roll kvalitatiivandmetel)**, mitte pelgalt hindaja subjektiivsele arvamusele, millel puudub andmetel tuginev alus (küll aga võib analüüsist tuleneda vajadus koguda täiendavalt andmeid);
- **tehtavad järeldused peavad tulenema analüüsist** ning olema selgelt seotud analüüsitulemustega (ei tehta järeldusi, mille kohta analüüs puudub);
- **järeldused on aluseks soovituste koostamisele** (ei tehta soovitusi aspektidele, mille kohta puudub analüüs ja järeldused).

Need põhimõtted on kokkuvõtlikult kajastatud alljärgneval joonisel (joonis 2).

Joonis 2. Hindamisprotsess

Kuivõrd andmete tõlgendamine on alati teatud määral subjektiivne, viisid hindamist läbi **mitu hindajat** ning tulemusi arutati enne lõpphinnangu koostamist **laiemas ringis** valdkonnaekspertidega. Kuivõrd hindamised tuginevad olulisel määral kvalitatiivsel infol, sh hinnangutel, on info kajastamisel tähtsaks printsiibiks **triangulatsioon**. Ühest allikast saadav informatsioon sisaldab enamasti subjektiivseid elemente. Subjektiivsuse vähendamiseks on oluline saada teisest allikast sama aspekti kohta lisainformatsiooni, mis võib kinnitada, täiendada või ümber lükata esimesest allikast saadud informatsiooni, sh pakkuda alternatiivset interpretatsiooni.

1.2 Dokumendianalüüs

Varem kogutud materjalide ning statistiliste andmete analüüs on üheks oluliseks sisendiks tegevuste mõju ja tulemuslikkuse hindamisel. Dokumendianalüüsi tulemused olid aluseks küsitluste ja (telefoni)intervjuude küsimustike väljatöötamisel ning võimaldasid paremini mõista, hinnata ja konteksti asetada küsitluste ja (telefoni)intervjuude raames kogutud infot.

Dokumendianalüüsi käigus vaadati lähemalt nii sotsiaal-majanduslikke asjaolusid (sh globaalse majandus- ja finantskriisi mõju programmi tingimustele, eelarvele ja kasutatavusele) kui üldisemaid strateegiaid ja poliitikaid (nt tööjõu vaba liikumine), mis mõjutasid rännet programmi toimumise ajal kui ka programmi

[7] Rahvuskaaslaste programm 2009–2013.
http://www.hm.ee/sites/default/files/rahvuskaaslased_2009-2013.pdf

enda elluviimist. Selles etapis **koostati ka ülevaated, mis tegevusi enim läbi on viidud, kes on peamised sihtgrupid, millistest tegevustest enim huvitatud ollakse, mis on tegevuste väljundid ja tulemused** (aruannete põhjal) jne.

Dokumendianalüüsi allikateks olid:

- programmi dokumendid (programmi vahe- ja lõpparuanded ning programmi muudatused, programmi rakenduskavad ja seirearuanded, protsessi kirjeldused, projektide taotlused ning olemasolul nende lõpparuanded, projektide hindamislehed);
- seonduvad strateegilised dokumendid (asjakohased määrused, määruste seletuskirjad – nt välismaalaste seadus, HTMi ja kultuuriministeeriumi põhimäärused);
- seonduv vajalik ja avalik statistika (Eesti statistikaamet, Eurostat, MISA, jms);
- Eestis varem läbi viidud asjakohased hindamised ja uuringud[8], mis seonduvad hinnatava programmi fookusega;
- teaduskirjandus uurimuse seisukohast olulisemate teooriate kohta;
- välisriikide rahvuskaaslaste poliitikaid kajastavad uuringud.

Dokumendianalüüsi käigus selgitati esmalt välja analüüsi teostamiseks vajalike dokumentide nimekiri, järgnes dokumentide sisuline analüüs, et anda seatud hindamisaluste võtmes programmile objektiivne hinnang. Dokumentide sisulise analüüsi käigus koostati esmalt ülevaade programmi ning rahvusvahelist rännet puudutavaist seadustest. Seejärel tehti ülevaade rahvuskaaslaste programmist ja „Rahvuskaaslaste programmi 2009–2013“ meetmetest, tegevustest ning nende täitmisest. Viimaks analüüsiti varasemaid siseriiklikke hindamisi ja uuringuid, mis seonduvad rahvuskaaslaste programmi temaatikaga.

1.3 Uuring sihtrühmade seas

Rahvuskaaslaste programmi sihtrühmaks on väljaspool Eesti Vabariiki elavad eestlased[9], kellest põhiosa moodustavad Eestist välja rännanud inimesed ja nende järeltulijad, väiksema osa aga Eestist ajutiselt välismaale töötama või õppima suundunud eestlased. Väikese, kuid olulise osa programmi sihtrühmast moodustavad eesti keele ja kultuuri õpetajad (sh näiteringide, rahvatantsurühmade, kooride ja orkestrite juhid jt) välismaal. Ükski neist rühmadest ei ole homogeenne ning nende side Eestiga varieerub suuresti, nagu ka nende eesti keele oskus, võimalus (ja vajadus) eesti keelt õppida ja kasutada, teadmised eesti kultuurist ja soov eesti kultuuri edendada. Väga suur erinevus on äsja või ajutiselt Eestist välismaale suundunud inimeste, juba pikka aega (aastakümneid) Eestist eemal viibivate inimeste ning välismaal sündinud Eesti kodanike Eesti, eesti keele ja kultuuriga seotud teadmiste, käitumiste ja hoiakute vahel. Seetõttu on sihtrühm jaotatud kuue tunnuse alusel, mis kõik mõjutavad eesti keele oskust ning siinse elu ja kultuuri tundmist (ja nende vastu huvi tundmist):

- ajutiselt Eestist eemal viibivad inimesed ja pikaajaliselt välismaal elavad eestlased;

[8] Nt Kask, I. (2006) Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989-2000. Kulu, H. (2000) Policy towards the Diaspora and Ethnic (Return) Migration: An Estonian case. *GeoJournal* 51: 135–143. SA Eesti Migratsioonifond Euroopa Rändevõrgustik (2009) Toetatud tagasipöördumine ja re-integratsioon kolmandatesse riikidesse – Euroopa Liidu programmid ja strateegiad. Siimer, Õ. (2010) Õnnestav õpetus. Kaukaasia eestlaste tagasiränne ja psühholoogiline kohanemine. Eamets, Philips (2004) Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži toimetised, nr 20.

[9] *ibid.*

- Eestist eemal oldud ajaperioodi poolest erinevad inimesed (äsja lahkunud, mõned aastad Eestist eemal olnud, aastakümneid Eestist eemal olnud);
- Eestis sündinud ja välismaal sündinud eestlased;
- inimesed, kelle kodune keel on eesti keel ja kelle kodune keel ei ole eesti keel;
- inimesed, kel on võimalik eesti keelt õppida ja kel ei ole võimalik eesti keelt õppida;
- Eesti külastamise ja siin viibimise sageduse ning kestuse poolest erinevad inimesed.

Lähtuvalt eelnevast loetelust, programmi eesmärkidest ja suunitlusest on käesolevas mõju-uuringus **eristatud järgmised sihtrühmad**:

- eesti keele õppe korraldajad välismaal;
- eesti keele õpetajad välismaal;
- eesti keelt õppinud rahvuskaaslastest laste vanemad;
- Eesti kõrg- või kutsekoolis õppinud rahvuskaaslased;
- Eestis toimunud suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed;
- Eestisse tagasipöördumiseks materiaalset toetust saanud inimesed;
- väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajad;
- väliseesti ajalehtede väljaandjad.

Loetletud **sihtrühmad on väga erinevad nii oma suuruse kui ka tausta poolest, samuti on erinevad sihtrühmade vajadused ja ootused**. Seetõttu erinevad sihrtühmade vahel ka küsimused, mis on programmi edukuse hindamise seisukohast sisukad, ning pelgalt kvalitatiivsete uurimismeetoditega ei ole võimalik kajastada sihtrühma kogu sisemist heterogeensust (eriti erinevusi keeleoskuses ja Eestiga seotuses). Seepärast valiti käesolevas uuringus suuremate sihtrühmade üldise kirjeldamise vahendiks **kvantitatiivne ankeetküsimustik (veebis täidetav)**, mida **täiendati** sihtrühma esindajatega läbiviidud **süvaintervjuudega**. **Selgitamaks programmi mõju on teatud sihtrühmade juures koostatud ka kontrollrühm**, mille liikmed on muude tunnuste alusel sihtrühmaga sarnased, kuid ei ole osalenud programmist finantseeritud tegevustes. Rühmadevahelised erinevused võimaldavad kõige selgemini eristada programmiga liitumist mõjutavaid tegureid, programmi tulemuslikkust jmt. Järgnevalt on selgitatud, mis meetoditega erinevatele sihtrühmadele läheneti:

- kvantitatiivne ankeetküsitlus, mida täiendati kvalitatiivsete süvaintervjuudega järgmistes sihtrühmades:
  - eesti keele õpetajad välismaal; kontrollrühmas olid eesti keele õpetajad välismaal, kelle tööd rahvuskaaslaste programm ei toeta;
  - eesti keelt õppinud rahvuskaaslastest laste vanemad; kontrollrühmas olid eesti keelt mitteõppinud rahvuskaaslastest laste vanemad;
  - suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed, kes on saanud täisealiseks; kontrollrühmas olid suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites mitteosalenud väliseesti peredest pärit noored, kes on vanuses 18–22 a.;
  - Eesti kutse- või kõrgkoolis õppinud väliseestlased (stipendiaadid); kontrollrühmas olid ilma programmi toeta Eestis õppinud väliseestlased;
  - Eestisse tagasipöördumiseks materiaalset toetust saanud inimesed; kontrollrühmas olid Eestisse tagasi pöördunud, kuid materiaalset toetust mittesaanud inimesed;

- eesti keele õppe korraldajad välismaal; kontrollrühma ei moodustatud, sest uuringu alguses ei olnud teada, kas on võimalik leida õppeasutusi (ja kui palju neid on), kes korraldavad eesti keele õpet ilma selleks toetust saamata;

- poolstruktureeritud süvaintervjuud:
  - väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajad;
  - väliseesti ajalehtede väljaandjad.

1.3.1 Sihtrühmade kontaktandmete kogumine

Järgnevalt selgitatakse, kuidas on lähenetud ning milliste kanalite kaudu on iga sihtrühma esindajate kontaktandmeid kogutud.

- **Eesti keele õppe korraldajad välismaal** – sihtrühma kontaktide aluseks on Eesti instituudi kodulehel välja toodud toetust saanud koolid ning samuti „Eesti keel ja kultuur maailmas“ kodulehel välja toodud koolid ja seltsid. Hindajale anti uuringust info levitamiseks ka juurdepääs Eesti instituudi välismaal tegutsevate koolide ja seltside listile.

  Kokku viidi läbi 11 intervjuud sihtrühma esindajatega, sh ühe õppe korraldajaga, kes kuulus uuritaval perioodil kontrollrühma.

- **Eesti keele õpetajad välismaal** – sihtrühma kontakte koguti peamiselt välismaal eesti keele õpet korraldavate asutuste, eelkõige koolide ja seltside kaudu. Lisaks saadi kontakte intervjueeritud eesti keele õpetajatelt ja õppe korraldajatelt. Paljudel Eesti koolidel välisriikides on oma sotsiaalmeedia leht ja grupp, mis on samuti kontaktide leidmisel väärtuslikuks osutunud[10]. Hindajale anti uuringust info levitamiseks ka juurdepääs Eesti instituudi välismaal tegutsevate koolide ja seltside listile. Antud sihtrühma kontrollrühma kontakte leiti peamiselt eesti keele õpetajate ja korraldajate vahendusel.

  Kokku viidi läbi 9 intervjuud sihtrühma esindajaga, sh ühe õpetajaga, kes kuulus nii siht- kui kontrollrühma, ning ühe spetsiaalselt välismaa kooli lähetatud eesti keele õpetajaga.

- **Eesti keelt õppinud rahvuskaaslastest laste vanemad** – sihtrühma kontaktide allikaks olid välisriikides tegutsevad koolid ja seltsid, samuti eesti keele õpetajate ja õppe korraldajate vahendatud kontaktid. Üldjuhul võimaldasid koolid ja seltsid juurdepääsu lapsevanemate listile, ent mõistetavalt ei jaganud lapsevanemate isiklikke kontakte ilma neilt eelnevalt nõusolekut küsimata. Kutse uuringus osalemiseks saadeti kõikidele koolidele ja seltsidele, mis on avaldatud „Eesti keel ja kultuur maailmas“ kodulehel[11]. Seetõttu on informatsioon uuringust jõudnud suure tõenäosusega ka lapsevanemateni, paraku on nende huvi uuringus osaleda olnud eesti keele õpetajate ja korraldajatega võrreldes tagasihoidlikum. Vaid üksikud lapsevanemad võtsid uuringu läbiviijatega isiklikult ühendust. Ka Eesti instituudi välismaal tegutsevate koolide ja seltside listi kaudu paluti jagada üleskutset uuringus osalemiseks. Antud sihtrühma kontrollrühma kontakte leiti peamiselt intervjueeritud lapsevanemate abil. Nii sihtrühma kui kontrollrühma kontakte otsiti sotsiaalmeedia erinevate gruppide vahendusel (nt eestlased Inglismaal, eestlased Rootsis jms).

[10] VÄLEK, Eesti koolid väljaspool Eestit: https://www.facebook.com/groups/338388539586219/
[11] Eesti keel ja kultuur maailmas: http://ekkm.estinst.ee/keskused/koolid/

Lisaks edastati siht- ja kontrollgrupile suunatud küsimustik lapsevanematele, kes vastasid uuringu üldküsitlusele[12] ning kes andsid oma nõusoleku vastata täiendavatele küsimustele. Siht- ja kontrollgrupi leidmiseks avaldati kahes väliseesti ajalehes üleskutse uuringus osalemiseks.

Kokku viidi läbi 9 intervjuud sihtrühma esindajaga, sh nelja lapsevanemaga, kes olid samal ajal ka koolis keeleõppe korraldajad.

- **Eesti kõrg- või kutsekoolis õppinud väliseestlased** – sihtrühma kontaktid saadi SA Archimedes mobiilsusbüroo vahendusel. Hindajal olid kasutada nende 15 stipendiaadi kontaktid, kes olid nõus enda kontaktandmete edastamisega. Lisaks saadeti SA Archimedes kontaktisiku vahendusel kõikidele stipendiaatidele (st ka nendele, kes ei olnud nõus enda kontakti jagamisega) edastamiseks meeldetuletusi veebiküsitluse täitmiseks. Kontrollrühma kontaktide leidmiseks paluti ka intervjueeritud stipendiaatide abi, kuid see osutus vähetulemuslikuks. Kontakte küsiti ka koolide ja seltside ning õpetajate kaudu. Eraldi pöörduti kontaktide leidmisel TÜ õppeosakonna poole, kelle abiga saadeti uuringu info rahvusvaheliste õpilaste postiloendisse. Kontaktide leidmiseks avaldati kahes väliseesti ajalehes üleskutse uuringus osalemiseks.

- **Eestisse tagasipöördumiseks materiaalset toetust saanud inimesed** – sihtrühma kontaktid saadi integratsiooni ja migratsiooni sihtasutuse Meie Inimesed vahendusel. Kokku sai hindaja 358 tagasipöördumistoetust saanu ning nende pereliikmete kontaktid (mõnel juhul tagasipöördunu vanemate või õdede-vendade kontaktid). Tagasipöördunute puhul kasutati vähemalt kolme kirjalikku meeldetuletust, kui ainukeseks kontaktiks oli isikul märgitud meiliaadress. Telefoni teel võeti otse ühendust ca 85 inimesega, sest neil puudus meiliaadress või see ei töötanud. Telefoni teel kontrollitud kontaktidest ei toiminud 59, sh number ei olnud kasutusel või telefon oli välja lülitatud või vastas telefonile keegi kolmas isik. Nendele, kes telefoni teel kätte saadi ja kes olid nõus oma meiliaadressi avaldamisega, edastati meilile ankeetküsimustik. Lisaks oli suurte tagasipöördunud perede puhul mitmel juhul märgitud kontaktiks üks telefoninumber. Kui valitud number ei töötanud, siis kadus kohe võimalus kõigi selle pere liikmetega uuringu raames ühendust saada.

  Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutuse Meie Inimesed vahendusel ei olnud võimalik saada kontrollrühma kontakte. Kontrollrühma kontaktide leidmiseks ja nende uuringust teavitamiseks jagati üleskutset sotsiaalmeedias (nt eestlased Inglismaal, eestlased Rootsis jms). Samuti on antud sihtrühma kontakte küsitud ka koolide, seltside ja teiste väliseesti organisatsioonide käest.

- **Suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed** – sihtrühma kontaktid saadi tellijalt. Laagrilastele saadeti samuti vähemalt kolm meeldetuletuskirja veebiküsitluse täitmiseks. Kuna selle sihtrühma puhul olid sageli märgitud laagris osalenute lapsevanemate kontaktid (ja mitte laagriliste endi omad), siis selleks, et saada laagris osalenutega ühendust ja neile küsimustik edastada, helistati saadud lapsevanemate kontaktidele ja küsiti nende täisealiste laste kontakte. Lisaks esines korduvalt seda, et kontaktiks oli märgitud laagri korraldaja või eesti keele õpetaja, kes ei teadnud noore praeguseid kontaktandmeid. Lisaks puudusid täielikult kontaktandmed 2009. aastal laagris osalenud noortel. Kahel viimase aastal laagris osalenud noortele edastati

[12] Üldküsitluse eesmärk on saada ülevaade eestlaste ja Eestist väljarännanute järglaste paiknemisest väljaspool Eestit, nende kodakondsusest, migratsiooni põhjustest, eluga rahulolust jmt. Samuti püüti sellega sihtrühma ja kontrollrühma vastajaid (vt ptk 8.1.).

laagri läbiviija kaudu kutse ka nende *Facebook*'i gruppidesse. Selle grupi kontrollrühma kontakte saadi üldküsitluse jagamisega sotsiaalmeedias ning meili teel päringutega koolidele, seltsidele, ühingutele, saatkondadele ja teistele rahvuskaaslastega seotud organisatsioonidele välismaal. Lisaks edastati küsimustik noortele, kes vastasid uuringu üldküsitlusele ning kes kuulusid kontrollrühma. Kontaktide leidmiseks avaldati kahes väliseesti ajalehes üleskutse uuringus osalemiseks.

- **Väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajad** – sihtrühma kontaktid saadi tellijalt.

- **Toetust saanud väliseesti väljaanded –** sihtrühma kontaktid otsiti toetust saanud väljaannete nimekirja alusel. Kontakte, mida avaliku otsingu käigus ei leitud või mis olid vananenud, küsiti ka tellijalt. Kokku oli vaadeldaval perioodil rahvuskaaslaste programmist toetust saanud väliseesti väljaandeid seitse, neist kahe esindajad keeldusid intervjuust.

Kõikide siht- ja kontrollrühma kontakte on püütud sotsiaalmeedia vahendusel, mille tarvis loodi eraldi „Rahvuskaaslaste programmi 2009–2013" mõju-uuringu (*society/culture*) leht. **Samuti osutus kontaktide leidmisel edukaks üldküsitluse korduv jagamine nii sotsiaalmeedias kui meili teel koolidele, seltsidele, ühingutele, saatkondadele ja teistele rahvuskaaslastega seotud organisatsioonidele välismaal**. Üldküsitlus on pälvinud nii kiitvaid kui laitvaid kommentaare, järelpärimisi ja hinnanguid, mis näitab, et uuringu teema on rahvuskaaslaste jaoks oluline.

Intervjuude ning veebiküsitlusele vastanute arvud sihtrühmapõhiselt on välja toodud järgnevas tabelis (tabel 1). **Kokku viidi läbi 62 intervjuud** ning veebiküsitlusele vastas kokku 747 rahvuskaaslast, **sh 278 sihtrühma esindajat**. **Üldküsitlusele vastanuid oli 1161**.

Tabel 1. Hindamise käigus läbiviidud intervjuude ja veebiküsitlusele vastanute arv

Uuringu rühmad	Intervjuude arv	Veebiküsitlusele vastanute arv	
		kokku	sh vaid sihtrühm
eesti keele õpetajad välismaal	**9**	**45**	**30**
eesti keele õppe korraldajad välismaal	**11**	**38**	**16**
eesti keelt õppinud rahvuskaaslastest laste vanemad	**9**	**505**	**132**
Eestisse tagasipöördumiseks materiaalset toetust saanud inimesed	**5**	**92**	**59**
Eestis õppinud rahvuskaaslased	**5**	**24**	**17**
suvistes eesti keele laagrites osalenud lapsed, kes on uuringu läbiviimise ajaks saanud täisealiseks	**9**	**43**	**24**
väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajad	**7**	**-**	**-**
väliseesti ajalehtede väljaandjad	**5**	**-**	**-**

Uuringu rühmad	Intervjuude arv	Veebiküsitlusele vastanute arv	
		kokku	sh vaid sihtrühm
programmi rakendamisega seotud osapooled	**2**	**-**	**-**
Kokku	**62**	**747**	**278**
Üldküsitlus	**-**	**1161**	**-**

Allikas: autorite koostatud

1.3.2 Ankeetküsitlused

Küsitlus koosnes kahest põhiosast – üldosast, mis oli kõigile vastajatele sarnane ja kus kirjeldati vastaja tegevust (väljaspool Eestit), aktiivsust, vajadusi ja ootusi ning sihtrühmapõhisest osast, kus küsimused keskendusid saadud teenuste ja sihtrühmakohastele programmitegevustele hinnangu andmisele. Kutse küsitluses osalemiseks saadeti kõikidele tegevustes osalenutele, kelle kontaktid õnnestus eelnevalt kirjeldatud viisidel koguda. Veebiküsitluse läbiviimiseks kasutati SurveyMonkey[13] küsitluskeskkonda, mis võimaldab vastaja anonüümsust rikkumata saata mittevastanuile personaliseeritud meeldetuletuskirju.

Veebiküsimustiku üldosas küsiti vastajailt põhilisi nende Eestist eemal viibimist kirjeldavaid küsimusi[14]:

- vastaja üldandmed (sugu, vanus, sünnikoht, kodakondsus, haridus, töökoht, kodune keel jne);
- rändega seotud tunnused (sihtriik, vanus väljarände ajal, rände põhjus jne);
- välismaal viibimise iseloomustus (ajutine või püsiv välismaal viibimine jne);
- kontaktid Eestiga (püsivad kontaktid Eestis elavate inimestega, Eesti külastamise sagedus jne);
- väljarände põhjused;
- tagasirände tõenäosus ja seda mõjutavad tegurid.

Veebiküsimustiku sihtrühmapõhises osas küsiti sihtrühmalt spetsiifilisi küsimusi programmitegevuste kohta:

- infoallikas programmi tegevuste kohta teada saamisel;
- tegevuses osalemise põhjused ja osalemist motiveerinud tegurid (kas oleks tarbitud samalaadseid teenuseid ilma programmi toeta);
- rahulolu programmi toetusega (tegevuse vastavus ootustele ja vajadustele);
- tegevuste tagajärjel toimunud muutused (eesti keele kasutamine, eesti kultuuri tarbimine, Eesti külastused);
- tegurid, mis mõjutasid programmi tegevuste efektiivsust;
- ettepanekud (ootused) programmi tegevuste muutmiseks.

Eestisse ümberasumise toetust kasutanud sihtrühma liikmeilt küsiti eraldi küsimusi Eestis elamise ja välismaal elamise võrdluse ning ümberasumise tõmbe- ja tõuketegurite kohta:

[13] www.surveymonkey.com
[14] Olulised küsimuste allikad: Tammaru, T. jt. 2010. The formation and development of the Estonian diaspora. J. of Ethn. and Migr. Studies 36(7): 1157–1174; http://www.slideshare.net/Statistikaamet/tiit-tammaru-vljarnne-soome-ja-eestisse-tagasirnde-kavatsused.

- amet ning põhitegevus välismaal ja amet ning põhitegevus Eestis;
- välismaa ja Eesti töötasu võrdlev hinnang;
- põhjused, miks Eestisse elama asuti;
- asjaajamise keerukus Eestisse naasmisel;
- kontaktid välismaal elavate inimestega ja välismaal käimise sagedus;
- rahulolu ümberasumisega;
- üldine rahulolu Eesti eluga;
- uuesti välismaale elama asumise tõenäosus ja seda mõjutavad tegurid.

Veebiküsitlusele vastamine oli anonüümne ning selle tulemusi on kasutatud üldistatult – ükski vastus või põhjendus ei ole seostatav konkreetse isikuga (ega tema nimega). Samuti on oluline ära märkida, et nii sihtrühma uuringus osalenute kui üldküsitlusele vastanute profiilid ei pruugi peegeldada vastavate rühmade tegelikke profiile, st saadud valimid (ja tulemused) ei pruugi olla esinduslikud, sest tegelikkuses puudub ülevaade, kui palju rahvuskaaslasi (ja mis põhjustel) välismaal elab-töötab ja õpib. Lisaks on oluline tähelepanu pöörata sellele, et uuringu fookuses oli vaid rahvuskaaslaste programmperiood 2009–2013. Uuringus osalesid vaid täisealised inimesed. Vastuste analüüsimisel on tõlgendatud ainult statistiliselt olulisi erinevusi vastajate rühmade vahel. Andmeid analüüsiti statistikapakettides SPSS, Stata ja R.

1.3.3 Süvaintervjuud sihtgruppide esindajatega uuringutulemuste tõlgendamiseks

Hindamise raames viidi läbi kokku **62 poolstruktureeritud süvaintervjuud**, millega koguti infot saadud teenuste kasutamise ja sihtrühmakohastele programmitegevustele antavate hinnangute kohta. Intervjuu küsimused puudutasid motivatsiooni programmi tegevustes osaleda ja ettepanekuid programmitegevuste täiendamise kohta. Intervjuude üldised teemad olid:

- välismaal elamise kogemus ja seotus Eestiga välismaal elamise ajal;
- programmi teenustest teada saamise infokanalid;
- programmi tegevustes osalemise motiivid;
- kogemuse iseloomustus;
- rahulolu programmi tegevustega;
- programmi teenuste kasutamist mõjutanud tegurid;
- mis muutus inimese (või organisatsiooni) elus teenuse kasutamise järel;
- kuivõrd olnuks analoogsed tegevused võimalikud ilma programmi toeta (kui jah, siis mis tingimustel);
- milliseid toetusi või tegevusi veel oodatakse rahvuskaaslaste programmilt.

Eestisse ümberasumise toetust kasutanud sihtrühma liikmeilt küsiti eraldi küsimusi Eestis elamise ja välismaal elamise võrdluse (sh elatustaseme ja põhitegevuse) ning ümberasumise tõmbe- ja tõuketegurite kohta ning rahulolu otsusega Eestisse naasta. Osa intervjuusid (2–3 intervjuud igas sihtrühmas) viidi läbi enne ankeetküsitluste läbiviimist, et saada sisendit küsimustike ettevalmistamiseks. Intervjuude analüüsimiseks kasutati sisuanalüüsi meetodit, mille käigus analüüsiti intervjuude sisu teemade ja tähenduse kontekstis. Teksti sisu jaotati lähtuvalt uurimisküsimustest kategooriatesse, mida parandati ja täpsustati analüüsi käigus. Kategooriate moodustamisele läheneti üldjuhul deduktiivselt, st kategooriad moodustati lähtuvalt uurimisküsimustest, kuid kasutati ka induktiivset lähenemist, kus analüüsi lisati tekstist tulenevaid kategooriaid. Kvalitatiivse analüüsi tulemuste esitlemisel ei ole aruandes kajastatud mitte üksnes mitmetest erinevatest intervjuudest kõlama jäänud laiemalt levinud seisukohad, vaid välja

on toodud ka üksikutes intervjuudes väljendatud üldistest hoiakutest kõrvale kalduvaid arvamusavaldusi. Üksikute, teistest erinevate arvamuste esitamisel aruandes on see ka vastavalt märgitud.

1.4 Juhtumiuuringud

Süvaintervjuudes selgunud nelja huvitavama programmi toetuse kasutamisega seotud loo kohta viidi läbi täiendavad juhtumiuuringud. Lood valiti välja selle järgi, **kuidas nad ilmestavad toetuse kasutamist** ja **toovad esile olulise mõjuga tegevusi ja tulemusi**. Juhtumiuuringute eesmärk on rõhutada olulisemaid edutegureid.

Juhtumiuuringud koosnevad juhtumi kirjeldusest (mis toimus ja mis tegurid mõjutasid toimunut) ja valdkonna eksperdi kommentaarist (eelkõige mõjutegurite kohta, lisaks ka üldistus selle kohta, kui levinud või haruldased võivad analoogsed juhtumid olla). Juhtumiuuringud vormistati aruandes iseseisvate tahvlitena.

1.5 Fookusgrupi intervjuud uuringutulemuste ja soovituste kontrollimiseks

Projekti lõppfaasis tutvustati saadud tulemusi kahel fookusgrupi intervjuul. **Fookusgrupi arutelu eesmärk oli tutvustada hindamise tulemusi ja koguda viimast tagasisidet enne lõpparuande esitamist**.

Fookusgruppi kutsuti osalema:

- valdkonna eksperdid: valdkonna poliitikakujundajad, kodanikuühiskonna organisatsioonide eestvedajad, ajakirjanikud, väliseestlastega sidemeid omavad äriringkondade esindajad, teadlased;
- sihtrühma esindajad.

Kahel fookusgrupi intervjuul osales kokku 14 valdkonna eksperti (sh 9 esimesel ja 5 teisel fookusgrupi intervjuul). Sihtrühma esindajaid osales fookusgrupi intervjuudel kokku kolm. Esindatud olid järgmised rahvuskaaslaste temaatikaga seotud asutused ja ühendused: Haridus- ja Teadusministeerium (HTM), Kultuuriministeerium, Välisministeerium, Eesti Diasporaa Akadeemia, Eesti Instituut, Vaba Eesti Sõna, Meie Kodu, Tallinna ülikool, SA Archimedes, Töötukassa, Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed, Eesti Kaubandus-Tööstuskoda, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus, Sisekaitseakadeemia Migratsiooniuuringute Keskus.

Esimene fookusgrupi intervjuu keskendus enam eesti keele ja kultuuri õpetamise ning toetamise võimalustele (sh sidemete säilitamise võimalustele rahvuskaaslastega) nii Eestis kui välismaal. Teisel fookusgrupi intervjuul pöörati tähelepanu Eestisse tagasipöördumise soodustamisele, probleemidele ja võimalustele (sh senisest enam Eesti riigi majanduslike huvide realiseerimisele nii rahvuskaaslaste tagasipöördumisel kui elamisel-töötamisel välismaal).

2 KIRJANDUSE ÜLEVAADE JA DOKUMENDIANALÜÜS

Käesoleva peatüki alapunktides antakse ülevaade erinevatest rändeteooriatest ja Eestis sarnastel teemadel läbiviidud uuringutest. Seejärel tehakse ülevaade Eesti rahvuskaaslaste programmist (sh lähtealustest ja rakendamisest) ning võrdlusmomendi tekitamiseks ka rahvuskaaslastele suunatud algatustest välisriikides (Leedu, Läti, Ungari ja Tšehhi).

2.1 Ülevaade rändeteooriatest

Ränne ehk migratsioon on elukoha vahetus kas lühiaegsel (nt hooajaline töö, õpingud) või pikaaegsemal eesmärgil. Elukoha vahetus võib olla riigisisene ehk siseränne või riigi piire ületav välisränne ehk rahvusvaheline ränne, kusjuures välisrände alla liigituvad käesoleva hindamise raames lähemalt vaadatavad sisse- ja väljaränne. Kui varem peeti rännet püsivaks elukohavahetuseks, siis globaliseerumise tulemusena peetakse nii sise- kui välisrännet üha enam ka pidevaks protsessiks[15]. Välisrände puhul võib inimene peatuda mitmes riigis enne koduriiki saabumist, kusjuures ta ei pruugigi päritoluriiki naasta, mis aga ei tähenda, et inimene ei võiks kodakondsuse, töökoha, peresidemete tõttu või muul viisil päritoluriigiga seotuks jääda. Tagasiränne on üks rahvusvahelise rände liike, kus mingi aja möödudes pöördutakse päritoluriiki tagasi[16]. Samas ei ole tagasirände puhul välistatud uus väljaränne.

Migratsiooni selgitamiseks on välja pakutud erinevaid teooriaid, kuid üldist teooriat ei saa välja tuua ei tagasirände ega rände kohta, sest neid ei ole seni välja kujunenud. Migratsiooniteooriaid või -käsitlusi saab eristada mitmeti – kas tegemist on majandusliku käsitlusega või mitte, millise migratsiooniprotsessi etapiga on tegemist, milline on migratsiooniprotsessi kestvus ja migratsiooni pidevus vms[17]. Järgnevalt on grupeeritult välja toodud mõned rahvuskaaslaste programmi hindamise seisukohast olulisemad teooriad[18]:

- majanduslikud teooriad, nt
  - neoklassikaline majandusteooria – tööjõu ja kapitali jaotus, sh elukallidus, tööhõivevõimalused, sotsiaalkindlustussüsteemid jne ajendavad rändele;
  - duaalse tööjõu teooria – arenenud riikides on pidev vajadus madalatasemelise tööjõu järele, mis soodustab sisserännet;
  - rände uus ökonoomika – otsus rändeks tehakse leibkonnas nii sissetulekutest kui riskidest lähtuvalt (kohalike olude halvenedes, nt põud, looduskatastroof, pakub mõne

[15] Riigisisese pendelrände kui rändeliigi arengut ja ulatust Eestis kajastavad nt Tammaru, T. (2001) Pendelränne ja Eesti linnade mõjualad; Ahas, R., Silm, S., Leetmaa, K., Tammaru, T., Saluveer, E., Järv, O., Aasa, A., Tiru, M. (2010) Regionaalne pendelrändeuuring; Ahas, R., Silm, S. (2013) Regionaalse pendelrände kordusuuring

[16] Kritz, M. M. (2007) Migration: International. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing; *National Geographic Society* (2005) Human Migration Guide; Dustmann, C., Yoram, W. (2007) Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations* 45:2, pp. 236–256.

[17] Eamets, Philips (2004). Tööjõu vaba liikumine Europa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule.

[18] Kritz, M. M. (2007) Migration: International. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing; Kumpikaite, V., Zickute, I. (2012) Synergy of Migration Theories: Theoretical Insights. Engineering Economics, 23(4), 387-394; Eamets, Philips (2004). Tööjõu vaba liikumine Europa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule; Kulu, H. (2000) Policy towards the Diaspora and Ethnic (Return) Migration: An Estonian case. *GeoJournal* 51, 135–143; Kask, I. (2006) Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989-2000. Magistritöö

pereliikme kaugemal ja eeldatavasti teistes oludes teenitav tulu perekonnale suurt tuge[19]);

- demograafilised teooriad, nt
  - ränderevolutsiooniteooria – maata-tööta inimesed otsivad võimalusi toimetulekuks ka väljaspool kodumaad;
  - elutsükli teooria – rändedistants sõltub vanusest ja perekondlikest sidemetest-kohustustest;
  - inimkapitali teooria – ränne võimaldab indiviidil investeerida tulevikku; rändega kaasnevate kuludena nähakse nii kolimise, töö- ja õppimisvõimaluse otsimist, lähedastest lahkumisest tulenevaid psühholoogilisi kulusid, uues keskkonnas kohanemiseks vajalikke kulusid[20];
- sotsiaal-psühholoogilised teooriad, nt
  - käitumuslik rändeteooria – rahulolematus hetkel viibitava kohaga ajendab kasulikumat elukohta otsima;
- poliitilised teooriad – institutsioonide (nt riik) poliitikad (nt migratsioonipoliitika) ja inimeste rahulolu poliitilise olukorraga mõjutavad rännet;
- võrgustiku teooria – etnilised võrgustikud mõjutavad rände jätkuvust ja püsivust ning vähendavad mh inimkapitali teooria selgituse all välja toodud kulusid;
- rahvusvahelise rände süsteemne teooria – pigem on tegu erinevate teooriate süsteemse või üldistava käsitlusega.

Eelnevate teooriate kõrval kajastatakse (tagasi)rännet sageli tõmbe- ja tõuketegurite[21] raamistikus. Mõned uuringud[22] võtavadki erinevad teooriad kokku kui **tõmbe- ja tõuketegurid**, milleks on peamiselt majanduslikud, kultuuri puudutavad ja keskkondlikud (sh poliitilised) faktorid. **Tõuketegurid on asjaolud, mis muudavad praeguses elukohas elamise keeruliseks** (nt töötus, rahulolematus sissetulekuga, diskrimineerimine, etnilise vähemuse puhul ebasoosivad poliitikad). **Tõmbetegurid on väljastpoolt tulijatele ihaldusväärsena näivad faktorid** (nt kõrge elatustase, sobivad töökohad, turvaline elukeskkond), mis ajendavad rändele. Tõmbe- ja tõuketegurid võivad migratsiooni ka takistada. Takistusi leevendavate ning tõmbe- ja tõuketegureid intensiivistavatena mõjuvad aga sihtriigi lähedus, etniliste kogukondade olemasolu ning kultuuri- ja keelebarjääride vähesus[23]. Arvestades, et rände eesmärk on vähemalt eestlaste puhul esialgsete plaanide kohaselt pigem lühiajaline (vaata täpsemalt ptk 3.3) ja EL-s on liikumisvabadus ning sellest tulenevalt ka lihtsam asjaajamine, siis on rändeotsust aina kergem vastu võtta (eriti eelnevalt mainitud faktoritega kooseksisteerimise puhul) ning levinuimaks rändeliigiks on

[19] Krieger, H. (2004) Migration trends in an enlarged Europe. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin.*
[20] Eamets, Philips (2004). Tööjõu vaba liikumine Europa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule, lk 12.
[21] Nt Kline, D. S. (2003) Push and Pull Factors in International Nurse Migration.*Journal of Nursing Scholarship, 35:2, 107-111.*
[22] Kumpikaite, V., Zickute, I. (2012) Synergy of Migration Theories: Theoretical Insights. *Engineering Economics*, 23(4), 387-394
[23] Eamets, Philips (2004). Tööjõu vaba liikumine Europa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule, lk 17.

saanud tööränne"[24]. **Tõmbe- ja tõuketegurite teadmine võimaldab olulisemaid tegureid arvesse võttes kujundada riikide migratsioonipoliitikaid**. Seega on teadlikkuse tõstmine tõmbe- ja tõuketeguritest ka käesoleva hindamise üks eesmärkidest. Arvestades varasemaid uuringuid[25] tuleb tagasirände potentsiaali uurides aga arvestada, et **sõltuvalt küsimuste ülesehitusest ja konkreetsetest asjaoludest võivad rände soovi ilmutamine ja tegelik migratsioon märkimisväärselt erineda**.

Enim on uuritud väljarände laineid ja põhjuseid ning sihtriigis toimetulemist. Olgugi, et varasemalt läbiviidud uuringud toovad sageli välja vajaduse tagasirännet põhjalikumalt uurida, on selliseid uuringuid tulenevalt statistika vähesusest ja kättesaadavusest vähe[26]. **Ehkki välja on töötatud erinevad rändeteooriad on tagasipöördumise ajendite kohta uuringuid vähe**.

Peamisteks **tagasirände ajenditeks** peetakse **perekondlikke põhjuseid**, **välisriigis ebaõnnestumist kas töö puudumise või seatud eesmärkide mittetäitmise tõttu**, **emigreerumise eesmärkide täitmist** (nt piisavate finantsressursside kogumine, haridustaseme saavutamine) **ja lootust**, **et välismaal saadud teadmised ning kodumaa paranenud või parem elukeskkond aitavad kaasa paremale võimete rakendamisele ning kõrgemale elatustasemele**[27]**.** Nagu eelnevalt välja toodud, **langetatakse tagasirände otsus enamasti koos lähedastega** ning seda mõjutab mh asjaolu, kas tegu on endise kodumaa vähemus- või enamusrahvuse hulka kuulujaga.

Tagasipöördunute toimetulek ning karakteristikud on samuti vähem uuritud teemad, kusjuures sageli jäädakse vastavate uuringute puhul ka eriarvamusele. Ühtedeks sellisteks karakteristikuteks on haritus ning majanduslik võimekus – kas tagasirändajad on pigem edukamad ja haritumad või majanduslikult vähemedukad ja vähemharitud[28]. Tagasipöördunute karakteristikuid on seostatud näiteks lähte- ja sihtriigi elatustasemega[29] ning kuuluvusega elanikkonna vähemuse või enamuse hulka[30].

Olgugi, et majanduslikult on olulisem spetsialistide tagasiränne (sh innovaatilisus, välisriigist saadud uued teadmised-kogemused), peetakse vananeva rahvastikuga ühiskonnas ning tööjõupuuduse olukorras vajalikuks ka madalama haridustasemega inimeste tagasipöördumist. Seda enam, et tagasirändajate puhul peetakse (taas)sulandumist ühiskonda kergemaks ja kiiremaks võrrelduna nt kolmandatest riikidest

[24] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond; Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.

[25] Sh Anniste, K, Tammaru, T. (2014) Ethnic differences in integration levels and return migration intentions: A study of Estonian migrants in Finland. *Demographic research, Vol 30, 377-412*, 397; Eamets, Philips (2004). Tööjõu vaba liikumine Europa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule.

[26] Vastavate uuringute vähesus tuuakse välja mh 2014 CEED raportis: Migration in the 21st century from the perspective of CEE countries – an opportunity or a threat?

[27] Duszczyk M., Matuszczyk K. (2014), Migration in the 21st century from the perspective of CEE countries – an opportunity or a threat? Central and Eastern Europe Development Institute, Warsaw, 48

[28] Vt nt Constant, A., Massey, D. S. (2002) Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International Migration 40:4, 5-38.* Hanson, G. H. (2009) The Economic Consequences of the International Migration of Labor. *Annual Review of Economics* 1, 179-208; Anniste, K, Tammaru, T. (2014) Ethnic differences in integration levels and return migration intentions: A study of Estonian migrants in Finland. *Demographic research, Vol 30, 377-412*

[29] Vt nt Kask, I. (2006) Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989-2000

[30] Vt nt Anniste, K, Tammaru, T. (2014) Ethnic differences in integration levels and return migration intentions: A study of Estonian migrants in Finland. *Demographic research, Vol 30, 377-412*

pärit tööjõuga. Samas näitavad mitmed uuringud[31], et etnilisest päritolust hoolimata võib kohanemine ka keeruliseks või võimatuks osutuda ning rännatakse uuesti välja. Etnilise sisserände eeliseks on ka mujalt riikidest pärit immigrantidele osaks saava negatiivse suhtumise vähesus – immigrante süüdistatakse sageli kodanikuühiskonna lõhestamises (sageli ka alusetult), riigi kulul elamises, palkade alandamises, jne[32]. Samal ajal peetakse haritud immigrante innovatsioonile, tehnoloogiate arengule ja seeläbi majandusarengule kasulikeks[33]. Rahvuskaaslaste tagasiränne toob enamasti ühiskonnas kaasa vähem pingeid, kuigi see sõltub rände eesmärkidest, lähedaste ootustest ja koduriigi elanike üldisest suhtumisest rändesse.

2.2 Eesti varasemate rändealaste uuringute analüüs

Käesolev alapunkt annab ülevaate olulisematest Eesti rahvuskaaslasi puudutavatest uuringutest ja nende järeldustest. Eesti rahvuskaaslaste temaatikaga otseselt või kaudselt haakuvate sotsiaalteaduslike uuringute koondamisel ja analüüsil lähtuti alates 2000. aastast avalikustatud uuringutest, mis käsitlevad Eesti diasporaa rändeprotsesse maailmas. Eesti diasporaa uuringud on olnud väga erineva fookusega, st nad käsitlevad teemasid keelest, kultuurist ja haridusest kuni töörände, välja- ja tagasirändeni, ja nad on terviklikult seni üsna süstematiseerimata. Seejuures on uuringute valimid olnud üldjuhul väikesed või väga spetsiifilised.

Arvestades rahvuskaaslaste programmi eesmärke joonistub varasemate uuringute puhul välja **kolm peamist uuringute valdkonda**. Enim on kajastust leidnud **väliskogukondade keelelis-kultuuriline olustik.** Arvestades, et keel ja kultuur on ka rahvuskaaslaste programmi fookuses, vaadatakse käesolevas peatükis lähemalt nimetatud valdkonnas teostatud rändealaseid, sh päritolu ja kultuuritausta rõhutavaid keelekogukondade jätkusuutlikkuse uuringuid. Eraldi uuringute valdkonnad moodustavad **välja- ja tagasirännet** kajastavad uuringud, kusjuures sarnaselt eelmises peatükis toodule ei ole ka Eestisse tagasirände kohta palju esinduslikke uuringuid. Olgugi, et programmis ei pöörata suurt rõhku tagasirände otsesele toetamisele, kajastatakse tulenevalt varasemate uuringute temaatikast ka eestlaste rändeprotsesside uuringuid, mis käsitlevad rändamist kui mobiilset tegevust, sh kaasmaalaste välja- ja tagasirännet töö- ja õpirändena vms. Välja- ja tagasirände uuringute kajastamine on seda olulisem, et need annavad sisendit hindamaks võimalusi mõjutada eestlaste välisrännet.

Kõiki uuringuvaldkondi läbib eestlase määratlemise küsimus. Keele- ja kultuuri uuringud keskenduvad **inimeste päritolule ja kultuuritaustale,** samas kui välja- ja tagasirände uuringud peamiselt **kodakondsusele ja riigipõhisusele**. Seejuures käsitleb osa Eesti väljarändajate uuringutest ka rahvusvähemusi, uurides näiteks eestlaste kui Eesti põhirahvuse ja venelaste kui Eesti vähemusrahvuse toimetulekuerinevusi sihtriigis või tõenäosust tagasi rännata.

Rändealastes uuringutes kasutatakse **nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid.** Kui välja- ja tagasirände uurimisel kasutatakse traditsioonilisemaid kvalitatiivseid (süvaintervjuud, fookusgrupid) ja

[31] Nt Pirvu, R., Axinte, G. (2012) Return migration – reasons, consequences and benefits. *Annals of the University of Petrosani, Economics*, 12 (4), 192-202; Siimer, Õ. (2010) Õnnestav õpetus. Kaukaasia eestlaste tagasiränne ja psühholoogiline kohanemine

[32] Hanson, G. H. (2009) The Economic Consequences of the International Migration of Labor. *Annual Review of Economics* 1, 179-208

[33] Hanson, G. H. (2009) The Economic Consequences of the International Migration of Labor. *Annual Review of Economics* 1, 179-208

kvantitatiivseid (nt küsitluste ja rahvaloenduse andmete[34] statistiline analüüs) meetodeid, siis keelelis-kultuuriliste uuringute metoodika on tavapärasest metoodikast erinev ja tuleneb nende lingvistilistest eesmärkidest. Nimelt kogutakse suulise kõne materjali ja kirjalikke tekste ning analüüsitakse **keelekasutuse** grammatikat, intervjuudes keelejuhtidega tuuakse sisse rohkem kultuuri ja identiteediga seonduvat. Keelelis-kultuuriliste uuringute ainestiku kogumismeetodite, keelejuhtide valiku ja kogutud materjali kirjeldamine jäävad sageli pinnapealseks. Kui keelelis-kultuuriliste **uuringute temaatikas** on rõhk keelekasutusel, siis välja- ja tagasirände uuringutel on põhirõhk sotsiaalsetel, hariduslikel ja majanduslikel **rändamist soodustavatel/takistavatel teguritel** ehk teises peatükis välja toodud tõmbe- ja tõuketeguritel, sh sissetulek, töötingimused, sotsiaalsed hüved, õppimis- ja enesetäiendamisvõimalused ning perekondlikud suhted.

Järgneva analüüsi aluseks on seega kaks teineteisest nii sihtgrupilt kui temaatikalt oluliselt erinevat uurimisharu – **ühelt poolt päritolu rõhutav rahvuskaaslaste keelekogukondade jätkusuutlikkust uuriv (keelelis-kultuuriline) haru ning teisalt kodakondsusest lähtuv välja- ja tagasirännet uuriv haru.** Nendes uurimisharudes puutekoha leidmine võib aga hinnatava programmi jaoks tuua välja uusi perspektiive.

2.2.1 Uuringute sihtgrupid

Uuringute sihtgruppe on põhjust käsitleda mitte ainult kogukondade mõttes (rahvuskaaslased Rootsis, Saksamaal või Kanadas vms), vaid laiemal tasandil. Eestlase identiteedi määratlemiseks on kolm võimalust:

- **etnilise identiteedi alusel** – ühine päritolu, päritolugrupiga seonduvad hoiakud ja kultuuritavad; nt Rootsis elav Eestist pärit inimene võib ennast Eesti päritolu ja Eestis elavate eestlastega sarnaste kultuuritavade tõttu etniliselt eestlaseks pidada isegi kui tal ei ole Eesti kodakondsust;
- **riikliku identiteedi alusel** – kodakondsus; eestlaseks võib ennast pidada vaid Eesti kodakondsust omav inimene sõltumata sellest, mis riigis ta elab või millise rahvusgrupi kultuuritavasid järgib;
- **rahvusliku identiteedi alusel** – ühine territoorium, kodumaa, poliitiline süsteem ja majandus; eestlane on see, kes elab Eesti riigi territooriumil, siinses poliitilises- ja majandussüsteemis, sõltumata tema kodakondsusest või kultuuritavadest.

[34] Üks väheseid tagasipöördumist komplekssselt vaatavaid uuringuid Eestis, Kask'i 2006. aastal valminud „Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989–2000", tugineb rahvaloenduse andmetele. Registriandmed ei anna aga ülevaadet rände täpsematest karakteristikutest ega rände hetkel olnud olukorrast. Uuringus toodi korduvalt välja võimalus, et tagasirännanu haridus- ja keeleoskustase oli rände hetkel madalam kui rahvaloenduse ajal. Rahvaloenduse andmeid ei saa seostada kohanemiseks vajalike võrgustike olemasoluga rände hetkel kuna võrgustikke rahvaloenduse raames ei uurita. Rahvaloenduse andmed on samas põhjalikumad kui elanike registris olevad andmed. Samuti on andmebaaside põhised uuringud limiteeritud sellega, kes on andmebaasidesse kantud (vt nt Tammaru, T., Kumer-Haukanõmm, K., Anniste, K. (2010)). Ühelt poolt ei pruugi näiteks inimesed, keda oodatakse tagasi rändama, olla enam oma päritolumaa kodanikud. Teisalt kogutakse riigiti erinevat informatsiooni – kodakondsus/sünnimaa/rahvus. Arvestades, et mõnes riigis ei ole sissekirjutus otseselt vajalik või ei koguta vastavat informatsiooni, siis nendes riikides elavate inimeste kohta puudub igasugune informatsioon.

Sarnaselt rahvuskaaslaste programmile räägitakse uuringutes väljaspool Eestit elavatest eestlastest tavaliselt (eriti keelelis-kultuurilistes uuringutes) üldiselt, seda mõistet määratlemata või **keskendutakse etnilistele eestlastele**[35]. Riikliku ja rahvusliku identiteedi läbi eestluse määratlemise puuduseks peetakse asjaolu, et inimesed on tänapäeval väga liikuvad ning ei pruugi teise riiki elama asudes võtta selle riigi kodakondsust ega pidada ennast muul moel selle rahvuse osaks. Ka etnilise määratluse puhul tuleb arvestada, et etniliste erinevuste vähene tähtsustamine väljarännanute poolt ning soov kuuluda mitmesse kultuuri on vähemalt väliseestlaste seas aina kasvava tendentsiga ja seostub suurema rahulolutundega. Valk ja Ojamaa[36] näitasid, et väliseestlased peavad kodueestlastest enam võimalikuks mitmesse etnilisse gruppi kuulumist, vanade väliseestlaste hulgas on nii arvajaid ligi 100%. Multikultuursus ja üha tavalisem enese arvamine mitmesse etnilisse gruppi samaaegselt võib seega rahvuskaaslaste programmi seisukohast tekitada küsimusi. Eelnevast tulenevalt **käsitletakse Eesti rahvust ka läbiviidavas uuringus pigem etnilises tähenduses**, s.t **lähtekohaks on jagatud päritolu ja ühine kultuur, mitte riiklus ja kodakondsus**, kusjuures välistatud ei ole enese mitmesse etnilisse gruppi arvamine. Seega ei seatud ka veebiküsimustike sissejuhatavates tekstides piiranguid sellele, keda uuringu raames peetakse rahvuskaaslaseks ja keda mitte.

2.2.2 Keelelis-kultuuriliste uuringute ülevaade

Keelelis-kultuuriliste uuringute analüüsi peamiseks allikaks on 2010. aastal valminud kogumik „Eestlased ja eesti keel välismaal“[37], mille väljaandmist toetas ka rahvuskaaslaste programm. Kogumiku teemad on tugevalt seotud just keeleküsimustega – väliseesti keele uurimise, keele ja identiteedi seoste, keelemuutuste, väliseestlaste eesti keele omandamise jms temaatikaga. Olgugi et keelelis-kultuurilised teemad on omavahel väga põimunud, on lugemise lihtsuse huvides üritatud neid käesolevas peatükis väiksemateks alateemadeks jagada.

Eesti keele ja keeleoskuse jätkusuutlikkus

Eesti keele ja keeleoskuse jätkusuutlikkuse säilitamiseks väliseesti kogukondades on keele kasutusalade piiratusest tulenevalt varasemate ja ka käesoleva uuringu kohaselt **esmaoluline eestikeelse suhtluskeskkonna soodustamine peresiseselt** (nt iseseisvad õppematerjalid), **kogukonnasiseselt** (nt seltsielu toetavad üritused) **ning suhtluses kodueestlastega** (nt reisimine Eestisse). Rootsi eestlaskonna näitel väidab ka Raag[38], et eesti keele püsimine saab alguse keele esmasest kasutuskohast – kodust. Lapsepõlvekodus omandatud eesti keele oskust toetavad ja arendavad eesti koolid, nädalalehed, ajakirjad jne, kuid vanemate tegematajätmisi need autori sõnul korvata ei suuda. Sarnaselt leiab Hiietam[39], et eesti keele edasikandumise oluliseks teguriks on vähemalt eesti ema olemasolu peres.

---

[35] Vt nt Praakli, K. ja Viikberg, J. (2010): “Eestlased ja eesti keel välismaal”. Saadaval [http://www.eki.ee/books/eekv/EEKV.pdf]; Tammaru, Tiit; Kumer-Haukanõmm, Kaja; ja Anniste, Kristi (2010). Eesti diasporaa kujunemise kolm lainet. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[36] Valk, Aune ja Ojamaa, Triin (2011). Identiteedist ja selle muutumisest väliseesti ühiskonnas. – Rahvuslik Kontakt, 4 (212), 21-27.

[37] Praakli, K. ja Viikberg, J. (2010): “Eestlased ja eesti keel välismaal”. Saadaval [http://www.eki.ee/books/eekv/EEKV.pdf].

[38] Raag, Raimo (2010). Eestlased ja eesti keel Rootsis. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[39] Hiietam, Katrin (2010). Eestlased ja eesti keel Põhja-Inglismaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Kälissaar[40] vaatas mh välismaal elatud aja ja keeleoskuse seotust ning leidis eelnevat kinnitavalt, et **välismaal elatud aeg keeleoskust otseselt ei mõjuta, küll aga on mõjutavaks teguriks eestikeelse suhtluskeskkonna olemasolu**. Inimesed, kes kasutavad eesti keelt kasvõi osaliselt koduse suhtluskeelena, löövad kaasa eesti seltsielus ja suhtlevad teiste eestlastega, valdavad eesti keelt oluliselt paremini**.** Seda toetab ka Praakli[41] järeldus Soome eestlaskonna näitel – mida rohkem on vanematel ja nende lastel kontakte eestlaste või eestikeelsete perekondadega, seda stabiilsem on lastevaheline suhtluskeel ning seda rohkem kasutatakse eesti keelt omavahelises suhtluses.

Väliseestlaste järeltulijate **eesti keele oskuse kinnistamiseks ja arendamiseks on oluline toetada eakaaslastega suhtlemist võimaldavaid täiendusõppe võimalusi, sh keelelaagreid, mängurühmi ja täienduskoole.** Näiteks väidab Kälissaar[42] Saksamaal elavate eestlaste kontekstis, et kuigi sealse eestlaskonna laste keeleline arengutase on tugevalt seotud eestikeelse keelekeskkonna olemasoluga kodus, aitab laste eesti keele oskuse arengule kaasa osalemine täienduskoolis või mängurühmas, samuti suvistes keelelaagrites Eestis ja puhkuse veetmine vanavanemate juures. Kui igapäevaelus puutuvad lapsed eesti keelega kokku vaid kodus emaga suheldes, siis täienduskoolis on võimalik eesti keeles suhelda eakaaslastega. Niisiis on „edu valemiks“ **kodu- ja õppekeskkonna vastastikune interaktsioon**. Seda toetab ka autori argument, et paljudel kakskeelsetel lastel esineb valdavalt varases koolieelses eas periood, kus nad keelduvad eesti keelt rääkimast. Niisugune käitumine on seletatav laste sooviga samastuda omaealistega. Selles vanuses on eriti oluline kontakt eestikeelsete eakaaslastega ja seepärast on eestikeelse suhtluskeskkonna pakkumine esmase tähtsusega.

Eesti keele jätkusuutlikkuse säilitamiseks väliseesti kogukondades on varasemate ja käesoleva uuringu kohaselt **oluline toetada** ka sealseid eelnevalt mainitud **ühistegevust soodustavaid sotsiaalseid omastruktuure (koolid, seltsid, Eesti majad) ja nende konkurentsivõimet võrreldes sihtmaa institutsioonidega**. Nende paralleelstruktuuride eesmärk on aidata tekkival keelekogukonnal tagada oma jätkusuutlikkus uutes tingimustes, pakkudes sihtmaa institutsioonidele vähemalt osaliselt konkurentsi[43] ja võimaldades eesti keeles eakaaslastega suhelda.

Omastruktuuride toetatavate **ühistegevuste varieeruvus säilitab/suurendab väliseestlaste oskust kasutada eesti keelt erinevates registrites** nii formaalses kui mitteametlikus keelekeskkonnas ning panustab keelekasutuse jätkusuutlikkusse. Näiteks selgitab Kõiva[44] Austraalia eestlaskonna põhjal, et lisaks keelele on oluline ka avalik eneseesitlus ühiskonnas, kooliharidus, oma rahvuslikud keskused koos arenenud vaba aja veetmise võimalustega, ühine meedia, rahvariided, käsitöö, rahvustoidud ning rahvuslikud pühad. Ühistegevusi tähtsustades suudab ka väike ja hajaasustusega eestlaskond arendada kultuuriliselt sidusa ja mitmekesise ühiskonna oma kirja- ja meediakultuuri ning tegusa sotsiaalse

[40] Kälissaar, Tiina (2010). Eestlased ja eesti keel Saksamaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[41] Praakli, Kristiina (2010). Eestlased ja eesti keel Soomes. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[42] Kälissaar, Tiina (2010). Eestlased ja eesti keel Saksamaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[43] Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[44] Kõiva, Mare (2010). Eestlased ja eesti keel Austraalias. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

võrgustikuga. Sama leiab Kälissaar [45] Saksamaa eestlaste põhjal – arvestades, et igapäevane suhtluskeel on saksa keel ning ka koduses keelekasutuses domineerib saksa keel, on keeleoskuse säilimisel keskse tähtsusega linnades tegutsevad eesti ühingud ja seltsid, mis võimaldavad omavahelist suhtlemist.

Kuigi omastruktuuride pakutavate ühistegevuste ulatus sõltub üldjuhul väliseestlaste arvust kogukonnas, on Ehala[46] kohaselt keele jätkusuutlikkuse seisukohast **kogukonna suurusest olulisem säilitada oma liikmete kollektiivse eksisteerimise tahe**. Väliseesti ajalugu on Ehala sõnul näidanud, et iga kogukond on täpselt sedavõrd jätkusuutlik, kuivõrd ta on suutnud luua ja efektiivsena hoida omastruktuure – võtmeküsimuseks on kogukonna kollektiivne tahe eksisteerida selle keelelis-kultuurilise kogukonnana. Samas leiab Jürgenson[47] Argentina eestlaste kogukonda uurides, et just kogukonna suurus ja sellest tulenevad keeleõppevõimalused ning keelekontaktid on olulised.

Keeleõppe võimaluste vähesus ja seega keeleoskuse langus on tihedalt seotud põhikultuuri sulandumisega, mistõttu on keskne roll eelnevalt mainitud erinevatel keelekasutust võimaldavatel meetmetel – täiendusõpe, keelelaagrid ja ühisüritused. Selle toetuseks väidab Mürk[48], et kuigi Kanada eestlaskond on arvuliselt üsna suur ning seal elatakse eriti aktiivset ja mitmekülgset seltsielu, on enamik eestlasi hakanud sulanduma kohalikku ühiskonda. Kindlasti on täienduskoolituse olemasolu ja sellest osavõtmine aidanud hoida elavana huvi Eestimaa vastu, kuid autor nendib, et keeleõpe on olnud minimaalne. Puudu on kvalifitseeritud keeleõpetajatest ning keele ja eriti grammatika õpetamine on jäänud pinnapealseks kohalikes tavakoolideski. Täienduskoolide eesmärk on olnud anda alusteadmisi eesti keelest ja kultuurist, ilma et õpilased oleksid liiga ülekoormatud ning loobuksid. See on aga autori arvates kaasa toonud olukorra, kus sealse eestlaskonna jaoks on eesti keel ja võib-olla ka eestlus kujunenud justkui pühapäevaseks asjaks, mis võetakse pidulikel puhkudel välja, kuid mis pannakse seejärel üsna peatselt kappi tagasi. Ka Jürgenson ja Jürisson[49] nendivad Brasiilia eestlaste puhul, et enamik teise põlvkonna eestlastest, kes räägivad eesti keelt suhtlustasandil, pole eesti õigekirja õppinud. Üheks oluliseks teguriks, näiteks Kanada, Austraalia või Rootsi eestlastega võrreldes, mis Brasiilia eestlaste eesti keele püsimist vähendab, on autorite sõnul asjaolu, et Brasiilia eestlastel ei ole olnud mingit eesti keele õpet, isegi pühapäevakooli tasemel.

Põhikultuuri sulandumine

Eelnevalt mainitud keeleõppe ja keele kasutamise võimaluste vähesus ning seega keeleoskuse langus on tihedalt seotud põhikultuuri sulandumisega. Suurimateks mõjuteguriteks peetakse erirahvusest lapsevanemate suhtumist mitme keele õppesse, kogukondade suurust ning uue elukohariigi kultuuri sarnasust endise elukohariigi kultuurile.

[45] Kälissaar, Tiina (2010). Eestlased ja eesti keel Saksamaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[46] Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[47] Jürgenson, Aivar (2010). Eestlased ja eesti keel Argentinas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[48] Mürk, Harry William (2010). Eesti keel, ei! Ehk eesti keel ja meel Kanadas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[49] Jürgenson, Aivar ja Jürisson, Sander (2010). Brasiilia eestlastest ja nende keelest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Eksogaamsete abielude puhul langeb eesti keele jätkusuutlikkus märkimisväärselt, kuna uus elukeskkond surub peale kohaliku keele kasutamist. Seetõttu on lisaks väliseestlaste eesti keele kasutamise motiveerimisele vaja ka teisest rahvusest partneri toetust, et säilitada rahvuslik (eesti) identiteet. Kiire põhirahvusesse sulandumise asemel võiksid lapsed üles kasvada multikultuurses keskkonnas ja seega erinevaid rahvuseid väärtustavas keskkonnas. Näiteks Brasiilia eestlaste puhul on Jürgensoni ja Jürissoni[50] kohaselt laste eesti keelest ja kultuurist võõrandumisele toodud kohati põhjuseks ka teisest rahvusest abikaasa vastuseisu, kiirendades seeläbi põhirahvusesse sulandumist.

Ehala[51] kohaselt segaabielud kahandavad keele ja kultuuri elujõulisust, sest kahe kultuuri piiril asuvad perekonnad ei leia enam endist motivatsiooni eesti identiteedi ja keele arendamiseks kollektiivse tegevuse kaudu. Nii halveneb kogukondade sisekeskkond ja ühtlasi nende võime pakkuda kogukonna liikmetele täisväärtuslikku sotsiaalset keskkonda, mis omakorda kiirendab sulandumist põhirahvusse. See protsess on paratamatult kiirem või juba lõppenud seal, kus eestlaskond on väike ja hajutatud. Sarnaselt leiab Hiietam[52] Põhja-Inglismaa eestlaste põhjal, et teise põlvkonna esindajate seas on vaid mõni üksik endogaamne abielu ning kolmanda põlve noored ei näe võimalust eesti soost abikaasa leidmiseks – eesti kogukond on jäänud väikeseks ja need noored, kes koos käivad, tunnevad end pigem õdede-vendadena.

Segaabielude mõju põhikultuuri sulandumise ja eesti keele oskuse kadumise kiirusele kinnitavad mitmed uuringud. Näiteks Argentina eestlaskonda käsitlevas artiklis[53] tuuakse välja, et Argentinas sündinutest räägivad eesti keelt vähesed, segaperedes sündinutest praktiliselt mitte keegi. Sarnase tulemuseni jõuavad Jürgenson ja Jürisson[54] – kui Brasiilia eestlaste esimene põlvkond räägib eesti keelt peaaegu ilma aktsendita ja teine põlvkond valdab eesti keelt, kuigi aktsendi ja hulga portugali keele mõjudega, siis kolmas põlvkond, v.a üksikud erandid, enam eesti keelt ei räägi. Tänase Brasiilia eestlaskonna moodustavad siirdlaste järeltulijad, kes eesti keelt küll räägivad, kuid abielu tõttu mitte-eestlastega ei ole neil võimalik seda koduses sfääris kasutada.

Lisaks segaabielule **mõjutab põhikultuuri sulandumise kiirust endise ja uue asukoha riigi kultuuriline erinevus**. **Keeleoskuse säilitamine on** kultuuriliselt sarnastes sihtriikides **üks vähestest eestlust säilitavatest ja kiiret põhikultuuri sulandumist ennetavatest teguritest**. Samas on need riigid rändajatele kohanemise lihtsuse tõttu just atraktiivsed. Sellest, et sarnase sihtmaa kultuuri korral toimub väliseesti kogukondade sulandumine põhikultuuri kergemini, räägib näiteks Ehala[55]. Tema sõnul on eestlaste rühmadevaheline distants põhirahvusega suhteliselt väike pea kõigil nende asualadel. See tähendab, et väliseestlase jaoks on sotsiaalse mobiilsusega oma eesmärke suhteliselt kerge saavutada. Eestlus on säilinud eeskätt emotsionaalse seotuse tõttu – kui see on hakanud nõrgenema, siis on kadunud ka keeleoskus ja kultuurist osasaamine. Selle vastu saaks autori sõnul kogukonna juhtide aktiivne tegevus,

[50] Jürgenson, Aivar ja Jürisson, Sander (2010). Brasiilia eestlastest ja nende keelest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[51] Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[52] Hiietam, Katrin (2010). Eestlased ja eesti keel Põhja-Inglismaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[53] Jürgenson, Aivar (2010). Eestlased ja eesti keel Argentinas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[54] Jürgenson, Aivar ja Jürisson, Sander (2010). Brasiilia eestlastest ja nende keelest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[55] Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

kuid tihtipeale on uutes kogukondades motiveeritud juhtide puudus või on kogukonna elujõulisus sedavõrd madal, et juhid ei leia oma pingutustele toetust.

Sarnast temaatikat puudutab Praakli Soome eestikeelset elanikkonda käsitlevas artiklis[56]. Nimelt leiab autor, et üheks olulisemaks jooneks Soome eestlaste puhul on see, et Eesti kodanike ja eelkõige eesti keelt emakeelena rääkivate inimeste jaoks on Soome emigreerumine nii keelelises, kultuurilises kui psühholoogilises mõttes valutu. Ühelt poolt on positiivne, et Soomes on lihtne olla eestlane, kuid teisalt on meie kultuur ja keel sedavõrd sarnased, et ka soomlaseks saamine on väga lihtne. Seega võib jagatud keele- ja kultuurisugulus olla autori sõnul teguriks, mis sunnib emigranti uues kultuuriruumis kahe kultuuri vahel valima, sageli ei pruugi aga valik langeda oma etnilise ja keelelise identiteedi säilitamise kasuks.

Kui Ehala[57] leiab, et kogukonna jätkusuutlikkus sõltub tahtest ja võimekusest luua ning efektiivsena hoida omastruktuure, siis Jürgenson[58] leiab Argentina eestlaste kogukonnale tuginedes, et kultuuriline sarnasus ei mängi keele jätkusuutlikkuse seisukohast esmatähtsat rolli väikestes ja hajutatud kogukondades, kuna **üksikute rändajate eesti identiteeti säilitavad komponendid hääbuvad eraldatuse, sh keeleõppe võimaluste puudumise, tõttu niigi kiiresti**. Nimelt on Jürgensoni kohaselt kogukonna väiksuse ja eesti keele oskuse kadumise vahel tihe seos – mida väiksem/hajutatud on kogukond, seda kiiremad on akulturatsiooniprotsessid. Argentina eestlaste üsna väikest kogukonda analüüsides jõuab autor järeldusele, et üldjuhul pole üksikult siirdunute eesti keel üle ühe põlvkonna vastu pidanud. Kogukond, mis koosneb peamiselt neist, kes on sündinud Eestis, on küll jõudumööda alal hoidnud eesti identiteeti, kuid põlvkondlikku järjepidevust pole suudetud tagada. Olukorras, kus muud identiteedi komponendid, nt side kodumaaga, seltsitegevus jms, on hääbunud või hääbumas, ei toeta miski autori sõnul eesti keele minetanud inimeste eesti identiteeti.

Eesti identiteet, kultuuri arendamine ja keele hoidmine

Eesti identiteet säilib väliseestlaste hulgas kauem kui eesti keel ning eestlust nähakse edasi kandumas ka keeleoskuseta. Samas on kesise keeleoskusega väliseestlaste hulgas soov eesti keelt osata üldjuhul suur ning õppimisvalmidus kõrge. Näiteks väidab Valk[59] Kanada eestlaste näitel, et sealse kogukonna eesti keele oskus on oluliselt nõrgem kui suhtumine selle olulisusesse ning soov seda osata. Väliseestlaste, eriti nooremate jaoks on väga oluline, et peale emotsionaalse tähenduse oleks eesti keelt võimalik ka kasutada – ilmselgelt motiveerib see ka keelt õppima. Seejuures avalduvad kolm võrdselt olulist eestlane-olemise tunnust: eesti juured/sugulus/Eestis sündinud, eesti keele rääkimine või püüd seda teha ning osalemine kultuurielus. Küsimusele „kas eestlane võib olla keegi, kes ei räägi eesti keelt, aga tahab ise olla eestlane?“ vastati autori sõnul üldiselt jaatavalt. Seega on keel väliseestlaste arvates väga oluline identiteedi näitaja, kuid selle kadumisel identiteet veel ei kao. Keeleoskuse puudumist võivad korvata identiteedi teised dimensioonid nagu päritolu, osalemine ühistegevuses või positiivsed keelehoiakud.

---

[56] Praakli, Kristiina (2010). Eestlased ja eesti keel Soomes. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[57] Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[58] Jürgenson, Aivar (2010). Eestlased ja eesti keel Argentinas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[59] Valk, Aune (2010). Keel ja identiteet. Keele roll eestlaste identiteedis. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Väliseestlaste keele õppimise motivatsiooni hoidmiseks, keele kasutamise võimaldamiseks ning tagasi pöördumise soodustamiseks on kodueestlaste hulgas vajalik teavitustöö rändest, multikultuursusest jms – väliseestlased tunnetavad seoses teistsuguse keelekasutuse, kehvema eesti keele oskuse ja mõnevõrra vananenud eesti kultuuri esindamisega kodueestlaste võõristust, mis on oluliseks tõukejõuks kodumaale tagasipöördumisel. Seda kinnitab ka Valk[60] leides, et keeleoskus on vajalik pigem selleks, et ka teised – ennekõike kodueestlased – isikut eestlaseks peaksid. Samuti kinnitab Hiietam oma artiklis[61], et teise põlvkonna eestlaste seas on üsna levinud arvamus, et nad erinevad oma Eestis elavatest eakaaslastest märkimisväärselt, kuna on üles kasvanud võõrsil ning esindavad n-ö vananenud eesti kultuuri.

Uued väliseestlased ei pruugi võtta kultuuriarendust ja keelehoidmist nii „tõsiselt“ – s.t eestlus on vabatahtlik ja personaalne, kuid nende eesti identiteeti aitavad säilitada meelelahutuslikuma tooniga ja seltsielu elavdavad üritused. Näiteks leiab Kivik[62], et pagulaste vanem põlvkond on tervikuna orienteeritud keele säilitamisele. Noorema põlvkonna jaoks on eesti identiteet osa nende minapildist, seotud lapsepõlve ja pereringiga, midagi, mis on unikaalne. Eestlus ja selle hoidmine sarnaneb kuulumisele mõnda allkultuuri, see on vabatahtlik ja mitte nii enesestmõistetav nagu enne taasiseseisvumist ja nagu kodueestlased seda tajuvad. Nii nooremad pagulased kui ka hilisimmigrandid võtavad eesti keele taandumist pere igapäevasest kasutusest üsna loomuliku nähtusena. Osaliselt võib seda seletada Valk ja Ojamaa[63] leituga, et eestlaseks olemine välismaal pole n-ö igapäevaseks toimetulekuks oluline, pigem on see huvitav täiendus igapäevaselt väljapaistvamatele identiteetidele. Samas on Kivik[64] kohaselt väliseestlased veendunud, et suhtlemine Eestis elavate sugulastega aitab keelt säilitada. Samuti näevad noored pagulased kooskäimiskeskusi rohkem ajaveetmiskohana ja peavad oluliseks seltsielu, kultuuritegevust ning ürituste lastesõbralikkust. Väga tähtis on nende jaoks ka Eesti tutvustamine.

Kuna **eestlus võib väliseestlaste jaoks seisneda pigem oma unikaalses identiteedis ja uhkuses oma juurte üle** ning keeleoskuse „nõue“ eestluse juures võib paljude jaoks olla ületamatu takistus, on nende jaoks oluline seose leidmine ja säilitamine eesti kultuuriga, nt reiside kaudu kodumaale. Näiteks leiab Hiietam[65] Põhja-Inglismaa eestlaste näitel, et teine põlvkond peab oma kodumaaks üldiselt Inglismaad, kuid armastab Eestis käia puhkusel või niisama reisimas. Kolmas põlvkond aga leiab, et Eesti ühiskond ja inimesed on neile võõrad, kuid huvitavaks peetakse mõtet minna Eestisse näiteks aastaks õppima või tööle, mitte alaliselt elama. Väliseesti kogukondade vahel tulevad välja ka olulised erinevused seoses tagasipöördumisega – kui mõnes (nt Rootsi) eesti kogukonnas mõeldakse tagasituleku peale alles

[60] Valk, Aune (2010). Keel ja identiteet. Keele roll eestlaste identiteedis. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[61] Hiietam, Katrin (2010). Eestlased ja eesti keel Põhja-Inglismaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[62] Kivik, Piibi-Kai (2010). Eestlased ja eesti keel Ameerika Ühendriikides. Tähelepanekuid kolmest kogukonnast. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[64] Kivik, Piibi-Kai (2010). Eestlased ja eesti keel Ameerika Ühendriikides. Tähelepanekuid kolmest kogukonnast. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

[65] Hiietam, Katrin (2010). Eestlased ja eesti keel Põhja-Inglismaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

pensionipõlves, siis teistes (nt Austraalia, Kanada) eesti kogukondades ollakse huvitatud Eestis (vähemalt mõnda aega) elamisest just noores eas (k.a töö, õpingud).

Keele õpetamisega kaasnevad probleemid

Eesti keele õppe laiemat kättesaadavust takistavate tegurite (nt minimaalne laste arv rühmas, õpetajate geograafiline paiknemine) mõju vähendamiseks on **oluline luua erinevatele keeletasemetele vastavat ühtlustatud virtuaalset õppesisu**. Arvestades, et hiljuti Eestist saabunud laps vajab teistsugust õpet kui Teise maailmasõja aegsete põgenike järeltulija, peab õppesisu vastama individuaalsetele vajadustele.

Raag[66] toob välja mitmeid teisigi praktilisi probleeme emakeele õppes: (i) emakeeleõppeks peab olema vähemalt viielapseline rühm, (ii) pädevad eesti keele õpetajad ei ela alati seal, kus on koolilapsi, (iii) kõik lapsevanemad ei ole teadlikud õigusest saada lapsele emakeeleõpet. Eesti keele õppe laiemat kättesaadavust takistavate tegurite (sh õigus saada emakeeleõpet) mõju vähendamiseks saaks teha seega **enam teavitustööd, et väliseestlastest lapsevanemad oskaksid ise oma lastele paremaid õppetingimusi nõuda ja luua.** Tähelepanuta ei tohi aga jätta peatükis 3.2.1 toodud kodukeskkonna olulisust keele õppimisel ja kasutamisel.

2.2.3 Väljarände iseloom ja põhjused

Inimeste vaba liikumine, sh õpi- ja tööränne on Euroopas sagenev nähtus. Eurostati 2013. aasta andmetel emigreerub enim inimesi Küproselt, Luksemburgist ja Iirimaalt (vastavalt ≈2,9%, ≈2% ja ≈1,8% elanikkonnast). Eurostatis kajastatud ELi riikide keskmine väljaränne oli 2013.aastal ≈0,9% rahvastikust. Eestis oli vastav näitaja ≈0,5%, kusjuures 2012. ja 2013. aastal olid **peamisteks sihtriikideks Soome, Suurbritannia ja Saksamaa** (2013. aastal vastavalt 5120, 394 ja 213 inimest; joonis 3). Kinnitades 2. peatükis toodut, on Soome atraktiivne sihtriik tulenevalt riigi lähedusest, suhteliselt sarnasest keele- ja kultuuritaustast, kuid ka paljude inimeste või tuttavate/sõprade kogemustest Soomes töötada[67], lihtsustades seeläbi rändeotsuse langetamist. Otsuse langetamist lihtsustab ka asjaolu, et Eurostati[68] kohaselt jäävad nii Eesti madalamad kui keskmised palgad alla ELi keskmistele palkadele.

[66] Raag, Raimo (2010). Eestlased ja eesti keel Rootsis. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.
[67] Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.
[68] Kättesaadav: http://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/earnings/database

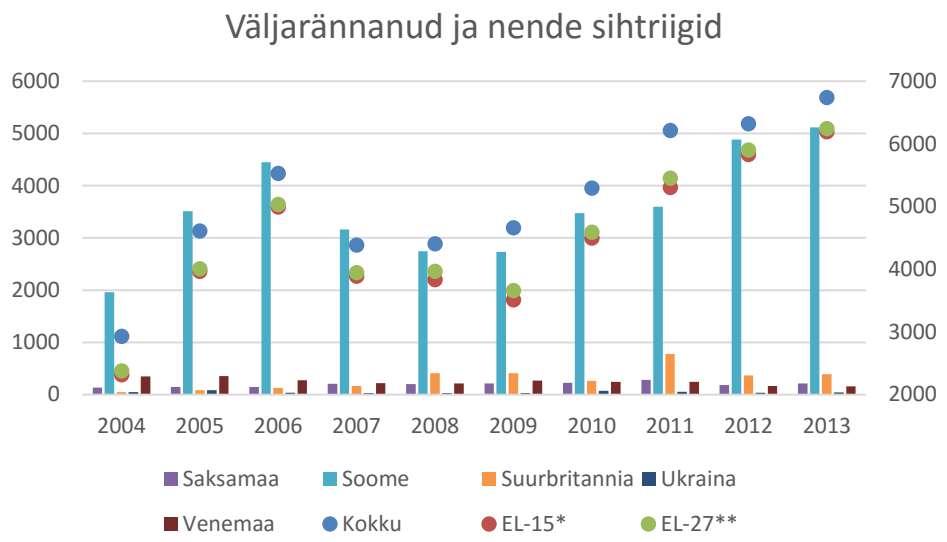

Joonis 3. Eestist väljarännanud ja nende sihtriigid. Riikide koondnäitajaid („Kokku“, „EL…“) kajastab parempoolne telg. Allikas: Statistikaamet

Statistikaameti kohaselt on **Eestist väljarändajateks peamiselt Eesti kodakondsusega inimesed** (2012. ja 2013. aastal 94% ja 95% emigreerunutest). Joonis 4 kajastab ülevaatlikult ELi kaardina Eestis sündinud ja Eesti kodakondsusega inimeste hulka Euroopas.

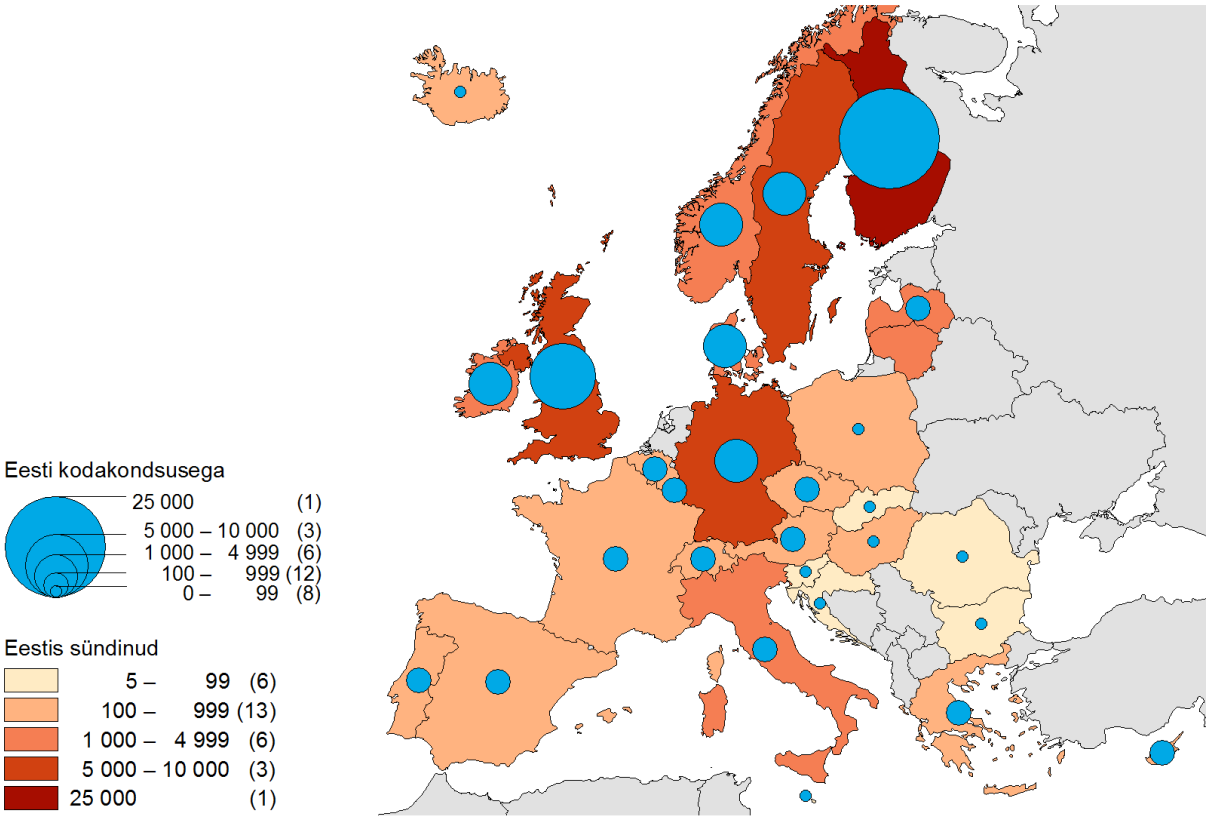

Leedu, Hollandi ja Lichtensteini andmed on konfidentsiaalsusreeglite tõttu peidetud.
Poola ja Šveitsi andmed on madala usaldusväärsusega.
Andmed on esitatud riikide kohta, kes kuuluvad EL või EFTA riikide koosseisu.

Allikas: Statistikaamet

Joonis 4. Eestis sündinud ja Eesti kodakondsusega inimesed Euroopas 31.12.2011 seisuga. Allikas: Statistikaamet

Olgugi, et väljarännanute arv on kasvutendentsis, selgub Sotsiaalministeeriumi küsitlusuuringust[69], et üldises plaanis on **välismaal töötavate eestlaste arv mõnevõrra vähenenud**. Kui 2012. aastal suurenes väljarännanud ja välismaal töötavate inimeste hulk kuni 4%-ni kogu hõivatud tööealisest rahvastikust, siis 2013. aastal vähenes see 3,7%-ni. Oma osa omab siin tõenäoliselt ka peatükis 3.4 nähtav viimaste aastate sisserändajate kasv. Samas oli 2013. aasta andmetel Eesti elanike väljarändepotentsiaal pea 6% ehk üle 51 000 tööealise inimese Eestis on teinud ettevalmistusi ning neil on kindel soov välismaal töötada. Võrreldes 2010. aastaga (8,5%) on see arv aga langenud.

Üldiselt leitakse, et **Eestil ei ole lähematel aastatel karta suuremahulist tööjõu väljarännet**. Parimas tööeas inimeste suurest arvust tingituna on siiani olnud rahvastiku väljarändepotentsiaal kõrge – näiteks 2012. aastal väljarännanutest oli 31% vanuses 25–34 ning välismaal töötavatest inimestest moodustas sama vanusegrupp 40%. Kuna 1990ndatel sündimus oluliselt langes, võib eeldada, et koos nende

[69] Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.

põlvkondade rändeikka jõudmisega väheneb ka rahvastiku väljarändepotentsiaal. Samas tuuakse välja, et seni kuni töötasud on alla Euroopa keskmise, püsib kõrgena ka motivatsioon välismaale tööle minna. [70]

Tarumi (2014) uuringu kohaselt ühtivad peamised eestlaste välismaale töölemineku põhjused teises peatükis välja toodud tõmbe- ja tõuketeguritega: Eesti **väikesed palgad ja suur tööpuudus, kõrgem elatustase/sotsiaalsed garantiid ja paremad arenguvõimalused mujal ning maailma avastamise/enese arendamise soov**. Peamisteks põhjusteks, mis välismaale minemist takistavad, on pere/sõprade jäämine Eestisse, tahtmatus oma kodust ära minna, pere/lähedaste raskused välismaal uue elu alustamisega, vajadus hoolitseda pereliikmete, lähedaste või alaealiste laste eest ning keelteoskuse puudulikkus[71]. Keskpaik kohaselt on mõneski välisriigis aga tekkimas arvestatavad eestlaste kogukonnad või võrgustikud, mis lihtsustavad või lausa soodustavad teiste eestlaste rännet kinnitades teises peatükis toodud etniliste kogukondade olemasolu tähtsust[72].

Potentsiaalsete väljarändajate seas on vähenenud ajutiselt minna soovijate osakaal[73]. Kui 2006. aastal soovis 43% küsitletutest välismaal kuni aasta töötada, siis 2013. aastal vaid 26%. Seevastu alatiseks minna soovijate osakaal on kasvanud – kui 2006. aastal soovis alatiseks välismaale minna 5% vastanutest, siis 2010. aastal 13% ja 2013. aastal 23% vastanutest. Soov välismaale alatiseks tööle minna on seda suurem, mida kõrgem on välismaale tööle minna soovijate haridustase. Võrreldes 2010. aastaga on 2013. aastal märgatavalt suurenenud ka nende Eesti elanike hulk, kes välismaale tööle minnes võtaksid kaasa abikaasa/elukaaslase ja/või lapsed, kinnitades 2000. aastate alguse lühiajalise rändetrendi langemist.

Sarnaselt leiab Anniste[74], et **koos töörändega on kasvanud ka väljaränne perega seotud põhjustel**. Peamisteks põhjusteks on seejuures elukaaslasega kaasa minemine, elukaaslasele järgnemine ning välismaalasega abiellumine. Samas on autori sõnul väljarännanute seas veidi kahanenud abielus ja vabaabielus inimeste osakaal – Soome puhul on varasema ~60% asemel umbes pooled tänastest väljarändajatest (vaba)abielus. Abielus ja vabaabielus Soome lahkujad jagunevad 2000ndatel laias laastus kaheks: kui on plaanis pere kaasa võtta, tehakse seda kohe (vastupidiselt 1990. aastate trendile, kus kolmandikul juhtudest järgnes pere keskmiselt aastase viitajaga) või ei plaanitagi pere järgnemist (ligi kaks kolmandikku abielus/vabaabielus rändajatest) viidates rände ajutisele iseloomule.

Enamasti rändab välja kõige mobiilsem vanuserühm, milleks on nooremas tööeas inimesed. Anniste[75] leiab sellega kooskõlas, et väljarändajate keskmine vanus on langevas trendis: kui 1990ndate rändaja mediaanvanuseks oli 32 aastat, siis 2000ndatel oli see 30 aastat. Sarnaselt on Eametsa ja Philipsi[76] sõnul kõige suurema migratsioonipotentsiaaliga rühm noored, kuna nende lahkumiskulud on suhteliselt väikesed (ei ole perekondlikke kohustusi, ollakse riskialtimad), loodetav kasu on emigreerumiseks tehtavatest kuludest suurem ning nende kohanemisvõime uute töö- ja elutingimustega kodust eemal on

[70] Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.
[71] *Ibid*.
[72] Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut. Lk 69.
[73] Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.
[74] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[75] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[76] Eamets, Raul ja Philips, Kaia (2004). Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. – Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised, nr 20.

kergem ja kiirem kui vanematel inimestel. Samuti on noorematel inimestel paremad väljavaated töökoha saamisel välismaal. Eelkõige kuuluvad autorite sõnul sellesse rühma keskharidusega noored, kel pole mingeid kutse- või ametioskusi ning kellele töö leidmine Eestis on keeruline. Anniste[77] Soome-põhistel andmetel on aga enim väljarännanud kutseharidusega inimesi (46%). Kõrgharidusega inimeste osakaal on 15%, seejures on väljarännanud naised üldiselt veidi haritumad kui mehed. Suuremal osal väljarändajatest on põhi-, kutse- või kesk(eri)haridus. Uuringu seisukohast aktuaalne Riigkontrolli 2015[78] ülevaade näitas samuti, et haridus- ja teadusministeeriumi ning rahvastikuregistri andmetel on suuremal osal väljarändajatest põhi-, kutse- või kesk(eri)haridus ning perioodil 2005–2013 on suurenenud üle 5% ka bakalaureusekraadiga lahkujate osakaal. Magistrikraadi või sellega võrdsustatud haridusega isikuid on väljarändajate seas Riigikontrolli andmetel vähe, keskmiselt 1–2%.

Teise suurema väljarändajate rühma moodustavad Eametsa ja Philipsi[79] sõnul **noored, kes on oma hariduse omandanud osaliselt välismaal**. Tavaliselt jäävad nad mõneks ajaks välismaale praktiseerima ning nende sinnajäämine sõltub läbilöögivõimest sealsel tööturul ning sellest, kuidas on korraldatud isiklik elu. Pärast hariduse täiendamist ollakse tavaliselt võimeline konkureerima juba kohalikega oskustöölise või spetsialisti kohale, mis suurendab sissetulekut ja ilmselt vähendab tõenäosust, et inimene pöördub suhteliselt lühikese perioodi järel kodumaale tagasi. **Lisaks moodustavad välismaale minna soovijatest peaaegu kümnendiku töötud, kelle puhul on mineku ajendiks eelkõige pettumus siinses elus**.

Sotsiaalministeeriumi uuringu kohaselt[80] on üldiselt **väljarändajate seas rohkem naisi kui mehi**, samas võib täheldada, et välismaal töötavate, kuid Eestis resideeruvate inimeste seas on mehi oluliselt rohkem. Anniste[81] jõuab seevastu järeldusele, et kui üldiselt väljarändajate seas soolised erinevused puuduvad, **esinevad soolised erinevused rände põhjustes.** Nimelt, kui meestel on kõige olulisemaks rändepõhjuseks töö ja sissetulekuga seotud põhjused, mida nimetas 47% meestest, siis naistel on levinumaks perega seotud põhjused (43% naistest). Tööd ja sissetulekut nimetas peamiseks Soome kui peamisesse väljarändajate sihtriiki minemise põhjuseks 30% naistest, samas perega seotud põhjustel lahkus Soome vaid 17% meestest.

2.2.4 Tagasirände iseloom ja põhjused

Eurostati andmetel oli 2012. aastal suurim sisseränne Luksemburgi, Šveitsi ja Liechtensteini (vastavalt ≈3,9%, ≈1,9% ja ≈1,8% elanikkonnast; joonis 5). Keskmine sisserännanute osakaal suhtena rahvastiku arvu oli 2012. aastal 0,9% (156 430 inimest). Eestis oli vastav näitaja ≈0,2% (2639 inimest), kusjuures 2012. ja 2013. aastal olid peamisteks **lähteriikideks Venemaa, Soome ja Ukraina** (2013. aastal vastavalt 1067, 955 ja 340 inimest; joonis 6).

[77] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[78] Ülevaade riigi rändepoliitika valikutest: milline on rände roll tööjõupuuduse vähendamisel? Riigikontrolli ülevaade Riigikogule, Tallinn, 16. juuni, 2015: http://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/ItemId/810/View/Docs/amid/557/language/et-EE/Default.aspx
[79] Eamets, Raul ja Philips, Kaia (2004). Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. – Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised, nr 20.
[80] Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.
[81] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.

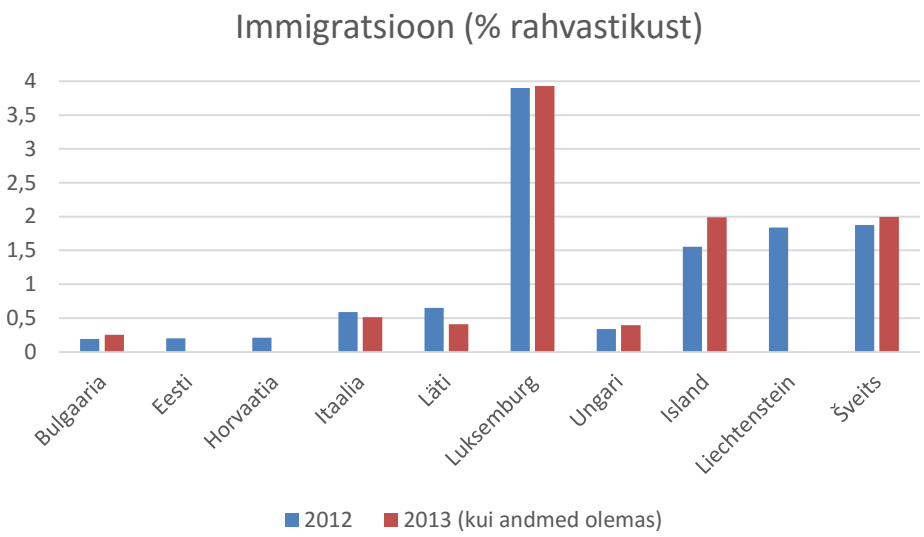

Joonis 5. 2012 ja 2013. aasta suurima ja väikseima sisserändega EL riigid suhtena rahvastiku arvu. Allikas: Eurostat, autori arvutused.

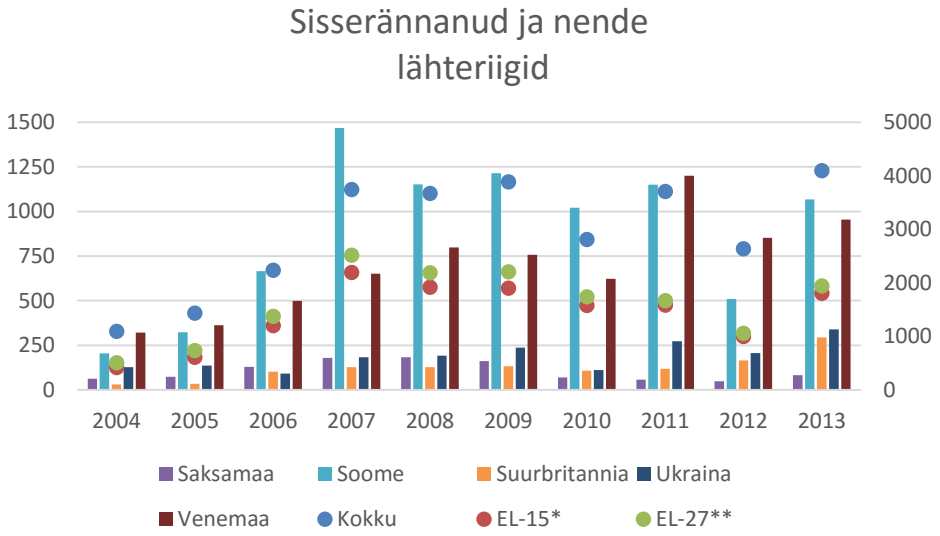

Joonis 6. Eestisse sisserännanud ja nende lähteriigid. Riikide koondnäitajaid („Kokku“, „EL…“) kajastab parempoolne telg. Allikas: Statistikaamet.

Võrreldes 2000ndate algusega on **paralleelselt väljarändega sagenenud ka tagasiränne.** Perioodil 2004–2013 on Statistikaameti andmetel Eetisse pöördunud tagasi ≈31% samal perioodil välja rännanud Eesti kodanikest. Alates 2010. aastast on sisserännanute peamiseks sünniriigiks olnud Eesti (joonis 7). 2012. ja 2013. aastal olid Statistikaameti kohaselt **≈60% sisserännanutest Eesti kodakondsusega**, järgnevad muu ja Venemaa kodakondsus (joonis 8). Nagu joonis 9 näha, paistab Eesti silma keskmisest suurema kodakondsete tagasirändega.

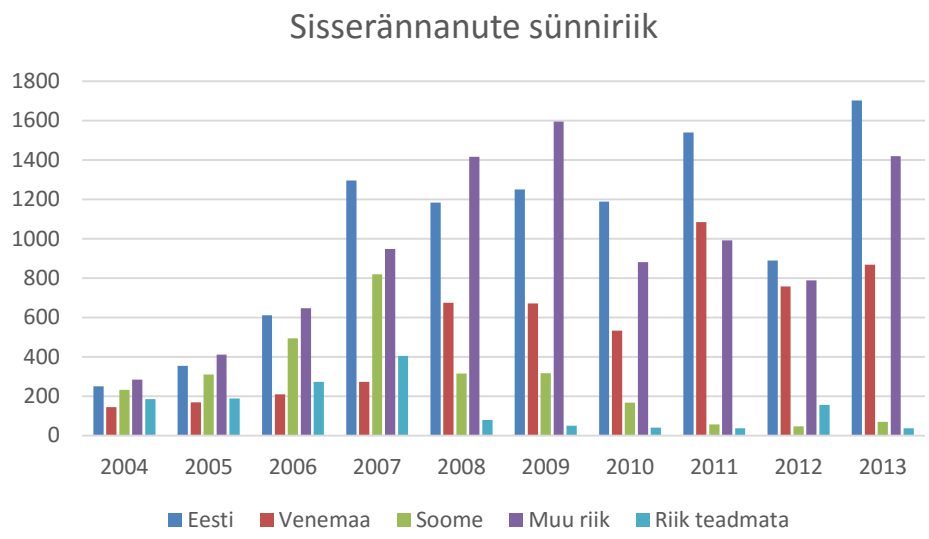

Joonis 7. Sisserännanute sünniriik. Allikas: Statistikaamet.

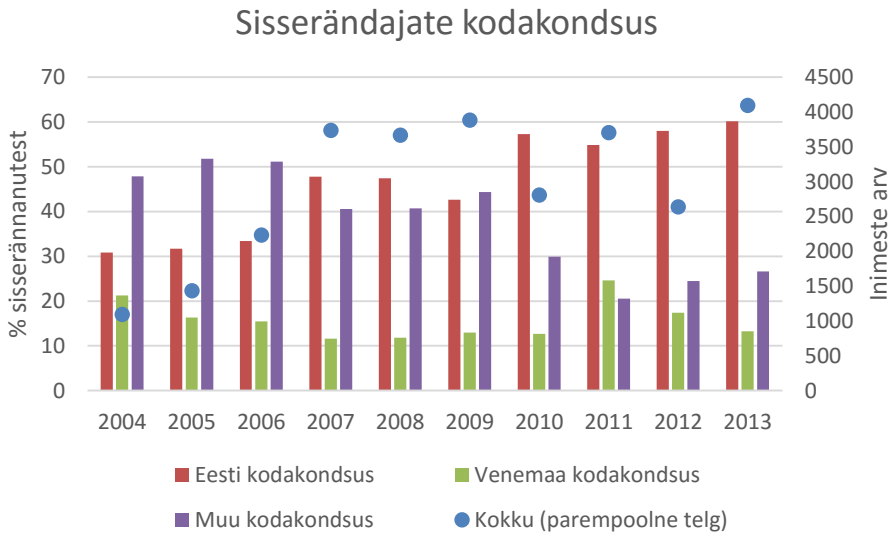

Joonis 8. Eestisse sisserännanud ja nende kodakondsus. Allikas: Statistikaamet, autori arvutused.

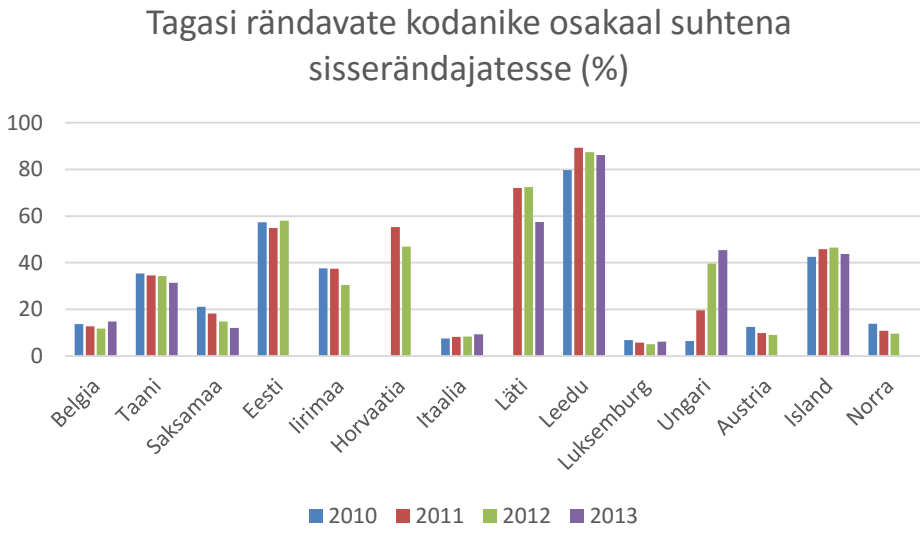

Joonis 9. Kodakondsete osakaal suhtena tagasirändajatesse, suurima ja väikseima osakaaluga EL riigid. Allikas: Eurostat, autori arvutused.

Ühe suurima tagasipöördumist takistava tegurina joonistub eestlaste kohta tehtud uuringutes välja **perekondlike sidemete tekkimine sihtriigis** (sh abiellumine, laste saamine). Keskpaiga sõnul[82] on naissoost mobiilsete eestlaste partner tunduvalt sagedamini välisriigist pärit kui meeste puhul. Kuna välisriigi partneri olemasolu on ühtlasi oluliseks välismaal kinnistumise teguriks, ei pruugi Eesti riik mobiilsete naiste näol kaotada üksnes lahkuvaid indiviide, vaid ka nende tulevast järelkasvu. **Tähelepanu tuleks seega pöörata selliste perede Eesti ühiskonda (re-)integreerimiseks vajalike tingimuste ja võimaluste loomise peale**.

Samuti välistavad paljud tagasipöördumise **majanduslike ja sotsiaalsete hüvede parema pakkumise tõttu sihtriigis.** Samas tunnistatakse tagasipöördumisvalmidust, kui tingimused Eestis (sh toetused, töö, väljakutsed) tõusevad sarnasele tasemele. Kindlaid plaane siiski enamasti ei tehta. Näiteks leiab Keskpaik[83], et kuigi enamus mobiilseid eestlasi on tulevikus Eestisse tagasi pöördumisele mõelnud, on väheste puhul tegemist kindlate plaanidega. **Tagasikolimise plaanide kujundamisel mängib olulist rolli Eesti majanduse ning iseäranis tööturu olukord**, mida paraku peetakse sageli ebasoodsaks. Selleks, et soov kujuneks kindlaks kavatsuseks, on vaja tõsta rändajate teadlikkust huvipakkuvatest perspektiividest Eestis.

Naasta soovivad pigem töötavad kui mitteaktiivsed eestlased[84]. Võrreldes rändajatega, kes lahkuvad Eestist paremate heaoluhüvede tõttu, on Pungase[85] sõnul suurem tagasipöördumise tõenäosus just nende hulgas, kes rändavad parema sissetuleku tõttu – mis omakorda tähendab, et tagasipöördujad on Eesti tööturul konkurentsivõimelisemad, sh rahvusvahelise töökogemusega. Rahvusvahelise töökogemusega

[82] Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
[83] Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
[84] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[85] Pungas, Enel; Toomet, Ott; Tammaru, Tiit ja Anniste, Kristi (2012). Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data. – Norface Migration, discussion paper No. 18.

väljarännanute puhul tuleb samas tõdeda, et kuna mobiilsete eestlaste puhul on tegemist välisriigis väga hästi kohanenud ja integreerunud indiviididega, võivad välismaal nende ette kerkivad atraktiivsed pakkumised ja eneseteostuse võimalused kujuneda olulisteks Eestisse naasmist takistavateks mõjuteguriteks.[86]

Väljarännanud **Eesti rahvusvähemused on oma praeguse tööga veidi vähem rahul kui eestlased**. Ühtlasi teevad nad sagedamini tööd, mis ei vasta nende kvalifikatsioonile[87]. Anniste läbiviidud uuringu tulemusena selgus, et kindlat tagasirände soovi avaldavad pigem eestlased (28%) kui Eesti rahvusvähemused (9%). Sarnaselt leiab Pungas[88], et inimestel, kes ei identifitseeri end etniliste eestlastena, on märkimisväärselt väiksem tagasitulekuvalmidus.

Mida kauem on sihtriigis viibitud, seda suurem on arusaam sihtriigist kui kodumaast ning seda väiksem on soov naasta[89], **mistõttu peaks tagasipöördumispoliitika pakkuma sihtriiki jäämist üles kaaluvaid meetmeid enne „lõplikku" sisseseadmist**. Anniste[90] sõnul soovib 1990ndatel läinutest kindlasti Eestisse naasta 15% inimestest, samas kui 2000. aastatel läinutel on see näitaja 29%. Sellega seonduvalt on leitud, et sihtriigis hariduse omandamine kinnistab sinna jäämise soovi umbes 10 aastaga. Nimelt järeldab Pungas[91] Soome eestlaskonna põhjal, et inimestel, kes omandasid vähemalt osa oma haridusest Soomes, on suurem tahe naasta esimese 5 rändeaasta jooksul, samal ajal kui tagasipöördumistendents on aja möödudes vähenev. Kohalik haridus ei suurenda Soome jäämise soovi aga kohe, vaid umbes 10 aasta jooksul.

Samas leiab Anniste[92], et **madalam haridustase vähendab tagasirände soovi**. Näiteks Soome rännanud kõrgharidusega inimestest plaanib tema andmeil ligi kolmandik Eestisse tagasi rännata, samas kui teiste haridustasemete puhul on tagasirände sooviga inimesi alla viiendiku. Samuti leiab autor, et mida suurem on üleharitus tööturul, seda suurem on soov naasta. See tähendab, et need, kes teevad omandatud kvalifikatsioonist (ajutiselt) madalamat tööd, oleks suure tõenäosusega valmis parema töövõimaluse avanedes tagasi pöörduma. Samas viitab see asjaolule, et palgataset tunnetatakse Eestis nii madalana, et ollakse nõus välja rändama ning tegema ka erialale mittevastavat, kuid paremini tasustatud tööd[93].

Kuna tööjõupuudus on Eesti jaoks üks tulevikuväljakutseid, soovitab Beuße[94] teha välismaal elavate eestlaste seas teavitustööd Eesti tööturul pakutavate vabade töökohtade osas ning muuta need atraktiivseks kvalifitseeritud tööjõule. **Tagasipöördumise atraktiivsuse suurendamiseks noorte haritud**

[86] Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
[87] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[88] Pungas, Enel; Toomet, Ott; Tammaru, Tiit ja Anniste, Kristi (2012). Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data. – Norface Migration, discussion paper No. 18.
[89] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[90] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[91] Pungas, Enel; Toomet, Ott; Tammaru, Tiit ja Anniste, Kristi (2012). Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data. – Norface Migration, discussion paper No. 18.
[92] Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.
[93] Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.
[94] Beuße, Mareike (2009). Võrdlev ülevaade teiste EL liikmesriikide tagasipöördumispoliitikatest ja –praktikatest – kokkuvõte. – Eesti Migratsioonifond. Saadaval [http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/Tagasipoordumise_uurimistoo_terviktekst_est_Bremen.pdf].

inimeste hulgas on tema sõnul üheks võimaluseks lihtsustada juurdepääsu kolmanda taseme haridusele ning praktikavõimalustele. Paremaks integreerumiseks (eduka tagasipöördumispoliitika alus) soovitab Beuße tagasipöördujate lastele tagada vaba juurdepääs Eesti haridussüsteemile ning vajaliku keeleoskuse puudumise korral ka keelekursustele. **Õppematerjale ning e-õppe kursuste pakkumine** on oluline ka tagasipöördujate laste Eesti haridussüsteemiks ette valmistamiseks.

2.3 Rahvuskaaslaste programm[95]

2.3.1 Ülevaade rahvuskaaslaste programmist

Rahvuskaaslaste programm on 2004. aastal alguse saanud välismaal eestlust arendav raamistik, mille eesmärgiks on tagada, et väljaspool Eesti Vabariiki elavatel eestlastel oleks **side Eesti ja eesti kultuuriga**, nende võimalik **repatrieerumine oleks lihtne** ning kasvaksid **võimalused levitada välismaal objektiivset infot Eestist** ja **talletada välismaist eesti kultuuripärandit**. Seejuures on programmi meetmeteks:

- välismaa koolides eesti keele ja eesti keeles õpetamise ning väliseestlaste Eestis õppimise toetamine;
- välismaal eesti kultuuri säilitamise ja eestlaste ühtekuuluvustunde kujundamise toetamine;
- väliseesti kultuuripärandi kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise toetamine;
- väliseestlaste Eestisse tagasipöördumise soodustamine.

Praeguseks on programm jõudnud oma kolmandasse perioodi (2014–2020), jätkates eelmistel perioodidel (2004–2008 ja 2009–2013) alustatuga. Kui esimeses programmis keskenduti peamiselt idadiasporaa abistamisele keeleõpingute ja seltsitegevuse toetamise kaudu ning teises programmis oli fookuses ida- ja läänediasporaa tasakaalustatud toetamine ning uute toetusmeetmete välja pakkumine[96], siis kolmas programm kaasab senisest enam ka uuema väljarände esindajaid ja neid vanema väljarände järeltulijaid, kes enam eesti keelt ei valda. Kahe esimese programmi olulisemateks tulemusteks on programmidokumentide kohaselt eesti keele õppimisvõimaluste suurenemine välismaal, Eesti ja väliseesti kultuurikollektiivide, -ürituste ja ajalehtede toetamine, väliseesti kultuuripärandi kogumine ja säilitamine, eestikeelne kirikutöö ning toetused ja koolitused Eestisse tagasipöördumiseks. Talentide tagasi meelitamise, tagasipöördumisküsimuste ega tööturu teemadega programmi raames ei tegeleta. Küll aga olid perioodil 2009–2013 toetatud tegevustest Eestis õppimise stipendiumite pakkumine, Eestis toimuvate noortelaagrite toetamine ja väliseestlaste tagasipöördumise toetamine mingil määral seotud kvalifitseeritud tööjõu ja Eesti elanike arvu suurendamise temaatikaga.

Kolmandal programmperioodil pannakse **senisest enam rõhku haridustegevustele** – seda põhjusel, et välismaal elavate eesti laste arv on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud. Emakeeleoskust peetakse aga üheks võtme-eelduseks Eestisse tagasipöördumisel, õpingute jätkamisel Eesti haridussüsteemis ning kultuuriruumis tegutsemisel. Niisiis lähtuvad programmi uued tegevused välismaal elavate eestlaste toetusvajadustest ning laiematest väljarändest tingitud muudatustest, otsides muuhulgas kompromissi uute ja vanade väljarändajate vahel. 2014–2020 rahvuskaaslaste programmi **uuendusteks** on seejuures järgnevad tegevused:

[95] Kokkuvõte põhineb materjalil Rahvuskaaslaste programm 2014–2020. [https://www.hm.ee/sites/default/files/rahvuskaaslaste_programm_2014_2020.pdf].

[96] Sh kultuuripärandi säilitamine, Eestisse tagasipöördumise toetamine, süsteemne Eesti koolide toetamine, e-õppe arendamine.

- praktikantide lähetamine välismaal asuvatesse eesti koolidesse;
- laste suviste eesti keele ja meele laagrikohtade arvu suurendamine;
- suviste laagrite sihtrühma laiendamine ehk pakkumine kuni 26. aastastele väliseesti noortele;
- stipendiumite sihtrühma laiendamine ehk pakkumine ka ainult eesti keele õpinguteks;
- välismaal töötavate eesti keele õpetajate iga-aastased täienduskoolitused sihtriikides ning internetipõhiste koolitusvõimaluste pakkumine;
- terviklike ja erinevaid keeletasemeid hõlmavate keele e-õppe materjalide loomine;
- väliseesti kultuuriürituste laiem kasutamine Eesti identiteedi tugevdamiseks, kultuurieksportdiks ja laiemaks Eesti tutvustamiseks väliseestlaste asukohariikides;
- nooremas eas väliseestlaste kaasamiseks püütakse kasutada uudseid veebipõhiseid lahendusi ja sotsiaalmeediat;
- Eestisse naasmisel rakendatakse vajadusel kohanemisprogrammi[97];
- programmi toetusel tähistatakse Eesti Vabariigi 100. juubelit 2018. aastal ka väliseesti kogukondades.

2.3.2 Rahvuskaaslaste programmi lähtealused

Rahvuskaaslaste programm lähtub mitmest strateegilisest alusdokumendist ning selle üks ülesanne on jälgida rahvuskaaslaste programmi eesmärkide kooskõla riigi erinevate poliitikavaldkondadega. Seoseid saab tuua näiteks järgmiste arengukavadega[98]:

- **Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011–2015**, **Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2014–2015 ja Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2015–2019**, mis peavad vajalikuks tagada välismaal elavate ja töötavate eestlaste kontaktid kodumaaga ja nende lastele võimalused õppida eesti keelt. 2014–2015 programmis peeti vajalikuks ka parandada rahvuskaaslaste programmi elluviimise koordineeritust ning 2014–2015 ja 2015–2019 programmis üleilmse rahvuskaaslaste või EESTI-võrgustiku loomist;

- **Eesti säästva arengu riiklik strateegia "Säästev Eesti 21"**, mis peab oluliseks, et eesti keel, eesti kultuurivaramu, eestilikud traditsioonid, käitumis- ja suhtlemismudelid on juurdunud, vajalikud ja kasutusel nii Eestis kui välismaal elavate eestlaste seas;

- **Konkurentsivõime kava "Eesti 2020"**, kus seatakse eesmärgiks suurendada täiskasvanute riigikeele omandamise ja keeleoskuse arendamise võimalusi ning nähakse ette keeleõppe arendamise programmi 2014–2020 koostamist ja rakendamist;

- **"Eesti keele arengukava 2011–2017"**, mis sisaldab meetmeid ka väliseestlaste toetuseks, et eesti keel oleks eestlaste ühiseks suhtluskeeleks maailmas, et oleks lihtsam saada eestikeelset infot ja Eestisse naasta;

[97] Perioodil 2009–2013 oli ette nähtud kohanemiskoolituse pakkumine, kuid see jäi ressursside puudusel ära ja seega on kohanemisprogramm käesolevas loetelus kui perioodide 2009–2013 ja 2014–2020 erisusena välja toodud. 13.08.2014 siseministri määrusega vastu võetud uussisserändajatele mõeldud kohanemisprogramm on rahvuskaaslaste programmist eraldiseisev programm ning selle sihtgrupiks on välismaalased. Samas saavad programmi materjalid avalikuks ning seega saavad neid kasutada ka rahvuskaaslased. Kohanemiskoolitusel saavad osaleda aga Eestisse tagasipöörduvate eestlaste välismaalastest pereliikmed.

[98] Rahvuskaaslaste programm 2014–2020. Saadaval [https://www.hm.ee/sites/default/files/rahvuskaaslaste_programm_2014_2020.pdf]. Nimekirja on täiendatud uuringu autorite poolt.

- **"Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020"**, mille eesmärgiks on tagada eesti rahvuskultuuri traditsioonide kestmine, vähemusrahvuste kultuurielu toetamine ning professionaalse ja rahvakultuuri elujõulisus kõigis kultuurivaldkondades;
- ***"Work in Estonia"* – välisspetsialistide Eestisse kaasamise tegevuskava 2015–2016** (edaspidi talendipoliitika tegevuskava), mille läbivaks teemaks on Eestisse elama asujatele/saabujatele vajaliku tugistruktuuri ja keskkonna (sh Eesti üldinfo ja info avalike teenuste kohta muudes keeltes) loomine ning mille üheks tegevuseks on välismaal viibivate rahvuskaaslaste parem kaasamine rahvuskaaslaste programmi kaudu;
- **"Lõimuv Eesti 2020"** – seab rahvuskaaslaste poliitikaga seoses eesmärgiks aidata kaasa ühiskonna sidususele kohanemis- ja keeleõppeprogrammidega, milles saavad osaleda ka (tagasipöörduvad) väliseestlased;
- **Siseturvalisuse arengukava 2015–2020**, mis omab seoseid rahvuskaaslaste teemaga nii välismaalaste kohanemise ja seadusliku rände (tagasipöördujate pereliikmed) kui kodakondsuspoliitikate kaudu.

Välismaal elavaid rahvuskaaslasi on Eesti riik rahvuskaaslaste programmist süstemaatiliselt toetanud. Programmi olulisust väliseestlaste temaatikas näitab seegi, et 2014. aastal allkirjastatud koalitsioonileping[99] seab üheks eesmärgiks täiustada rahvuskaaslaste programmi eesmärgiga luua üleilmne rahvuskaaslaste võrgustik ja parandada programmi elluviimise koordineeritust. Keskselt koordineeritud riiklikku rahvuskaaslaste poliitikat hetkel ei ole – ükski Eesti seadus ei käsitle välismaale minemist, tagasipöördumist ega rahvuskaaslaste temaatikat laiemalt.

2.3.3 Rahvuskaaslaste programmi rakendamine

2009–2013 programmiperioodiks seatud eesmärke ja nende täitmise hindamise aluseks olevaid indikaatoreid (tabel 2) toetati 7 meetmest ja viidi ellu 35 tegevusena[100].

Tabel 2. Rahvuskaaslaste programmi 2009–2013 eesmärgid ja indikaatorid

Eesmärk	Indikaator
On olemas teave eestlasi ühendavate organisatsioonide kohta ja nende kontaktandmed leiduvad rahvuskaaslaste programmi veebilehel	kogukondade, seltside ja nende kontaktandmete olemasolu
On loodud riiklik veebilehekülg informatsiooni vahendamiseks välismaal elavate eestlaste ja Eesti vahel	veebilehekülge uuendatakse regulaarselt
Toetatakse eesti keele ja kultuuriloo õpetamist rahvuskaaslastele väljaspool Eestit	õpetuskohtade arv
Eesti Rahvusringhääling teeb regulaarselt väliseesti kogukondade elu ja rahvuskaaslaste programmi rakendamist tutvustavaid tele- ja	saadete kestus ja sagedus

[99] ERR uudisteportaal (20.03.2014) Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond kirjutasid täna alla uue võimuliidu koalitsioonilepingule. Saadaval [http://uudised.err.ee/v/eesti/52cffc3d-fceb-4dc2-8fea-fc1b69509a19].

[100] Rakendusplaanis kasutatakse nii koond- kui alateemade puhul sõna „meede". Tuginedes Rahvuskaaslaste programmi 2014–2020 rakendusplaanile aastateks 2014–2017 on selguse ja võrreldavuse huvides koondavad nimetused meetmeteks ja selles sisalduvad alateemad tegevusteks nimetatud.

Eesmärk	Indikaator
raadiosaateid, mis on Interneti kaudu jälgitavad ka väliseesti keskustes	
Laieneb stipendiumiprogramm, mille abil saab aastal 2013 vähemalt 50 väliseesti üliõpilast tasuta õppida Eesti ülikoolides ning kutsehariduskoolides	**stipendiaatide arv**
Tagasipöördujate (Eesti kodanike või eesti rahvusest isikute) nõustamine Eestisse naasmise eel ja järel	nõustatute arv
Tagasipöördujate materiaalne toetamine kohanemiseks vahetult pärast Eestisse naasmist	**tagasipöördumistoetust saanute arv**
Tagasipöördujatele kohanemiskoolituse (kultuur, tavad, olme, keel) pakkumine	**kohanemiskoolituse läbinute arv**
Toetatakse väliseestlaste kiriklikku teenimist	toetatud väliseesti koguduste arv
Väliseesti kultuuripärandi säilitamine toimub pidevas koostöös Eesti mäluasutustega	avalikkusele kättesaadavad, kaardistatud ja nõuetekohaselt korrastatud kogud

Allikas: „Rahvuskaaslaste programm 2009–2013“ lõpparuanne; rõhutusega on märgitud eesmärgid ja indikaatorid, mis jäid programmperioodil täitmata

Programmi lõpparuande kohaselt jäi sihttase osaliselt või täielikult saavutamata kolmel indikaatoril:

1) **stipendiumiprogrammi raames õppivate noorte sihtarv** – konkursile esitatud avalduste arv ei kasvanud piisavalt, kandideerijate arv oli ebaühtlane (kõrgkooliõpinguteks ebapiisav keeleoskus, madal akadeemiline võimekus ja motivatsioon); taotlejate ringi laiendamiseks pakutakse uues programmis erialaõpingute kõrval stipendiume ka keeleõppeks;
2) **tagasipöördumistoetust saanute sihtarv** – kahel viimasel programmiaastal sihttase täideti, kuid varasematel aastatel mõjutas nii Eestisse tagasipöördumist kui ka toetuste määramist maailmamajanduses valitsenud madalseis;
3) **kohanemiskoolituste läbinute sihttase** – rahaliste vahendite puudumisel kohanemiskoolitusi ei korraldatud.

Teised sihttasemed täideti edukalt, kohati isegi „varuga“ – näiteks koondati rohkem väliseesti organisatsioonide kontaktandmeid erinevatest riikidest, toetati rohkem õpetuskohti ja nõustati enam tagasipöördujaid nii tagasipöördumise eel kui selle järel. Seega on 2009–2013 programmperioodi eesmärkide täitmine oma indikaatorite ja vastavate vahendite raames olnud vaid mõne erandiga edukas. Lisaks on saavutatud häid tulemusi paljudes meetmetes, mille indikaatorite sihttasemeid algselt programmis väga täpselt ei määratletud.

Rahvuskaaslaste programm 2014–2020 raames seatud eesmärkide täitmist toetatakse 4 meetme ja 15 tegevusega. Vastupidiselt 2009–2013 programmperioodile on indikaatorid (14) seotud konkreetsete meetmetega (tabel 3) võimaldades eeldatavasti hilisemat rakenduskava aruannet paremini üles ehitada.

Tabel 3. Rahvuskaaslaste programmi 2014–2020 eesmärgid ja indikaatorid

Meede	Indikaatorid
Välismaa koolides eesti keele ja eesti keeles õpetamise ning väliseestlaste Eestis õppimise toetamine	toetatud välismaal elavate eesti laste arv
	väliskeelepäevadel osalenute arv
	toetatud eesti keele õpetuskohtade arv
	täienduskoolitusel osalenud eesti keele õpetajate arv
	väliseesti noortele Eesti kõrgkoolides ja kutsehariduskoolides õpingute jätkamiseks antud stipendiumite arv
	eesti keele ja meele laagrites osalevate laste arv
Välismaal eesti kultuuri säilitamise ja eestlaste ühtekuuluvustunde kujundamise toetamine	toetatud kultuuriürituste arv
	lähetatud juhendajate arv
Väliseesti kultuuripärandi kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise toetamine	lisandunud kogutud, headel tingimustel säilitatavate ja kaardistatud väliseesti arhiivikogude arv
	lisandunud väliseesti arhiivikirjelduste arv
	lisandunud digiteeritud ja kasutatavate väliseesti arhiivikogude arv
	juurdepääs väliseesti arhiiviainesele ühtse portaali kaudu
Väliseestlaste Eestisse tagasipöördumise soodustamine	eraldatud tagasipöördumistoetuste arv
	nõustamist saanud inimeste arv

Kahe programmiperioodi meetmete ja indikaatorite võrdluses **on näha programmi kontsentreeritumaks muutumist** – konkreetsemad eesmärgid ja selge suunitlus eesti keele õppele, kultuuri säilitamisele ning tagasipöördumise soodustamisele. 2014–2020 programmi fookus on väljakujunenud eesmärkide tulemuste maksimeerimisel läbi täiendavate lisategevuste. Täiendatud on ka mõõdetavaid indikaatoreid – indikaatorid on üldjuhul[101] sõnastatud arvuliselt hinnatavatena ja mitmed 2009–2013 programmi aruannetes kajastatud statistilised näitajad on sõnastatud indikaatoritena ehk lisandunud on uusi indikaatoreid[102].

[101] v.a juurdepääs väliseesti arhiiviainesele ühtse portaali kaudu

[102] väliskeelepäevadel osalenute arv, täienduskoolituses osalenud eesti keele õpetajate arv ning eesti keele ja meele laagrites osalenud laste arv

2.4 Rahvuskaaslastele suunatud algatused välisriikides

Euroopa Liiduga ühinemine ja liikumise vabadus mõjutasid Kesk- ja Ida-Euroopa riike oodatust enam[103]. Vastupidiselt vanadele Euroopa Liidu riikidele ei ole Kesk- ja Ida-Euroopa riikide tagasipöördunute arv saavutanud oodatud taset[104]. Varasemad uuringud on näidanud, et tagasipöördujatele suunatud nn boonusprogrammid ei oma soovitud efekti (tagasitulijaid on jätkuvalt vähe) ja rakendatavast migratsioonipoliitikast ning emigreerunute tagasimeelitamise programmidest enam mõjutavad (tagasi)rände otsust nt **teadmised kodumaa tööturu olukorrast ja võimalus seal toime tulla**[105], kusjuures otsus langetatakse sageli koos lähedastega[106], kes ei pruugi olla rahvuskaaslased. Elanikkonna vähenemine, väljarände kasv ja tagasipöördujate vähene hulk ajendavad aga sellest hoolimata vastavalt võimalustele riike välja töötama poliitikaid ja programme tagasipöördumise suurendamiseks.

Käesolevas alapeatükis antakse ülevaade Leedu, Läti, Ungari ja Tšehhi rahvuskaaslaste poliitikast. Riikide valikul lähtuti eelnevalt mainitud asjaolust, et endiseid idabloki riike on lisaks ajaloolistele ümberasustamistele ja pagulusele[107] mõjutanud tugevalt ka liitumine Euroopa Liiduga. Riikide migratsioonipoliitika väljatöötamise ja väljarännanute tagasimeelitamise aktiivsuse kasvu kinnitavad Läti ja Leedu pühendumus rahvuskaaslaste temaatikaga tegelemisel – Läti rahvuskaaslaste uuring ja „Globaalse Leedu“ programm on ühed laiema rahvuskaaslaste käsitlusega algatused, adresseerides keele ja kultuuri kõrval ka majanduse ning majanduslike huvidega seotud aspekte. Tšehhi ja Ungari algatused annavad seejuures hea võrdlusmomendi rahvuskaaslaste poliitikate osas.

2.4.1 Leedu diasporaapoliitika ja programm “Globaalne Leedu“

Leedu väliskogukondi toetati riiklikest programidest juba perioodil 1998–2006 [108]. Poliitvangide, küüditatute ja nende pereliikmete tagasipöördumise toetamiseks oli 2002–2007. aastal eraldi programm, mille abil kompenseeriti mh kolimis- ja küttekulusid, pakuti leedu keele kursuseid, tagasipöördujatele suvelaagreid ja erikoolide võimalust[108]. Eelnevast hoolimata tõi 2006. aastal Leedus läbi viidud uuring Leedu immigratsiooni ja emigratsiooni pikaajalise strateegia kohta välja vajaduse välismaal elavate leedulaste suuremaks kaasamiseks kohalikku ellu[109].

---

[103] Lados, G. (2013) The impact and importance of return migration in East Central Europe. *Forum geografic. Vol XII, Issue 2, 132-137*; Martin, R., Radu, D. (2012) Return migration: The esperience of Eastern Europe. International Migration, Vol 50 (6), 109-111

[104] Martin, R., Radu, D. (2012) Return migration: The esperience of Eastern Europe. International Migration, Vol 50 (6), 109-110

[105] *Ibid*.

[106] Pirvu, R., Axinte, G. (2012) Return migration – reasons, consequences and benefits. *Annals of the University of Petrosani, Economics*, 12 (4), 194

[107] Beuße, Mareike (2009). Võrdlev ülevaade teiste EL liikmesriikide tagasipöördumispoliitikatest ja –praktikatest – kokkuvõte. – Eesti Migratsioonifond. Saadaval [http://www.meis.ee/bw_client_files/integratsiooni_sihtasutus/public/img/File/Tagasipoordumise_uurimistoo_terviktekst_est_Bremen.pdf].

[108] Bagdonavičienė, Vida (2013) Lithuanian Diaspora Policy Overview. Kättesaadav: http://www.maynoothuniversity.ie/nirsa/wp-content/uploads/2013/11/lithuaniandiasporapolicy.pdf

[109] Gečienė, Ingrida; Matulaitis, Šarūnas (2012). Lithuanian diaspora role in sustainable development of country. *Regional Formation & Development Studies.* P 87.

2008–2020. aastail on vastu võetud **kaks strateegiat välismaal elavate leedulaste toetamiseks**[110]:

- pikaaegne strateegia välismaal elavate leedulastega suhete säilitamiseks – rahvuslik identiteet, leedukeelne haridus, kultuuri talletamine, väljaspool Leedut riigi kohta info levitamine;
- institutsioonidevaheline strateegia koostööks väliskogukondadega – väliskogukondadega suhtlemine, väliskogukondade rahvusliku identiteedi hoidmine kultuuri edasi kandmiseks, leedukeelse hariduse arendamine, Leedust positiivse kuvandi loomine välismaal.

2009. aastal võeti vastu riiklik jätkusuutlikkuse strateegia, mis seadis üheks eesmärgiks **demograafia ja migratsiooniprotsesside juhtimise**[111]**.** 2010. aastal määrati Leedu välisministeeriumi vastutuseks koordineerida ja rakendada Leedu diasporaapoliitikat ja -programme koostöös teiste riigiasutustega. Aasta hiljem kiitis valitsus heaks programmi „Globaalne Leedu“ (aastateks 2011–2019) eesmärgiga tugevdada Leedu suhet oma rahvuskaaslastega läbi kaasatuse, osaluse ja partnerluse[112].

Programm „Globaalne Leedu“ lähtub järgmistest põhimõtetest[113]:

- Leedut ühendab oma rahvuskaaslastega ühine identiteet, ajalooline mälu, isiklikud ja ametialased suhted;
- elukohast hoolimata saavad rahvuskaaslased:
  - ülal hoida ja edendada leedu identiteeti;
  - säilitada poliitilisi, majanduslikke, ühiskondlikke ja kultuurilisi sidemeid Leeduga;
  - osaleda avalikus diplomaatias, edendada kaubandust ja investeeringuid, tugevdada demokraatiat ja kodanikuühiskonda;
- kui avalikus diskursuses on emigratsiooni kujutatud ohuna, siis selle asemel peab juurutama mõtteviisi, et emigratsioon on väljakutse, mida saab rakendada Leedu arengu hüvanguks.

Programmi viiakse ellu asutustevahelise tegevusplaani raames (vt lisa 1), mida uuendatakse igal aastal. Tegevusplaani koordineerivad omakorda 13 riigiasutust (sh 6 ministeeriumi, 7 all- ja muud asutust, vt lisa 1), mistõttu on programm heaks näiteks laiahaardelisest rahvuskaaslaste käsitlusest, hõlmates keele ja kultuuri kõrval ka ettevõtlust, vabaühendusi, tööturu temaatikat, tagasipöördumise propageerimist jms. Kuigi programmi tegevusi ja eesmärke planeeritakse samaaegselt, tuleb rahastus iga asutuse olemasolevast eelarvest. Koordineerijana kaasab välisministeerium teisi asutusi ning organisatsioone riigi ja rahvuskaaslaste suhteid tugevdavatesse algatustesse. „Globaalse Leedu“ viie tegevuse kaudu rakendatakse mh järgmisi Eesti rahvuskaaslaste programmi 2014–2020 meetmetest erinevaid meetmeid[114]:

- auhinnad Leedu globaalset positsiooni soodustavate rahvusvaheliselt silmapaistvate leedulaste jaoks;
- Leedu identiteeti, ühtekuuluvustunnet ja koostööd edendavate projektide toetamine;

[110] Bagdonavičienė, Vida (2013) Lithuanian Diaspora Policy Overview. Saadaval [http://www.maynoothuniversity.ie/nirsa/wp-content/uploads/2013/11/lithuaniandiasporapolicy.pdf]

[111] Gečienė, Ingrida; Matulaitis, Šarūnas (2012). Lithuanian diaspora role in sustainable development of country. *Regional Formation & Development Studies.* P 87.

[112] *Damušis, Gintė (2012) "Global Lithuania": From challenge to opportunity.* Saadaval [http://www.mfa.gov.lv/data/file/4_4%20Damusis%202012%2012%2017-oecd%20riga.ppt]

[113] *Ibid.*

[114] Kõigi tegevuste ja meetmete loetelu asub lisas 1

- igapäevane uudiste edastamine välismaal tegutsevatele Leedu meediavahendajatele;
- Leedu rahvusvähemuse olukorra jälgimine välismaal inimõiguste kontekstis;
- WLEF (*World Lithuanian Economic Forum,* üleilmne Leedu majandusfoorum) tegevuste arendamine;
- *outreach*-tegevuste (kodukeskkonna lähedal pakutavate tegevuste) arendamine, sh välismaal elavatele leedulastele informatsiooni pakkumine;
- re-integratsiooni teenuste süsteemi loomine (sh psühholoogiline konsultatsioon, infoleht „Elu ja töö Leedus“);
- välismaal elavate Leedu noorte praktika- ja mentorlusprogrammide toetamine;
- „LTV World“ telekanali ülekandevõrgustiku säilitamine ja arendamine vastavalt võimalustele;
- välismaal elavate leedulaste ja ühenduse „Leedu sõbrad“ kaasamine ülemaailmsesse Leedu avalikku diplomaatiasse.

Mitmed programmi tegevused on Eestis teostatud või teostamisel ilma, et need rahvuskaaslaste programmis kajastuksid või neid otseselt rahvuskaaslastele mõeldes tehtud oleks – nt e-hääletussüsteem aitab kaasa rahvuskaaslaste osalusele kodumaa poliitikas, infot Eesti, sh investeerimiskliima kohta edastatakse pidevalt. On ka tegevusi, mis 2014–2020 programmis ei kajastu, kuigi need sisaldusid 2009–2013 perioodi programmis – nt riiki käsitlevate TV ja raadioprogrammide loomine.

Gečienė ja Matulaitis (2012) leidsid, et vähemalt 2012. aastani keskendus programm peamiselt diasporaa rahvusliku identiteedi tugevdamisele ning vajaka jäi majanduslike huvide realiseerimisele keskenduvast koostööst välismaal elavate rahvuskaaslastega. 2012. aastal läbi viidud uuringu kohaselt sarnanesid peamised takistused koostöös Eesti riigi ja väliseestlaste vaheliste probleemidega: initsiatiivipuudus väliskogukondades; Leedu riigi huvipuudus väliskogukondade vastu; teadmatus, kuidas diasporaa saab panustada Leedu riigi heaolusse ja Leedu ühiskonna negatiivne suhtumine emigreerunutesse[115].

Damušise kohaselt oli 2014. aasta lõpu seisuga aga välisleedulastele suunatud tegevustega kaugemale jõutud kui varem[116]:

- 41 väliskogukonda oli liitunud katusorganisatsiooniga *Lithuanian World Community*;
- toetati umbes 100 Leedu kogukonna projekti, umbes 100 Leedu saatkonna poolt organiseeritud projekti ja üritust rahvuskaaslastele, millele lisandusid Leedu rahvusvahelised üritused laulufestivalide, spordimängude, akadeemiliste konverentsidega jne;
- kaks korda aastas toimuvad *Lithuanian World Community* ja parlamendi ning valitsuse kohtumised;
- 22 Leedu noorte organisatsiooni teevad ühenduse *World Lithuanian Association* vahendusel koostööd valitsusasutustega;
- ligi 200 laupäeva- ja pühapäevakoolis õpib leedu keelt ca 8000 õpilast; väljaspool Leedut töötab 9 akrediteeritud keskkooli;
- praktikastipendiumid ja mentorprogrammid noortele;

[115] Gečienė, Ingrida; Matulaitis, Šarūnas (2012). Lithuanian diaspora role in sustainable development of country. *Regional Formation & Development Studies.* P 88-89

[116] Damušis, Ginte (2014) Diaspora policy in Lithuania: building bridges and new connections. Kättesaadav: http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2014/12/Ginte-Damusis_Global-Lithuania-Strategy_2nd-Baltic-Round-Table_03-11-14.pdf

- Leedu välisministeerium teeb koostööd teadlastega diasporaast, avaldab iga-aastaselt kokkuvõtteid ja soovitusi valdkonnas; kogutakse statistilist infot välismaal elavate leedulaste kohta.

Võrreldes kirjeldatud tegevusi Eestis tehtavaga, võib Leedu näitel täheldada aktiivsemat koostööd majanduse ja teaduse suunal.

2.4.2 Läti diasporaapoliitika ja rahvuskaaslaste uuring

2012. aastal otsustati, et Läti välisministeerium ja kultuuriministeerium loovad alalise **töögrupi diasporaapoliitika juhiste elluviimiseks**. Koostöö tugevdamiseks Läti diasporaaga töötati välja **„rahvusliku identiteedi, kodanikuühiskonna ja integratsioonipoliitika juhised 2014–2018. aastaks"**, mille rakendamist koordineerib kultuuriministeerium. Selle dokumendi kohaselt on diasporaapoliitika elluviimine peaasjalikult kultuuriministeeriumi, välisministeeriumi, haridus- ja teadusministeeriumi ning majandusministeeriumi vastutuses[117].

Läti diasporaapoliitika eesmärgiks pole üksnes **rahvuskaaslaste toetamine**, vaid ka nendega **koostöö arendamine**. Koostöö põhineb arusaamal, et rahvuskaaslaste intellektuaalne „pagas" ja kogemused on Lätile väärtuslik informatsioon, mille pinnalt arendada koostööprojekte majanduse, hariduse ja kultuuri valdkonnas. 2013. aastal koostas välisministeerium raporti koostöö arendamiseks Läti diasporaaga 2013–2015. aastal, tuues välja neli peamist tegevusliini: soodustada diasporaa kodaniku- ja poliitilist osalust, säilitada diasporaa suhteid Läti riigi ja identiteediga, tugevdada koostööd diasporaaga äri, teaduse, hariduse ja kultuuri valdkondades ning toetada neid, kes soovivad Lätisse naasta[118].

2014. aasta augustist oktoobrini leidis aset seni kõige laiahaardelisem **uuring Läti rahvuskaaslastest**, mis kuulub välislätlaste kogukondi uuriva laiema uurimisprojekti alla (*„The emigrant communities of Latvia: National identity, transnational relations and diaspora politics*", Läti emigrantkogukonnad: rahvuslik identiteet, rahvusülesed suhted ja diasporaapoliitika) eesmärgiga saada laiaulatuslik pilt Läti diasporaast ning hiljuti väljarännanutest. Läti Ülikooli majandusteaduskonna ning filosoofia ja sotsioloogia instituudi koostöös läbi viidud uuringus jagas oma kogemusi ja arvamusi üle 14 000 etnilise lätlase 118 riigist[119].

Uuringut peetakse ambitsioonikaks panuseks rahvusliku identiteedi ja kultuuri, tööjõu mobiilsuse, haridusökonoomika, re-emigratsiooni jms poliitika kujundamisse, rikastades samas avalikkuse teadlikkust ja arusaama Läti rahvuskaaslastest üle kogu maailma. Kogudes infot rändetrendide, rändajate igapäevaelu, vajaduste, lootuste, tulevikuplaanide jms kohta, on projekti eesmärgiks oma interdistsiplinaarse olemusega luua tõenduspõhist teaduslikku ja metodoloogilist sisendit erinevate poliitikasuundade jaoks, sh diasporaapoliitika (koostöö riigi, kohalike omavalitsuste ja diasporaa vahel), re-emigratsiooni poliitika, rände arvestuse ja monitooringu jms jaoks. Peale mainitud koordineerijate pakuvad projektis oma organisatsioonilist ja praktilist tuge ka Läti välisministeerium, Läti Omavalitsuste Liit ja paljud vabaühendused[120].

---

[117] Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia (2014). Diaspora Politics in Latvia. Saadaval [http://www.mfa.gov.lv/en/policy/2014-12-22-11-41-00/diaspora-policy-in-latvia].

[118] *Ibid*.

[119] Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia (2014). The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Relations and Diaspora Politics. Saadaval [http://migracija.lv/inenglish].

[120] *Ibid*.

Uuringu esialgsete tulemuste kohaselt kolivad lätlased sarnaselt eestlastele välismaale peamiselt finantsraskuste tõttu Lätis ning paremate rahateenimis- ja karjäärivõimaluste tõttu välismaal. Samuti on suuremate kolimispõhjuste seas pereliikmetega kaasa minemine (k.a pärast abiellumist välismaalasega) ning parema elukvaliteedi otsimine. Lätisse tagasipöördumist takistab suutmatus leida Lätis vastuvõetavat tööd, sotsiaalsete hüvede vähesus, ebapiisavad karjääri- ja ärivõimalused ning asjaolu, et uues elukohas on juba end sisse seatud. Tagasipöördumist Lätisse kaaluksid 1/3 vastajatest alla 1000 eurose, 1/2 vastajatest 1000-eurose ning 3/4 vastajatest 1500-eurose netopalga puhul. Kui välja rännati peamiselt majanduslikel põhjustel, siis tagasi rännati uuringu kohaselt peamiselt mittemajanduslikel põhjustel. Samas ei plaaninud enamik küsitletutest lähemal ajal Lätisse naasta, mistõttu peetakse uuringu järeldustes olulisemaks lätlaste väljavoolu vähendamist (viimase kümne aasta jooksul on Lätist välja rännanud üle 200 000 inimese)[121].

2015. aasta märtsis teavitasid Läti välisministeerium ja Läti ülikool koostöölepingu sõlmimisest, et kindlustada vastloodud **Diasporaa ja Migratsiooniuuringute Keskuse** edasine uurimistöö. 2015. aastaks on plaanitud mitu uut uuringut Läti diasporaa kirjeldamiseks, mille eesmärgiks on panustada diasporaapoliitika kujundamisse. Üheks aina enam uuritavaks valdkonnaks on diasporaaturism, mille puhul tuvastatakse nii Lätis kui välismaal elavate rahvuskaaslaste vajadusi oma pere ja sõprade külastamisel. Üheks sihtgrupiks on ka rahvuskaaslaste lapsed, vanemad, õpetajad ja noored rahvuskaaslased ning nende vajadused. Samuti viiakse lähitulevikus läbi uuring meediaplatvormide parimatest praktikatest EL riikides, mis aitaks tugevdada suhtlemist Läti diasporaaga[122].

Üheks hiljutisemaks Läti diasporaapoliitika initsiatiiviks on ka noorte väljarännanute tagasimeelitamiseks välja töötatud **praktikaprogramm**. Nimelt käivitas Läti Riigikantselei 2015. aasta aprillis programmi, mille raames kutsutakse välismaal hariduse omandanud noori professionaale töötama Lätis avaliku halduse valdkonnas. Kokku otsitakse 10 noort erineva taustaga inimest, sh IT, majandus, rahvusvaheline õigus, rahvusvahelised suhted, logistika, finantsjuhtimine jms. Väljavalitud praktikantide igakuiseks stipendiumiks pakutakse 1000 eurot. Praktikaprogrammiga soodustatakse tagasirännet ning rahvusvahelise kogemusega inimeste värbamist avalikus sektoris[123].

2.4.3 Ungari diasporaapoliitika ja õppeprogramm

Herner-Kovácsi (2014) kohaselt on Ungaris välisungarlastega aktiivsemalt tegeletud alates 2010. aastast. Etnilised ungarlased said õiguse võtta endale soovi korral Ungari kodakondsus, kusjuures lubatud on ka **topeltkodakondsus**. Peagi, 2014. aastal, said välismaal elavad Ungari kodanikud **õiguse Ungari riiklikel valimistel osaleda**. Loodi ka mitmeid Ungari diasporaale suunatud programme ja viidi läbi institutsionaalseid reforme. Muuhulgas loodi **ungarlasi koondav register** (Nemzeti Regiszter[124]), mille kaudu saadetakse inglise- ja ungarikeelseid iganädalasi **uudiskirju** Ungari poliitika kohta, et taastada ja hoida inimeste sidet Ungariga. Vastaval kodulehel on diasporaa organisatsioonidel võimalik ka oma uudiseid ja üritusi kajastada. 2012. aastal käivitati ka **kultuuri elluäratamise programm** (Kôrösi Csoma

[121] Public Broadcasting of Latvia (2015). Latvians return home for family and jobs. Saadaval [http://www.lsm.lv/en/article/societ/society/latvians-return-home-for-family-and-jobs.a113813/].
[122] The Baltic Course (2015). Latvian MFA: Diaspora and Migration Centre is essential for the implementation of the diaspora policy. Saadaval [http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=104079].
[123] Public Broadcasting of Latvia (2015). Young emigrants targeted by internship initiative. Saadaval [http://www.lsm.lv/en/article/societ/society/young-emigrants-targeted-by-homecoming-initiative.a114429/].
[124] Saadaval [https://www.nemzetiregiszter.hu/]

Sándor Internship), mille eesmärk oli toetada noorte kuuekuulist praktikat Ungari diasporaa organisatsiooni juures, mille käigus aidati sõltuvalt piirkonnast korraldada kultuuriüritusi, õpetada ungari keelt, osaleda diasporaad puudutavates uuringutes jne[125].

Kultuuripärandi kogumiseks, kultuuri tutvustamiseks ja keele õpetamiseks on Ungaris mitmeid võimalusi. 2012. aastal käivitatud Julianuse programmi[126] eesmärk oli koguda informatsiooni ungarlastega seotud „mälestustest" (tänavanimed, ausambad ja -tahvlid) ja Ungariga seotud kohtadest (kohvikud, raamatupoed). 2014. aastal käivitati sarnane, kuid laiema eesmärgiga „Mikes Kelemen Program"[127] Ungari kultuuripärandi (raamatud, fotod, ajakirjad, salvestised jne) kogumiseks ja tagasi Ungarisse saatmiseks. Mõlema programmi eesmärk on teadlikkuse tõstmine Ungari diasporaast, välismaal elavate ungarlaste teadlikkuse tõstmine oma kultuurist ning tugevdada nende Ungari identiteeti. Ungari kultuuri tutvustamise, välismaal elavate ungarlaste koondamise ja ungari keele õpetamisega (sh stipendiumid keeleoskuse tõstmiseks) tegelevad Ungari kultuuri instituudid (Balassi Institute) [128].

Ungari **keelt- ja kultuuri on võimalik õppida ka läbi netipõhise õppeprogrammi *„The Live Teacher"***[129] (TLT, reaalaja õpetaja), mis lähtub põhimõttest, et kultuuri säilitamine ja õpetamine ei pea riigi piire tundma. Nimelt tutvustab programm riigi rahvuskaaslastele üle terve maailma Ungari pärandit, ajalugu, kultuuri ja juuri, sh ungari keelt. Keeleprogramm on saadaval nii ungari kui inglise keeles ning selle aluseks on Ustream – ülemaailmse kasutusega Ungari internetitehnoloogia, mis võimaldab läbi viia interaktiivseid õppetunde. TLT lihtsustab reaalajas suhtlust kodu-ungarlaste ja välismaal elavate ungarlaste vahel ning võimaldab hiljuti Ungarist lahkunutel olla kultuuriüritustega kursis ning säilitada oma ungari keele oskus. Keeleõppe puhul saavad õpetajad olla füüsiliselt Ungaris ning neil on võimalus õpetada huvilisi nii individuaalselt kui ka gruppide kaupa, ainsaks eelduseks on internetiühendus. Õppeprogramm sisaldab interaktiivseid teste kohese hindamisega (sh kuulamis-, sõnavara- ja grammatikaülesanded), erinevat õppesisu kategooriate ja kursuste kaupa (kultuurist ja kunstist äri ja innovatsioonini), teksti-, video- ja audiomaterjalide raamatukogu, videokonverentside pidamise ja tekstisõnumite vahetamise võimalust, telesaadete ülekandeid jms. Antud õppeprogrammi võib oma mitmekesiste funktsioonidega pidada heaks näiteks ühtlustatud platvormist, mis võimaldab keeleõppe kõrval tutvuda vastava riigi kultuuriga, olla informeeritud kõikvõimalikes valdkondades ning kasutada saadud teadmisi ja oskusi (virtuaalseks) suhtlemiseks.

Diasporaa noorema generatsiooni hõlmamiseks ja sidemete taastamiseks Ungariga on Põhja-Ameerika Ungari kogukondade poolt algatatud ***ReConnect Hungary***, mille raames võimaldati koostöös Ungari valitsusega 18–26 aastastel noortel Ungarisse reisida, tutvuda kultuuriväärtustega, kohtuda tipp-

[125] Herner-Kovács, Eszter (2014) Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies* (17.) Lk 62. Saadaval [http://www.academia.edu/10030234/Nation_Building_Extended_Hungarian_Diaspora_Politics]

[126] Saadaval [https://mapsengine.google.com/map/viewer?mid=z3mbci7PDIdA.kV11NcME-jvk]

[127] Saadaval [https://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program]

[128] Herner-Kovács, Eszter (2014) Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies* (17.) Lk 62. Saadaval [http://www.academia.edu/10030234/Nation_Building_Extended_Hungarian_Diaspora_Politics].

[129] Vt nt [http://www.theliveteacher.com/hungary_live?setMainLang=en]; programmi kokkuvõte põhineb materjalil H-Net Language Center. The role of The Live Teacher (TLT) in the language and cultural heritage of the Hungarian Nation's Diaspora. Saadaval [http://www.hungariancc.ca/administration/media/image/Business%20Opportunities/H-Net/Hungary_Live_ENG.pdf.]

poliitikutega, tutvuda ettevõtlus- ja kaubandusvõimalustega Ungaris, kohtuda Ungari startuppide, innovatiivsete disainerite ja Budapesti edukate firmade direktoritega. Programmil on mitmeid eesmärke: tõsta inimeste uhkust oma päritolu üle, aidata kaasa Ameerika investeeringutele ja äritegevusele Ungari suunal, Ungari kultuuri levitamine Ameerikas, Ungari Ameerika kogukondade organisatsioonide eestvedajate järelkasvu tekitamine. Sarnane võimalus/programm on ka Rumeenia ungarlastele[130]. Lisaks tehakse koostööd välismaal asuvate Ungari skautide organisatsioonidega ja Ungari noorteorganisatsioonidega, et tõsta tulevaste generatsioonide moraalitunnetust ja Ungari identiteeti. Samuti toetatakse diasporaa kirikute tegevust.

Võrreldes Ungari diasporaapoliitika raames tehtut Eestiga, sh rahvuskaaslaste programmi abil tehtuga ning arvestades käesoleva uuringu empiirilise osa tulemusi, on Eesti diasporaaga seotud organisatsioonidel põhjust lähemalt tutvuda Ungari diasporaapoliitika tegevustega. Erilist tähelepanu tasub pöörata riigi turundamisele lähtuvalt majandusest ja ettevõtlusest ning pakutavast noorte praktikast diasporaaga seotud organisatsioonides.

2.4.4 Tšehhi diasporaapoliitika ja rahvuskaaslaste programm

Tšehhi tänapäevane migratsioon on enamasti dokumenteerimata ning leida võib vaid üksikuid statistilisi andmeid. Paljud rahvuskaaslastest ei räägi enam tšehhi keelt, kuid tunnevad siiski ühtekuuluvust tšehhi rahvuse ja esivanemate kultuuriga[131].

Vavrečková (2009) uuringu kohaselt võib Tšehhis küll märgata kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu väljavoolu, kuid kõrgharidusega töötajate märkimisväärset langust pole siiski täheldatud. Pigem on immigratsioon aina kasvava tendentsiga ning tšehhi rahvusest inimeste väljavool on jäänud stabiilseks. Kodumaale naasnud kõrgharidusega tšehhi spetsialiste intervjueerides selgus, et välismaal pakutavad märkimisväärselt kõrgemad palgad ei ole ainsaks väljarändamise motivaatoriks. Teiste faktorite hulka kuuluvad ka kogemuse saamine, paremate võimalustega töökohad, uute kontaktide leidmine ning aluse loomine tulevaseks karjääriks. Kõik intervjueeritavad hindasid oma välismaa kogemust väga positiivselt, rõhutades keeleoskuse paranemist, uusi oskusi ning suurenenud enesekindlust stressiolukordadega hakkamasaamisel. Kõige suurema väljarändamispotentsiaaliga on autori sõnul just kõrgelt haritud tšehhid, eriti arstid ja doktorandid. See tendents on väiksem IT/IKT spetsialistide ja inseneride puhul, kelle sissetulekud on võrreldavad välismaa tasemega. Enamik pole valmis jäädavalt Tšehhist lahkuma, seda peamiselt peresidemete ja erineva sotsiaalkultuurilise keskkonna tõttu. Üldiselt leitakse, et ajude väljavool pole kvantitatiivses mõttes Tšehhis probleemiks, küll aga nähakse ohtu parimate ekspertide lahkumises (nt kogenud arstid)[132].

Tšehhi diasporaapoliitika peamine eesmärk on **kultuuri ja keele säilitamine**[133]. Selles valguses on Tšehhi valitsus seadnud eesmärgiks võtta aktiivsem roll oma välismaal elavate rahvuskaaslastega suhete

[130] Hungarian Diaspora Council (2012) Second Session of the Hungarian Diaspora Council Held at the Hungarian Parliament. Saadaval [http://www.hacusa.org/en/2012-press-releases/second-session-of-the-hungarian-diaspora-council-held-at-the-hungarian-parliament]

[131] Czech Ministry of Foreign Affairs (2015). Czechs abroad. Saadaval [http://www.czech.cz/en/62194-czechs-abroad].

[132] Smoliner, Stefanie; Förschner, Michael; Nova, Jana (2012). Regions benefitting from returning migrants. Comparative Report on Re-Migration Trends in Central Europe. Saadaval [http://www.iom.cz/files/Comparative_Report_on_Re-Migration.pdf].

[133] Migration Policy Institute (2015). Diasporas and Development in Post-Communist Eurasia. Saadaval [http://www.migrationpolicy.org/article/diasporas-and-development-post-communist-eurasia].

edendamisel. Toetust jagatakse kogukondadele peamiselt hariduse kontekstis, et aidata rahvuskaaslastel hoida ühendust Tšehhi kultuuriga ning säilitada tšehhi keele oskus. Seega sarnaneb programm oma fookuselt Eesti rahvuskaaslaste programmiga – mõlemad keskenduvad keele- ja kultuuri teemadele, Leedule sarnast laiahaardelist käsitlust välja arendatud ei ole. Eesti rahvuskaaslaste programm on võrreldes Tšehhi programmiga oma indikaatoritelt aga mitmekesisem. Nimelt on Tšehhi hariduse-, noorsoo- ja spordiministeeriumi (MEYS) koordineeritava programmi eesmärgiks igal aastal pakkuda[134]:

- 15 stipendiumit Tšehhi riiklikes ülikoolides õppimiseks kahe semestri vältel;
- 60 ühekuulist stipendiumit keelekursuste läbimiseks;
- 20 rahvuskaaslaste kogukondade õpetajatele suunatud stipendiumit kahenädalaste õpetamismetoodika kursuste läbimiseks;
- 3 ülikoolitudengi toetamine õpetamismetoodika õppimiseks Tšehhis;
- 15 tšehhi keele õpetaja elamise finantseerimine rahvuskaaslaste kogukondades (Argentina, Brasiilia, Horvaatia, Paraguai, Rumeenia, Venemaa, Serbia, Ukraina või USA);
- toetus kogukondadele, kes osalevad „Tšehhi piirideta koolide“[135] või muus sarnases programmis.

2.5 Kirjanduse ülevaate ja dokumendianalüüsi kokkuvõte

Eesti rahvuskaaslaste programmi **fookuses on peamiselt keele ja kultuuri küsimused samas kui sotsiaalteaduslikes uuringutes on keele kõrval teiseks oluliseks teemaks välja- ja tagasiränne**. Tänapäeva dünaamiliste rändetendentside valguses muutub aina tähtsamaks erinevate sihtgruppide – „vanad“ vs uusväljarändajad, kogukonnad vs üksik/pendelrändajad jms – spetsiifiliste vajaduste tundmaõppimine ja vastavalt suunatud meetmete väljatöötamine, kasutades selleks moodsa tehnoloogia võimalusi (sh kõikvõimalikud e-süsteemid ja võrgustikud). Laiahaardelisem rahvuskaaslaste käsitlus eeldaks aga ka senisest enam koordineeritust vastavate valdkondade vastutajate vahel, kust lisaks erinevatele ministeeriumidele ei puudu ka Eesti ettevõtted ja kodanikeühendused. Eelneval programmiperioodil mainitud tulevikusuunad – sh ettevõtete pakutavad praktikakohad väliseesti noortele, koostöö edendamine väliseestlaste organisatsioonide ja Eesti kodanikeühenduste vahel jms – oleks kindlasti oluline samm seniste tegevuste täiendamisel. Arvestades väljaspool Eestit elavate rahvuskaaslaste arvu kiiret kasvu ning rändamise dünaamikat, on vajalik nii vahendite suurendamine juba olemasolevates valdkondades (eesti keele õpetamine ning kultuuri ja identiteedi säilitamine) kui ka uute teemade sissetoomine, mida seni adresseeritud pole (nt tagasipöördumise soodustamine).

Praxise poliitikaanalüüsis[136] arutletakse näiteks, et siiani on rahvuskaaslaste programm keskendunud valdavalt keele ja kultuuriga seonduvatele tegevustele ning jätnud tagaplaanile majanduslikud tegurid ja tööjõuga seotud küsimused aga ka välismaa ülikoolides õppivad rahvuskaaslastest tudengid. Seega puudub programmil otseselt seos Eesti kõrgelt kvalifitseeritud tööjõu pakkumise probleemi lahendamisega, kuigi potentsiaalselt võiks see tänu stipendiumitele ja noortelaagritele senisest suuremat mõju avaldada, tutvustades Eestit atraktiivse õppimis- ja töötamiskohana. Oluline oleks astuda programmis samm edasi senisest keele- ja kultuurialasest fookusest ning mõelda läbi, kuidas

[134] Ministry of Education, Youth and Sports (2015). Support for Compatriot Communities Abroad. Saadaval [http://www.msmt.cz/eu-and-international-affairs/support-for-compatriot-communities-abroad?lang=2].
[135] Vt nt [http://csbh.cz/sekundarni-odkazy/co-je-csbh/about-us].
[136] Kirss, L. (2014). Välismaal elavad eestlased kui kasutamata tööjõuressurss. – Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaanne.

rahvuskaaslaste temaatika raames leida lahendusi ka teistele aktuaalsetele probleemidele (nt välismaal elavate eestlaste oskuste ja teadmiste rakendamine siinse tööturu täiendamiseks). Hetkel võib aga väita, et kui rahvuskaaslaste programm on peamine välismaal elavatele eestlastele suunatud meede, keskendudes peamiselt keeleteemadele, siis jääb puudu konkreetsest meetmest, mis lisaks keelepoliitikale majandusega ja majanduslike huvidega arvestaks. Samas võib väita, et „kuna Eesti tööturuprobleemid üha süvenevad rahvastiku vähenemise ja töökäte puuduse tingimustes, on rahvuskaaslaste programmi seosed tööturu ja majanduse arenguga muutunud siiski aktuaalsemaks“[137]. Kõikehõlmav rahvuskaaslaste käsitlus ning selle seostamine Eesti vajadustega eeldaks seega koordineeritumat lähenemist ning tihedamat koostööd haridus- ja teadusministeeriumi, majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi, sotsiaalministeeriumi ning teiste seotud riigiasutuste ja omavalitsuste vahel.

Rahvuskaaslaste programm 2014–2020 on võtnud kindla suuna keele ja kultuuri jätkusuutlikkuse toetamisele, otsides kompromissi „vanade“ ja „uute“ väljarändajate vajaduste vahel. Põhirõhk on seejuures eesti keele õppimisvõimaluste laiendamisel ja täiendamisel. Seda põhjusel, et välismaal elavate rahvuskaaslaste laste arv on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud, nii vanemate kui laste keeleoskus on aga Eestisse tagasipöördumisel võtme-eelduseks. Nii on traditsiooniliste eesti keele tundide pakkumise kõrvale ilmunud ka uued keeleõpet soodustavad ja selle kättesaadavust suurendavad tegevused, sh uudsete veebipõhiste lahenduste kasutamine, e-õppe materjalide loomine, stipendiumite pakkumine eesti keele õpinguteks ning keelelaagrite kohtade arvu ja seal osaleva sihtgrupi vanuse suurendamine.

Programmi indikaatorite ja saavutatud sihttasemete analüüsimisel selgub, et eelmine periood (2009–2013) on oma tegevustelt olnud tulemuslik. Suurimaks sisendiks uueks perioodiks võib lugeda seda, et noorte ettevalmistus stipendiumiprogrammides edukaks kandideerimiseks ja osalemiseks peab olema põhjalikum, seda just seoses keeleoskuse viimisega piisavale tasemele, et Eesti haridussüsteemis ja ühiskonnas üldiselt paremini kohaneda ja õpingutega toime tulla. Samuti on oluline realiseerida 2009.–2013. aastal saavutamata jäänud kohanemisprogramm, mis pakuks tagasipöördujatele tuge Eestis kohanemiseks ning seega ka soodustaks tagasipöördumisplaanide teket ja tagasipöördumise tõsiseltvõetavust rahvuskaaslaste jaoks. Indikaatorite asjakohasuse hindamisel võib öelda, et programmis hinnatakse pigem lühiajalisi ja konkreetse programmiperioodi spetsiifilisi väljundeid kui pikemaajalist mõju rahvuskaaslaste sidemete säilitamisel Eestiga, mis lubaks suurendada erinevate programmiperioodide vahelist järjepidevust nii sihttasemete seadmisel, tulemuste hindamisel kui vastavate tegevuste täiendamisel suurema mõju saavutamiseks.

Seniste tegevuste täiendamisel tuleb lähtuda rahvuskaaslaste dünaamilistest ja varieeruvatest vajadustest. Rahvuskaaslastega seonduvate uuringute analüüsil joonistus välja selge jaotus keele- ja kultuuriküsimustega tegelevate uuringute ning tänapäevaste välja- ja tagasirände tendentsidega (sh õpi- ja tööränne) tegelevate uuringute vahel. Rahvuskaaslaste programm on oma seniseid tegevusi suunanud pigem keele- ja kultuuriküsimustele ning etniliste eestlaste sihtgrupile, et säilitada nende seost Eestiga, sh keele, kultuuri ja identiteediga. See omakorda tähendab suurt potentsiaali välja- ja tagasirändega tegelemisel, millesse rahvuskaaslaste programm on oma seniste tegevustega panustanud küll kaudselt,

[137] Kirss, L. (2014). Välismaal elavad eestlased kui kasutamata tööjõuressurss. – Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaanne.

kuid vaja on koordineeritumat ja süstemaatilisemat lähenemist, mis võimaldaks rahvuskaaslaste eriilmelisi vajadusi paremini rahuldada.

Keelt ja kultuuri käsitlevatest uuringutest joonistub välja, et eesti keele jätkusuutlikkuse seisukohast tuleb toetada väliskogukondade sotsiaalseid omastruktuure, luua võimalusi kasutada eesti keelt eri registrites nii formaalses kui mitteametlikus keelekeskkonnas (eesti koolid, keelelaagrid, täiendusõpe) ning soodustada ühisürituste varieeruvust ja järjepidevust, et säiliks kogukonna liikmete kollektiivse eksisteerimise tahe. Kuigi pagulaskogukondade puhul on märgata, et Eesti identiteet säilib kauem kui keeleoskus, mistõttu kantakse eestlust edasi ka eesti keeles suhtlemata, siis üldiselt saab siiski järeldada, et keeleõppe võimaluste vähesus ja seega keeleoskuse langus on peamine põhikultuuri sulandumise põhjus. Seetõttu on rahvuskaaslaste programmi põhifookus keeleõppele (eriti just lastele ja noortele) igati õigustatud, samuti on programmi meetmetega kaetud omastruktuuride ja ühisürituste soodustamine ning toetamine. Seega saab järeldada, et rahvuskaaslaste programm hõlmab kõiki peamisi keele- ja kultuuriuuringutest nähtuvaid rahvuskaaslaste vajadusi.

Tänapäevaseid rändetendentse käsitlevad uuringud jõuavad järeldusele, et väliseestlaste kogukondade tugevus tähendab omakorda seda, et kodueestlastel on välismaal elavate tuttavate-lähedaste olemasolul lihtsam võtta vastu otsus ka ise välja rännata. Perekondlikud sidemed on majanduslike ja sotsiaalsete hüvede kõrval samas üheks suurimaks tagasipöördumist takistavaks teguriks, samuti on tihe seos välismaal elamise aja ja tagasipöördumisvalmiduse vähenemise vahel. Seetõttu sünnib välismaal ka üha enam rahvuskaaslaste lapsi, kelle puhul on sidemete säilitamine Eestiga suur väljakutse. Siin on oluline roll rahvuskaaslaste programmi senisel (keelelis-kultuurilisel) fookusel, mis võimaldab lapsi ja noori ette valmistada Eesti haridus- ja tööturuks võimalikul tagasipöördumisel, soodustades seda läbi keeleõppe ja keel praktiseerimise võimaluste. Samas on noorte vajaduste adresseerimiseks vaja seniseid tegevusi ka täiendada, tagades kättesaadava info Eestis pakutavatest võimalustest, nt atraktiivsete karjääri-, õppimis- või praktikavõimaluste kohta.

Headest näidetest mujal saab esile tõsta programmi „Globaalne Leedu“, mis kombineerib ühelt poolt edukalt nii keele, kultuuri ja identiteedi kui ajaloolise mälu tugevdamisele suunatud tegevused kui teisalt ka rahvuskaaslaste motiveerimise võtmaks osa poliitilisest, majanduslikust ja teadustööga seotud elust, muutes „ajude väljavoolu“ protsessi „ajude ringluseks“. Lähtudes põhimõttest, et rahvuskaaslased ei pea programmi edukuse seisukohast ilmtingimata kodumaale naasma, vaid et rahvuskaaslased saavad Leedu väärtusi ja võimalusi edendada ja esindada ülemaailmselt, saab öelda, et antud programm on heaks näiteks, kuidas väljarännet saab rakendada riigi arengu hüvanguks (rahvuskaaslased välismaal kui riigi saadikud). Sarnases suunas võiks edaspidi võimalusi kaaluda ka rahvuskaaslaste programm – mõeldes enam sellele, kuidas rahvuskaaslaste temaatika saab laiahaardelisema lähenemisega tuua lahendusi Eesti aktuaalsetele (nt tööturu-) probleemidele ning tutvustada Eestit ülemaailmselt kui atraktiivset elu-, töö- ja õppimise kohta.

Kokkuvõttena nähtub dokumendianalüüsist, et HTM on rahvuskaaslaste programmiga edukalt ja süstemaatiliselt lähenenud oma vastutusalasse jäävatele teemadele. Seda kinnitab ka keelelis-kultuuriliste uuringute dokumendianalüüs (ptk 3.2), millest on näha, et programmi indikaatorid on otseses vastavuses rahvuskaaslaste kultuuri- ja keelealaste vajadustega – toetatakse nii informatsiooni levikut, keeleõppe, kultuuripärandi ja identiteedi edendamist kui ka tagasipöördumist. Selget vajadust täiendavate tegevuste järele on aga näha välja- ja tagasirände teemade puhul (nt tagasipöördumise propageerimine Eesti tööturul), mis jäävad HTMi kujundatavast poliitikast välja. Väliseestlaste sihtrühm on mitmekesine, koosnedes nii Esimese kui Teise maailmasõja olude tõttu Eestist põgenenud inimestest ja nende

järeltulijatest, kui ka viimastel aastakümnetel vabatahtlikus töö- ja õpirändes osalejatest. Vastastikune interaktsioon ja koordineeritus erinevate valdkondade vahel on suure tasuvuspotentsiaaliga – rahvuskaaslaste programmis oma kultuurilist teadlikkust ja keeleoskust suurendanud väliseestlane on näiteks oma potentsiaalselt kõrgenenud tagasipöördumisvalmiduselt ideaalne sihtgrupp otsest tagasipöördumist propageerivale meetmele[138].

[138] 2014–2020 rahvuskaaslaste programmidokumendis on sarnaselt märgitud: „Kuna välismaal elavate eesti laste arv on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud, pannakse käesolevas programmis suuremat rõhku haridusega seonduvatele tegevustele, sest emakeeleoskus on üks võtme-eeldusi Eestisse tagasipöördumisel, õpingute jätkamisel Eesti haridussüsteemis ning eesti kultuuriruumis tegutsemisel“.

3 SIHTGRUPPIDE UURINGU TULEMUSED

3.1 Rahvuskaaslased

Taust

Rahvuskaaslaste küsitluse (e üldküsitluse) eesmärk oli saada ülevaade eestlaste ja Eestist väljarännanute järglaste paiknemisest väljaspool Eestit, nende kodakondsusest, migratsiooni põhjustest, eluga rahulolust jmt. Rahvuskaaslaste üldküsitlusele vastanute profiil (vanus, sugu, haridus jne) ei pruugi peegeldada proportsionaalselt tegelikku üldkogumit[139], sellele viitab ka erinevus Riigikontrolli 2015. aasta ülevaatega väljarännanute haridustasemetest perioodil 2009–2013, seega tuleb tulemuste üldistamisse (st kõigile rahvuskaaslastele) suhtuda tagasihoidlikult, ent välja võib tuua, et nt nii Eestist lahkumise põhjused kui naasmise põhjused on tegelikult sarnased varasemalt Eestis läbiviidud uuringute tulemustele (vt alapunkt 2.2).

Küsitlusele vastas 1161 välismaal elavat rahvuskaaslast. Kõige aktiivsem vastajate vanuserühm oli 25–34-aastased, kes moodustasid kõigist vastajaist 38%, kaks kolmandikku vastajatest olid alla 45-aastased. Enamik vastajatest olid naised (82%). 95% küsitlusele vastanud rahvuskaaslastest on sündinud Eestis, ülejäänutest on suurem osa sündinud USAs, Venemaal, Rootsis või Kanadas.

Kolmveerand küsimustikule vastanud rahvuskaaslastest kolis välismaale viimase 11 aasta jooksul, sh 41% viimase viie aasta jooksul, üle kolmandiku vastajatest ajavahemikul 2004–2009 (joonis 10). Kõige vähem on vastajate seas neid, kes kolisid välismaale enne 1991. aastat.

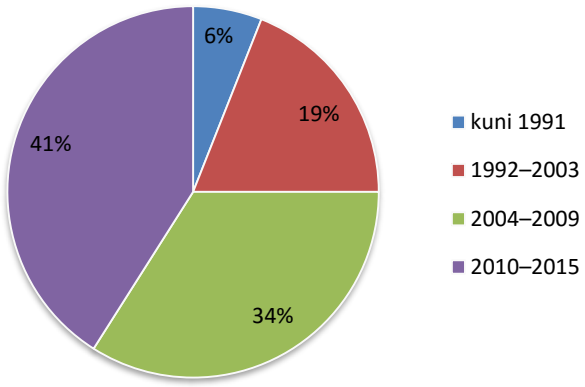

Joonis 10. Eestist ära kolimise aasta (osakaal %, n=1098)

Enamikul rahvuskaaslastest (91%) on Eestis lähedased sugulased ning pooltel vastajatel lähedased sõbrad, mistõttu külastatakse Eestit küllaltki regulaarselt. **Suurem osa küsitlusele vastanutest külastavad Eestit kord aastas (41%) või kord kvartalis (35%).** Vastanutest 15% käivad Eestis harvemini kui kord aastas (joonis 11).Väiksem osa rahvuskaaslastest käib Eestis iga kuu (8%) või mitu korda kuus (1%).

[139] Lisaks ei ole teada, milline (mis tunnustega) üldkogum (kõik rahvuskaaslased välismaal) tegelikult on.

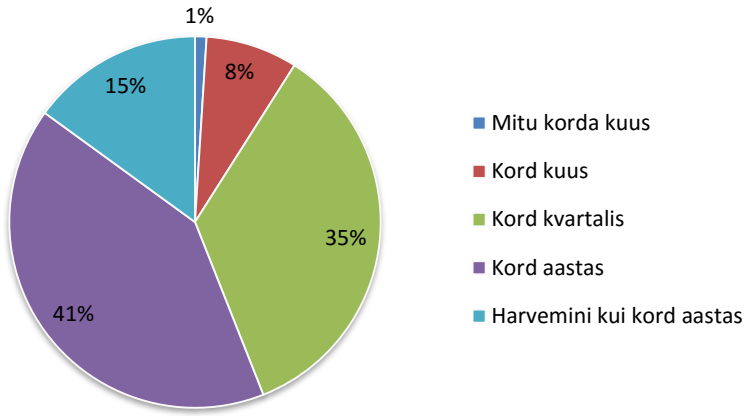

Joonis 11. Eesti külastamise sagedus (osakaal %, n=1161)

Enamikul küsitlusele vastanud rahvuskaaslastel on Eesti kodakondsus (88%), teiste riikide kodakondsustest on vastanud rahvuskaaslaste seas levinumad USA, Soome, Rootsi, Kanada ja Venemaa kodakondsus. Ka **topeltkodakondsuse** omamine on küllaltki levinud – Eesti ja USA kodakondsus (17 vastajat), Eesti ja Kanada (11 vastajat), Eesti ja Soome ning Eesti ja Rootsi kodakondsus (kumbagi 6 vastajat).

Lahkumisaastate vahemike järgi on selgelt näha, et mida kauem aega tagasi on Eestist lahkutud, seda rohkem on loobutud ka Eesti kodakondsusest. Enne 1991. aastat Eestist lahkunutel on üle pooltel vastajatest muu riigi kodakondsus, kuid viimase viie aasta jooksul lahkunutest on ainult 1% vastajatest muu kodakondsus (joonis 12).

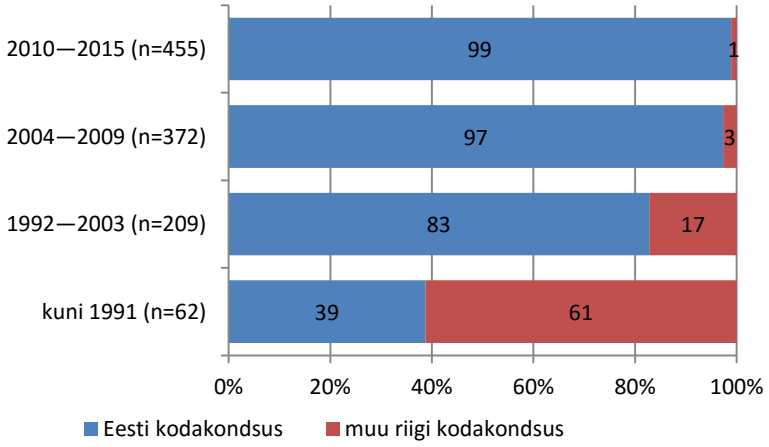

Joonis 12. Kodakondsus lahkumisaasta rühmade kaupa (osakaal %, n=1098)

Rahvuskaaslaste küsitlusele vastanute seas suurem osa räägib ühe koduse keelena eesti keelt (71% vastanutest) ning 39% kõigist vastanutest kasutab koduse keelena ainult eesti keelt. Sealjuures

igapäevaselt kasutab eesti keelt 82% vastajatest. Eesti keeles suhtlemise all on silmas peetud ka näiteks suhtlemist sotsiaalmeedia vahendusel. Iga kolmas rahvuskaaslane kodus eesti keelt ei räägi.

Elukohariikide lõikes kasutab eesti keelt (ühe) koduse keelena ligi kolmveerand Suurbritannias, Soomes ja Norras elavatest vastajatest (joonis 13). Belgias elavad vastajatest ainult kümnendik ei räägi kodus eesti keelt. Rootsis seevastu pea pooled küsitlusele vastanud rahvuskaaslased ei kasuta koduse keelena eesti keelt.

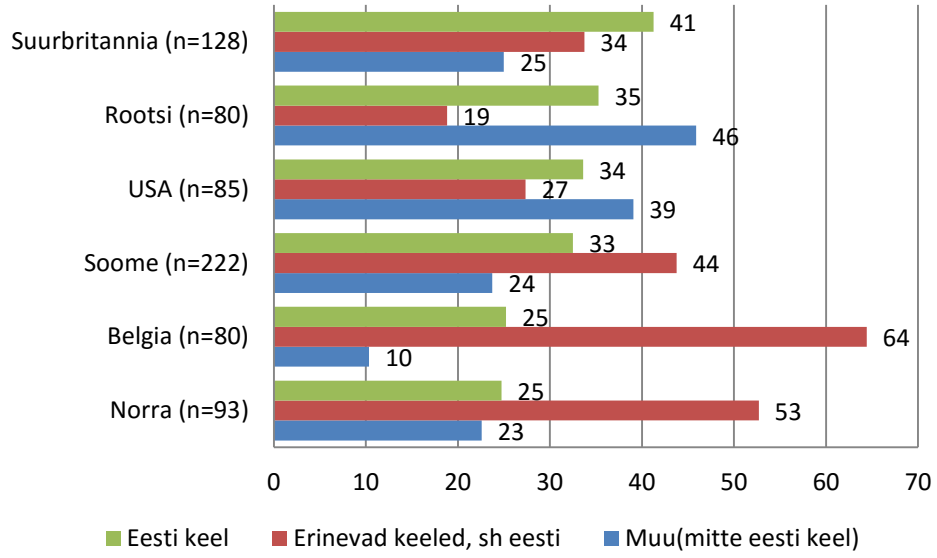

Joonis 13. Kodune keel elukohariikide kaupa (osakaal %, n= 688)

Eestist lahkumise aasta järgi vaadates ei ilmne, et Eestist eemaloleku aeg mõjutaks rahvuskaaslaste kodust keelt. Kodus eesti keelt mitte kõnelejaid on viimase viie aasta jooksul lahkunute seas sama suur osakaal, kui enne 1992. aastat lahkunute seas, silmatorkav erinevus on ainult eesti keelt koduse keelena kasutajate osakaalus: 2010–2015 aastatel lahkunutest pea pooled räägivad kodus ainult eesti keeles, varem Eestist lahkunute seas jääb koduse keelena ainult eesti keelt kasutajate osakaal alla 40% (joonis 14).

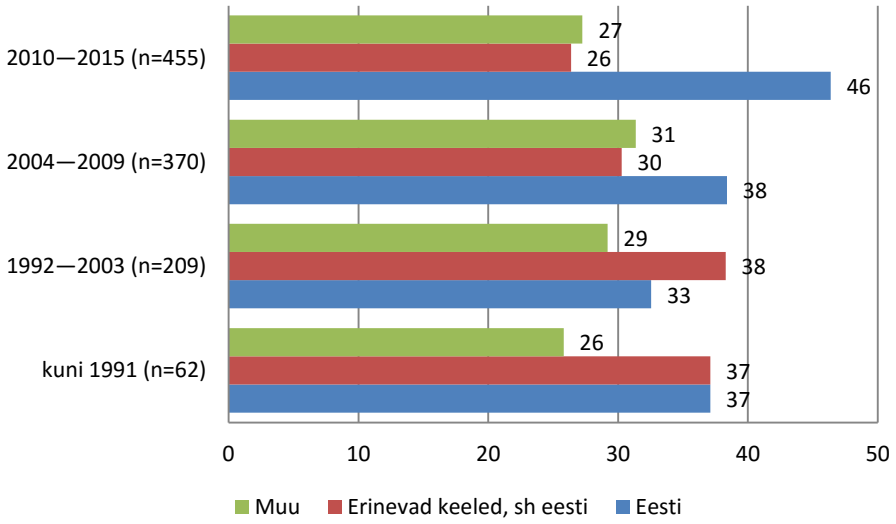

Joonis 14. Kodune keel lahkumisaastate kaupa (osakaal %, n=1096)

Muu kui eesti keele koduse keelena kasutajate seas (joonis 15) on levinuimaks inglise keel (49%), iga kümnes räägib kodus saksa keelt. Sagedamini räägitakse veel soome (5%), norra (4%), vene ning rootsi (mõlemat 3%) keelt. Viiendik vastanutest räägib kodus mitmes keeles.

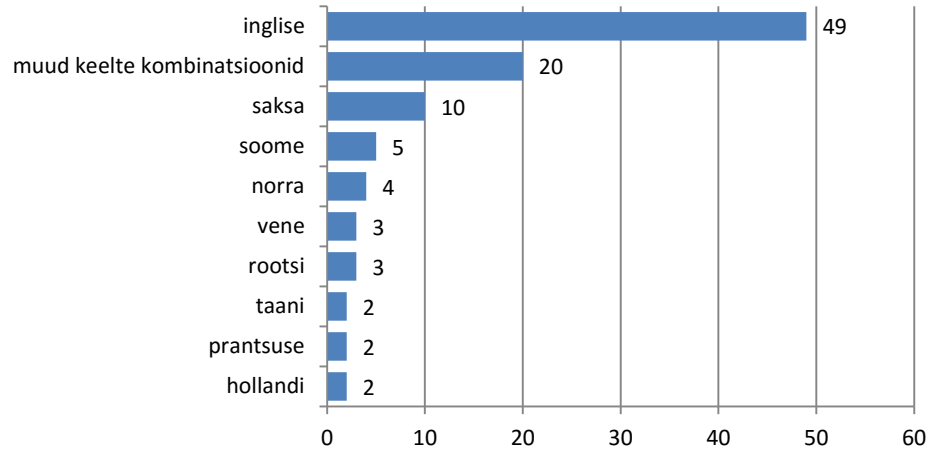

Joonis 15. Muu kodune keel neil, kes kodus eesti keelt ei räägi (osakaal %, n=335)

Hariduselt on küsitlusele vastanute seas enim bakalaureuse kraadiga rahvuskaaslasi (kokku 27% vastajatest) ning magistri- või doktorikraadiga (22%) rahvuskaaslasi (joonis 16). Keskeri- ning üldkeskharidusega vastajaid on võrdselt, kumbagi 16%.

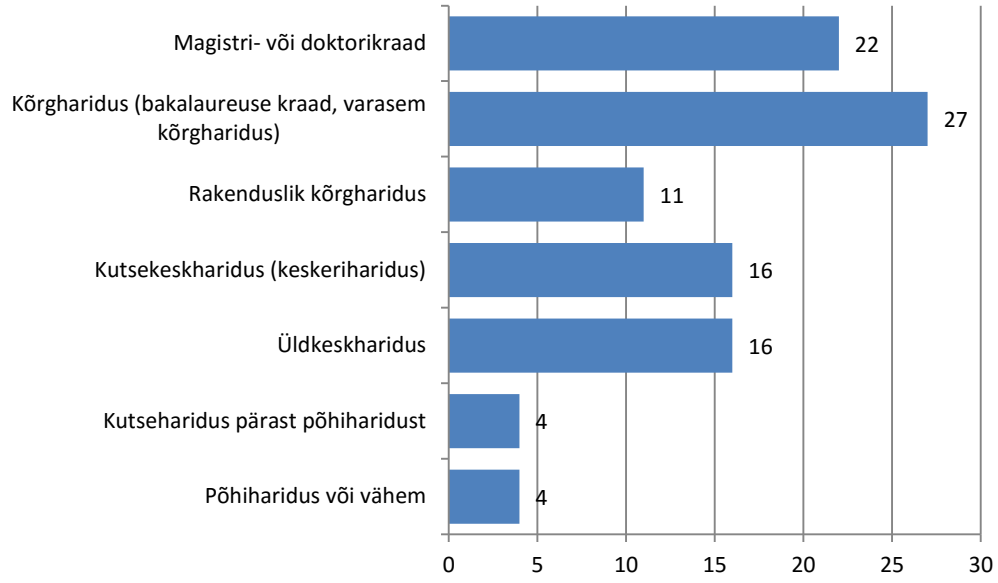

Joonis 16. Rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=1154)

Üle poole rahvuskaaslastest (54%) on palgatöötajad, 16% õpivad (sh üliõpilased ja kraadiõppurid) (joonis 17). Ettevõtjaid või tööandjaid oli vastanute hulgas 8%. Muu tegevuse all toodi üksikute juhtumitena välja vabakutselisena töötamist ja vabatahtlikku tööd, sporditegevusi ning nt järeldoktorantuuri.

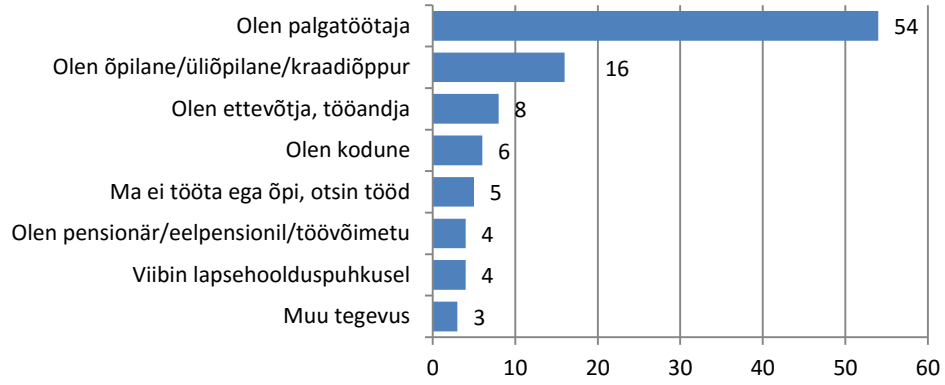

Joonis 17. Rahvuskaaslaste põhitegevus küsitlusele vastamise ajal (osakaal %, n=1152)

Välismaale lahkumise põhjused

Eestist lahkumise põhjused on grupeeritud lähtudes järgnevast: enesearengu ja täiendamisega seotud põhjused, isiklikud põhjused ja tööalased põhjused, kusjuures iga grupeeringu puhul on välja toodud põhjuste esinemissagedus aastate kaupa (vt joonis 18, joonis 19, joonis 20). Viimase 10 aasta jooksul Eestist lahkunud rahvuskaaslastest soovisid enam kui pooled välismaal oma **silmaringi avardada ja saada uusi kogemusi** (joonis 18). Enesearenguga seotud põhjustest tõid vastajad välja veel õpingud välismaal (viiendik alates 1991. aastast Eestist lahkunuid). Paljudel juhtudel on vastajad läinud alguses välismaale õppima või vahetusüliõpilaseks (nt Erasmuse programm) ning seejärel kas jäänud või hiljem naasnud välismaale elama. Mitmel korral leiti õpingute jooksul endale elukaaslane, kelle tõttu jäädi välismaale

elama. Elukaaslase või abikaasa juurde kolimine ei olnud alati seotud õpingutega välismaal, mõnel juhul koliti välismaale esmakordselt just elukaaslase/abikaasa juurde.

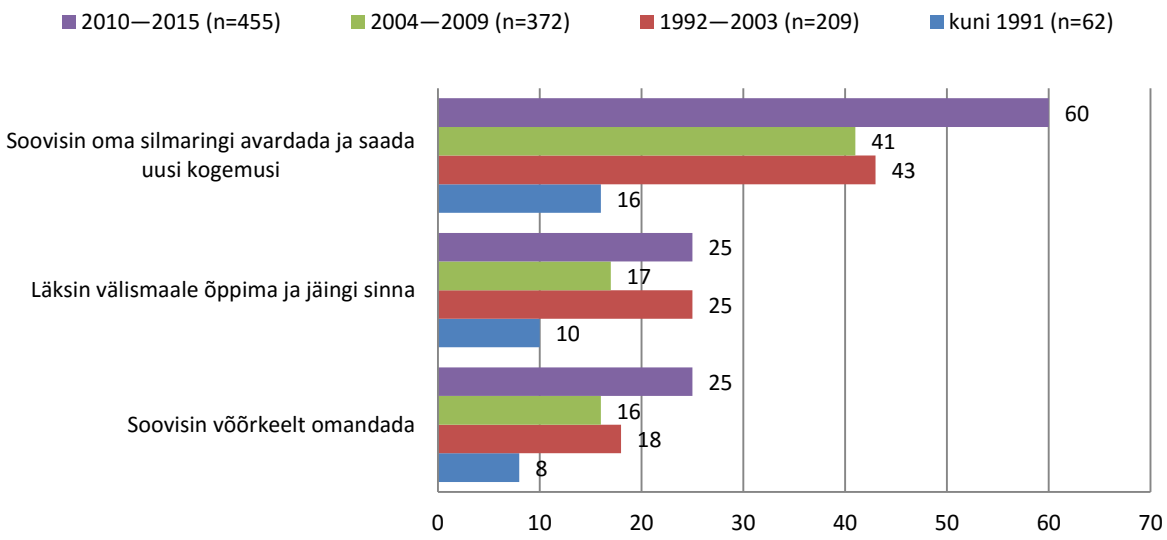

Joonis 18. Eestist ära kolimise enesearenguga seotud põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098)

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Enne 1991. aastat ja samuti perioodil 1992–2003 Eestist lahkunutel oli ligi veerandil vastanutest lahkumise põhjuseks abikaasa/elukaaslase päritolu (joonis 19). Enne 1991. aastat lahkunud tõid kõige sagedamini välja paguluse, hiljem välismaale läinute seas ei olnud see enam oluline lahkumise põhjus. **Pea kolmandik viimase viie aasta jooksul lahkunutest olid Eesti elus pettunud ja soovisid lihtsalt ära minna**, varem Eestist lahkunud seda põhjust nii tihti välja ei toonud.

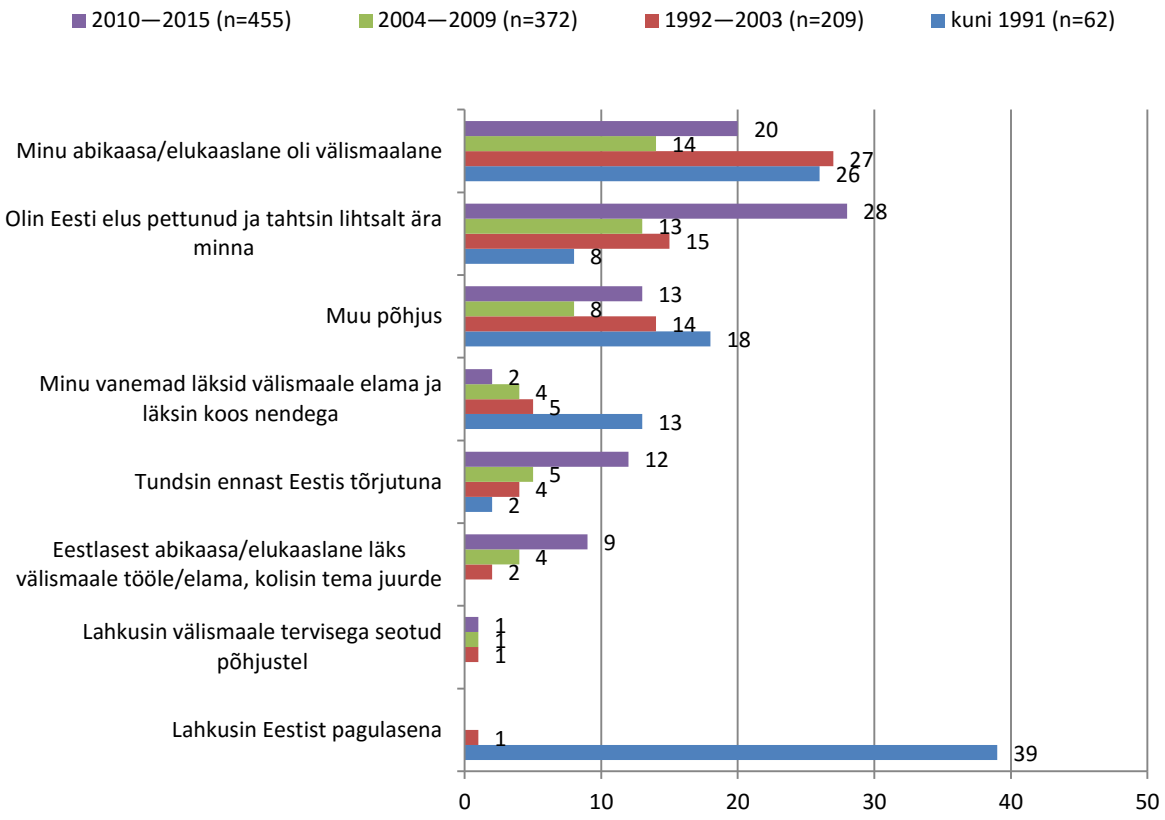

Joonis 19. Eestist ära kolimise isiklikud põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Ligi kolmandik ajavahemikul 2004–2015 lahkunud rahvuskaaslastest soovisid saada suuremat palka, varem lahkunute seas oli palk vähem tähtis põhjus: 1992–2003 ajavahemikul välismaale läinutest tõid selle lahkumise põhjusena välja 14% ning enne 1991. aastat lahkunud 3%-l juhtudest (joonis 20). Kolmandik viimase viie aasta jooksul lahkunutest tõid lahkumise põhjuseks, et välismaal väärtustatakse töötajat enam kui Eestis, enne 2010. aastat välismaale läinud eestlastest tõid seda oluliselt vähem välja.

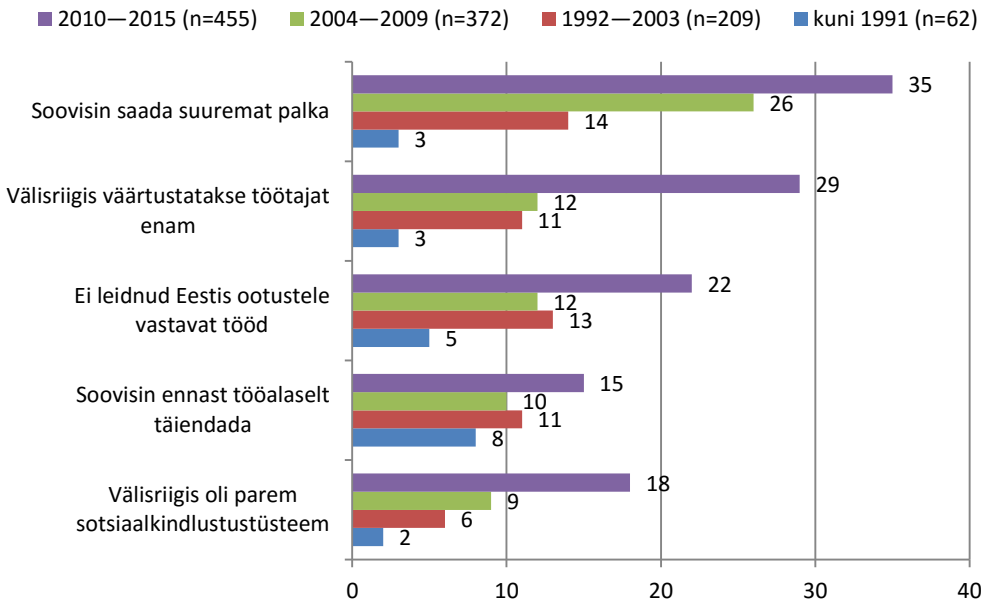

Joonis 20. Eestist ära kolimise tööalased põhjused lahkumise perioodi järgi (osakaal %, n=1098)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Muude põhjustena toodi mitmel juhul välja paremad erialased võimalused: näiteks konkreetne harrastatav spordiala, mida Eestis ei harrastata või õpingud õpitavas kultuuriruumis. Vastajad mainisid ka erialase töö või huvitatava eriala õppe võimaluste puudumist Eestis.

Korduvalt mainisid vastajad ka majanduslikke põhjuseid välismaal elamiseks (nt Eestis makstavad kõrged maksud ja madalad palgad ning halb majanduslik olukord Eestis elamise ajal).

Mitmel korral nimetasid vastajad välismaale mineku põhjuseks paguluse Nõukogude Liidu okupatsiooni eest. Sealjuures korduvalt mainiti, et Eestist lahkumise ajal oldi väga noored ning ei omatud sõnaõigust sellel teemal, vaid lahkuti koos perega.

Mõnel juhul soovisid välismaale lahkunud sallivamat keskkonda: korduvalt tõid vastajad välja eestlaste negatiivset suhtumist LGBT kogukonda ning samasoolistesse paaridesse.

Välismaale lahkumise põhjused elukohariigiti

Rahvuskaaslaste küsimustikule vastanutest ligikaudu viiendik elab Soomes, Põhjamaadest on populaarsemad elukoha riigid veel Norra, Rootsi ja Taani (joonis 21).

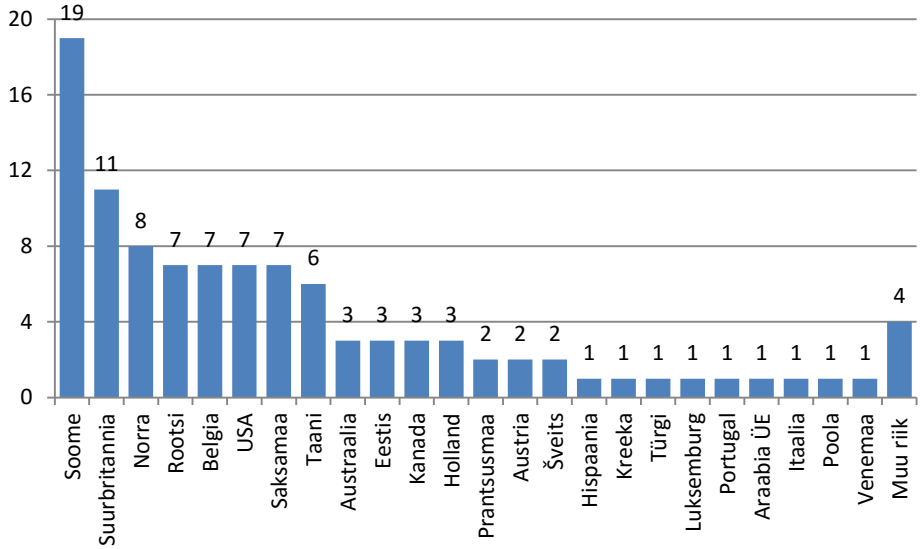

Joonis 21. Rahvuskaaslaste elukohariik (osakaal %, n=1161)

Soomes elavad rahvuskaaslased nimetasid peamiste välismaale kolimise põhjustena **soovi saada suuremat palka** (35%), töötajate suuremat väärtustamist välisriigis (28%) ning **soovi oma silmaringi avardada ja saada uusi kogemusi** (26%) (joonis 22). Viimati nimetatud põhjus oli levinuim ka Suurbritannias (50%), Belgias (41%) ja Saksamaal (40%) elavate rahvuskaaslaste jaoks. Taanis elavad rahvuskaaslased tõid kolimise põhjusena kõige sagedamini välja **õpingud välismaal** (38%), misjärel jäädi sinna elama. USAs elavate eestlaste puhul oli kõige sagedasemaks kolimise põhjuseks abikaasa/elukaaslase päritolu (22%).

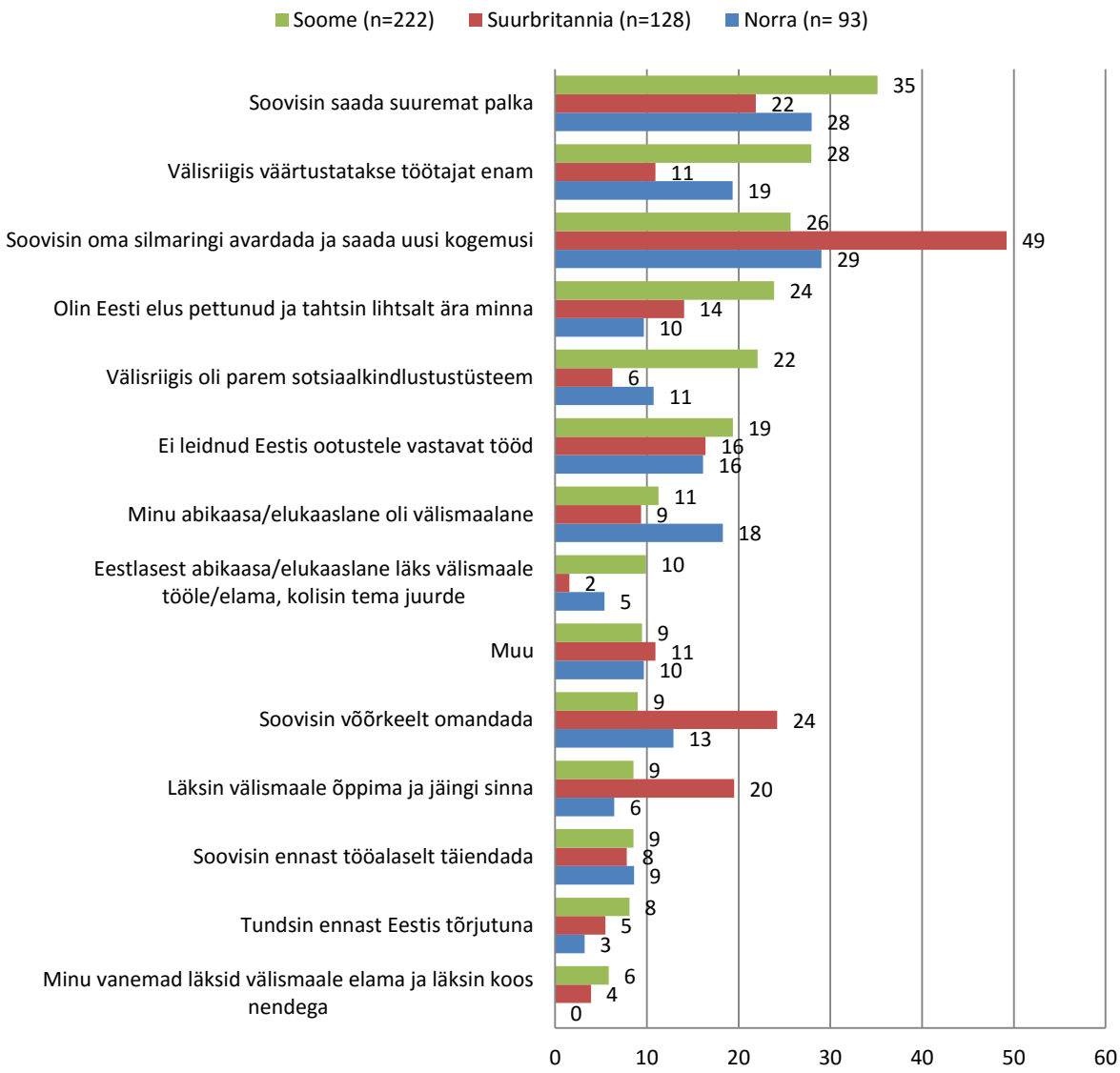

Joonis 22. Rahvuskaaslaste välismaale ära kolimise põhjused Norras, Suurbritannias ja Soomes (osakaal %, n=433).

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Eestisse **tagasipöördunutest** (n=32) suurem osa kolis tagasi, kuna nende **perekond ja/või sugulased on Eestis, ka Eestis elavad sõbrad ja tuttavad** olid pea kolmandikul oluliseks naasmise põhjuseks (joonis 23). Olulisemate põhjustena nimetasid tagasipöördujad veel **välismaale mineku eesmärgi täitumist** (38%) ja **eelistust elada Eestis**.

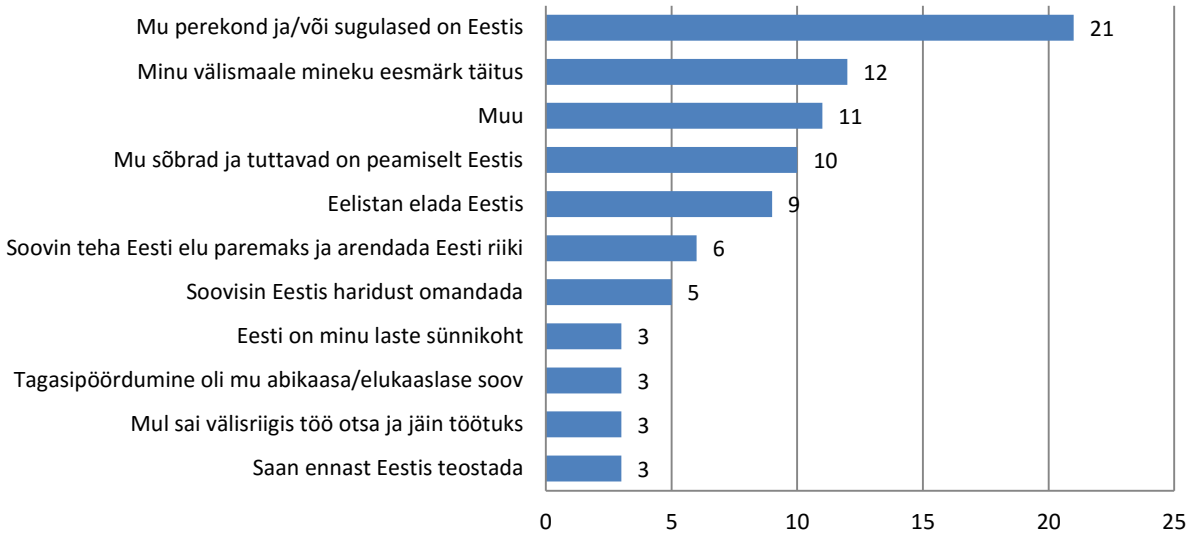

Joonis 23. Eestisse tagasipöördumise olulisemad põhjused tagasipöördujate seas (vastajate arv, n= 32)

Välismaal elavatest rahvuskaaslastest pooled (52%) **ei osanud öelda, kas plaanivad kunagi Eestisse tagasi tulla.** Ühe sagedasema põhjendusena tõid nad välja **majandusliku ebakindluse**. Paljudel juhtudel täpsustati, et tagasitulek sõltub tööst ja sissetulekust ning kui leiduks hästi tasustatav töö Eestis, siis kaalutaks siia naasmist. Paljud vastajad konkreetseid põhjendusi ei toonud, kuna ei osatud öelda, mida tulevik tuua võiks ning seetõttu ei välistatud ka Eestisse naasmist.

30% välismaal elavatest vastajatest kinnitasid, et plaanivad Eestisse tagasi tulla. Põhjendustest olulisematena toodi välja Eestis elav perekond ja sugulased (66%) ning ka peamiselt Eestis elavad sõbrad ja tuttavad (42%) (joonis 24). Eestis elamise eelistamist tõid põhjusena välja 48% tagasi tulekut plaanivatest rahvuskaaslastest.

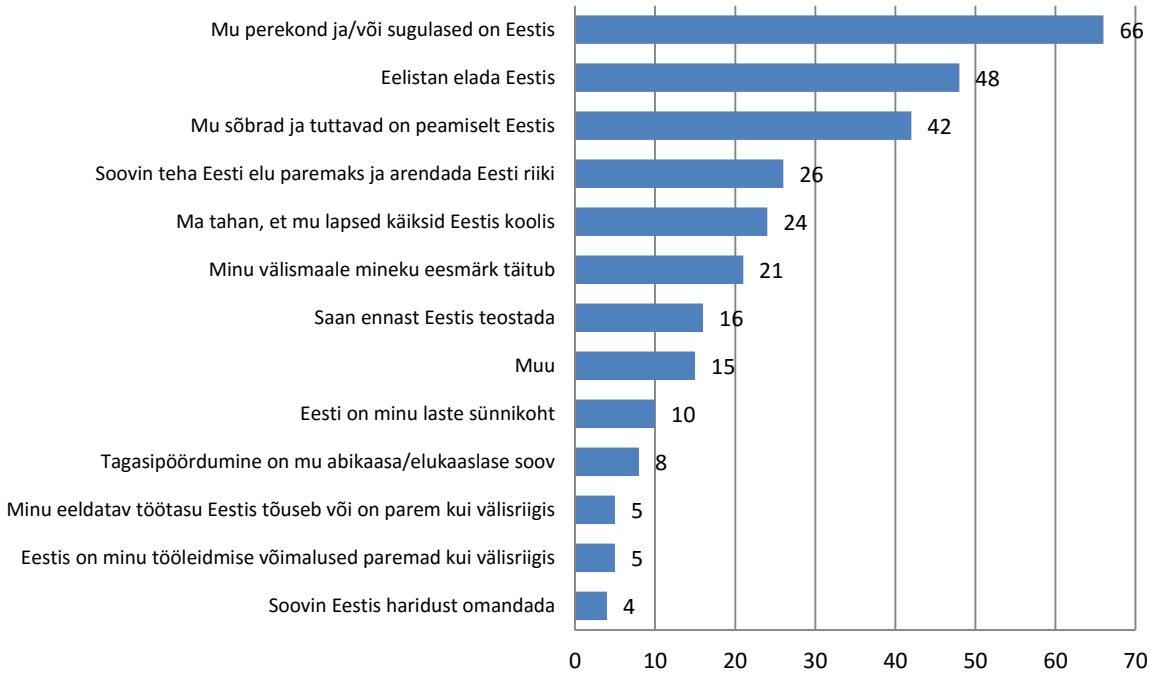

Joonis 24. Eestisse tagasipöördumist kaaluvate vastanute olulisemad põhjused tagasi tulekuks (osakaal %, n=342)

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Need vastajad, kes ei plaani Eestisse tagasi tulla (18% vastajatest) mainisid, et uus asukohariik on nende kodu ning kogu elu on sinna rajatud. Vastajad nimetasid välismaale jäämise põhjustena tihti seal olevat perekonda, kindlat töökohta ning korduvalt toodi välja ka kõrgemat/paremat elukvaliteeti. Elukvaliteedi all märgiti Eesti madalaid palkasid, kõrgeid hindasid ning ka eestlaste negatiivset suhtumist (näiteks) vähemustesse, töötutesse, vanuritesse ning ka teistesse inimestesse üldiselt. Korduvalt arvati, et külla või suvitama võib-olla tuldaks, kuid tagasi elama kindlasti mitte. Mõnel juhul kaalusid vastajad pensionieas Eestisse tagasitulekut, kuid mõnel juhul toodi eraldi välja, et isegi pensionile ei soovita Eestisse tulla.

Suurem osa vastajatest (57%) ei ole välismaal elamise ajal osalenud üheski Eestiga seotud tegevuses. Enam kui kolmandik rahvuskaaslastest (37%) on osalenud mõnel väliseesti üritusel, väiksem osa vastajatest on õppinud Eestis asuvas koolis (7%) või osalenud muus eesti keele või kultuuri tegevuses (10%), sh näiteks eesti keele ja kultuuri laagrites väljaspool Eestit, õppinud eesti keelt Eesti koolis välismaal, õppinud eesti keelt väliseesti seltsis, huviringis või huvikoolis, osalenud suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites Eestis või õppinud eesti keelt eraviisiliselt.

Eestis toimuvaga kursisolekut hindasid rahvuskaaslased enda puhul pigem positiivseks (joonis 25). Kõige rohkem ollakse kursis üldiselt Eestis ning Eesti poliitikas toimuvaga. Küsitlusele vastanud hindasid kõige madalamaks oma teadmisi väliseesti kogukonnas toimuvast.

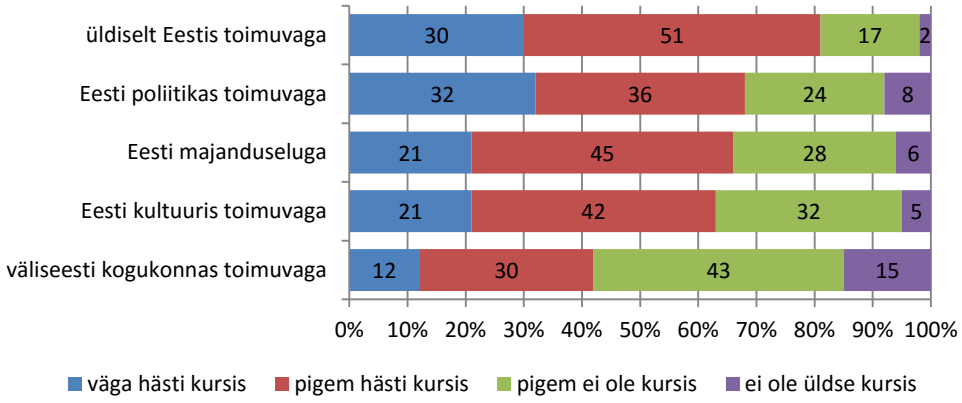

Joonis 25. Rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=1140)

Üldküsitlusele vastanutel paluti hinnati erinevaid väiteid, mis puudutavad eluga rahulolu, seotust Eesti ja eestlastega, aga ka väliseestlastega, suhtumist välistööjõudu ja laiemalt rändesse ning selle tagajärgedesse ja mõjust Eestile (vt joonis 26, joonis 27, joonis 28 ja joonis 29). Arvestades, et suur osa vastajatest tõid välismaale mineku põhjusena välja uute kogemuste saamise, on selgitatav ka rahvuskaaslaste nõustumine väitega, et välismaal töötamine annab inimestele uusi ja väärtuslikke teadmisi ning kogemusi, mis tuleb hiljem kasuks ka Eestile. **95% rahvuskaaslastest on oma eluga üldiselt rahul ning 85% nõustuvad, et majanduslikud võimalused mõjutavad nende valikuid olulised määral** (joonis 26).

Pooled rahvuskaaslastest ei pea Eestit soodsaks keskkonnaks eneseteostuseks ning **enamus vastajatest ei tunne, et Eesti riik vajaks neid (72%)** (joonis 26). Sellegipoolest **tunneb suur osa rahvuskaaslastest sidet Eestiga (82%)** ning üle poolte rahvuskaaslastest leiab, et Eestis suhtutakse väliseestlastesse hästi (joonis 27).

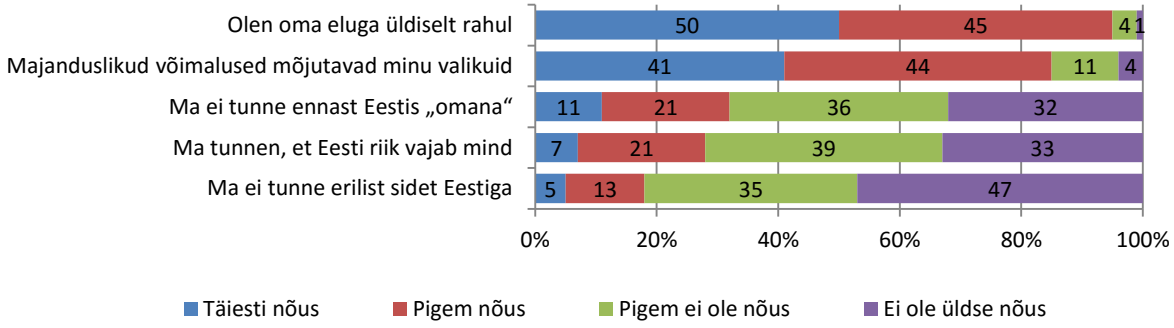

Joonis 26. Rahvuskaaslaste hinnangud Eesti kohta käivatele väidetele (osakaal %, n= 1091)

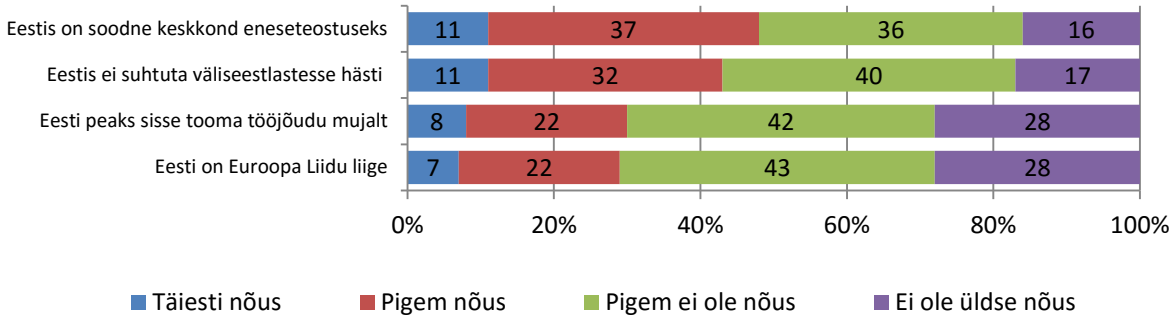

Joonis 27. Rahvuskaaslaste hinnangud enda kohta käivatele väidetele (osakaal %, n=1091)

Enamik rahvuskaaslastest **(93%) nõustub väitega, et riik peaks püüdlema selle poole, et Eestis oleks kõigil hea töökoht ja keegi parema töö nimel välismaale ei peaks minema**, sealjuures **nõustus** märkimisväärne osa vastajatest **(72%) väitega, et iga inimene ise peab pingutama selle nimel, et Eestis oleks hea elada ja et keegi parema elu nimel välismaale ei peaks minema** (joonis 28).

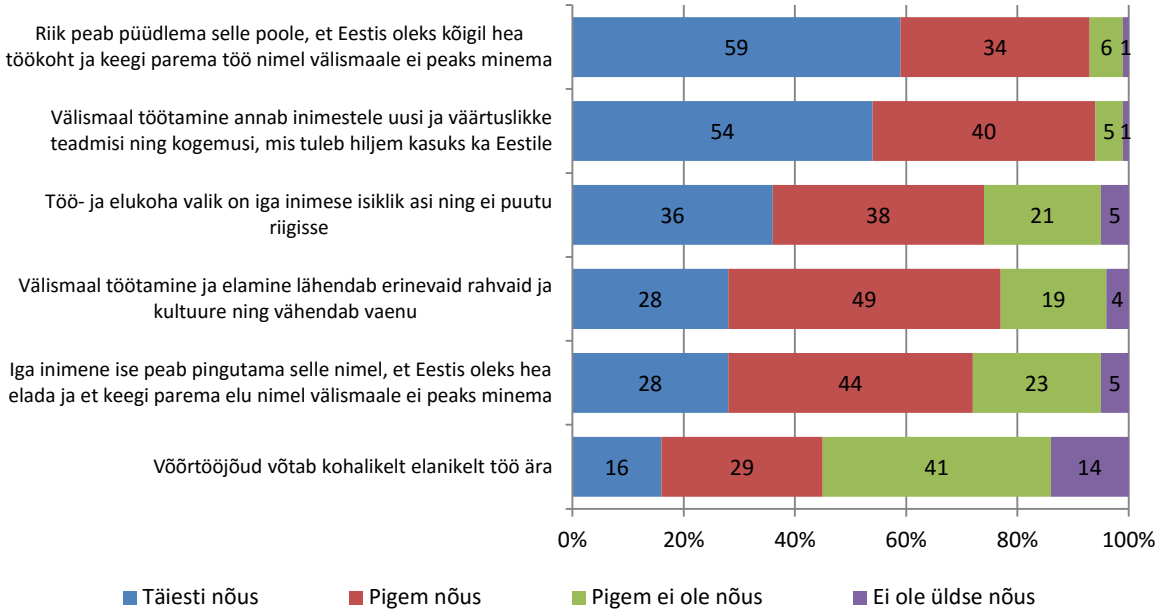

Joonis 28. Rahvuskaaslaste hinnangud rändeteemalistele väidetele (osakaal %, n=1091)

Rahvuskaaslaste hinnangul on väljaränne negatiivsete tagajärgedega, enamus vastajatest leiab, et töötajate välismaale minek tekitab Eestile tõsiseid majanduslikke ja sotsiaalsed probleeme ning nähakse ka ohtu eesti keele ja kultuuri püsimajäämisele (joonis 29). Sealjuures aga **pea kolmveerand rahvuskaaslastest leiab, et lähisriikides töötamine tuleb kasuks ka Eestile**, sest välismaal teenitud raha tuuakse kulutamiseks tagasi Eestisse.

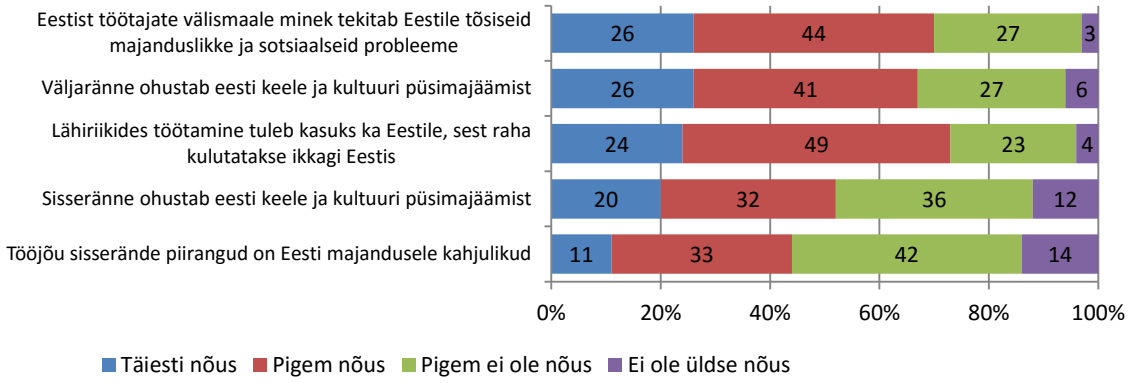

Joonis 29. Rahvuskaaslaste hinnangud rände mõjust Eestile (osakaal %, n=1091)

3.2 Eesti keele õppe korraldajad ja eesti keele õpetajad välismaal

Taust

Rahvuskaaslaste programmi mõistes on eesti keele ja kultuuri edasiandmisel kõige tähtsam toetada keeleõppe korraldajaid ja eesti keele õpetajaid välismaal. Eesti keele õppe korraldajate hinnangul vastutavad eesti keele õppe eest välismaal peamiselt lapsevanemad, kuna tegemist on lastele huviringi tasemel pakutava vabatahtliku tegevusega. Keeleõppe korraldamist Eesti riigi ja väliseestlaste koostöös peavad keeleõppe korraldajad väga oluliseks. Eesti lähiriikides (Soome, Rootsi) on eestlaste kogukonnad suuremad ning nendes riikides on välismaalaste emakeele õpe kohalike seadustega reguleeritud. Intervjueeritud keeleõppe korraldajate (n=11) hinnangul ei saa eesti keele õpet välismaal ühtselt reguleerida, kuna iga riik ja piirkond on erinevad. Enamasti on eesti keele õpe välismaal elavatele eestlastele pigem huvitegevus ning keeleõppe korraldajate hinnangul ei pea Eesti riik reguleerima, kuidas keeletunde läbi viiakse, milliseid õppematerjale kasutatakse, milline on õpetajate ettevalmistus ning õpilaste poolt saavutatud keeleoskuse tase. Eesti riik peaks intervjueeritute hinnangul jätkuvalt toetama ja tunnustama eesti keele õppe korraldajaid ja õpetajaid, kes välismaal lastega tegelevad ja neile eesti keelt ja kultuuri õpetavad.

Nii eesti keele õpetajate kui keeleõppe korraldajate käest koguti arvamusi ja hinnanguid nii veebiküsitluse kui ka süvaintervjuude abil. Veebiküsitlusele vastas 45 eesti keele ja kultuuri õpetajat ning 38 keeleõppe korraldajat välismaal. 96% küsitlusele vastanud eesti keele õpetajatest olid naised ja 4% mehed. Kõige rohkem oli vastanute hulgas õpetajaid ja korraldajaid Ameerika Ühendriikidest, Soomest, Rootsist, Saksamaalt ja Prantsusmaalt. Üksikud vastanud korraldavad eesti keele õpet või õpetavad eesti keelt ja kultuuri teistes riikides üle maailma (joonis 30). Küsimustikule vastanud eesti keele õpetajad ja keeleõppe korraldajad on seotud väga erinevate organisatsioonidega[140].

[140] Berliini Eesti kool, Bologna ja Milaano Eesti kool, Boråsi Eesti keele klubi, Bostoni Eesti kool, Brüsseli Euroopa kool II, Connecticuti Eesti kool, Corki Eesti kool, Eesti Instituut, Eesti Keeleklubi Göteborgis, Eesti Kool Belgias, Eesti Kool Londonis, Eesti Kool Põhja-Inglismaal, e-põhikool Üleilmakool, Euroopa Kool Mol'is, Eesti Kool Hollandis, Eesti Ühiskond Saksamaa Liitvabariigis, Hamburgi Eesti kool, Kopenhaageni Eesti Kool ja Lasteklubi, Kopenhaageni Eesti Pühapäevakool, Müncheni Euroopa Kool, Eesti kool Münchenis, San Francisco ja põhja

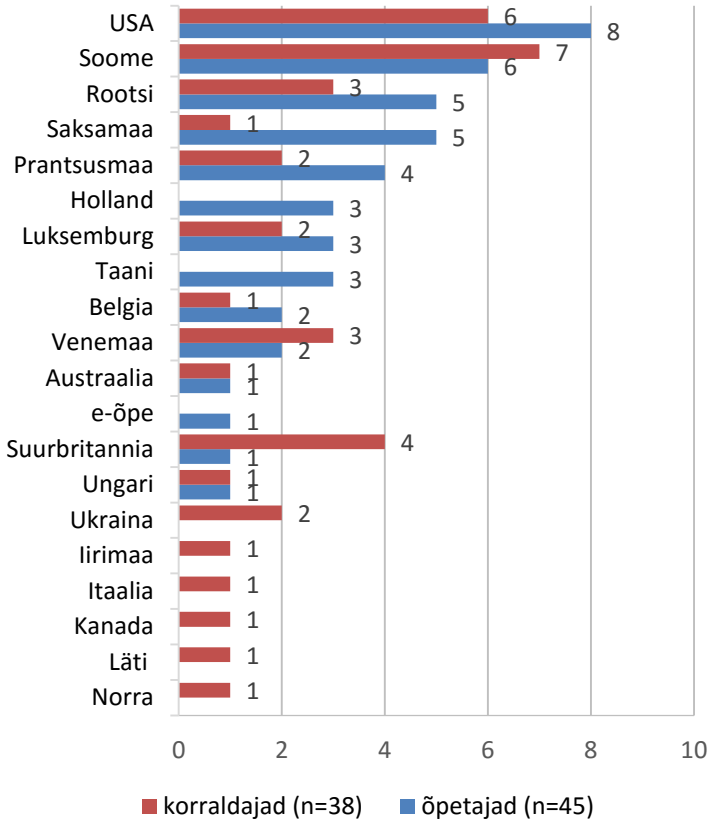

Joonis 30. Küsitlusele vastanud eesti keele ja kultuuri õpetajad ja korraldajad teistest riikidest (vastajate arv)

Eesti keele ja kultuuri õpetajate leidmine välismaal

Eesti keele ja kultuuri õpetajate leidmine välismaal võib olla keeruline ülesanne, eriti juhul kui kohalik eestlaste kogukond on väike ning nende seas pole vastava kvalifikatsiooniga õpetajaid, kes oleksid valmis küllaltki väikese tasu eest lisatööd tegema või lastega töötama. Samuti peaksid õpetajad valdama kohalikku keelt ning olema kursis kohalike oludega. Keele ja kultuuri õpetajate leidmist pidas väga lihtsaks 13% veebiküsitlusele vastanud keeleõppe korraldajatest, iga neljanda hinnangul on see pigem lihtne. **Enam kui poolte vastanute jaoks on eesti keele õpetajate leidmine välismaal pigem keeruline või väga keeruline ülesanne** (joonis 31). Rahvuskaaslaste programmist toetust saanud ja mittesaanud organisatsioonide esindajate vastused õpetajate leidmise keerukuse osas oluliselt ei erine.

California Eesti selts, Kallion algkool, Latokartano põhikool, Luksemburgi Euroopa Kool, Lottekool Lõunamaal, Lõuna-Rootsi Lundi linna Emakeelekeskus, Lääne-Vantaa põhikoolid, Moskva Eesti selts, New Yorgi Eesti Kool, New Yorgi Eesti Täienduskool, Jokivarre põhikool, Pariisi Eesti kool, Petseri Lingvistiline Gümnaasium, Riia Eesti põhikool, Stockholmi Eesti kool, Stockholmi Eesti lasteaed, Strasbourgi Eesti kool, Språkcentrum Stockholm, Sydney Eesti Maja, Tasmaania Eesti selts, Toronto Eesti Seltsi täienduskool, Washingtoni Eesti kool, Ülem-Suetuki põhikool.

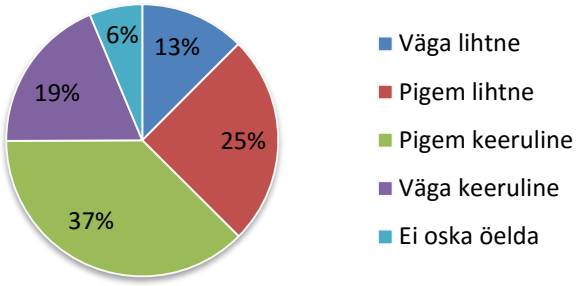

Joonis 31. Eesti keele ja kultuuri õpetajate leidmise keerukus välismaal (osakaal %, n=32)

Intervjueeritud keeleõppe korraldajate hinnangul eelistavad nad valiku korral vastava ettevalmistusega kvalifitseeritud õpetajaid, kuid paljudes väliseesti koolides tuleb leppida entusiastlike lapsevanematega, kellel sageli puudub õpetamiskogemus, kuid on suur tahe lapsi õpetada. Õpetajate valikule seab piirid ka õpetamise eest makstav tasu või hüvitis ning pakutav töökoormus. Kuigi Eestist oleks võimalik leida kvalifitseeritud õpetajaid, ei võimalda väliseesti koolide korraldus tihti pakkuda õpetajatele täiskoormusega tööd ega motiveerivat palka. Seetõttu otsitakse eesti keele õpetajaid sageli piirkonda kolinud eestlaste seast kohaliku ajakirjanduse, sotsiaalmeedia ning kogukonna või isiklike kontaktide kaudu.

Enamik küsitlusele vastanud õpetajatest tegeleb eesti keele ja kultuuri õpetamisega väga väikese koormusega, kulutades tundide ettevalmistamisele ja läbiviimisele keskmiselt 14 tundi nädalas. Pooltel õpetajatest kulub eesti keele ja kultuuri õpetamisega seotud tegevustele vähem kui üks tööpäev ehk kuni 8 tundi nädalas ning 16% õpetajatest töötab peaaegu täiskoormusega ehk ligikaudu 40 tundi nädalas (joonis 32).

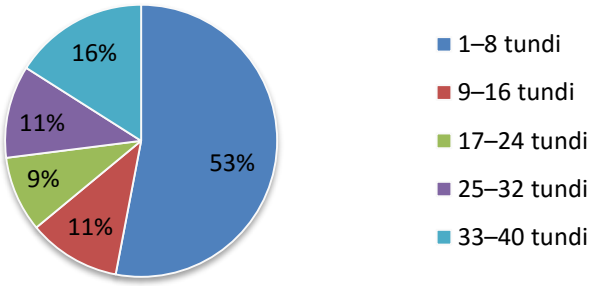

Joonis 32. Õpetajate eesti keele õpetamisele kuluv keskmine aeg tundides ühes nädalas (osakaal %, n=45)

Paljud õpetajad tegelevad eesti keele ja kultuuri õpetamisega missioonitundest ja/või soovivad, et lapsed (sh ka enda lapsed) säilitaksid emakeele oskuse ja kultuuritunnetuse, tunneksid end eestlastena ning saaksid kaasmaalastega suhelda. Mitmed uuringus osalenud õpetajad on olnud seotud eesti keele õpetamise algatamisega välismaal.

„Minu kaks poega käivad ka Eesti koolis. Emakeele tundmine on minule oluline nii laste seisukohast, kui ka minule endale, et saan suhelda emakeeles, leida tuttavaid ja olla ühenduses omale armsate traditsioonide, vaatenurkade, lapsepõlvega.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„Kuna olen erialalt lasteaiaõpetaja ja siin elab palju eestlaste lapsi, siis soovisid lapsevanemad, et nende lapsed õpiksid eesti keelt, et suhelda oma sugulaste ja eakaaslastega Eestis.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„Isiklik soov teha erialast tööd ka välismaal elades, samuti nõudlus eestikeelse õpetuse järele siin riigis.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

Õpetajate leidmise välismaal muudab keerulisemaks ka õpetajate suur liikuvus: minnakse mujale tööle, jäädakse lastega koju, kolitakse Eestisse tagasi, vahetatakse eriala vmt. Nii ongi eesti keele õpetajate ettevalmistus kooliti erinev ning nende seas on nii filolooge, lasteaiaõpetajaid, muusikaõpetajaid kui ka muu ettevalmistusega õpetajaid. **Kaks kolmandikku** (ehk 30) **vastanud õpetajatest on omandanud õpetaja kutse või saanud vastava ettevalmistuse õpetajana töötamiseks**, iga kolmas eesti keele õpetaja aga vastavat ettevalmistust saanud ei ole. Enamik küsitlusele vastanud õpetajatest on bakalaureuse kraadiga (38%), (42%) omab magistri- või doktorikraadi. Kutsekeskharidusega eesti keele õpetajaid on 7% ning üldkeskharidusega õpetajaid 4% (joonis 33).

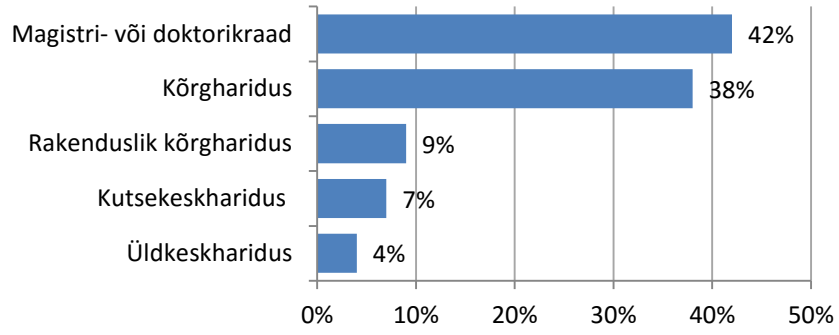

Joonis 33. Eesti keele õpetajate kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=45)

Uuringus osalenud organisatsioonid pakuvad eesti keele ja kultuuri õpet peamiselt algklassi ja põhikooli õpilastele ning eelkooliealistele lastele (joonis 34).

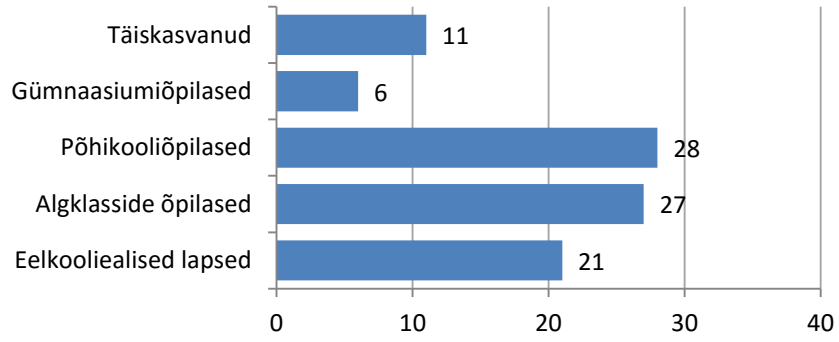

Joonis 34. Grupid, kellele eesti keele ja kultuuri õpet pakutakse (organisatsioonide arv, n=38)

Intervjueeritud keeleõppe korraldajate hinnangul pakutakse eesti keele õpet peamiselt eelkooliealistest lastest kuni põhikooli lõpetajateni ja erineva keeleoskustasemega lastele. Siiski on huviliste ja õpetajate olemasolul avatud keeleõppe rühmi ka täiskasvanutele – peamiselt välismaalastest lapsevanemad, kes käivad laste tundide toimumise ajal ka ise eesti keelt õppimas. Keeleõppe korraldajate hinnangul jääb täiskasvanutele 1–2 korrast kuus keelõppest väheks, mistõttu peaksid nad ka iseseisvalt eesti keele õppega tegelema, selleks aga pole inimestel sageli aega või motivatsiooni. Intervjueeritud keeleõppe korraldajate hinnangul on **peale väliseesti koolide alternatiivseteks eesti keele õppe võimalusteks peamiselt e-õpe ja eraviisilised keeletunnid.** Kvalifitseeritud õpetaja leidmisel on võimalik võtta eratunde, kuid need on üldjuhul kallid ja jäävad enamusele kättesaamatuks. Iseseisva keeleõppe läbiviimiseks on korraldajad nii vanematele lastele kui täiskasvanutele soovitanud erinevaid e-õppe võimalusi, näiteks veebikursus „Keeleklikk“, „Tähekese“ Ipad'i versioon, veebilehed – miksike.ee, lastekas.ee, eestikeel.ee ning põhikooliealistele lastele mõeldud Eesti ajalookursus.

> *„[Pakume õpet] peamiselt lastele, kuid oleme pakkunud üksikutel juhtudel keeleõpet ka laste välismaalastest vanematele, kes eesti keelt ei valda.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Täiskasvanutele pakkusime tasuta [eesti keele] õpet, aga neil ei olnud motivatsiooni kodutöid teha ega ise panustada, mistõttu lõpetasime selle ära.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Keeleõppe võimaluste kohta väliseesti koolides jagavad keeleõppe korraldajad infot enamasti elektrooniliste kanalite kaudu, milleks on sotsiaalmeedia (peamiselt *Facebook*) huvigrupid, koolide veebilehed ja meililistid, väliseesti seltside veebilehed ja meililistid. Samuti jagatakse infot keeleõppe kohta otsekontaktide ja väliseesti ajakirjanduse kaudu. Riigiti ja piirkonniti on väliseesti koolide side Eesti saatkondadega erinev, mistõttu saatkondade kaudu info jagamist kasutatakse, kuid pigem harva.

Eesti keele õppe kasulikkus ja vajalikkus välismaal

Kõik intervjuudes osalenud õpetajad leidsid, et eesti keele õpe välisriikides on oluline ning vajalik. Seda põhjendati sellega, et kuni Eestist lahkutakse ja eestlaste arv välismaal kasvab, on oluline keeleõpet pakkuda ning seda toetada. Mitmel juhul tõid õpetajad välja, et kuigi väga keeruline on hinnata, kui paljud Eesti koolides õppinud lastest kunagi üksinda või perega Eestisse naasevad või kuivõrd end tulevikus Eestiga seovad, siis on selleks vähemalt võimalus antud.

Hinnates õppeasutuste kasulikkust välisriikides, leidsid intervjueeritud õpetajad, et kool on oluline tugi lapsevanematele, mis annab neile võimaluse Eesti, eesti keele ja kultuuriga seotud teemasid arutada ning koos käia. Samuti annab see lastele võimaluse saada osa eesti keelest ja kultuurist ehk koolid ja õpetusasutused ühendavad eestlasi välismaal, Eestiga ning Eestis elavate eestlastega. Tänu regulaarsetele keeletundidele areneb laste keel ning nad õpivad tundma Eesti ajalugu, kirjandust, traditsioone ja Eesti ühiskonda. Lisaks toodi välja, et tänu koolidele püsib lastel side Eestiga ja Eestis elavate sugulastega. Õpetajate hinnangul aitavad just koolid hoida ja tugevdada kuuluvus- ja seotustunnet Eesti ja eestlastega. Intervjuudes kirjeldati ka seda, et lapsed leiavad koolist teisi väliseestlastest sõpru, kellega koolivälisel ajal suhelda.

Õpetajate hinnangul näevad Eesti koolis osalevad lapsed, et eesti keel on päriselt olemas ning seda on vaja teiste eestlatega suhtlemiseks – teadlikkus erinevate keelte olemasolust ja nende väljendusviisidest tõuseb. Õpetajate hinnangul võib laiemalt kasvada laste huvi keelte ja nende õppimise vastu ning tolerantsus erinevate kultuuride ja -keelte suhtes. Õpetajad arvasid ka, et koolis käimine ühendab lapsi, sest nad on sarnase taustaga ning Eesti kool annab lapsele võimaluse tunda, et ta on osa millestki ja et ta

kuulub kuhugi. Lisaks tõid õpetajad välja, et Eesti koolis käimine parandab laste geograafilisi teadmisi, sest palju kasutatakse erinevaid kaardimaterjale ja seotakse neid Eestis elavate sugulaste elukohtadega, Eestis külastatud kohtadega jms.

Üks õpetaja kirjeldas, et keele õppimine ja seotus mitme riigi ja rahvusega laiendab lapse maailmavaadet. Intervjuudes toodi näiteid, kus tänu lapse keeleõppele ja kooskäimistele on pered uuesti või varasemast sagedamini hakanud Eestis käima – taas on tekkinud huvi ja motivatsioon end Eestiga siduda. Eesti keele õpe muudab laste suhtumist Eestisse ning annab tulevikus lapsele võimaluse Eestisse õppima, töötama või elama minna.

Lisaks tõid õpetajad intervjuudes välja, et keeleõpe vanemate välismaal elamise-töötamise ajal on väga oluline ka juhul, kui perel on plaanis mingi aja pärast Eestisse naasta ning Eestist äraolek on ajutine. Kui lastel tuleb Eestisse naasmisel uuesti koolipinki istuda ja eksameid sooritada, siis on sellisest keeleõppest lapsele ja lapsevanematele suur tugi ning õpetajate hinnangul kergendab see hiljem kohanemist Eestis.

Õppijate huvi ja motivatsioon

Enamik (75%) veebiküsitlusele vastanud eesti keele ja kultuuri õppe korraldajatest leiab, et **rahvuskaaslased on keeleõppest kas väga olulisel määral või pigem huvitatud**, viiendiku vastanute hinnangul huvi eesti keele õppe vastu pigem puudub (joonis 35).

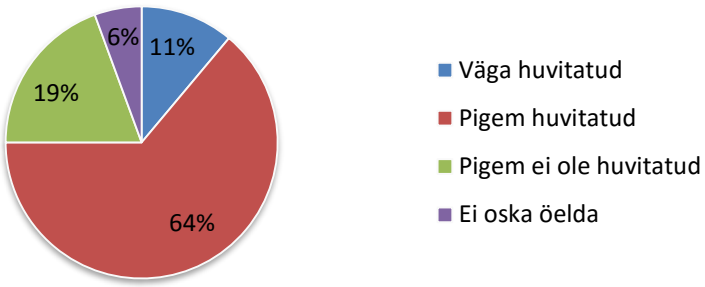

Joonis 35. Väliseestlaste huvi eesti keele ja kultuuri õppimise vastu korraldajate hinnangul (osakaal %, n=36)

Enamik uuringus osalenud õpetajatest on rahul nii õpilaste kui lastevanemate huvi ja motivatsiooniga eesti keele õppimise vastu. Korraldajate rahulolu õppijate ja lapsevanemate huviga on mõnevõrra madalam kui õpetajatel (joonis 36).

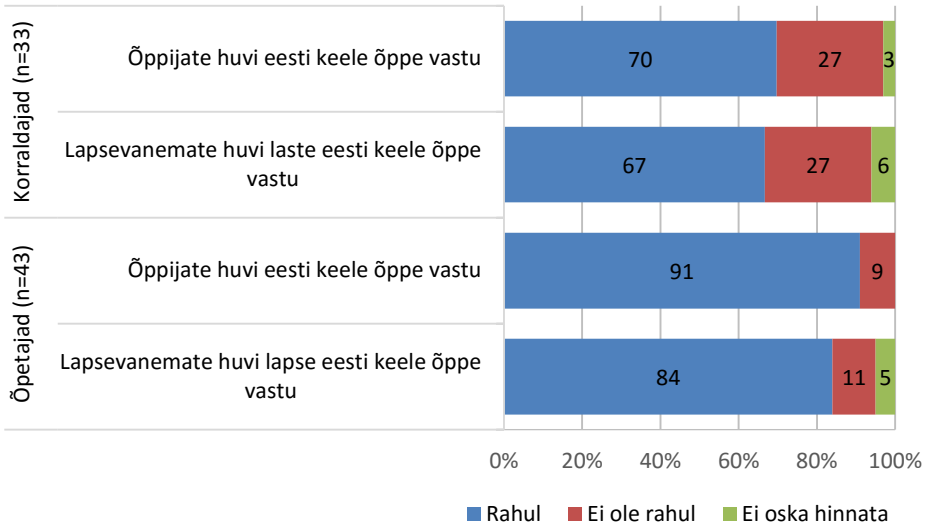

Joonis 36. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õppijate ning lapsevanemate huviga eesti keele õppe vastu (%)

Intervjuudes selgitasid õpetajad, et õppijate motivatsioon eesti keelt õppida on väga erinev. Näiteks on lapsi ja noori, kes ootavad koolitundi juba mitu päeva varem, aga esineb ka olukordi, kus lapsi on keeruline nädalavahetuse hommikul motiveerida kooli minema (nt varajane ärkamine ja pikk koolitee). Intervjueeritud õpetajad on täheldanud ka seda, et üldjuhul on rohkem motiveeritud need lapsed, kelle koduste keelte hulgas on muuhulgas ka eesti keel ning kelle vanemad toetavad lapse keeleõpet. Mõned õpetajad on väga positiivsed, sest igal aastal lisandub motiveeritud keelehuvilisi lapsi ja üldjuhul tullakse tundi rõõmsa meelega. Õppijate motivatsioon sõltub õpetajate hinnangul sellest, kui hästi õpilane sulandub Eesti kooli ja kas talle koolis meeldib ning kui hea klapp tekib eakaaslastega, kas omavahel saadakse läbi. Lisaks mõjutab seda õpilase keeletase, st kui keeletase on nõrgem võrreldes teistega, siis on lapsel raskem ja see võib alandada tema motivatsiooni ning tahet keelt õppida, tekib trots ja vastumeelsus õppimise suhtes. See viitab taas vajadusele koostada keeleõppegrupid vastavalt õppijate keeleoskusele ning samuti vanusele ja see eeldab, et igal grupil on oma õpetaja/juhendaja. Selline paindlikkus tähendab koolile suuri väljaminekuid. **Paindliku õppe ja mitmete rühmade moodustamise kõrge hind on ka üks põhjustest, miks sageli on gruppides koos erineva keeleoskusega ja erinevas vanuses lapsed.**

Õppimise motivatsiooni mõjutab ka see, kuidas toimib suhtlus ja tegevused laste endi ning laste ja õpetajate vahel. Õpetajate hinnangul tuleb keeletund õppijale oluliseks ning huvitavaks teha, et õppijal oleks põhjust järgmisel korral tagasi tulla, vastasel korral valitakse mõni muu huviring või vabaaja tegevus.

Raskused ja väljakutsed keeleõppes

Keeleõppe korraldajate hinnangul vajavad välismaal elavad eestlased ja nende lapsed eesti keele õpet oma identiteedi hoidmiseks, et nad tunnetaksid seost Eestiga, saaksid osa Eesti kultuurist ning neil säiliks võimalus suhelda oma Eestis elavate lähedaste ja teiste eestlastega. Lastele suunatud eesti keele õpe avardab nende võimalusi tulla hiljem Eestisse õppima, töötama või elama.

Intervjueeritud õpetajate kogemuse kohaselt võib lastel esineda **arusaamatust oma identiteedi mõistmisel** ning selle tundmaõppimine võib mingil ajaperioodil ja vanuses tekitada trotsi. Lastel tekivad küsimused, et miks ollakse sellised (rahvuse, riigi ja identiteedi mõistes) nagu ollakse. On näiteid, kus

vanemate soov, et laps tunneks seotust Eesti kui kodumaaga ning peaks ennast eelkõige eestlaseks, on suurem kui lapse enda soov ning arusaam sellest. See on keeruline teema nii õpetajatele kui lapsevanematele, mis võib viia lapsevanema otsuseni katkestada lapse eesti keele õpingud ja lapsega eesti keeles suhtlemine.

Intervjueeritud õpetajad tõid välja, et keeleõppe läbiviimise on muutnud keerulisemaks see, et **arusaam laste kasvatamisest ja õpetamisest on erinevates riikides erinev**: võrreldes Eestiga lubatakse teistes riikides lastel rohkem eksperimenteerida, katsetada, aktiivsemalt tegutseda, osaleda ja kaasa rääkida. Õpetajate hinnangul on mõnel juhul keeruline olnud seniste arusaamade kummutamine ning mitmekultuursusega arvestamine.

Intervjuudes tõid õpetajad välja, et **mõnes riigis konkureerib eesti keel kuni kolme teise keelega** ning seega on keeruline panna kogu vastutus keeleõppe eest koolile: igapäevaselt lapsega eesti keeles suheldes on lapsevanematel oluliselt suurem roll eesti keelele kasutuse leidmisel ja laste motiveerimisel eesti keele omandamisel. Mõne õpetaja hinnangul võib mitmekultuursus keeleõppele vastu töötada: välisriikides on väga tugev omakeelsus, st et rõhk on kohalikul keelel ning igal võimalikul viisil toetatakse riiklikult selle omandamist ja seeläbi ühiskonda sulandumist (nt abi-emakeeleõpetajad tundides). See aga võib omakorda suurendada nende lapsevanemate arvu, kes loobuvad lapse eesti keele arendamise toetamisest sh lapsega eesti keeles rääkimisest.

Intervjueeritud õpetajate sõnul **traditsioonilise koolitunni metoodika väliseesti koolides ei toimi** (st tunnid on lühikesed, toimuvad harva, koos on erineva vanuse ja keeleoskusega lapsed jms) ning seetõttu peavad õpetajad olema väga loomingulised ja palju enam pakkuma mängulist lähenemist keeleõppele. Vastava ettevalmistuse saanud õpetajatel on seda lihtsam teha, kuid tuge ja koolitust vajavad lapsevanemad, kes on õpetaja rolli enda kanda võtnud ning kellel puudub õpetamiseks vastav ettevalmistus.

Intervjuude põhjal on võimalik välja tuua, et on koole, kus õpetajad püüavad lapsevanemaid enam kooli tegemistesse kaasata, sh vajadusel õpetamisse ja ürituste korraldamisse, ent selle saavutamine on samuti olnud tõsine väljakutse. Õpetajate hinnangul on kaasamine õnnestunud osalt seetõttu, et muutunud on arusaam eesti keele õppimisest ehk enam ei peeta niivõrd tähtsaks grammatiliselt korrektset väljendus- ja kirjutamisoskust. Varem arvati vanemates eesti kogukondades välismaal (aga ka Eestis), et selleks, et olla õige eestlane, peab valdama korrektselt ja grammatiliselt õiget eesti keelt.

Keeleõppe tulemuslikkust mõjutavad tegurid

Nii eesti keele õpetajate, korraldajate kui lapsevanemate intervjuudes leidis korduvalt mainimist teema, et selleks, et lapse keeleõpe oleks tulemuslik, peab kogu pere seda toetama, sh ka muust rahvusest lapsevanem. Keeleõppe tulemuslikkust mõjutab ka laste ja perede omavaheline eestikeelne suhtlus väljaspool kooli, kvaliteetne õpe, tundide toimumise sagedus ja regulaarsus, õppe toimumise kindlus ja jätkusuutlikkus, sobivate materjalide ja ruumide olemasolu.

> *„Laste ja vanemate motiveeritus eelkõige, kool üksinda ei saa seda eesti keelt selgeks õpetada, et kui endal huvi olemas, siis see keel tuleb. Kui on head õpetajad, kes oskavad mänguliselt õpetada ja tundi läbi viia, kui head ja huvitavad materjalid, siis see aitab ka.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Kõige olulisemaks keeleõppe tulemuslikkust mõjutavaks teguriks peavad intervjueeritud keeleõppe korraldajad ja õpetajad **laste isiklikku motivatsiooni keelt õppida**, millele suures osas panevad aluse

lapsevanemad oma koduse kasvatuse ja eesti keele õppe toetamisega. Kui lastel endil on huvi eesti keele vastu, soov seda õppida ja eesti keeles suhelda, siis on keeleõpe ka tulemuslik. Laste ja lapsevanemate motivatsiooni eesti keele õppimiseks tõstavad keeleõppe korraldajate hinnangul kohtumised teiste eestlastega (sh erinevate kultuuritegelastega), kodudes olevad eestikeelsed raamatud, mängud, filmid, Eesti telekanalite vaatamise ning e-õppe võimalused.

Intervjueeritud õpetajate kogemuste kohaselt on keele omandamine individuaalne ning osadel lastest ja noortest on rohkem annet keeltele (nt jääb kiiremini meelde, omandamine toimub kiiremini). Keeleõppe tulemuslikkust toetavad õpetajate ja korraldajate hinnangul reaalsed **keelekasutamise võimalused** ehk teadmine, et omandatud teadmisi ja oskusi on võimalik praktiliselt kasutada (nt igapäevane suhtlemine kodus eesti keeles, suhtlemine Eestis elavate sugulastega, ühisüritustel teiste rahvuskaaslastega, kirjasõpradega).

> *„Et kas meie eesmärk saab olla lastele eesti keele selgeks õpetamine? Ja muidugi me hirmsasti tahaksime seda, aga see ei ole võimalik, see ei ole füüsiliselt võimalik. Meie eesmärk saab olla ainult huvi äratamine ja toetamine, lastevanemate toetamine keeleõppe jätkamisel kodus, et selle jaoks ongi meil nüüd näiteks raamatukogu, mis tähendab seda, et kõik need õppematerjalid, mis meil on õnnestunud siin kogukonnas kokku koguda erinevatelt peredelt, kellel lapsed suuremaks kasvanud või siis Eesti instituut on saatnud aastate jooksul materjale, et need on kõigile kättesaadavad. See on nagu üks võimalus.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Olulist mõju omavad ka **pikemaajalised kokkupuuted keelega** (nt keelelaagrid, laste visiidid Eestisse). Eesti keele õpetajate hinnangul käivad pered sageli aastas vähemalt korra Eestis ning see annab nii lastele kui nende vanematele võimaluse keeleoskusele rakendust leida. Nii õpetajate kui keeleõppe korraldajate sõnul on keelelaagrid laste hulgas populaarsed – laagrite vastu on suur huvi ning need on populaarsed ka teismeliste seas, kelle puhul traditsiooniline kool enam ei toimi – ning keeleõppe mõttes edukad: pikemalt Eestis viibinud laste keeleoskus ja sõnavara paraneb oluliselt.

Rahvuskaaslaste programmi toel korraldatud keeleõppe positiivse küljena nimetati intervjuudes keeleõppe **metoodilist sobivust** mitmekeelsetele lastele. Laste jaoks, kellele eesti keel on teiseks või kolmandaks koduseks keeleks, on oluline muuta õpitegevused huvitavaks ja mänguliseks, et neis tekiks ja säiliks huvi keeleõppe vastu. Samavõrd oluline on see, et keelt õpitakse oma eakaaslaste hulgas ning keele õppimisega samal ajal saab midagi koos teha. Keeleõppe tulemuslikkust saab suurendada, kui tunnis kasutada ära kiiremini edasijõudnud õpilaste abi, kes on sel viisil toeks ning eeskujuks oma eakaaslastele. Eesti keele õpetajad juhtisid mitmel korral tähelepanu sellele, et teismeliste keeleõppele tuleb teisiti läheneda ning selles eas on suur risk laste Eesti koolist lahkumiseks ja keeleõppe katkestamiseks.

Kõige rohkem saavad eesti keele õpetajad keeleõppe tulemuslikkust mõjutada klassiruumis ehk ettenähtud tundide jooksul. See, kui palju jõuab klassiruumist edasi kodudesse, on õpetajate hinnangul väga erinev – mõnes koolis tehakse aktiivselt koduseid töid, aga on ka neid lapsi, kellel selle jaoks aega ei ole ning kes ei pea seda nii tähtsaks. Õpetajad tunnistasid, et tundides on raskem nendel õpilastel, kelle vanemad ei räägi kodus lapsega eesti keeles. Samuti hakkab lastele kiiresti külge segakeelsus: kui lapsevanemad kasutavad rääkides läbisegi eri keelte sõnu, siis kandub see üle ka lastele.

Mõned õpetajad selgitasid intervjuudes, et kuigi väliseesti koolides toimuvad tunnid enamasti 1–2 korda kuus, mistõttu on keeleõpe ning edasiminek oluliselt aeglasem, võrreldes igapäevaselt toimuva kooliga, suurendab tundides osalemine laste julgust keele kasutamiseks ning eesti keeles rääkimiseks. Seda ka

juhul, kui üks vanematest on muust rahvusest. Kui keeletunde ei toimu ning vanemad kodus lapsega eesti keeles ei suhtle väheneb eesti keele kasutamine ning sõnavara.

Siiski on keeleõppe korraldajate hinnangul võimalik ka kord kuus keeletunnis käies tulemusi saavutada, kuigi Eestis seda sageli ei usuta. Sagedasemateks tundideks ei ole lihtsalt võimalusi, puuduvad õpetajad, ruumid, lapsed, ressursid, takistuseks on ka transpordiprobleemid.

TULEMUSLIKUD KEELEÕPPE PROJEKTID

Kirjasõprade projekt: lapsele, kes soovib endale kirjasõpra, otsivad õpetajad teisest riigist sobivas vanuses või sarnaste huvidega kirjasõbra. Selline omavaheline suhtlus arendab oluliselt laste sõnavara ja kirjutamisoskust, kuna näiteks Rootsis ja Hollandis kirjutatakse tavakoolides vähe. Eesti keeles kirjutamine on lastele hoopis midagi muud. Kirjatehnika harjutamiseks on kool muretsenud ka abijoontega vihikud Eestist, mida mujal üldse ei kasutata.

Eestikeelsete raamatute lugemisvõistlus: lapsed loevad eestikeelseid raamatuid ja täidavad nende kohta lugemispäevikuid. Laps, kes loeb esimesena läbi viis raamatut, saab auhinna (nt Eesti raamatupoe kinkekaardi, et sealt ise raamatuid osta). Projekti elluviinud keeleõppe korraldajate sõnul motiveerivad väike võistlusmoment ning auhind lapsi eestikeelseid raamatuid lugema. Projekt eeldab, et koolil on võimalik pakkuda laste keeleoskustasemele ja vanusele sobivat eestikeelset kirjandust.

Õpetajate ja keeleõppe korraldajate rahulolu keeleõpet mõjutavate teguritega

60% küsitlusele vastanud õpetajatest on rahul tundide toimumise sagedusega ning 40% on sellega pigem rahulolematud. Intervjueeritud õpetajate hinnangul on sageli murekohaks asjaolu, et **õppetegevusi viiakse läbi vaid kord kuus** ning lapsi nähakse harva, seega on õpetajatel liiga vähe võimalusi keeleõpet järjepidevalt soovitud suunas mõjutada. Õpetajate hinnangul leidub neid lapsevanemaid, kes sooviksid, et õppetegevused toimuks tihedamini (kord nädalas või kaks korda kuus), aga ka neid, kes küll sooviksid, et tundide arv oleks suurem, ent kelle lastel reaalselt ei ole võimalik nii sageli tundides osaleda. Osalemist takistavad nii pikad vahemaad kui ka tundidega kaasnevad väljaminekud (sh transpordikulu, õppemaks). Mõnes riigis on õppe korraldajad ja õpetajad leidnud, et lahendus võiks olla kooli toimumiskoha varieerimine, mis võimaldaks soovijatel osaleda sagedamini erinevates koolides toimuvates eesti keele tundides. Üldjuhul on keeletundide toimumise sagedus lapsevanemate, õppe korraldajate ning õpetajate vaheline kokkulepe, v.a lähetatud eesti keele õpetajatega koolides.

Pooled (56%) vastanud õpetajatest ei ole organisatsioonis, kus nad eesti keelt õpetavad, rahul võimalusega grupeerida õpilasi gruppidesse vastavalt nende keeloskustasemele (nt on vähe samas vanuses sarnase keeleoskusega lapsi, vähe on ka eesti keelt õppivaid lapsi piirkonnas).

Õpperuumide olemasolu ning õppematerjalide kättesaadavusega on üldjuhul rahul nii õpetajad kui keeleõppe korraldajad (joonis 37). Õppematerjale peavad mõlema sidusrühma esindajad enamasti kaasaegseks, kuid nii õpetajate kui ka korraldajate hinnangul ei vasta need enamasti õpilaste keeleoskustasemele. Sarnastele probleemidele viidati korduvalt intervjuudes, kust selgus, et tänased õppematerjalid, mis on sageli koostatud eesti keele õppimiseks muu keele baasil, ei sobi nendele lastele, kelle kodune keel võib olla muu keel, mitte eesti keel. Seega võib öelda, et praegu **koolidele kättesaadavad materjalid ei toeta soovitud määral laste keelelist arengut** (nt on liialt keerulised, liialt

grammatikakesksed). Seda ilmestab ka näide, kus koolis on kastide kaupa õpikuid, ent reaalselt kasutatakse neist üksikuid ja vähesel määral. Koolieelikutega ei ole võimalik õpikuid kasutada ning nende jaoks tuleb leida teisi tegevusi, mille abil keelt omandada. Lisaks on õpetajaid, kes toovad ise Eestist kaasa erinevaid õppematerjale – mängud, raamatud, perioodika jms – kuid see on õpetajate hinnangul ebamugav ja vahel ka kulukas.

Samas on uuringus osalenute seas ka õpetajaid, kes on õppematerjalidega pigem rahul ning leiavad, et õppematerjalidest olulisem on õpetajate pädevus õppematerjale kokku panna ja kohandada neid vastavalt grupi keeleoskusele. Keeleõppe korraldajatest iga kolmas on rahul võimalusega ise õppematerjale koostada, kolmandik on pigem rahulolematu ning kolmandik ei osanud matejalide koostamise võimalust hinnata. Kuigi õppematerjalide ühist koostamist ja parandamist on õpetajate väitel ka emakeelepäevadel või suvistel täienduskoolitustel laiemas ringis arutatud, ei ole aruteludest siiski kaugemale jõutud. Ühe mõttena on arutatud, et **välismaal asuvatele koolidele võiks luua virtuaalse veebikeskkonna**, kuhu õpetajatel oleks võimalik oma materjale üles laadida ning neid teiste õpetajate ja spetsialistidega jagada, nõu küsida, ent see on jäänud hetkel mõtte tasandile. Õpetajad tõid välja, et mõned materjalid on võib-olla liiga konteksti- või riigispetsiifilised, ent osaliselt on materjale kindlasti võimalik jagada.

Õpetajate täienduskoolitusvõimalustega on rahul 64% keeleõppe korraldajatest ning 58% õpetajatest (joonis 37). Kõige vähem on veebiküsitlusele vastanud õpetajad ja korraldajad rahul õppereiside korraldamise ning külalisesinejate kutsumise võimalustega. Vastuste põhjal selgub, et nende võimalustega ei ole paljud õpetajad ega korraldajad kokku puutunud ning vajaksid täiendavat informatsiooni. Erinevalt veebiküsitlusest tõid intervjueeritud positiivses võtmes välja võimaluse kutsuda nt emakeelepäevadele külalisesinejaid ning erinevaid keele- ja kultuurispetsialiste, kes räägivad päevakajalistel ja huvipakkuvatel teemadel, mida on hiljem võimalik õpetajatel tundides ära kasutada.

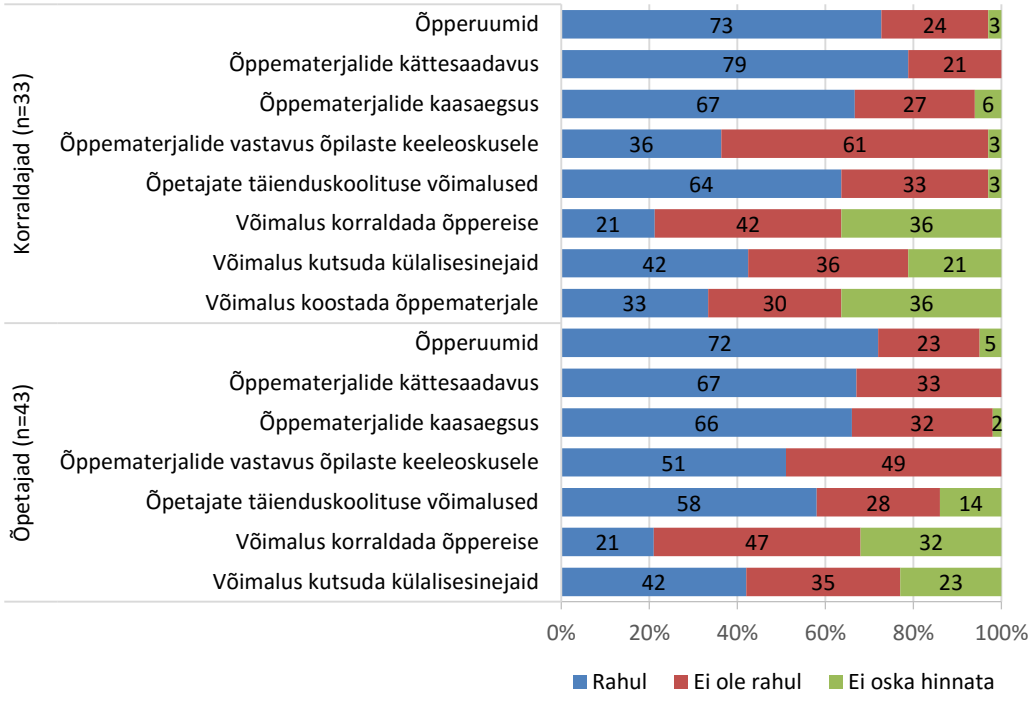

Joonis 37. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õpetamisega seotud teguritega (%)

Intervjuudes märgiti sageli rahulolu täienduskoolitustega nii Eestis kui emakeelepäevadel. Õpetajad väärtustavad nii koolitustel jagatavat informatsiooni (nt kakskeelsusest, keelest ja kultuurist) ehk teoreetilist poolt kui selliste ühisürituste sotsiaalseid hüvesid: võimalust kohtuda teiste koolide esindajate ja õpetajatega ning nendega kogemusi ja mõtteid vahetada. Sellised kohtumised aitavad koolidel omavahel koostööd teha ja ühisüritusi korraldada. Eestis toimuvad täiendkoolitused ning muudes riikides toimuvad emakeelepäevad on õpetajate hinnangul sisutihedad ja asjalikud. Intervjueeritud õpetajad pidasid oluliseks koolituste käigus kogutavat tagasisidet, mis võimaldab tulevikus toimuvate kohtumiste teemade ja korralduse osas kaasa mõelda ning näitab, et osalejate arvamus on koolitajate jaoks oluline.

Intervjuudes selgus, et kõik õpetajad ei ole osalenud emakeelepäevadel Euroopas, selle asemel on mõningates koolides korraldatud oma emakeelepäevi ning läbi viidud muid üritusi, nt korraldatud õpilasekskursioone teatrite ja kontsertide külastamiseks Eestisse.

Ligikaudu pooled vastanud õpetajatest on rahul oma töö eest saadava tasuga ning Eesti riigi tunnustusega oma tööle, samas ei osanud vastavalt 28% ja 35% vastanutest neid tegureid hinnata (joonis 38). Võimalused õpetajate töö tasustamiseks põhjustavad rahulolematust (21%) ka keeleõppe korraldajate seas.

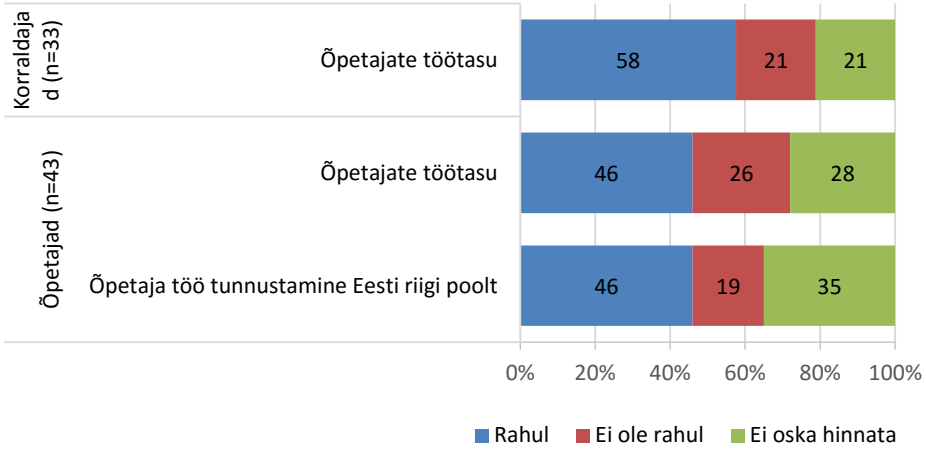

Joonis 38. Õpetajate ja korraldajate rahulolu õpetajate töö tasustamise ning tunnustamisega (%)

Peamiste probleemidena eesti keele õppe korraldamisel rahvuskaaslaste programmi toel tõid korraldajad välja järgmisi aspekte:

- sobivate õppematerjalide puudumine (sh algajatele);
- õppematerjalide tellimine ja kohaletoimetamine;
- vähe on samavanuseid sama keeleoskustasemega lapsi (kuidas õpetada koos 3- ja 10-aastast last ühes ja samas tunnis; erineva keeletasemega laste koos õpetamine);
- sihtgrupid/vanusegrupid on väikesed;
- laste väike motivatsioon eesti keelt õppida (eesti keele õppe huviringi staatus vähendas õpilaste motivatsiooni keelt õppida);
- lastevanemate väike huvi laste keeleõppe vastu (keeletundides on raskem neil lastel, kelle vanemad nendega kodus eesti keelt ei räägi või kellel üks vanematest ei toeta eesti keele õppimist).

Õpetajatele mõeldud täienduskoolituste aja ja toimumise kohta oleks vaja infot juba kalendriaasta alguses, et korraldajatel ja õpetajatel oleks võimalik need oma puhkuste või reisiplaanidega siduda. Kuna koolivaheajad Euroopas on eri aegadel, siis ei sobi kõigile õpetajatele täienduskoolituseks juuni. Ideaalis võiks õpetajate täienduskoolitusi pakkuda 2 korda suve jooksul, nii juunis kui augustis. Neile õpetajatele, kes ei saa koolitusel osaleda, võiks saata koolitusmaterjalidest kokkuvõtted või need veebis kättesaadavaks teha. Lisaks praegustele koolitustele võiks programmi raames pakkuda õpetajatele ka internetipõhiseid või telefonikonverentsilaadseid koolitusi, mis hoiaks kokku aega ja reisikulusid.

Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist

Väliseestlastele eesti keele õpetamise toetamise kohta rahvuskaaslaste programmi kaudu said veebiküsitlusele vastanud õpetajad ja keeleõppe korraldajad informatsiooni peamiselt programmi kodulehelt või haridus- ja teadusministeeriumi (edaspidi HTM) kontaktisikult (Eesti koolitusel või välisriigis korraldatud emakeelepäevadel). Oluliseks infoallikaks olid ka otsekontaktid lähedastega (sugulased, sõbrad, tuttavad). Harvematel juhtudel saadi programmi kohta infot sotsiaalmeediast, väliseestlaste koolist või seltsist või mõnest muust allikast (nt Eesti instituudist, joonis 39). Muude allikatena nimetasid vastajad eesti keelt õppivaid õpilasi, rahvuskaaslaste programmi konverentse ning Õpetajate Lehte. Keeleõppe korraldajad ei märkinud infoallikana väliseesti väljaandeid (ajalehti, ajakirju jmt). Kõige sagedamini nimetatud allikad (programmi koduleht, HTM kontaktisik, lähedased) olid samad nii toetust saanute, toetust mittesaanute kui ka toetust mitte taotlenud keeleõppe korraldajate hulgas.

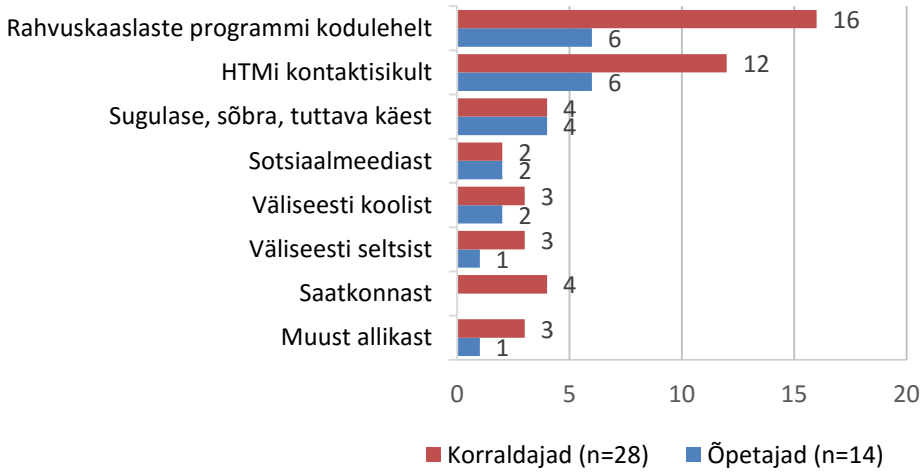

Joonis 39. Rahvuskaaslaste programmist teadasaamise infokanalid (vastajate arv, valida võis mitu vastust)

Intervjueeritud ja veebiküsitlusele vastanud keeleõppe korraldajate poolt sagedamini kasutatud infoallikad on erinevad. Intervjueeritud keeleõppe korraldajad said infot rahvuskaaslaste programmi ja selle võimaluste kohta kõige sagedamini **isiklike kontaktide** (sh õpetajad, lapsevanemad, välismaal elavad eestlased) kaudu. Mõned keeleõppe korraldajaid said infot programmi kohta HTMi kontaktisikult või mõnest teisest tegutsevast väliseesti koolist.

Intervjueeritud õpetajate hulgas leidus nii neid, kes said RKPst teada kooli infolistide vahendusel kui ka neid, kes süvenesid enam teemasse siis, kui sidusid end Eesti kooli tegevusega või kui pidid koostama aruande selle kohta, milliste sisuliste tegevuste jaoks raha kasutati. Mitmed intervjueeritud leidsid, et kui nad ei oleks kooliga seotud (õpetaja ja/või lapsevanema rollis), siis nad suure tõenäosusega ei teaks rahvuskaaslaste programmist ega selle võimalustest. Mõni õpetaja sai programmist teada muude

toetatud tegevuste vahendusel nt lastelaagrid ja Eestis õppimine. Oli ka õpetajaid, kes kuulsid rahvuskaaslaste programmist teistelt õpetajatelt ja kooli juhtidelt.

Mõned intervjueeritud keeleõppe korraldajad on rahvuskaaslaste programmi toetustega paremini kursis kui teised, sealhulgas on teadlikumad kursis ka stipendiumite, rahvapärimuse, arhiivinduse, õppereiside, lastelaagrite, õppematerjalide soetamise ja koostamise, õpetajate täienduskoolituse ning tagasipöördumise toetustega.

Kõige paremini on eesti keele õppe korraldajad välismaal kursis rahvuskaaslaste programmist toetatava **õpetajate täienduskoolituse tegevusega** (92%), **õppematerjalide soetamise võimalusega** (78%) **ning laste suviste keelelaagritega** (63%). Õppematerjalide koostamise toetusest pole kolmandik vastanutest varem kuulnud ning ligikaudu pooled vastanutest vajaks selle kohta rohkem informatsiooni. Iga neljas keeleõppe korraldaja pole teadlik õppereiside toetamise võimalustest ja kultuuri- ning ühisürituste korraldamise toetamisest, viiendik vastanutest pole teadlik programmi toetusest väliseestlaste õpingutele Eesti kõrg- või kutsekoolis. Rohkem infot vajaksid keeleõppe korraldajad rahvuskaaslaste programmi e-tugiõppe toetuste (52% on kuulnud, aga ei tea täpsemalt) ning laste suviste keelelaagrite toetuste (37%) kohta (joonis 40).

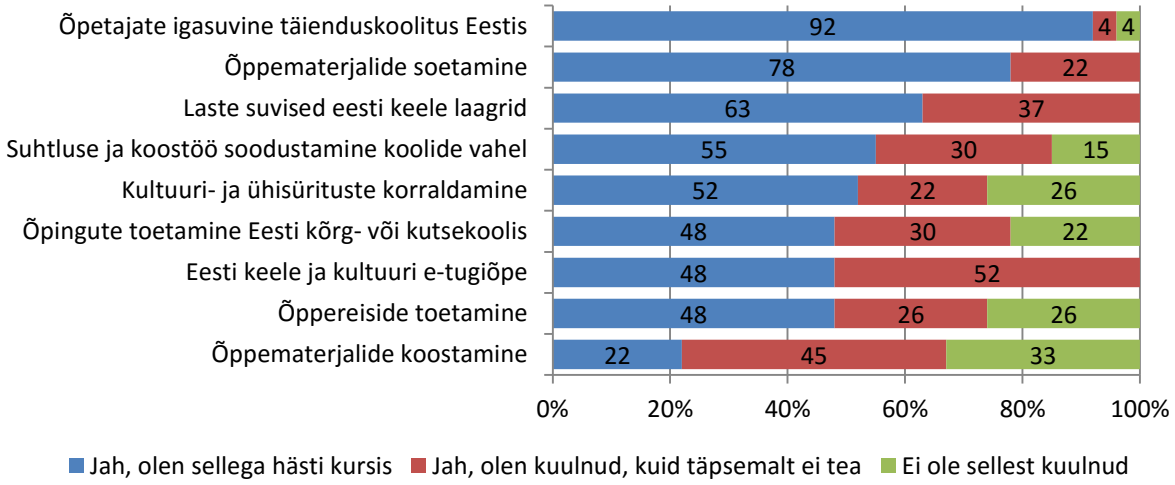

Joonis 40. Keeleõppe korraldajate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=27)

Hoolimata rahvuskaaslaste programmist toetuse taotlemisest või saamisest on eesti keele ja kultuuri õpetajad kursis erinevate programmist toetatavate tegevustega (joonis 41). Kõige teadlikumad on õpetajad sellest, et rahvuskaaslaste programm toetab õppematerjalide soetamist ja õpetajate igasuvist täienduskoolitust Eestis. Pooled õpetajatest on teadlikud koolidevahelise suhtluse ja koostöö soodustamise toetamisest programmi kaudu, samas ei ole iga neljas vastanu sellest võimalusest kuulnud. Õppematerjalide koostamise toetusest ei ole pooled õpetajad teadlikud, veerand on sellega hästi kursis ning veerand on kuulnud, kuid ei tea täpsemalt. On veel mitmeid tegevusi, millest õpetajad pole midagi kuulnud või teavad vähe, näiteks õppereiside toetamine, väliseestlaste õpingute toetamine Eesti kõrg- või kutsekoolis ning kultuuri- ja ühisürituste korraldamise toetamine. Veebiküsitluse tulemused on suhteliselt hästi kooskõlas intervjuudes välja tooduga, kus samuti mainiti täienduskoolitusi ja laste keelelaagreid ning üldiselt keeleõppe toetamist välismaal kui tegevusi, millest ollakse enam teadlikud.

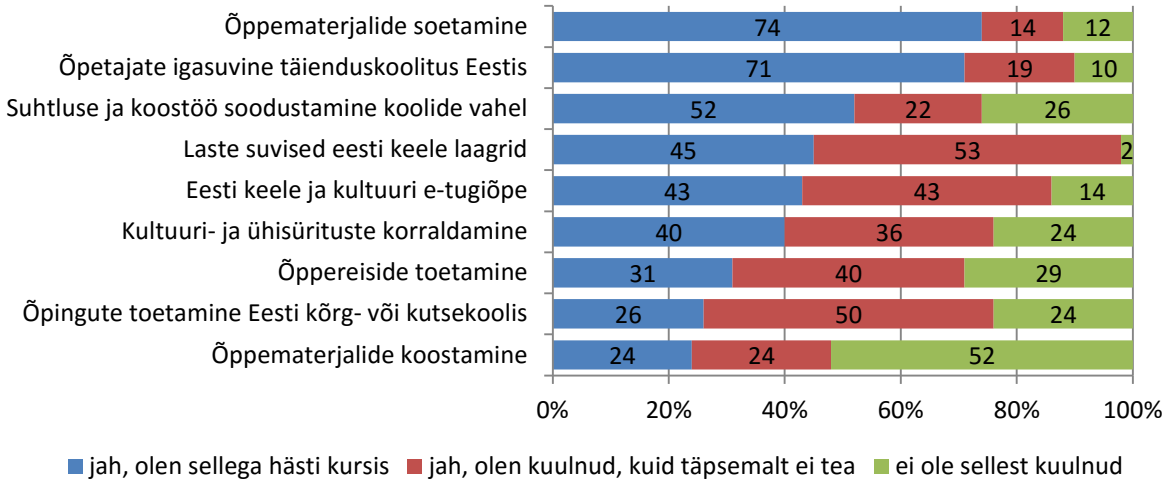

Joonis 41. Eesti keele õpetajate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=42)

Rahvuskaaslaste programmist toetust taotlenud eesti keele õpetajad ja keeleõppe korraldajad

Pooled intervjueeritud eesti keele õppe korraldajatest välismaal on eesti keele õppe organiseerimisega olnud seotud 2–4 aastat ning pooled 7–11 aastat, keskmiselt on intervjueeritud keeleõppe korraldajatel 6-aastane kogemus eesti keele ja kultuuri õppe organiseerimisel välismaal.

Rahvuskaaslaste programmi toetust on intervjueeritud keeleõppe korraldajad küsinud kooli asutades või programmi toetusest teadlikuks saades. Peamiseks põhjuseks toetuse taotlemisel on majanduslik toimetulek: kuna väliseesti koolide õppemaksud ei kata kooli tegevusega seotud kulusid, siis on otsitud lisavõimalusi kooli tegevuste rahastamiseks. Kõige sagedamini on toetust vajatud ruumide rendikulude katmiseks, vaid üksikutel juhtudel saavad koolid kasutada saatkonna või väliseesti seltside ruume kas tasuta või sümboolse tasu eest. Keeleõppe korraldajad peavad väga oluliseks ka programmi toetust õpetajate töötasu ja transpordikulude katmiseks, õppevahendite ja õppematerjalide soetamiseks ning õpetajate täienduskoolitusteks, sh emakeelepäevadel osalemiseks.

> *„Tundus, et me oma jõududega ei suuda neid kulusid katta. Kuigi Eestis arvatakse, et välismaalastel on palju raha, aga tegelikult on olukord vastupidine.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Toetust küsisime ruumide rendiks, sest ruume meil endil polnud ja lastevanemate tasust ei suutnud seda [ruumide renti] maksta.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

74% veebiküsitlusele vastanud eesti keele õppe korraldajatest taotles perioodil 2009–2013 toetust keeleõppe korraldamiseks välismaal, sh 64% neist sai toetust rahvuskaaslaste programmist. Iga kümnes vastanu küll taotles toetust, kuid ei saanud seda, 16% oli toetuse taotlemise võimalusest teadlik, kuid ei esitanud taotlust ning iga kümnes vastaja polnud sellest võimalusest teadlik (joonis 42).

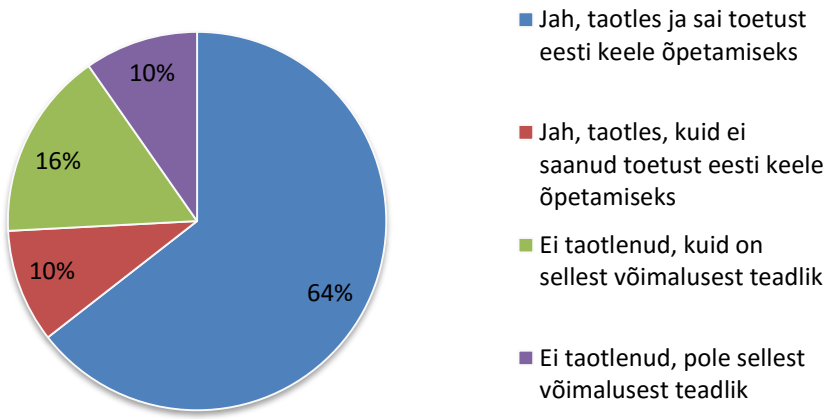

Joonis 42. Perioodil 2009–2013 rahvuskaaslaste programmist toetust taotlenud keeleõppe korraldajad (osakaal %, n=31)

Perioodil 2009–2013 toetati 70% küsitlusele vastanud õpetajate eesti keele õpetamist välismaal rahvuskaaslaste programmist. Iga viienda õpetaja eesti keele õpetamisega seotud tegevusi programmist ei toetatud, kuigi üks vastanu küll taotles toetust, kuid ei saanud seda. Ligikaudu iga kümnes õpetaja ei teadnud, kas tema õpetamisega seotud tegevusi toetati rahvuskaaslaste programmist või mitte (joonis 43).

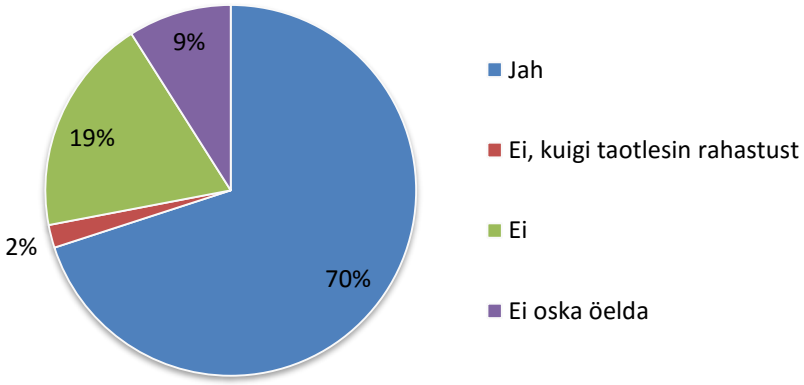

Joonis 43. Õpetajad, kelle eesti keele õpetamist on perioodil 2009–2013 toetatud rahvuskaaslaste programmist (osakaal %, n=43)

Õpetajatega läbiviidud intervjuude põhjal võib tõdeda, et viimastel aastatel on mitmel juhul tekkinud välisriigis vajadus sellise kooli järele, mis koondaks noori rahvuskaaslasi. Välismaal elavate Eesti perede arvu kasv tekitab nõudluse ka keeleõppe järele. Tavaliselt on keeleõpet alustatud omal initsiatiivil ning oma kuludega, kuid tegevuse laienedes ja laste arvu kasvades ei saada enam oma jõududega hakkama ning nii küsitaksegi rahvuskaaslaste programmist keeleõppe jaoks toetust. Lisaks on sageli nõu küsimiseks teiste juba tegutsevate koolide poole pöördutud ja seeläbi on samuti tõusnud teadlikkus programmist toetatud tegevustest.

Rahvuskaaslaste programmi toetuse taotlemine ja aruandlus

Rahvuskaaslaste programmist toetuse taotlemise ja kasutamise tingimustega oli kursis (tingimused olid täiesti või pigem selged) 13 õpetajat 14st, kes sel perioodil toetust taotlesid. Need keeleõppe korraldajad, kes said toetust, pidasid toetuse taotlemise ning toetuse kasutamise tingimusi selgeks ja üheselt mõistetavaks (täiesti selged või pigem selged). Need, kes taotlesid, kuid ei saanud toetust, olid toetuse taotlemise ja kasutamise tingimuste arusaadavuse osas erineval arvamusel. Üldistada ei ole siinkohal võimalik, kuna toetust mittesaanute arv vastajate hulgas oli väike (kolm vastajat).

Intervjueeritud keeleõppe korraldajate sõnul võib toetuse taotlemise protsess esmakordsel taotlemisel keeruline tunduda, kuid aastate ja kogemustega muutub see järjest lihtsamaks. Taotlemise on lihtsamaks muutnud ka veebivormi olemasolu, mistõttu taotluse täitmiseks kuluv aeg on varasemaga võrreldes tunduvalt lühem. Intervjueeritud keeleõppe korraldajate sõnul peab taotlus olema selge ja põhjendatud, kuid väiksemate summade puhul võib taotluse põhjalikkus tunduda liigne.

> *„Päris loogiline, et nad tahavad näha, mida selle raha eest tehakse ja kuhu raha läheb.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Päris raske on olnud Eesti instituudi nõudmisi täita, ilma struktuurita ei saa toetust, aga nii vähese raha eesti ei viitsi paberit määrida. Samas ei piisa ainult entusiasmist, vaid vaja on ka rahastamise süsteemi. “ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Keeleõppe korraldajad tunnevad taotluste esitamisel puudust Eesti instituudi toest, kas juhise või tugiisiku näol, kellega oleks võimalik taotluse koostamise käigus konsulteerida, et taotlus oleks korrektne ja sisukas. Taotlejate hinnangul võiks igal aastal jagada programmi kohta täiendavat informatsiooni, milliseid tegevusi ja mil määral toetatakse, et nad saaksid seda infot oma kogukonnas vahendada. Mõne keeleõppe korraldaja jaoks on taotluse esitamiseks jäetud ühekuune periood liiga lühike, et seda oma põhitöö ja muude kohustuste kõrvalt teha. Samuti ootavad taotlejad, et Eesti instituut informeeriks neid juba varakult taotluse protsessis (nt taotluse vorm) ja toetuste jagamises toimuvatest muutustest.

> *„Ükskord ma esitasin vanal taotluse vormil nagu olin harjunud, aga vahepeal olid uued vormid tulnud ja siis ma jäin toetusest ilma, sest taotlus ei olnud nõuetekohane.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Mitmed intervjueeritud õpetajad tõid välja, et ei ole teada, kui pikalt mingeid tegevusi peab lahti kirjutama ning mõnel juhul puudub ka teadmine, kes neid aruandeid loevad ehk kellele neid kirjutatakse ja kes neid hindab. Üks õpetaja kirjeldas, et aruandlus on väga formaalne ning tekitab tunde, et see lihtsalt kaob „musta auku“ ära. Üks eesti keele õpetaja pakkus välja, et kodulehel võiks olla näidis, kuidas aruannet kirjutada. Nii intervjuude kui veebiküsitluse põhjal võib järeldada, et **eesti keele õpetajad ootavad enam tagasisidet ja tuge nii toetuse taotlemisel kui aruande koostamisel.**

Sisulise osa kohta mainisid õpetajad intervjuudes seda, et mõnikord võivad taotluse tegevused kirja saada ambitsioonikamalt, kui neid hiljem tegelikkuses ellu viiakse, sest tunnid toimuvad harva ja plaanides tuleb olla paindlik, eriti sisuliste tegevuste planeerimisel. Mõned intervjueeritud õpetajad ei olnud rahul sellega, et töötasu ning muude kulude kompenseerimine toimub pika viivitusega.

Mitmed intervjueeritud õpetajad tunnistasid, et neile on harjumatu projektide ja projektitaotluste kirjutamine, samuti aruandlus ehk kogu toetuste taotlemisega seotud administratiivne pool. Seda põhjendati osalt sellega, et õpetajatel ei ole vastavat haridust ning teisalt toodi välja, et iga kord tuleb

projekti või taotlust kirjutades seda uuesti õppida ning see nõuab aega teiste tööde ja pere kõrvalt. Mõned toetuse taotlemisega kokku puutunud õpetajad leidsid, et kui taotluses esineb väikeseid vigu, siis see ei tohiks tervikuna takistada toetuse saamist, sest neid vigu ei tehta meelega, vaid pigem teadmatusest või ajapuudusest.

Aruandlusprotsessi osas olid intervjueeritud keeleõppe korraldajad erineval arvamusel. Mõne jaoks on aruandlus arusaadav, lihtne, piisav ja vajalik, teiste hinnangul on aruandlus liiga mahukas ja nõuab täiendavaid tegevusi. Viimast tõid vestluses välja eelkõige need keeleõppe korraldajad (lisaks ka mõned õpetajad), kes tegutsevad riikides, kus käibel on muu raha kui euro. Seetõttu peavad nad sageli kulude ja maksude üle lisaks tavapärasele raamatupidamisele rahvuskaaslaste programmi jaoks eraldi arvestust pidama. Ühe intervjueeritud õpetaja arvates kuluks siin ära kellegi abi, kes on ühelt poolt kursis nii kohalike oludega aga ka Eestis toimuvaga (nn kontaktisik) ning kes suudaks sellistes küsimustes toetust saanuid juhendada.

Kõige keerulisemaks pidasid keeleõppe korraldajad õpetajate töötasuks saadava toetuse aruandlust, mille korral on arvepidamine väga keeruline (sh sularahaorderid, väljamaksekviitungid, pangaväljavõtted; maksmine asendusõpetajatele; tõendamine, et just konkreetsed õpetajad on tasu saanud). Osad keeleõppe korraldajad on töötasude taotlemisest loobunud ja asendanud selle õpetajatele transpordikulude katmisega.

> *„Minu jaoks tähendab see, et ma pean lisaraamatupidamise tekitama, kuna meil on osaühing, siis peame ka kohalikule maksuametile aruandeid esitama ja need aruanded absoluutselt ei haaku, siis on vaja eraldi arvestust.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Intervjuudes tõid keeleõppe korraldajad välja, et **enamasti ei saa nad programmist toetust kogu taotluse ulatuses.** Vahel ei saadud toetust mõne konkreetse tegevuse jaoks (nt külalisesinejate kutsumine, laste loodusõppe päev, teatribuss, õpetajate koolitus), vahel on saadud taotletud summast vähem (nt õpetajate töötasu). Enamasti saadakse ⅓ kuni ¾ taotletud summast, mis muudab intervjueeritute sõnul keeleõppe korraldamise välismaal keeruliseks ning ebastabiilseks. Puudujäävad osad tuleb koolidel endil teiste tegevuste arvelt leida. On olnud juhtumeid, kus õpetajad jäävad hüvitisest ilma ja kannavad ise tundide läbiviimisega seotud kulud või kannatab üldine kooli eelarve.

> *„Mõnikord oleme saanud kolmandiku või ühe neljandiku sellest, mida oleme küsinud. Seega peab mõtlema, kuhu raha panna ja meie oleme otsustanud, et meie anname raha õpetajatele, et nad ikkagi teeksid oma tööd ja muudes kohtades püüame muude ressurssidega hakkama saada.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Taotlesime emakeelepäeval osalemiseks toetust, aga saime 5 inimese kohta ainult 1 inimese kulude toetuse, nüüd tuleb otsustada, et kes saab minna ja kes mitte.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Meie kool sai eelmisel õppeaastal õpetajate honorarideks rahvuskaaslaste programmist 25% vähem raha, meie aga ei saa ilma õpetajaid kaotamata neile nii palju vähem maksta. Seega otsustasime 1/6 palka vähendada ja ülejäänud puudujääva kooli rahadest maksta. Kuna selle tulemusel kooli rahad õppeaasta lõpuks otsas on, siis ei saa me nt vastu võtta väikest nukuteatrit, kes oleksid nõus tasuta meie lastele eestikeelset etendust mängima, sest meil ei ole ruumide üüriks raha. Me loodame, et järgmisel õppeaastal leiame sponsoreid ja meil ei teki enam sellist situatsiooni.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Toetuse vähendamist või sellest keeldumist taotlejatele intervjueeritute sõnul enamasti ei põhjendata. Ka otse kontaktisikult põhjendusi küsides ei pruugi konkreetseid vastuseid saada. Sageli ei ole taotlejatele selge, miks teatud tegevusi (nt teatribuss, draamaõpe, õpetajate osalemine emakeelepäevadel, õpetajate täienduskoolitused Eestis) osadel juhtudel toetatakse ja osadel juhtudel mitte (st kord antakse selleks toetust, teinekord mitte). Päris selge pole keeleõppe korraldajatele ka see, milliseid tegevusi üldse toetatakse. Seega vajavad toetuse taotlejad rohkem informatsiooni toetatavate tegevuste kohta ning sisulist tagasisidet taotletud toetuste vähendamise või keeldumise korral, et nad saaksid järgmisel korral taotluse teisiti või paremini esitada.

> *„Põhjendust ei ole üldjuhul saanud, et miks vaid kolmandiku või neljandiku oleme küsitud toetusest saanud, nii lihtsalt on, oleme ette arvestanud ja saame ka aru.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Enamasti öeldakse, et teie saite nii palju ja nii lihtsalt on.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Väljaspool Euroopat tegutsevate koolide esindajad märkisid intervjuudes, et neil on jäänud mulje, et Euroopa koole toetatakse suuremal määral kui mujal asuvaid koole.

> *„See on nüüd võib olla subjektiivne arvamus, meie poolelt, aga meile tundub, et eelistatakse Euroopa koole rohkem /…/ võib-olla peaks seda raha kasutama muude projektide tegevusteks, mis toetavad koolide elluviimist ja koolide säilimist, ellu jäämist ka kaugemal.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Kokkuvõttes nimetasid keeleõppe korraldajad ja õpetajad mitmeid probleeme seoses programmist toetuse taotlemise ja kasutamisega:

- ebaselged rahastamisotsused (mille alusel komisjon otsuseid teeb, mis tegevusi konkreetselt toetatakse);
- toetuste vähendamisel või toetusest keeldumisel puudub tagasiside taotlejale;
- ebakindlus toetuse saamise ja suuruse osas;
- programmi finantsaruandlus on keeruline, kui tegu on eurot mittekasutava riigiga;
- rahvuskaaslaste programmis on kirjas, et toetatakse eelkõige Eestis toimuvaid õpetajate täienduskoolitusi, aga kui väliseesti koolis on 10 õpetajat, keda koolitada, siis oleks koolitaja kohalekutsumine mõistlikum kui 10 õpetaja lähetamine Eestisse koolitusele.

Toetuse taotlemise ja kasutamise tingimuste muutmise osas tegid õpetajad ja keeleõppe korraldajad järgmised ettepanekud:

- eitava vastuse korral võiks anda taotlejale tagasisidet, miks taotlus edukaks ei osutunud;
- toetust saanule võiks anda tagasisidet juhul, kui toetust anti vähendatud ulatuses;
- selgem võiks olla jaotus, mis toetused on keele õppijatele ja mis õpetajatele;
- toetuste andmisel tuleks tähelepanu pöörata laste vanusele ja gruppide suurustele, väiksematele ja üle 16-aastastele sobiks paremini e-õpe ja selle toetamine (nt tugiõpetaja määramine);
- toetuste andmisel tuleks rohkem arvestada iga kooli eripära ning asukohaga;
- piisab ühest põhjalikust aruandest ning vahearuande esitamise nõude võiks ära jätta;
- väljaspool euroala tegutsevatele toetuse saajatele luua aruandlusvorm, mis suudaks sisestatud summad etteantud kursiga eurodeks ümber arvutada.

Rahvuskaaslaste programmi toetuse kasutamine

Rahvuskaaslaste programmist erinevate toetuste taotlemine on seotud keeleõppe korraldajate teadlikkusega. Mida rohkem ollakse kursis programmi toetustega, seda julgemalt erinevaid võimalusi kasutatakse. Toetuste taotlemine on seotud ka aruandluse nõuete ja keerukusega (nt õpetajate töötasu puhul). Mitmed keeleõppe korraldajad tõid intervjuudes välja, et sageli ei taotle nad erinevaid toetusi, kuna nende saamise tõenäosus on väike (nt on koolis 18 õpetajat, kellele töötasu taotlemisel läheksid summad väga suureks ning programmi eelarve ei võimaldaks neid nagunii maksta), samuti toodi välja, et otsitakse tasakaalu vajalike ja võimalike toetussummade osas, et kooli tegevusi oleks võimalik jätkata ning programmist saaks ikka mingil määral toetust. Rahvuskaaslaste programmi toetuse/rahastamise võimalust kasutasid keeleõppe korraldajad erinevatel põhjustel:

> *„Kuna koole tuleb järjest juurde, siis jääb [rahvuskaaslaste programmist saadav] toetus järjest väiksemaks, aga kulud on vaja kuidagi nulli saada.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„See [rahvuskaaslaste programmi toetus] on meie puhul ainuvõimalus, kuna peame üürima klassiruume.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

> *„Sest esmalt on selle programmi toetus just meie sihtgrupile mõeldud. Teisalt on ainult selle programmi toel meie poolt pakutav eesti keele õpe võimalik.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

> *„Kuna me oma majandusega [majanduslike võimalustega] ei oleks hakkama saanud. Kui liikmemaks suureneb, siis on risk suur, et laste arv väheneb“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

Intervjueeritud eesti keele õpetajate seas oli nii neid, kes olid väga hästi kursis, mis tegevuste tarvis programmi toetust kasutati, aga ka neid, kes ise ei olnud sellega vahetult kokku puutunud, ning seega nende teadlikkus oli tagasihoidlikum. Levinud on ka see, et kui õpetajad ei ole otseselt toetuse ja rahastuse kasutamisega seotud, siis kooli eestvedaja saadab õpetajatele aastas korra või kaks toetuse kasutamise aruande ülevaatamiseks, mida on võimalik asjaosalistel lugeda ja täiendada.

Rahvuskaaslaste programmist on toetust taotletud nii väliseesti koolide ülesehitamiseks kui tegevuste elluviimiseks. Need, kes saavad ruume tasuta kasutada, pole ruumide rentimiseks toetust taotlenud. Teistele on ruumide rendiks saadav toetus väga oluline, kuna see on väliseesti koolide jaoks väga suur kulu, mille tasumine õppemaksude arvelt ei ole võimalik. Intervjuude põhjal võib järeldada, et mõningates riikides kulub koolidel üürile väga suur osa toetusest, samas on ka riike, kus koolid ei pea laste õppetegevusega seotud ruumide eest maksma, sest see on riigi või linna poolt tagatud.

Ka õppematerjalide soetamine toetuse abil on intervjueeritud keeleõppe korraldajate sõnul erinev. Osaliselt saadakse neid Eesti instituudi kaudu, tuuakse või tellitakse otse Eestist, saadakse isiklike kontaktide kaudu või kasutatakse teiste toetusprogrammide võimalusi. Mõned kasutavad õppematerjalide ostmiseks õppemaksu või koguvad annetusi.

Kuigi paljud õpetajad töötavad väliseesti koolides sümboolse tasu eest (eriti juhul, kui neil puudub vastav kvalifikatsioon) või enda huvi ja initsiatiivi alusel, on õpetajatele vaja teatud kulude kompensatsiooni (nt transpordikulud, õppevahendid, koolitused). Programmist toetatud tegevustena tõid intervjueeritud välja õpetajate töötasu ja transpordikulusid seoses osalemisega emakeelepäevadel ja täienduskoolitustel Eestis, aga ka õpetajate sõidukulusid välisriigis kooli jõudmiseks kaugematest piirkondadest ning külalisesinejate sõidukulude kompenseerimiseks. Lähetatud õpetajatega koolides kompenseeritakse kaks korda aastas õpetaja edasi-tagasi sõit Eestisse.

Õpetajatele töötasu maksmisel ilmnes intervjuude põhjal erinevaid praktikaid. Osa koolidest kasutas aktiivselt võimalust õpetajatele töötasu maksmiseks, samas pole mõnedes riikides võimalik õpetajatele töötasu maksta, sest enamik neist töötab põhikohaga ELi institutsioonides. Ühes riigis põhjendati, et õpetajatele ei ole mõistlik töötasu maksta, sest tulenevalt maksusüsteemist kuulub see lisasissetuleku alla, mida maksustatakse oluliselt kõrgemalt ja selle deklareerimisega kaasnev bürokraatia ei tasu ennast ära.

Veebiküsitluse põhjal kasutasid rahvuskaaslaste programmist toetust saanud keeleõppe korraldajad ja õpetajad seda peamiselt **õpetajate töö tasustamiseks, ruumide rendiks ning suhtluse ja koostöö soodustamiseks erinevate koolide vahel** (joonis 44). Õpetajad väärtustavad kõrgelt neid võimalusi ja tegevusi, mida rahvuskaaslaste programm pakub ja mida oleks märkimisväärselt keerulisem ellu viia omavahendite või kogutavate osalustasude eest (nt külalisesinejate, kirjanike, muusikute, kunstnike jt kutsumine, Eesti teatrite külalisetendused välisriigis), mistõttu on nad programmi toetust kasutanud ka külalisesinejate transpordi- ja sõidukulude katmiseks.

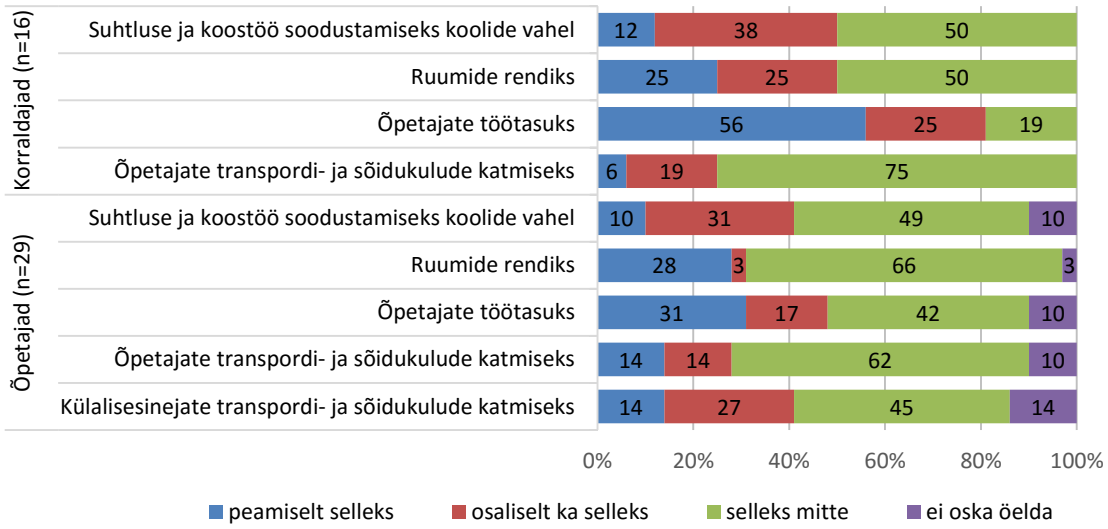

Joonis 44. Rahvuskaaslaste programmi toetuse kasutamine keeleõppe korraldajate ja õpetajate poolt (%)

Lisaks tegevuskulude katmisele kasutasid keeleõppe korraldajad ja õpetajad rahvuskaaslaste programmi toetust sageli ka **kultuuri- ja ühisürituste korraldamiseks ning õppematerjalide soetamiseks** (joonis 45). Ürituste toetamisel on populaarsed olnud pärimusmuusika ja -kultuuripäevad, mille tarvis on toetust küsitud kultuuriprojektidena. Lisaks on programmi rahastusest läbi viidud töötube, kus erinevad autorid tutvustavad oma raamatuid. Intervjuudes kirjeldati, et raamatud ja õpikud on haridus- ja teadusministeeriumi poolt ning neid tellitakse Eesti instituudi vahendusel. Intervjuude põhjal võib järeldada, et on õpetajaid, kes kasutavad aktiivselt Eestist tellitavaid materjale, aga ka neid, kes koostavad või paljundavad õppematerjale ise. Mitmed õpetajad ei olnud kindlad, kas õppematerjalide eest maksavad koolid või rahastatakse neid Eesti instituudi poolt. Paaris intervjuus toodi ka välja, et raamatute transpordi eest maksavad koolid. Samuti mainiti programmi toetuse kasutamist õppe- ja meisterdamismaterjalide, spordivahendite, samuti muusikatundide tarvis muusikainstrumentide soetamiseks, koolile logo ja märkide kujundamiseks.

Õppematerjalide koostamiseks, õppereiside korraldamiseks ning keelelaagrite läbiviimiseks on toetust kasutanud vähesed. **Õpetajate täienduskoolitusteks on toetust kasutanud ligikaudu kolmandik keeleõppe korraldajatest ja õpetajatest.**

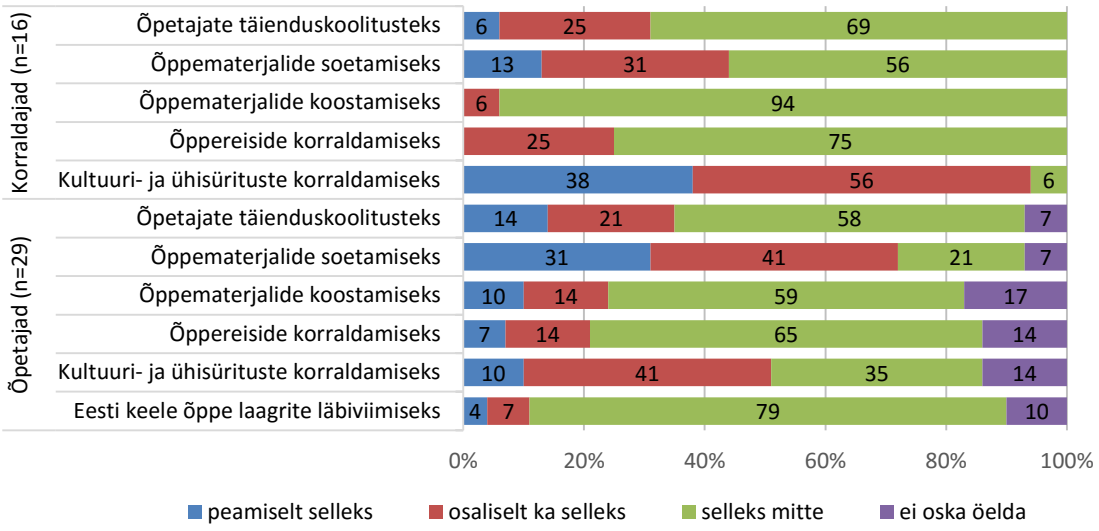

Joonis 45. Rahvuskaaslaste programmi toetuse kasutamine õppetegevuseks keeleõppe korraldajate ja õpetajate poolt (%)

Rahvuskaaslaste programmist saadud toetust pidas kas täiesti või osaliselt piisavaks 19 õpetajat ja 10 keeleõppe korraldajat. Ligikaudu iga kolmanda õpetaja ja korraldaja hinnangul ei olnud saadud rahaline toetus kvaliteetse keeleõppe tagamiseks piisav (joonis 46).

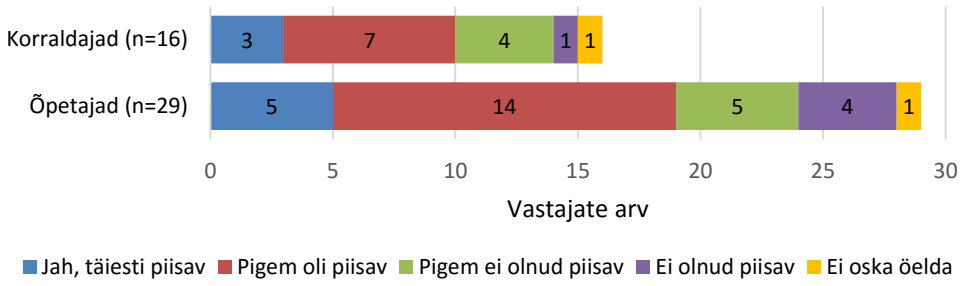

Joonis 46. Õpetajate ja keeleõppe korraldajate hinnang rahvuskaaslaste programmist saadud toetuse piisavusele kvaliteetse eesti keele õppe tagamisel (vastajate arv)

Õpetajad ja keeleõppe korraldajad, kelle jaoks rahvuskaaslaste programmi toetus oli ebapiisav, põhjendasid seda järgnevalt:

> *„Tunde saame korraldada vaid kord kuus (õpetajad peavad äraelamiseks tegema põhitööd, kogu korraldamine on vabast ajast). Sellest tulenevalt sooviks rohkem külalisesinejaid, kuid nende jaoks ei jagu raha. Eestist saame Teatribussi külla kutsuda vaid tänu koostööle Rootsi eestlaste liiduga. Puudub õpetajate järelõppe ja tunnustamise võimalus.“ (õpetaja, veebiküsitlus)*

„Probleemiks on õppematerjalide soetamine (k.a lauamängud, pildimaterjal, raamatud jmt).“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„Ebapiisav ja ebaühtlane toetus on pikemas perspektiivis suur probleem: õppetegevuste planeerimine, õpetajate leidmine, hoidmine, väärtustamine. On kindlasti väga palju asju, mida ei ole teinud raha puudumisel: lisaprojektid, külalisesinejad, koostöö arendamine Eesti haridusinstitutsioonidega, spontaanselt (paari kuu etteplaneerimisega) ei saa midagi ega kedagi kutsuda, tihti on spontaanselt (ja lühema etteplaneerimisega) tehtud projektid kõige väärtuslikumad. Väga konkreetselt – emakeelepäevadel osalemiseks on toetus meie koolile nii madal, et mina isiklikult katan kõik oma kulud 100%, pluss lisaks pakun kohapeal majutust veel teistele. Toetusest jagub napilt 2 inimese lennupiletitele.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„[Ei saanud pakkuda] piisavalt tunde eri vanusegruppidele. Meil olid liitklassid ja nüüd oleme suutnud need teha väiksemateks rühmadeks, mis iseenesest on ka liitklassid, kuid hõlmavad väiksemat vanusevahemikku.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)

„Kool eksisteerib ikka, aga eesti keele õpinguteks/ilukirjanduse soetamiseks oleks rohkem raha vaja.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)

„Siiani ei ole osa võtnud õpetajate koolitustest ja poole kooliga väljasõit toimus ainult üks kord.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)

Küsitlusele vastanud keeleõppe korraldajate hinnangul võiksid kõik praegused toetused ka edaspidi olemas olla. Eesti keele õppe korraldajad on rahul sellega, et Eesti riik toetab nende tegevust, kuid tunnustust nende töö eest võiks rohkem olla, et neid ei nähtaks vaid abivajajatena, vaid kui oluliste Eesti saadikutena, kes oma tegevusega hoiavad elus eesti keelt ja kultuuri väljaspool Eestit. Vastanute hinnangul võiksid rahalised toetused olla suuremad, kuid korraldajad mõistavad, et Eesti riik on väike ning väliseesti koole tuleb järjest juurde, mistõttu ei ole võimalik kõiki jätkuvalt varasemas mahus toetada.

Nii veebiküsitlusele vastanud kui intervjueeritud keeleõppe korraldajate ja õpetajate hinnangul võiks rahvuskaaslaste programm eesti keele õppe kvaliteedi tõstmiseks toetada ka järgmisi tegevusi:

- temaatilisi lastelaagreid väliseesti ja kodueesti lastele, sh ka noorematele lastele alates 7. eluaastast, mis võiksid toimuda linnalaagritena 2–4 päeva või pikemalt koos vanematega.
- Õpilaste õppereisid Eestisse.
- Vahetusõpilaste programm Eesti koolidega, mida toetaks haridus- ja teadusministeerium. Kuna Eesti koolide programm erineb oluliselt teiste riikide kooliprogrammist, siis vahetusõpilastena saaksid väliseesti lapsed kogeda Eesti koolis õppimist lühemate perioodide (nädal kuni kuu) jooksul. Enne Eestisse tagasipöördumist oleks see lastele üks võimalus Eesti koolisüsteemiga tutvumiseks või lihtsalt keelekeskkonnas omaealistega tutvumiseks ja keeleoskuse arendamiseks. Vahetusõpilaste programm oleks võimalik ühildada koolivaheaegadega, kuna teiste riikide koolivaheajad Eesti koolivaheaegadega ei kattu, nii ei jää lapsed oma koolis õppeprogrammist maha ja saaksid keelekümblust tavakooli situatsioonis.
- Suulise kõne arendamiseks võiks programm toetada draamaõpet ehk keeleõpet näitemängude kaudu. Praegu selle jaoks sageli toetust ei anta. Kui joonistamiseks on vaja paberit ja pliiatseid, siis teatritegemisel on teistsugused kulud ja võiks olla võimalus ka nende kompenseerimiseks.
- Üha enam suureneb väliseesti koolide õpilaste huvi oma keeleoskuse taseme mõõtmiseks. Hea oleks kui saatkonna või interneti kaudu oleks õpilastel võimalik sooritada keeletaseme eksamit,

mis annaks tunnistuse lapse keeleoskuse kohta. Õpilased ja lapsevanemad on näidanud üles huvi ka põhikooli emakeele eksami sooritamiseks välismaal ning mitmed väliseesti koolid on valmis sellisel tasemel keeleõpet pakkuma.

- Puudu on regulaarne õpe/metoodika/juhendmaterjal õpetajatele ja lapsevanematele kakskeelsete (või mitmekeelsete) laste õpetamiseks ja kasvatamiseks ning igapäevaste väljakutsetega toimetulemiseks.
- Samuti on puudu sobivad õppematerjalid (töölehed, elektroonilised materjalid, e-õppe materjalid) eesti keele õpetamiseks erinevas vanuses ja erineva keeleoskusega lastele. Väliseesti koolid ootavad metoodilist abi selliste materjalide väljatöötamiseks. Koostöös Eestiga võiks välja töötada kindlate teemadega töölehed (nt aastaajad, ajalugu, kirjandus, muusika). Väikelastele võiks luua erinevaid lihtsaid mänge või mobiilirakendusi keeleoskuse arendamiseks.
- Õpetajate tunnustamine ja väärtustamine läbi koolituste. Õpetajatele võiks olla ka veebipõhiseid täienduskoolitusi, kuna kõigil ei ole võimalik Eestis koolitustel käia ning õpetajad on erineva ettevalmistusega ja vahetuvad tihti.
- Võiks olla toetus ka eesti keele õpetajate ja/või väliseesti koolide koostöö toetamiseks ning ühiste õppeprojektide läbiviimiseks. Samuti võiks luua väliseesti koolide ühtse võrgustiku.
- Võiks olla võimalus õpetajakoolituse praktika läbimiseks teistes riikides väliseesti lastele eesti keelt õpetades.
- Rohkem toetada kultuuriürituste organiseerimist välismaal (nt iga-aastased filmi-, teatri-, muusikafestivalid).

Rahvuskaaslaste programmi toetuse jätkumise vajalikkus

Keeleõppe korraldajad loodavad, et Eesti riigi toetus neile jätkub ka tulevikus. Intervjueeritud keeleõppe korraldajate arvates ei ole eesti keele õpe välismaal ilma Eesti riigi toetuseta jätkusuutlik – vabatahtlikkuse alusel ja omavahenditest keeleõppe finantseerimine pikaajaliselt ei toimi. Veebiküsitluse tulemuste kohaselt oleks rahvuskaaslaste programmist toetust saanud keeleõppe korraldajatest 10 väliseestlastele eesti keelt õpetanud ka ilma programmi toeta, 3 vastanut ei oleks keeleõpet toetuseta pakkunud ning 3 vastanut ei osanud öelda, kas toetuse puudumine oleks keeleõppe pakkumise jätkusuutlikkust mõjutanud. 69% (ehk 20 toetust saanud õpetajat) veebiküsitlusele vastanud õpetajatest oleks enda hinnangul õpetanud väliseestlastele eesti keelt ka ilma rahvuskaaslaste programmi toeta. 10% toetust saanutest ei oleks keeleõpet ilma toetuseta läbi viinud ning viiendik õpetajatest ei osanud öelda, kuidas toetusest ilmajäämine oleks mõjutanud eesti keele õpetamist.

> *„Eelkõige on muidugi ootus, et see Eestipoolne toetus jätkub, et seda nagu koomale ei tõmmata, sest lähiminevik on meile näidanud, et see eestlaste arv väljaspool Eestit järjest suureneb ja selles mõttes on väga oluline säilitada nende inimeste ja nende järeltulijate side Eestiga. Eestlased ju ei ole ainult need, kes Eestis elavad.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Rahvuskaaslaste programmi toetus ja valitud tegevuste toetamise jätkamine tulevikus on uuringus osalenud keeleõppe korraldajate arvates väga oluline. Ilma selleta ei oleks nende hinnangul praegu mitmeid väliseesti koole ning väikeste koolide tegevuse jätkamine satuks sellise toetuseta ohtu.

> *„Kindlasti väga oluline, alati on vähe raha ja Eesti on väike riik, aga paratamatult elab palju eestlasi mujal.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Pikemalt tegutsenud koolid jääksid vastanute hinnangul küll alles, aga oleksid sunnitud õppemaksu suurendama, mis vähendaks eesti keele õppe kättesaadavust ja õpilaste arvu.

> *„Kui toetust ei oleks, siis ei viitsiks keegi sellega jantida, meie õpetajad on kõik väga head pedagoogid ja nende panust tuleb tasustada, meie riigis on elatustase ja palgad kõrgemad, niisama ei teeks keegi midagi.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Kui toetust ei oleks, siis siinsed lapsed oleksid ilma eesti keele õppeta, sest meie enda liikmemaksud on niivõrd väikesed, et nad katavad mingi murdosa kõikidest kulutustest.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Meie puhul seda kooli siin ei oleks, tahe ja entusiasm teha on olemas, aga selleks on ikka vaja ruume ja inimesi.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Jätkaksime tegutsemist, sest kool on olnud juba 80 aastat, kuid peaksime tõstma õppemaksu.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

> *„Kooli formaati tuleb siis muuta ja kulusid vähendada, aga kool jääks püsima“ (keeleõpet ilma toetuseta jätkav keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

> *„Meil oleks väga raske, kui mitte peaaegu võimatu jätkata.“ (ilma toetuseta keeleõppe jätkamise osas kahtlev keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

Ilma programmi toeta poleks uuringus osalenud keeleõppe korraldajate arvates võimalik palgata vajaliku kvalifikatsiooniga inimesi, väheneks õpetajate arv ning keeleõpet pakuksid peamiselt lapsevanemad Samuti tuleks loobuda renditavatest ruumidest ning viia keeleõpet läbi kellegi kodus.

Juhul, kui programmi toetus peaks lõppema, jätkaks enda hinnangul väliseestlastele eesti keele õpetamist üheksa keeleõppe korraldajat (pooled vastanutest), kaks vastanut lõpetaks eesti keele õppe pakkumise ning kahtleval seisukohal oli viis küsitlusele vastanud keeleõppe korraldajat. Mitmed uuringus osalenud, kes on varem keeleõpet pakkunud, on sellest toe puudumise tõttu praeguseks loobunud.

> *„Andsin alla peale esimest aastat.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

> *„Seoses poliitilise olukorraga on Krimmis eesti keele õpetamine tänaseks lõppenud. Mis edasi, seda näitab aeg.“ (keeleõppe korraldaja, veebiküsitlus)*

> *„Keeleõpet ikka pakutaks aga eratundidena ja väga kõrge hinnaga. Puuduks igasugune koordineerimine.“ (keeleõppe korraldaja, intervjuu)*

Juhul, kui rahvuskaaslaste programm peaks eesti keele õpetamise toetamise välismaal lõpetama, jätkaks ligikaudu pooled vastanud õpetajatest enda hinnangul siiski eesti keele ja kultuuri õpetamist kas vabatahtlikult, eratundide näol või püüaks selleks leida muid rahastamisvõimalusi. Ülejäänud vastanud ei osanud keeleõppe jätkumist programmi toega siduda, kuna nad ei tegele keeleõppe organiseerimisega või töötavad töölepingu alusel.

> *„Loodame, et ei lõpe, aga kui enam toetust ei saa, siis tuleb midagi muud välja mõelda.“ (õpetaja, veebiküsitlus)*

„Raskeks läheb, peaaegu võimatuks. Ja eks see keeleõpe sel juhul muutub ja võib üldse ära kaduda....“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„Koolina kindlasti mitte, isiklikus plaanis oma lapsele ja tuttavatele, miks mitte.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

„Aga sel juhul eratundide näol. Paljud lapsed jääks siis keeleõppest ilma.“ (õpetaja, veebiküsitlus)

Mitmed intervjueeritud õpetajad tunnistasid, et nende arvates kaoks eesti keele õpe programmi toetuseta ära või seda oleks ääretult raske ellu viia. Üldjuhul rahastavad koolid praegu oma tegevust erinevatest allikatest, lapsevanemad maksavad osalustasusid, toetust küsitakse RKPst ning mõnel juhul tehakse koostööd ka välismaiste seltside-ühingutega. Kõige sagedamini näevad õpetajad ja korraldajad toetuse kadumisel alternatiivse rahastamisvõimalusena osalustasude suurendamist lapsevanematele, kuid see vähendaks oluliselt eesti keele õppe kättesaadavust ning õpilaste arvu väliseesti koolides. Mitmed õpetajad leidsid, et osalustasu tõstmisel tekib oht, et nii mõnedki lapsevanemad ja pered loobuvad keeleõppest ning valivad lapsele muu huviringi või tegevuse. Juba täna leitakse, et eesti keele õpe konkureerib tugevasti teiste huviringidega (nt jalgpall, lauluringid jms). Alternatiiv oleks eesti keele õppimiseks võtta eratunde, kuid see oleks lapsevanematele samuti kallim variant. Suuremate laste puhul on olnud huvi eratundide järele siis, kui soovitakse teha eesti keele eksamit võõrkeelena. Eesti koolis on seda keerulisem läbi viia, sest ühes tunnis on koos erineva keeleoskuse ja vanusega lapsed.

Üks eesti keele õpetaja juhtis tähelepanu sellele, et kui Eesti riigi toetus ära kaob, siis võib ka väliseesti ja kohalikel ühingutel tekkida küsimus, et miks peaksid nemad Eesti koolide tegevust toetama kui Eesti riik selleks valmis ei ole. Koolide jaoks on oluline, et Eesti oleks huvitatud oma potentsiaalsete kodanike keelelisest arengust, aga mis veel tähtsam, nende Eestiga seotud kuuluvustunde hoidmisest. Mõningaid tegevusi, mida täna tänu RKPle ellu viiakse, ei oleks suure tõenäosusega võimalik läbi viia ja need jääksid lihtsalt tulevikus ära (nt külalisesinejad, spetsialistid, emakeelepäevade korraldamine, õpetajate koolitamine).

Osad õpetajad arvasid, et kui kooli ei toimuks, siis oleks alternatiiviks kellegi initsiatiivil toimuvad ühisüritused peredele, lastele jt. Samas võib selle korraldus olla juhuslikum (nt ei leidu eestvedajat) ja mitte niivõrd suunatud keeleõppele, vaid pigem sotsiaalsele koosviibimisele ja võimalusele seltskonnas eesti keelt kõneleda.

Ka intervjuudes puudutati koolide jätkusuutliku rahastamise teemat ning pakuti välja, et väliseesti koolides võiks mingil viisil sisse viia pearahasüsteemi, mis võimaldaks paremini ette näha rahastuse suurust ning mis muudaks koolide korraldamise stabiilsemaks. Intervjuudes leidis käsitlemist koostöö Eestis tegutsevate koolidega ning jäi kõlama arvamus, et koostööd võiks erinevates vormides rohkem olla (nt sõpruskoolid, külaskäigud, Eesti koolis õppimine).

Välismaal eestluse säilitamist ja eesti keele õpetamist toetavad tegevused

Parimateks infokanaliteks eestluse säilimist ja arendamist pakkuvate tegevuste tutvustamisel peavad eesti keele õpetajad ja keeleõppe korraldajad väliseesti koole ja seltse, rahvuskaaslaste programmi koduleheküle ning sotsiaalmeediat. Rahvuskaaslaste programmi lehekülge peavad olulisemaks need vastajad, kes on programmist toetust saanud, toetust mittesaanute jaoks on see infoallikas pigem teisejärguline. Vähem kui poolte vastanute hinnangul võiks vastavat infot saada lähedaste (st isiklike

kontaktide kaudu) ning saatkonna vahendusel (joonis 47). Muude kanalitena nimetasid vastajad veel info saatmist e-posti aadressile, isiklikke kontakte teiste õpetajatega ning Eestist saadud kogemusi.

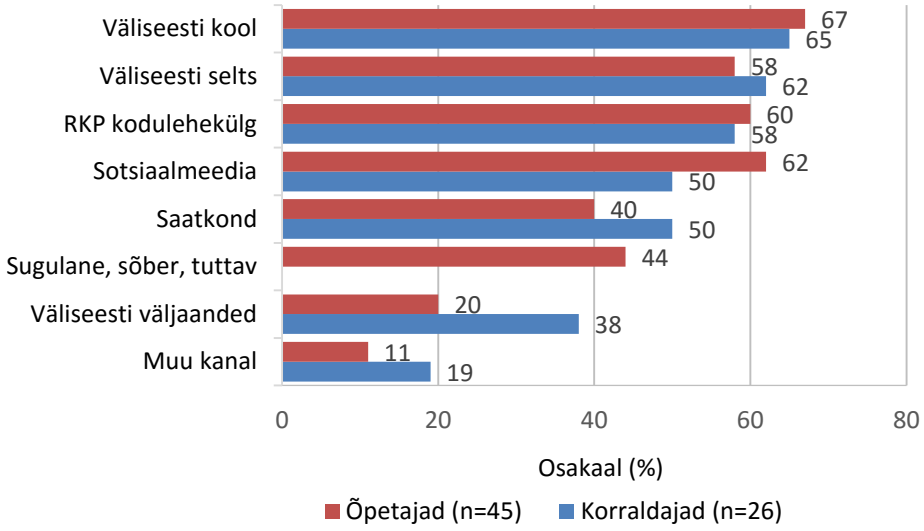

Joonis 47. Infokanalid eestluse säilimist ja arendamist pakkuvate tegevuste tutvustamiseks (%, n=45)
Märkus: osakaalude summa ületab 100%, kuna valida võis mitu allikat

Intervjuudes kirjeldati, et peamised allikad, kuidas seni on info jõudnud eesti keele õppest õpilasteni, on kooli-listid, sotsiaalmeedia, samuti inimeselt-inimesele ja suust suhu (nt lapsevanemalt lapsevanemale). Eriliselt väärtustatakse isiklikku kontakti ja suhtlust, sest see tekitab õpetajate hinnangul usalduse kooli ja selle korraldajate vastu. Samuti võib välja tuua, et viimastel aastatel on kasvanud sotsiaalmeedia roll. Päris mitmed koolid on loonud endale lehe või grupi sotsiaalmeedias. Enamikes välisriikides on ka listid, mis koondavad eestlasi välisriikides. Sõltuvalt riigist võib info levitamisel aktiivselt tegutseda ka Eesti saatkond.

Enamik intervjueeritud õpetajaid on ka ise informeerinud välisriikides elavaid eestlasi eesti keele õppe võimalustest ning seda peamiselt suuliselt või mõne kooli-listi teel. Üks intervjueeritud eesti keele õpetaja selgitas, et koolitegevusi ja keeleõpet tuleb reklaamida positiivses võtmes ja lihtsalt, et inimesed kokku tuleksid. Kui see muutub pealetükkivaks, siis pigem loobutakse ja ei seota end kooli tegevusega. On ka neid kohti, kus suurt reklaami eesti keele õppele ei ole vaja teha, sest huvi on niikuinii suur ning kooli ja eesti keele õppe pikkade traditsioonide tõttu on teadlikkus kõrge. Lisaks reklaamivad kooli vilistlased, kes töötavad edukalt erinevates välisriikides, aga osalevad ka aktiivselt kooli kokkutulekutel.

Uuringus osalenud keeleõppe korraldajate hinnangul **ootavad väliseestlased peamiselt huvitavaid Eestiga seotud kultuuriüritusi.** Nende korraldamine sõltub eestlaste kogukonna suurusest ja aktiivsusest välismaal. Mõnedes riikides on olemas väliseesti seltsid ja Eesti majad, mis korraldavad kultuuriüritusi. Väiksemad kogukonnad aga sooviksid keeleõppe korraldajate hinnangul rohkem kultuuriüritusi või ühte Eestiga tihedamalt seotud seltsi/maja, kes kogukonda liidaks ja aktiivselt üritusi korraldaks. Eesti kultuuriesindajate (muusikud, kirjanikud, näitlejad jt) honorarid on väikeste kogukondade jaoks liialt kõrged. Sageli toimub välisriikides palju üritusi samaaegselt ning huvilised valivad pigem tasuta ürituse.

Lisaks ootavad väliseestlased Eesti riigi poolt **teadvustamist, et välismaal elavad eestlased on** (potentsiaalsed) **Eesti kodanikud ning tutvustajad-saadikud välismaal**. Väliseestlus ei ole enam sama, mis 25 aastat tagasi, tänapäeval on piirid avatud ning eestlasi elab paljudes riikides. Samas keeleõppe korraldajate sõnul tunnetavad välismaal elavad rahvuskaaslased, et Eesti inimeste suhtumine välismaal elajatesse ei ole väga positiivne, mis raskendab tagasipöördumist ning sidemete hoidmist Eestiga.

Küsitlusele vastanud keeleõppe korraldajate ja õpetajate hinnangul aitavad eestluse säilimist ja arendamist väljaspool Eestit toetada järgmised tegevused:

- võimalus õppida eesti keelt (eesti keele ja kultuuri e-tugiõpe);
- eestikeelse kooli toetamine välismaal;
- keele- ja kultuuriõppe programmide elluviimine;
- Eesti tähtpäevade tähistamine;
- Eestiga seotud kultuuriürituste korraldamine välismaal (teatrietendused, kirjanike külastused, filmiõhtud, töötoad, pärimuspäevad, teadusteatrid jm);
- ühistegevuste/ühisürituste/huviringide korraldamine, kus suheldakse eesti keeles;
- keelelaagrite korraldamine;
- laste õppereisid Eestisse;
- võimalus lugeda eestikeelseid raamatuid ja ajalehti (kirjanduse kättesaadavus raamatukogudes);
- eesti keele kasutamine kodus ja suhtlemine kodueestlastega;
- muu eestikeelse kultuuri tarbimine (muusika, filmid, teatrietendused, mängud jne).

Intervjuudes leidsid õpetajad, et vastutus keeleõppe organiseerimisel ja läbiviimisel peaks jagunema Eesti riigi ja kohaliku eestlaskonna vahel välisriikides. Initsiatiiv ning tahtmine peaks tulema välisriigis elavatelt eestlastelt (lapsevanemad, õpetajad, korraldajad jt) ning Eesti riigil võiksid olla ressursid ja võimalused, et keeleõppega seotud tegevusi välisriikides toetada. Õpetajate hinnangul näitab keeleõppe toetamine eelkõige Eesti riigi moraalset tuge eestlastele ja nende järeltulijatele välismaal ning seda seostatakse hoolimise ja vastutusega, st Eesti riik hoolib ja soodustab eesti keele ja kultuuri püsimajäämist väljaspool Eestit. Oli ka neid eesti keele õpetajaid ja korraldajaid, kes leidsid, et nemad ise vastutavad keeleõppe eest välisriikides. Kuna sageli baseerub kogu keeleõppega seotud tegevus vabatahtlikel entusiastidel, kes tegelevad sellega oma põhitöö ja pere kõrvalt, siis tõstatab see küsimuse, et kuivõrd jätkusuutlik on keeleõpe edaspidi erinevates välisriikides. Intervjueeritud õpetajad leidsid, et kui kool toimib vabatahtlikkuse alusel, siis tuleb rohkem kaasata lapsevanemaid, ent nende seas ei pruugi olla pädevaid inimesi lastele eesti keelt õpetama. Üks intervjueeritav tõi enda kooli näitel välja, et mõistlik oleks kaasata mõni keelepedagoogika praktikant Eestist, kes õpib riigis ja samal ajal teeb koolis praktikat, selline lahendus aitaks aktiivseid lapsevanemaid juhendada (programmi laiendamine).

Õpetajate ja keeleõppe korraldajate arvates võiks Eesti riik pakkuda väliseestlastele veel järgmisi tegevusi:

- konkreetse keelekeskkonna jaoks loodud õppematerjale (õpikud, töövihikud);
- kultuurikontaktide toetamist/vahendamist välis- ja kodueestlaste vahel;
- eestikeelseid kultuurifestivale (nt muusikafestival);
- eestikeelseid seminare, veebipõhiseid koolitusi;
- tagasipöörduvate laste integreerumisprogrammi (sh intensiivset keelekursust, abiõpetaja võimalust);
- suviseid keelelaagreid ka väiksematele lastele (vajadusel koos perega);
- laste kultuurireiside toetamist Eestisse;

- välismaal elavatele Eesti lastele suunatud veebilehti, mille kaudu saaks suhelda eakaaslastega ja mis toetaks eesti keele õppimist;
- noortele võimalust osaleda Eestis toimuvatel haridusmessidel (nt Teeviit);
- õpilasvahetuse programme nii kesk-, kutse- kui kõrghariduse tasemel;
- tööpraktika võimalusi noortele väliseestlastele Eestis;
- pikemaajalist Eesti koolide rahastamisvõimalust jätkusuutlikkuse tagamiseks;
- erinevaid infotehnoloogilisi lahendusi telefonidele ja tahvelarvutitele, mis toetaksid eesti keele õppimist;
- eesti keele ja kultuuri õpetajate tunnustamist välisriikides.

Veebiküsitluses kirjeldatud ettepanekud sarnanevad intervjuudes välja tooduga. Intervjueeritud õpetajate hinnangul on alati oodatud erinevad kultuuritegevused ja kultuuriõhtud (teater, kontserdid, filmiõhtud, näitused jms) ning Eesti tähtpäevade ja traditsioonidega seotud üritused, mis toovad eestlasi, aga ka teisi huvilisi kokku. Üks intervjueeritud õpetaja, kes on nii väliseesti seltside kui koolidega seotud, leidis, et seltsid vajaksid oma tegevuste läbiviimiseks ja ürituste korraldamiseks enam toetust. Ta selgitas, et nii mõnegi ürituse eestvedamisel on kulud ületanud tulusid ning see ei motiveeri üritusi (kontserdid, teater) korraldama, kuigi selliste sündmuste järele on eestlaste hulgas nõudlus. Samas leidus ka intervjueeritute seas õpetajaid, kelle hinnangul on kultuurilisi tegevusi piisavalt ning inimestel on alati võimalik ise reisida, külastada erinevaid üritusi ja kontserte.

Intervjueeritud õpetajate hinnangul aitab **muust rahvusest lapsevanemate keeleõppe soodustamine** peres tervikuna teadvustada pereliikmete erinevaid juuri ning toetada peres mitmekultuurilist ja -keelelist keskkonda. Mitmetes koolides on korduvalt alustatud täiskasvanute keeleõpet, ent erinevatel põhjustel on see soiku jäänud. Kuigi täiskasvanutel võib esialgu olla suur huvi eesti keele õppimise vastu, siis sageli ei arvestata sellega, kui palju aega, pühendumist ja järjekindlust keeleõpe nõuab ning kui keeruline on seda teha perekohustuste ja töö kõrvalt. Õpetajate hinnangul eeldab täiskasvanutega tegelemine ka professionaalse ja metoodiliselt tugeva eesti keele õpetaja olemasolu.

Oli ka neid intervjueeritud õpetajaid, kes leidsid, et rohkem võiks koolidesse tuua positiivseid näiteid Eestist: nt rahaga ümberkäimine ja säästmine, ettevõtluse arendamine lastes, majandusteemad jms, sest mõningaid teemasid ei käsitleta välismaa koolides ja huviringides üldse. Selles vallas võiks mõne õpetaja arvates koostööd teha nt EASiga.

Üks õpetaja kirjeldas, et toetada võiks sellise kogumiku väljaandmist, mis koondab välismaal elavate laste lugusid ja jutte ning mis annaksid lugemis- ja mõtisklemismaterjali nt lastele Eestis (stiilis, milline näeb välja eestlase koolipäev Hollandis, Inglismaal, Saksamaal jms). On ka õpetajaid, kes leiavad, et koolide endi vahel võiks olla rohkem koostööd, nt laste huvi keele õppimise vastu aitaksid üleval hoida ka erinevad jutu- ja pildivõistlused koolide ning õpilaste vahel.

Kui intervjuudes küsiti eesti keele õpetajate ootuste kohta keeleõppele tulevikus, siis ühine seisukoht oli, et oluliseks peetakse Eesti koolide toetamise jätkamist, et ka tulevikus toimuksid emakeelepäevad, täienduskoolitused ja erinevad pärimusmuusika- ja -kultuuripäevad. Kuna koolid on maailmas laiali, siis on oluline neid virtuaalselt koondada, et oleks võimalik nt materjale vahetada ning teistega jagada, samuti soodustada erinevate koolide lapsevanemate ja laste lävimist (nt *online*-mängud eesti keeles ühises keskkonnas) või mingisugune küsimuste-vastuste keskkond (nt kakskeelsete laste kasvamisest ja juhendamisest). Arvestades, et välisriikides on vahemaad pikad, siis mitmete intervjueeritud õpetajate hinnangul on oluline suurendada e-õppe ja e-kooli osakaalu, et osaleda saaksid ka need, kes Eesti kooli

toimumise ajal osaleda ei saa, ent kellel oleks huvi. Sellisel juhul väheneb küll kohtumiste ja keeleõppe sotsiaalne pool, ent tulevikku silmas pidades on see üks võimalikest lahendustest. E-õppe kaudu oleks võimalik kaasata ka õpetajaid Eestist.

Juhtumi-uuring. Eesti keele õpetaja välismaal

Taust

Intervjueeritu on eesti keele õpetajana välismaal tegutsenud juba enam kui 10 aastat ning enne välismaale tööle minemist õpetas ta samuti keelt Eestis. Peamine põhjus kandideerimiseks välismaale tööle eesti keele õpetajaks oli seotud sellega, et intervjueeritut huvitas, milline on välismaal suhtumine eesti keelde, kas see sõltub rahvusest ja mis põhjustel keelt õpitakse. Õpetaja kogemus Eesti koolides enne välismaale minemist näitas, et muu õppekeelega koolides võib motivatsioon eesti keele õppimiseks olla madal, sest oma tulevik seotakse pigem välismaaga kui Eestiga.

Eesti keele õppimise positiivsed mõjud

Kuigi aja jooksul on eesti keele tundide arv nädalas välisriigi koolis vähenenud, püsib huvi eesti keele õppimise vastu ning leidub neid vanemaid, kes toovad spetsiaalselt oma lapse(d) sellesse kooli. Antud piirkonnas on see kool ka ainuke õppeasutus, kus eesti keelt õpetatakse. Kasu eesti keele õpetamisest väljendub selles, et kooli piirkonnast on Eestisse õppima või tööle tulnud palju noori aga ka täiskasvanuid, sest elu Eestis on neile atraktiivne. Täiskasvanud õpivad eesti keelt (eratundides, keeltekoolis) ka selleks, et keelt meelde tuletada, õpetada oma lapselapsi või suhelda oma sugulaste ja lähedastega.

Intervjueeritud õpetaja valmidus ka ise juurde õppida ning end täiendada on suur. Osalemine suvistel täienduskoolitustel Eestis on aidanud erinevate koolide õpetajatega kogemusi vahetada ning ennast erialaselt arendada. Samuti innustab ja motiveerib see enda tööd ja tegevust jätkama.

Keeleõppe omandamist ja läbiviimist soodustavad tegurid

Antud juhtumil on keeleõpe õppijatele tähtis, sest selle taga on sageli soov Eestisse tulla. Keeleõpe on õpetaja hinnangul seda tulemuslikum, mida olulisem see õppijale on. Samuti sõltub see õppimise motiivist (põhjusest), keeleõppele pühendatud ajast ja suhtumisest keeleõppesse. Vähemal määral mängib rolli keeleanne või võimekus keelt omandada, mis ilmneb tavaliselt pigem üksikjuhtumitel.

Positiivseks võib pidada antud juhtumi näitel ka laste suurt huvi ja initsiatiivi keele omandamisel. Keeleõppe atraktiivsust tõstavad lisaks sugulased ja lähedased sõbrad Eestis, nende külastamine ja sage koolivaheaegade Eestis veetmine, samuti keelelaagrites osalemine, aga ka eesti keele ja kultuuriga seotud ürituste (sh külalisesinejatega) läbiviimine koolis.

Vähem tähtis ei ole lapsevanemate tugi keeleõppele ja kodune keel. Ühest küljest on lapsevanematel suur huvi eesti keele õppimise vastu, ent teisalt jääb sageli kodusest toetusest ja lisatööst puudu, sest arvatakse, et koolis õppimisest piisab. Õppematerjalid ning muu õppevara on hästi kättesaadavad olnud. Eesti riigi toetus õpetaja töötasule on oluline tegur keeleõppe õnnestumisel, nagu ka õpetaja sõidutoetus kaks korda aastas Eestis käimiseks.

Keeleõppe võimaldamine antud koolis on seda olulisem, et suure tõenäosusega ei õpetataks ilma Eesti riigi toeta selles koolis ja piirkonnas eesti keelt. Alternatiiv oleks eratundide võtmine ning enda raha eest keeltekoolis osalemine, ent see viiks tõenäoliselt keelehuvi vähenemiseni.

Järeldused ja eksperdi hinnang

Spetsiaalselt välismaale lähetatud eesti keele õpetajate töö toetamine on oluline ka tulevikus. Edaspidi tuleb mõelda, kas ja millistes piirkondades ja koolides on see vajalik ja kui kaua, arvestades rahvuskaaslaste kontsentratsiooni piirkonnas, keeleõppehuvi ja Eestisse pöördumise/naasmise potentsiaali. Antud juhtumi näitel on tänu keeleõppele ja lapsevanemate ning laste endi huvile paljud noored tee Eestisse leidnud. Keelt asutaksegi õppima konkreetsel eesmärgil, et oleks võimalik tulevikus Eestisse tulla. Tänu püstitatud eesmärgile omandatakse keelt kiiremini – keeleõppe tulemuslikkus on suurem. Antud juhtumi näitel on tänu keeleõppele ja lähetatud õpetaja tegevusele keelt õppivate noorte side Eestiga pigem

mõõdukas või tugev. Keeleõpe, eesti keele ja kultuuri tutvustamine muudab inimeste suhtumist Eestisse ning annab perspektiivi, tekitab huvi Eesti vastu.

Ekspert selgitas, et rahvuskaaslaste programmi raames on välismaale saadetud neli õpetajat[141], seega juhtumis kirjeldatud õpetaja kogemust on võimalik kõrvutada teiste lähetatud õpetajate kogemusega. Antud juhtumi näitel on eksperdi arvates eripärane õpetaja pikk töötamisperiood välisriigis. Senine eksperdi praktika on näidanud, et õpetajate peamine motivatsioon välismaale tööle asumisel on sageli endale uute väljakutsete otsimine ja enda proovile panemine.

Ekspert selgitas, et eestlaste kontsentratsioon maailmas on muutumas: idapoolne diasporaa pigem kahaneb, läänepoolne aga kasvab jõudsasti. Uusi täiskohaga õpetajaid pole lähitulevikus kavas välismaale saata. Hariduskomisjon on aga õpetuse tõhustamiseks algatamas uusi, alternatiivseid projekte – praktikantide saatmist koolidesse, kus laste suure arvu tõttu on selleks vajadus ja kus õpetajad on valmis praktikante juhendama. Esimese pilootprojekti raames saadeti kaks alusõpetuse üliõpilast Helsingi lasteaeda. Suure tõenäosusega on järgmised praktikakohad Euroopa koolid. Nendes õppeasutustes õppivate laste vanemad on sageli lähetuses, st suure tõenäosusega pöördutakse peredega Eestisse tagasi ning välismaal viibimine on ajutine. Nende õpilaste side Eestiga on tugev. Samal ajal on eksperdi arvates idast Eestisse sõit keerulisem ja kallim, seetõttu on ka side nõrgem. Ekspert selgitas, et kõik koolid, kuhu on rahvuskaaslaste programmi raames õpetaja saadetud, on sealsetes piirkondades ainukesed eesti keele õpet pakkuvad õppeasutused. Kirjeldatud kool ja õpetaja tegevus on eksperdi hinnangul erandiks ses mõttes, et üldjuhul teiste sarnaste koolide näitel ei tule hiljem paljud Eestisse edasi õppima.

Sarnaselt õpetaja arvamusele, leiab ka ekspert, et väga oluline keeleõppe tulemuslikkust mõjutav tegur on võimalus suhelda oma Eestis elavate sugulaste ja vanavanematega, kusjuures see kehtib kõikide eesti keele õpetust pakkuvate õppeasutuste, nii pühapäevakoolide kui eesti keele kallakuga koolide puhul. Lapsed, kellel on võimalus sagedamini Eestis käia, on palju motiveeritumad keelt õppima. Üheks oluliseks keeleõpet soodustavaks teguriks on eksperdi hinnangul ka vanemate tugi ja arusaam, et eesti keelt on oluline säilitada ja/või õppida. Õpetajate tagasiside on näidanud, et lapsi innustab eesti keelt ja kultuuri õppima osalemine laagrites ja teistes koostööprojektides Eesti koolidega (ka selle kooli ja õpetaja tegevuse näitel).

Lisaks tõi ekspert välja, et Eesti riigi ametnike külaskäigud koolidesse on suure tähtsusega, sest need näitavad kooli juhtkonnale, lapsevanematele ja õpetajale, et Eesti riik peab eesti keele õpetamist piirkonnas elavatele rahvuskaaslastele oluliseks. Igasugused kontaktid Eestiga on olulised, ka õpetamisega otseselt mitte seotud Eestist tulnud inimeste külaskäigud koolidesse on laste õpimotivatsiooni mõjutavaks teguriks: lapsed näevad, et selles keeles on võimalik suhelda ka teiste inimestega kui vanemad ja õpetaja(d).

Eksperdi kogemuse kohaselt peavad suvist koolitust vajalikuks nii õpetajad kui ka väliseesti koolide ja seltside haridusküsimustega tegelejad Eestis. Ettekannete pidajaid on koolid hiljem endale töötube/ettekandeid tegema kutsunud. Suvisel koolitustel osalevad ka väljaspool Euroopat tegutsevad õpetajad.

3.3 Eesti keelt õppinud laste vanemad

Taust

Küsimustikule vastas 505 lapsevanemat, neist 93% naised ja 7% mehed. Valdavalt (87%) oli küsitlusele vastanud lapsevanematel Eesti kodakondsus. Muu kodakondsusena märgiti USA (20 vastajat), Kanada (7), Rootsi (6), Saksamaa (5), Soome (5), Venemaa (4), Norra (2), Prantsusmaa (2), Itaalia (1) ja Iirimaa (1) kodakondsust. Suurem osa märkis laste arvuks 1–3 ning 7% enam kui kolm (joonis 48). Sealjuures levinuim laste arv oli kaks, seejärel üks ning siis kolm.

[141] Juhtumi kommenteerimisel ajal on neid tööle jäänud kolm.

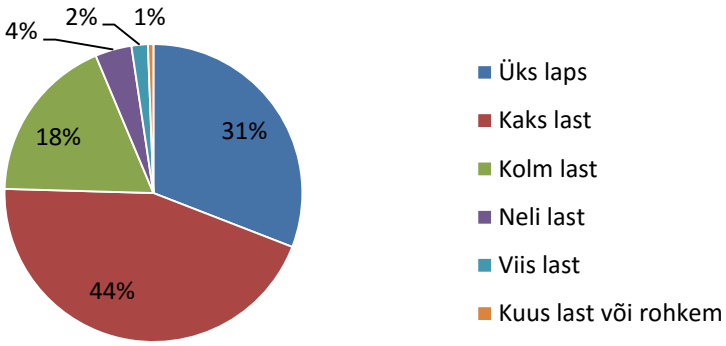

Joonis 48. Lapsevanemate laste arv (osakaal %, n=505)

Suurem osa vastajaist (94%) oli sündinud Eestis. Mujal sündinud vastajatest (kokku 28) kolmandik oli sündinud USA-s ning veerand Venemaal. Muudeks sünniriikideks märgiti veel Kanada, Rootsi, Belgia, Iirimaa, Läti, Portugal, Saksamaa, Suurbritannia ja Valgevene. Väga vähesed ehk ca 3% kolisid Eestist esmakordselt ära enne 1992. aastat (joonis 49). Ülejäänud vastajad jagunesid küllaltki võrdväärselt kolme perioodi vahel: Eesti Vabariigi taasiseseisvumisest kuni EL-iga ühinemiseni (1992–2003); EL-iga liitumisest kuni 2008. aasta lõpuni, mida võib analüüsi läbiviimise aja seisuga lugeda uussisserändajate definitsiooni piiriks ja mis laias laastus ühtib majanduskriisi mõjude jõudmisega tööturule; ning alates 2009. aastast Eestist lahkunud ehk uussisserändajad.

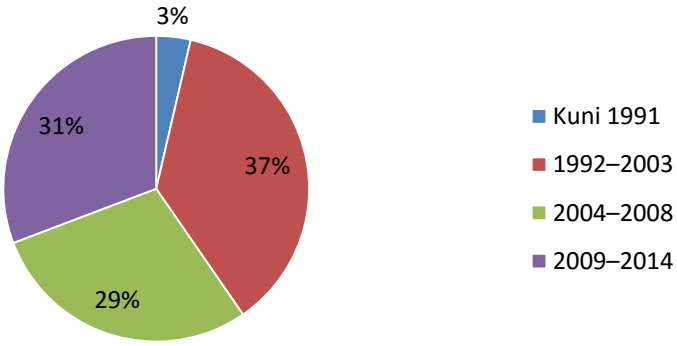

Joonis 49. Lapsevanemate esimest korda Eestist ära kolimise aasta (osakaal %, n=468)

Välismaale lahkumise põhjused

Levinumad Eestist ärakolimise põhjused veebiküsitluse põhjal olid oma **silmaringi avaradamise soov** (38%), **välismaalasest abikaasa/elukaaslase olemasolu** (28%) ning **soov saada suuremat palka** (22%). Küllalt paljud tundsid pettumust Eesti elus ja soovisid seetõttu ära minna (15%), kuid olulisteks teguriteks olid ka välismaale õppima minek, soov omandada võõrkeel või (parema) töö otsingud. Vaid üksikud lahkusid Eestist pagulasena, religiooni või tervisega seotud põhjustel või koos oma vanematega, kes kolisid teise riiki elama (joonis 50).

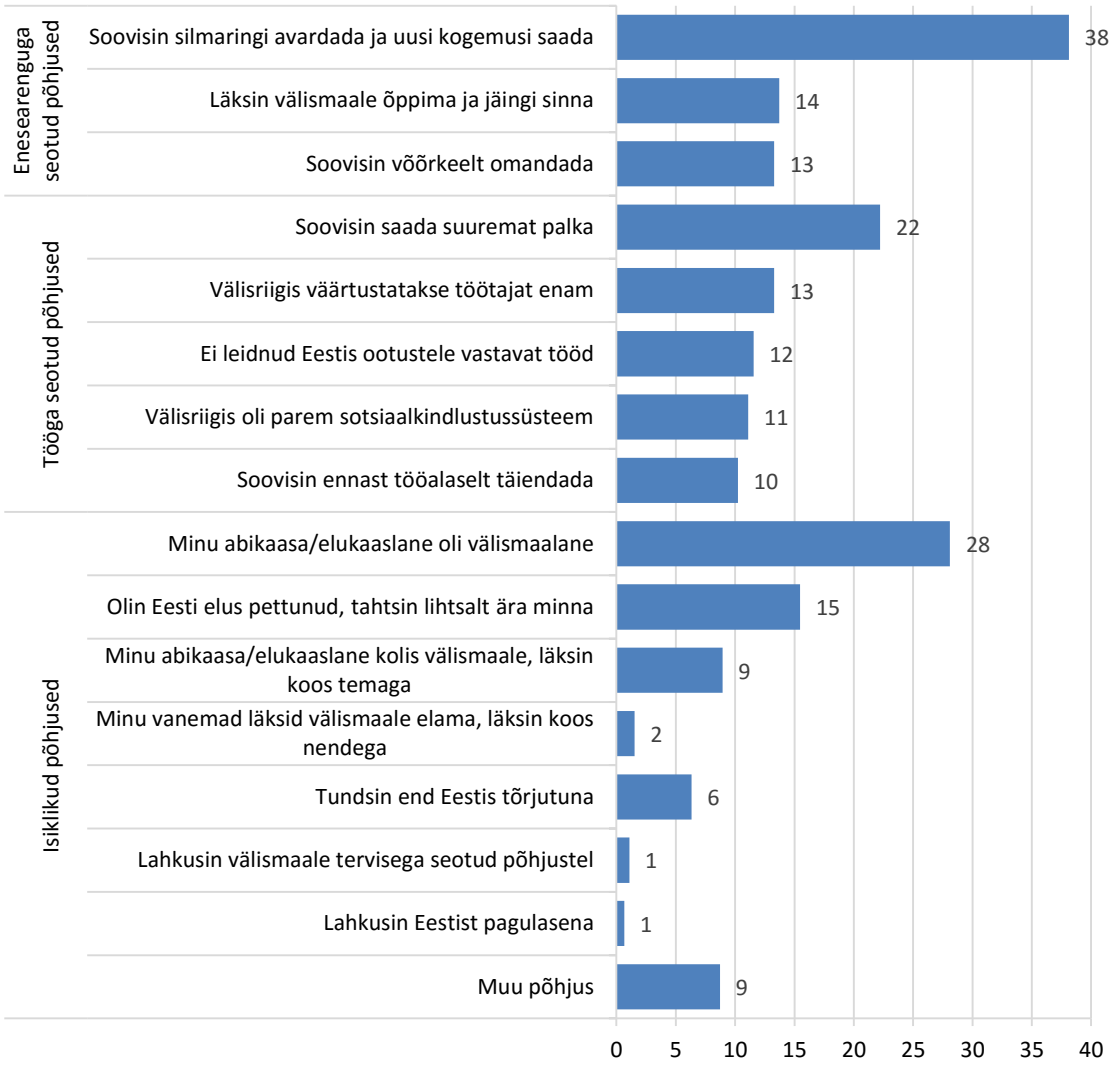

Joonis 50. Lapsevanemate Eestist ära kolimise põhjused (osakaal %, n=459)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Eelnev on hästi kooskõlas ka intervjuudes kirjeldatuga, kust selgus, et enamasti on välismaale elama suundunud Eestis sündinud ja kasvanud naised (välismaale läinud naiste ja meeste osakaale ei ole võimalik intervjuude põhjal hinnata), kes esialgu on läinud välismaale õppima või võõrkeeleoskust parandama ning kohtunud seal oma tulevase välismaalasest elukaaslase või abikaasaga. Kooselu alustades on Eesti asemel otsustatud ühine kodu rajada pigem välisriiki. Mõnedel juhtudel on eestlannad tutvunud välismaalasest elukaaslasega välisriigis töölähetuses käies või tööalastel kohtumistel Eestis. Välismaale elama asumise põhjustena võib intervjuude põhjal välja tuua õpingute lõpetamise või katkestamise Eestis, välisülikooli õppima asumise, välismaalasega abiellumise ja Eesti külma ning pimeda kliima.

Muudest põhjustest toodi veebiküsitluses sagedamini välja soov võimaldada oma lapsele paremat haridust, hea tööpakkumise saamine, välismaal lapsehoidjaks hakkamine, aga ka korruptsiooni tajumine Eestis. Osa vastajaist andis oma lahkumise põhjus(t)ele ka täpsema kommentaari – lahkumine oli seotud näiteks **nii igapäevase hakkamasaamise, eneseteostusvõimaluste puudumise kui ka tajutavate**

negatiivsete hoiakutega Eesti ühiskonnas. Korduvalt viidati koolikiusamisele, inimeste negatiivsele suhtumisele ja käitumisele teiste inimeste suhtes, aga ka eesmärkide puudumisele Eesti riigi juhtimisel.

> *„Kui sul ikka pole mõni päev lastele kodus süüa anda, siis ikka hakkad tõsiselt mõtlema, kas ikka on see õige elu lastele ja endale. Abi küsimine Eestis täitsa mõttetu tegevus." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Eestis ei olnud tagatud puudega lapse õigus haridusele ja võrdsetele võimalustele – paljudel puuetega lastel ei ole võimalik Eestis omandada haridust koduvallas või saada KOV-i poolt korraldatud või täies osas hüvitatud igapäevast transporti." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Eestis polnud 1998 võimalik minu valitud eriala kõrgkoolis õppida." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Eestis on teadus alarahastatud." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Kolisin esimest korda ära õppima ja tulin pärast õpingute lõppu tagasi. Teist korda kolisin ära siis, kui abiellusin. Kooli ajal olin koolikiusatud ja kui olin mõni aeg välismaal elanud, sain aru, kui palju mind Eestis elamine ahistas." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Suuri peresid ei väärtustata Eestis, lapsi koolis mõnitatakse ja seda õpetajate tasemel... Mul oli hea töö, kõrgharidus, aga igal pool pidin ma käima tõestamas, et kui peres on 5 last, siis nad mitte ei ole asotsiaalsest perest... väga kurb." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Küsitlusele vastamise ajal elas enam kui kolmandik vastajatest Soomes (joonis 51). Kümnendik elas USA-s ning pea sama suur osa nii Ühendkuningriigis kui Saksamaal. Järgnesid Norra, Rootsi, Iirimaa, Prantsusmaa ja Belgia (4–5%); Luksemburg, Itaalia, Taani ja Kanada (2–3%) ning seejärel Eesti (samuti 2%). Muudes riikides elas kokku 6% vastajatest – Hollandis, Venemaal, Šveitsis, Hispaanias, Türgis, Leedus, Araabia Ühendemiraatides, Austraalias, Ungaris, Tuneesias, Portugalis, Lätis ja Jaapanis.

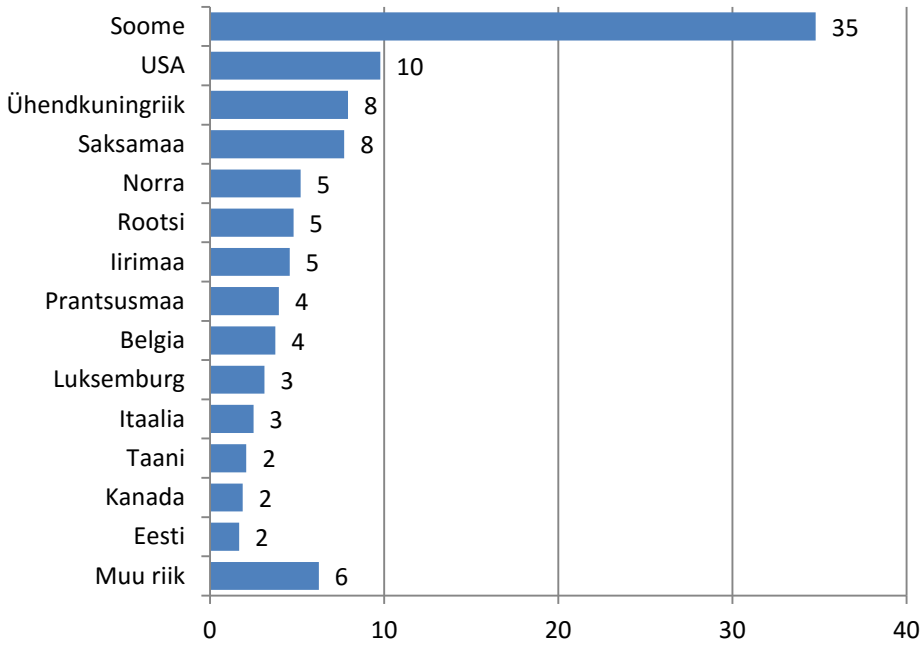

Joonis 51. Lapsevanemate praegune elukohariik (osakaal %, n=480)

Eestisse naasmise võimalikkus ja põhjused

Need, kes elasid vastamise ajal Eestis (8 vastajat), märkisid üles ka peamised tegurid, mis mõjutasid nende otsust Eestisse tulla. Levinuimad põhjendused olid **perekond ja/või sugulased Eestis ning vastaja enda eelistus elada Eestis** (kumbagi märkis 4 vastajat). Veel märgiti soovi, et lapsed käiksid Eesti koolis, Eestis elavaid sõpru ja tuttavaid, Eestit kui oma laste sünnikohta, paremaid töö leidmise võimalusi võrreldes välisriigiga, eneseteostusvõimalusi, välismaale mineku eesmärgi täitumist ning lapse eesti keele oskuse halvenemist.

Kolmveerand vastajatest tavatseb koos perega Eestit külastada **vähemalt kord aastas**, (joonis 52). Veidi vähem kui viiendik käib koos perega Eestis harvemini kui kord aastas ning 7% kord kuus või sagedamini.

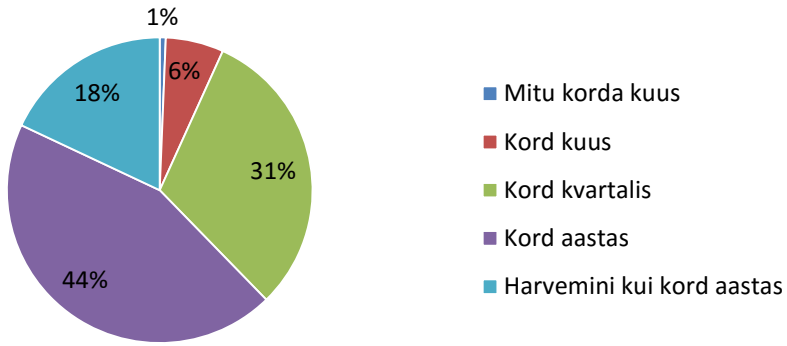

Joonis 52. Lapsevanemate perega Eestis käimise sagedus (osakaal %, n=472)

Suurem osa vastajatest (60%) ei osanud öelda, kas nad tulevad kunagi Eestisse tagasi (joonis 53). Ligikaudu iga viies vastaja plaanib kindlasti tagasi tulla, sealjuures neist enamik koos perega, samas kui viiendik ei plaani enam kunagi Eestisse naasta.

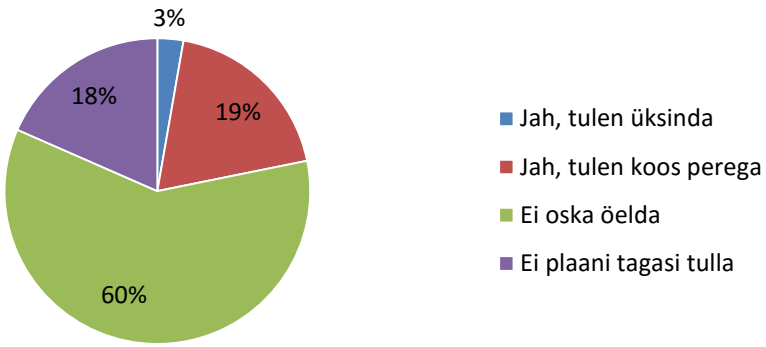

Joonis 53. Lapsevanemate plaan tulla kunagi Eestisse tagasi (osakaal %, n=472)

Tulevikus Eestisse üksinda naasta kavatsejad kommenteerisid korduvalt, et teevad seda siis, kui lapsed on suureks kasvanud ja iseseisvunud.

> *„Lapsed ei oska heal tasemel eesti keelt, nad on täielikult vastu Eestisse kolimise suhtes ja vanem poeg ütleb, et Eesti palgad on väiksed." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Saan tagasi tulla Eestisse alles siis, kui lapsed minust finantsiliselt sõltumatud on. Kolme lapsega ei oleks meil Eestis mitte mingisuguseid normaalseid elamisvõimalusi." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Ka koos perega naasta kavatsejatest plaanib osa teha seda alles siis, kui lapsed on suureks kasvatatud; teised samas soovisid, et lapsed saaksid käia Eestis koolis. Peamine põhjendus oli, et Eesti on ikkagi kodu ja kodune, seal on sõbrad ja sugulased.

> *„Abikaasaga pensionipõlve pidama. Võib-olla ka varem, aga mitte enne kui lapsed koolitatud ja oma elutee leidnud." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Sooviks, et lapsed saaksid Eestis koolis käia ja Eesti eluga paremini seotud olla." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Sest mul on kõrini immigrandistaatusest." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Sooviksin elada Eestis, kui suudaksin Eestis endale ja lastele äraelamist võimaldada." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Need, kes ei osanud öelda, kas plaanivad Eestisse naasta, avaldasid sageli muret, et endal ja/või välismaalasest elukaaslasel/abikaasal läheks raskeks Eestis sobivat tööd leida. Tihti mainiti, et tagasituleku otsus sõltub sellest, millised majanduslikud tingimused Eestis tulevikus on, kuid oluliseks peeti ka ühiskonnakorraldust ja suhtumist Eestis. Osa vastajaid leidis, et nende praegune elu on hea ja stabiilne ning nad ei taha võtta riski, et Eestisse tagasi kolimine seda muudab. Mõned olid kahtleval seisukohal laste tõttu – nad kas ei soovinud katkestada nende kooliteed asukohariigis või kartsid, et lapsi ei võeta Eestis omaks (võimalikele kohanemisraskustele viitasid ka intervjuud õpetajatega, vt peatükk 6.1) või ei ole neil nii häid võimalusi kui mujal. Rolli mängib ka sotsiaalne võrgustik, mis on praegusesse asukohariiki tekkinud.

> *„Arvatavasti ei, sest lapsed on siin sündinud ning siin kohanenud. Teiseks ei ole minu abikaasa eestlane (kuigi eesti keele oskustega). Kolmandaks läheks mul raskeks Eestis erialase töö otsimisega (siin kindel koht olemas)." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Sooviks väga, aga abikaasal oleks Eestis raske erialast tööd leida ning elu oleks seetõttu närvilisem ja majanduslikult vähem kindlustatud. Perena on Saksamaal lihtsalt parem elada." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Eesti pole eriti välismaalastesõbralik." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Ise sooviksin tulla Eestisse, aga kuna lapsed käivad koolis Soomes, ei taha nende haridusteed väga segaseks muuta. Kujutan ette, et pensionipõlve veedan Eestis." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Mu elukaaslane ei soovi Eestis elada. Luksemburgis elades saan küllalt sageli Eestis käia, samuti on siin suur eesti kogukond." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Tahame tulla lapse pärast, sest arvame, et tal oleks Eestis toredam lapsepõlv (suur pere ja maakodu), ja ma tahan, et temast kasvaks eestlane. Samas on me pere hetkel õnnelik ja ma kardan, kuidas suurem muutus võib seda mõjutada." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Vastajad, kes tagasi tulla ei plaani, tõid põhjenduseks peamiselt selle, et nende elu, töö ja pere on asukohariigis. Mitmed olid arvamusel, et neil endal või nende välismaalasest elukaaslasel/abikaasal ei

oleks Eestis võimalik (erialast) tööd leida. Samuti toodi välja suhteliselt nõrgem sotsiaalne kaitse Eestis võrreldes asukohamaaga, ebameeldiv kliima ning riiklik julgeolek. Sarnastele aspektidele (nõrk sotsiaalkaitsesüsteem sh tervishoid ja pension, madal elatustase ja kehv kliima) juhiti tähelepanu ka lapsevanematega läbi viidud intervjuudes.

> *„Kodu on siin ja lapsed siin sündinud ja kasvanud." (lapsevanem, veebiküsitlus)*
>
> *„Abikaasa ei ole eestlane, ise ei tunne end enam kultuuriliselt samana kui kodueestlased." (lapsevanem, veebiküsitlus)*
>
> *„Eestis ei hinnata lapsi ja vanainimest ega maksta korralikku palka; ega riigilt saa abi, kui peaks nt töötuks jääma." (lapsevanem, veebiküsitlus)*
>
> *„Mul ei ole seal enam sugulasi. Siin on töö, pere, sotsiaalne võrgustik." (lapsevanem, veebiküsitlus)*
>
> *„Pigem kolime soojemasse kliimasse, et tervis korras oleks." (lapsevanem, veebiküsitlus)*
>
> *„Venemaa suurenenud sõjalise kallaletungi ohu tõttu Eestile." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Sarnaselt veebiküsitluses välja toodule rõhutati intervjuudes korduvalt välismaalasest abikaasa/elukaaslase raskendatud võimalusi Eestis (erialase) töö saamiseks ja nende üldjuhul kehvemat eesti keele oskust, mis samuti takistab Eesti tööturul rakenduse leidmist. Lisaks tähendaks Eestisse pöördumine suure tõenäosusega elatustaseme langust. Intervjueeritud lapsevanemad tajuvad ka seda, et muust rahvusest inimestesse ei suhtuta Eestis hästi. Tagasipöördumist mõjutavate positiivsete tegurite all toodi välja laste eesti keele oskust ja nende võimalust jätkata õpinguid Eesti koolis. Ühe intervjueeritud lapsevanema sõnul on tema side Eestiga aastate jooksul nõrgenenud, ta ei tunne ennast Eestis enam koduselt ning üldises plaanis oleks tema hinnangul lihtsam kolida mõnda teise välisriiki kui Eestisse tagasi.

Intervjuudes leidis kinnitust ka veebiküsitluses mainitud eestlaste negatiivne suhtumine ja käitumine teiste inimeste suhtes sh tagasipöörduvatesse rahvuskaaslastesse. Intervjueeritud lapsevanemad selgitasid, et sageli arvatakse, et nad on ainult raha pärast välismaale läinud ja tulevad tagasi ainult siis, kui välismaal enam hakkama ei saa (ebaõnnestutakse) või kui tullakse tagasi, siis leitakse, et neil ei ole õigus mingeid hüvesid saada, sest nad ei ole riigile makse maksnud ning selle asemel, et Eestisse tagasi tulla, võiksid nad välismaale jäädagi.

Intervjueeritud lapsevanemate naasmist Eestisse mõjutavad eelkõige Eestiga säilinud sidemed ning enda tunnetamine eestlasena. Veebiküsitlusele vastanud, kes kavatsevad Eestisse tagasi tulla, märkisid selle peamisteks mõjuriteks kõige sagedamini, et nende **perekond ja/või sugulased elavad Eestis** (69%) (joonis 54) või et nad lihtsalt **eelistaksid elada Eestis** (62%). Küllalt sageli vastati ka, et sõbrad ja tuttavad on peamiselt Eestis (42%); sooviti, et lapsed käiksid Eestis koolis (33%) või sooviti anda oma panus Eesti riigi arengusse ja heaolusse (24%). Vaid üksikud tõid põhjuseks töö lõppemise välismaal, soovi Eestis haridust omandada või selle, et Eestis on neil paremad töötingimused; ning mitte keegi ei märkinud peamiste tegurite hulgas seda, et Eestis oleks neil paremad tööleidmise võimalused kui välismaal. Veebiküsitluse tulemused on üldiselt kooskõlas ka intervjuudes kirjeldatuga. Intervjueeritud lapsevanemate hulgas on nii neid, kes on mõelnud Eestisse tagasitulekule, kui ka neid, kes teavad, et nad ei kavatse Eestisse tagasi tulla. Tagasituleku positiivsete aspektidena toodi intervjuudes välja võimalus olla rohkem koos oma lähedaste ja tuttavatega, seda juhul, kui suhted Eestis elavate lähedastega on säilinud. Erinevalt

veebiküsitlusest leiti intervjuudes ka seda, et Eestis on võimalik head palka saada ning võimalused Eestis töötamiseks on avatud.

Muude põhjuste all vastati veebiküsitluses korduvalt, et Eestis tahetakse veeta pensioni- ja/või vanaduspõlve või soovitakse tugevdada oma laste sidet Eestiga. Sarnaselt veebiküsitluse tulemustele, oldi intervjuudes pigem nõus lühiajaliselt (nt puhkused, pühad, tähtpäevad) Eestisse reisima, kuid mitte alatiseks tagasi tulema.

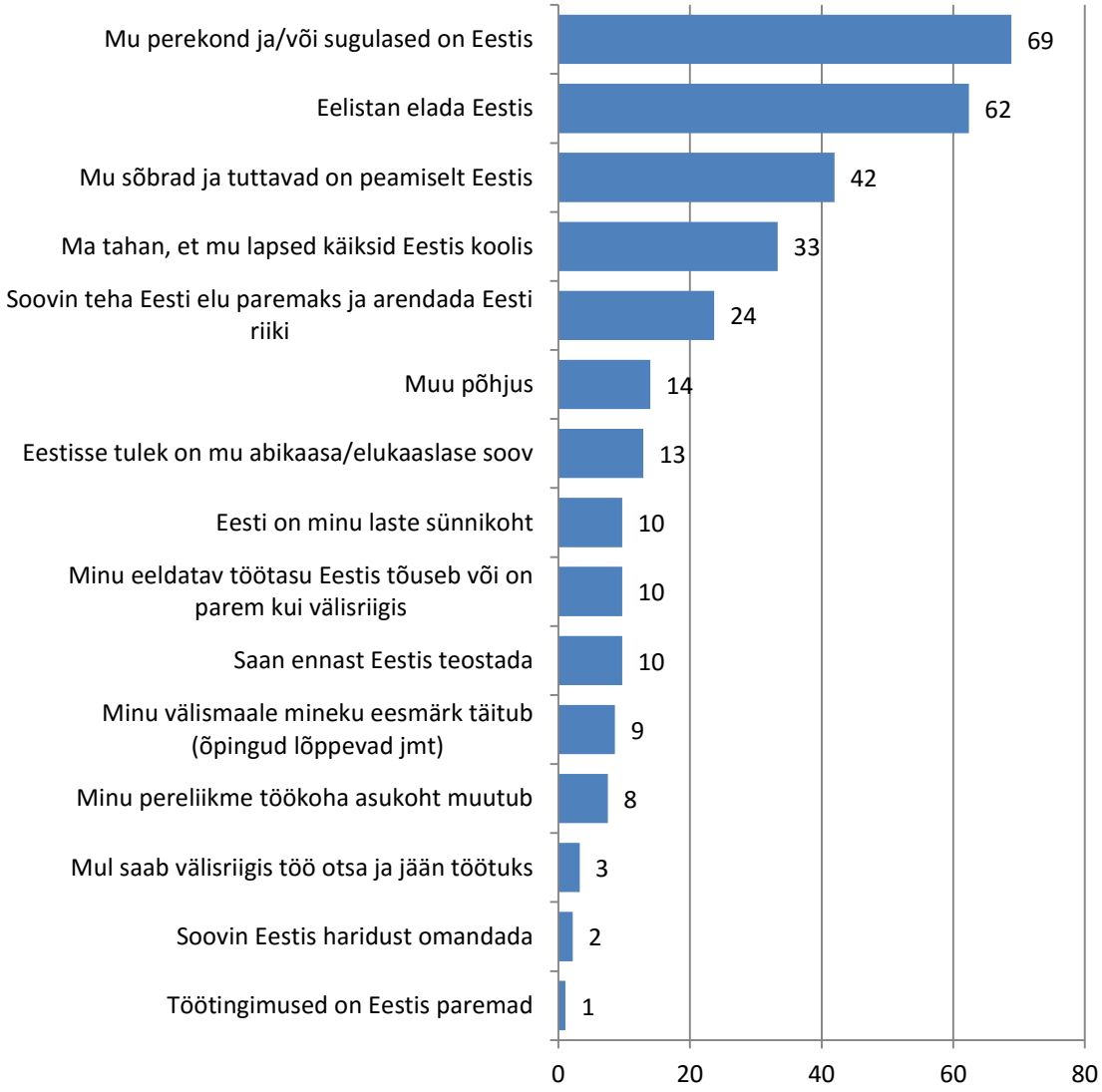

Joonis 54. Lapsevanemate Eestisse tagasituleku otsust mõjutavad tegurid (osakaal %, n=93)
Märkus: Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist tegurit

Vastajate lapsed

Lapsevanematelt paluti andmeid nende laste sünniriigi, kodakondsuse, kodus(t)e keel(t)e ja eesti keele õppimise kohta. Vastata sai kuni viie lapse kohta (enam kui viis last oli vaid 1%-l vastajaist, vt ülalpool) ja kokku edastati andmeid 906 lapse kohta. Neist 41% oli sündinud Eestis ning 59% muus riigis (joonis 55). Eestis sündinute osakaal oli keskmisest tunduvalt kõrgem 19-aastaste ja vanemate laste hulgas (79%), ent üsna madal kuni 4-aastaste laste hulgas (18%) – need erinevused olid ka statistiliselt olulised ja näitavad

seost väljarände ajaga. 5–18-aastaste hulgas oli Eestis sündinute osakaal keskmiselt (44%). Intervjueeritud lapsevanemad (peamiselt emad) on välismaal elanud 8–20 aastat ja seetõttu on enamik intervjueeritute lastest sündinud välismaal. Üks intervjueeritud emadest võttis välismaale kaasa Eestis sündinud lapse varasemast kooselust, teine läks välismaale üksikvanemana koos kahe Eestis sündinud lapsega, nüüd on perre lisandunud veel üks välisriigis sündinud laps. Lapsed on erinevas vanuses (1,5–15 aastat).

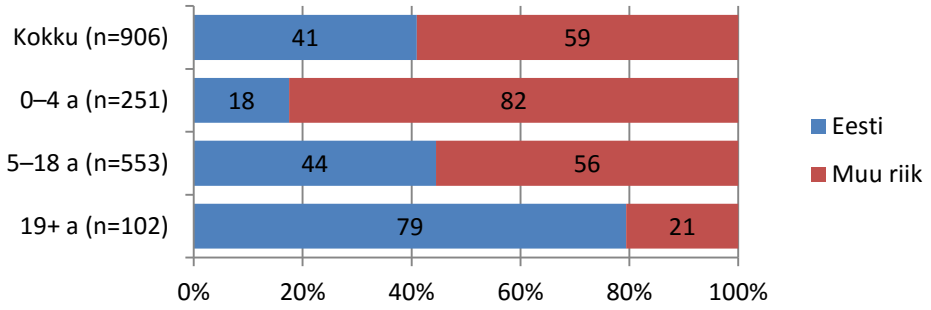

Joonis 55. Vastajate laste jagunemine sünniriikide vahel (osakaal %, n=906)

Väljaspool Eestit sündinud laste sünniriigi jaotus on kooskõlas küsitlusele vastanud lapsevanemate uue elukohariigi jaotusega (joonis 51), mistõttu oli laste hulgas kõige levinum sünniriik Soome, umbes viiendik kõigist lastest (joonis 56). Soome oli levinuim sünniriik ka igas vanuserühmas eraldi. Soomele järgnesid USA ning seejärel Ühendkuningriik ja Saksamaa, kus kokku oli sündinud vastavalt 12%, 9% ja 9% kõigist lastest. Vanuserühmade kaupa on järjestus erinev[142]. Kuni 4-aastaste hulgas järgnesid Soomele Ühendkuningriik, Saksamaa, Iirimaa, Belgia ja Prantsusmaa; 5–18-aastaste hulgas USA, Rootsi, Saksamaa, Norra ja Ühendkuningriik; 19-aastaste ja vanemate laste hulgas aga USA, Norra, Kanada ja Itaalia. Muudest sünniriikidest märgiti ära veel Venemaa, Holland, Ungari, Türgi, Läti, Hispaania, Šveits, Singapur, Poola, Jaapan, Araabia Ühendemiraadid ja Austraalia.

[142] Vaatluste vähesuse tõttu 19+ vanuserühmas ei olnud võimalik testida rühmadevaheliste erinevuste statistilist olulisust.

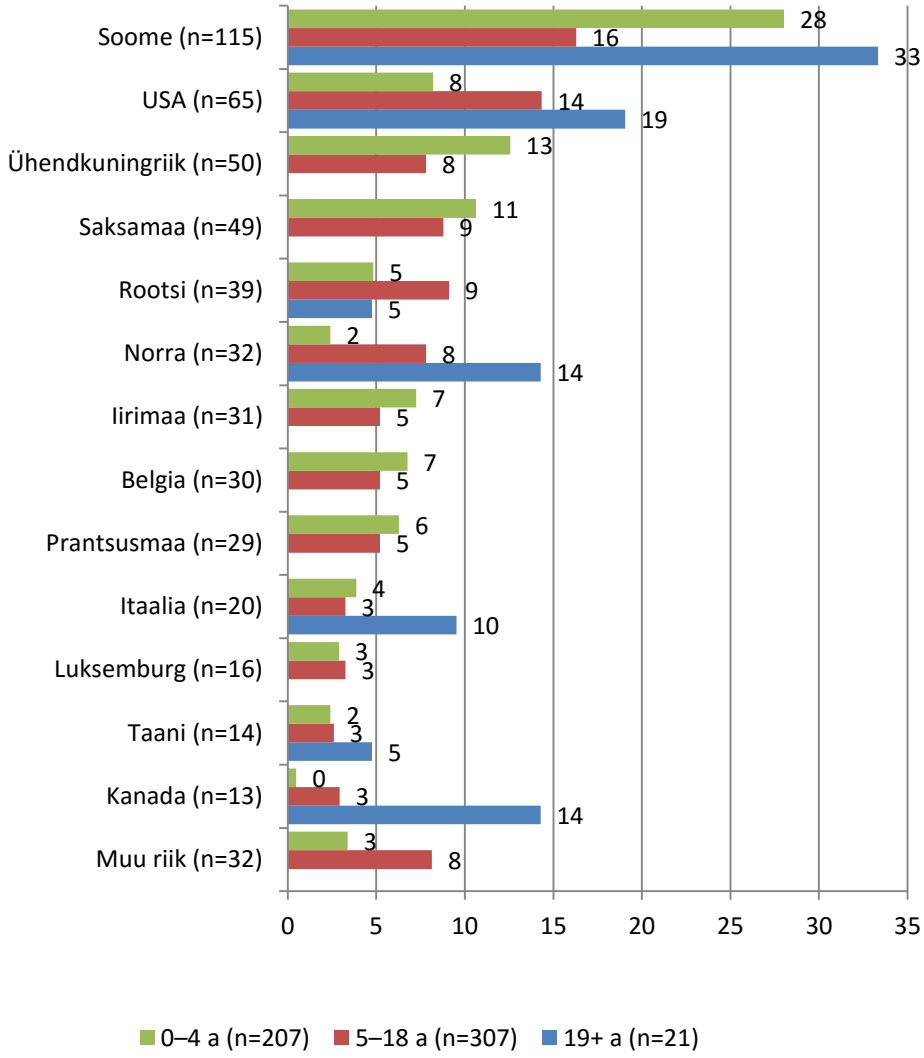

Joonis 56. Vastajate laste sünniriik, kui laps ei ole sündinud Eestis (osakaal %, n=535)

Kokku oli 80% lastest Eesti kodakondsusega (joonis 57); sealjuures 45% ainult Eesti ning 35% nii Eesti kui muu riigi kodakondsusega[143]. Tõuseb esile, et **19-aastaste ja vanemate hulgas oli nooremate rühmadega võrreldes tunduvalt suurem ainult Eesti kodakondsusega laste osakaal**. **20% kõigist lastest ei oma Eesti kodakondsust**, sealjuures oli **nende osakaal keskmisest pisut suurem kuni 4-aastaste hulgas** ning pisut väiksem 5–18-aastaste hulgas. Erinevused vanuserühmade vahel olid statistiliselt olulised ja peegeldavad seost riigist väljarände ajaga ning on seotud lapse sündimisega välisriigis.

[143] Kehtiv kodakondsusseadus sätestab, et Eesti kodanik ei või olla samal ajal mõne muu riigi kodakondsusega. Isik, kes omandab sünniga mõne muu riigi kodakondsuse, peab 18-aastaseks saamisel kolme aasta jooksul loobuma kas Eesti või oma sünniriigi kodakondsusest.

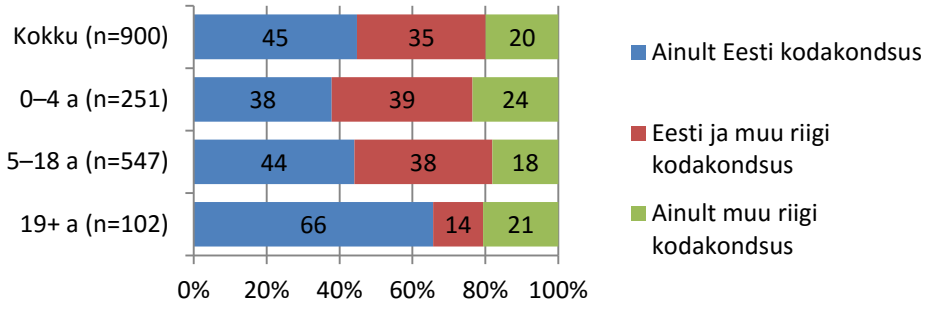

Joonis 57. Vastajate laste kodakondsus (osakaal %, n=900)

Neil lastel, kellel on mõne muu riigi kodakondsus (sh nii ainsa kui ka teise kodakondsusena), joonistusid vanusegruppide vahel välja märgatavad erinevused selle vahel, mis riigi kodakondsus neil sagedamini on (joonis 58). Kuni 4-aastaste hulgas olid küllaltki sarnaste osakaaludega[144] levinumad Saksamaa, Ühendkuningriigi, Soome, Prantsusmaa, USA ja Iirimaa kodakondsus (10–14%). 5–18-aastaste hulgas oli levinuim USA kodakondsus (16%), millele järgnesid Soome (13%) ning seejärel Rootsi, Norra ja Saksamaa kodakondsus. 19-aastaste ja vanemate hulgas oli kaugelt kõige levinum Soome kodakondsus (26%), millele järgnesid USA (14%) ning seejärel Norra, Kanada ja Saksamaa kodakondsus (9–11%).

[144] Osakaal on arvutatud eelmises küsimuses kategooriatesse „Eesti ja muu riigi kodakondsus“ ja „ainult muu riigi kodakondsus“ kuulunute summast.

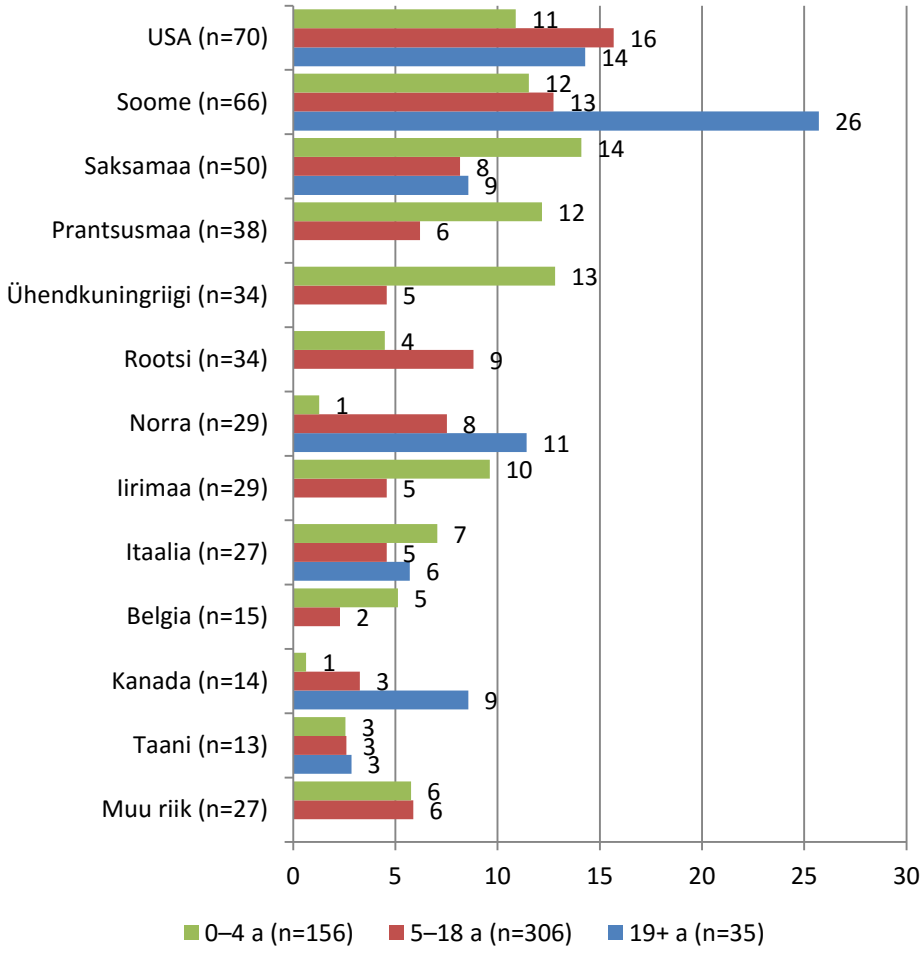

Joonis 58. Vastajate laste kodakondsus, mis ei ole Eesti kodakondsus (osakaal % vanuserühmast, n=446)

Enamikul lastest oli **vähemalt üheks koduseks keeleks eesti keel** (joonis 59). Sealjuures 38% laste kodudes räägiti ainult eesti keelt, 49% laste kodudes lisaks eesti keelele veel üht või mitut keelt. 13% laste koduste keelte hulka eesti keel ei kuulunud. Ka intervjuud lapsevanematega kinnitasid, et kodus räägitakse sageli kahte kuni kolme keelt. Kuigi eesti keel on samuti üheks koduseks keeleks, kasutavad seda omavaheliseks suhtluseks ainult üks vanem (enamasti ema) ja laps, samal ajal kui teine lapsevanem sageli eesti keelt üldse ei räägi. Vanuserühmade kaupa ilmnes veebiküsitluses statistiliselt olulisi erinevusi – kuni 4-aastaste hulgas oli keskmisest vähem nii lapsi, kelle kodus räägiti ainult eesti keelt, kui ka lapsi, kelle kodus eesti keelt üldse ei räägitud. 19-aastaste ja vanemate hulgas see-eest oli olukord vastupidine ning nii ainult eestikeelseid kui ka ainult muukeelseid kodusid oli keskmisest tunduvalt rohkem.

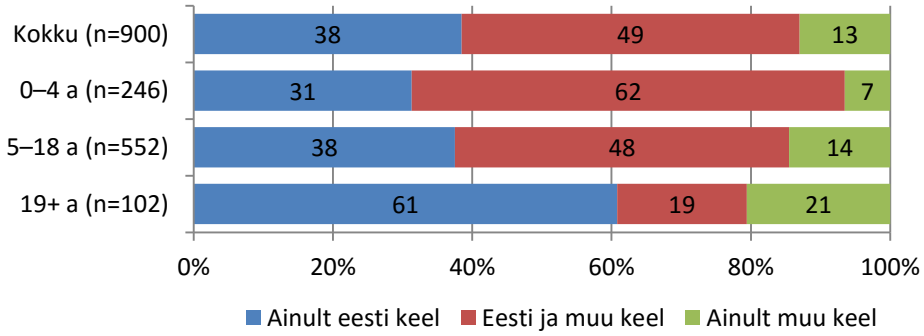

Joonis 59. Vastajate laste kodune keel (osakaal %, n=900)

Eesti keele järel oli ülekaalukalt levinumaks koduseks keeleks **inglise keel** (joonis 60), seda kõigis vanuserühmades[145]. Laste muu kodune keel on tugevalt seotud nende elukohariigi ja sealse(te) riigikeel(t)ega. Sagedasemad keeled peale inglise keele olid vanuserühmade kaupa samad, kuigi järjestus mõnevõrra erines – soome, prantsuse ja saksa keel. Muudest keeltest, mida joonisel ei ole välja toodud, märgiti veel ära türgi, leedu, flaami, ungari, rumeenia, makedoonia, läti, luksemburgi, urdu, jaapani, gaeli, aserbaidžaani ja araabia keel.

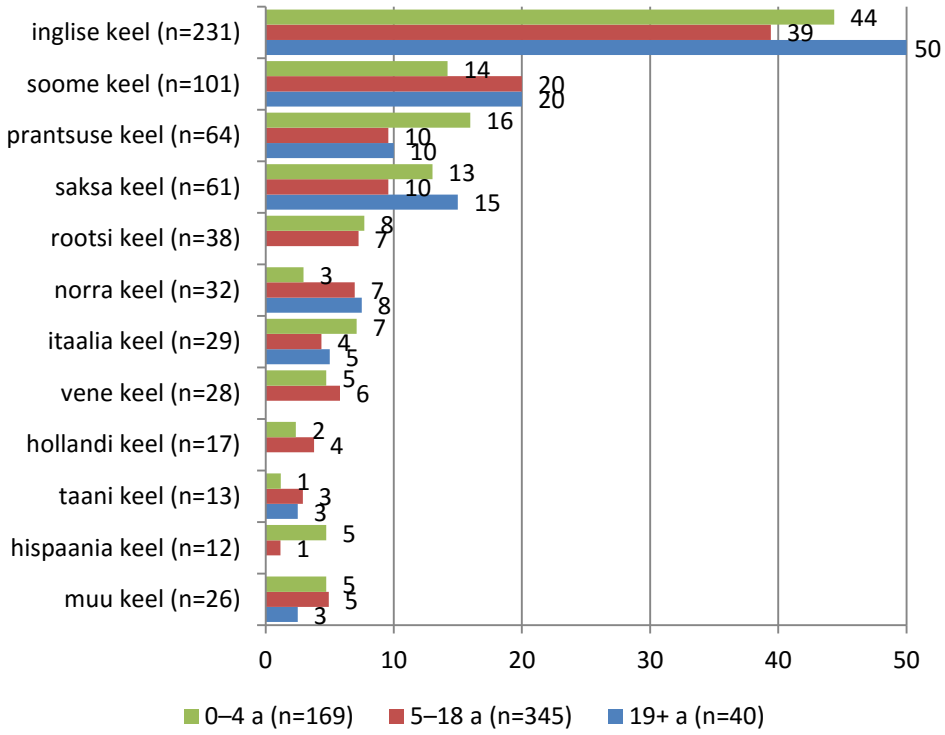

Joonis 60. Vastajate laste kodune keel, mis ei ole eesti keel (osakaal % vanuserühmast, n=652)
Märkus: vastuste arv on suurem kui laste arv, kelle kodudes räägiti mõnd muud keelt peale eesti keele, kuna mõnes kodus räägiti 3–4 keelt

[145] Osakaal on arvutatud eelmises küsimuses kategooriatesse „Eesti ja muu keel“ ja „ainult muu keel“ kuulunute summast.

Enamik lastest (68%), kelle kohta lapsevanemad andmeid edastasid, olid õppinud eesti keelt (joonis 61). Vanuserühmades oli aga eesti keelt õppinud laste osakaal märgatavalt erinev ning kahanes vanuse järjekorras. Kui 19-aastastest ja vanematest lastest oli eesti keelt õppinud 86%, siis 5–18-aastastest 73% ning 0–4-aastastest 50%. See on ootuspärane, arvestades, et lapsed ei pruugi kuigi noorelt eesti keele tundides osalema hakata, isegi kui nende kodus eesti keelt räägitakse.

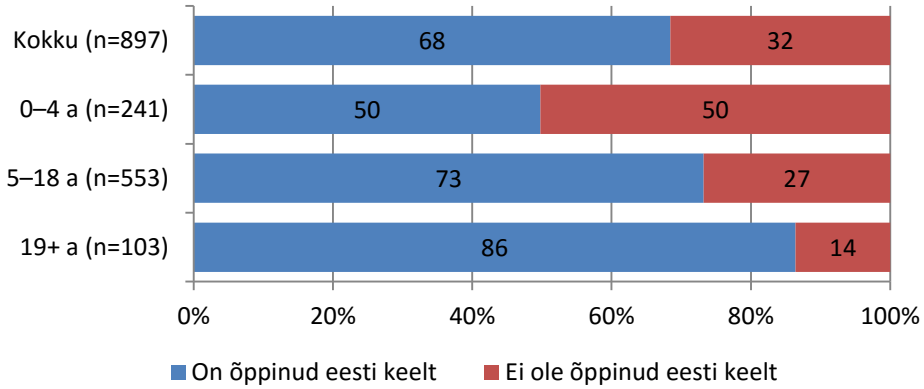

Joonis 61. Vastajate eri vanuses laste jagunemine selle järgi, kas nad on õppinud eesti keelt (osakaal %, n=897)

Veerand veebiküsitlusele vastajatest märkis, et vähemalt üks tema lastest on tema pere väljaspool Eestit elamise ajal ajavahemikus 2009–2013 õppinud eesti keelt välisriigi väliseesti koolis (joonis 62). Veidi üle viiendiku vastas, et tema laps on õppinud eesti keelt väliseesti seltsis, huviringis või -koolis ning iga kaheksas, et laps on õppinud Eestis mõnes õppeasutuses. Vähem oli neid, kelle laps on õppinud eesti keelt e-õppe abil, osalenud eesti keele ja kultuuri laagrites kas Eestis või väljaspool Eestit või õppinud eesti keelt eraviisiliselt (nt eratunnis). **Enam kui kolmandik lapsevanematest vastas, et nende laps pole osalenud üheski neist tegevustest.** Umbes veerand märkis, et laps on osalenud muudes keeleõppetegevustes, näiteks õppinud eesti keelt koolis, nt tavakoolis (Soomes, Rootsis, Norras), kus pakutakse eesti keele kui emakeele õpet; käinud suviti Eestis laste- või spordilaagris; viibinud pikemalt Eestis sugulastel külas keelekümbluse eesmärgil. Kõige sagedamini toodi muude vastuste all välja, et lapsevanem ise õpetab kodus lapsele eesti keelt, sh nii igapäevase suhtluse kaudu kui ka süstemaatilisemalt (st kodustes eesti keele tundides).

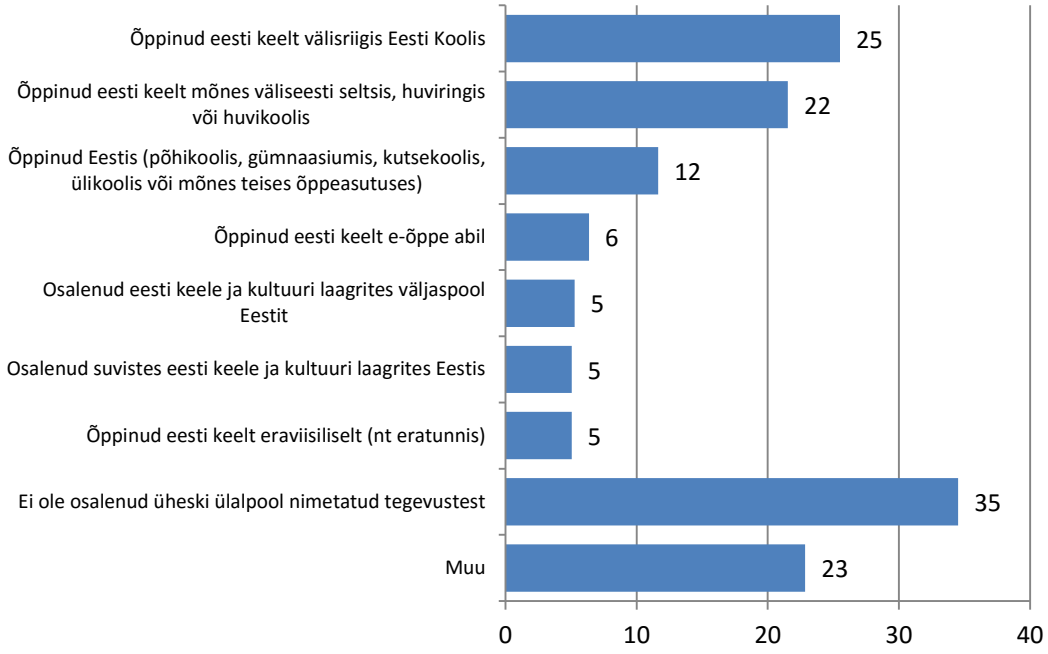

Joonis 62. Tegevused, mille kaudu vastajate lapsed on õppinud eesti keelt (osakaal %, n=455)
Märkus. Iga vastaja võis valida mitu varianti

Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist

Veebiküsitlusele vastanud lapsevanemate teadlikkus erinevatest rahvuskaaslaste programmi tegevustest oli statistiliselt oluliselt erinev sõltuvalt sellest, kas nende laps oli õppinud eesti keelt RKP toel või RKP toeta või ei olnud eesti keelt üldse õppinud (joonis 63). RKP toel keelt õppinud laste vanemad olid üldiselt kõige teadlikumad – peaaegu kõigist tegevustest oli enam kui pool vastajatest vähemalt kuulnud – ning keelt mitte õppinud laste vanemad kõige vähem teadlikud – paljudest tegevustest ei olnud suurem osa üldse kuulnud. RKP toeta eesti keelt õppinud laste vanemad olid keskmiselt teadlikud, kuid ka nende hulgas ei olnud vähemalt pool vastajatest enamikust tegevustest kuulnud.

Igas rühmas olid vastajad kõige teadlikumad eesti keele õpetamisest välismaal ning laste suvistest eesti keele laagritest (st olid vähemalt nendest võimalustest kuulnud, isegi kui polnud hästi kursis). See-eest väliseesti väljaannete toetamisest olid igas rühmas teadlikud suhteliselt vähesed. Üsna vähe teadlikud olid RKP toel eesti keelt õppinud laste vanemad ka Eestisse tagasipöördujate majanduslikust toetamisest, RKP toeta eesti keelt õppinud laste vanemad väliseestlaste õpingute toetamisest Eesti kõrg- või kutsekoolis ning eesti keelt mitte õppinud laste vanemad väliseestlastele suunatud kultuuriprojektide toetamisest.

On näha, et tegevustest teadlike vastajate hulgas olid enamasti ülekaalus need, kes olid vastavast tegevusest küll kuulnud, kuid täpsemalt sellest ei teadnud (seega vähem oli neid, kes olid tegevusega hästi kursis). Ainus tegevus, mille puhul teadlike vastajate hulgas olid ülekaalus hästi kursis olijad, oli eesti keele õpetamine välismaal – nõnda oli see nii RKP toel kui RKP toeta eesti keelt õppinud laste vanemate hulgas, aga mitte nende hulgas, kelle laps eesti keelt õppinud ei olnud.

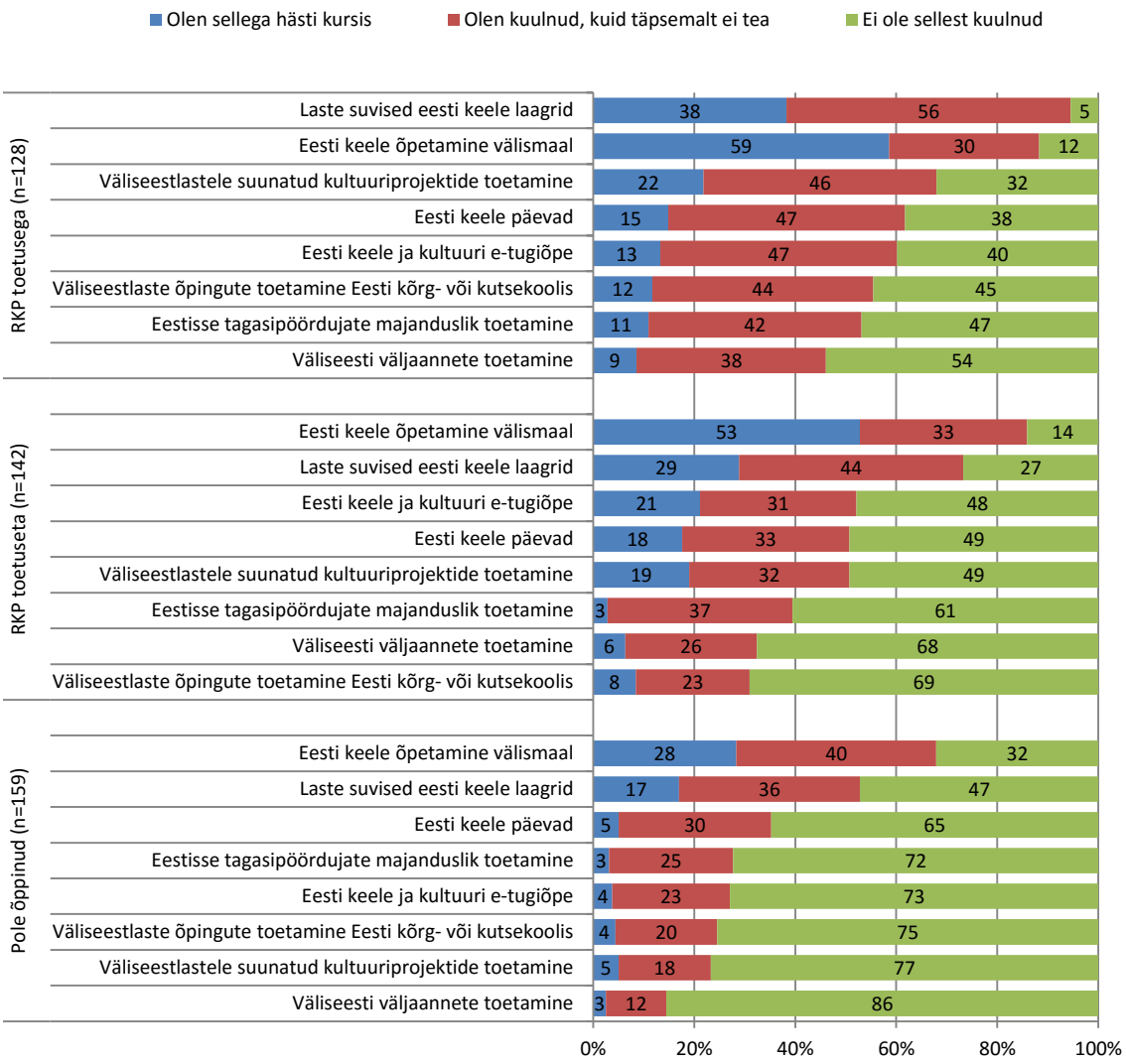

Joonis 63. Lastevanemate teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest seoses lapse keeleõppe vormiga (osakaal %, n=429)

Küsimusele, milliseid tegevusi võiks Eesti riik veel väliseestlastele pakkuda, anti nii intervjuudes kui veebiküsitluses vastuseks väga erinevaid ideid (kusjuures osa neist oli seotud pigem olemasolevate tegevuste paremaks muutmisega):

- kvaliteetne ja interaktiivne e-keeleõpe erinevatele vanustele;
- toetamine eesti keele õpikute, aabitsate, töövihikutega;
- keeleõppe meetodite valikul arvestada ka lastega, keda kultuuri (laulud, mängud) asemel huvitab rohkem nt tehnika;
- külalisõpetajad ja -esinejad Eestist;
- Eesti abi välisriikidesse kvaliteetsete eesti keele õpetajate valikul ja toomisel;
- lisaks õpetajatele ka lapsevanemate kaasamine emakeelepäevadel;
- eestikeelse kirjanduse, filmide ja lastesaadete levitamine, e-raamatud ja e-raamatukogud;

- laagrid erinevatele vanusegruppidele (nt noorematele kui 13), nende toimumise aegade vastavusse viimine välisriikide koolivaheaegadega;
- väliseesti väikelastele suvine päevahoid/lasteaed, kus nad seguneksid eestikeelsete lastega;
- paarinädalased vahetusprogrammid väliseesti lastele Eestis;
- kultuuriüritused igale eale (kirjandus, teater, muusika, film, käsitöö, söök);
- rohkem abi Eestisse tagasikolimisel (nt töö leidmisel, elukoha muretsemisel);
- tugi väliseesti lastele, kes on läinud Eestisse kooli ja püüavad seal sisse elada (nt rohkem arvestamist nende nõrgema keeleoskusega);
- rohkem abi ja infot Eesti ülikoolidesse astumisega seoses;
- saatkonnad võiks olla aktiivsemad (sh info jagamine ja ürituste korraldamine rahvuskaaslastele);
- rohkem tähelepanu info levitamisele olemasolevate tegevuste kohta;
- rahaline tugi väliseesti organisatsioonidele, kes tegelevad keele ja kultuuri õpetamisega;
- koolitused organisatsiooni loomise/eestvedamise kohta, mis aitaks kaasa väliseesti organisatsioonide toimimisele;
- info ja nõuannete levitamine mitmekeelsuse kohta, et julgustada väliseesti lapsevanemaid lapsega eesti keeles rääkima;
- muust rahvusest lapsevanemate keeleõppe ja ühistegevuste toetamine;
- perelaagrid keeleõppe eesmärgil;
- elutingimuste parandamine Eestis, et soodustada väliseestlaste naasmist.

Väljaspool Eestit eestluse säilimist ja arendamist enim toetavateks tegevusteks peeti järgmist:

- eesti keele ja kultuuri õpetamine, sh Eesti koolid, e-õpe ja keelelaagrid;
- materiaalne toetus Eesti koolidele ja kultuuriprojektidele (sealjuures minimeerides bürokraatiat);
- õppematerjalidega toetamine (nii koolides kui kodus eesti keele õpetamiseks);
- väliseesti kogukonna omavaheline võrgustik, sh seltsid jm organisatsioonid;
- saatkondade tegevus (nt ürituste korraldamine, info levitamine);
- ühised kultuuriüritused (eesti kirjandus, teater, film, kunst ja muusika; külalisesinejad Eestist);
- ühised tähtpäevade tähistamised (jaanipäev, jõulud, Eesti Vabariigi aastapäev, rahvakalendri tähtpäevad);
- Eesti päevad;
- huviringid lastele ja täiskasvanutele (koorid, tantsurühmad, näiteringid, käsitööringid, trennid jm);
- projektid koos kodueestlastega;
- koolilaste sõprusklassid Eestis;
- väliseesti ja kodueesti laste ühised ettevõtmised veebi vahendusel (nt võistlused, mängud, kogemuste jagamine);
- kontakti säilitamine Eestiga (nt sugulased, sõbrad);
- Eesti külastamine;
- Eesti meedia (nt võimalus Eesti telesaateid veebist vaadata);
- inimeste/lapsevanemate oma initsiatiiv kasutada eesti keelt ja tegeleda/tutvuda eesti kultuuriga.

Üks väga oluline teema, mille mitmed vastajad välja tõid, oli **väliseestlastesse suhtumine Eestis**.

> *„/…/ ühiskondliku suhtumise muutumine. Et juba lõpeks see „mugavus- ja lodevuspagulaste" kallal tänitamine. Olen ka aru saanud, et üleskutse „Talendid koju!" ongi tegelikult ainult loosungiks jäänud." (lapsevanem, intervjuu)*

„Kodueestlaste ja väliseestlaste vaheliste heade suhete hoidmine, mitte selle lõhestamine meedia poolt." (lapsevanem, intervjuu)

„Ka mõjub innustavalt Eesti ühiskonna avatus ja kaasaegsus; traditsiooniliste väärtuste kaitsjad ja sallimatu poliitika ajajad enamuse välismaal elavate eestlaste hulgas küll uhkust Eesti üle ei suurenda." (lapsevanem, intervjuu)

„/…/ Riigi toetust on ka vaja, aga põhiline tuleb väliseestlasest endast (initsiatiiv ja pühendumine). Kes armastas Eestit kodumaal elades, see armastab võõrsil olles topelt (on lihtsalt palju muid erinevaid tegureid, mis ei lase koju naasta). Peamine, et kodueestlased oleks õnnelikud ja meid alati tagasi ootaks, mitte ei põlgaks." (lapsevanem, intervjuu)

„Sama oluline on sideme hoidmine Eestiga ja tunne, et ajame kõik koos sama eesti asja, kuigi Kodu-Eestis aetakse veel eraldi kodueesti ja Välis-Eestis väliseesti asja. Väliseestlane pole kodumaalt imporditava „päris" eesti kultuuri passiivne tarbija, tähtis on kultuurivahetus ja -koostöö." (lapsevanem, intervjuu)

„Eestlastel, seal hulgas ka väliseestlastel, on suured eelarvamused teiste rahvuste suhtes. Eestlased peaksid olema palju tolerantsemad. Ka Soomes elavad eestlased kritiseerivad üksteist ja nokivad üksteise kallal selle asemel, et kokku hoida. Eestlased peaksid väärtustama seda, mis neil tõesti hea on, ja unustama tühiste asjadega ärplemise. Ärplejate riiki ei taha ükski haritud inimene tagasi kolida." (lapsevanem, intervjuu)

„Ma arvan, et samad tegevused, mis Eestiski. Kui Eesti riik suudaks väljuda sovjetlikest mallidest ja hakata väärtustama inimesi. Praegu kalduvad väärtushinnangud liialt majanduse valdkonda. Kui eestlastel tekiks suurem austus oma riigi ja selle poliitilise kultuuri suhtes, oleks lootust rohkem." (lapsevanem, intervjuu)

Programmi toel eesti keelt õppinud laste vanemad

Kaks kolmandikku erinevates keeleõppetegevustes osalenud lastest oli lapsevanema sõnul õppinud eesti keelt koolis, mille tegevust oli toetatud „Rahvuskaaslaste programmist 2009–2013 (lühendatult RKP)" (nt Eesti kool Belgias, Eesti Kool Londonis, Stockholmi Eesti Huvikool jt). Kolmandik lastest olid eesti keelt õppinud ilma RKP toetuseta.

Käesolev alapetükk kajastab nende lapsevanemate vastuseid, kelle laps oli õppinud eesti keelt RKP toetust saanud tegevuse kaudu. Kõige sagedamini said lapsevanemad informatsiooni eesti keele õppe kohta oma **tutvusringkonnast** (39%) (joonis 64). **Sotsiaalmeediast** sai infot 27% ning **väliseesti seltsist** samuti 27%. Väliseesti kooli märkis infoallikaks 19%. Vähesed said infot rahvuskaaslaste programmi koduleheküljelt või väliseesti väljaandest (ajalehed jmt). Muude allikatena toodi veebiküsitluses välja sarnaselt intervjuudele seda, et lapsevanemad on ise olnud kooli asutamisega seotud, lisaks mainiti kohalike kogukondade omavahelist suhtlust (sh meililistide kaudu) ja isiklikku kontakti teiste aktiivsete eestlastega. Intervjuudes nimetati täiendavalt saatkondade rolli info jagamisel (kas voldikust või e-kirjaga), samuti sarnaselt veebiküsitluse tulemustele nimetati sotsiaalmeediat ja internetti üldiselt, aga ka Eesti koolide veebilehti.

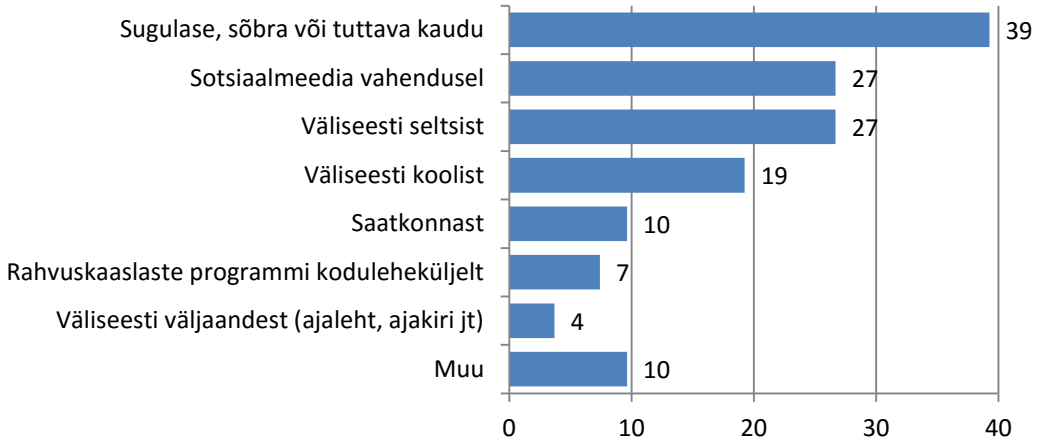

Joonis 64. Eesti keele õppest teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=135)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida mitu varianti

Enamik (83%) märkis üheks peamiseks põhjuseks, miks nende laps osales eesti keele õppes, **lapsevanema enda soovi** (tabel 4). Paljud pidasid oluliseks, et **laps õpiks tundma enda ja/või oma vanemate päritoluriigi kultuuri** (73%). Enam kui pooled vastajatest soovisid, et **lapsel oleks võimalik end tulevikus Eestiga siduda**. Ka intervjuudes lapsevanematega arvati, et eesti keele õpe aitab hoida sidet Eestiga ning annab pikas perspektiivis lapsele võimaluse kunagi Eestisse naasta või oma tulevik vähemal või rohkemal määral Eestiga siduda. Intervjuudes toodi täiendavalt välja, et eesti keele oskus annab võimaluse Eestis käies oma vanavanemate ja/või teiste eestlastega eesti keeles suhelda. Vähemolulisteks põhjusteks osutusid veebiküsitluse põhjal, et (1) lapse keeleõpe andis ligipääsu eestikeelsetele materjalidele nagu raamatud, ajalehed ja ajakirjad ning, et (2) lapse eesti keele õpe oli tasuta. Muid põhjendusi nimetati vähe, ent mitmed avaldasid soovi võimaldada lapsele vaba suhtlust oma perekonna ja sugulastega Eestis. Intervjuudes leiti, et **laste suunamine eesti keele juurde saab alguse kodust**. Kui välismaale kolinud eestlasest lapsevanem on riigist lahkunud positiivsete tunnetega ning tunneb tugevat sidet oma emakeele ja kultuuriga, siis on väga tõenäoline, et ta soovib oma lastele eesti kultuuri edasi anda ning soodustada nende eesti keele oskust. Väiksemate laste puhul on oluline, et laps kuuleks eesti keelt võimalikult palju, et tema keeletunnetus ja -taju saaksid areneda. See on üks põhjustest, miks välismaal elavad eestlased otsivad juba oma paariaastastele lastele võimalusi eesti keele õppeks.

Tabel 4. Peamised põhjused, miks laps osales eesti keele õppes (%, n=135)

Peamised põhjused, miks laps osales eesti keele õppes	Osakaal (%)
Mina vanemana soovisin, et laps õpiks eesti keelt	83
Mina vanemana soovisin, et laps õpiks tundma oma päritoluriigi/vanemate päritoluriigi kultuuri	73
Soovisin, et lapsel oleks võimalus tulevikus end Eestiga siduda	53
Lapsevanemana oli minu jaoks oluline suhelda teiste väliseestlastega (sh vahetada kogemusi teiste lapsevanematega, suhelda ise eesti keeles jms)	35
Soovisin, et laps leiaks endale sel viisil uusi sõpru	26
Soovisin, et lapsel oleks võimalus tulevikus Eestis haridust omandada	21
Vanemana ei näinud muid võimalusi välismaal lapse eesti keele õppeks	12
Keeleõpe oli huvitavalt (mitmekülgselt) üles ehitatud (nt külalisesinejad, teater jms)	10
Laps ise soovis õppida eesti keelt	8

Peamised põhjused, miks laps osales eesti keele õppes	Osakaal (%)
Lapse keeleõpe andis ligipääsu eestikeelsetele materjalidele (raamatud, ajakirjad/ajalehed)	4
Eesti keele õpe oli tasuta	2
Muu	3

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm põhjust

Muud võimalused eesti keele õppeks välismaal

Intervjuudes lapsevanematega avaldati enamasti arvamust, et **muid võimalusi peale välisriikides loodud Eesti koolide lastele eesti keele õpetamiseks eriti ei ole.** Suures osas sõltub kõik sellest, kui palju lapsevanem ise tahab ja jõuab oma last eesti keele juurde suunata: kui sageli räägitakse kodus eesti keelt, kas lapsel on kodus eestikeelseid raamatuid, DVD-sid, juurdepääs veebipõhistele eesti keele kursustele (eestikeel.ee), kui palju käiakse eestikeelsetel kultuuriüritustel, kui sageli suheldakse Eestis elavate sugulastega, kui sageli käiakse perega Eestis või käib laps eesti keele laagrites.

Üks intervjueeritud emadest on mõelnud, et võiks palgata välisülikoolis õppiva Eesti tudengi, kes veedaks lapsega aega ning suhtleks lapsega eesti keeles. Nende omavahelisel suhtlemisel võib aga takistuseks osutuda lapse väike eesti keele ja tudengi väike võõrkeele oskus, mis ei võimalda neil üksteisest aru saada.

Lastega Eestis käimist ning keelekeskkonnas viibimist peavad lapsevanemad kõige tõhusamaks vahendiks laste eesti keele omandamisel. Laste eesti keele sõnavara on pärast Eesti sugulaste külastamist või keelelaagris viibimist oluliselt suurem ning otseses keelekeskkonnas viibimine suurendab oluliselt laste enesekindlust eesti keeles suhtlemisel.

Ühe intervjueeritud lapsevanema sõnul puuduvad välisriikides eesti keele õppimise võimalused nendele Eesti lastele, kes ajutiselt on kolinud välisriiki koos oma eestlastest vanematega ning kelle kodune keel on alati olnud eesti keel. Need lapsed vajaksid intensiivsemat ja tasemeõppele sarnasemat keeleõpet, võrreldes välisriigi Eesti koolides pakutavaga, et nende keeleoskus oleks Eestis õppivate lastega võrreldes samal tasemel. See on eriti oluline juhul, kui vanemad on ajutiselt välismaale kolinud ning mõne aja möödudes peaksid lapsed oma kooliteed Eestis jätkama. Välisriigi Eesti koolides töötavad õpetajad pakuvad sellistele lastele võimalusel eratunde, kuid nende läbiviimine sõltub õpetaja ettevalmistusest ja ajalistest võimalustest ning lastevanemate majanduslikest võimalustest eratundide eest tasumisel.

Intervjuudes tõdeti, et kuna väga väikseid lapsi sageli välisriikides asuvatesse Eesti koolidesse vastu ei võeta (vastuvõtt alates 3.–4. eluaastast ja see on riigiti erinev), siis püütakse leida ka muid võimalusi laste eesti keele arendamiseks. Üks selline võimalus on väikelaste ja nende vanemate kohtumine ühistegevuste läbiviimiseks. Tihti leidub aktiivseid eestvedajaid, kelle initsiatiivil 1–2 korda kuus regulaarselt kokku saadakse ning Eesti traditsioonilisi tähtpäevi (kadripäev, mardipäev, emakeelepäev jm) tähistatakse või laste ja vanemate ühiseid töötubasid korraldatakse. Selliste eraviisiliste kogunemiste eesmärk on pakkuda lastele suhtlemisvõimalust teiste lastega ning läbi mängude ja ühistegevuste eesti keelt õppida. Oluline on sealjuures ka see, et laps kuuleks eesti keelt rääkimas ka teisi täiskasvanuid peale oma vanemate (peamiselt ema) või Eestis elavate lähisugulaste. Ühe intervjueeritud lapsevanema sõnade kohaselt tekkisid neil väikelaste keeleõppega tõrked, kuna aeg-ajalt keeleõppe eesmärgil koos käinud lapsed said ühel hetkel aru, et tegelikult oskavad nad kõik kohalikku keelt ning hakkasid eesti keele asemel omavahel hoopis kohalikus keeles suhtlema.

Keeleõppe kasulikkus

Enamik (85%) vastajatest nõustus (vastused „täiesti nõus" ja „pigem nõus"), et nende **lapse eesti keele oskus tundide tulemusel paranes** (joonis 65). Ligikaudu kolmveerand nõustus ka väidetega, et **laps leidis endale uusi rahvuskaaslasest sõpru** (79%), **lapse huvi Eesti vastu kasvas ja pärast tundi küsis ta kodus küsimusi Eesti kohta** (77%) ning laps ootas eesti keele tunde huviga (74%). Vastajatest 69% nõustus, et lapse huvi Eesti vastu kasvas ja ta otsis iseseisvalt täiendavat informatsiooni Eesti (sh keele ja kultuuri) kohta ning 56% nõustus, et lapse julgus eesti keelt kasutada kasvas.

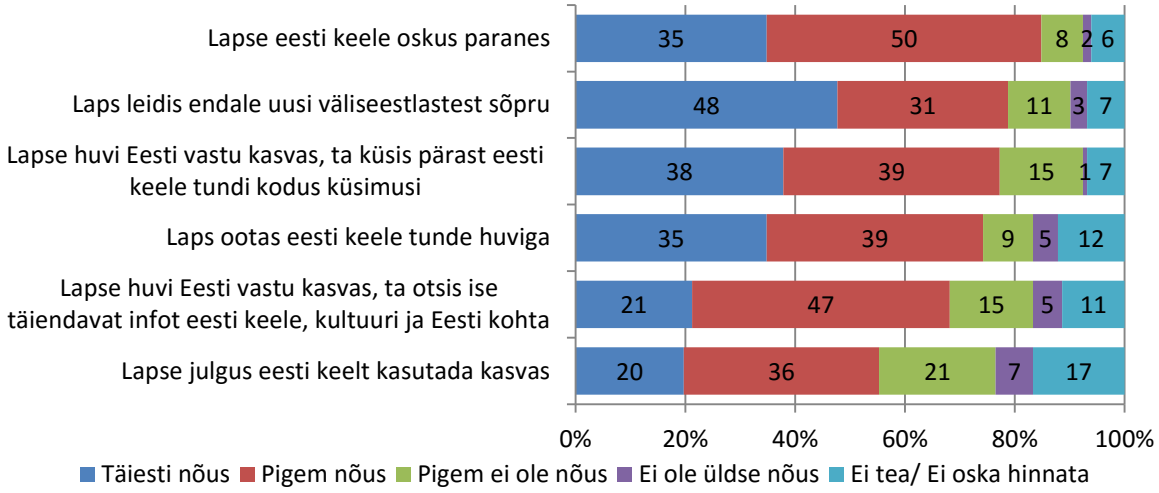

Joonis 65. Lapsevanemate hinnangud laste eesti keele ja kultuuri õppega seotud väidetele (osakaal %, n=132)

Sarnaselt veebiküsitluses väljatoodule arvasid ka intervjueeritud lapsevanemad, et tänu keeleõppele on paranenud märgatavalt nii mõnegi lapse keeleoskus. Samas sõltub see lapsevanemate hinnangul sellest, kui kaua laps on keelt õppinud (mis varieerus ühest aastast üheksa aastani). Lisaks kirjeldati, et kauem väliseesti koolis käinud lapsed avaldavad juba ise soovi rohkem sisulist keeleõpet saada, sh kirjutamist ja grammatikat. Intervjuude põhjal võib järeldada, et laste huvi Eestis toimuva vastu sõltub nende vanusest, enamasti lapsed igapäevaselt Eesti uudiseid ei jälgi, kuid peavad üldiselt Eestiga seotud teemasid tähtsaks. Väiksemad lapsed huvituvad peamiselt ilmast (nt kas on lumi maas) ja lähedaste käekäigust. Vanemate laste puhul, kes sageli käivad kohalikes Eesti koolides eesti keelt õppimas, on samuti oluline motiveeriv tegur omaealistega suhtlemine ning mõistmine, et on teisi lapsi ja täiskasvanuid, kes seda võõrast keelt räägivad.

Intervjueeritud lapsevanemate kogemus on näidanud, et sageli tekivad lastel teatud vanuses identiteedi küsimused, et kas määratleda ennast eestlase või mõne muu rahvuse esindajana ning sel juhul on oluline tunda oma juuri, eesti kultuuri ja keelt. Kui peredel ei ole tekkinud suuremat tutvusringkonda teiste väliseesti perede hulgas, siis on Eesti koolis käimine lastele peamine võimalus eesti keele rääkimiseks väljaspool kodu. Muud võimalused lastel eesti keele rakendamiseks on kodus vanema(te)ga ja Eestis elavate sugulastega suhtlemisel, samuti loevad lapsed eestikeelseid raamatuid, vaatavad lastesaateid ja DVD-sid, suhtlevad mõningal määral sotsiaalmeedias.

Intervjuudes toodi välja, et koos keele arenguga loevad lapsed rohkem eestikeelseid raamatuid, vaatavad tele- ja lastesaateid, kuulavad eestikeelset muusikat jms. Muuhulgas on lapsevanemad täheldanud, et lapse huvi Eesti ja selle kultuuri vastu on tugevasti seotud vanemate huvi ja väärtustega: kui lapsevanem ise hoiab end kursis Eestis toimuvaga ja peab Eesti keelt ning kultuuri tähtsaks, siis teeb seda ka laps.

Rahulolu eesti keele õppega

Tasuta eesti keele õpet sai veebiküsitluse põhjal vaid 14% vastajate lastest, ülejäänud vastajad pidid lapse keeletundide eest maksma (joonis 66). Sealjuures enamik (78%) leidis, et makstud tasu oli mõistliku suurusega, ent 8% jaoks oli keeleõppe tasu oluline kulu. Sarnasele tõdemusele jõuti intervjuudes: lapsevanemate hinnangul ei pruugi tasu olla eriti suur, kuid isegi see võib mõnikord takistuseks saada, miks lapsele ei ole võimalik Eesti koolis käimist võimaldada. Kui ühest perest käivad Eesti koolis mitu last, siis pakutakse mitmetes riikides õppetasu maksmisel soodustusi.

Intervjuudes selgus, et lastevanemate endi poolt organiseeritud kooskäimised eesti keele õppe eesmärgil on enamasti osalustasuta, kuid lastevanemate kanda jäävad siiski meisterdamiste ja ühistegevuste korraldamisega seotud kulud.

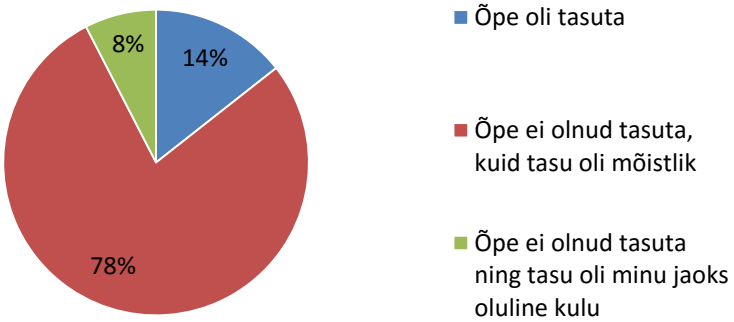

Joonis 66. Eesti keele õppe tasulisus (osakaal %, n=132)

Tasuta õpet saanud laste vanematest vastas suurem osa (ligi 80%), et nende laps oleks eesti keele kursustel osalenud ka juhul, kui see oleks olnud tasuline; üks vastaja tõi ka põhjenduse:

> *„Sest see õpe on vajalik." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Viiendik ei osanud öelda, kas nende laps oleks tasulistel kursustel osalenud; üks vastaja tõi põhjenduse:

> *„Eesti keele tunnid toimusid õppekava raames... Eratundidesse ei oleks ma ilmselt teda pannud. Seda mitte niivõrd tasu pärast kui muu logistika raskuste tõttu." (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Intervjueeritud vanematest ei seadnud ükski laste keeleõppele eriti kõrgeid ootusi, kuna enamasti toimuvad eesti keele tunnid 1–2 korda kuus ning vanemate hinnangul ei ole sellise sageduse juures võimalik väga kiireid tulemusi oodata. Peamiselt lootsid vanemad, et lapsest saab aja jooksul eesti keelt rääkiv inimene, et koolist antakse lapsele kaasa eesti keele põhioskused (saab aru eestikeelsest kõnest ja oskab ise algtasemel suhelda), mille põhjal tal on ise võimalik juurde õppida ja oma keeleoskust parandada. Keeleõppe juures peeti oluliseks ka võimalust omaealistega suhelda ja olla eestikeelses

keskkonnas. Intervjuude põhjal võib tõdeda, et Eesti koolide poolt pakutav õpe täitis lapsevanemate ootused.

Kõige enam jäid veebiküsitlusele vastajad oma lapsele RKP toel pakutud eesti keele tundide juures rahule (vastused „jäin väga rahule" ja „jäin pigem rahule") **keeleõppe seostamisega Eesti kultuuriga** (95%) (joonis 67). Valdavalt jäädi rahule ka **eesti keele õpetaja pädevuse ja kompetentsiga** ning eesti **keele tundide sisukusega** (kummagi väitega nõustus 89%). Ka õpperuumiga, õppematerjalide vastavusega õpilaste keeleoskusele, tundide toimumise sagedusega ning õppematerjalide kättesaadavusega jäi suurem osa rahule (74–82%). Kõige vähem jäädi rahule õppematerjalide kaasaegsusega (nt elektroonilised materjalid jm) – 65%.

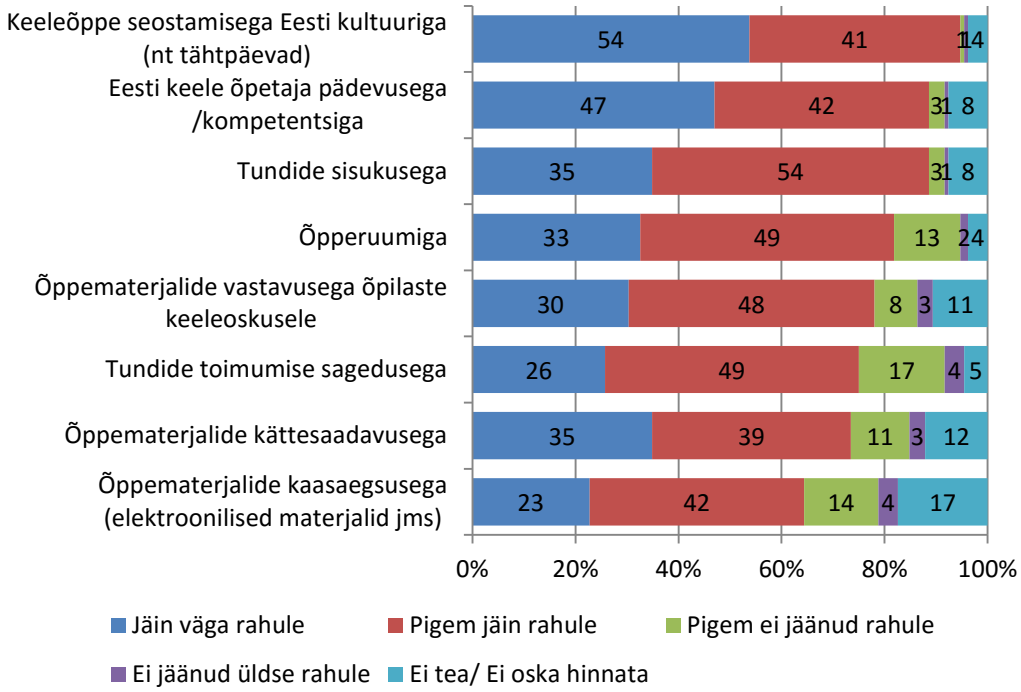

Joonis 67. Lapsevanemate rahulolu lapsele programmi toel pakutud eesti keele tundidega (osakaal %, n=132)

Lapse eesti keele õppe juures peeti positiivseks järgmisi aspekte:

- hea õpetaja (pädev, pühendunud, hea suhtumisega, autoriteetne, huvitav, entusiastlik, positiivne, julgustav, motiveeriv);
- tundide mitmekesisus;
- tundide mängulisus (laulude ja mängude kasutamine õppimiseks) ja eakohasus;
- teadmised eesti kultuurist ja traditsioonidest;
- kirjaliku eesti keele õpetamine;
- väikesed rühmad;
- külalisesinejad;
- laps sai viibida keelekeskkonnas väljaspool kodu, kohtus teiste eesti keelt rääkivate inimestega (sh lastega) peale oma pere;
- eesti keele tähtsuse ja suurema tähenduse tajumine;

- lähenemine Eestile, kuuluvustunne, huvi suurenemine Eesti vastu;
- keeleõppe võimaluse olemasolu.

Eesti keele õppe positiivsete külgedena tõid intervjueeritud lapsevanemad täiendavalt välja, et kuigi tunnid toimuvad erinevates riikides peamiselt nädalavahetuste hommikuti, ootavad lapsed sageli tundides osalemist ja tahavad Eesti koolis käia. Lapsed peavad õpikeskkonda toredaks, neile meeldib teiste lastega kokku saada ja osaleda erinevates töötubades ja tegevustes ning tähistada Eestiga seotud tähtpäevi. Lapsed on koolis käies leidnud endale sõpru ega tunne end välisriigis enam nii üksikuna, kuna teised lähedased (sh vanavanemad) elavad nii kaugel. Intervjuudes selgus, et mõni laps peab tänu Eesti koolile teisi eesti keelt rääkivaid inimesi oma perekonnaks ning tajub ühtekuuluvustunnet nendega. Oluliseks peavad nii lapsed kui vanemad ka Eesti kooli võrgustikutööd, mille käigus saavad üksteisega suhelda ka lapsevanemad ning jagatakse infot Eestiga seotud ürituste toimumisest välisriikides (nt teatrite, kirjanike, muusikute jt etteasted).

Osaliselt olid samade aspektidega seotud ka vastused küsimusele, mis oleks võinud olla lapse eesti keele tundide juures teisiti:

- programmi parem sobitamine laste vanuse ja keeletasemega;
- rohkem (kõne)keelt arendavaid tegevusi nagu laulmine, jutustamine, mängud, etendused;
- igapäevastes koolitundides rohkem eesti keelt;
- rohkem rääkimist;
- rohkem koduseid ülesandeid, iseseisvat tööd;
- vähem koduseid ülesandeid;
- rohkem interaktiivsust ja elektroonilisi materjale;
- tundide teemavalik laste huvisid ning lapsevanemate soovitusi arvestades;
- spetsiifilised materjalid välismaal eesti keelt õppivatele lastele, sh eraldi ainult eesti emakeelega ning mitmekeelsetele lastele;
- sobivate õpetajate leidmine;
- rohkem õpilasi tunnis;
- sagedasem toimumine;
- toimumine koduga samas linnas;
- sobilikumad ruumid (nt pole lapsevanematel kuskil olla);
- väiksem õppetasu.

Intervjuudes lisati täiendavalt, et väliseesti koolides peaksid olema kindlad reeglid selle kohta, kuidas ülesanded on jaotatud, kuidas saavad kaasa rääkida lapsevanemad, kuidas õpetajad ning mis ülesanded on kooli juhil. Mitme intervjueeritud pikaaegse välismaal elamise kogemusega lapsevanema hinnangul on Eesti saatkonnad välismaal aastate jooksul muutunud kinnisemaks: enam ei korraldata saatkonna ruumides üritusi kohalikele eestlastele (nt varem on olnud jõulupeod nii lastele kui täiskasvanutele) ning jagatakse vähem infot Eesti kultuuriga seotud ürituste kohta välismaal, kuigi osadel saatkondadel on olemas kohalike eestlaste kontaktandmed. Samuti arvati, et lisaks laste keeleõppele võiksid väliseesti koolid võtta endale rohkem ürituste korraldamise ja info jagamise rolli.

Mõni intervjueeritud lapsevanem tunneb puudust konkreetsest õppeprogrammist, mille järgi oleks lapse keele arengut parem jälgida ja toetada. Kõigile lastele ei pruugi ka ühisürituste käigus keeleõpe sobida. Üks intervjueeritu kirjeldas, et varateismeealine nooruk tuli Eesti koolist ära, kuna eesti keele õpet kavandati läbi teatriprojekti, kuid lapse hinnangul ei andnud see talle keeleoskust eriti juurde ja talle

esinemine ei meeldinud. Eelnev väljendab ka seda, et keeruline on leida kõikidele lastele ja noorukitele sobivaid keeleõppe vorme ja seega erinevate soovide, arvamustega arvestada.

Mitmed intervjueeritud lapsevanemad on kokku puutunud sellega, et teatud vanuses (11–12 aastaste) laste huvi ja soov eesti keelt õppida väheneb. Sageli õpivad ja suhtlevad lapsed igapäevaselt mõnes muus keeles ning eesti keele osatähtsus igapäevaelus (v.a kodus emaga suheldes) kahaneb. Sel juhul on väga tähtis, et lapsevanem ise oleks lapsega eesti keeles rääkides järjekindel ja toetav ning koos leitaks muid huvitavaid ja eakohaseid viise, kuidas keeleõpe taas paeluvaks muuta (nt raamatud, filmid, e-õpe) ning et seda toetaks ka Eesti kool ja sealsed tegevused.

Keeleõpet takistavate teguritena käsitleti intervjuudes peamiselt väliseid tegureid, nt lasteaia või välismaalastest vanavanemate halvustavat suhtumist lapse eesti keele õppesse ja rääkimisse. Ühe lapsevanema sõnul ei vaadatud lapse lasteaias hästi sellele, et laps räägib kolmes keeles, mistõttu soovitati vanematel suhelda lapsega ainult kohalikus keeles ning suunati ka last vähem eesti keelt ja rohkem kohalikku keelt rääkima (lapse vanus oli tol hetkel 2–2,5. a). Selle tulemusena märkasid vanemad kodus, et laps ei taha ja pigem kardab eesti keeles rääkida, kuigi varem ei olnud see probleem. Intervjueeritud lapsevanemad on tajunud ka ühiskonna ja välismaalastest sugulaste (eelkõige välismaalasest isa ja tema perekonna) halvustavat suhtumist lapse eesti keele rääkimisse. Sel juhul ei ole emal ega lapsel piisavalt toetust eesti keele kasutamiseks ning arendamiseks. Vanemate laste puhul võib lapsevanemate arvates aja jooksul takistuseks saada see, et tunnid toimuvad nädalavahetustel ning lapse (eriti teismeliste) motiveerimine nädalavahetusel kooli minema ei ole lihtne.

Keeleõpet soodustavate teguritena nimetati intervjuudes keeleõppe läbiviimist mänguliselt ja erinevate ühistegevustena (sh teater, laulud). Samuti hinnati oluliseks lapsevanemate endi eeskuju eesti keele rääkimisel ning seotust kooli ning ürituste korraldamisega (jaanipäev, jõulud, muud tähtpäevad), aga ka suhtlemist teiste lastega (nii omavanuste kui vanematega), samuti osalemist eesti keele laagrites ning Eesti külastamist ja sugulastega Eestis telefoni või Skype teel suhtlemist. Kõik nimetatud tegevused suurendavad laste sõnavara ja annavad julgust eesti keeles suhelda. Pisut vanemate laste puhul leiti, et heaks lahenduseks on ka erinevad eesti keele õppimiseks loodud veebilahendused, kuigi nende puhul võib ette tulla, et tekstid on liiga keerulise sisuga laste keeleoskustaset arvestades.

Keeleõppe mõju lapsevanemate eesti keele ja kultuuri tarbimisele ning Eestiga seotusele

Enam kui pooled (58%) vastajatest leidsid, et **lapse eesti keele tunnid on suurendanud nende huvi väliseesti kogukonnas toimuva vastu** (joonis 68). Küllalt paljud veebiküsitlusele vastanutest märkisid, et lapse keeletunnid on suurendanud tema enda eestikeelset suhtlust ning eesti kultuuri (nt raamatud, teater, muusika, filmid jmt) tarbimist (40–41%). Vähem on veebiküsitluse põhjal lapse keeletunnid suurendanud lapsevanemate huvi üldiselt Eestis toimuva vastu ning Eesti meedia tarbimist (vastavalt 26% ja 22%). Üks intervjueeritud lapsevanematest arvas, et Eestiga seotud uudised on liiga masendavad ja negatiivsed, et neid igapäevaselt jälgida, teine lapsevanem on Eestis toimuvaga pigem hästi kursis oma töö tõttu.

Ülejäänud veebiküsitlusele vastanud lapsevanemad märkisid enamasti iga väite kohta, et lapse eesti keele õpingud ei ole neile mingit mõju avaldanud, vähesed ei osanud mõju hinnata. Ainult huvi puhul väliseesti kogukonnas toimuva vastu oli esindatud ka vastus, et see on lapse keeletundide mõjul vähenenud (2% vastajatest).

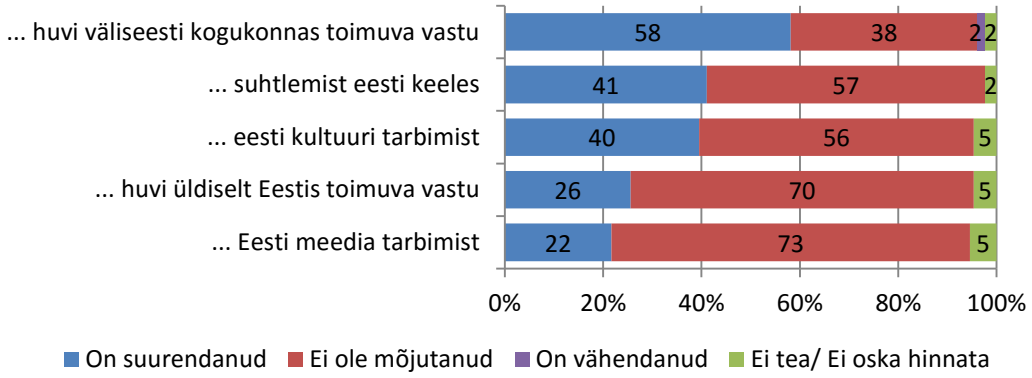

Joonis 68. Lapse eesti keele tundide mõju lapsevanema seotusele Eestiga, sh keele ja kultuuriga (osakaal %, n=129)

Intervjuude põhjal võib tõdeda, et Eestis elavate sugulastega suhtlemise sagedus sõltub sellest, kui tihedalt suheldi omavahel Eestis elades ning sellest, kui sageli on välismaal elavatel eestlastel võimalik Eestis elavatel sugulastel külas käia (või vastupidi). Eestis elavaid sõpru on vanematel pikaajalise eemalviibimise tõttu veidi vähemaks jäänud, kuid olemasolevatega suheldakse küllaltki tihedalt nii Eestis külas käies kui Skype, e-posti või sotsiaalmeedia vahendusel. Peamised võimalused lapsevanematel eesti keele kasutamiseks on koduse keelena, ühisüritustel ja suhtlemisel Eestis elavate sugulastega. Võimaluse korral külastatakse erinevaid Eestiga seotud kultuuriüritusi (nt teatrietendused, kontserdid, kohtumised kirjanikega), osaletakse rahvatantsu- või laulugrupis, suheldakse teiste välismaal elavate eestlastega. Mõne lapsevanema töö on seotud Eestiga ja siis on võimalus ka eesti keelt sagedamini kasutada.

Kõige tõhusamaks infokanaliks nii intervjuudes kui veebiküsitluses, mille kaudu levitada infot eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta, pidasid vastajad kokkuvõttes sotsiaalmeediat (joonis 69). Järgnesid väliseesti seltsid ning väliseesti koolid, seejärel Eesti saatkonnad, väliseesti väljaanded ning RKP koduleheküg. Muid allikaid pidasid oluliseks suhteliselt vähesed, kuid nendest nimetati ühisüritusi teiste eestlastega, tutvusringkonda, Eesti kogudust, meililiste, Eesti meediat veebis (nt ajalehti, aga ka telesaadete järelevaatamist) ning Internetti üleüldse. Üldiselt ei olnud vastustes suuri erinevusi sõltuvalt sellest, kas vastaja laps oli eesti keelt õppinud RKP toel või RKP toeta või polnud eesti keelt üldse õppinud. Märgatavaks erandiks oli aga see, et RKP toel keelt õppinute vanemad pidasid väliseesti kooli kaugelt kõige tõhusamaks infoallikaks.

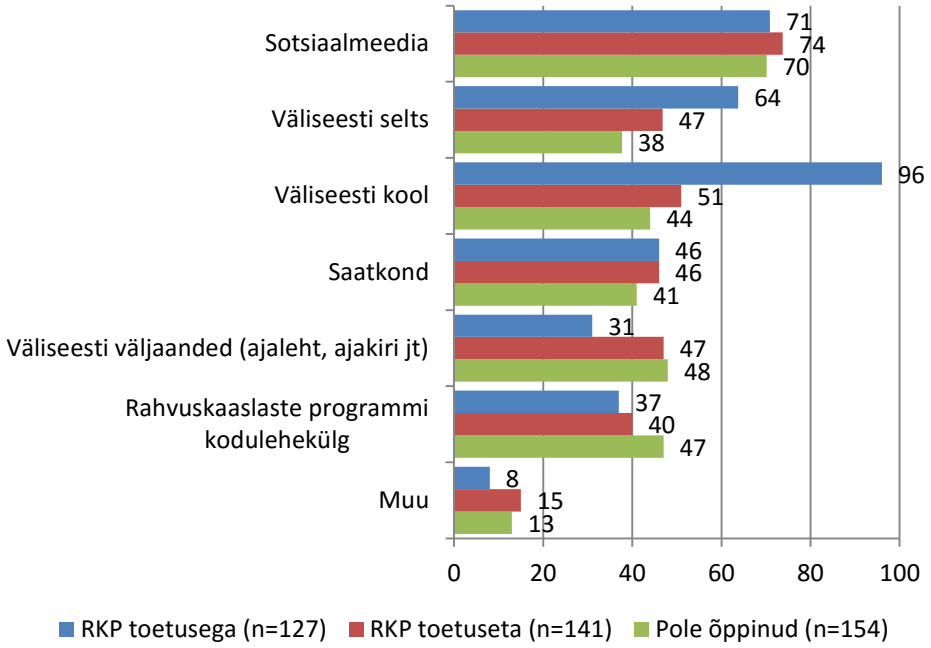

Joonis 69. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=429)

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida mitu varianti.

Lapse side Eestiga, eesti keele ja kultuuriga

Laste sidet Eestiga, eesti keele ja kultuuriga uuriti veebiküsitluses kõigi laste kohta, hoolimata sellest, kas nad olid eesti keelt õppinud või mitte. Vastata paluti kas kõige vanema alla 18-aastase või äsja 18-aastaseks saanud lapse kohta (seega iga vastaja andis vastuseid vaid ühe lapse kohta). Vastuseid on analüüsitud kolmes rühmas: esiteks need, kelle laps on õppinud eesti keelt RKP toetust saanud tegevuste kaudu („RKP toetusega"), teiseks need, kelle laps on õppinud eesti keelt RKP toetust mitte saanud tegevuste kaudu (v.a. eesti keele kõnelemine kodus; „RKP toetuseta"), ning kolmandaks need, kelle laps ei ole eesti keelt õppinud (või on õppinud ainult koduse keelekasutuse kaudu; „pole õppinud").

Veebiküsitlusele vastanud lapsevanemate hinnangul külastab suurem osa lastest Eestit keskmiselt kord kvartalis kuni kord aastas (joonis 70). Vastuste jaotumine oli küllalt sarnane laste puhul, kes on eesti keelt õppinud RKP toel, ning laste puhul, kes ei ole eesti keelt üldse õppinud, kuid statistiliselt oluliselt erinev laste puhul, kes on eesti keelt õppinud RKP toeta. Viimaste seas oli tunduvalt rohkem neid, kes külastavad Eestit vähemalt kord kvartalis (47% vs 28–32%), ent märksa vähem neid, kes käivad Eestis harvemini kui kord aastas (10% vs 20–22%). RKP toel eesti keelt õppinud laste hulgas oli aga teiste rühmadega võrreldes mõnevõrra suurem nende osakaal, kes käivad Eestis keskmiselt kord aastas (50% vs 42–43%). Kõigis rühmades oli väga väike nende laste osakaal, kes elasid küsitluse hetkel Eestis (2%). Intervjueeritud lapsevanemad selgitasid, et sõltuvalt suhetest Eestis elavate sugulastega käivad nadd Eestis 1–4 korda aastas.

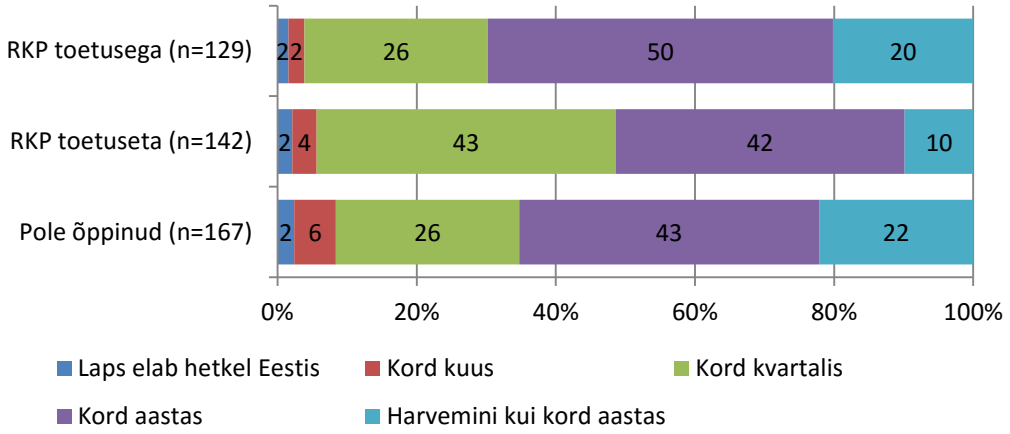

Joonis 70. Lapse külaskäikude sagedus Eestisse sõltuvalt keeleõppe vormist (osakaal %, n=438)

Enamikul (ligi 90%) lastest, sõltumata rühmast, on Eestis lähedasi sugulasi: nt teine vanem, vanavanemad või õed-vennad (joonis 71). Igas rühmas on pea kolmandikul lastest Eestis ka kaugemaid sugulasi. Väikesi erinevusi rühmade vahel esines selles, kas lapsel on Eestis lähedasi sõpru – RKP toeta eesti keelt õppinute hulgas oli neid pisut enam ning eesti keelt mitte õppinute hulgas pisut vähem kui RKP toel eesti keelt õppinud laste seas. Väga vähe oli igas rühmas neid lapsi, kel Eestis sugulasi ega sõpru üldse ei ole. Sedasama näitasid intervjuud, kus välismaal elavatel eestlastel (täiskasvanutel ja lastel) on Eestis elavaid lähisugulasi (vanemad, õed, vennad, tädid, onud, õe- ja vennalapsed) ja sõpru. Intervjuude põhjal võib välja tuua ka seda, et vanemate hinnangul on välismaal sündinud lastel Eestis vähem sõpru. Sageli sõltub sõprade olemasolu lapse vanusest, eesti keele oskusest ning sellest, kas laps on osalenud Eestis eesti keele laagrites või mitte. Üheks oluliseks teguriks sõprade leidmisel on ka Eestis käimise sagedus ja viibitud aja pikkus, mis võimaldab sõprussuhteid luua ja hoida.

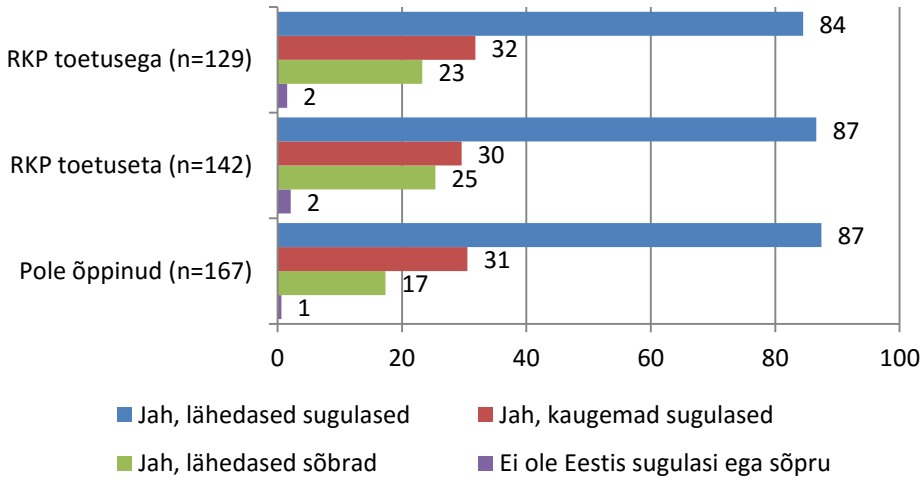

Joonis 71. Lapse sugulased ja sõbrad Eestis (osakaal %, n=438)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida mitu varianti

Suurem osa lapsi suhtleb eesti keeles igapäevaselt, sh sotsiaalmeedia vahendusel (joonis 72). See osakaal oli pisut suurem RKP toeta eesti keelt õppinud laste hulgas (85% vs 76% teistes rühmades). Eesti keelt

mitte õppinud laste hulgas oli aga märgatavalt suurem nende osakaal, kes suhtlevad eesti keeles kord aastas või veelgi harvemini (13% vs 5–8%). Samas ei olnud need erinevused statistiliselt olulised.

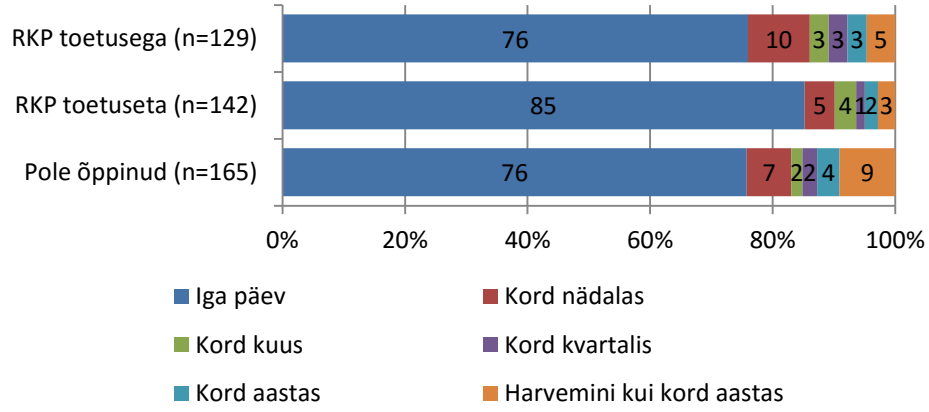

Joonis 72. Lapse eesti keeles suhtlemise sagedus (osakaal %, n=436)

Intervjueeritud lapsevanemad selgitasid, et laste keelekasutuse areng on seotud laste vanusega. Väikelaste arusaam keelest areneb küllaltki ruttu, kui üheks koduseks keeleks on eesti keel. See tähendab, et lapsed hakkavad eesti keelest rutem aru saama kui ise selles keeles rääkima. Tasapisi tulevad üksikud sõnad ning lühemad laused. Kui lapsevanem suunab last ka väljaspool kodu eestikeelsesse keelekeskkonda, siis areneb lapse keeleoskus paremini. Samuti on need lapsed, kes kuulevad ka teisi peale oma vanemate eesti keeles suhtlemas, altimad kodus rohkem eesti keeles rääkima. Intervjueeritud vanemad märkisid, et lapsed kuulavad hea meelega nt eestikeelseid unejutte.

Eesti keele oskus oli veebiküsitluse põhjal kõige parem rühmas, kuhu kuuluvad lapsed on eesti keelt õppinud RKP toeta – 57% väljendab end eesti keeles vabalt, 37% oskab end eesti keeles väljendada lihtsamatel teemadel, ent keerulisema vestluse puhul lülitub ümber teisele keelele, ning 4% küll ise ei räägi eesti keeles, ent saab eesti keelest aru (

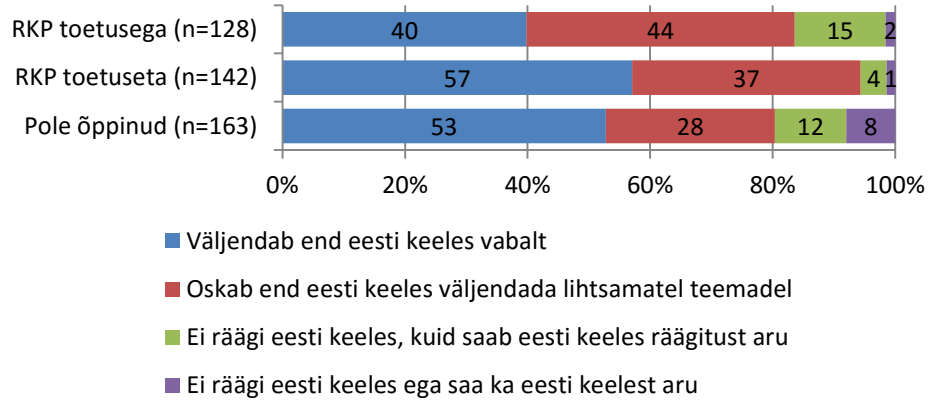

joonis 73). Teistes rühmades oli vastuste jaotumine statistiliselt oluliselt erinev: vabalt väljendab end eesti keeles 40% RKP toel eesti keelt õppinuist ning 53% neist, kes eesti keelt õppinud ei ole; lihtsamatel teemadel oskab end väljendada 44% RKP toel keelt õppinuist ning 28% keelt mitteõppinuist. Eesti keelt mitte õppinute seas oli aga märgatavalt suurem osa neid lapsi, kes eesti keeles ei räägi ega saa sellest ka aru (8% vs 1–2% teistes rühmades).

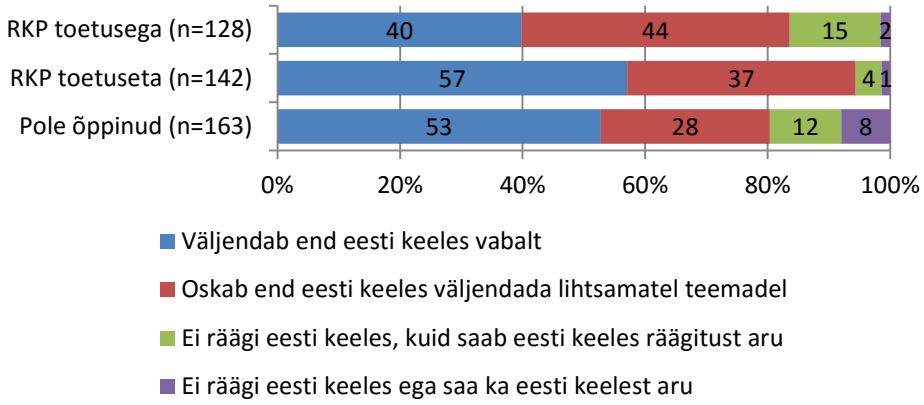

Joonis 73. Lapse eesti keele oskus (osakaal %, n=433)

Eestikeelsete raamatute lugemise sagedus oli samuti eri rühmadesse kuuluvate laste puhul statistiliselt oluliselt erinev (joonis 74). Eesti keelt õppinute hulgas (st nii RKP toel kui RKP toeta) olid osakaalud üsna sarnased: enim oli lapsi, kes loevad eestikeelseid raamatuid harva (27–30%). Aeg-ajalt teeb seda 20–21% ning sageli 15–18%. Kokku 39% RKP toel ning 32% RKP toeta eesti keelt õppinud lastest ei loe kunagi eestikeelseid raamatuid, kusjuures RKP toetusega rühmas oli see märksa sagedamini tingitud asjaolust, et laps on selleks veel liiga väike. Eesti keelt mitte õppinud lapsed loevad eestikeelseid raamatuid tunduvalt harvem kui keelt õppinud – 9% sageli, 17% aeg-ajalt ning 14% harva, 61% ei loe neid üldse, sh 35% põhjusel, et nad on selleks veel liiga väikesed.

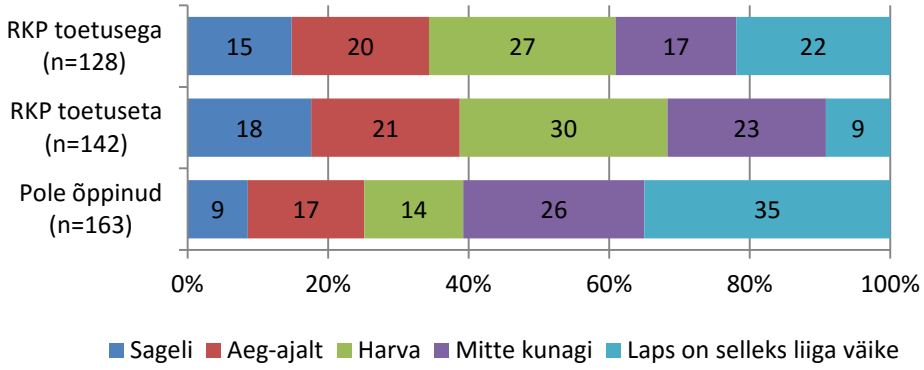

Joonis 74. Lapse eestikeelsete raamatute lugemise sagedus (osakaal%, n=433)

Ka laste huvi Eestis toimuva vastu oli rühmiti statistiliselt oluliselt erinev (joonis 75). Kõige enam huvituvad Eestiga seonduvast RKP toeta eesti keelt õppinud lapsed – 11% jälgib pidevalt Eestis toimuvat ning 46% tunneb üldiselt huvi, kuigi ei jälgi Eestis toimuvat pidevalt. 24% ei tunne või pigem ei tunne huvi ning 19% on selleks veel liiga väikesed. RKP toel eesti keelt õppinuist jälgib Eestis toimuvat pidevalt vaid 2%, samas kui 45% tunneb üldiselt Eestis toimuva vastu huvi, kuid pidevalt seda ei jälgi. 14% ei tunne või pigem ei tunne huvi ning 39% on selleks veel liiga väikesed. Kõige rohkem erines teistest aga eesti keelt mitte õppinute rühm, kus 6% jälgib pidevalt Eestis toimuvat ning 24% tunneb selle vastu üldiselt huvi; 17% aga huvi ei tunne või pigem ei tunne. Enamus (54%) selle rühma lastest on aga selle jaoks liiga väikesed.

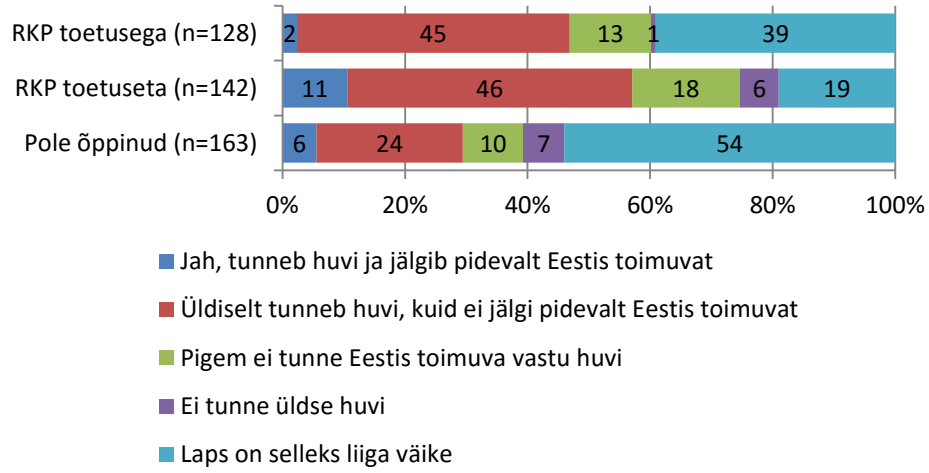

Joonis 75. Lapse huvi Eestis toimuva vastu (osakaal %, n=433)

Intervjueeritud lapsevanemad arvavad, et lapsevanemate endi huvi ja seotus Eestiga on aluseks laste keeleõppele. Kui lapsevanemad ise on huvitatud eesti keelest ja kultuurist, siis suunavad nad oma lapsi samuti keelt õppima ja kultuurist osa saama. Lapsevanemate endi tugev seotus Eestiga on olnud aluseks mitme väliseesti kooli loomisele ja selle jätkuvale tegutsemisele. Välismaale elama minnes on suurenenud lapsevanemate tunnetuslik seotus Eestiga, mille tõttu jälgitakse rohkem Eestis toimuvat ning planeeritakse puhkusi Eesti kultuurisündmuste (nt laulu- või tantsupidu) järgi. Nii mõnigi intervjueeritu leidis, et Eestis elades ei oleks ta eestluse ja kultuuriga edendamisega niivõrd seotud kui nüüd välismaal.

Eesti meedia (raadio- ja telesaated, ajalehed ja -kirjad) tarbimise osas olid rühmade vahel samuti statistiliselt olulised erinevused (joonis 76). Väga sageli või sageli Eesti meediat tarbivaid lapsi oli enim RKP toeta eesti keelt õppinute seas (35%), mõnevõrra vähem eesti keelt mitte õppinute (31%) ning vähim RKP toel eesti keelt õppinute seas (26%). Harva või pigem harva tarbib Eesti meediat 44% RKP toel ning 43% RKP toeta eesti keelt õppinud lastest, samas kui eesti keelt mitte õppinud laste seas oli see osakaal 20%. Viimases rühmas oli see-eest väga suur nende osakaal, kes Eesti meediat üldse ei tarbi – 48%, kusjuures suurem osa neist lastest on selleks veel liiga väikesed. RKP toel ning RKP toeta eesti keelt õppinute seas oli sama osakaal vastavalt 31% ning 22%.

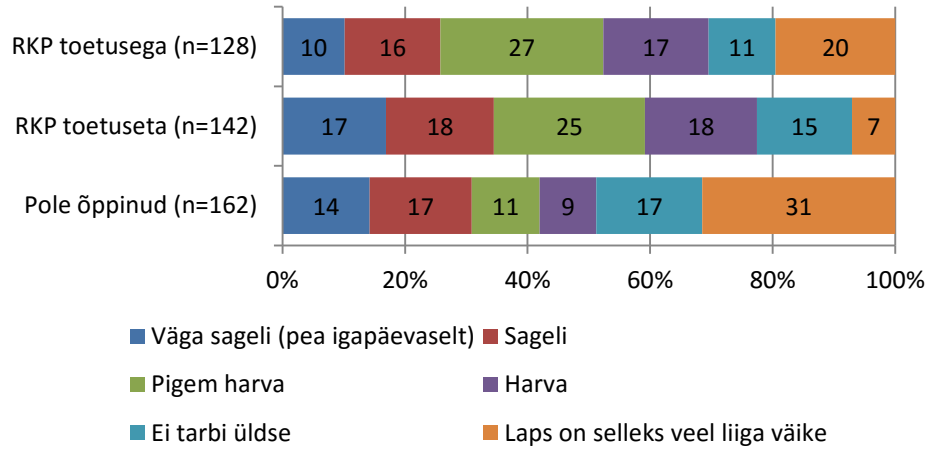

Joonis 76. Lapse harjumus tarbida Eesti meediat (osakaal %, n=433)

Väga suured (ja statistiliselt olulised) erinevused rühmade vahel esinesid selles, kui tihti osaleb laps väliseesti organisatsioonide korraldatud ühisüritustel (joonis 77). RKP toel eesti keelt õppinutest 44% ei osale neil mitte kunagi, samas nii RKP toeta keelt õppinute kui ka keelt mitte õppinute hulgas oli see osakaal 35%. RKP toel keelt õppinute seas oli teistega võrreldes tunduvalt vähem üritustel sageli osalejaid (9%) ning tunduvalt rohkem mõnikord osalejaid (47%); RKP toeta eesti keelt õppinute hulgas oli neid mõnevõrra võrdsemalt (vastavalt 38% ja 27%) ning keelt mitte õppinute hulgas olid suures ülekaalus sageli üritustel osalejad (62%), samas kui mõnikord osalejaid oli vaid 3%.

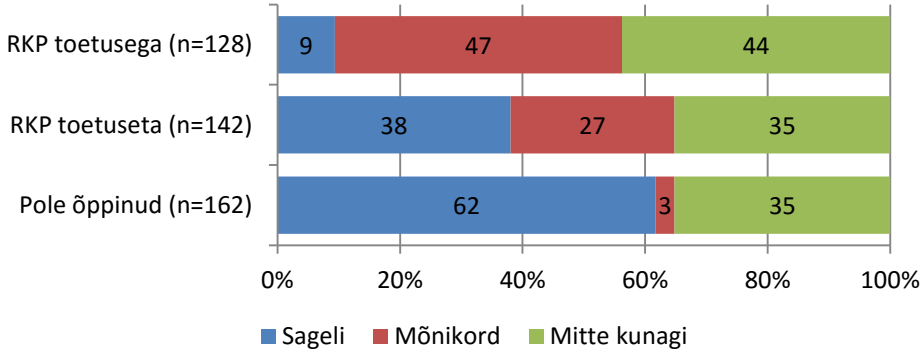

Joonis 77. Lapse osalemine väliseesti organisatsioonide korraldatud ühisüritustel (osakaal %, n=432)

Peamiste põhjustena, miks väliseesti organisatsioonide korraldatud ühisüritustel ei osaleta, toodi välja, et need toimuvad liiga kaugel vastaja elukohast või neid toimub liiga harva. Väga paljud märkisid, et ei osaleta aja- või huvipuuduse tõttu, samas kui teistel puudub selliste ürituste kohta info. Mõnel juhul on määrav lapse enda huvipuudus või ei ole talle eakohaseid üritusi; osa vastajaid märkis, et nende laps on selliste ürituste jaoks veel liiga väike. Samuti märgiti, et organisatsioonide korraldatud üritustel osalemise asemel saadakse lihtsalt kokku oma tutvusringkonna eestlaste ja nende lastega.

> *„Üritusi lastele on väga vähe või siis on üritused korraldatud väiksematele lastele. Vanus 10–16 – teatrit, kultuuri ja muusikat ka sellele sihtgrupile oleks vaja.” (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Ajaliselt ja vahemaa tõttu pole antud ürituste kuupäevad sobinud ja laps pole ise huvitatud võõrastega suhtlemisest.” (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Vähene teavitus, olen ise otsinud võimalusi, kuid ei ole leidnud! Väga sooviks osaleda sellistel üritustel.” (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Mulle endale need üritused ei meeldi. Kuna mu laste isa on mustanahaline, olen kohanud eestlaste seltskonnas teistepoolset ebamugavustunnet.” (lapsevanem, veebiküsitlus)*

> *„Enamasti kaugel ja kui on lähedal, siis millegipärast meeldib eestlastele kokku saada hilja õhtul ja tarbida palju alkoholi.” (lapsevanem, veebiküsitlus)*

Uurides laste kodust keelt, tõusis esile, et RKP toel eesti keelt õppinud on kõige sagedamini (62%) pärit mitmekeelsest kodust (sh eesti keel), samas kui ainult eestikeelsest kodust on pärit teiste rühmadega võrreldes tunduvalt väiksem osa (29%) (joonis 78). RKP toeta eesti keelt õppinute hulgas olid need

osakaalud vastavalt 49% ja 46% ning eesti keelt mitte õppinute hulgas 40% ja 46%. Kodudest, kus eesti keelt üldse ei räägita, on pärit 9% RKP toel ning 5% RKP toeta eesti keelt õppinud lastest; eesti keelt mitte õppinud lastest aga 14%. Erinevused rühmade vahel olid statistiliselt olulised. Lastest, kelle koduste keelte hulka eesti keel ei kuulu (kokku 42), kasutab umbes pool kodus inglise keelt; vähem olid esindatud norra, rootsi, prantsuse, saksa, vene, hollandi, itaalia, soome, flaami ja türgi keeled.

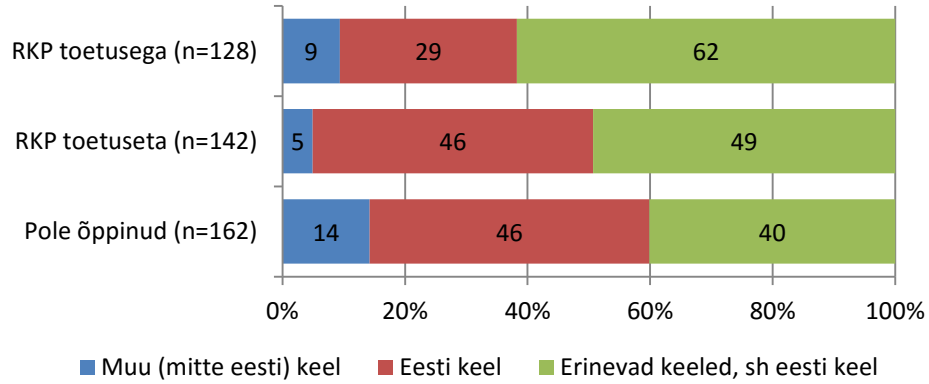

Joonis 78. Lapse kodune keel (osakaal %, n=432)

3.4 Eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed

Veebiküsitluses osalesid noored, kes olid küsitluse läbiviimise hetkel 18–22-aastased ning kes olid elanud pikemat aega välismaal, seejuures vastasid veebiküsitlusele nii need noored, kes olid osalenud eesti keele ja kultuuri laagrites, kui ka need, kes ei olnud laagritest osa võtnud. Kokku oli veebiküsitlusele vastanuid pärast andmete puhastamist 43, kellest eesti keele ja kultuuri laagrites oli osalenud 24[146]. Veebiküsitlusele vastanute arvu on oluline silmas pidada tulemuste tõlgendamisel – vastajate arv on üldistuste tegemiseks liialt väike. Lisaks veebiküsitlustele viidi eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud noortega läbi ka üheksa süvaintervjuud.

Taust

Veebiküsitlusele vastanud noortest rahvuskaaslastest 44% olid noormehed ja 56% neiud. Vastanud olid sündinud ajavahemikul 1991–1996, kuid see oli muuhulgas ka kontrollküsimus ehk nooremad või vanemad ei saanud küsitlusele tulenevalt metoodikast vastata[147] (joonis 79).

[146] Vastajate vähesus tulenes paljude laagris osalenud noorte kontaktandmete puudumisest (täpsemalt ptk 1.3).

[147] Küsitlusele ei saanud vastata alaealised ning samuti lähtuti sellest, et küsitlusele vastaksid noored, kes olid 2009–2013 laagrites osalenutega samas vanuses.

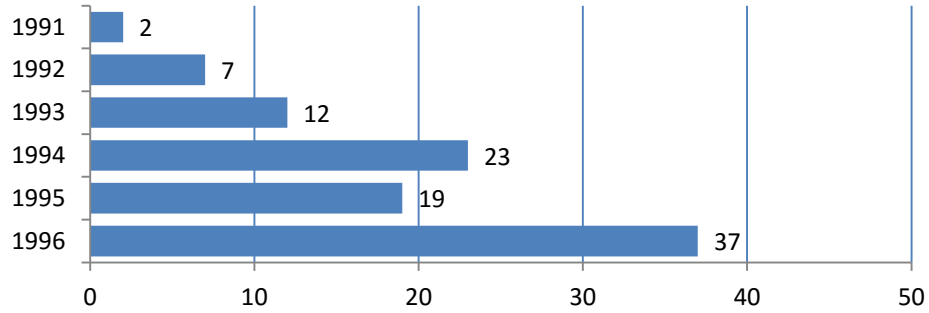

Joonis 79. Noorte rahvuskaaslaste sünniaasta (osakaal %, n=43)

Veidi enam kui pooltel veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslastel on omandatud üldkeskharidus (joonis 80), mis on ka mõistetav, kuna enamus neist on vanuses, mil on äsja lõpetatud keskharidus ning edasised õpingud veel jätkuvad. Seda näitab ka see, et 74% vastanutest märkis enda praeguseks põhitegevuseks õppimise (õpilane/üliõpilane/kraadiõppur).

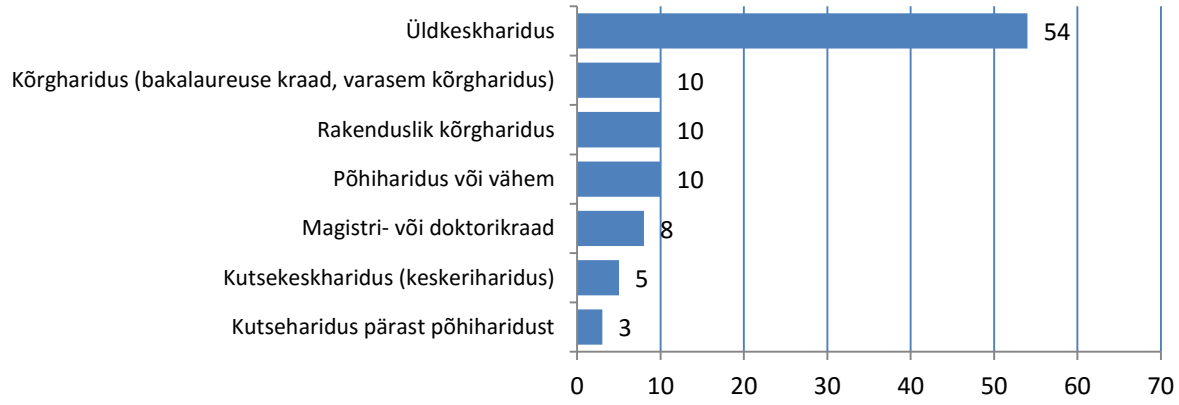

Joonis 80. Noorte rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=39)

Eestis oli sündinud 28% ja muus riigis 72% vastanutest. Muus riigis sündinutest oli kõige enam sündinud Ameerika Ühendriikides (6 vastanut), Kanadas (5 vastanut), Soomes (4 vastanut) ja Saksamaal (3 vastanut). Lisaks olid vastajad märkinud oma sünniriigina Venemaa, Ukraina, Taani ja Rootsi (kõikide puhul 2 vastanut) ning Egiptuse, Leedu, Läti, Ühendkuningriigid ja Valgevene (kõikide puhul 1 vastanu). Eestis sündinud noorte (12 vastanut) puhul on vanus, mil Eestist lahkuti, väga varieeruv ning kindlat trendi esile tuua ei saa. Intervjueeritud laagris osalenud noored asusid välismaale elama kas eelkooliealistena koos vanematega või olid nende vanem(ad) või vanavanem(ad) juba enne nende sündi välismaale siirdunud ning noored sündisid välisriigis.

Eesti kodakondsus on 28% veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslastel. Enamikul on muu või mitme riigi kodakondsus (72% vastanutest). Seejuures viimati mainitutest on veidi enam kui pooltel (54%) Eesti ja mõne muu riigi kodakondsus ning ülejäänutel puudub Eesti kodakondsus. Noortel, kel on topeltkodakondsus, on lisaks Eesti kodakondsusele ka näiteks Inglismaa, Kanada, Ameerika, Rootsi, Saksamaa, Soome, Taani ja Valgevene kodakondsus. Noortel, kel puudub Eesti kodakondsus, on Kanada, Läti, Rootsi, Saksamaa, Soome, Taani, Ukraina ja Vene kodakondsus.

Praegu elab Eestis vaid üks veebiküsitlusele vastanu ning üks viibib Eestis umbes 20 nädalat aastas. Riikidest, kus noored hetkel elavad, nimetati kõige enam Kanadat (7 vastanut), Suurbritanniat (6 vastanut), Soomet, Suurbritanniat ja Taanit (kõikide puhul 4 vastanut) ning Rootsit ja Ameerika Ühendriike (mõlema puhul 3 vastanut).

Noored, kes praegu Eestis ei ela, külastavad Eestit suhteliselt harva – 38% külastab Eestit harvemini kui kord aastas ning 29% kord aastas. 31% külastab Eestit kord kvartalis (joonis 81).

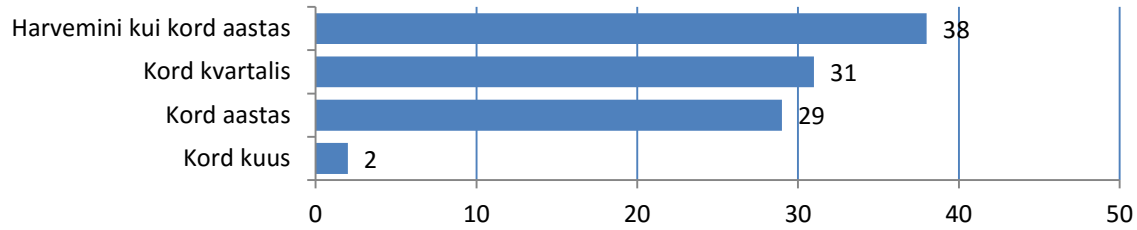

Joonis 81. Noorte rahvuskaaslaste Eesti külastamise sagedus (osakaal %, n=42)

Küsitlusele vastanutest on enamikul Eestis lähedased või kaugemad sugulased või lähedased sõbrad. 59% vastanutel on Eestis lähedased sugulased (vanemad, vanavanemad, õed-vennad), kaugemaid sugulasi ja lähedasi sõpru on Eestis 49% vastanutest. Vaid üks vastanu märkis, et tal ei ole Eestis sugulasi või sõpru. Ka intervjueeritud noortel oli **enamasti Eestis lähisugulasi** – vanavanemad, tädid-onud, nõod – keda vähemalt kord aastas, tavaliselt suveperioodil, külastatakse ning kellega tihedamalt suheldakse (sagedusega kord nädalas). Samas oli intervjueeritute seas ka neid, kel Eestis lähisugulasi enam ei olnud ning kes (osalt sellest tulenevalt) ei ole Eestis nii sageli käinud. Sellistel juhtudel olid Eestist lahkunud juba intervjueeritute vanavanemad (näiteks Teise maailmasõja ajal) ning teine põlvkond sündis välisriigis. Kui lähisugulasi kolmandal põlvkonnal (intervjueeritud noortel) Eestis enam ei ole, siis on ka side Eestiga nõrgem. Kohalikest eestlastest sõbrad ja tuttavad on noored leidnud endale enamasti eesti keele ja kultuuri laagritest.

Oma praeguseks koduseks keeleks märkisid eesti keele 15% veebiküsitlusele vastanutest, 56% märkisid oma koduseks keeleks erinevad keeled, sh ka eesti keele. 28% vastanutest on koduseks keeleks muu keel, mille hulgas nimetati inglise, vene, ukraina, soome, rootsi ja läti keelt.

Veebiküsitlusele vastanud noored suhtlevad eesti keeles (sh ka nt sotsiaalmeedia vahendusel) sageli – üle poole väitis end eesti keeles suhtlevat igapäevaselt, kord nädalas suhtleb eesti keeles 20% vastanutest ja kord kuus 13%. Kokku 3 vastanut suhtleb eesti keeles vähem kui kord kuus (joonis 82). **Intervjueeritud noored tõid välja, et eesti keeles räägitakse peamiselt oma vanema(te)ga ning vanavanema(te)ga.** Mõnel juhul ongi vanavanem ainus lähedane, kellega noor eesti keeles suhtleb. Mitmed intervjueeritud tõdesid, et neil ei ole võimalik keelt praktiseerida, kuna neil puudub selleks võimalus ja keskkond.

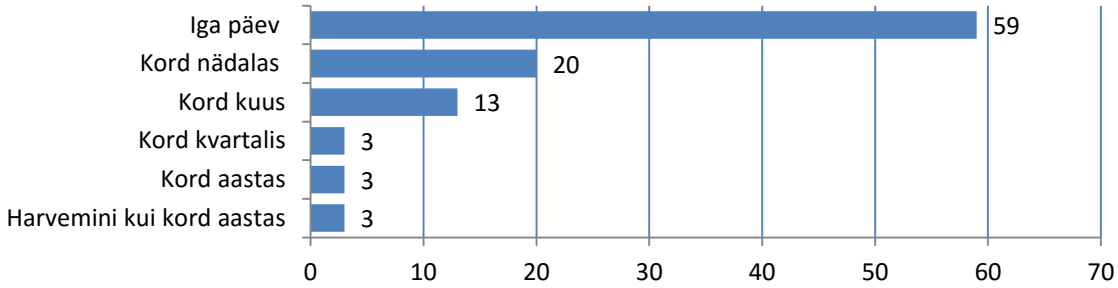

Joonis 82. Noorte rahvuskaaslaste eesti keeles suhtlemise sagedus (sh sotsiaalmeedia vahendusel, osakaal %, n=39)

Selleks, et saada ülevaade, kui tugev on noortel side Eestiga, küsiti lisaks eesti keele oskusele, Eesti külastamisele ja lähedaste olemasolule Eestis ka eestikeelsete raamatute lugemise ja valimas käimise kohta. Veebiküsitlusele vastanud noored rahvuskaaslased loevad eestikeelseid raamatuid küllaltki harva – 44% märkis, et loevad eestikeelseid raamatuid harva ning 28% ei loe üldse eestikeelseid raamatuid. Aegajalt loeb eestikeelseid raamatuid 28% vastanutest. Eesti riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimistel käivad alati valimas 26% ja mõnikord 5% veebiküsitlusele vastanutest. 39% vastanutest ei käi Eesti riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimistel valimas kodakondsuse puudumise tõttu ning 31% märkis, et ei käi valimas.

Sidet Eestiga väljendab ka see, kellena noored rahvuskaaslased end rahvuse (nii etnilise kui riikliku kuuluvuse) mõttes määratlevad. 12 veebiküsitlusele vastanutest (kokku oli vastanuid 39) leidsid end olevat eelkõige eestlased, suurem osa (18 vastanut) aga leidsid end olevat nii eestlased kui ka oma asukohamaa rahvuse esindajad. Oli ka neid, kes määratlesid end ainult oma asukohamaa rahvuse esindajana. Seda, et noored tunnevad seost nii Eesti kui ka oma asukohamaaga näitab lisaks see, et noorte hinnang sellele, kui tugevat seost nad tunnevad Eestiga või oma asukohamaaga, oli suhteliselt sarnane – keskmine väärtus Eesti puhul oli 7,8 (10-pallisel skaalal, kus 1 tähistas seose puudumist ja 10 väga tugevat sidet) ja teise asukohamaa puhul 7,4.

Veebiküsitlusele vastanutel paluti hinnata ka oma kursisolekut erinevate valdkondade ja arengutega Eestis. Siin arvati end olevat kõige paremini kursis üldiselt Eestis toimuvaga (66% hindas, et on väga hästi või pigem hästi kursis). Samuti arvati end pigem hästi kursis olevat väliseesti kogukonnas toimuvaga (veidi üle poole olid väga hästi või pigem hästi kursis). Eelnimetatutest vähem arvati end olevat kursis Eesti poliitikas ja kultuuris toimuvaga (mõlema puhul hindas 54% vastanutest, et ei ole pigem kursis või ei ole üldse sellega kursis) ning Eesti majanduseluga (joonis 83). Siin on aga oluline tähele panna seda, et vastajate arv on liialt väike, et anda täielikku ja head ülevaadet.

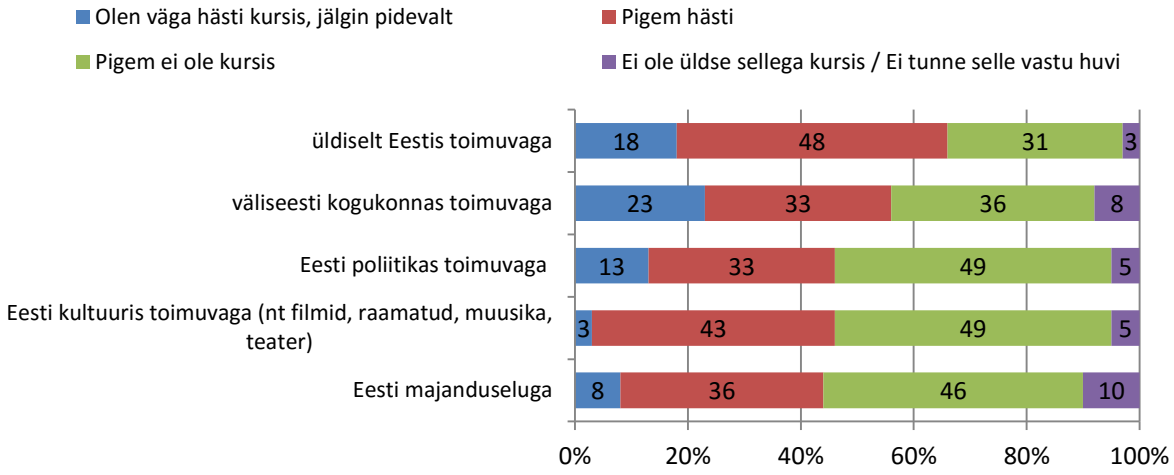

Joonis 83. Noorte rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=39)

Enamasti osalevad noored rahvuskaaslased ka väliseesti organisatsioonide poolt korraldavatel ühisüritustel – sageli teeb seda 28% ja mõnikord osaleb 44% vastanutest. 28% vastas, et nad ei osale sellistel üritusel. Mitteosalemist põhjendati eelkõige sellega, et neil puudub selliste ürituste kohta informatsioon või ei toimu ühisüritused nende asukoha lähedal.

Eesti keele ja kultuuri laagrites osalemise põhjused

Veebiküsitlusele vastanutest oli eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud 24 noort ehk 59% küsitlusele vastanutest, neist kolm oli osalenud Kanadas toimuvates laagrites. Ühel korral oli laagris osalenud kaheksa vastanut, kahel kuni kolmel korral 11 vastanut ning ülejäänud oli laagris osalenud isegi neljal kuni kaheksal korral (üks vastanu iga korra puhul).

Informatsiooni keelelaagrite toimumise kohta said osalenud peamiselt sugulase, sõbra või tuttava kaudu (sh vanematelt) (joonis 84). Ka keelelaagrites osalenud intervjueeritud mainisid, et said **informatsiooni** eesti keele laagri toimumise kohta **enamasti perekonna kaudu** – vanem või vanavanem soovitas noorel laagris osaleda. Mõnel juhul saadi laagrist teada ka kooli kaudu, näiteks innustas laagris osalema sarnases laagris käinud klassikaaslaste varasem hea kogemus või jagas laagri kohta informatsiooni eesti keele õpetaja. Üldjuhul leidsid intervjueeritavad, et info, mis jõuab nendeni pereliikmete või tuttavate kaudu, on usaldusväärsem ja omab suuremat kaalu kui näiteks ajalehes nähtud kuulutus. Intervjueeritud noored arvasid, et **info levitamine vanemate kaudu on** seetõttu **kõige tulemuslikum viis**, kuidas sihtgrupini jõuda. Samas leiti, et noorteni jõudmiseks peaks kasutama ka erinevaid sotsiaalmeedia kanaleid (nt *Facebook*) ja kasutama interaktiivsemat meediat (nt *Youtube)*.

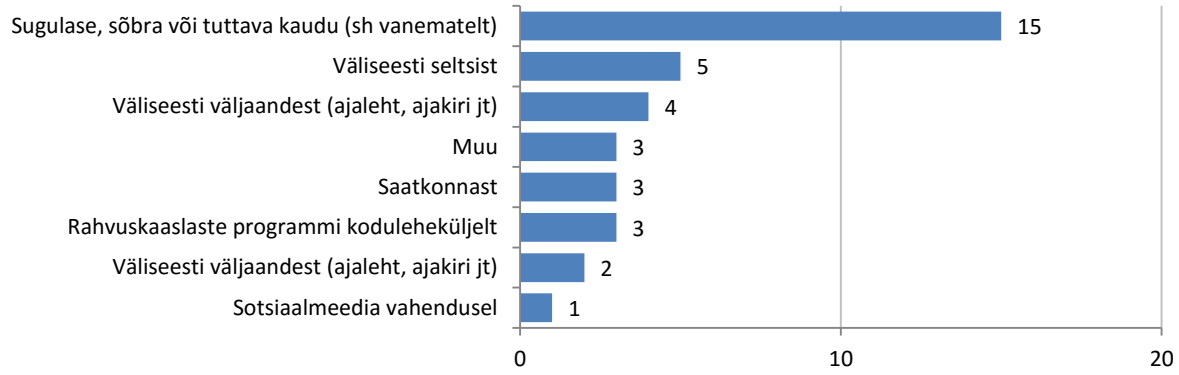

Joonis 84. Eesti keele ja kultuurilaagritest teadasaamise infokanalid (vastajate arv, n=24)
Märkus: erinevate allikate vastanute summa ei võrdu vastanute arvuga (n=24), kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi.

Sotsiaalmeedia kanalite kaudu informatsiooni levitamist pidasid oluliseks ka veebiküsitlusele vastanud noored rahvuskaaslased (joonis 85). Nimelt arvas enamik (92%) vastanutest, et kõige tõhusam infokanal eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks on sotsiaalmeedia. Teised infokanalid ei ole noorte arvates niivõrd tõhusad kui sotsiaalmeedia. Muude kanalite hulgas nimetati nt EstDocsi, e-maili ja raadiot/televisiooni.

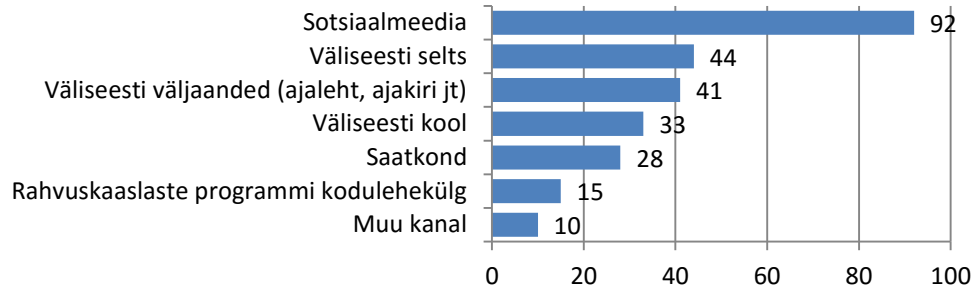

Joonis 85. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=39)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Eesti keele ja kultuuri laagrites osaleti eelkõige seetõttu, et sooviti oma eesti keele oskust parandada (79%). 63% nimetas ühe osalemise põhjusena eestlaste seas uute sõprade leidmist ning veidi üle poole osales ka seetõttu, et soovis oma sünniriiki ja selle kultuuri paremini tundma õppida (joonis 86). Muude põhjuste hulgas nimetati seda, et kõik sõbrad läksid, laager tundus olevat lõbus ja huvitav ning taheti tundma õppida oma vanemate sünniriiki. Ka intervjueeritud noored tõid ootuspäraselt välja, et **peamine põhjus eesti keele laagrites osalemiseks oli soov läbi intensiivse praktika oma keeleoskust parandada.** Samuti otsustasid mõned intervjueeritavad laagrist osa võtta seetõttu, et nad nägid selles head võimalust **ühildada keeleõpe ning suvepuhkus Eestis**. Alternatiivseid võimalusi eesti keele õppimiseks intervjueeritud ei kaalunud, osalt seetõttu, et enamasti olid noored eesti keelt juba eelnevalt õppinud keelekursustel ja/või välisriigi Eesti koolis või suhtlevad eesti keeles oma vanema(te)ga ja/või vanavanematega. Samas tõdeti, et keelekeskkonnas olles on hõlpsam oma eesti keele oskust lihvida.

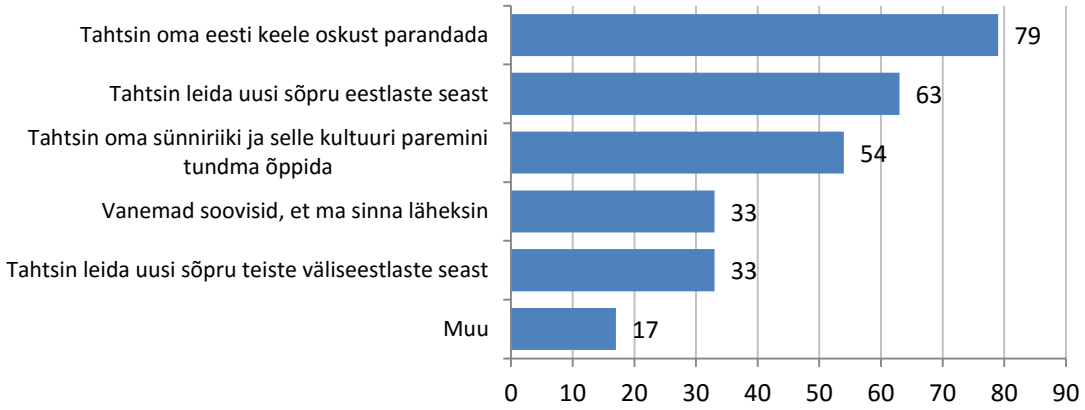

Joonis 86. Eesti keele- ja kultuuri laagrites osalemise põhjused (osakaal %, n=24)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Keelelaagrites osalemine oli noortele tasuta. Laagris osalenud veebiküsitlusele vastanutest 78% arvas, et oleks laagris osalenud ka juhul, kui see ei oleks tasuta olnud, kuid seejuures lisati siiski põhjendusena, et see oleks olenenud laagri maksumusest ning noored polnud kindlad, kas nende pere majanduslik olukord oleks võimaldanud sellist väljaminekut (lennupiletite ja majutuse maksumus). Ka mõned intervjueeritud tõdesid, et tasuliste laagrite korral oleks kulud nende jaoks liialt suured, mistõttu ei oleks neil olnud majanduslikel põhjustel võimalik laagris osaleda, kuid oli ka neid intervjueerituid, kes leidsid, et nad oleksid osalenud laagris ka juhul, kui see oleks olnud tasuline, sest saadud kogemus oli väga positiivne. Siiski peeti **üheks suurimaks väärtuseks keelelaagri juures seda, et laager oli osalejatele tasuta.**

Osalejate hinnangud eesti keele ja kultuuri laagritele

Üldiselt olid laagrites osalenud noorte hinnangud laagritele väga head. Veebiküsitluses toodud teguritest jäädi kõige enam rahule suhetega teiste lastega/noortega ning õpetajate tööga ja juhendamisega – nende tegurite puhul oli rahule jäänute osakaal 100% (kes jäid väga rahule ja pigem rahule), kuid ka teiste tegurite puhul oli rahule jäänute osakaal üle 90%. Kõige vähem jäid osalejad rahule võimalusega eesti keelt praktiseerida/parendada – selle teguriga ei jäänud pigem rahule 9% osalejatest (joonis 87). Siin võib olla põhjuseks laagris osalenute väga erinev keeleoskuse tase, mistõttu parema keeleoskusega noortele oli laagris õpetatu pigem kordamine (täpsemalt allpool). Neid, kes ei jäänud üldse rahule, ei olnud ühegi nimetatud teguri puhul.

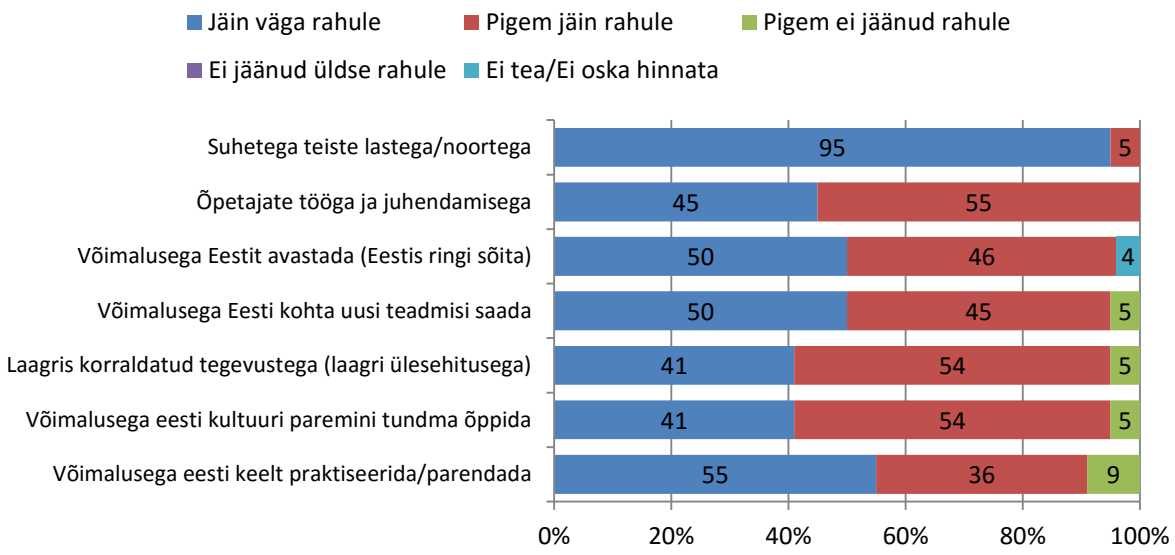

Joonis 87. Keele- ja kultuurilaagrites osalenud noorte rahulolu eesti keele- ja kultuuri laagrite erinevate teguritega (osakaal %, n=22)

Ka intervjueeritud noored andsid eesti keele ja kultuuri laagritele väga hea hinnangu. Eelkõige meeldis noortele see, et neil avanes **võimalus veeta suvel kümme päeva Eestis ning suhelda teiste noortega, kellega neil on ühine taust ja kes räägivad eesti keeles**. Intervjueeritutele meeldisid väga laagris organiseeritud ekskursioonid, mis võimaldasid neil Eestit avastada ning Eesti kultuuri ja ajalugu paremini tundma õppida. Lisaks meeldis noortele, et tegevuste korraldamisel ja läbiviimisel arvestati ka nende soovide ja arvamusega.

Intervjueeritud kiitsid laagrite ilusat asukohta ning laagri töötajaid, kes olid nende jaoks ühtaegu nii sõbra kui ka õpetaja rollis – üldiselt olid nad noorte jaoks sõbrad, kuid vajadusel ja murede korral võis nende juurde alati kui täiskasvanu poole pöörduda. Üks intervjueeritu tõi välja, et laagri läbiviijad ja seal osalenud noored olid justkui üks perekond. Häid suhteid osalenute ja korraldajate vahel iseloomustab ka see, et enamik intervjueeritavaid suhtleb siiani rohkemal või vähemal määral (sh ka eesti keeles) laagris osalenud kohalike tugiõpilastest noorte ja kasvatajatega. Mõnel juhul on neist saanud väliseestlastest noortele väga head sõbrad, kellega suheldakse igapäevaselt. Samuti saavad mõned intervjueeritud tugiõpilastest eestlastega Eestit külastades senini aeg-ajalt kokku. Üldiselt leidsid noored, et laager oli nende jaoks kasulik just seetõttu, et **leiti uusi sõpru ja tuttavaid nii teiste väliseestlaste kui ka kohalike eestlaste** (tugiõpilased, laagri korraldajad) **seast**, kellega muidu ei oleks kohtutud. Kohalikest eestlastest sõbrad ja tuttavad tugevdavad väliseesti noorte sidet Eestiga, mis on kindlasti üks olulisemaid laagri väljundeid. Ka veebiküsitlusele vastanud laagris osalenutest üle poole (59%) leidsid, et suhtlevad laagris tuttavaks saadud teiste noortega tihedalt, seejuures neist 18% märkis, et nad suhtlevad oma endiste laagrikaaslastega tihedalt ning saavad ka kokku. 36% laagris osalenutest suhtlevad teiste laagris osalenud noortega pigem harva ning üks vastanu ei suhtle enam üldse laagrikaaslastega.

Laagris saadud head kogemust ilmestab ka see, et paljud intervjueeritud olid laagrites käinud 3–4 korda ning oleksid osalenud rohkem, kui nad ei oleks täisealiseks saanud. **Seetõttu arvasid mõned noored, et sarnaseid eesti keele ja kultuuri laagreid võiks pakkuda ka neile, kes on praegusest sihtgrupist veidi vanemad**.

Eesti keele tunnid olid intervjueeritud noorte jaoks huvitavad, mängulised ja täidetud praktiliste tegevustega. Osad intervjueeritavad tõid välja, et laagris osalenute eesti keele oskuse tase oli üsna erinev, mistõttu olid eesti keele tunnid keelt paremini oskavatele noortele pigem kordamine. Samas mainisid intervjueeritud, et eesti keele tundides **õpiti uut sõnavara, saadi juurde enesekindlust eesti keeles rääkimiseks** ning leiti, et see on hea alus ka eesti keelt juba oskavatele noortele. Üks intervjueeritu arvas siiski, et kehvema eesti keele oskusega noorte jaoks oli laagrist saadud keeleoskuse taseme tõus suhteliselt väiksem, kuna sel juhul suheldi omavahel pigem inglise keeles. Ka veebiküsitluses tõid mõned noored välja, et keeleoskuse tase oli osalejatel väga erinev ning grupid oleks võinud moodustada vastavalt noorte keeleoskustasemele.

> *„Tähtis, et saaks eesti keeles suhelda, on võrdlemisi ühtne keeletase, proovige moodustada grupid nii, et edasijõudnud oleksid ühes grupis“*

Seetõttu tuleks keelelaagrite korraldamisel püüda selgemini teadvustada osalemisel eeldatavat keeleoskuse keskmist taset.

Paar intervjueeritut arvas, et ekskursioone oleks võinud lisaks Tallinnale ja Tallinna vanalinnale korraldada ka mujale, kuna pealinnas on enamik keelelaagrites osalenuid juba käinud ning selle asemel soovitakse näha muid kohti Eestis. Enamik intervjueeritutest tõi positiivsena välja, et sai näha erinevaid Eesti suuri ja väikeseid kohti. Erinevus arvamustes võib tuleneda ka sellest, et intervjueeritud osalesid laagrites erinevatel aastatel, mil erinesid ka ekskursioonide sihtkohad. Samuti olid mõned noored Eestit rohkem külastanud kui teised, mistõttu ei olnud ekskursioon pealinna nende jaoks enam uus kogemus.

Laagritegevuste vanuselist sihistatust peeti üldjoontes sobivaks. Vaid üks noor tõi välja, et kuna ta oli laagris üks vanemaid, siis mõningad tegevused olid tema jaoks liialt lapselikud. Muid negatiivseid aspekte laagri ja laagritegevuste kohta intervjueeritud ei märkinud. Samuti ei mäletanud intervjueeritud, et laagris oleks esinenud erinevaid olmelisi vms probleeme. Olmelisi probleeme mainis üks veebiküsitlusele vastanu, kes tõi välja, et laagris, kus tema osales, olid elamistingimused kehvad, viidates nt halbadele pesemisvõimalustele.

Veebiküsitluses toodi täiendavate ettepanekutena välja, et laagrist oleks võinud saada õppematerjale, mida saaks kasutada ka pärast laagrit, et iseseisvalt keeleõpinguid jätkata. Veel soovitati seda, et lapsevanemad võiksid vabatahtliku summaga laagri tegevust toetada; samuti oleks võinud koos eesti sööki valmistada ning laagri toimumise aeg oleks võinud olla pikem, et enam eesti keelt õppida ja praktiseerida. Üks veebiküsitlusele vastanu tõi välja, et tema jaoks oli mõistetamatu otsustusprotsess, mille põhjal laagris osaleda saanud noori valiti. Nimelt tundus talle, et laagrisse saamine oli mõnel juhul ebaõiglane, viidates sellele, et laagris osalesid ka noored, kelle eesti keele oskus oli olematu, samas kui laagris osalemiseks oli lisaks avaldusele vajalik kirjutada ka motivatsioonikiri eesti keeles. Vastanu tegi ettepaneku asendada motivatsioonikiri näiteks lühikese Skype kõnega, et oleks võimalik noorega suhelda otse ja seeläbi paremini aru saada, kas tal on tõepoolest huvi ja motivatsiooni laagris osaleda ning milline on noore tegelik eesti keele oskus.

> *„Üks teine põhiprobleem seisneb otsustusprotsessis, milline noor sinna laagrisse saab. Kandideerimine ja laagrisse saamine tundus mõnel juhul kohati ebaõigalne. Kui inimene keelt ei oska, siis kuidas saab kirjutada mot kirja? Mille alusel neid valitakse? - ehk oleks peale esialgset motivatsioonikirja mõtte korraldada lühikene Skype*i kõne, et noorega otse suhelda ja aru saada, kas tal tõesti on huvi. Seega saaks ka hetkelist*

eesti keele oskusi juba veidi hinnata ja võibolla laagri organisatiooni efektiivsemaks teha.“

Intervjueeritud noored arvasid, et **laager oli nende jaoks kasulik**. Eelkõige leidsid noored, et tänu laagris osalemisele **paranes nende eesti keele oskus**, sealhulgas ka neil, kelle eesti keele oskus oli juba enne laagri toimumist võrreldes teiste osalejatega suhteliselt hea. Viimaste jaoks seisnes laagri kasulikkus selles, et nad **said praktiseerida eesti keelt ning said juurde julgust ja enesekindlust eesti keeles rääkimiseks.** Samas tõdesid intervjueeritud, et laagris omandatud keeleoskus on ajaga hääbunud, sest mindi tagasi teise keelekeskkonda ning eesti keele praktika ei jätkunud. Üks intervjueeritu mainis, et pärast laagrit suhtles ta oma vanemaga terve suve eesti keeles, kuid kuna puudus pidev vajadus eesti keelt kasutada ja inglise keeles oli lihtsam suhelda, siis ei kestnud selline praktika kaua. Eesti keele oskuse kohta tõid paljud intervjueeritud välja, et nad saavad üldjuhul keelest aru, kuid rääkimine on nende jaoks keeruline, kuna sõnad ei tule meelde, mistõttu ei tunne nad end eesti keeles rääkides mugavalt. Seda tõdesid uuringu autorid ka intervjuusid läbi viies: umbes pooled noortest eelistasid intervjuu teha inglise keeles.

Intervjueeritud arvasid, et lisaks keeleõppele oli laager nende jaoks kasulik ka seetõttu, et õpiti paremini tundma Eestit, eesti kultuuri ja traditsioone ning seeläbi **suurenes ka noorte huvi Eesti vastu** (nt rahvatantsu, laulupidude, traditsioonide, eesti looduse ja ajaloo vastu). **Eestiga seotud uudiste ja infokanalite tarbimist laagris osalemine siiski oluliselt ei muutnud**. Need noored, kes huvitusid enne laagris osalemist Eestis toimuvast ning jälgisid Eesti meediat, nende huvi ei kadunud (ega suurenenud) ning need, kes enne Eesti uudiste ja meedia vastu huvi ei tundnud, ei teinud seda ka pärast laagris osalemist.

Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist

Rahvuskaaslaste programmi erinevate tegevustega ei ole noored rahvuskaaslased eriti kursis. Teistest tegevustest mõnevõrra enam ollakse kursis eesti keele õpetamisega välismaal ja väliseestlaste õpingute toetamisega Eesti kõrg- või kutsekoolis ning loomulikult laste suviste eesti keele laagritega[148]. Ülejäänud nimetatud tegevustega on noored rahvuskaaslased kursis vähesel määral – umbes 30% on neist tegevustest kuulnud, kuid täpsemalt ei tea ning üle poole ei ole neist tegevustest üldse kuulnud (joonis 88). Ka intervjueeritud noored ei olnud rahvuskaaslaste programmi ja selle teiste tegevustega enamasti kursis. Vaid paaril juhul teati seda, et programmist toetatakse eesti keele õppematerjalide soetamist.

[148] Sellele küsimusele vastasid ka need noored, kes ei olnud eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud.

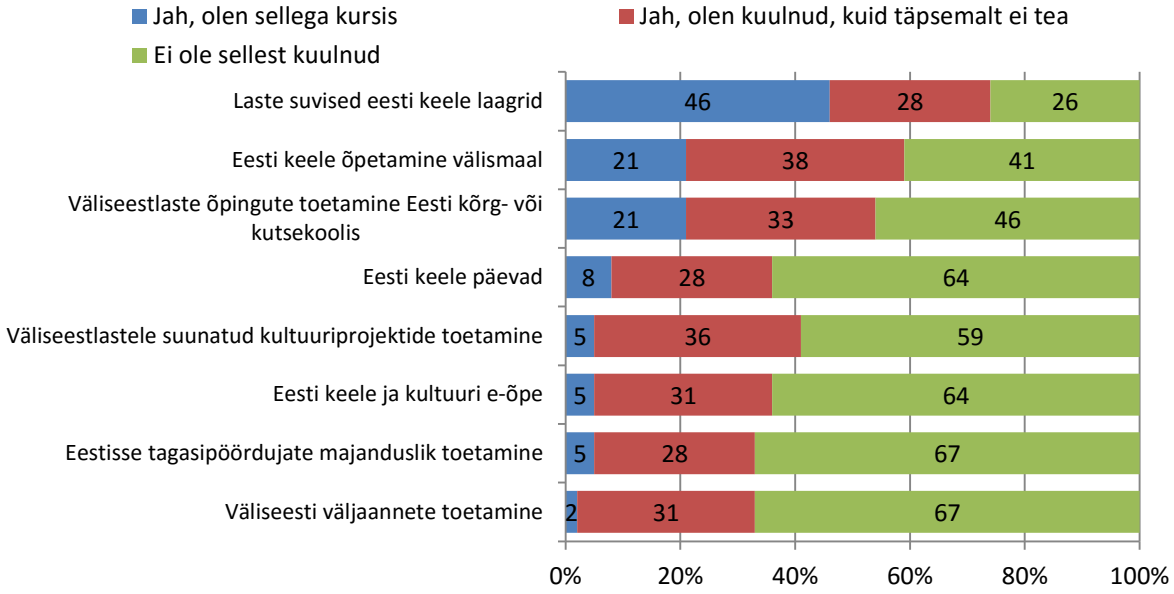

Joonis 88. Keele- ja kultuurilaagrites osalenud noorte teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=39)

Ettepanekud rahvuskaaslaste programmile

Intervjueeritud ei tundnud otseselt puudust täiendavatest tegevustest, mida Eesti riik võiks noortele pakkuda, et säilitada ja tugevdada väliseestlastest noorte sidet Eesti, eesti keele ja kultuuriga. Seetõttu ei osatud enamasti teha ka ettepanekuid, mis tegevusi võiks rahvuskaaslaste programm veel sisaldada. Mõned intervjueeritud leidsid, et ka taolise eesti keele ja kultuuri laagri korraldamine väliseesti noortele on nii väikese riigi puhul suur samm ning nad olid tänulikud saadud võimaluse eest. Üheks mõtteks, mida osad intervjueeritud väljendasid, oli **keelelaagritele sarnaste sündmuste korraldamine erinevatele väliseestlaste gruppidele**. Sedalaadi võimalust, kus väliseestlased saaksid kokku (seejuures võiks olla võimalus ka kogu perega osaleda), oleks võimalik praktiseerida eesti keelt ning õppida midagi uut Eesti kohta, peeti väga oluliseks eestluse säilitamisel ja tugevdamisel. Kirjeldatud kokkusaamised võiksid aset leida nii Eestis kui mujal riikides, et tegevusi väliseestlastele lähemale viia. Arvamust, et Eesti võiks erinevaid kokkusaamisi korraldada, jagasid ka veebiküsitlusele vastanud. Näiteks leidis üks vastanu, et võiks toimuda noorte täiskasvanute kogunemised.

Lisaks eeltoodule leidsid veebiküsitlusele vastanud, et tegevused, mis nende hinnangul toetavad kõige enam eestluse säilitamist ja arendamist väljaspool Eestit, on eesti keele õpe, ühised kultuuriüritused, väliseesti kogukonnad, ajalugu ning eestikeelne kirjandus ja meedia. Eesti ajaloost rääkimist pidas oluliseks ka üks intervjueeritu.

Veebiküsitlusele vastanud tõid välja, et noortele võiks pakkuda võimalust Eestis elavate eestlastega suhelda, kuna nii on võimalik üksteiselt õppida. Mõned veebiküsitlusele vastanud leidsid ka, et informatsiooni väliseestlaste sündmustest võiks rohkem edastada ning võiks ehk olla infoleht väliseestlastele. Üks vastanu sooviks näha rohkem **riiklikul tasemel initsiatiivi väliseestlaste Eestisse tagasi kutsumiseks** ja neile võimaluste pakkumiseks. Üks vastanu arvas, et **toimida võiks praktikaprogramm**, et **väliseesti noor saaks tulla huvi korral Eesti tööeluga tutvuma**. Üheks võimaluseks

oleks siin vastanu arvates luua andmebaas, mis koondaks noored väliseestlased, kes tunnevad Eestisse tulemise vastu huvi ning praktikavõimalusi pakkuvad ettevõtted.

Eestisse tagasipöördumine

Eestisse tagasi plaanib tulla 36% vastanutest, 59% ei tea veel oma plaane ning 5% vastas, et nad ei plaani Eestisse tagasi tulla. Noored, kes plaanivad Eestisse tagasi tulla, nimetasid kõige sagedamini tagasituleku põhjuseks soovi Eesti elu paremaks teha ja arendada Eesti riiki. Samuti toodi oluliste põhjustena välja seda, et Eestis on nende perekond ja/või sugulased ning nad tunnevad, et nad saavad end Eestis teostada (joonis 89). Noored, kes ei osanud öelda, kas nad tuleksid Eestisse tagasi, arvasid, et see oleneb eelkõige töövõimalusest ning mõni on mõelnud sellele, et Eestisse õppima tulla.

Intervjueeritud noored on alaliselt Eestisse tagasipöördumisele mõelnud, kuid pigem on see olnud uitmõte ja unistus. Põhjustena, miks nad on mõelnud Eestisse (tagasi)tuleku peale, nimetasid osad noored, et siin on toredad inimesed ja hea elukeskkond. Samuti tõi üks intervjueeritu välja, et sooviks olla lähedal Eestile ja oma sugulastele. Sarnaselt veebiküsitlusele vastanutele ei soovi aga paljud intervjueeritud siiski püsivalt Eestisse elama asuda, kuna nende kodumaaks on elukohamaa ehk riik, kus on nende perekond, kodu, kool, töö, sõbrad ja elu. **Eestisse tulek on intervjueeritud noorte jaoks mõneti hirmutav**, kuna arvatakse, et Eestis on töö leidmine ja toimetulek keeruline ning siin on majanduslikult raske hakkama saada. Näiteks tõi üks intervjueeritu välja, et Eestis oleks hea elada, kui sissetulek oleks pärit mujalt riigist ning siinsest keskmisest oluliselt kõrgem. Samuti leidsid intervjueeritavad, et nende eesti keele oskus ei ole piisav, et siin tööd leida. Lisaks toodi välja, et ei teata, kuidas oma elu Eestis korraldada ja mida peaks tegema, kui tahta siin uut elu alustada jms. Pigem mõeldakse, et Eestisse võiks tulla mõneks ajaks õppima, kuid mitte püsivalt elama.

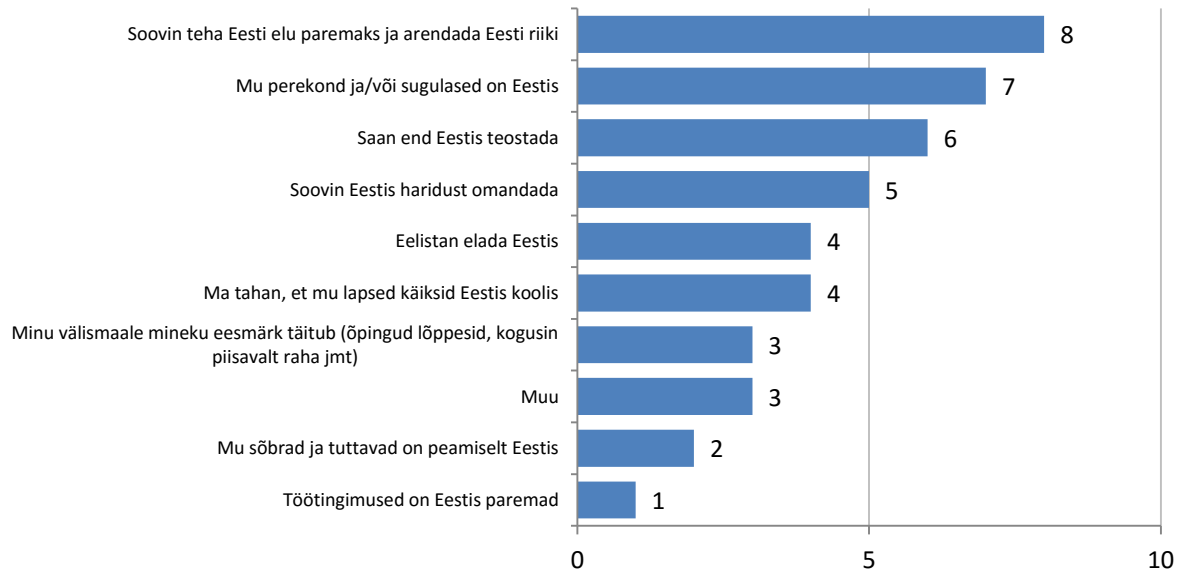

Joonis 89. Noorte rahvuskaaslaste Eestisse naasmist mõjutavad tegurid (vastajate arv, n=15)
Märkus. Iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Intervjueeritute seas oli ka üks noor, kes oli Eestisse tagasi pöördunud ja proovib siin oma elu sisse seada. Tema jaoks ei olnud Eestisse tulemine keeruline, kuid ta tunnistas, et tööd leida on keeruline, kui eesti keel ei ole kõrgel tasemel ning ka vene keelt ei valda, sest tegelikult nõuab töö leidmine Eestis vähemalt

kahe keele valdamist (eesti ja vene keel, millele võib lisanduda veel inglise keel). Intervjueeritu leidis, et Eestisse elama tulek eeldab julgust, suurt soovi ja tahet ning tuleb vaeva näha, et siin edukalt hakkama saada.

Juhtumi-uuring. Eesti keele ja kultuuri laagris osalenud noor

Taust

Intervjueeritud eesti keele ja kultuuri laagris osalenud noor rahvuskaaslane on sündinud välisriigis. Tema vanaema oli eestlane, kes põgenes Eestist Teise maailmasõja ajal, ema on pooleldi eestlane ning isa välismaalane. Eestis tal enesele teadaolevalt sugulasi ei ole, samuti ei ole tal Eestis lähedasi sõpru, kuid on sõbrad, kellega ta kohtus laagris ning kellega aeg-ajalt ka siiani *Facebookis* suhtleb. Eesti keele laagris osalemine oli noore jaoks esimene ja ainus kord, mil ta on Eestit külastanud. Eesti keelt on intervjueeritu õppinud vähe, osaledes vähest aega täiskasvanutele mõeldud keeletundides. Peamiselt on ta eesti keelt õppinud oma vanaemalt, kes oli kuni 5-aastaseks saamiseni tema hoidja. Lasteaeda minnes aga keelekeskkond muutus, mistõttu kasutas ta eesti keelt üha harvem, kuna ka tema kodune keel on inglise keel. Vanaema on siiani ainuke inimene, kellega noor eesti keeles suhtleb. Kuigi ka noore ema oskab eesti keelt, ei räägi ta lapsega eesti keeles, kuna arvab, et ta keeleoskus ei ole praktika puuduse tõttu piisav. See on viinud olukorrani, kus intervjueeritu saab eesti keelest küll aru, kuid ei oska end eesti keeles piisavalt väljendada.

Laagris osalemine – põhjused ja mõjud

Laagris soovis noor rahvuskaaslane osaleda, sest see on hea võimalus eesti keelt praktiseerida, eesti kultuuri ja ajalugu tundma õppida ning Eestit külastada. Intervjueeritu leidis, et laager oli tema jaoks väga kasulik, kuna tema eesti keelest arusaamine paranes. Ta küll tunnistas, et ei oleks eesti keeles võimeline intervjuud tegema, kuna ei suudaks end piisavalt väljendada, kuid lisas, et see ei peegelda laagrit ja selle mõju, vaid pigem tema enda tausta ja muid faktoreid tema elus, mis keelekasutust ja -oskust mõjutavad. Positiivse mõjuna võib välja tuua, et laagrist koju minnes püüdis intervjueeritav rääkida oma emaga ülejäänud suve ainult eesti keeles, kuid kuna isa ei räägi eesti keelt ning puudus ka stiimul, et eesti keeles rääkida, siis ei jätkanud ta eesti keele kasutamist ning laagris omandatud keeleoskused vähenesid ajapikku.

Laagris saadud kogemus oli noore rahvuskaaslase jaoks väga positiivne ning intervjuu käigus ei osanud ta välja tuua midagi negatiivset. Ta kiitis väga laagri korraldust, tegevusi, laagris osalenud teisi rahvuskaaslasi ja korraldajaid. Tema jaoks oli oluline, et tal avanes võimalus kohtuda teiste noortega, kellega tal on samasugune taust, mis noori omavahel liitis. Ta tõi eriti esile eesti keele õppimise läbi praktiliste tegevuste, mis aitasid paremini keelt omandada. Laagri korraldajate juures kiitis ta korraldust ning seda, et korraldajad (eriti konkreetselt laagri programmi juht) olid väga pühendunud.

Lisaks keeleõppele aitas laagris osalemine tal paremini tundma õppida oma päritolu. Kuigi intervjueeritu on alati olnud huvitatud eesti kultuurist ja oma juurtest, leidis ta, et laager suurendas oluliselt tema huvi Eesti, eesti kultuuri ja keele vastu. Samuti on pärast laagrit veel enam suurenenud soov elada osa oma elust Eestis. Intervjueeritu leidis, et taolised laagrid on parim viis, kuidas last või noort inimest kaasata; et neil oleks, mida meenutada ning millest kinni hoida.

Järeldused ja eksperdi hinnang

Juhtum näitab, et laagri juures on positiivse elamuse saamisel väga olulised laagri läbiviijad, tegevused ja teised rahvuskaaslastest noored ning nende omavaheline läbisaamine. Lisaks on oluline keeleõpe läbi praktilise tegevuse (harjutused, mängud, keeletunnid, suhtlemine kohalike eestlastega jms), mis noori kaasa haarab. Laagris saadud positiivsed emotsioonid kanduvad üle ka suhtumisele Eestisse ja eesti elanikesse ning suurendab noorte huvi Eesti, eesti keele ja kultuuri ning oma päritolu vastu.

Laagris osalemine on noortele kasulik, kuna nii saavad noored arendada oma eesti keele oskust, kuid omandatud keeleoskuse püsima jäämiseks ja edasiseks arendamiseks on oluline ka kodune tugi ja keskkond, kus parimal juhul on võimalik eesti keelt praktiseerida. Tähtis alternatiiv kodusele keskkonnale on sugulaste-lähedaste olemasolu Eestis, mis samuti teeb võimalikuks eesti keeles suhtlemise, ent antud juhtumil selline võimalus puudus. Järelikult võib tõdeda, et kui puudub stiimul ja keskkond, kus õpitut arendada ja praktiseerida, siis hääbub keeleoskus ajapikku.

Kui noorte huvi eesti keele ja kultuuri vastu suureneb, on suurem ka tõenäosus, et noor uurib iseseisvalt eesti kultuuri,

ajalugu ja Eestis toimuvat, see tugevdab nende sidet Eestiga ning samuti võib positiivne kogemus tekitada või suurendada noore soovi kunagi Eestisse elama, õppima või tööle tulla. Järelikult võib laager anda impulsi Eestisse tulekuks.

Eesti keele ja kultuuri laagrite korraldaja sõnul on see lugu sarnane paljudele teistele laagris osalenud noortele. Laagri läbiviimise lähtekoht on luua keskkond, kus noor on respekteeritud indiviidina, ta võib end avastada, muuta, katsetada erinevaid rolle ja läbi selle kõige omandada õppimisoskus ja enesekindlus (nt julgus keelt kasutada ja õpitud keeles suhelda), mis on eduka keeleõppe eeltingimused. Samuti rõhutas korraldaja, et laagri eesmärk ei ole noori Eestisse tagasi tuua, kuna enamik osalejatest on sündinud uuel kodumaal. Noorte rahvuskaaslaste tagasitoomisest olulisem on see, et kolmandat või enamat põlve välisriigis elav eestlane oma päritolu ei unustaks, hiljem sellest ka oma lastele räägiks ning et Eesti oleks tulevikus noore jaoks üheks valikuvõimaluseks. Laagri eesmärk on, et noored kasvaksid vastutustundlikeks, märkamisvõimelisteks iseseisvateks inimesteks ja pakkuda neile uusi teadmisi Eestist, eesti keelest ja oma juurtest, et nad saaksid langetada iseseisvalt otsuse, kuidas nad soovivad end Eesti päritoluga siduda. Ka antud juhtum näitab, et tänu keele ja kultuuri laagrile sai noor enesekindlust juurde, et oma päritolu avastada, laager tekitas temas enam huvi oma juurte vastu ning Eesti on üks tema võimalikest elukohavalikutest tulevikus.

3.5 Eestis õppinud väliseestlased

Taust

Veebiküsitlusele **vastanutest 24 olid ajavahemikul 2009–2014 alustanud Eestis õpinguid**; 6 veebiküsitluse täitmist alustanud isikut ei olnud ajavahemikul 2009–2014 Eestis õpinguid alustanud; 11 täitmist alustanud rahvuskaaslast katkestas vastamise. Veebiküsitlusele vastanutest 9 olid mehed (25,7%) ja 15 naised (42,9%), vastanute sünniaasta jäi vahemikku 1974–1997. Kõige rohkem oli veebiküsitlusele vastanuid nende seas, kes on sündinud 1988. aastal (neli vastanut), 1987. aastal (kolm vastanut) ja 1990. aastal (kolm vastanut). Ülejäänud sünniaastatega oli kaks või vähem rahvuskaaslast. **71% veebiküsitlusele vastanutest oli sündinud mujal kui Eestis, enamasti kas Venemaal, Kanadas, Lätis, Ukrainas või Egiptuses** (igas kaks vastanut). Üksikud vastanud olid Ungarist, Valgevenest, Soomest ja Saksamaalt. Vaid 29% vastanutest olid sündinud Eestis.

Veebiküsitlusele vastanud Eestis õppinud noortest rahvuskaaslastest suurem osa elas enne Eestisse õppima tulekut (joonis 90) Venemaal (33%), Lätis (17%), millele järgnesid Ukraina, Saksamaa ja Kanada (kõik kolm 8%). Muude riikide all nimetati Ungarit (üks vastanu) ja Egiptust (kaks vastanut).

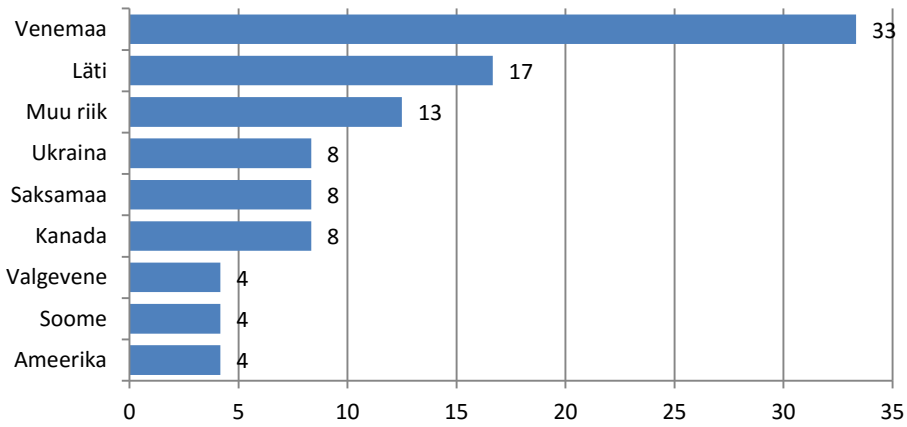

Joonis 90. Eestis õppinud rahvuskaaslaste elukohariik enne Eestisse õppima asumist (osakaal %, n=24)

Enamik intervjueeritud stipendiaatidest sündis välismaal, vaid üks oli sündinud Eestis. Intervjueeritute hulgas oli nii neid, kelle vanavanemad lahkusid Eestist teise maailmasõja ajal kui neid, kelle esivanemad läksid parema elu otsinguil Eestist ära juba 19. sajandil. Samuti leidus stipendiaate, kelle jaoks Eestisse õppima tulek oli esimene kord, mil nad Eestit külastasid, aga ka neid, kes olid varem mõned korrad Eestis käinud. Mõnel stipendiaadil ei olnud varem võimalik Eestit külastada asukohariigi keeruliste olude tõttu, mõni oli Eestis käinud koos perega või kooliekskursioonil. Üks stipendiaat oli Eestis ka aasta põhikoolis õppinud. Enamikul intervjueeritutest oli Eestis enne õppima asumist lähisugulasi, vähem lähedasi sõpru.

Intervjueeritute seas olid enamik ilma Eesti kodakondsuseta, vaid ühel intervjueeritul, kes oli sündinud Eestis ning kes hiljem koos vanematega Eestist lahkus, oli Eesti kodakondsus. Äramineku põhjus oli antud juhtumil seotud elukohaga. Nimelt üüris pere Eestis elukohta, ent teises asukohariigis jäi vabaks nende päriskodu ning seetõttu koliti Eestist ära.

Esimest korda lahkus Eestist perioodil 1988–2009 seitse veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslast. **Peamine põhjus välismaale minekuks oli noore vanemate lahkumine välismaale** (joonis 91). Kaks vastanut soovisid avardada oma silmaringi ja saada seeläbi uusi kogemusi.

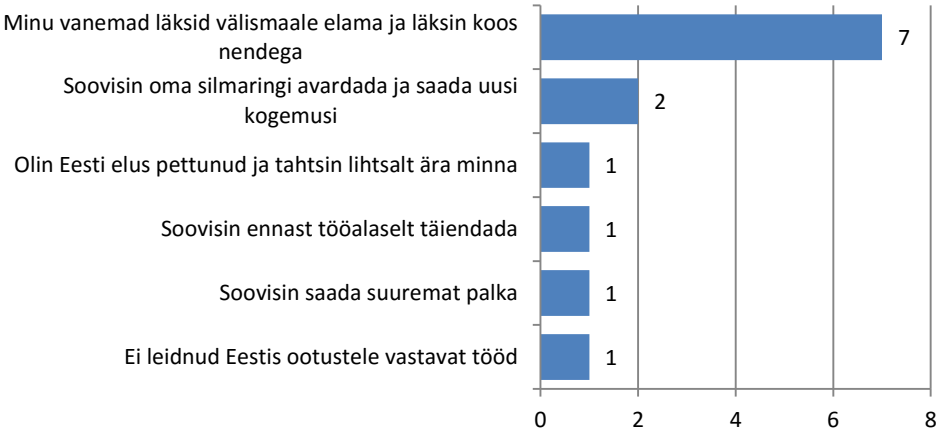

Joonis 91. Eestisse õppima asunud rahvuskaaslaste välismaale kolimise põhjused (vastajate arv, n=7)
Märkus. Iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Stipendiaatide seas oli nii neid, kelle kodune keel oli osaliselt olnud eesti keel aga ka neid, kelle kodune keel oli muu keel. Üks intervjueeritu kirjeldas, et tema päritolukohas kasutusel olev eesti keel on väga arhailine ning vanakoeline (nt „poleks“ asemel kasutatakse „põleks“), mistõttu see raskendas mõningal määral keelekeskkonnaga kohanemist, sest sissejuurdunud harjumustest oli keeruline lahti saada. Samuti tõi üks intervjueeritu välja, et kuigi kodus sai ta eesti keeles suhelda, lülituti keerulisema vestluse korral ümber kohalikule keelele. Teine intervjueeritu kirjeldas, et kui vanavanemad ja teised lähisugulased rääkisid kodus eesti keeles, siis kõlas see kui salakeel, millest arusaamiseks tuligi Eestisse tulla. Üks intervjueeritu alustas välismaal eesti keele õpet juba paar aastat enne Eestisse tulekut, samas oli välisriigis keeruline eesti keelt õppida, sest vahepeal ei olnud eesti keele kursuseid. Üks stipendiaat oli teises asukohariigis õppinud eestikeelses pühapäevakoolis, mis toimus kord nädalas.

Kõige rohkem veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslasi asus Eestisse õppima 2009. aastal (sh üks[149] juba 2006. aastal), millele järgnesid 2013. aasta ning 2014. aasta ja 2012. aasta (joonis 92).

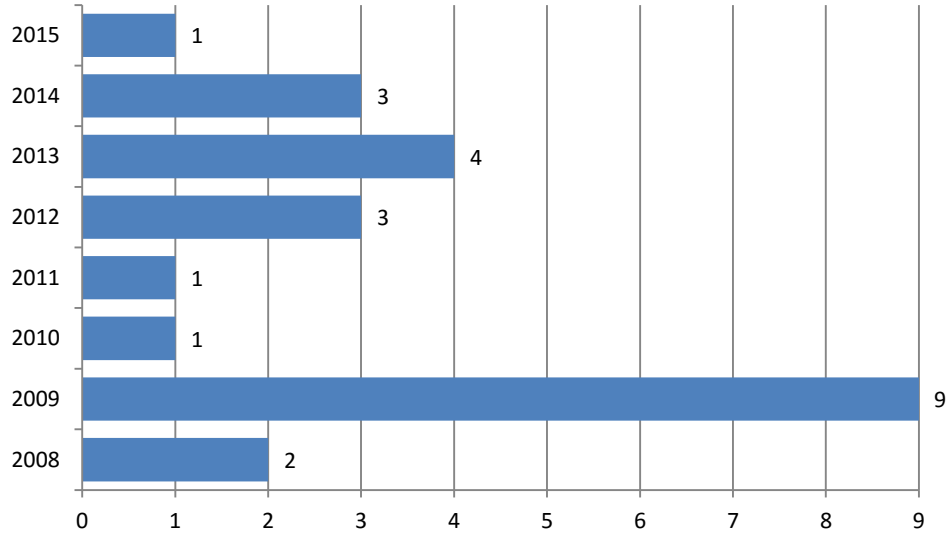

Joonis 92. Rahvuskaaslaste Eestisse õppima tuleku aasta (vastajate arv, n=24)

Praegu elab Eestis 67% Eestisse õppima asunud rahvuskaaslastest (16 vastanut) ja muus riigis elab 33% (8 vastanut), sh kaks Egiptuses, kaks Hispaanias ning üks nii Lätis, Saksamaal, Soomes kui ka Venemaal. Eestisse elama asuda otsustati peamiselt seetõttu, et vastajaile meeldib Eestis, nad õpivad vastamise hetkel Eesti kõrg- või kutsekoolis ja leitakse, et Eestis on neil tervikuna paremad töö- ja karjäärivõimalused (joonis 93). Üks vastanu selgitas, et Eestisse elama asus ta seetõttu, et tal on Eesti juured. **Hinnangute põhjal soodustavad Eestisse elama jäämist ka siinsed (tunnetuslikult) paremad töö- ja karjäärivõimalused ning sobiva töökoha leidmine Eestis.** Vähem tähtsad on perekonna- ja sõpradega seotud põhjused.

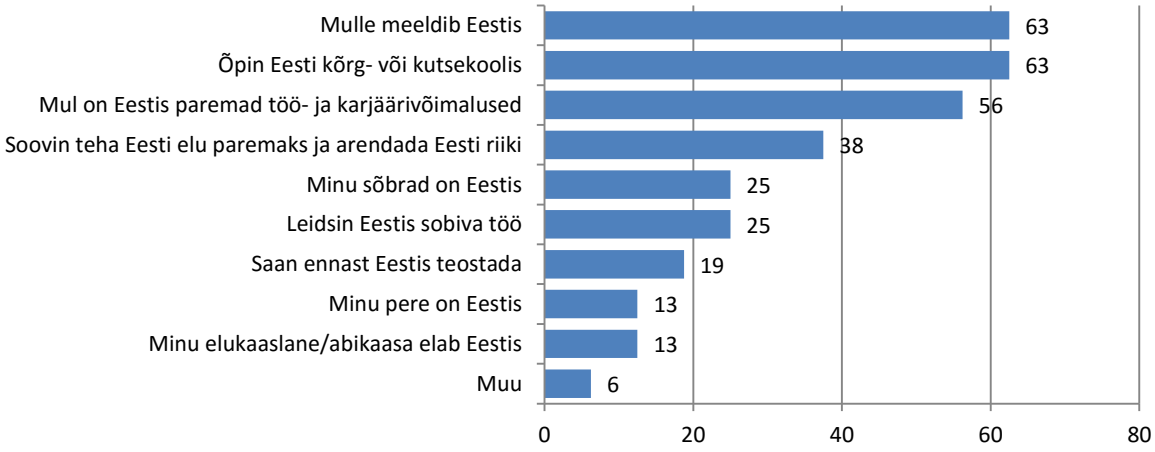

Joonis 93. Eestis õppinud rahvuskaaslaste põhjused Eestisse elama jäämiseks (osakaal %, n=16)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

[149] Vastanu täpsustas seda lõpukommentaaris.

Kolm veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslast plaanib kunagi Eestisse tagasi tulla, üks ei plaani tagasi tulla ning neli ei osanud oma plaane kirjeldada. Üks vastanu selgitas, et naasmine sõltub töövõimalustest. Kord kuus külastab Eestit kaks vastanut, samuti kord kvartalis, üks Eestis õppinud rahvuskaaslane külastab Eestit kord aastas ning kolm vastanut harvemini kui kord aastas.

Veebiküsitlustele vastanutest oli pooltel (10 vastanut) Eesti kodakondsus ning pooltel (10 vastanut) muu või mitme riigi kodakondsus. Muu riigi kodakondsuste seas toodi välja Läti, Venemaa ning Ukraina. Mitme riigi kodakondsuse all nimetati Kanada, USA, Venemaa ja Soome kodakondsusi (koos Eestiga).

Kui vaadata veebiküsitlusele vastanute kõrgeimat lõpetatud haridustaset (joonis 94), siis on vastanute hulgas enam magistri- või doktorikraadiga inimesi (47%), millele järgneb bakalaureuse kraadi omandanud (26%) ja üldkeskharidusega inimesed (16%). Kõige vähem on vastanute hulgas rakendusliku kõrgharidusega noori (11%).

Joonis 94. Eestis õppinud rahvuskaaslaste kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=19)

50% veebiküsitlusele vastanutest peab oma praeguseks põhitegevuseks õppimist, 40% on palgatöötajad (joonis 95). Vaid üks vastanu on ettevõtja ja üks vastanu viibib ajateenistuses.

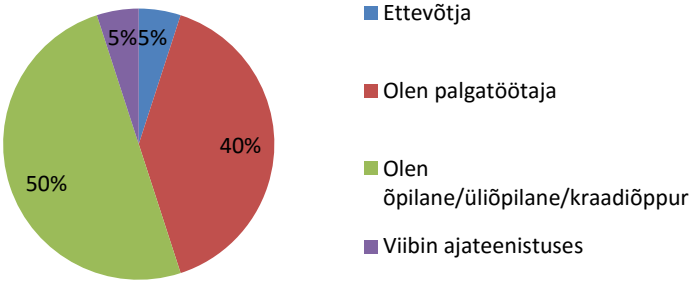

Joonis 95. Eestis õppinud rahvuskaaslaste praegune põhitegevus (osakaal %, n=19)

Uuringus osalenute hulgas on nii tõlke, õpetajaid, psühholooge, toimetajaid kui ka projektijuhte ja koordinaatoreid.

Eestisse õppima tuleku põhjused ja seotus Eestiga

Peamised põhjused, miks Eestisse õppima tuldi, olid seotud teadmisega, et ollakse rahvuskaaslased ja seega Eestiga seotud. Üks intervjueeritu tõi välja, et tal oli huvi Eesti vastu ning kuigi tol hetkel ei olnud tal suuri eesmärke, siis talle tundus asukohariiki jäämine ebamõistlikuna, võrreldes võimalusega tulla Eestisse

või kusagile mujale. Teine intervjueeritu selgitas, et juba kodus kasvatati teda selles teadmises ning sel viisil, et tal oleks võimalik tulevikus Eestisse õppima, elama või töötama tulla. Seda soodustasid ka vanavanemate jutustused Eestist kui muinasjutulisest riigist ning eesti keeles rääkimine. Mõni intervjueeritu oli juba enne Eestisse tulekut õppinud või töötanud teda huvitaval erialal teises riigis ning omandanud erialase kõrghariduse. Üks intervjueeritu leidis, et tol hetkel tundus Eestis töötamine ja õppimine põneva väljakutsena, lisaks toimusid erialaga seotud valdkondades Eestis suured arengud, mis köitsid ja sellega seoses tundus ka tööleidmise võimalus siin atraktiivsem, kuigi reaalne Eestisse tulek sattus samal ajale majanduskriisiga, mis raskendas hakkamasaamist, sh töö leidmist. Üks intervjueeritu väljendas, et temal tekkis teadmine, et ta soovib tulevikus Eestisse tulla siis, kui reformi käigus muudeti tema kool eestikeelsest venekeelseks ning eesti keele tundide arv vähenes mõne tunnini nädalas. Teadmine ning tunne, et ta sai hästi eesti keeles hakkama ning eesti keeles õppimine oli meeldiv, viis mõtteni, et tulevikus võiks Eestisse õppima tulla. Samuti soodustas seda asjaolu, et pere ühe vanema sugulased elasid ja töötasid Eestis. Üldiselt leidsid stipendiaadid, et Eestis õppimine annab neile võimaluse midagi uut ja põnevat kogeda. Samuti väärtustatakse Eesti väiksust ning kompaktsust – kõik olulised asutused asuvad suhteliselt lähedal. **Kui Eestis leidub erialasid, mis ühilduvad stipendiaatide huvidega, siis on see tugev argument ning tõmbetegur Eestisse õppima tulekuks**. Stipendiaatide taust on väga erinev ning mõnes välisriigi väiksemas kohas ei olegi võimalik kõrgharidust soovitud erialal omandada, selleks peaks minema kusagile suurlinna. **Eesti puhul mainiti positiivsete tõmbeguritena veel meeldivat elukeskkonda, erialaselt häid ja põnevaid väljundeid ja head transpordiühendust lähedaste asukohariikidega**.

Intervjuude tulemusi kinnitavad ka veebiküsitluse tulemused, kus **iga kolmas vastanu tuli Eestisse õppima selleks, et oma sünniriiki/vanemate päritoluriiki ning kultuuri tundma õppida ja umbes iga viies vastanu selleks, et oma eesti keele oskust parandada või keelt praktiseerida** (joonis 96). Kolmandal kohal olid võrdsete osakaaludega järgmised variandid: (1) Eestisse õppima tulek tundus põnevana, (2) stipendiumi saamine õpinguteks ja (3) eelistatud eriala hea õpetamise tase Eestis.

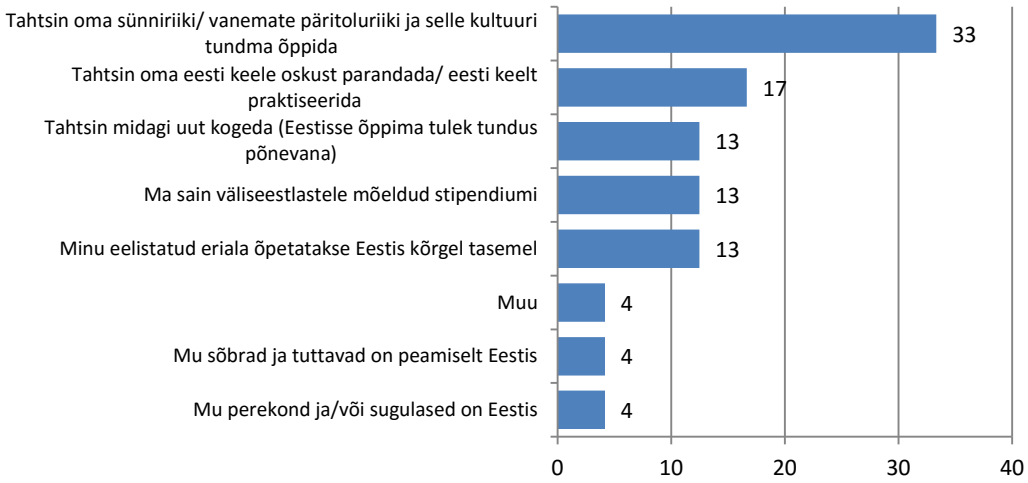

Joonis 96. Rahvuskaaslaste põhjused Eestisse õppima tulekuks (osakaal %, n=24)

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm peamist põhjust

Rahvuse (nii etnilise kui riikliku kuuluvuse) mõttes määratleb[150] 6 vastanut (30%) end mõlemana (nii eestlase kui mõne teise rahvusena), 6 vastanut end teise rahvusena kui eestlane (30%) ja 6 vastanut (30%) end eestlasena (joonis 97). Üks vastanu määratles end väliseestlasena ning üks ei osanud öelda, selgitades, et see sõltub sellest, kus ta parasjagu viibib.

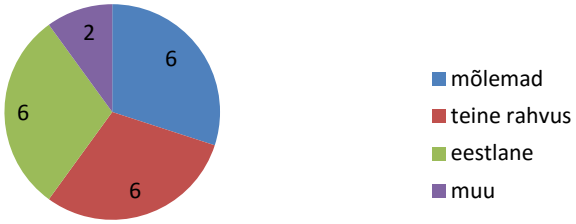

Joonis 97. Eestis õppinud rahvuskaaslaste enese rahvuslik määratlemine (vastajate arv, n=20)

Kui vastajatel paluti hinnata, kui tugevat seost nad tunnevad Eestiga ning kui tugevat seost teise asukohariigiga (joonis 98), siis ilmnes, et väiksemat seost tunnetatakse pigem oma teise asukohariigiga ning tugevamat seost Eestiga. Kui väga tugevat seost Eestiga tundis 33% vastanutest, siis teise asukohariigiga tundis väga tugevat seost 24%. Tugevat seost (9) tundis Eestiga 38% vastanutest ja teise asukohariigiga 14% vastanutest. Järgnevad hinnangud seotusele Eestiga ja teise asukohariigiga on sarnased. Pigem väikest seost (skaalal alla 5) tuntakse enam oma teise asukoha riigi suhtes.

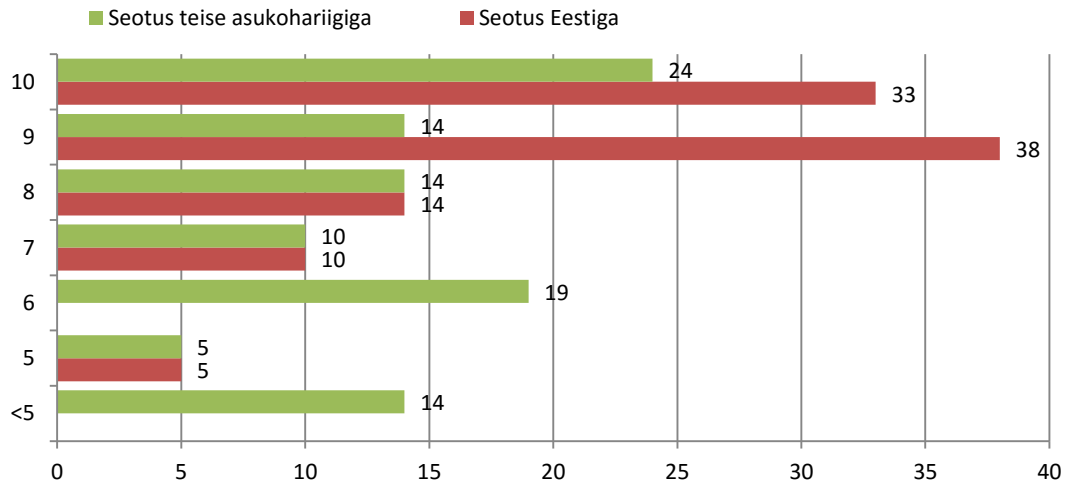

Joonis 98. Eestis õppinud rahvuskaaslaste seotus Eesti ning oma teise asukohariigiga (osakaal %, n=21)

Aritmeetiline keskmine seotusele Eestiga oli 8,81 punkti ning seotusele teise asukohariigiga 7,33 punkti, varieeruvused ümber keskmiste on esimesel juhul 1,3 punkti ning teisel juhul 2,3 punkti. **Järelikult üldine**

[150] See oli avatud küsimus.

seotus (tunne) Eestiga on keskmiselt kõrgem kui seotus teise asukohariigiga ning samuti on varieeruvus hinnangutes võrreldes keskmisega teise asukohariigi puhul suurem.

Eestisse õppima tulnud stipendiaatide varasem kokkupuude ja seotus Eesti keele ja kultuuriga on erinev, seega nt nendes koolides, kus on spetsiaalselt lähetatud eesti keele õpetajad, õpitakse enam ning igapäevaselt Eesti ajalugu ning traditsioone, kirjandust ja kultuuri (selleks on rohkem aega) – see on osa igapäevasest õppimisest ning teadmisest. Järelikult võib Eestisse tulles sellistest koolidest pärit üliõpilaste teadlikkus olla suurem ja Eestis õppimine seda niivõrd ei muuda. Küll aga võivad muutused olla suuremad nende rahvuskaaslaste jaoks, kelle varasem kokkupuude eesti keele ja kultuuriga on olnud tagasihoidlikum.

Veebiküsitlus näitab, et Eestis õppinute hulgas loetakse harva eestikeelseid raamatuid 36% ning aeg-ajalt 32% vastanute hulgas, sageli loeb 18% vastanutest (joonis 99).

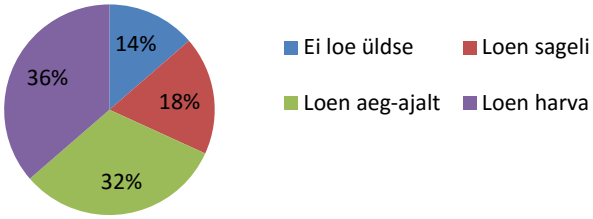

Joonis 99. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud eestikeelsete raamatute lugemisele (osakaal %, n=22)

Stipendiaatide seas oli nii neid, kes olid osalenud rahvuskaaslaste organisatsioonide töös välisriikides, aga ka neid, kes ei olnud selliste organisatsioonidega kokku puutunud, kuna nende asukohariikides selliseid seltse ei tegutsenud või ei jõudnud see info nendeni või tegeleti seltsides üritustega, mis tol hetkel ei pakkunud huvi, nt kohtumine mõne kirjanikuga. Üks intervjueeritu kirjeldas, et osad inimesed välisriikides on justkui kaotanud oma eesti päritolu ning seega ei ole enam seltside ega teiste tegevustega kursis ega tunne ka sellist huvi nende vastu. Küll aga tõi ta välja, et Eestis õppimise kogemus on suurendanud tema huvi Eesti vastu (sh väliseestlusega seotud sündmuste ja organisatsioonide töö vastu).

Veebiküsitlusele vastanutest väitis iga kolmas, et ei osale väliseesti organisatsioonide poolt korraldatavatel ühisüritustel. Mõnikord osaleb 57% vastanutest ning sageli vaid 14% vastanutest (joonis 100).

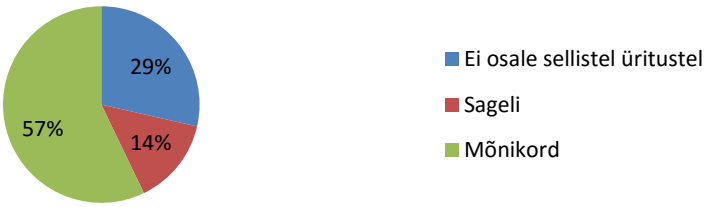

Joonis 100. Eestis õppinud rahvuskaaslaste osalemine väliseesti organisatsioonide poolt korraldatavatel ühisüritustel (osakaal %, n=21)

Oma mitteosalemist põhjendati peamiselt sellega, et sellistest üritustest ei teata ning nendeni ei jõua sellekohane info, samuti ei ole sobinud toimumise ajad või on üritused viimasel hetkel osalejate vähesuse tõttu ära jäänud. Ühel juhul ei sobinud vastajale organisatsiooni tugev religioosne suund.

Veebiküsitluse põhjal väitis 55% vastanutest, et neil on Eestis lähedasi sugulasi; 50%, et neil on Eestis lähedasi sõpru ning 45%, et neil on Eestis kaugemaid sugulasi (joonis 101). Sugulaste olemasolu iseenesest ei tähenda tugevat sidet ning aktiivset suhtlust nendega, ent see on võimalus sideme loomiseks ja tugevdamiseks Eestiga.

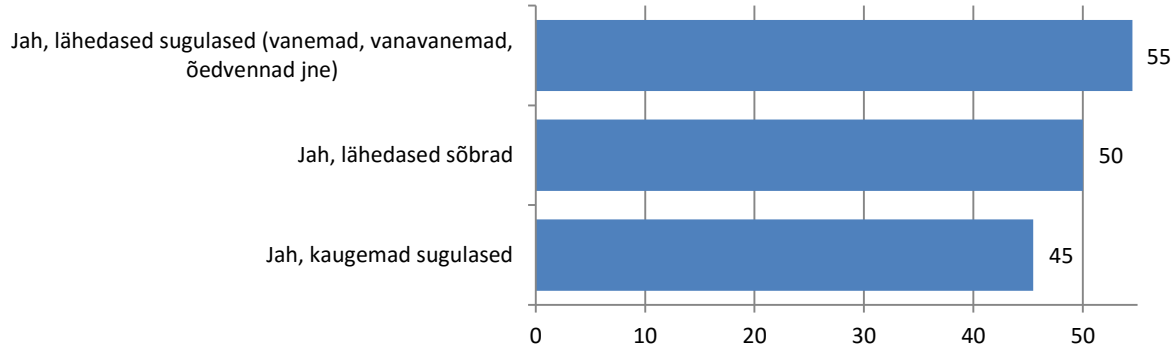

Joonis 101. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud sugulaste ja sõprade olemasolule Eestis (osakaal %, n=22)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Oluline Eestiga seotuse väljendaja on osalemine Eesti riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimistel. **Veebiküsitluse põhjal ei käi valimas 41% (9 vastanut) ning käib alati valimas 23% (5 vastanut)**, (joonis 102). **18% (4 vastanut) käib mõnikord valimas ning sama palju ei käi valimas, sest nad ei saa seda teha**.

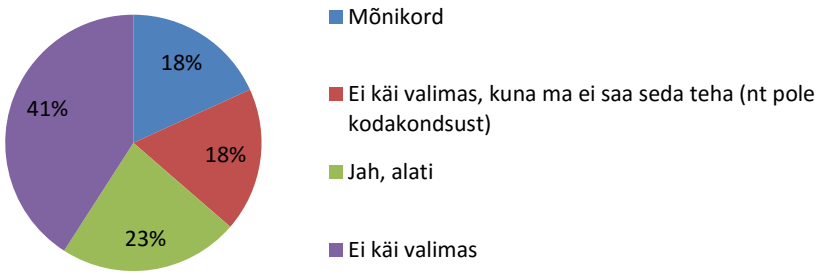

Joonis 102. Eestis õppinud rahvuskaaslaste osalemine riigikogu ja kohalike omavalitsuste valimistel (osakaal %, n=22)

Kui veebiküsitlusele vastajatel paluti hinnata oma kursisolekut erinevate valdkondade ja arengutega Eestis (joonis 103), siis selgus, et kõige vähem ollakse kursis väliseesti kogukonnas toimuvaga (sarnaselt vähesele osalemisele väliseesti organisatsioonide poolt korraldatud ühisüritustel). Kõige rohkem (81%) ollakse

kursis üldiselt Eestis toimuvaga (väga hästi ja pigem hästi kursis), millele järgneb kursisolek Eesti majanduseluga (62%).

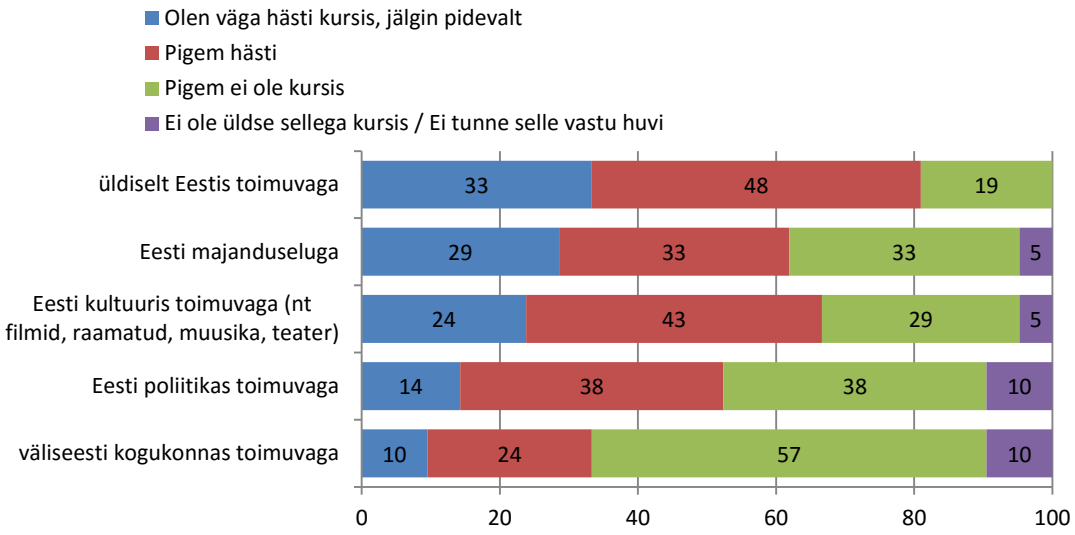

Joonis 103. Eestis õppinud rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=21)

Stipendiumi saamise mõju otsusele Eestisse õppima tulla

Veebiküsitlusele vastanutest 71% (17 vastanut) õppis või alles õpib Eesti kõrgkoolis, ükski vastanu ei ole õppinud Eesti kutsekoolis, 21% (viis vastanut) ei olnud teadlik rahvuskaaslaste programmi toetusest Eestis õppimisele ning 8% (kaks vastanut) taotles, kuid ei saanud stipendiumi (joonis 104).

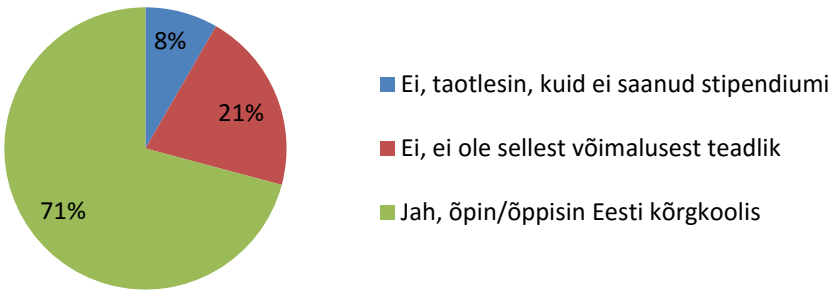

Joonis 104. Eestis õppinud rahvuskaaslaste jaotus lähtuvalt sellest, kas Eestis on õpitud rahvuskaaslaste programmi toel või mitte (osakaal %, n=24)

Mitmed intervjueeritud tõid välja, et rahaline toetus oli Eestis õppimiseks hädavajalik ning väga oluline. Positiivselt hinnati nii sõidukulude kompenseerimist kui elatusraha. Sõidukulude kompenseerimine võimaldas vanemaid ja sugulasi välismaal külastada, mis esimesel aastal on üldjuhul oluline, sest ollakse esimest korda elus kodust pikemalt eemal. Mitmed intervjueeritud leidsid, et ilma stipendiumi, sõidukulude kompensatsiooni ja tasuta õppeta ei oleks nad Eestisse õppima tulnud või oleksid pidanud leidma teisi võimalusi, et Eestis õppida. Mõned intervjueeritud selgitasid, et väga suure tõenäosusega

oleksid nad Eestisse tulnud ka ilma stipendiumiprogrammis osalemata, sest teadmine ning soov Eestisse tulla oli välja kujunenud juba varem ning stipendium oli neile sisulises mõttes väga hea boonus.

Veebiküsitluse tulemused on sarnased intervjuudes välja tooduga. **Veebiküsitlusele vastanutest hindas 63% (10 vastanut), et nad ei oleks Eestisse õppima tulnud, kui nad poleks stipendiumi saanud**. Vastanutest 38% (6 vastanut) leidis, et nad oleksid Eestisse õppima tulnud ka ilma stipendiumita. Avatud vastustes selgitasid mitmed, et ilma stipendiumita oleks olnud väga keeruline toime tulla (sh ilma vanemate toeta) ning Eestisse tuleku asemel oleks võib-olla otsustatud teiste alternatiivide kasuks (nt teise riiki tööle minemine).

Stipendiumist teadasaamine ja sobilike infokanalite kasutamine

Mõned intervjueeritud said Eestis stipendiumiga õppimise võimalusest teada tuttava kaudu, kes juba siin sel viisil õppisid ning kes julgustas kandideerima ning jagas enda kogemust. Ühe intervjueeritud stipendiaadi puhul tuli initsiatiiv väliseesti kogukonnast ning Eesti välisministeeriumi esinduselt, kes sellisest pakkumisest teada andsid ning soovitasid kandideerida. Lisaks tunnistas üks intervjueeritu, et otsis ise aktiivselt enne Eestisse õppima asumist infot stipendiumite kohta, ent programmiga seotud informatsiooni tal leida ei õnnestunud.

Veebiküsitluse tulemused on hästi kooskõlas intervjuudes ilmnenuga. **Kõige olulisem allikas stipendiumist teadasaamisel** (joonis 105) **oli sugulane, sõber või tuttav (47%), kellele järgnesid väliseesti selts (29%) ning saatkond (18%)**. Ükski vastanu ei saanud stipendiumist teada väliseesti väljaande vahendusel.

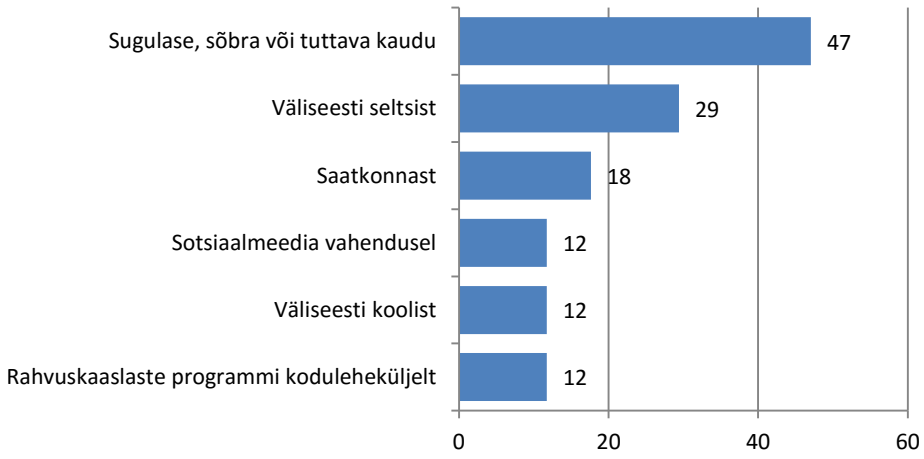

Joonis 105. Stipendiumist teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=17)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Mõned intervjueeritud tõid välja, et Eestis õppimise võimalust võiks kuulutada välisriikide Eesti majades; samuti gümnaasiumides, kus õpib väliseesti taustaga noori (nt infotund koolis) ning lisaks toodi välja, et tähtis roll on Eesti saatkonna, konsulaadi teavitustööl ja aktiivsusel välisriigis. Lisaks mainiti, et sellist teavet võiks jagada ka rahvuskaaslaste organisatsioonid, mis edendavad ja hoiavad eestlust välismaal. Samas eeldab see, et inimene teab nende olemasolust või on nende tegevusega seotud.

Nendes koolides, kuhu on spetsiaalselt lähetatud eesti keele õpetajaid[151], toimiksid infotunnid Eestis õppimisest suure tõenäosusega hästi, sest neis koolides on Eestisse elama-õppima tulemise vastu huvi suurem ning toeks on ka lähetatud eesti keele õpetajad.

Stipendiumi taotlemine

Enamik intervjueerituid leidsid, et stipendiumi taotlemise protsess ei olnud keeruline ning et nõutud dokumendid olid asjakohased, ent üks intervjueeritu leidis, et keeruline oli koostada motivatsioonikirja, milles kandidaat peab kirjeldama oma tulevikuplaane. Neid on ühelt poolt raske prognoosida ning teisalt võivad plaanid alati muutuda. Samuti juhiti tähelepanu, et nõutud soovituskirjade esitamisel võib ilmneda raskusi, kui ei ole tutvusi. Mõnel juhul võeti soovitus eesti keele õpetajalt ning mõnel juhul nt sõbraltuttavalt, kes juba õppis Eestis sama stipendiumiprogrammi toel. Mõne stipendiaadi asukohariigis puudus püsiv internetiühendus, mis raskendas informatsiooni leidmist ja taotlemist, ent kuna taotlusvorm ja dokumendid esitati posti teel, siis see ei tekitanud raskusi. Paaril korral mainiti ka seda, et otsus stipendiumi määramisest tuleb varem kui teade ülikooli sissesaamise kohta ehk et see võib tekitada segadust. Kuna dokumente võis esitada erinevates keeltes, siis osalt tekitas see küsimuse, kuidas kandideerija keeleoskust kontrollitakse.

Intervjuude tulemused on kooskõlas ka veebiküsitluse tulemustega, kus samuti märgiti, et **stipendiumi taotlemisel üldjuhul probleeme ei esinenud** (joonis 106). 89% vastanutest hindas, et stipendiumi taotlemise tingimused olid täiesti selged või pigem selged. Vaid kaks vastanut hindas tingimusi täiesti ebaselgeteks, ent oma vastust ei põhjendatud. **Samuti ei peetud vastustes vajalikuks stipendiumi taotlemist mingil viisil muuta**.

Joonis 106. Stipendiumi taotlemise selgus ja üheselt mõistetavus (osakaal %, n=17)

Stipendiumi suuruse piisavus

Intervjueeritud stipendiaatide hinnangud stipendiumi suurusele olid erinevad. Oli neid, kes leidsid, et see oli hakkamasaamiseks piisav, aga leidus ka neid, kelle hinnangul oli mõnikord majanduslikult raske ning seda eriti siis, kui vanematel ei olnud võimalik õpinguid toetada. **Veebiküsitlusele vastanutest hindas 81% vastanutest, et stipendiumi suurus tervikuna oli nende jaoks piisav, vaid umbes iga viies vastanu arvas, et stipendiumi suurus pigem ei olnud piisav** (joonis 107). Selles, kas stipendiumi suurus peaks olema

[151] Petseri Lingvistiline, Gümnaasium, Ülem-Suetuki Põhikool, Riia Eesti Põhikool, Aleksandrovka Keskkool Ukrainas, Krimmis.

kõigile ühetaoline, oldi kahtleval seisukohal, 37% oli sellega täiesti nõus või pigem nõus ning sama palju pigem ei olnud nõus või ei olnud üldse nõus, tervelt 25% ei osanud seda hinnata.

Kasuliku ja positiivsena toodi välja, et kui õpitulemused olid head, siis maksti ühe kuu ulatuses ka tulemusstipendiumi. Mõne intervjueeritu hinnangul võiks õpitulemustega arvestamist stipendiumi suuruse määramisel isegi rohkem olla. **Ka veebiküsitlusele vastanutest leidis 81% (13 vastanut), et stipendiumi suurus võiks enam sõltuda õppetulemustest ja 12% pigem ei pooldanud või üldse ei pooldanud seda** (joonis 107).

Veebiküsitluse põhjal peeti veel tähtsaks sõidu- ja transpordikulude kompenseerimisel enam välisriigi ja Eesti vahelise kaugusega arvestamist (täiesti nõus ja pigem nõus, 75% ehk 12 vastanut). Märgatavalt vähem oluliseks peeti arvestamist stipendiaadi perekondliku tausta ning majandusliku olukorraga, kus mõlemal juhul oli väitega täiesti nõus või pigem nõus 9 vastanut (57%). Selle põhjuseks võib olla nii välisriigi kui Eesti erinevad majandusolud ja riikide (sh elanike) elatustase, millega arvestamine võib olla keeruline. Kuna stipendiaadid on alles pigem noored, siis ei pruugi neil veel olla püsisuhteid või stabiilset kooselu ega lapsi. See seletab vähest perekondliku tausta arvestamise tähtsaks pidamist vastajate hulgas.

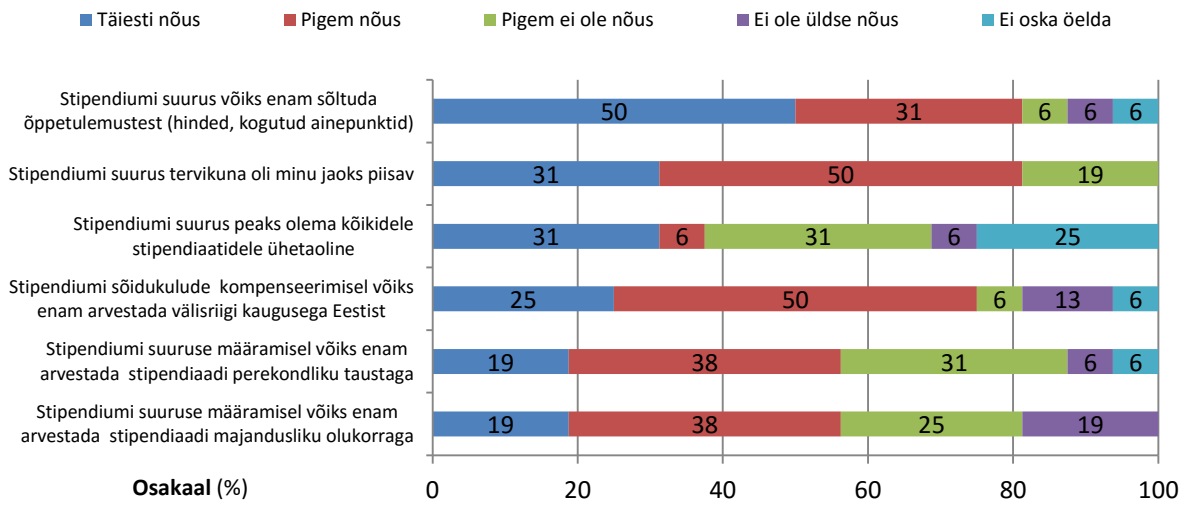

Joonis 107. Stipendiaatide hinnangud stipendiumi suurusele (vastajate arv, n=16)

Õpingute lõpetamist võib raskendada ka see, kui võetakse erinevatel põhjustel lisa-aasta, mil stipendiumit ei maksta. Intervjueeritute seas oli nii neid, kes lõpetasid nominaalajaga aga ka neid, kes võtsid lisa-aasta lõputöö kirjutamiseks ning samuti eri põhjustel sooritamata jäänud ainete läbimiseks.

Ka veebiküsitluse avatud küsimustele vastates toodi välja, et stipendiumi suurus võiks enam arvestada kogutud ainepunktide ja hinnetega. Lisaks mainiti, et arvestada tuleks elamispinna üüri suurusega ning valitud eriala kasulikkusega Eestile. Üks vastanu juhtis tähelepanu sellele, et kui esimesel aastal keelt ei osata ja seega pole võimalik ka õpingute kõrvalt kohe tööle minna, siis võiks stipendium (esimesel aastal) veidi suurem olla.

Eesti keele oskus, eestikeelse õppetööga toimetulek ja keelebarjäär

Enamikul vastajatest toimus õppetöö algusest peale peamiselt eesti keeles, ent mõne intervjueeritu õppekava oli üles ehitatud selliselt, et osa õppetööst toimus inglise keeles. Kõik stipendiaadid kirjeldasid,

et alguses oli neil raske akadeemilise eesti keelega toime tulla ja nii mõnelgi oli alguses nii suhtlemisel kui õppimisel tõsine keelebarjäär. Mõne stipendiaadi näitel aitas seda vähendada keeleaasta. Selleks, et edukalt hakkama saada, kasutati erinevaid strateegiaid. Oli neid stipendiaate, kes tegid iseseisvalt palju tööd ning võtsid erinevaid keelekursuseid. Üks intervjueeritu ütles, et alguses kirjutas ta loengus kõik need sõnad välja, mille ta ära tundis, ent loomulikult oli keeruline üksikute sõnade pealt kogu teksti sisu ja mõtet hoomata. Oli ka neid stipendiaate, kes kasutasid pakutud keeleaastat ning pühendasid terve aasta eesti keele õppimisele. Keeleaastat pakuti võimalusena neile, kellel keeleeksam hästi ei läinud.

Lisaks oli stipendiaate, kes olid teadlikud ka eesti keele õppeaastast, ent ei kasutanud seda. Üks intervjueeritu tõi välja, et kuna soov eriala õppida oli niivõrd suur, siis tundus eelnevalt keeleaasta läbimine aja raiskamisena: juba välismaal olles õppis intervjueeritu vahelduva eduga eelnevalt paar aastat iseseisvalt eesti keelt. Lisaks oli stipendiaadil eelnev töökogemus oma erialal ning keeleaasta pidi toimuma Tartus, ent kool asus Tallinnas.

Ootused õpingutele ja toele Eestis, rahulolu erinevate õppega seotud teguritega

Stipendiaatide ootused õpingutele Eestis olid erinevad. Oli neid, kes enam täpselt ei mäletanud, milliste ootustega nad Eestisse tulid või kellel sel hetkel ootusi ei olnud. Mõni intervjueeritu sidus ootused õpingutele kogutud ainepunktidega. Ühe intervjueeritu puhul osutus sisseastumine soovitud erialale keerulisemaks kui alguses tundus, sest kool ei võtnud vastu välismaal bakalaureusekraadi omandanud üliõpilasi, mistõttu sai stipendiaat küll kooli sisse, ent mitte esimesena eelistatud erialale. Mitmel juhul mainiti, et Eestisse tulek ja võimalus siin õppida oli positiivne ning seetõttu eraldi ootusi ei olnudki. Üks stipendiaat leidis, et kõik stipendiumiprogrammi ja Eestis õppimisega seotu oli positiivne. **Enamik intervjueeritutest oli oma õpitulemustega rahul**, lõpetanute seas on ka *cum laude* lõpetanuid. Ka praegu õppivad stipendiaadid on oma õppetulemustega rahul. Veebiküsitlusele vastanutest 69% (11 vastanut) õppis Eestis stipendiumiprogrammi lõpuni, 25% (4 vastanut) õpib veel ja plaanib õpingud Eestis edukalt lõpuni viia ning vaid üks vastanu plaanib õpingud katkestada (joonis 108). Katkestamise põhjuseks on ebapiisav eesti keele oskus, raskused eestlaste väärtussüsteemi omaks võtmisel ja terviseprobleemid.

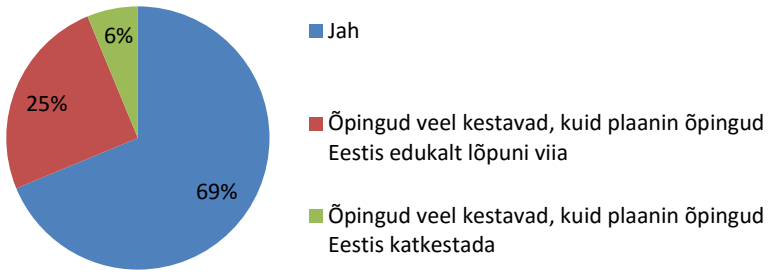

Joonis 108. Stipendiaatide õpingute lõpetamine (%, n=16)

Mitmel juhul rõhutati intervjuudes seda, et Eestis õppimine on muutnud nende elu ning sellise võimaluse eest (osalemine stipendiumiprogrammis) ollakse tänulikud. Eelkõige toodi välja seda, et võimalik oli õppida tasuta ning et olemas oli majanduslik tugi. Üks intervjueeritu kirjeldas, et tänu Eestis õppimisele täitus tema elu unistus ning et nüüd saab ta Eestis töötades inimesi aidata. Teine intervjueeritu hindas positiivsena ülikoolikogemust tervikuna: sõbralikud ja tähelepanelikud õppejõud, individuaalsem lähenemine ja suhtlus ning väikesed grupid võimaldasid alati küsida ja vastuseid saada ning huvitundmisse

suhtuti positiivselt. Üks intervjueeritu hindas kõrgelt ka tehnilist koostööd SA Archimedesega – et see toimus kiiresti ja sujuvalt. Teine intervjueeritu juhtis tähelepanu sellele, et üks kord oli tema jaoks ootamatu, kui sõidu- ja transpordikulud kaeti SA Archimedes poolt vaid osaliselt, sest reisikulud olid oodatust suuremad. Kuigi seda põhjendati, siis sellest hoolimata tähendas see suuremaid väljaminekuid ka stipendiaadile.

Üks stipendiaat kirjeldas, et rahaline stipendium (sh õppetoetus-, sõidutoetus) võimaldas küll praktiliselt õppima asuda, ent sotsiaal-emotsionaalse heaolu tagamisel mängisid olulist rolli pere ja sõbrad ning nendest moodustunud tugev tugivõrgustik. Mõned intervjueeritud mainisid, et ka kohapealne nõustamine oleks oluline ja vajalik olnud (kuidas kõrgkoolis õppida ja toime tulla, oma kogemuste jagamine, nõu küsimine, sh kuhu pöörduda, kui on mingi spetsiifiline küsimus).

Veebiküsitluse põhjal olid Eestis õppinud rahvuskaaslased kõige enam rahul (väga rahul) õppejõudude suhtumisega neisse (17 vastanut), samuti SA Archimedese tugipersonalilt saanud abi ja nõuga (15 vastanut) ning **õpetamise kvaliteediga (13 vastanut)** ja suhetega õpingukaaslastega (13 vastanut), (joonis 109). Võrreldes teiste teguritega suhtutakse veidi kriitilisemalt nii enda kohanemisvõimesse uues keelekeskkonnas kui enda suhetesse õpingukaaslastega, mõlemal juhul hindas kolm vastajat, et nad pigem ei olnud sellega rahul ning mõlemal juhul leidus üks vastaja, kes ei olnud üldse rahul.

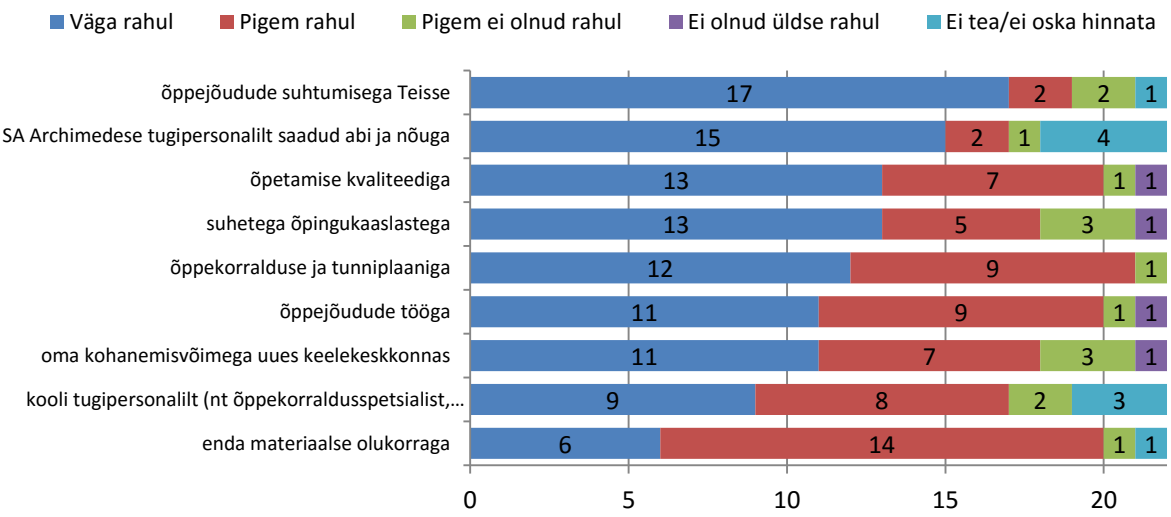

Joonis 109. Eestis õppinud rahvuskaaslaste rahulolu erinevate õpet mõjutavate teguritega (vastajate arv, n=22)

Paaril juhul leidis intervjuudes mainimist asjaolu, et kuigi esimesel aastal määrati stipendiaadile tuutor, kelle poole võis küsimuste korral aktiivselt pöörduda, siis keelebarjääri ning suurte kultuuriliste erinevuste tõttu ei toiminud suhtlus sujuvalt ega mõlemale osapoolele kasulikult – stipendiaadid ei saanud vajalikul määral nõu ega abi õpingutes olulistes küsimustes. Oli ka stipendiaate, kes tuutorite rolli oluliseks ei pidanud või ei puutunud nendega kokku. Ühe stipendiaadi näitel päädis olukord sellega, et talle enesele teadmata otsiti teda taga – sisuliselt puudus teaduskonnal kontakt stipendiaadiga ning teadmine, kuidas tal läheb ning kas ja millist abi või nõu ta vajaks. Samuti sai stipendiaat esimesel kahel aastal kõikidest sotsiaalsetest sündmustest ja kursusega koosviibimistest alles viimasel hetkel teada, sest keeleaasta

kasutamiset tõttu ei jõudnud temani info esimese kursuse sündmustest (ülikoolile teadaolevalt pidi ta olema juba teisel kursusel).

Järelikult on rahvuskaaslastest stipendiaatidele tuutori määramisel oluline ka see, et valitud tuutor valdaks piisavas mahus stipendiaadi emakeelt (ja lisaks vabalt inglise keelt) ning suudaks õpingutega seotu kohta selgitusi anda. Kindlasti soosiks hakkamasaamist see, kui tuutor ise on sama kogemusega ehk mõni väliseesti päritolu rahvuskaaslane ise kasutaks võimalust tegutseda tuutorina. Seda soovitati lisaks veebiküsitluse vastustes.

Intervjuudes ilmnes seoses suhetega õpingukaaslaste ja õppejõududega, et väga sageli peeti stipendiaate välismaalasteks ning kui vestluse käigus selgus, et tegemist on väliseestlasega, suhtuti sellesse positiivse uudishimuga. Üks intervjueeritu leidis, et talle tundus, et temasse suhtuti sümpaatilisemalt, kui selgus, et ta on rahvuskaaslane. Mõnel juhul lubasid õppejõud stipendiaatidel alguses kodutöid ka inglise keeles kirjutada või ennast inglise keeles väljendada, kui see eesti keeles keeruliseks osutus. Stipendiaatidel oli ka kokkupuuteid õppejõududega, kes ei nõustunud esimesel või teisel korral kodutööd vastu võtma, sest neis oli liiga palju õigekirjavigu, sellisel juhul leiti keegi, kes töö üle vaatas ning töö esitati uuesti parandatult. Mõnel juhul toodi positiivse poole pealt välja juhendajate abivalmidust ning valmisolekut stipendiaati aidata (mh ka kirjavigade ja tehnilise poolega). **Üldjuhul tunnetati, et nende vastu tunti huvi nii koolis kui väljaspool kooli** ning sageli küsiti, et miks otsustati just Eestisse õppima tulla.

Stipendiaatide seas oli nii neid, kes suhtlesid aktiivselt oma kursusekaaslastega, aga ka neid, kes suhtlesid rohkem välismaalastega, seda eriti esimesel aastal. Seda väljendavad osalt ka veebiküsitluse tulemused, kus kriitilisemalt suhtutakse just suhetesse õpingukaaslastesse (lisaks rahulolule oma kohanemisvõimega), kus kolm vastanut pigem ei olnud suhetega rahul (joonis 109). **Mitmel juhul toodi välja, et sageli tundus alguses lihtsam suhelda teiste välismaalastega kui eestlastega**. Üks stipendiaat leidis, et kuigi alguses võivad eestlased kinnised olla, siis see ei ole iseenesest halb, sest kui suhe on loodud, siis see on justkui sügavam ja ehtsam. Teine intervjueeritu selgitas, et kontakti leidmise keerukus ja esialgne kinnisus võib olla vastastikune – see võib keeruline olla nii rahvuskaaslasele kui kohalikule eestlasele. Tema näitel hõlbustas sotsiaalset toimetulekut ning suurendas eestlastega läbikäimist see, kui ta leidis endale väljaspool kooli huviringi ning see, kui intervjueeritu teadvustas endale, et ta peaks rohkem püüdma läbi käia ja suhelda oma kursusekaaslastega. Kui kursusekaaslaste puhul tunnetati pigem positiivset ja toetavat suhtumist, siis väljaspool kooli tajuti ka negatiivset meelestatust (nt halvustavad märkused keeleoskuse või aktsendi kohta, üldiselt välismaalaste kohta).

Kui veebiküsitluses paluti hinnata väiteid oma sõpruskonna kohta õpingute ajal Eestis (joonis 110), siis selgus, et iga teine arvab, et tema sõpruskond õpingute ajal Eestis koosnes/koosneb peamiselt eestlastest, ent umbes igal kolmandal koosnes/koosneb sõpruskond peamiselt välismaalastest, oluliselt madalam on teiste väliseestlaste osakaal sõpruskonnas. See viitab osalt intervjuudes läbi kõlanud teemale, et alguses tundub lihtsam teiste välismaalastega suhtlemine kui eestlastega ning teisalt otsitakse ja suheldakse suure tõenäosusega endale sarnaste inimestega.

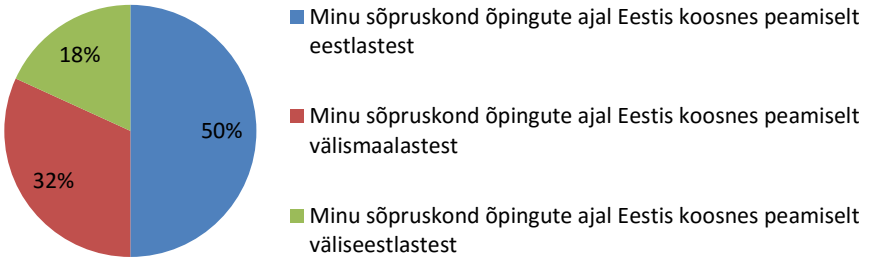

Joonis 110. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud sõpruskonnale (osakaal %, n=22)

Üks stipendiaat kirjeldas, kuidas ta sai hiljem oma kursusevennalt teada, et ühe loengu ajal olid kaks tema kursusekaaslast mänginud äraarvamismängu, et välja selgitada, kust stipendiaat pärit on (ja seda aktsendi põhjal) – osalt tundus rahvuskaaslasele, et kursusekaaslased pidasid teda päris eksootiliseks – kuigi stipendiaadi päritolu ära ei suudetud arvata, siis stipendiaadile jäi see meelde naljaka ja huvitava vahejuhtumina õpingute päevilt.

Selle kohta, kas Eestisse õppima tulnud rahvuskaaslastel võiks olla ka ühisürituși ning omavahel enam kokkupuuteid, olid intervjuude ja ka veebiküsitluses avaldatud arvamused vastakad. Mõni intervjueeritu leidis, et kuigi selline mõte on tore, ei pruugi igaüks leida selle jaoks aega ning et selliste ühisürituste vajalikkus ning meeldivus sõltub tugevasti inimesest. Samas arvas teine intervjueeritu, et sellisest ühisest oma kogemuse jagamisest ning mõtete vahetamisest teiste Eestisse õppima tulnud stipendiaatidega tundis ta väga puudust. See võiks tema arvates toimuda ühisürituse vormis, kuhu on kutsutud (kas lihtsalt osalema või esinema) ka need rahvuskaaslased, kes on juba õpingud lõpetanud, ent elavad-töötavad Eestis. Mõni intervjueeritu leidis, et Eestisse tulnud rahvuskaaslastele tuleks enam tutvustada siinset kultuuri ja ajalugu, traditsioone (nt ühisekskursioonid), sest need, kellel on selle vastu huvi, avastavad selle ise, ent on ka neid, kes ei oska otsida või jäävad sellest kõrvale ning seetõttu on nende kogemus Eestis õppimisest teistsugune. Mitmed intervjueeritud tõid olulisena välja väga hea sõbra tuge, kes juba eelnevalt Eestis elas, töötas või õppis ning kes oskas nõu anda.

Järelikult on ühelt poolt tähtis isiku enda huvi ja motivatsioon, ent teisalt on oluline, et ka rahvuskaaslaste programm pakuks Eestis õppivatele rahvuskaaslastele osasaamist siinsest kultuuriruumist (nt ühised teatrikülastused, ekskursioonid, kohtumised teiste rahvuskaaslastega, Eesti filmiõhtud jms). Samavõrd tähtis on Eestisse õppima tulnud rahvuskaaslaste omavahel tuttavaks tegemine ning seeläbi mõtete-kogemuste vahetamine. Lisaks rahalisele poolele väärtustavad stipendiaadid õpingute sotsiaalset ja emotsionaalset poolt ning tuge sellele. Intervjuude põhjal võib järeldada, et **programmi sotsiaalemotsionaalne pool on seni pigem nõrgaks jäänud. Üldjuhul on tuge saadud sugulastelt ja sõpradelt**. Samas on loomulik, et esmakordsel nii pikaajalisel kodust eemalviibimisel võivad tekkida kohanemisraskused ja koduigatsus.

Raskused ja väljakutsed Eestis õppimisel

Ühel intervjueeritul esines probleeme seoses **ravikindlustusega**[152]. Ta tõi välja, et Eestis elades tekkisid tal terviseprobleemid ning tol hetkel ei olnud tal veel ravikindlustust, sest dokumendid ei olnud veel korras. Esialgu ei saanud ta abi, sest tal polnud perearsti ning kiirabi ei olnud nõus välja sõitma. Õnneks lahenes olukord hästi (ravikindlustus tehti kindlustusseltsi kaudu), ent sellisel hetkel ei osanud intervjueeritav kuhugi pöörduda ning abi otsimine oli vaevaline ja seega kogemus negatiivne. Lisaks mainiti veebiküsitluse avatud vastustes, et ravimid ja arstiteenused Eestis on kallid ning ainuüksi stipendiumist nende jaoks ei piisa.

Ühe intervjueeritud stipendiaadi Eestisse asumine oli pikaajaline ning keeruline protsess, sest Eestisse tulemiseks pidi ta endale ja õele ostma Vene riigi välispassi: kuna Eesti oli astunud Euroopa Liitu, siis ei olnud enam võimalik Eestisse tulla pöördumise alusel väljastatud tagasipöördumistunnistusega, seega oli tol hetkel ainus võimalus taotleda Vene välispassi. See tekitas stipendiaadis vastumeelsust ja ebamugavust. **Seoses välislepinguga ning elamislubadega** leidis üks veebiküsitlusele vastanu, et **oleks tegelikult vajanud juriidilist nõustamist**.

Üks veebiküsitlusele vastanu kirjeldas, et **kuigi ta sai stipendiumi, siis teaduskonna vahetamisel pidi ta sellest siiski loobuma (ära ütlema) ning praegu**, elades sugulaste juures ja ilma stipendiumita, **on õpingutega majanduslikult üsna keeruline toime tulla**.

Üks veebiküsitlusele vastanu kirjeldas, et õppeaasta alguses ei olnud ühiselamus vabu ühiselamukohti ning kuna ta ei tundnud kedagi, siis oli keeruline leida üürikorterit, mistõttu pidi ta esialgu hostelis elama.

Intervjuudes toodi välja, et sageli ei tee inimesed (mh ametnikud) vahet eri piirkondade rahvuskaaslaslastel, mis aga võib riivata inimese identiteeti ning rahvustunnet. Liigne üldistamine on intervjueeritute hinnangul lünklike teadmiste või piiratud maailmavaate tagajärg. **Rahvuse- ja kultuuripõhist negatiivset üldistamist ja suhtumist on samuti tunnetatud** ning seda eelkõige siis, kui arvatakse, et inimene on tulnud idast ning räägib vene keeles ja/või eesti keelt vene aktsendiga. **Sellised negatiivselt meelestatud eelarvamused ja stereotüübid väljendavad intervjueeritute hinnangul osalt ühiskonna praegust seisukorda ning seega tõrjuvat suhtumist rahvusvähemustesse Eestis** (sh, et tullakse ja võetakse siinsed töökohad ära). Lisaks oli intervjueeritutel kogemusi nende eestlastega, kes pahameelest tegid veidraid märkusi rahvuskaaslase keeleoskuse kohta. Sellele (halvustavale suhtumisele rahvusvähemuste ja sisserändajate suhtes) on viidatud ka intervjuudes teiste sihtrühmadega (nt lapsevanemad välismaal) kui potentsiaalselt ühele Eestisse tagasipöördumist takistavale tegurile.

Pärast õpinguid Eestisse jäämine

Üks intervjueeritu selgitas, et tema jaoks osutus kõige keerulisemaks pärast õpinguid töö leidmise eesmärgil Eestisse jäämine. Stipendiaat oli pärit väljastpoolt Euroopa Liitu asuvast riigist ning tal puudus Eesti kodakondsus. Juhuslikult jõudis temani info, et välislepingu alusel elamisloa taotlemisel on võimalik seda taotleda kuni viieks aastaks. Üks stipendiaatidest sai elamisloa välislepingu alusel viieks aastaks, aga

[152]Vastavalt Eesti Vabariigi ravikindlustuse seadusele on õigus ravikindlustusele Eesti alalisel elanikul, tähtajalise elamisloa või elamisõiguse alusel Eestis elavatel inimestel, kelle eest makstakse või kes maksavad ise enda eest sotsiaalmaksu (nt füüsilisest isikust ettevõtjatena – FIE); samuti nende inimestega ravikindlustuse seaduse või vastava lepingu alusel võrdsustatud inimestel (nt Eesti Vabariigi pensionärid). Kõigile alla 19-aastastele noortele on ravikindlustus garanteeritud sõltumata sellest, kas nende vanemad töötavad või mitte. Ravikindlustuse seadus. Vastu võetud 19.06.2002, RT I, 2002, 62, 377. Viimati muudetud 18.02.2015, RT I, 23.03.2015, 1.

selle jaoks pidi ta oma seotust Eestiga tõendama ja esitama sünnitunnistuse. **Välislepingu alusel elamisloa taotlemist soovitati stipendiaadile juriidilise konsultatsiooni käigus** – Eesti kodakondsuse puudumisel hinnati see parimaks lahenduseks, sest elamisluba õppimise või töötamise eesmärgil tuleb regulaarselt pikendada[153]. Järelikult vajab stipendiaatide teadlikkus kodakondsuse ja elamislubade taotlemisest ja tõendamisest (sh tingimustest, õigustest (sh et kui stipendiaat on eestlane, siis väljastatakse taotlemisel talle kohe elamisluba) ja kohustustest) parandamist. Selleks, et pärast õpinguid töötamise eesmärgil Eestisse jääda (ehk isik taotleb elamisluba töötamiseks), peab olema Eestis töökoht ning legaalne töötasu. Ühele stipendiaadile öeldi, et sisuliselt kohe pärast lõputöö kaitsmist elamisluba aegub ning riigist peab lahkuma. Intervjuudes toodi välja, et pärast õpinguid oli Eestis töö leidmine mõnel juhul keeruline. **Töö leidmist raskendas intervjueeritute endi hinnangul ebapiisav eesti keele oskus**, samuti nõue, et Eestis töötamiseks (elamisluba töötamiseks korral) peab palk olema 1,24-kordne Eesti keskmine palk[154], mis äsja ülikooli lõpetanud noore jaoks on liiga range nõue. Siinjuures on oluline välja tuua, et praegu kehtivad välismaalaste seaduses (jõustunud alates 01.09.2013) erisused tähtajalise elamisloa töötamiseks andmise tingimustes, mille kohaselt tähtajalise elamisloa töötamiseks võib anda ilma Eesti töötukassa loa nõuet ja välismaalasele makstava töötasu suuruse nõuet täitmata, kui välismaalane on omandanud Eestis kõrghariduse bakalaureuse-, magistri- või doktoriõppes[155]. **Samuti toodi intervjuudes välja, et kuna sageli peetakse stipendiaate välismaalasteks, siis see raskendab samuti töö leidmist, sest tööandja silmis tuleb end rohkem tõestada**.

Praegu on võimalik õppimiseks antud tähtajalise elamisloa pikendamisel viimaseks õppeaastaks elamisluba pikendada kauemaks kui üheks aastaks, kuid mitte kauemaks kui kuueks kuuks pärast õpingute lõpetamist[156].

Ühel stipendiaadil oli hoolimata Eesti kodakondsusest keeruline lisa-aastal Eestis erialast tööd leida, sest nõuti eelnevat töökogemust ning seetõttu leidis ta tööd erialaga otseselt mitte seotud teenindussfääris. Siinkohal on oluline mainida, et noortel tervikuna on Eestis keerulisem tööd leida ning noorte töötus on kõrgem võrreldes teiste vanusegruppidega[157].

---

[153] Tähtajalise elamisloa õppimiseks võib välismaalasele anda kuni üheks aastaks, kuid mitte kauemaks kui õppimise eeldatav kestus. Tähtajalist elamisluba õppimiseks võib pikendada korraga kuni üheks aastaks, kui välismaalane jätkab õppimist. Tähtajaline elamisluba töötamiseks antakse tööandja poolt kavandatud töötamise ajaks Eestis kehtivusajaga kuni kaks aastat. Tähtajalist elamisluba töötamiseks võib pikendada tööandja poolt kavandatud töötamise ajaks kuni viie aasta võrra korraga töötamiseks antud tähtajalise elamisloa andmise või pikendamise päevast arvates. Välismaalaste seadus. Vastu võetud 09.12.2009, RT I 2010, 3, 4. Viimati muudetud 09.06.2010, RT I 2010, 41, 240

[154] Tööandja on kohustatud maksma välismaalasele tasu, mille suurus on vähemalt võrdne Statistikaameti poolt viimati avaldatud Eesti aasta keskmise palga ja koefitsiendi 1,24 korrutisega. Tähtajalise elamisloa töötamiseks võib anda välismaalasele töötamiseks Eestis registreeritud tööandja juures töökohal, mida ei ole kolme nädala jooksul avaliku konkursi korras ja riiklikku töövahendusteenust kasutades täidetud esitatavatele kvalifikatsiooni- ja kutseoskusnõuetele vastava Eesti kodaniku, Euroopa Liidu kodaniku või Eestis elamisloa alusel elava välismaalasega. Välismaalaste seadus. Vastu võetud 09.12.2009, RT I 2010, 3, 4. Viimati muudetud 09.06.2010, RT I 2010, 41, 240

[155] Välismaalaste seaduse ja isikut tõendavate dokumentide seaduse muutmise ning sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Vastu võetud 13.06.2013, RT I, 02.07.2013, 3.

[156] Politsei- ja Piirivalveamet: elamisluba õppimiseks [https://www.politsei.ee/et/teenused/elamisluba/tahtajaline-elamisluba/oppimiseks/]

[157] Eesti madalama haridusega noored tööturul. Statistikablogi: https://statistikaamet.wordpress.com/tag/noorte-tootus/

Üks intervjueeritud stipendiaatidest soovis pärast õpinguid endale Eesti kodakondsust taotleda, ent sel ajal ei suudetud arhiivist üles leida tema esivanemate Eesti kodakondsustunnistusi ning seejärel otsustas ta seda teisel viisil taotleda, mis muuhulgas hõlmas keeleeksami ja Eesti Vabariigi põhiseaduse ja kodakondsuse seaduse eksami sooritamist, Eestis elamist tähtajalise elamisloa alusel ja pikaajalise elamisloa alusel jms. Vastaja leidis, et kogu see protsess oli tema jaoks bürokraatlik ning pikk, aga samas sai ta aru selle vajalikkusest ning ta väärtustas saadud kogemust, sest tänu sellele on tal võimalik anda nõu teistele sarnases olukorras rahvuskaaslastele, kes Eestisse õppima-tööle plaanivad tulla. Hiljem leiti esivanemate Eesti kodakondsustunnistused üles ning stipendiaat sai õiguse sünnijärgsele Eesti kodakondsusele enne kui ta jõudis eelnevalt kirjeldatud viisil kodakondsust taotleda.

Hiljemalt õpingute viimasel aastal oleks vaja programmis osalenud stipendiaatidele tutvustada, mis võimalused on neil Eestisse elama ja töötama jääda ning mida selleks teha tuleb, eriti siis, kui stipendiaadil puudub Eesti kodakondsus. **Intervjuude põhjal ei ilmnenud, et stipendiaadid oleksid aktiivselt kasutanud kõrgkoolide karjäärinõustamisteenuseid**. Samuti, kuna mitmel juhul toonitati seda, et **välislepingu alusel elamisloa taotlemise kohta ja eelistest teiste elamislubade ees ei ole avalikult informatsioon kättesaadav**, **siis Eestis õppinud rahvuskaaslaste puhul on see oluline info**, mida avalikult ning arusaadavalt jagada. Lisaks toodi välja, et pärast õpingute lõppu võiks olla periood, mil on võimalik Eestis tööd ja rakendust otsida, kartmata elamisloa kohest lõppemist.

Ettepanekud stipendiumiprogrammi täiendamiseks

Üks stipendiaat leidis, et pärast tähtajalise elamisloa taotlemist soovis ta ka suveks Eestisse jääda ning pidi selleks tööluba taotlema, ent selle **riigilõiv oli tema jaoks kallis**. Selleks, et üliõpilase staatuses rahvuskaaslastel oleks Eestis kergem tööd leida, võiks vajadusel riigilõivu kui kulu nende jaoks osaliselt kompenseerida (vähendada) ning **soodustada Eestis õpingute vahepeal töö leidmist ja töökogemuse omandamist**. Toetada võiks ka töö leidmist Eestis kas või mingiks perioodiks pärast õpinguid. Üks stipendiaat juhtis tähelepanu ka sellele, et kuigi mõni stipendiaat sooviks enam Eesti riiki panustada, nt töötades ministeeriumis või mõnes muus riigiasutuses, siis juriidilistel põhjustel (kodakondsus) ei ole see võimalik. Samas võivad neil olla väga väärtuslikud oskused ja teadmised, millele võiks riigi huvides rakendust leida. Pikas perspektiivis on sellistel huvilistel võimalik taotleda Eesti kodakondsust.

Keeleaasta võimalust hinnati samuti kõrgelt, kuigi erinevatel põhjustel ei kasutanud stipendiaadid seda alati. Samuti soovitati keeleõppesse rohkem eesti kultuuri ja ühiskonna, riigiõpetuse integreerimist, mis aitaks kiiremini saada ülevaadet, kuidas asjad Eestis toimivad ning milline on siinne ühiskonnakord.

Üks stipendiaat juhtis tähelepanu, et lisaks noorte ja lastega seotud tegevustele (sh suvised keelelaagrid) **võiks programm pakkuda laagri vormis tegevusi ja kohtumisi ka täiskasvanutele**, kellel on side Eestiga nõrgaks jäänud ning kelle huvi Eesti vastu see aitaks taas tõsta.

Eestis õppimise mõju stipendiaadi elule tervikuna (sh tuleviku sidumine Eestiga)

Intervjueeritud stipendiaatide tundmused olid väga erinevad. Üks intervjueeritu tunnistas, et Eestis on tal praegu parem elada-õppida kui mujal, ning et Eesti on rohkem kodu kui ta algne sünniriik – kodu- ja seotusetunne on nihkunud Eesti kasuks. Samuti tõi ta välja, et silmaring on laienenud tänu Eestis õppimisele ning et tajutav maailm on tänu sellele väga palju muutunud. Mõnele stipendiaadile on mulje ja väga hea emotsiooni jätnud osalemine laulu- ja tantsupeol. Mõned stipendiaadid hindasid Eestit ja oma teist päritoluriiki pärast Eestis õppimise kogemust võrdväärselt olulisteks, sest seotud ollakse mõlema riigiga. **Tegurid, mis seovad stipendiaate emma-kumma riigiga ning mida intervjuudes välja toodi, on**

õpingud (ja õpingute asukoht), elu- ja töökoht, sugulaste ja pere elukoht. Üks uuringus osalenu rõhutas eriala kõrget õpetamistaset Eestis ning kogetud intellektuaalseid võimalusi, mida Eestis õppimata ei oleks ta kindlasti sel viisil avastanud.

Tänu eesti keele omandamisele ja paranenud keeleoskusele saab üks intervjueeritud stipendiaat nüüd **suhelda sugulasega, kellega see enne ei olnud võimalik**, sest too ei osanud inglise keelt. Ka mitmed teised stipendiaadid juhtisid tähelepanu võimalusele suhelda oma sugulaste ja pereliikmetega eesti keeles.

Mitme stipendiaadi puhul saab välja tuua väga olulise muudatuse seoses otsusega elada-töötada Eestis ning siduda enda tulevik Eestiga, samuti, et Eestis õppimine ja keeleoskuse omandamine on jätnud selle ukse tulevikus lahti (nt et jätkata magistriõpinguid). Praegu Eestis õppivate stipendiaatide hulgas on ka neid, kes sooviksid pärast õpingute lõppu Eestisse jääda. Kahe intervjueeritu soov on küll Eestisse jääda, kas siis tööle või edasi õppima, ent nad ei välistanud ka mujale Euroopasse minemist ning seeläbi uute kogemuste saamist.

Eestis õppimise mõju suhtumisele ja arvamusele Eestist

Oli stipendiaate, kelle hinnangul on Eestis õppimine muutnud nende suhtumist ja arvamist eestlastest ja eesti kultuurist (sh Eestist). Kui õpingute jooksul oli intervjueeritul kokkupuude Eesti rahvakultuuri ja traditsioonidega, siis on see mõjutanud teadlikkust Eesti ajaloost ning kujunemisest. Üks intervjueeritu tõi välja, et Eestis õppimine ja töötamine on muutnud tema meedia tarbimist oluliselt, ta jälgib teisi meediakanaleid ning -võimalusi. Intervjueeritud stipendiaatide seas on nii neid, kes praegu igapäevaselt jälgivad eestikeelseid meediakanaleid, aga ka neid, kes eestikeelsetele kanalitele eelistavad rahvusvahelist meediat või pigem oma erialaga seotud Eesti väljaandeid. Üks stipendiaat selgitas, et oma teist päritoluriiki ja sõpru külastades tutvustab ja esindab ta eesti kultuuri (sh filmid, kirjandus) ning räägib huviga selles toimuvast. Teine intervjueeritu leidis, et juba enne Eestisse õppima ja elama asumist köitsid teda oma erialaga seotud arengud Eestis ning see ei ole muutunud. Üks stipendiaat juhtis tähelepanu eestlastega seotud stereotüüpidele, mis ei ole tema hinnangul üldse õiged. Nt arvatakse tema teises päritoluriigis, et eestlased on aeglased ja hästi rahulikud, ent ta ise leidis, et eestlased ei ole üldse aeglased, küll aga võib-olla veidi ettevaatlikumad, st enne nad mõtlevad ja siis tegutsevad. Üks intervjueeritu kirjeldas, et tänu Eestis õppimisele on muutunud tema arusaam väliseestlusest ja sellest, mis eristab väliseestlasi kohalikest eestlastest ja miks on väliseestlased sellised nagu nad on (nt kantakse rahvarõivaid, tantsitakse, seotakse Eesti lippe autodele) ehk kuivõrd tähtis on eestluse väljendamine ning miks seda tehakse. Vähem tähtis ei ole see (aja)lugu, kuidas rahvuskaaslaseks on saadud (milline on rahvuskaaslase vanemate ning vanavanemate lugu).

Praegune igapäevane eesti keele kasutamine ja selle valdamine

Intervjueeritud stipendiaatide seas on nii neid, kes tänu sellele, et nad praegu Eestis õpivad, kasutavad eesti keelt ka igapäevaselt või kui nad on eestlastest sõprade seas. Samas nende noorte rahvuskaaslaste puhul, kelle sõprade seas on enam välismaalasi, on eesti keel kasutusel väiksemal määral, sest suheldakse peamiselt inglise või muus keeles. **Mitmed intervjueeritutest tunnistasid, et enda hinnangul ei suhtle nad praegu piisavalt eesti keeles** ning toodi välja, et eesti keeles suhtlemist võiks rohkem olla. **Eesti keele kasutamise vajalikkust ning kasulikkust toodi esile sugulaste ja pereliikmetega suhtlemisel**.

Veebiküsitlusele vastanutest hindas 68% vastanutest, et kasutab eesti keelt igapäevaselt (joonis 111). Umbes iga kümnes noor kasutab eesti keelt kord nädalas või kord kuus.

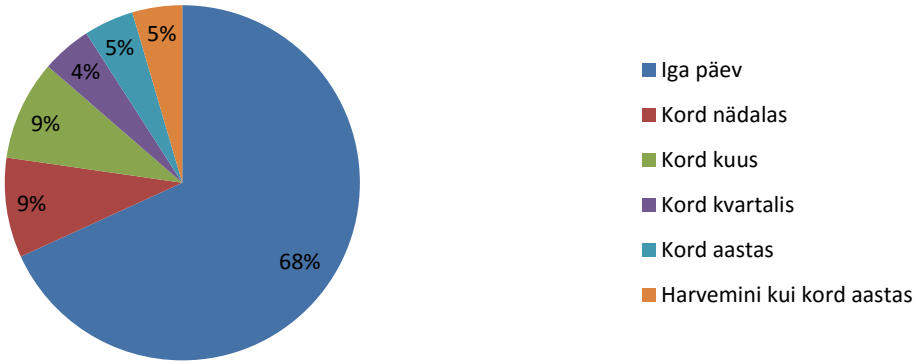

Joonis 111. Eestis õppinud rahvuskaaslaste hinnangud oma eesti keele kasutuse sagedusele (sh sotsiaalmeedias) (osakaal %, n=22)

Veebiküsitluse tulemused näitavad, et pärast Eestis õppimist hindab enamus rahvuskaaslastest oma eesti keele oskust paremaks (joonis 112). Kui enne Eestis õppimist oli kolm noort, kes eesti keelt ei osanud; viis noort, kes hindas oma keeleoskust kasinaks; üheksa noort, kes hindas oma keeleoskuse rahuldavaks, siis pärast Eestis õppimist ei ole ühtegi rahvuskaaslast, kes hindaks oma keeleoskust kasinaks või kes ei valda eesti keelt, vaid kaks vastanut hindab oma keeleoskust rahuldavaks. Pärast Eestis õppimist hindab kaheksa rahvuskaaslast oma keeleoskuse heaks (enne kolm) ning 12 rahvuskaaslast väga heaks (enne vaid kaks).

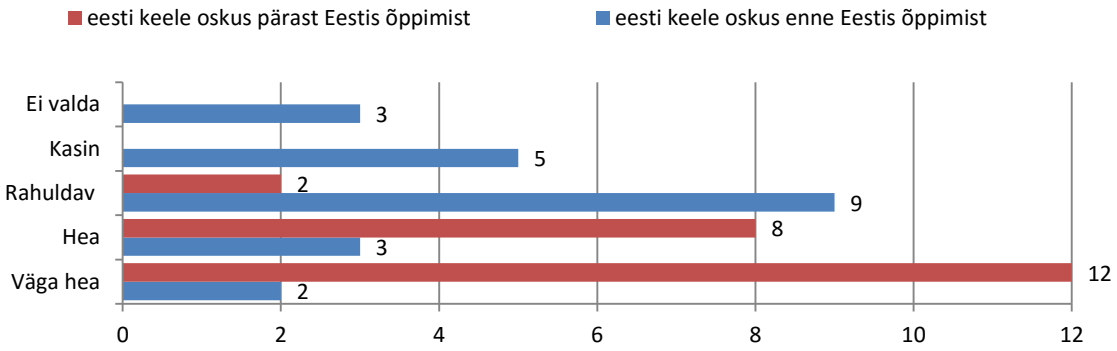

Joonis 112. Keeleoskuse hindamine enne ja pärast Eestis õppimist (vastajate arv, n=22)

Lisaks selgub veebiküsitlusest, et igal viiendal vastanul on praegune kodune keel eesti keel, igal teisel vastanul on koduseks keeleks erinevad keeled (sh eesti keel) ning iga kolmanda vastanu kodune keel on muu keel (mitte eesti keel) (joonis 113).

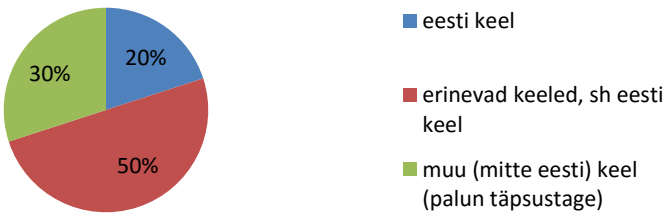

Joonis 113. Eestis õppinud rahvuskaaslaste praegune kodune keel (osakaal %, n=20)

Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist

Stipendiaatide teadlikkus muudest rahvuskaaslaste programmist toetatud tegevustest on pigem tagasihoidlik. Üks intervjueeritu tõi välja, et SA Archimedese vahendusel organiseeritakse vahetevahel ekskursioone erinevates Eesti kohtades, aga need toimuvad peamiselt Tallinnas. Mõned intervjueeritud mainisid noorematele mõeldud suvelaagreid. Ühel stipendiaadil oli ka kogemus osalemisest rahvusraamatukogus toimunud väliseestlaste rahvuskongressil, mille tugev positiivne külg oli teiste rahvuskaaslaste kogemuste ja mõtete kuulmine ning kogemuste vahetamine, samas ta ei teadnud, kust üritus rahastatud oli. Lisaks leidis ta, et selliste mälestuste talletamist ja kirjapanemist võiks soodustada, et need teadmised ja pärand jõuaksid ka teiste rahvuskaaslasteni. Samuti ollakse enam kuulnud Eesti koolidest, kus välismaal eesti keelt õpetatakse.

Intervjuudes välja toodu on kooskõlas ka veebiküsitluse tulemustega, kust selgus, et **kõige vähem ollakse kursis sellega, et programmist toetatakse väliseesti väljaandeid ning eesti keele ja kultuuri e-tugiõpet**, **samuti väliseestlastele suunatud kultuuriprojekte** (joonis 114). Ootuspäraselt kõige paremini ollakse kursis sellega, et programmist toetatakse väliseestlaste õpinguid Eesti kõrg- või kutsekoolis ning samuti laste suviseid eesti keele laagreid.

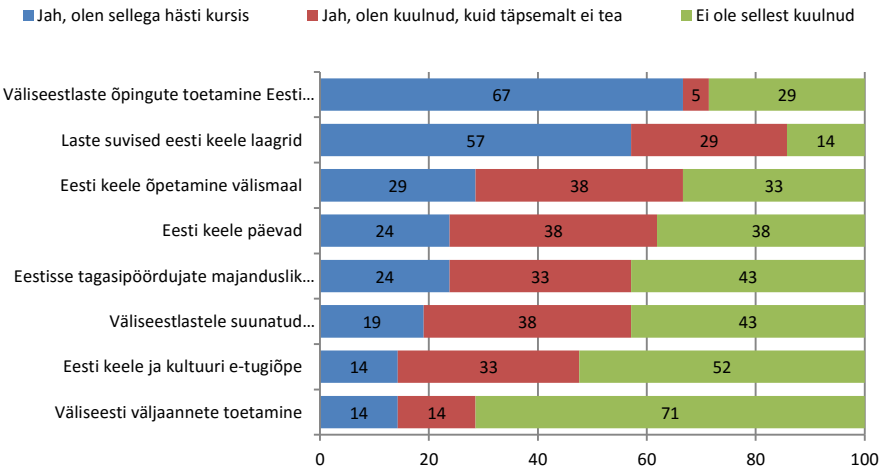

Joonis 114. Eestis õppinud rahvuskaaslaste teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=21)

Ettepanekud rahvuskaaslaste programmile

Avatud vastustes leiti sageli, et senised tegevused on piisavad. Samas toodi välja, et rohkem võiks olla külalisesinejaid Eestist, kes räägiksid erinevatest aktuaalsetest teemadest, nt teatrist, poliitikast, popkultuurist, uutest leiutistest või tehnoloogilistest lahendustest jm. Mõne hinnangul võiks enam olla kultuuriüritusi. Lisaks arvati, et saatkondadel võiks aktiivsem ürituste koordineeriv roll olla, et paar korda aastas saadakse kokku ja tähistatakse tähtpäevi koos.

Veebiküsitluse põhjal leiti, et kõige paremini toetavad eestluse säilimist ja arendamist välismaal keeleõppe toetamine, kultuuriüritused, ühised tähtpäevade ja pühade tähistamised, seltside tegevus,

eesti kultuuri tutvustamine (filmiõhtud, näitused, eesti autorite raamatute tõlkimine jms), **erinevad üritused koostöös saatkonnaga**.

Kõige tõhusamaks infokanaliks eestluse säilitamist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info jagamisel peetakse sotsiaalmeediat (54%), millele järgneb väliseesti selts (46%) ning samavõrd olulised on väliseesti koolid ja saatkonnad, mõlemad (29%) (joonis 115). Muu all leiti, et Eestis käimine aitab Eesti eluga kursis hoida ning samuti toimuvast postiga info laiali saatmine.

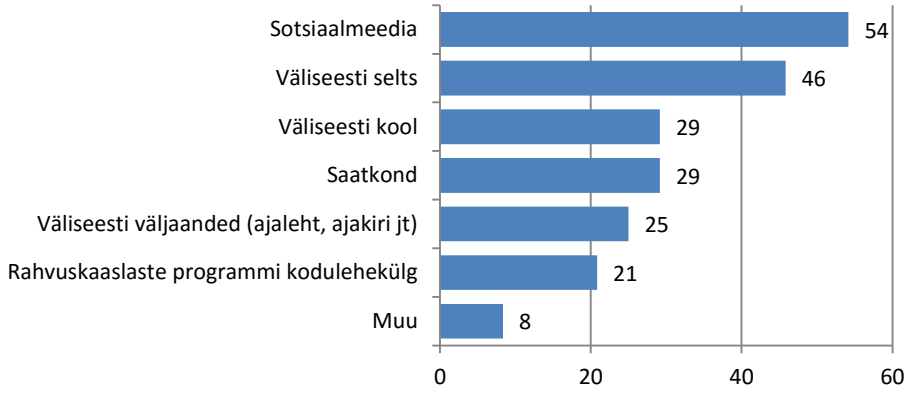

Joonis 115. Kõige tõhusamad infokanalid eestluse säilimist ja arendamist toetavate tegevuste kohta info levitamiseks (osakaal %, n=24)

Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida rohkem kui ühe variandi

Viimasele küsimusele vastates („Kas soovite veel midagi lisada või kommenteerida?“) tänasid mitu rahvuskaaslast rahvuskaaslaste programmi ja saadud toetust Eestis õppimiseks.

Juhtumi-uuring. Stipendiaat – Eestis õppinud rahvuskaaslane

Taust

Intervjueeritud stipendiaadi esivanemad lahkusid Eestist juba 19. sajandi lõpus ootusega kindlustada seeläbi oma lastele parem tulevik. Nii vanemad kui vanavanemad on eesti traditsioone kodus ja kogukonnas üleval hoidnud. Mitmed pereliikmed on Eestiga seotud olnud kas töö või õpingute kaudu ning sellist võimalust peeti ka stipendiaadi puhul tõenäoliseks. Eestisse tulekut soodustas lähedase sugulase Eestisse elama asumine ca 10 aastat varem, kellega oli intervjueeritul ja tema perel säilinud aktiivne kontakt. Tähtsat rolli Eestisse õppima tulekul mängis ka väliseesti kogukond ja Eesti Välisministeerium, mis sellisest võimalusest teada andsid ja kandideerima julgustasid. Kandideerimisel ja taotlemisel osutasid stipendiaadile abi eesti keele õpetajad.

Programmis osalemine

Kuna intervjueeritu asukohariigis on siiani keerulised poliitilised olud ja julgeolekuolukord, siis võimaldas osalemine rahvuskaaslaste programmis suhteliselt kinnisest riigist välja saada ja esmakordselt Eestit külastada. Peamine põhjus Eestisse tulekuks oli suur huvi Eesti, eesti kultuuri ja keele ning eestlaste vastu. Stipendiaadil puudus Eesti kodakondsus ning reisiks vajalike dokumentide vormistamine võttis enam kui pool aastat, mis viis noore rahvuskaaslase ka ajutiselt Venemaale ning Vene välispassi soetamiseni, et seejärel Eestisse jõuda.

Eestisse õppima tulekul oli väga oluline stipendiumiprogrammi materiaalne tugi. Intervjueeritu ei oleks suure tõenäosusega Eestisse tulnud, kui õpe oleks tasuline olnud või kui õpinguid ei oleks toetatud. Kuna aga stipendiaadi soov Eestisse tulla ning tulevik Eestiga siduda oli suur, siis tõenäoliselt oleks ta (enda hinnangul) siiski tulevikus Eestisse tulnud, leides selleks muu võimaluse. Eestisse õppima tulek oli antud juhul esimene pikem eemalviibimine kodust, mistõttu reisikulude kompenseerimine vanemate külastamiseks õppeprogrammi ajal oli samuti vajalik.

Stipendiaadi kodune keel oli osaliselt eesti keel. Asukohariigis kasutusel olev eesti keel on aga suhteliselt arhailine ja seda räägitakse sageli tugeva aktsendiga. Akadeemilise eesti keele ja seega õppetööga toimetulekut soodustasid nii keeleaasta kasutamine (küll antud juhtumil poole aasta ulatuses dokumentide viibimise tõttu) kui erinevate eesti keele ainekursuste võtmine lisaks põhiainetele ja õppekava täitmisele. Edu õpingutes saavutas stipendiaat peamiselt tänu suurele iseseisvale tööle ning pühendumusele, mis viis pikkade koolipäevadeni.

Sotsiaalkultuurilist toimetulekut Eestis soodustasid nii stipendiaadi kodune kasvatus ja taust, enda tugev isiklik huvi ja motivatsioon eesti keelt ja kultuuri tundma õppida kui ka tutvus- ja suhtlusringkond Eestis, mis oli tihedalt seotud eesti kultuurieluga. Kuigi stipendiaat koges ka halvustavat suhtumist ja negatiivseid märkusi seoses keeleoskuse või aktsendiga (üldiselt välismaise päritoluga), siis lähedaste toetus ning enda initsiatiiv, julgus ja pealehakkamine aitasid sellega toime tulla. Ka ülikooli õppejõududelt sai intervjueeritu pigem tuge.

Seotust Eestiga aitas suurendada (lisaks õpingutele Eestis) suveperioodidel Eestis tööloa alusel töötamine, osalemine rahvuskaaslaste konverentsil Eestis ning teiste rahvuskaaslaste isiklike kogemuste kuulmine (sh nt äraminekulood Eestist, põgenemine sõja eest jms). Eestis kogetu on muutnud stipendiaadi elu täielikult. Esiteks elab ja töötab stipendiaat nüüd Eestis. Teiseks, välismaal, oma teises asukohariigis käies, esindab intervjueeritu Eestit ja eesti kultuuri, tutvustab sõpradele-tuttavatele uusi arenguid kirjanduses, kinos, teatris jne – ehk intervjueeritu on kui Eesti riigi saadik. Stipendiaat ei plaani Eestist lahkuda, vaid soovib panustada Eesti riigi arengusse. Eestisse jäämist võimaldasid ja soodustasid antud juhtumi näitel arhiivist ülesleitud stipendiaadi esivanemate kodakondsuse tunnistused, mis andsid õiguse taotleda sünnijärgset Eesti kodakondsust. Enne seda taotles ning pikendas stipendiaat nii tähtajalist elamis- kui tööluba.

Järeldused ja eksperdi hinnang

Valitud juhtumianalüüsi näitel võib järeldada, et Eestisse õppima tulekuks on ühelt poolt oluliseks eelduseks isiklik soov (tahe) ning mõningane eesti keele oskus või varasem kokkupuude sellega ning teisalt on vajalik nii perekonna kui vastavate ametkondade (välisministeerium, HTM) toetus ja tugi. Programmi materiaalne tugi on õpingute toetamisel väga oluline, sest see on üks tõmbeteguritest Eestisse tulekul. Lisaks peaks programm sisaldama nii eesti keele õppe toetamist kui ka muid tegevusi (nt tuutor õpingutega hakkama saamiseks, sotsiaalkultuurilisi tegevusi Eesti ühiskonna- ja kultuurieluga kohanemiseks, teadlikkuse soodustamine muudest kõrgkooli tugiteenustest sh õppenõustaja teenusest), mis aitavad luua tutvus- ja suhtlusringkonda Eestis. Koos moodustavad need tugisüsteemi, mis võimaldavad tulevikus Eestis õppinud rahvuskaaslastel oma elu pikemalt Eestiga siduda.

3.6 Eestisse tagasipöördunud

Taust

Veebiküsitlusele Eestisse tagasipöördumisest vastas 92 inimest. Kõige rohkem oli tagasipöördunuid sünniaastatega vahemikus 1976–1980 (24%), millele järgnesid 1961–1965 (16%) ja 1966–1970 (13%) (joonis 116).

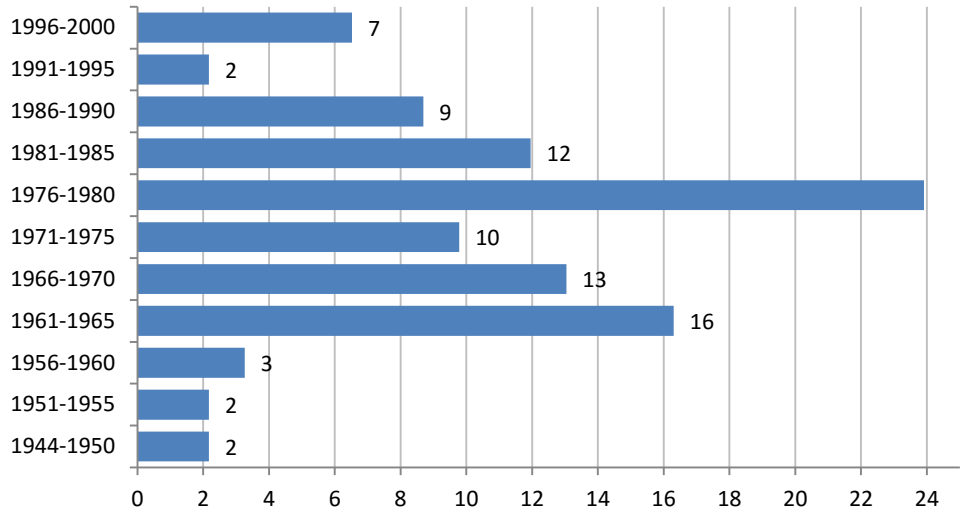

Joonis 116. Tagasipöördunute sünniaasta vahemikud (osakaal %, n=92)

Kui arvesse võtta tagasipöördumise täpset aastat, siis oli vaatlusalusel perioodil (2009–2014) kõige rohkem tagasipöördunuid vanuses 31–35 eluaastat (23%) (joonis 117). Sarnase osakaaluga (13%) oli vastajate hulgas tagasipöördunuid vanuses 36–40 ning 26–30 eluaastat. 12% tagasipöördunutest olid vanuses 41–45 või 46–50 eluaastat. Kõige vähem tagasipöördunuid oli kõige nooremates ja vanemates vanuserühmades.

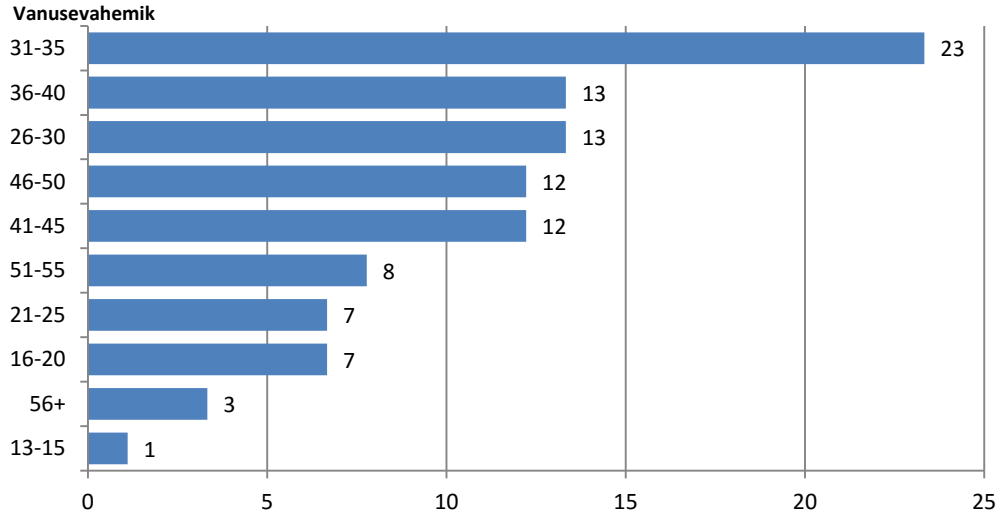

Joonis 117. Tagasipöördunute vanus Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=90[158])

Veebiküsitlusele vastanutest 62% olid naised ning 38% mehed. Tagasipöördunute hulgas ollakse kõige sagedamini abielus (33%) või elatakse vabas kooselus (22%), viimasega sarnase osakaaluga on vallaliste

[158] Kahe tagasipöördunu näitel ei olnud võimalik vanust tagasipöördumisel leida, sest naasmise aeg ei jäänud vahemikku 2009–2014, ent nad jäeti analüüsi sisse, sest vastajad andsid sisukaid ja põhjendatud vastuseid, lisaks said mõlemad tagasipöördumisel tagasipöördumistoetust.

hulk (22%) (joonis 118). Tagasipöördunutest 51% on elukaaslane/abikaasa pärit Eestist ning 49% muust riigist ehk pea pooltel on elukaaslane/abikaasa väljastpoolt Eestit. Kõige sagedamini on vastanute elukaaslane/abikaasa pärit Venemaalt (11 vastanut), USAst (3 vastanut) ja Ukrainast (2 vastanut). Kümne uuringus osalenu elukaaslane/abikaasa on pärit kas Armeeniast, Austraaliast, Belgiast, Fääri saartelt, Hollandist, Mexicost, Norrast, Saksamaalt, Suurbritanniast või Kasahstanist. **Eestisse tagasipöördumise ajal oli 52% vastanutest lapsed**.

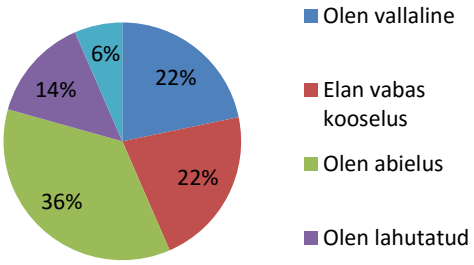

Joonis 118. Tagasipöördunute praegune perekonnaseis (osakaal %, n=92)

Tagasipöördunute hulgas oli 27% vastanutest (25 inimest) omandanud bakalaureuse kraadi, millele järgnes magistri- või doktorikraadiga haridus 21%ga (19 inimest) (joonis 119). Vaid iga kümnes uuringus osalenud tagasipöördunu oli kas põhiharidusega (või vähema haridusega) või kutseharidusega, mis on omandatud pärast põhiharidust.

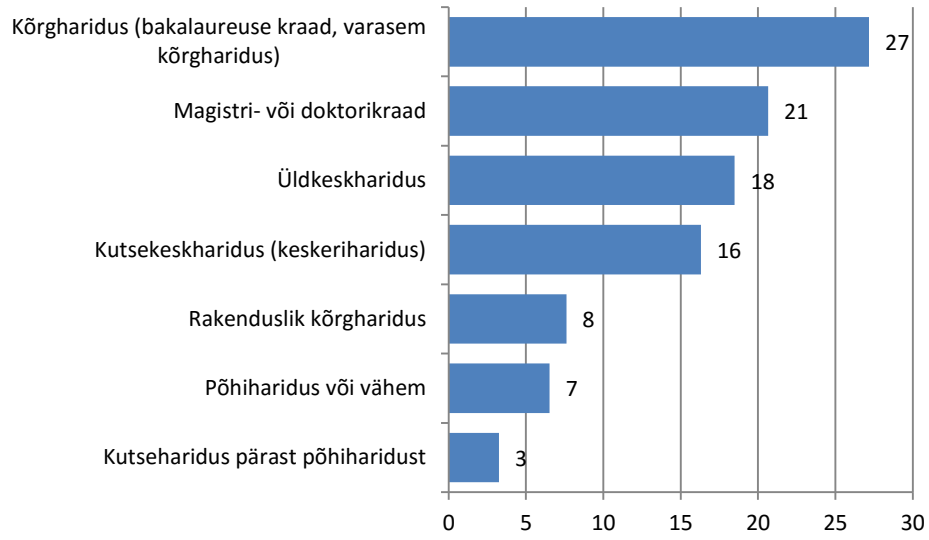

Joonis 119. Tagasipöördunute kõrgeim lõpetatud haridustase (osakaal %, n=92)

Veebiküsitlusele vastanutest on 48% (44 inimest) palgatöötajad ja 13% õpilased, üliõpilased või kraadiõppurid (12 inimest) (joonis 120). Muu all selgitati, et ollakse nii palgatöötaja kui ettevõtja/tööandja samal ajal (neli vastanut); üks vastanu kasvatab kodus lapselast; üks vastanu õpib ja ei tööta, kuid otsib tööd; paar vastanut õpivad keeli; üks oli kodune ja õppur samal ajal; üks vastanu ei tööta ega õpi ega otsi

aktiivselt tööd, ent ei pea end ka koduseks; üks vastanu leidis, et ta on alamakstud ja alahõivatud. Umbes iga kümnes vastanu on peamiselt ettevõtja või tööandja (kokku 9 inimest).

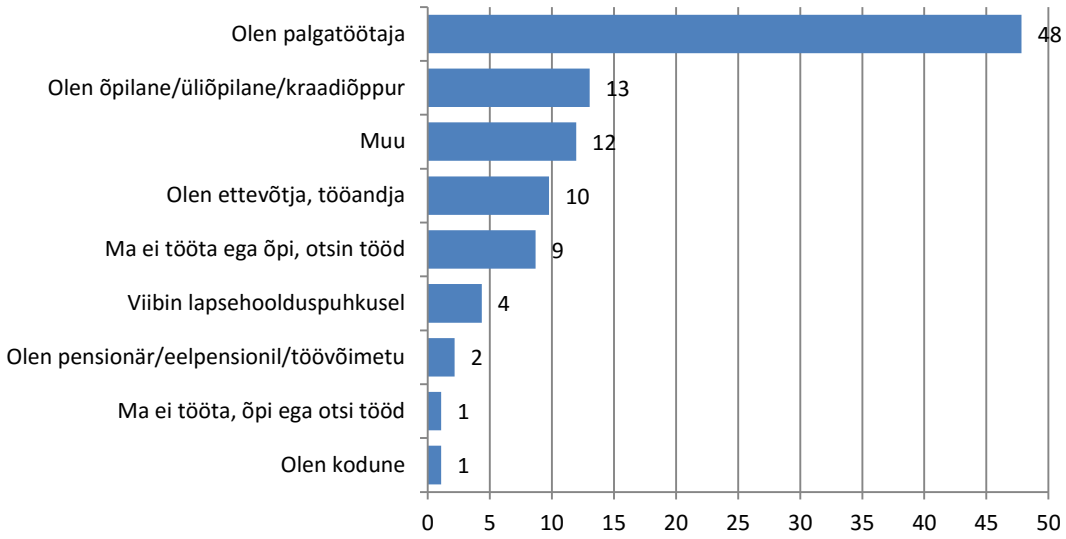

Joonis 120. Tagasipöördunute praegune põhitegevus (osakaal %, n=92)

Uuringus osalenute hulgas on vabakutselisi meistrimehi, kojamehi, müüjaid-kassiire, assistente, spetsialiste, müügiesindajaid (müügijuhte), sotsiaalametnikke, üldehitajaid, juhte, palgaarvestajaid, autoremondilukkseppasid, kvaliteedikontrolle, juhatajaid, klienditeenindajaid, autojuhte, meditsiiniõdesid, ekspordijuhte, ajakirjanikke, stjuardesse, insenere, nõunikke, pakendajaid, projektijuhte, õpetajaid, füsioterapeute, turundusjuhte, juriste ning ehitusjuhte. Välismaal olid vastanud ametialaselt abitöölised, farmijuhid, klienditeenindajad, operaatorid/parandajad, oskustöölised, sotsiaalametnikud, autoremondilukksepad, restoraniteenindajad, kinnisvaraagendid, projektijuhid, juhatajad, juhid, baaridaamid/ettekandjad, meditsiiniõed, autojuhid, müügikonsultandid, komplekteerijad, logistikud, tervishoiu assistendid, sotsiaalnõustajad, raamatupidajad, hooldajad, juristid, kliendisuhete juhid, ajakirjanikud, ostjad, audiitorid, nõunikud, piirkonnajuhid, insenerid, juhiabid, eripedagoogid, ravipedagoogid/sotsiaaltearapeudid, loomaarstid, projekteerimisinsenerid, diplomaadid ja projekti finantsjuhid.

Kui võrrelda tagasipöördunute praegust põhitegevust nende põhitegevusega välismaal, siis selgub, et veidi vähem on nii palgatöötajaid kui ettevõtjaid, tööandjaid, samuti õpilasi/üliõpilasi/kraadiõppureid (joonis 121). Oluliselt rohkem on praegu neid, kes ei õpi ega tööta, ent otsivad tööd.

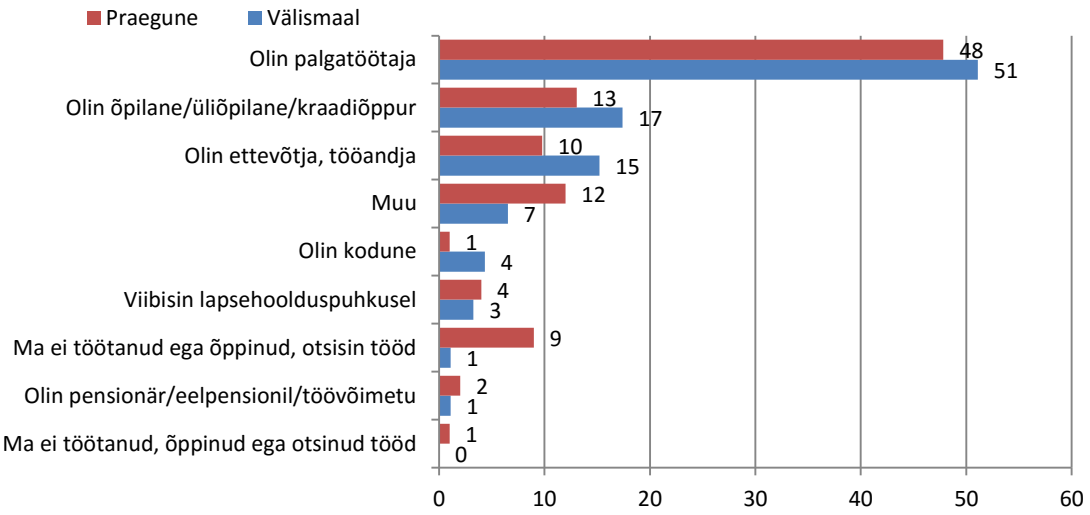

Joonis 121. Tagasipöördunute põhitegevus välismaal ja nende praegune põhitegevus (osakaal %, n=92)

Enne Eestisse tagasipöördumist elas 23% vastanutest Venemaal ja 20% USAs (joonis 122). Oluliselt vähem leidsid mainimist teised riigid, vaid nt umbes iga kümnes elas Inglismaal. Muude riikide all nimetati (igat riiki üks kord) järgmisi riike: Kanada, Brasiilia, Gruusia, Namiibia, Norra, Usbekistan ja Austraalia.

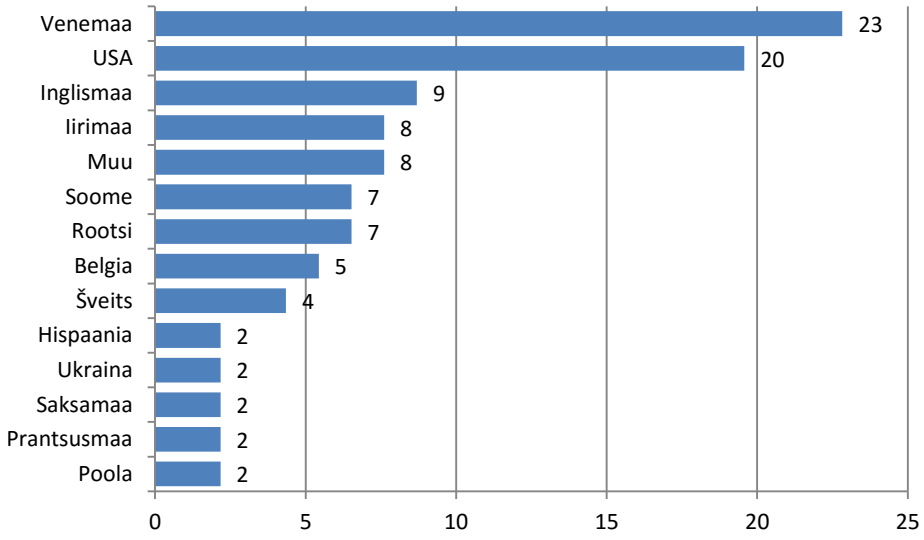

Joonis 122. Tagasipöördunute elukohariik enne Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92)

Kõige rohkem pöörduti veebiküsitlusele vastanute hulgas Eestisse tagasi (joonis 123) 2011–2013. aastal.

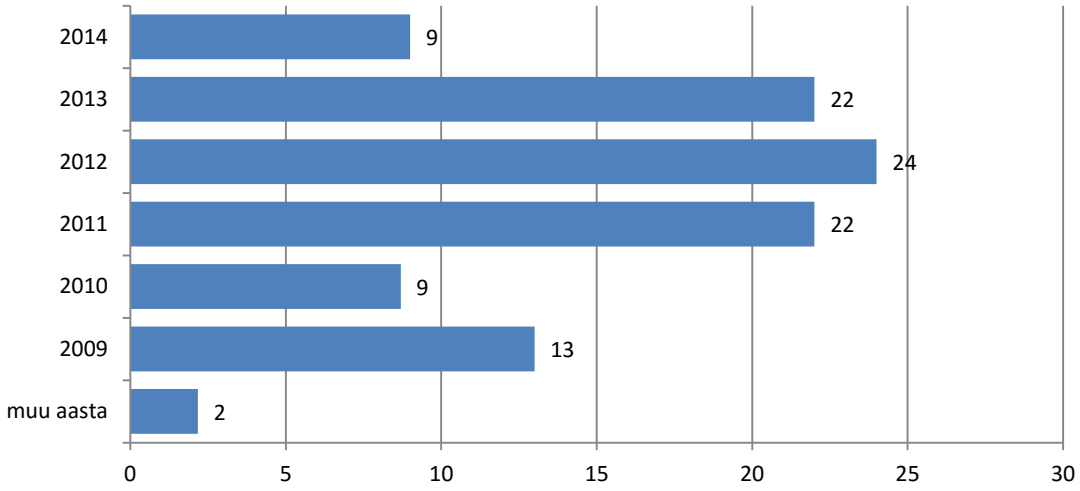

Joonis 123. Tagasipöördumise aasta (osakaal %, n=92)

Kõige pikem Eestist eemaloleku periood kestis 41 aastat ning kõige lühem kaks aastat (joonis 124). **Kõige sagedasem äraoleku periood kestis 13 aastat (11%)**. **Enamik vastanutest, kokku ca 35%, olid Eestist ära 10–13 aastat**, 7% vastanutest täpselt 20 aastat ning 6% kaheksa aastat. Oluliselt vähem oli tagasipöördunuid, kes olid Eestist ära 14 aastat või rohkem ning samuti neid tagasipöördunuid, kes olid ära seitse aastat või vähem. Keskmine Eestist eemaloleku periood vastanute hulgas oli 13 aastat.

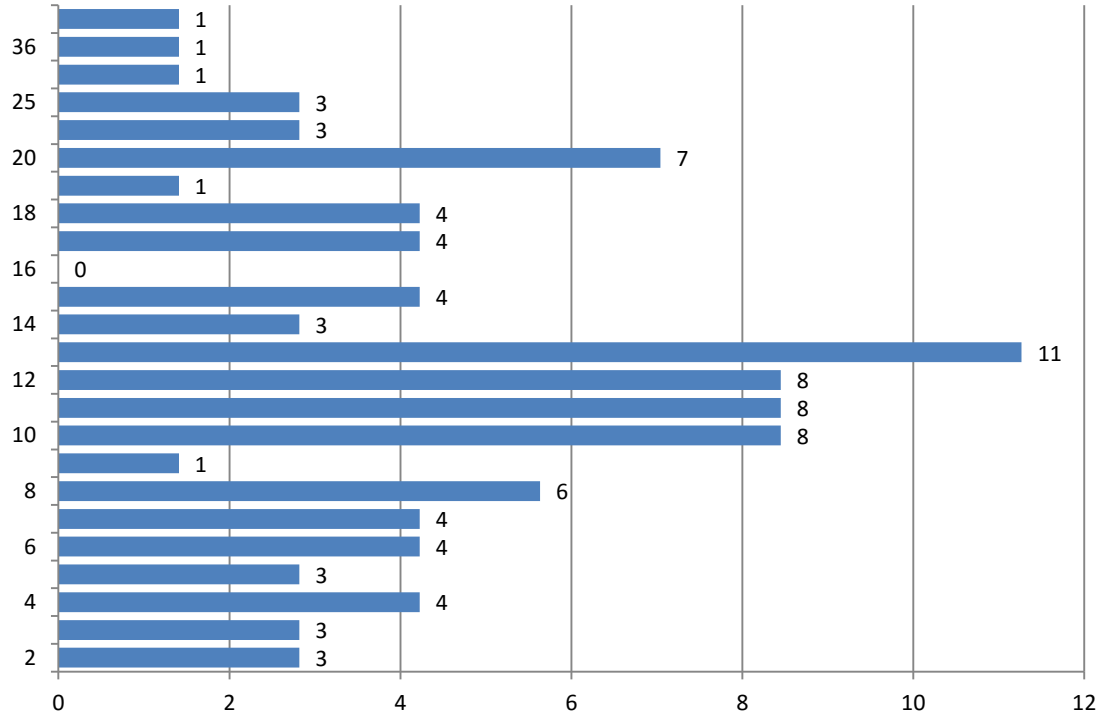

Joonis 124. Tagasipöördunute Eestist eemaoleku periood kokku enne siia tagasipöördumist (osakaal %, n=72)

Tagasipöördunutest 78% olid sündinud Eestis ning 22% välisriigis. Välisriikidest oli kõige populaarsem Venemaa (13 vastanut). Kõiki teisi riike nimetati vaid korra, sh Saksamaa, USA, Armeenia, Kanada, Brasiilia, Kolumbia ning Kasahstan.

Perioodil 2009–2014 Eestisse tagasipöördunutest elab praegu 11 inimest (12%) muus riigis, sh neli Soomes, kaks USAs, kaks Inglismaal ja kaks Venemaal ning üks Itaalias. Tagasipöördunutest 81 inimest elab endiselt (88%) Eestis. Praegu taas välisriigis elavatest rahvuskaaslastest plaanib tulevikus Eestisse naasta seitse, neist kolm üksinda ning neli koos perega. Kolm ei osanud vastata ning vaid üks ütles, et ei plaani Eestisse tulevikus naasta. Põhjendustes toodi välja nii seda, et välismaal teenitakse endale pensioni vanaduspõlveks, kui ka head tööd ja palka. Lisaks oli neid, kes tõid tulevikus naasmise põhjusena välja kodumaa tähtsuse enda jaoks. Mõni on plaanides arvestanud sellega, et millalgi tullakse siiski Eestisse tagasi.

Välismaale lahkumise põhjused

Veebiküsitlusele vastanute hulgas oli peamiseks Eestist ära kolimise põhjuseks soov oma silmaringi avardada ja saada uusi kogemusi (40%), millele järgnesid soov saada suuremat palka (26%) ning välismaale õppima minek ja seeläbi sinna jäämine (22%) (joonis 125) Sarnase osatähtsusega (21%) oli neid, kelle vanemad läksid välismaale elama ja kes seeläbi sattusid ka ise välismaale elama. Kõige vähem oli vastanute hulgas Eestist pagulasena lahkunuid (1%) ning samuti neid, kes tundsid end Eestis tõrjutuna (4%) või neid, kes hindasid paremaks välisriigi sotsiaalkindlustussüsteemi (8%). Muu all täpsustati lisaks seda, et välismaale mineku ajend oli soov ennast leida ja uusi asju avastada. Ühe korra nimetati soovi ENSVst lahkuda. Mitmel korral nimetati “muu” all pikaajalisse välislähetusse asumist, välisteenistusse asumist või abikaasa diplomaatilist karjääri (või muud tööd) aga ka abikaasa (elukaaslase) raskusi erialase töö leidmisel Eestis.

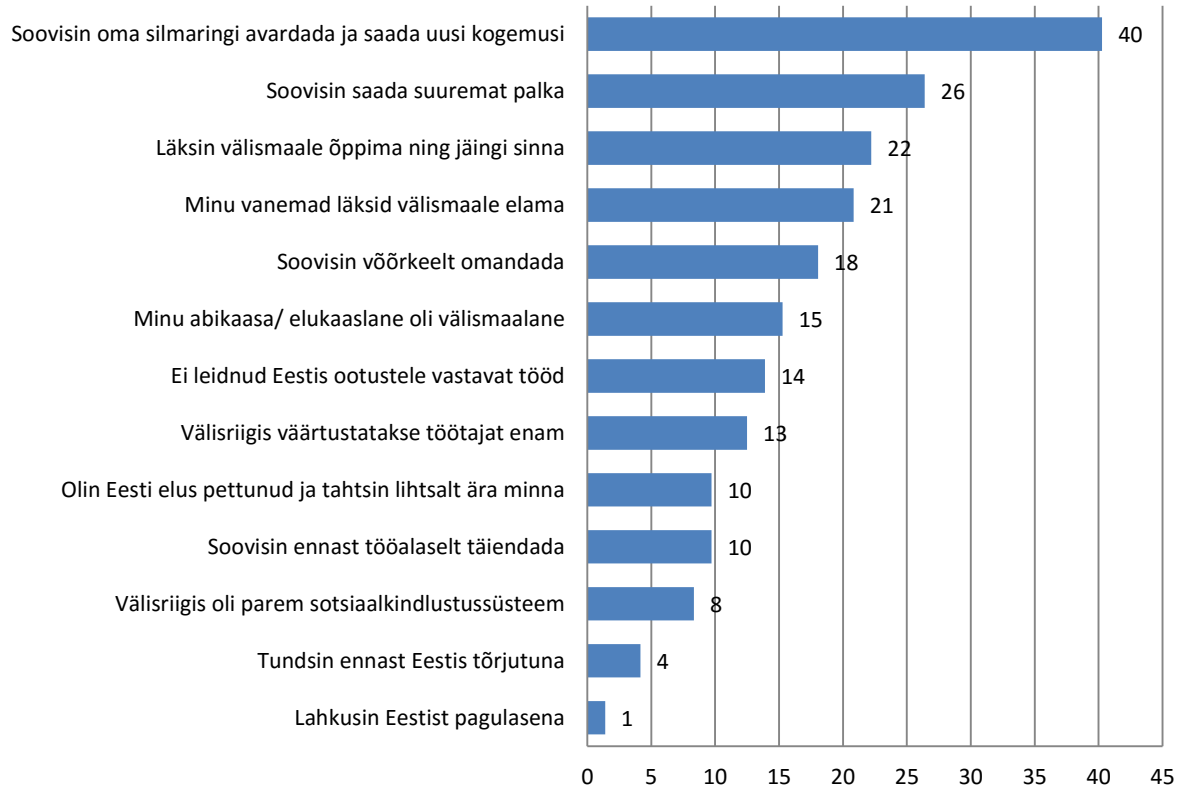

Joonis 125. Eestis sündinud rahvuskaaslaste välismaale kolimise põhjused (osakaal %, n=72)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm põhjust

Tulemused on suhteliselt hästi kooskõlas intervjuudes välja tooduga. Ka tagasipöördumistoetust saanute intervjuud näitasid seda, et välismaale mindi sageli keerulistel aegadel näiteks ENSV lõpus või Eesti taasiseseisvumisaja alguses, mil riigikord ei olnud stabiilne. Mõnele intervjueeritule oli see võimalus minna ENSVst välja, mis tol ajal oli äärmiselt raskendatud ning üksikisikule keeruline. Äramineku põhjustena võib välja tuua ka välisriikide paremat sotsiaaltuge. Ühe intervjueeritu puhul oli äraminemise otsusega seotud lähisugulase (ema) mitte-eesti päritolu. Üks tagasipöördumistoetust saanu tõi välja, et tema kasutas ära võimalust reisida ja maailma näha ning seda soodustasid toona muud asjaolud – ettevõtte pankrot ja töökoha kaotus Eestis. Ühe tagasipöördumistoetust saanu jaoks oli äraminek tingitud välisrahvusest elukaaslase leidmisest. Vastupidiselt eelmisele juhtumile viis perekondlike suhete halvenemine Eestist lahkumiseni ühe teise intervjueeritu, kes sel hetkel lahendusena muud võimalust ei näinud.

Välisriigis kohanemist kergendasid nii kaasatulnud eestlastest sõbrad kui välisriigis elavad eestlased. Ühe intervjueeritu hinnangul kergendas välisriigis hakkamasaamist ning nt töö leidmist kohaliku keele oskus ning omandatud haridus. Mitmel juhul pidi äraminek olema lühiajaline (umbes aasta), ent erinevatel põhjustel jäädi kauemaks. Pikemat äraolekut soodustasid nii intervjuude kui veebiküsitluse põhjal (uue) elukaaslase ja sõprade leidmine, soov ennast jätkuvalt proovile panna, laste sünd ja pere loomine ning see, et välisriigis elamine pakkus alates mingist hetkest rahulolu ja meeldivat vaheldust.

Intervjueeritute hulgas oli nii eestlasi, kes lahkus Eestist üksinda, kui neid, kes lahkusid koos lähisugulastega (nt emaga), elukaaslase või sõpradega (nt tantsukollektiiv). Intervjueeritute vanus välismaale lahkumise hetkel jäi vahemikku 14–53 eluaastat.

Pigem võib intervjueeritud tagasipöördumistoetust saanute puhul välja tuua seda, et lahkumise hetkel sidus neid Eestiga suhteliselt vähe kohustusi, nt ei olnud veel enda pere (sh ei olnud veel lapsi) või ei olnud püsivat töökohta. Ühel teismeeas lahkunul jäi kool Eestis pooleli, ent koolis käimist jätkas ta Soomes. Ühel intervjueeritul oli lahkumise hetkel küll pere (naine ja laps), ent halvenenud suhted viisid otsuseni Eestist lahkuda, lootuses, et äraminek ja ajutine eemalviibimine läbisaamist parandab.

Suhe ning seotus Eestiga (sh väliseestlusega) välismaal elamise ajal

Väliseesti kogukondade teke ja aktiivsus on piirkonniti erinev (nt pikkade traditsioonidega väliseesti kogukonnad Ameerikas ja Kanadas võrrelduna väliseesti kogukonna tekke ja arenguga Itaalias või Luksemburgis) ning langeb erinevatesse aastatesse. Seega oli äraminejate hulgas nii neid, kes leidsid tuge väliseesti kogukonnast, aga ka neid, kelle äraminek sattus aega, mil väliseesti kogukond ei olnud välisriigis veel välja arenenud.

Intervjueeritud tagasipöördumistoetust saanute hulgas oli nii neid, kes jälgisid ja hoidsid end kursis sellega, mis Eestis toimus, kui neid, kel see ei õnnestunud, sest internetiühendus ei olnud tol ajal (1990ndate alguses) veel nii kättesaadav ja odav nagu praegu. Muud võimalused lähedastega suhtlemiseks (nt telefon) olid mõnede intervjueeritute hinnangul suhteliselt kallid. Üks intervjueeritu leidis, et ta oli välisriigis muust maailmast ja sealhulgas ka Eestist ära lõigatud ning ka kohapeal ei olnud veel moodustunud Eesti kogukonda, mille kaudu end Eestis toimuvaga kursis hoida. Samas oli intervjueeritud eestlaste hulgas ka neid, kelle sõpruskond välisriigis koosnes peamiselt eestlastest, sest kohalikega ei tekkinudki nii head klappi ja mõistmist. Sageli tunti, et neid ei võetud täielikult kohalike poolt omaks. Mõned intervjueeritud selgitasid, et mingil etapil ei tundnud nad end “omana“ ei välisriigis ega Eestis ning samas teatud perioodil tundsid nad suuremat sidet ja kodutunnet välisriigiga.

Ühe intervjueeritu hinnangul hoidis ta ennast Eestis ning ka väliseesti kogukonnas toimuvaga kursis just seetõttu, et ta teadis, et Eestist eemalolek on ajutine.

Eesti keele kasutamise võimalikkus ja sagedus sõltus välisriigis elamise ajal nii sellest, kas kohapeal oli teisi eestlasi, kellega suhelda, kui sellest, kas ennast seoti väliseesti kogukonnaga. Intervjueeritute hulgas oli neid, kes kasutasid eesti keelt igapäevaselt, sest nende sõpruskond või töökollektiiv koosnes peamiselt eestlastest või teistest väliseestlastest, aga ka neid, kes ei suhelnud igapäevaselt eesti keeles ning kohalik keel omandas nende jaoks igapäevaselt järjest suurema tähtsuse.

Äraminekul jäid intervjueeritute väitel Eestisse maha nii pere, lähisugulased (vanemad, õed-vennad) kui lähedased sõbrad. Lisaks intervjueeritutele leidus ka tagasipöördunute lähisugulaste seas neid, kes mingil eluetapil elasid ja töötasid välismaal. Enamik intervjueerituid tõi välja, et nad külastasid aastas korra või paar Eestit ning ka sugulased-lähedased Eestist käisid neil välisriikides külas. Külastamise sagedust mõjutas otseselt ka välisriigi kaugus Eestist – Eestile lähemal asuvate riikide puhul oli see lihtsam ja sagedasem.

Üks intervjueeritu tõi välja, et kui perre sündisid lapsed, siis muutus suhtlus Eestis elavate inimestega aktiivsemaks. Pere juurdekasvuga seoses hakati enam väärtustama seda, mis Eestisse maha oli jäänud. Teine intervjueeritu selgitas, et mida vanemaks ta sai, seda rohkem hakkas ta Eestis elavate inimestega

suhtlema ning Eestis käima ning see kergendas naasmist ja kohanemist. Ühel juhtumil võib vastupidise seose välja tuua: kui esimestel aastatel käis tagasipöördunu sageli Eestis (pere külastamas), siis aja jooksul see vähenes, sest välisriigis tekkis uus pere ning siinsed suhted ei paranenud. Lisaks tõid mitmed intervjueeritud välja igatsuse Eesti järele ja soovi siia tagasi tulla.

Oli intervjueerituid, kes ei suutnud meenutada või ei olnud mõelnud sellele, milline oli nende arvamus Eestist välisriigis elamise ajal ning kellel ei olnud juurdepääsu Eestiga seotud informatsioonile, samas oli ka neid, kes hakkasid välisriigis elades väärtustama seda, kui heas ja turvalises keskkonnas nad olid Eestis üles kasvanud ning samuti Eestis omandatud hariduse headust. Üks intervjueeritu rõhutas, et välisriigis elades mõistis ta, kui ära hellitatud võivad eesti noored olla. Ses mõttes, et soovivad kohe kõrget palka, aga ei ole valmis ega oska teha ka kõige lihtsamaid ning elementaarsemaid töid. Välisriigis elades ja töötades peab äraelamiseks tema sõnul alustama sageli just kõige lihtsamatest töödest (nt lapsehoidjana). Üks intervjueeritu kirjeldas, kuidas ta välismaal oleku ajal ikka mõtles Eesti peale, et kuidas siin elatakse, hakkama saadakse ning mida tehakse.

Laste emakeel ja eesti keeles suhtlemine välisriigis elamise-töötamise ajal

Intervjueeritute hulgas oli lapsevanemaid, kes pöördusid Eestisse tagasi koos lastega. Üks intervjueeritud üksikvanem tõi välja, et juba välisriigis elades ja töötades suhtles ta lapsega igapäevaselt eesti keeles, lisaks osales laps välisriigi Eesti kooli tegemistes, mis andis võimaluse suhelda teiste sarnase taustaga lapsevanematega. Põhjuseks, miks lapsevanem valis suhtluskeeleks eesti keele, oli teadmine, et ta soovib perega Eestisse naasta ning soov laps üles kasvatada Eesti turvalises keskkonnas ning anda lapsele haridus Eestis. Tagasipöördumise soovi tugevdas igatsus lähisugulaste ja sõprade järele. Intervjueeritud tagasipöördunute hulgas oli ka üksiklapsevanemaid, kes välisriigis elades ja töötades suhtlesid lastega kohalikus keeles, ning kelle lapsed õppisid eesti keele ära Eestisse naasmisel. Kui välisriigis ei vaadata sellele hästi, kui lapsevanem suhtleb lapsega muus keeles kui seda on kohalik keel, siis puudub toetav keskkond ning tekib surve teha valik teise (kohaliku) keele kasuks. Intervjueeritud üksikvanem selgitas, et kuna tal puudus varasem kogemus sellises olukorras ning teadmine, mis on õige lähenemine – ehk kuidas käituda lapsevanemana mitmekeelses keelekeskkonnas –, siis tegi ta vale otsuse ning suhtles lastega kohalikus keeles, mistõttu välisriigis elamise ajal lapsed eesti keelt ei omandanud. Ühe põhjusena, miks kohalikud inimesed ümberringi soovitasid lapsega vaid ühes keeles kõneleda, nimetati arusaama, et kui lapsega mitmes keeles rääkida, siis ajab see lapse segadusse ning see ei ole lapsele hea.

Eestisse tagasipöördumise põhjused

Veebiküsitlusele vastanute hulgas mõjutas kõige enam otsust Eestisse tagasi tulla perekonna ja sugulaste olemasolu Eestis (60%) (joonis 126). **Teisel kohal oli eelistus elada Eestis (47%). Sarnase osakaaluga oli soov, et lapsed käiksid Eestis koolis (28%) ning soov teha Eestis elu paremaks ja arendada Eesti riiki (25%)**. Muu all selgitati ning toodi lisaks välja nii vanemate naasmist Eestisse, vanemate halvenenud tervist, perekondlikke kohustusi ja koduigatsust, majanduslike raskuste teket välisriigis, illegaalset viibimist välisriigis, välislähetuse lõppemist või tähtajalise töö lõppemist välismaal, elukaaslase/abikaasa õpinguid Eestis. Selgelt kehvemate hinnangutega võrreldes teiste Eestisse naasmise põhjustega on töötamise ja töökohaga seotud tegurid: vaid 3% arvab, et tema töö leidmise võimalused Eestis on paremad võrreldes välisriigiga või et töötingimused Eestis on paremad.

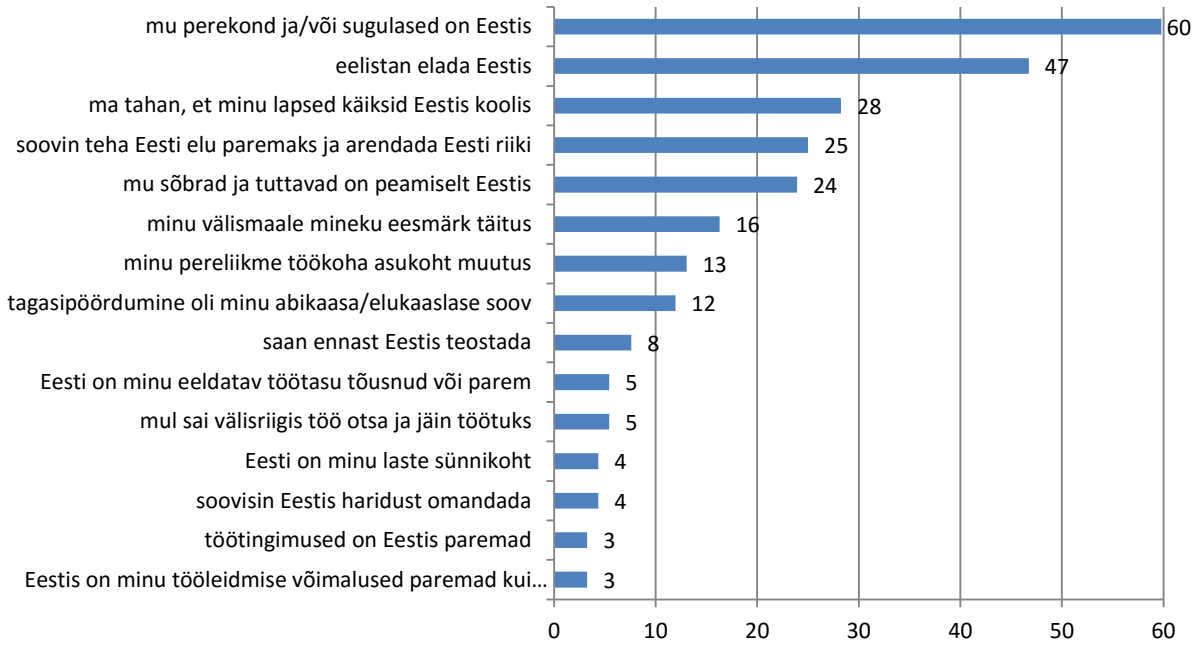

Joonis 126. Tagasipöördunute Eestisse naasmise põhjused (osakaal %, n=92)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida kuni kolm põhjust

Eestisse tagasipöördumise põhjused olid intervjueeritud tagasipöördumistoetust saanutel üsna erinevad. Ühe intervjueeritu kogemus näitas seda, et aja jooksul suurenes oluliste tegevuste hulk (eelkõige ettevõtlusega seotult), mis sidus teda Eestiga ning nõudis enam siin, Eestis kohalviibimist. Lisaks vähenes järk-järgult soov minna välisriiki tagasi. Kahe intervjueeritu tagasipöördumine oli enam tingitud perekondlikest muutustest. Üks intervjueeritud üksikvanem selgitas, et pärast pere lahkuminekut tundus lihtsam ning mõistlikum Eestisse tagasipöördumine kui lastega välisriiki jäämine. Samuti tajus ta, et pikas perspektiivis on paremad võimalused enese arendamiseks (uue hariduse omandamine) Eestis ning seda ka pereelu ja töö ühildamise mõttes üksikvanemana. Teine intervjueeritud üksikvanem pidas tagasipöördumist oluliseks, sest hindas kõrgelt lapse üleskasvamist Eesti turvalises ühiskonnas ning samuti sugulaste lähedust. Kuigi peres kaaluti kogu pere (sh muust rahvusest pereisa) pöördumist Eestisse, pöördusid lõpuks tagasi pereema ja laps. Pereisa puhul sai takistavaks teguriks hea töökoht välisriigis ning tundmus, et Eestisse pöördumine ei olnud see, mida ta ise tol hetkel tahtis. Ühel intervjueeritul oli kogu aeg olemas soov Eestisse – kodumaale – naasta, ent siis hakkas selle vastu huvi tundma ka teisest rahvusest elukaaslane ja pere tervikuna ning koos otsiti võimalusi, kuidas seda teha.

Ühe intervjueeritu tagasipöördumist mõjutas mitme olulise asjaolu langemine samale ajale. Esiteks sai töö välisriigis otsa. Teiseks võtsid lähedased sõbrannad vastu otsuse Eestisse tagasi pöörduda ning samal ajal tegi sarnase otsuse (Eestisse tagasi pöörduda) intervjueeritule oluline lähisugulane. Kuna Eestis oli olemas elukoht, siis toimus tagasipöördumine kiiresti.

Tagasipöördumistoetust saanud intervjueeritute hulgas oli nii neid, kes pöördusid tagasi üksinda kui neid, kes tulid koos lastega, aga ka koos laste ja elukaaslasega.

Tagasipöördumistoetus: mõju, suurus, vajalikkus, taotlemine ja teadlikkus

Veebiküsitlusele vastanutest taotles ja sai tagasipöördumistoetust 59 inimest (64%) ning 33 inimest (36%) ei taotlenud tagasipöördumistoetust. Sihtrühma-uuringus ei osalenud ükski tagasipöördunu, kes oleks toetust taotlenud, ent kes seda ei saanud.

Veebiküsitlusele vastanutest ei oleks Eestisse ilma tagasipöördumistoetuseta tagasi tulnud vaid üks rahvuskaaslane. Ta selgitas oma vastuses, et tema arvates ei ole mõistlik kolida, kui elutingimused erinevates riikides on sarnased või on muutumas pigem sarnaseks**. Kõik teised vastajad (kokku 60) oleksid Eestisse naasnud ka ilma tagasipöördumistoetust saamata**. Oma otsust põhjendati koduigatsuse ja armastusega kodumaa vastu; lootuse-ootusega, et Eestis on elu paremaks läinud; pere ja sugulaste olemasoluga Eestis; töö leidmisega Eestis. Oli ka neid tagasipöördunuid, kes eri põhjustel olid sunnitud tagasi tulema (nt lapse kooliminek, abikaasa/elukaaslase leidmine) ning neid, keda jättis tagasipöördumistoetuse saamine ükskõikseks (nt hinnati summa väga väikeseks).

Kõik intervjueeritud tagasipöördunud leidsid, et nad oleksid Eestisse tagasi tulnud ka ilma tagasipöördumistoetust saamata. **Enamik tõid välja, et kuigi rahaline toetus võiks alati suurem olla, siis see oli abiks**. Mitmed intervjueeritud tõid välja, et tore on see, et sellist toetust pakutakse ning selle peale on mõeldud ja kui sellist võimalust pakutakse, siis tuleb see ära kasutada.

Kõige sagedamini taotleti tagasipöördumistoetust (joonis 127), **sest seda vajati enda majandusliku seisundi tõttu (43%). Teisel kohal oli põhjus, et saadi toetusest kui võimalusest teada ning mõeldi, et seda võiks kasutada (23%).** Iga viies vastanu taotles tagasipöördumistoetust, sest talle soovitati seda. Üks taotleja tegi seda tervislikel põhjustel, sest ta ei saanud kohe Eestis tööle asuda.

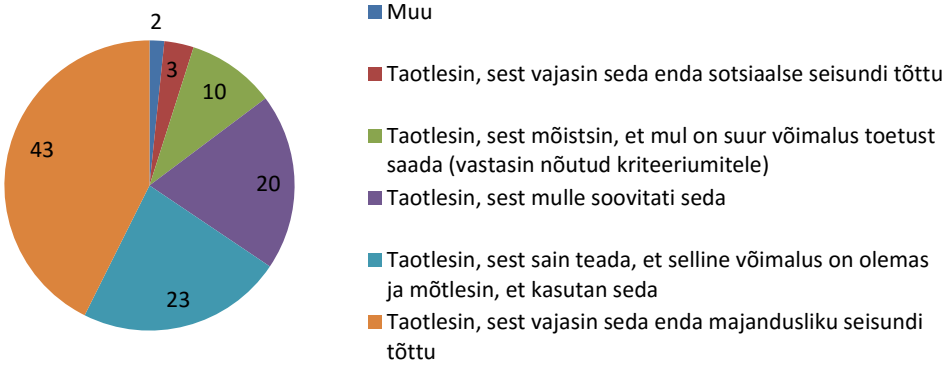

Joonis 127. Tagasipöördumistoetuse taotlemise põhjused (osakaal %, n=61)

Tagasipöördumistoetuse suuruse hindamisel toodi välja, et tegemist ei olnud suure ega väga väikese summaga. Mitmed intervjueeritud ja veebiküsitlusele vastanud selgitasid, et nad taotlesid tagasipöördumistoetust alles siis, kui nad olid juba Eestis tagasi. Oli ka tagasipöördunuid, kes summa täpset suurust enam ei mäletanud. Mõni intervjueeritav tõi välja, et kuna tegemist ei olnud suure summaga, siis haarati lihtsalt sellisest võimalusest kinni – kuna tagasipöördumistoetust pakuti, siis miks mitte seda kasutada. Mõnele intervjueeritule ja veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslasele oli tagasipöördumistoetus siiski oluliseks abiks, eriti siin sisseseadmisel (pere kolimisel) ja Eestis asjade soetamisel. Üks intervjueeritu oli juba enne naasmist pensionil ning kolimisega (sh korteri soetamisega) tekkisid suured kulud, mistõttu oli toetus vajalik. Üks intervjueeritu rõhutas, et alguses oli väga keeruline toime tulla, sest kui pole majanduslikult heal järjel vanemaid või sugulasi, siis ei ole võimalik kusagilt

majanduslikku abi paluda. Ühel juhul viidati (veebiküsitluses) ka raskustele töö leidmisel, mistõttu toetuse saamist hinnati kõrgelt.

Veebiküsitlusele vastanutest 51 rahvuskaaslast 59-st oli täiesti nõus või pigem nõus, et lisatoetused (nt toimetuleku lisatoetus, transpordikulude kompensatsioon jne) on vajalikud täiendused põhitoetusele (joonis 128). 49 tagasipöördunut (51-st) arvas, et toetuse suuruse määramisel võiks **enam arvestada taotleja majandusliku olukorraga** ja 48 arvas, et toetuse suuruse määramisel võiks **enam arvestada taotleja perekondliku taustaga**. 30 tagasipöördunut arvas, et toetuse suurus tervikuna ei olnud piisav (pigem ei olnud nõus või üldse ei olnud nõus) ning 25 leidis, et toetuse suurus tervikuna oli piisav (täiesti nõus või pigem nõus).

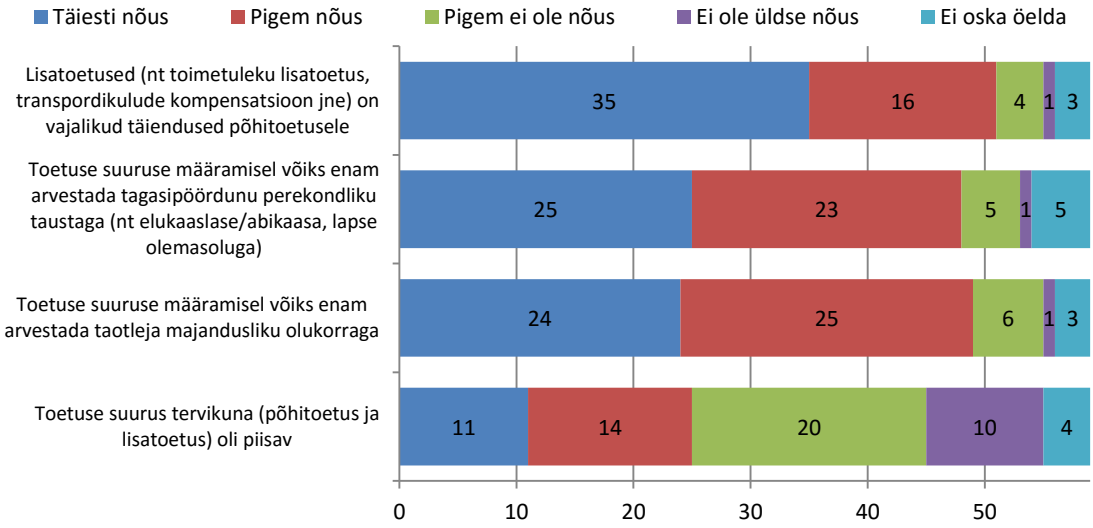

Joonis 128. Tagasipöördumistoetuse suuruse (piisavuse) hindamine (vastajate arv, n=59)

Selgitustes soovitati, et toetuse suuruse määramisel võiks arvestada tagasipöördumise või välismaal viibimise põhjustega. Näiteks märkis üks vastaja, et kui välismaale minna haridust omandama, mis ei ole sugugi odav, siis ei kogune õpingute ajal suuri sääste pangakontole ning seega on majanduslikus mõttes Eestisse naasmine keerulisem neil, kes välismaal elades tegelesid peamiselt õppimisega (ja mitte niivõrd töötamisega). Samuti toodi välja, et kuna kviitungid ja tšekid võivad kolimise ja reisimisega kaotsi minna, siis võiks toetuse suuruseks olla mingi kindel summa (nt kuni 500 eurot), millele lisandub kompensatsioon kohapeal tekkinud (ootamatute) väljaminekute katteks. Eraldi nimetati eluasemekuludega seonduvat, et esialgu on kõige suuremad väljaminekud seotud (ajutise, püsiva) eluaseme leidmise ning soetamisega. Oli ka neid, kes leidsid, et enam tuleks arvestada riigiga, kust tagasi pöördutakse: kaugemalt naastes on ka kolimis- ja reisikulud suuremad. Kahel juhul toodi välja, et arvesse võiks võtta inimese vanust, sest noorematel on üldjuhul naasmine kergem (sh ka nt töö leidmine ja keele omandamine). Mitu tagasipöördunut leidsid, et mingi perioodi jooksul võiks olla tagasipöördujatele regulaarne (igakuine) toetus tagatud (nt seniks, kuni stabiilise sissetulekuga töö leitakse ehk kogu töö otsimise (ja või elukoha otsimise) perioodil). Ühel juhul heideti ette seda, et toetuse väljamaksmine peaks toimuma kiiremini, sest kulud tekivad kohe Eestisse naasmisel ja mitte aasta pärast. Ühel juhul arvati, et kui tagasipöörduja siirdub Eestis esmalt õppima (või seee on vajalik), siis seda võiks toetada (tasuta õpe). Ka **üksikvanemate toetamist peeti oluliseks ning lastega (laste vajadustega) arvestamist toetuse määramisel**, samuti abikaasa/elukaaslase haridustaseme, ameti ja materiaalse olukorraga arvestamist.

Tagasipöördumistoetusest teadasaamine oli üldjuhul juhuslik. Veebiküsitlusele vastanutest sai 54% toetusest teada sugulase, sõbra või tuttava vahendusel (joonis 129). 18% sai toetusest teada rahvuskaaslaste programmi kodulehelt ning 15% sotsiaalmeedia vahendusel. Intervjueeritute seas oli neid, kes said toetusest teada tuttavate vahendusel, kes olid ise toetust taotlenud ning samuti neid, kes juhuslikult leidsid sellise toetuse internetis. Leidus ka intervjueerituid, kes enam ei mäletanud, kuidas nad tagasipöördumistoetusest teada said. Üks intervjueeritu sai toetusest teada tänu Eestisse naasmisest huvitatud elukaaslasest, kes iseseisvalt hakkas seda uurima. Mitte ükski veebiküsitlusele vastanutest ei saanud toetusest teada väliseesti väljaande või väliseesti kooli vahendusel. "Muu" all toodi välja ka kohalikku Eesti meediat (nt delfi).

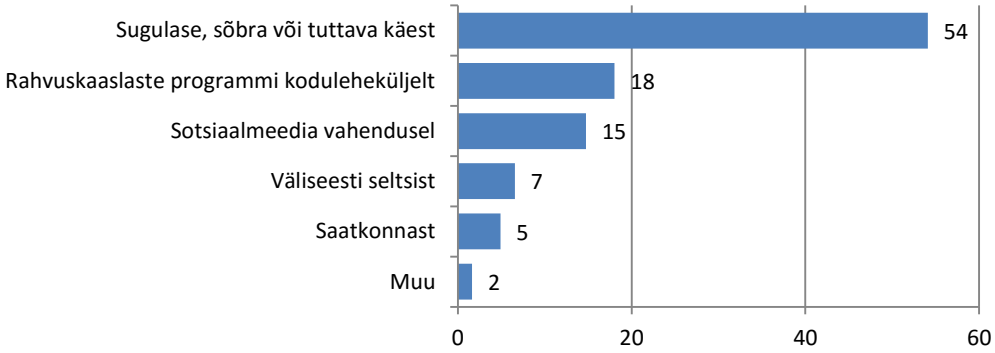

Joonis 129. Tagasipöördumistoetusest teadasaamise infokanalid (osakaal %, n=61)
Märkus. Osakaalude summa ei ole 100%, kuna iga vastaja võis valida mitu varianti.

Intervjueeritute hinnangul võiks info tagasipöördumistoetuse kohta olla kättesaadav ja nähtav nendes riigiasutustes, millega inimene tagasipöördumisel kokku puutub (nt haigekassa, maksu- ja tolliamet, riik.ee). Samuti toodi välja, et kui internetiühendus on olemas, siis üldjuhul on info hästi leitav.

Tagasipöördumistoetuse taotlemise kohta toodi intervjuudes välja, et üldjuhul oli see (sarnaselt veebiküsitluse tulemustele) mõistlik ning kiire. Positiivsena toodi välja seda, et pabereid ei pidanud esitama füüsilisel kujul, vaid seda oli võimalik teha internetis, taotlemine võttis vähe aega ning ei pidanud järjekorras seisma. Mõne intervjueeritu arvates olid nõuded mõistlikud, eriti need, mis puudutasid nt eelnevate töökohtade tõendamist. Oli ka intervjueerituid, kes enam täpselt ei mäletanud tagasipöördumistoetuse taotlemise protsessi.

51 vastanut arvas, et taotlusankeedi täitmine oli nende jaoks pigem lihtne (täiesti nõus või pigem nõus). 41 arvas, et taotlemisel pigem ei nõuta liiga palju dokumente, vaid 16 arvas, et taotlemisel nõutakse liiga palju dokumente (täiesti nõus või pigem nõus). Üldjuhul ei esinenud taotlemisel ka keelebarjääri ega probleeme tehniliste vahendite piiratuse tõttu. **Vähem selged olid hinnangud toetuse taotlemise ajamahukusele**, kus 40 tunnistas, et see ei olnud ajamahukas (täiesti nõus või pigem nõus) ning 17 olid täiesti nõus või pigem nõus väitega, et toetuse taotlemine oli nende jaoks ajamahukas. Tõenäoliselt on inimeste ajatunnetus erinev ning samuti on subjektiivne hinnang, kui kaua võiks sellisele taotlemisprotseduurile aega kuluda. **Taotlemisel nõutavat vähemalt 10-aastast välisriigis viibimise perioodi hindavad liiga pikaks 15 inimest ning ei pea liiga pikaks 33 inimest, samas 12 ei osanud hinnangut anda** (joonis 130).

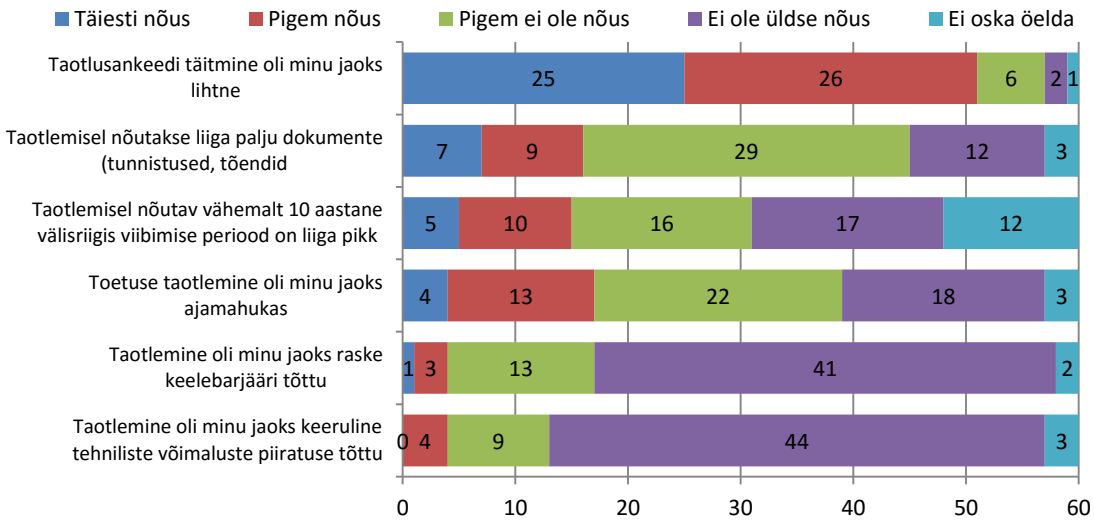

Joonis 130. Tagasipöördumistoetuse taotlemisprotsessi hindamine (vastajate arv, n=60)

86% tagasipöördumistoetust saanutest (51 vastanut) arvas, et tagasipöördumistoetust oleks vaja ka tulevikus rahvuskaaslastele pakkuda, **mitte keegi ei arvanud, et seda ei peaks pakkuma ning 14% (8 vastanut) ei osanud hinnangut anda.** Selgitustes toodi välja, et selle saamine kergendab Eestis hakkama saamist just esimesel paaril kuul (kui sageli ei ole veel õnnestunud tööd leida). Arvati ka, et toetuse pakkumine iseenesest võib anda väikese tõuke Eestisse naasmiseks, et haritud ja heade kogemustega inimesed naaseksid Eestisse. Samas leiti korduvalt, et toetuse pakkumine iseenesest tagasipöördumise põhjuseks ei ole. Tagasipöördumistoetuse vajalikkust põhjendati ka kolimiskulude katmise toetamise vajadusega. Üks vastanu tõi välja, et selleks, et Eestis tööd leida, peab eesti keelt oskama ja keelekursuste eest on vaja maksta, seega on toetus põhjendatud. Lisaks ei osata alati kõiki kulusid ette näha. Tagasipöördumistoetuse võimaldamine väljendab ka Eesti riigi tuge ja hoolt oma naasvatele kodanikele ning näitab, et iga tagasipöörduja on Eestisse oodatud (positiivne riigipoolne signaal). Üks vastanu leidis, et materiaalsest toetusest tähtsam on tagasipöördunu integreerimine ühiskonda, selleks oleks vaja mentor- või muud tugisüsteemi, sest naasvatel rahvuskaaslastel ei pruugi olla Eestis tugevat sotsiaalset tugivõrgustikku ja lähikondlasi. Üks vastanu viitas olukorrale, kus laste ja perede arv välismaal kasvab, misttõttu on tulevikus tegemist potentsiaalsete Eesti kodanikega, kes võivad Eestisse naastes kaasa tuua väärtuslikke kogemusi. Leiti ka, et kui pere majanduslik olukord on tugev, siis ei peaks toetust pakkuma.

Raskused ja väljakutsed tagasipöördumisel

Veebiküsitlusele vastanutest ligi kolmveerand arvas, et dokumentide taotlemine (elamisluba, isikuttõendavate dokumentide jt) sujus ning probleeme ei esinenud (joonis 131). Nii elukoha leidmisel kui ravikindlustuse tagamisel esines enam probleeme: mõlemal juhul arvas 28% vastanutest ehk ligi kolmandik, et see ei olnud lihtne. **Oluliselt kehvemad hinnangud anti väidetele, mis olid seotud lapsele lasteaia- või koolikoha saamise ning töökoha leidmisega**. Vastavalt **24% leidis, et lasteaia- või koolikoha leidmine ei olnud lihtne (vaid umbes iga kolmas arvas, et see oli lihtne)**. **Kõige problemaatilisem oli vastanute hulgas töökoha ja teenistuse leidmine: vaid 26% vastanutele oli töökoha leidmine väga lihtne või pigem lihtne, 42% ei olnud väitega (et töökoha leidmine oli lihtne) üldse nõus ning 17% pigem ei olnud nõus.**

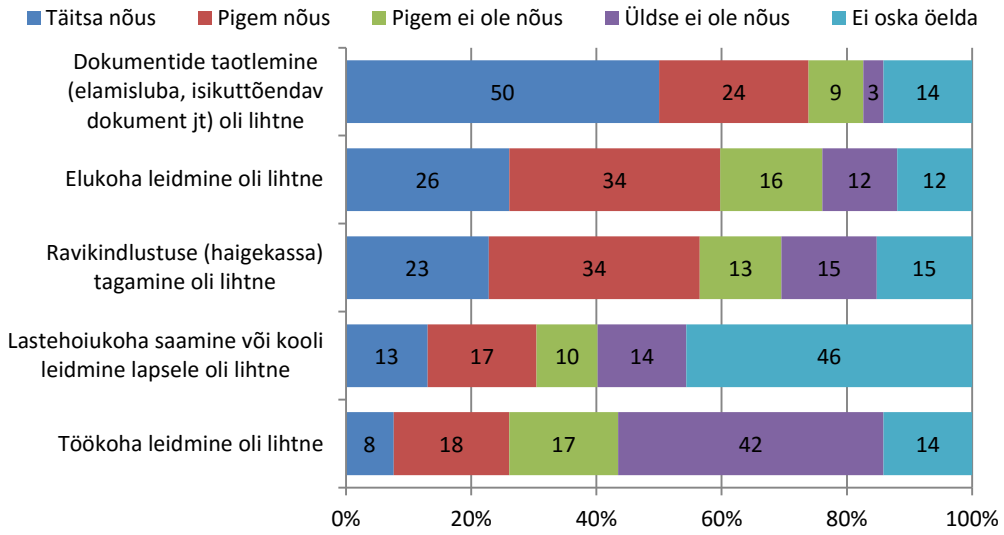

Joonis 131. Asjaajamise keerukus Eestisse naasmisel (osakaal %, n=92)

Nimetatud teemad kajastuvad korduvalt ka veebiküsitluse avatud küsimustele antud selgitustes. Veebiküsitluses toodi täiendavalt välja eesti keele oskuse vajadust ning raskusi selle omandamisel, sest keelekursused on kallid. Ühel juhul toodi välja, et raske oli tõestada oma autojuhi staaži välisriigis: kuna autojuhiload Eestis olid aegunud, siis tuli teha uued load (eksam), mis eeldas taas kord (ootamatut) väljaminekut. Üks vastaja kirjeldas, kuidas ta pärast kaheaastast töö otsimist on endiselt tööta.

Üks kõrgharidusega veebiküsitlusele vastanu arvas tööotsingutest nii:

> *„Oodatust raskemaks osutus aga töö leidmine, osalt kindlasti põhjusel, et 2010. aasta kevadtalvel oli tööturg suurimas madalseisus. Siiski julgen ka öelda, et haridust ja "välismaa-kogemust" ei kiputa väga Eestis hindama. "Kõrvaltvaadet" ja erinevat vaatenurka väga ei oodata ega hinnata. Ravikindlustus kaasneb Eestis töökohaga, nii et kui töö oli olemas oli see ka lihtne.“*

Umbes iga kolmas vastanu leidis Eestisse tagasipöördumisel, et tema kvalifikatsioon vastas tema tööle ning 15%, et see pigem vastas (joonis 132). Samas **21% arvas, et nende kvalifikatsioon pigem ei vastanud tööle** ning **13% arvas, et see ei vastanud üldse. Iga viies vastanu ei asunud Eestis tööle**.

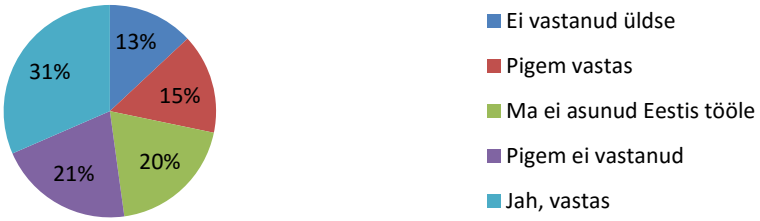

Joonis 132. Kvalifikatsiooni ja töö vastavus Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=92)

Nendest, kes ei asunud Eestis tööle (18 vastanut), siirdusid kaks õppima, üks vastanu oli pensionär, üks lastega kodus ning **viis vastanut tunnistasid, et on endiselt töötud, sest ei ole leidnud tööd vastavalt**

enda kvalifikatsioonile ja soovile. **Ligi 10 vastanu senine kogemus on näidanud, et Eestis on raske erialast tööd leida** (sageli liiga spetsiifiline, halvasti tasustatud) ning sageli tuntakse, et nende eriala ei väärtustata Eestis. Seetõttu asutakse tööle teisele erialale, mis ei ole esimene eelistus, või töötatakse mitmel kohal korraga. **Samuti mainiti korduvalt, et tuntakse, et välisriigis omandatut (kultuuriruumi tundmist, keeleoskust) ei ole võimalik Eestis rakendada ning see läheb kaotsi**.

Uuringus osalenutel paluti hinnati ka enda elatustaset Eestisse tagasipöördumisel (joonis 133). Need tulemused on ohu märgiks, sest väljendavad osalt seda, et Eesti riik ei toeta inimesi piisavalt tagasipöördumisel (sotsiaalne, materiaalne heaolu) ning jääb risk, et elatustaseme langedes (mis on väga individuaalne) otsustatakse taas välismaale minna, eriti kui Eestis ei leita aasta või pikema perioodi jooksul rakendust. **40% vastanutest (37 inimest) hindas oma elatustaseme Eestisse tagasipöördumisel oluliselt madalamaks kui välismaal** ning **23% (21 inimest) mõnevõrra madalamaks kui välismaal**. Vaid kokku **11% arvas,** et nende **elatustase oli mõnevõrra kõrgem või oluliselt kõrgem** võrreldes välismaaga.

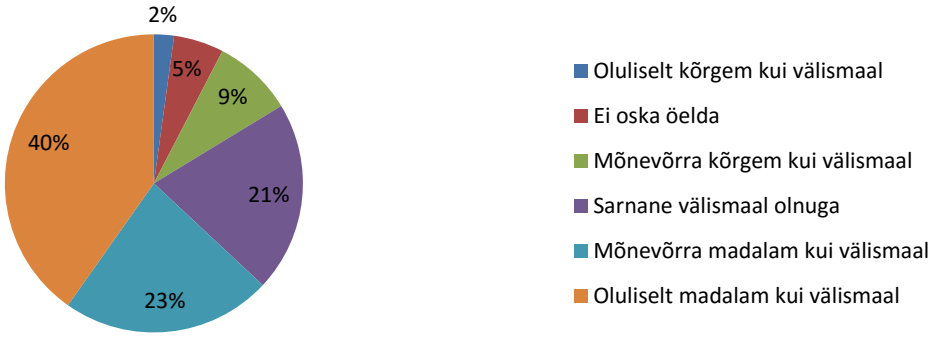

Joonis 133. Elatustaseme hindamine Eestisse tagasipöördumisel (osakaal %, n=92)

Üks veebiküsitlusele vastanu kirjeldas tajutavat elatustaseme vahet Eesti ja välisriigi vahel järgmiselt:

> *"Leian, et Eestis palga teenimise ja välismaal, nt USAs palga teenimise vahe on selles, palju üle jääb, kui esmavajadused kaetud, mõned raamatud ostetud, mõni kord väljas söömas käidud. Säästmise võimalused olid minul Eestis väiksemad, kui ma arvan, et mul oleks olnud USAs keskmise palgaga võrreldes samaväärset palka saades. USA palgaga on lihtsam näiteks puhkuse või lennupileti raha koguda, Eestis peab selle ikka väga koonerdades kõrvale panema. Selline elatustaseme vahe."*

Mitmel juhul toodi välja, et lasteaiakoha leidmine on väga raske ning seda eriti siis, kui on soov panna lapsed ingliskeelsesse rühma (väiksemates kohtades ei ole see isegi võimalik). Sarnane mure esines lastele ingliskeelse kooli valikul, mille valik on vastanute hinnangul väga piiratud. Mõnel juhul heideti ette, et eri riikide ametiasutuste vaheline suhtlus on liiga aeglane ning seega tuleb teatud periood elada Eestis ilma ravikindlustuseta, sissetulekuta ning vanemahüvitiseta ja lapsetoetuseta – mis on kõige raskem just üksikvanematega peredele. Üks uuringus osalenu vormistas end FIEks, et saada ravikindlustust, ent tööd ei ole ta senini leidnud.

Nimetatud teemad kajastuvad tugevalt ka intervjuude analüüsis (vt allpool).

Asjaajamine (emapalk, kodakondsus).

Üks intervjueeritu tõi Eestisse tagasipöördumisel ning asjaajamisel välja raskusi emapalga taotlemisel, sest teadmatust selle taotlemisõiguses pärast elamist ja töötamist välismaal esines kahepoolselt. Väikese maakonna ametnikud ei olnud varem sellise juhtumiga kokku puutunud ning seega puudus kogemus ja teadlikkus. Lisaks tõi intervjueeritav välja, et emapalga taotlemisel tuli esitada väga palju erinevaid dokumente ning väljavõtteid, mis osaliselt olid ka välisriigi keeles, mis omakorda raskendas asjaajamist. Ühe pere näitel osutus keeruliseks ka pärast teise lapse sündi lapse tegeliku isa nime kirjutamine lapse sünnitunnistusele, sest kuna esimese lapse isa oli muust rahvusest ja teise lapse isa eestlane, siis oli vaja tõendada nii abielu kui lahutust eelmise partneriga. Asjaajamist raskendas see, et dokumendid olid muus keeles. Pere üks laps on praegu muu kodakondsuse ning Eesti elamisloaga ja nt passi taotlemist on pere seni meelega edasi lükatud.

Laste kohanemine

Osa tagasipöördunuid ei osanud tagantjärele naasmisel esinenud probleeme välja tuua ning leidsid, et naasmine tervikuna kulges sujuvalt ning hästi. Samas leidus ka tagasipöördunuid, kellel oli raskusi nii töö- kui elukoha, aga ka lastele sobiva kooli leidmisel. Üks intervjueeritu kirjeldas, et kõige raskem oli tema jaoks lastele koolikohtade leidmine, sest lapsed ei rääkinud tol ajal veel eesti keelt. Kool soovis laste eesti keelt ja sobivust kindlasti testida ning selle põhjal võtsid nad küll lapsed kooli vastu, ent ühe klassi võrra madalamasse astmesse. Kuna välisriigis olid lapsed 6-aastaselt kooli läinud, siis nüüd sattusid nad küll vanuse poolest sobivamasse klassi, ent sellegipoolest oli üks aasta nende jaoks kaduma läinud. Intervjueeritud lapsevanem leidis, et sellel koolil puudusid kogemused mitmekeelsete lastega ning seega ei osanud nad aidata, ka eesti keele lisatunde andis õpetaja, kelle emakeel ei olnud eesti keel, see muutis keeletunnid veelgi keerulisemaks. Lisaks tõi lapsevanem välja, et üldse oli keeruline koolidega jutule saada, et nad lapsed vastu võtaksid. Ta selgitas ka, et kui üks lastest kohanes kiiresti, siis teisel läks enam aega ning temale oleks vaja olnud ka individuaalne nõustamine või psühholoogiline nõustamine, ent seda neile eraldi ei pakutud. Lapsele (9–10 a) sobiva klassi ning kooli leidmise keerulisust nimetas veel üks lapsevanem. Ka selle pere näitel kaaluti lapse tõstmist ühe klassi võrra madalamasse astmesse, ent kuna tegemist oli väikese maakooliga, siis suudeti kokkuleppele jõuda ning laps jätkas oma haridusteed järgmises klassis. Kuigi välisriigis oli kodune keel lapsel eesti keel, siis Eesti koolikeskkonnas hakkama saamiseks oli lapsevanema hinnangul tema sõnavara liialt väike. Väljakutse oli ka tervikuna Eesti koolikeskkonnaga kohanemine, mis võrreldes välisriigis kogetuga oli vähem mänguline (eriti nt reaalaineid silmas pidades). Esialgu põhjustas raskusi ka õpetaja jutust arusaamine. Kohanemisraskuste tõttu otsustati ka psühholoogi teenuseid kasutada, mis aitas lapsel tervikuna paremini toime tulla. Koolis võimaldati nõustamist kaheksa korda ning seejärel pidi pere sõitma nõustamisele teise linna, sest koolil puudusid nõustamise jaoks vahendid. Kuigi pere oleks vajanud nõustamist suuremas mahus, siis teenuse kõrge hinna ja transpordikulu (aeg ja raha) tõttu jäi selle maht soovitust väiksemaks.

Lapsevanem selgitas, et kui temale tähendas Eestisse tagasitulemine koju naasmist, siis lapsele oli Eesti võõras koht (ja mitte kodu), kus ta oli varem vaid külas käinud.

Kolmanda intervjueeritud lapsevanema kogemus näitas seda, et lapsele lasteaiakoha leidmine ei olnud raske ning laps kohanes väga kiiresti. Lapsevanem leidis, et laps muutus hästi avatuks ning rõõmsameelseks ning kuna lapse kodune keel oli olnud eesti keel, siis ei võtnud kohanemine palju aega. Võrreldes Eestiga oli välisriigis võimalik laps vaid eralasteaeda panna. Samuti leidis ta, et positiivne oli see, et lasteaiakoha taotlemisel said nad lapsega automaatselt ravikindlustuse.

Järelikult on Eestisse naasmisel haavatavamas olukorras lapsed, sest kui neil puudub varasem tihe side Eestiga, siis on nende jaoks tegemist väga suure ja olulise muutusega – muutub nii elukoht, kool, sõbrad kui keelekeskkond.

Seotus- ja turvatunne

Oli neid intervjueerituid, kellele ei valmistanud tagasipöördumine sotsiaalseid raskusi, sest sõbrad olid juba enne tagasi pöördumist peamiselt eestlased (nii välisriigis kui Eestis) ning Eestisse elama asumisel ei muutunud justkui midagi. Leidus ka neid intervjueerituid, kes olid ära kaugemal ning kes tagasi tulles tundsid, et suhted vanade sõpradega pärast pikka eemalolekut on muutunud ning vanas seltskonnas ei tuntud end „omana“.

Mõnedel intervjueeritutel võttis kohanemine rohkem aega. Üks intervjueeritu tunnistas, et esialgu oli keerulisem teiste inimestega kontakti leida, sest pikalt välisriigis elamine-töötamine oli muutnud tema käitumist ja suhtumist, ka mõtlemist ning seetõttu ei julgenud ta esialgu end väga vabalt väljendada ega öelnud välja kõike, mida mõtles.

Töökoha leidmine

Intervjueeritud tagasipöördumistoetust saanute hulgas oli nii neid, kellele esialgu valmistas töö leidmine Eestis raskusi, aga ka neid, kellel tagasipöördumisel oli juba töökoht ja töine tulu siin, Eestis, olemas või kes leidsid töö väga kiiresti. Negatiivses võtmes mainiti intervjuudes tööandjate eelarvamusi seoses soovitava sissetulekuga. Üldjuhul arvati, et inimene on harjunud keskmisest oluliselt kõrgema sissetulekuga ning ei soostu madalama palgaga tööle asuma. Lisaks toodi välja seda, et Eesti tööandjad on kandideerimisel väga nõudlikud ning soovivad inimest kohe esimesel kohtumisel proovile panna, mis oli mõne intervjueeritava jaoks harjumatu. Üks intervjueeritav selgitas, et ta ei mõistnud, miks on tööandjale oluline kontrollida kohapeal neid oskusi, mida on võimalik õppida selgeks 2–3 päevaga. Teine intervjueeritav selgitas, et kui välisriigi töökogemus piirdub pigem lihtsamate töödega, siis võib Eestis olla keerulisem tööd leida, eriti keskharidusega inimeste jaoks. Tööotsingud kestsid antud juhtumil umbes aasta. Pärast pikka eemalolekut valmistas ühele intervjueeritavale raskusi ka ametlikus eesti keeles töökohale kandideerimine, sh CV ja motivatsioonikirja koostamine, mille kirjutamisel palus ta abi sõpradelt, küll aga tekitas sage abipalumine ebamugavust. Intervjueeritav tõi välja, et selleks, et nullist alustada ja kusagile jõuda, peab olema julgust, ent oluliselt keerulisem on see laste kõrvalt. Kuna üks intervjueeritu oli juba enne Eestisse naasmist pensionär, siis Eestis ta tööle ei asunud.

Elukoha leidmine

Intervjueeritute seas oli neid tagasipöördunuid, kellel oli tagasipöördumise ajal Eestis elukoht juba olemas. Ühel juhul oli tagasipöördunu elukoht välja üüritud, mistõttu üürilepingu lõppemiseni leidis tagasipöördunu elukoha sugulaste juures. Üks tagasipöördunu leidis elukoha tänu sõbra abile ning kohe alguses eelistas ta elada ning töötada Eesti suuremates linnades, kodulinna tagasipöördumine oleks võib-olla lihtsam olnud, ent seal oleks keerulisem olnud tööd leida. Üks intervjueeritu tõi näite Eestisse tagasipöördunud sõbrannade kogemusest, kes olid tagasipöördumisel sunnitud laenu võtma, sest lähisugulaste juures elamine sobis neile vaid lühiajaliselt ning neil puudus isiklik elukoht. Üks intervjueeritu kirjeldas, kuidas elukoha leidmiseks tuli eelnevalt mitu korda Eestis kohapeal käia ning selle soetamiseks kulusid ära isiklikud säästud, mis olid välismaal töötamisega kogunenud ning samuti tuli selleks maha müüa suvila välismaal.

Eestisse tagasipöördumise hindamine

Intervjueeritute seas oli neid, kes olid tagasipöördumisega tervikuna rahul, aga ka neid, kes teeksid midagi nüüd võib-olla teisiti. Üks intervjueeritu tõi välja, et naasmine sattus majanduslikult raskele ajale, Eestis oli siis veel majanduskriis. Samas selgitas ta, et lapse seisukohast tegi ta väga õige otsuse, sõltumata naasmise ajast. Üks intervjueeritu selgitas, et kuna ta leidis kohe pärast Eestisse tagasitulemist töö, siis ei jõudnud ta lapsele sel määral kohanemisel ja toimetulekul abiks olla, nagu laps seda sel hetkel oleks vajanud.

Ettepanekud tagasipöördumise toetamiseks

Veebiküsitlusele vastanute seas toodi välja järgmisi põhimõtteid, tegevusi ja toetusi, millega oleks vaja Eestisse tagasipöördumisel enam arvestada:

- tagasipöördumise keerukus sõltub pere suurusest;
- tagasipöördunutele (sh lastele) tuleks pakkuda (tasuta) eesti keele õpet (keelekursuseid);
- huvitatutele tuleks pakkuda ühiskonnaõpetust ja ajalugu koos eesti keele õppega;
- kui inimene välismaal koondatakse ja ta soovib Eestisse tagasi tulla, siis on vaja materiaalset toetust;
- tuleb informeerida Eesti elust (keskmine palk tööturul vs oma valdkonnas; oma valdkonna arengute ja töövõimalustega kurssi viimine; e-riigi teenused, maksud; ravikindlustus; tervishoid (sh nt perearsti leidmine); lapsele kooli- või lasteaiakoha leidmine; Eesti koolisüsteemis orienteerumine; lapsetoetused Eestis (sh üksikvanematele) jms); hariduse omandamise võimaluste tutvustamine; kodakondsuse omandamine);
- teavitada sellest, kuidas alustada Eestis ettevõtlusega;
- rohkem abi ja koostööd töötukassalt[159];
- lisatoetus lapsele lasteaia- või lapsehoiukoha leidmiseks (eriti kuni 3-aastaste puhul tõsine mure[160]);
- mõned tagasipöördunud vajaksid abi eluasemega (ajutiselt) nt eluasemekulude ajutine katmine, ajutiselt üürikorteri pakkumine (ühiselamukoha pakkumine);
- mõned tagasipöördunud soovisid nõustamist;
- mõned lastega naasvad rahvuskaaslased sooviksid eraldi lapsetoetust;
- abi võiks pakkuda kolimisteenuse leidmisel;
- kolimiskulude toetamine;
- ajutine toetus kommunaalkulude katmisel;
- tagasipöördunutele võiks hariduse omandamine olla tasuta;
- paindlik ja toetatud võimalus eriala vahetamiseks (enesetäiendamiseks, professionaalseks koolitamiseks, erialaseks täiendamiseks) ja seeläbi töö leidmiseks;
- materiaalne toetus kogu töö otsimise perioodil (kuniks töö leitakse);
- otsene suunamine tööle (oleks kontakt nende ettevõtetega, kellel on spetsiifiliste oskustega (sh nt keel, kultuuri tundmine) inimesi vaja) ja mentorlus;

[159] Ühele kõrgharidusega veebiküsitlusele vastanule soovitati töötukassa konsultantide poolt kogu pika töö otsimise perioodi peale kokku neli korda, et ta võiks Eestist lahkuda, sest tal ei ole siin võimalusi töö leidmiseks.

[160] Vanemate laste puhul oli tagasiside positiivsem.

- igale tagasipöördunud rahvuskaaslasele võiks olla ette nähtud integreerumist toetav sotsiaaltöötaja (tugiisik), kes individuaalselt käib tagasipöördunuga kõik olulised teemad läbi;
- tagasipöördunute pereliikmetele lihtsamad võimalused kodanikuks saamisel või lubade saamisel;
- kaaluda Eesti kodakondsuse lihtsustatud korras andmist tagasipöördunutele.

Mitmel korral toodi välja, et sotsiaalne võrgustik ei pruugi naasvatel rahvuskaaslastel olla nii kasulik ja tulemuslik (nt töö, elukoha otsimisel) kui kohalikel eestlastel (tutvuste kaudu töö leidmine), **seega võib esialgu vaja olla kasutada otsest tööle suunamist ja mentorprogrammi. Samuti vajavad mõned tagasipöördunud individuaalset nõustamist ning see eeldab kas nõustamise (teatud mahus) võimaldamist rahvuskaaslaste programmist või inimeste suunamist õigesse kohta**, kus nad saavad vajalikku abi. Nii vene kui inglise keeles veebiküsitlusele vastanud tõid korduvalt välja **probleeme eesti keele oskusega, mis on oluline takistus töö leidmisele Eestis** (see käis läbi ka keelelaagris osalenute kui eesti keelt õppinud laste vanemate intervjuudest). Selle lahendamine eeldaks teatud mahus keelekursuste võimaldamist tagasipöördunutele ning seda nii lastele kui täiskasvanutele. Keeleõppe võiks integreerida ühiskonnaõpetuse ja kultuuriga, mis aitaks samuti paremini sisse elada. **Nii intervjuude kui veebiküsitluse analüüs näitab, et valdavalt on uuringus osalenutel esinenud muresid töö- ja elukoha leidmisel, aga ka lastele lasteaia- või koolikoha leidmisel**.

Sarnaselt intervjueeritutele oli ka veebiküsitlusele vastanute seas neid, kes tegid põhjalikke ettevalmistusi (nii materiaalselt kui moraalselt) Eestisse tagasipöördumiseks ning kellel seetõttu ei olnud probleeme või takistusi Eestisse naasmisel. Tagasipöördumistoetust saanud intervjueeritute seas oli neid, kes ei osanud välja tuua, mis toetusi või tegevusi nad oleksid veel vajanud, sest tagasipöördumine toimus sujuvalt ning hästi. Samas leidus ka intervjueeritavaid, kes tõid välja, et vaja oleks olnud psühholoogilise nõustamise tugiteenust. Üks intervjueeritav selgitas, et tal ei olnud inimest, kellega tagasipöördumise teemal neutraalselt (st mitte hukkamõistvalt rääkida, kas siis psühholoog või keegi teine tagasipöördunu, kes on selle läbi teinud. Mitme tagasipöördunud lapsevanema hinnangul oleks nõustamist vaja olnud ka lastele, sest just lastel oli kohanemine esialgu väga raske.

Ühe intervjueeritu puhul ilmnes, et tal ei ole võimalik Eestisse naasta koos uue elukaaslasega (kolmandast riigist ja teisest rahvusest), ilma et ta peaks selleks igal aastal teatud kindlustusraha tasuma (migratsiooniameti vahendusel), mille jaoks tal aga pensionärina vahendeid ei ole. Tagasipöördunu tunnistas, et ta ei uskunud, et naasmine nii keeruliseks võib kujuneda, et seeläbi pere lõhki aetakse. Kuna valuuta kurss on niivõrd palju nõrgenenud, siis on sisuliselt kokku kukkunud ka pension välisriigist, mis toimetuleku samuti keeruliseks muudab.

Kokkuvõtlikult võib välja tuua, et tagasipöördujate endi hinnangul tuleks kasuks, kui tagasipöördujatele korraldataks ühiseid kohtumisi, kus nad saaks omavahel kogemusi ning mõtteid jagada. Samuti oleks oluline pakkuda soovijatele mingisugust sissejuhatavat kohanemiskoolitust, kus õpitakse nt koos eesti keeles ametlikke dokumente vormistama (CV, motivatsioonikiri) ning tutvustatakse üldiselt arenguid ja võimalusi Eestis (nt seoses infotehnoloogiaga, e-maksuamet, e-riik). Kuna tagasipöördumisel on väga palju erinevaid otsustuskohti, mis nõuavad aega ja kaalutlemist, siis oleks selline koolitus, kus muuhulgas saab kohtuda teiste tagasipöördujate ja huvilistega kasulik täiendus rahvuskaaslaste programmile. Seoses töökoha leidmisega soovitas üks intervjueeritu, et tagasipöördujatele võiks olla kättesaadav informatsioon sellistest töökohtadest, mis on seotud spetsiifilise keeleoskusega. Kuna tagasipöördunud eestlastel on üldjuhul välisriigi keel hästi omandatud, siis võiks seda ära kasutada nii, et see oskus aja jooksul kaduma ei läheks. Seda võimalust rakendanud positiivse näitena võib välja tuua ka ühe tagasipöördumistoetust saanu, kes leidis Eestis töö väga kiiresti (ca 2 nädalaga) ning seda tänu võõrkeele oskusele.

Tagasipöördunute seotus ja suhe Eestiga

Praegu, pärast Eestisse tagasipöördumist on uuringus osalenud enda hinnangul kõige paremini kursis üldiselt Eestis toimuvaga (84%). Veidi vähem ollakse kursis Eesti poliitikas toimuvaga (77%), Eesti kultuuris toimuvaga (76%) ja Eesti majanduseluga (77%), ent kõige vähem ollakse seotud ja kursis nende tegevuste ja sündmustega, mis toimuvad väliseesti kogukonnas (23%) (joonis 134).

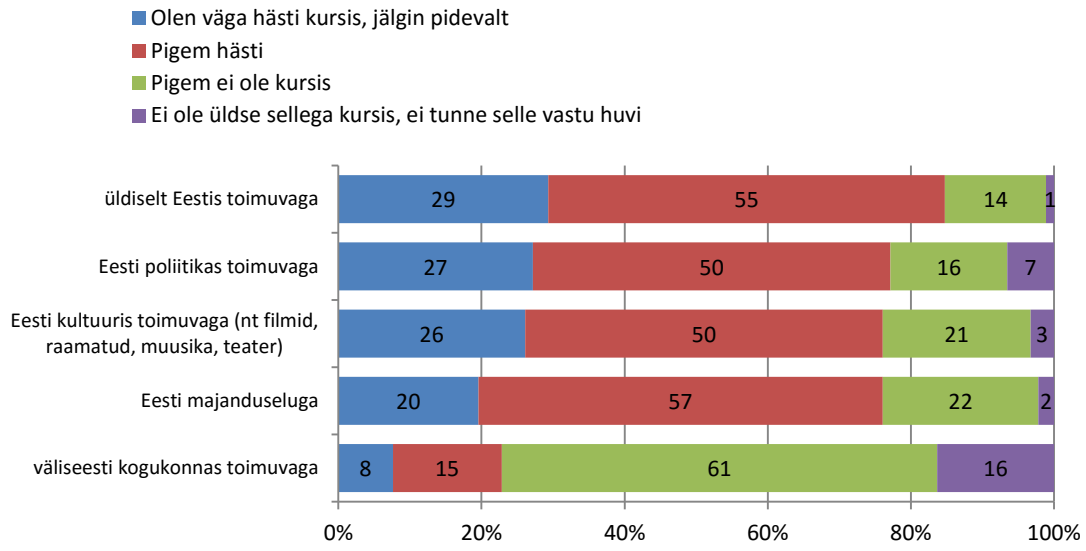

Joonis 134. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste kursisolek erinevate ühiskonna valdkondadega (osakaal %, n=92)

Seotust ja suhestumist Eestiga väljendab osaliselt ka keeleoskus. Kui enne Eestisse tagasipöördumist ei vallanud eesti keelt 12% vastanutest (11 inimest), siis pärast tagasipöördumist oli nende inimeste osakaal vaid 3% (3 inimest) (joonis 135). Kui enne Eestisse tagasipöördumist hindas oma eesti keele oskuse rahuldavaks 16% (15 inimest), siis pärast tagasipöördumist hindas oma eesti keele oskuse rahuldavaks vaid 12% (11 inimest). Kasina keeleoskuse hinnanguga rahvuskaaslaste osakaal on nii enne kui pärast Eestisse tagasipöördumist sarnane. Küll aga on märgatavalt kasvanud nende inimeste osakaal, kes hindavad oma keeleoskuse heaks ning väga heaks.

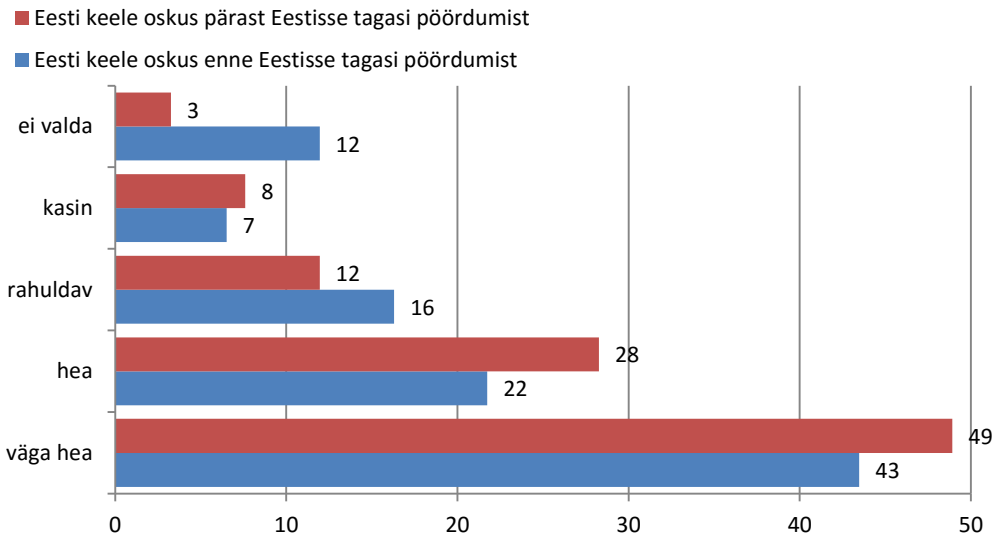

Joonis 135. Keeleoskuse hindamine enne ja pärast Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92)

Rahvuse (nii etnilise kui riikliku kuuluvuse) mõttes määratleb[161] 67 vastanut (73%) end eestlasena, 5 vastanut end teise rahvusena kui eestlane (5%), 11 vastanut (12%) end nii eestlase kui mõne teise rahvusena (mõlemana) ja 5 vastanut (5%) end muuna (joonis 136). Neli vastanut ehk 4% ei osanud end rahvuse mõttes määratleda. "Mõlema" all oli eestlane olemise kõrval esindatud määratlus venelase, brasiillase, prantslase kui kaukaaslase ja ameeriklasena. Teise rahvuse all defineeriti end konkreetselt kas venelasena, namiiblasena, setuna, ingerlasena või ladinaameeriklasena. Muu all määratleti end ühel koral maailmakodanikuna ning üks vastanu selgitas, et see sõltub sellest, kus ta parasjagu viibib, sest osates mitut erinevat keelt ja olles elanud erinevates riikides, on seda praegu keeruline hinnata. Üks leidis, et ta on vene keelega elanik Eestis. Oli ka neid, kes märkisid muu, aga ei täpsustanud.

Joonis 136. Tagasipöördunute enese rahvuslik määratlemine (osakaal %, n=92)

Kui tagasipöördunud rahvuskaaslastel paluti hinnata, kui tugevat seost nad tunnevad Eestiga ning kui tugevat seost teise asukohariigiga (joonis 137), siis ilmnes, et väiksemat seost tunnetatakse pigem oma teise asukohariigiga ning tugevamat seost Eestiga. Kui väga tugevat seost (10) Eestiga tundis 28% vastanutest, siis teise asukohariigiga tundis väga tugevat seost 7%. Tugevat seost (9) tundis Eestiga 23% vastanutest ja teise asukohariigiga 7% vastanutest. Ka pigem suhteliselt tugevat seotust (8) tundis rohkem

[161] Küsimus eeldas avatud vastust.

inimesi Eestiga (20%) ning teise asukohariigiga oli see vastavalt 11%. Pigem keskmist või madalamat seost (skaalal alla 8) võrreldes Eestiga tuntakse enam oma teise asukohariigiga.

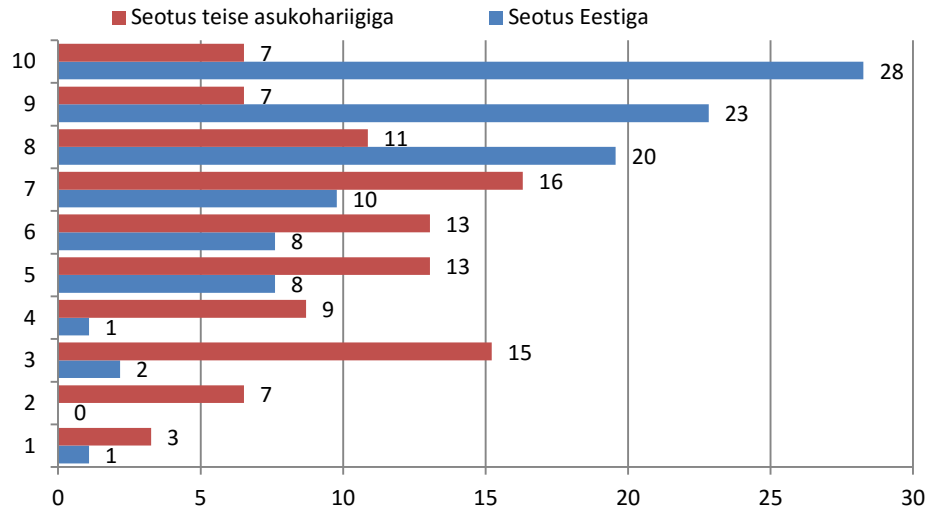

Joonis 137. Tagasipöördunute seotus Eesti ning oma teise asukohariigiga (osakaal %, n=92)

Aritmeetiline keskmine seotusele Eestiga oli 8,09 punkti ning seotusele teise asukohariigiga 5,65 punkti, varieeruvused ümber keskmiste on esimesel juhul 1,9 punkti ning teisel juhul 2,4 punkti. **Järelikult üldine seotus (tunne) Eestiga on tagasipöördunute hulgas keskmiselt kõrgem kui seotus teise asukohariigiga ning samuti on varieeruvus hinnangutes võrreldes keskmisega teise asukohariigi puhul suurem**.

Uuringus osalenutest 85% oli Eesti kodakondsus (78 inimest) ning 15% (14 inimest) muu või mitme riigi kodakondsus. Teiste kodakondsuste hulgas nimetati korduvalt Venemaa ning üksikutel juhtudel Kanada, Brasiilia, Prantsusmaa, USA ja Kolumbia kodakondsust.

Veebiküsitlusest selgub, et igal teisel vastanul on praegune kodune keel eesti keel, igal kolmandal vastanul on koduseks keeleks erinevad keeled (sh eesti keel) ning umbes iga viienda vastanu kodune keel on muu keel (mitte eesti keel) (joonis 138). Muude keelte all nimetati vene, inglise, leedu, hispaania ja portugali keelt.

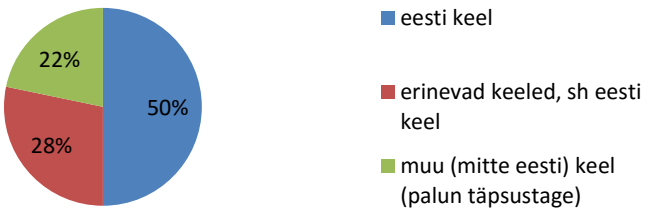

Joonis 138. Tagasipöördunute praegune kodune keel (osakaal %, n=92)

Tagasipöördunute suhe ja seotus Eestiga pärast naasmist

Tagasipöördumistoetust saanute hulgas oli intervjueerituid, kelle jaoks Eestisse naasmine oli igas mõttes positiivne – naasmisel tajuti, et Eesti oli märgatavalt arenenud heaoluühiskonna suunas. Üks tagasipöördunu selgitas, et positiivne oli nt ettevõtlusega seonduv, sellega alustamise lihtsus ja asjaajamise mugavus ning samuti Eesti raviasutuste teenindus, mis võrreldes välisriigiga tundus mugavam ja parem. Oli intervjueerituid, kes seostasid Eestisse naasmist positiivsete emotsioonidega, ent leidus ka neid, kelle jaoks naasmine oli nii emotsionaalselt kui materiaalselt keeruline. Üks intervjueeritu selgitas, et alguses tundusid siinsed inimesed kinnised ja umbusklikud: eestlased ei ole väga varmad oma arvamust ja seisukohti avaldama ning seega kontrast välisriigis kogetuga oli suur. Ka teine intervjueeritu juhtis tähelepanu sellele, et naasmisel tundusid inimesed mornidena. Ta tõi näiteks, et välisriigis tervitati ja tänati palju rohkem kui Eestis (nt ukse avamisel, bussi astumisel vms) ning sellega harjumine võttis esialgu aega. Üks intervjueeritu selgitas, et välisriigis tundus hakkamasaamine lihtsam ning Eestis tajutavalt raskem, kuna abivajaduse korral aidatakse välisriigis ning ei teki ohtu, et võid nt lapsega nälga jääda, ent Eestis on tema sõnul kogu aeg tunne, et peab ise hakkama saama.

Eestis elamise-töötamise positiivsete külgedena toodi intervjuudes välja seda, et Eestis on hea lastel üles kasvada ning et Eesti on turvaline ühiskond. Väärtustatakse ka ettevõtlusega seonduvat ning sellega alustamise lihtsust ja asjaajamise mugavust. Mainimist leidis ka Eesti raviasutuste töö ja meditsiiniline abi.

Üks intervjueeritu väljendas, et kuna ta teadis, et ta tuleb Eestisse tagasi, siis oli ta suhteliselt hästi Eestis toimuvaga kursis (juba välismaal elamise ajal) ega pööranud naasmisel muutustele kuigi suurt tähelepanu.

Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist

Eestisse tagasipöördumiseks tagasipöördumistoetust saanud ei olnud üldjuhul teiste rahvuskaaslaste programmist toetatavate tegevustega kursis. Üks intervjueeritu mainis stipendiumiprogrammi. Ülejäänud intervjueeritavad ei osanud midagi konkreetset välja tuua.

Intervjuudes välja toodu on kooskõlas ka veebiküsitluse tulemustega, kust selgus, et kõige vähem ollakse kursis sellega, et programmist toetatakse väliseesti väljaandeid, samuti väliseestlastele suunatud kultuuriprojekte ning väliseestlastele suunatud õpinguid Eesti kõrg- või kutsekoolis (joonis 139). Ootuspäraselt kõige paremini ollakse kursis sellega, et programmist toetatakse Eestisse tagasipöördunuid ning samuti laste suviseid eesti keele laagreid.

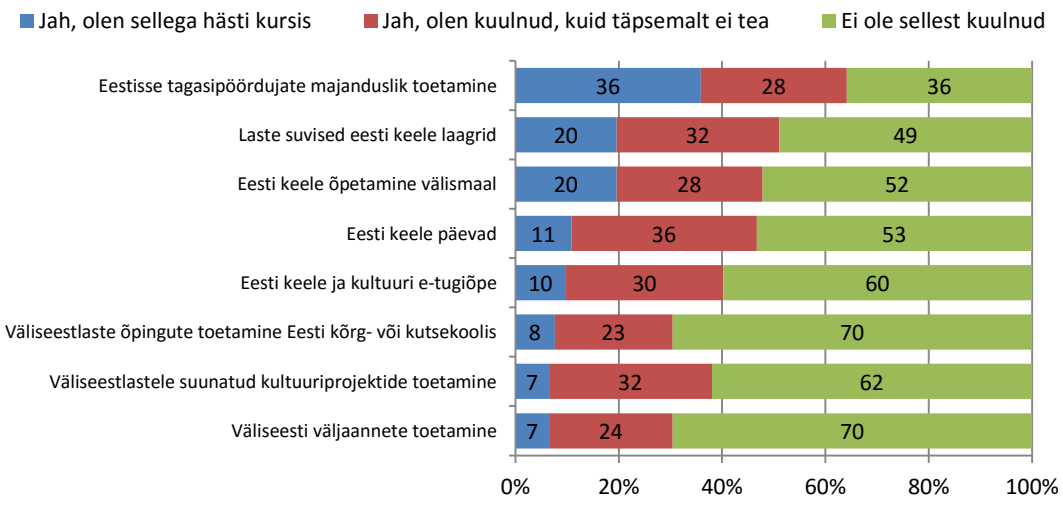

Joonis 139. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste teadlikkus rahvuskaaslaste programmi tegevustest (osakaal %, n=92)

Välismaale naasmise võimalikkus ja põhjused

Praegu Eestis elavatest veebiküsitlusele vastanud rahvuskaaslastest leiab 43%, et tulevikus uuesti välismaale naasmine on väga tõenäoline (23%) või pigem tõenäoline (20%). Umbes samavõrd palju (kokku ca 49%) hindab, et tulevikus uuesti välismaale naasmine on pigem ebatõenäoline või täiesti ebatõenäoline (vaid 7%) (joonis 140).

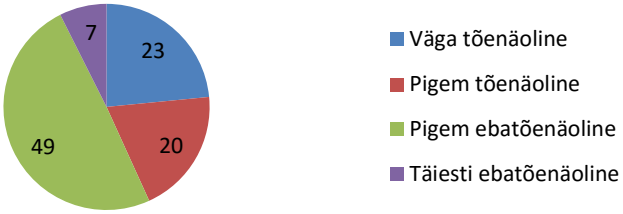

Joonis 140. Tagasipöördunud, Eestis elavate rahvuskaaslaste hinnangud taas tulevikus välismaale naasmise võimalikkusele (osakaal %, n=81)

Mõned veebiküsitlusele vastanud tagasipöördunud kaaluvad tõsiselt uuesti välismaale naasmist, sest tööotsingud ei ole vilja kandnud ning kohanemine ei ole sujunud oodatult. Üks veebiküsitlusele vastanu selgitas, miks ta ootab võimalust uuesti tagasi välismaale minna:

> *„Tundsin end omal ajal (aastal 2000) välismaale minnes palju paremini, st minusse suhtuti paremini, kui mind aastal 2011. a tagasipöördununa Eestis vastu võeti. Eestis rabavad inimesed kolmel kohal tööl, unustades oma tervise, lähedased ja sotsiaalsed suhted, ei osata elu nautida tervel moel. Sellest on väga kahju. Ootan iga hetk võimalust tagasi üle piiri minna, kui lapsed on suuremad. Tõenäoliselt saab mu pensiongi sealpool piiri parem olema. Kõigest sellest on kahju, aga ma elan ju ainult üks kord. Võtab mitu põlve aega enne kui inimesed ka Eestis aru saavad, et nad töötavad selleks, et elada (ja seda neil ka võimaldatakse), mitte ei ela selleks, et töötada ja et üksteisesse tuleb normaalselt suhtuda ja teha koostööd.“*

Kõik intervjueeritud leidsid, et Eestisse tagasipöördumine on nende jaoks õige samm olnud ning nad ei kahetse seda. Mõnel intervjueeritul on kohanemine lihtsalt rohkem aega võtnud kui teisel. Veidi keerulisem ja asjaajamise poolest tegusam on see olnud koos lastega tagasipöördunud lapsevanematel. Kõik intervjueeritud tõid välja, et nad ei plaani praegu välismaale elama-töötama minna, sest nii lähisugulased kui sõbrad aga ka töökohad ja elukohad seovad neid Eestiga. Eestisse tagasipöördunud on üldjuhul oma eluga siin rahul. Üks intervjueeritu tõi välja, et alles välismaal elades-töötades saavad inimesed aru, et kusagil ei ole „pudrumägesid ja piimajõgesid“ ning lihttööline välisriigis teenib välisriigi lihtöölise palka.

Veebiküsitluses toodi peamiste teguritena, mis võivad mõjutada uuesti välismaale elama asumise tõenäosust, välja töötamise ja töö tasustamisega seotud tegureid (sh töö ja hariduse vastavust; üleüldiselt madalaid palku; nõrka sotsiaalmajanduslikku kindlustatust ja sotsiaalkaitsesüsteemi; erialase

töö puudumist; tehtava töö ja saadava töötasu mittevastavust); **korduvalt nimetati soovi välismaale kooli (sh ka ülikooli) minna ning soovi ennast välismaal täiendada; mõnel korral toodi välja laste kooli minekut, sest Eestis on vähe ingliskeelseid (rahvusvahelisi) koole ja seda, et väljaspool Eestit on paremad hariduse omandamise võimalused.** Üksikutel kordadel toodi välja järgmisi märksõnu ja tegureid, mis võivad mõjutada Eestist lahkumist:

- perekonna kohanemisraskused Eestis;
- elukaaslaste/abikaasade ühine otsus taas tulevikus Eestist lahkuda;
- seda, et juba on väga suur osa elust elatud väljaspool Eestit;
- erinev elukeskkonna eelistus;
- üleüldine negatiivne suhtumine;
- lastega perede keeruline toimetulek;
- pehmete erialade madal väärtustamine Eestis;
- probleemid tervisega;
- kehv kliima;
- seadused;
- julgeolekuolukord.

Kõige paremad on uuringus osalenute hinnangud enda sotsiaalsele toimetulekule Eestis ning samuti oma üldisele rahulolule eluga Eestis, ent sarnaselt juba varem väljatoodule **ei ole tagasipöördunud rahul oma töötasuga ega majandusliku toimetulekuga** ning **umbes iga kolmas ei ole rahul oma töökohaga** (joonis 141).

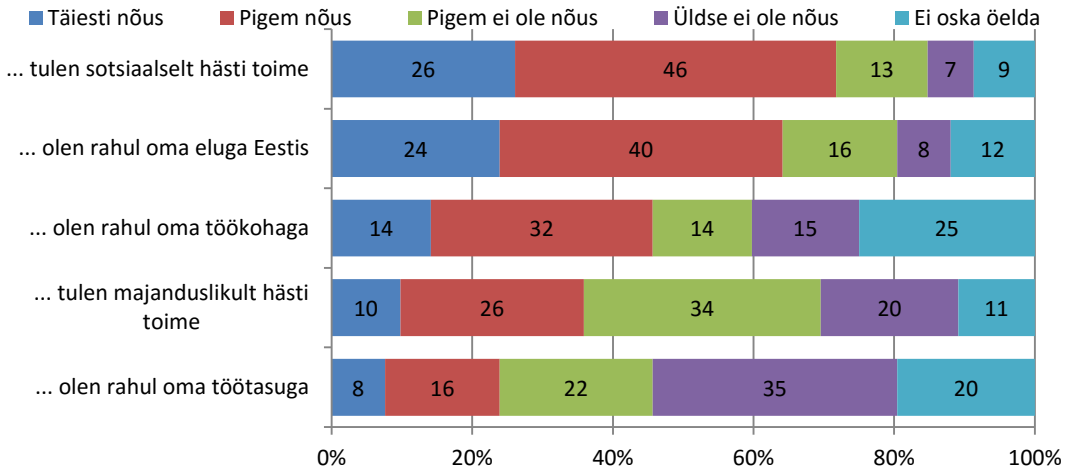

Joonis 141. Tagasipöördunud rahvuskaaslaste hinnangud enda toimetulekule pärast Eestisse tagasipöördumist (osakaal %, n=92)

Mitmed intervjueeritavad tõid välja noorte Eestist lahkumise probleemi, et välismaal õppimine ja töötamine on kindlasti kasulik, ent oluline on, et nad Eestisse siiski tagasi tuleksid. Samal ajal mainiti talentide koju toomise programmi, mille puhul mainiti, et kui talente koju kutsutakse, siis on oluline neile Eestis ka tööd ja tegemist pakkuda. Üks vastanu leidis, et enam võiks kajastada edulugusid (seeläbi parandades ka inimeste suhtumist tagasipöördujatesse ja tagasipöördumisse). Viimasel aastal välismaal

õppivatele üliõpilastele tuleks tutvustada karjäärivõimalusi Eestis ja pakkuda laiapõhjalist karjäärinõustamist.

Veebiküsitluses viidati samuti korduvalt Eesti kehvale sotsiaalmajanduslikule turvatundele ning visiooni puudumisele poliitikas ja riigi juhtimisel.

Üks veebiküsitlusele vastanu juhtis tähelepanu sellele, et kahjuks ei ole eestlaste maine vanas Euroopas väga hea ning isegi eestlased ise räägivad, kuidas nad tunnevad, et Eesti riik ei vaja neid:

> *„Kahjuks ei ole vanas Euroopas Eesti maine hea, paljud nimetavad Eestit banaanivabariigiks või pelgalt heaoluriigi jäljenduseks. Ma ei mõistnud seda, kuni puutusin sellega ise kokku, kui elasin kolm aastat Eestis. Mul on kahju, et Eestist nii mõeldakse. Isegi kohalikud eestlased räägivad, et me ei ole riigile vajalikud. Et muuta sellist suhtumist ja vähendada migratsiooni, on vaja hoolitseda enda rahva eest nii sotsiaalses, majanduslikus kui poliitilises plaanis. Rahaline toetus naasmisel on tore ja hea, aga peale selle on vaja hoida oma rahvast.“*

Selleks, et inimesed Eestist ära ei läheks, tõid uuringus osalenud korduvalt välja, et siinne palgatase peaks tõusma ning lisaks, et tagasi tulla, peab Eestis olema töökoht ning inimestel kindlus tuleviku ees. Arvati, et tööinimesi ja töötamist tuleks enam väärtustada, sh tõsta miinmumpalka. Üks veebiküsitlusele vastanu arvas, et selleks, et toetada kõrge kvalifikatsiooniga rahvuskaaslaste naasmist Eestisse, on vaja neile pakkuda Eesti riigile olulistes valdkondades ja majandusharudes (nt IT-sektor, meditsiin, teadus- ja tehnoloogia, haridus) tööd (rakendust) ning eeskuju võiks võtta teistest riikidest nt Kanada), kus tagasipöördumine baseerub punktisüsteemil või Saksamaast või Soomest. Tagasipöördunute puhul tuleks mõne hinnangul enam kasutada tööle suunamist koostöös ettevõtetega. Lisaks oli neid, kes leidsid, et Eesti peaks kasutusele võtma astmelise maksusüsteemi ning enam panustama laste arengusse. Uuringus osalenute hinnangul on oluline, et ka pered tuleksid hästi toime. Muret lastega perede toimetuleku pärast väljendasid nii intervjuudes osalenud kui veebiküsitlusele vastanud. Arvati, et tõsta võiks lastetoetusi ning parandada haridussüsteemi, koolivõrku. Siinjuures leiti, et tagasipöördumise soodustamine ning suurendamine tulevikus eeldab muukeelsete koolide loomist ja toetamist (eriti ingliskeelsete koolide toimimist). Paraneda võiks ka inimeste suhtumine (austus, lugupidamine, tolerantsus), hoiakud ning avatus teistesse inimestesse (sh rahvuskaaslastesse välismaal, rahvuskaaslaste tagasipöördumisse, teistesse rahvustesse ja üldiselt välismaalastesse).

Samuti leiti, et rahvuskaaslaste programmist ja tagasipöördumise toetamisest võiks enam rääkida ning infot jagada (meedias jms). Lisaks leiti, et Eesti riik võiks enam investeerida maaelu ning ettevõtluse arendamisse. Oli ka neid, kes arvasid, et inimesed on erinevad ja kõiki aidata ei saa ning riik ei peagi seda tegema.

Juhtumi-uuring. Eestisse tagasipöördunud rahvuskaaslane
Taust

Eestisse tagasipöördunu lahkus välismaale, sest Eestis läks tema tööandja pankrotti (tekkis suuremas mahus vabu vahendeid pankrotitasudest) ning soov oli midagi uut kogeda (sh reisida, avastada). Ka varem õpingute ajal oli tagasipöördunu palju reisinud. Samuti soodustas seda piiride avanemine. Kuigi esialgne plaan oli välismaal elada-töötada kuni pool aastat, siis tegelik eemalolek kestis 11 aastat. Välismaale minek oli antud juhtumil lihtne, sest Eestis ei olnud enam töökohta ega tekkinud veel oma peret ja muid siduvaid kohustusi. Välismaal elades-töötades leidis tagasipöördunu endale elukaaslase ja perre sündis laps.

Seotus Eestiga välismaal elamise-töötamise ajal

Antud juhtumi näitel ei katkestanud inimene sidemeid Eestiga, sest ta teadis, et välismaal viibimine on ajutine, kuigi see kujunes oodatust pikemaks. Lisaks soodustas Eesti ja eestlastega sideme hoidmist, samuti eesti keele kasutust, lävimine teiste rahvuskaaslastega ning osalemine kultuuri- ja ühisüritustel väliseestlaste kogukonnas. Sõpruskond kujunes pigem välja väliseestlaste kogukonnast ja mitte niivõrd kohalikust elanikkonnast, sest tundus, et kohalik elanikkond ei võtnud sisserändajaid päris omaks. Välismaal elamise ajal külastasid lähedased inimesed (sh sugulased) korduvalt intervjueeritut. Välismaal elades-töötades tekkis tal arusaam ning tunne, et Eestis üles kasvamine on andnud hea lapsepõlve ning samuti hariduse, mis tuli kasuks tööotsingutel.

Tagasipöördumistoetuse kasulikkus

Tagasipöördumistoetus iseenesest Eestisse tagasipöördumist ei mõjutanud, sest sellest sai tagasipöördunu teada alles pärast Eestisse naasmist. Intervjueeritu ise leidis, et toetuse suurus ei olnud väga suur, ent see oli siiski abiks. Toetusest sai ta teada tuttavate kaudu.

Kohanemine ja toimetulek Eestis

Eestisse naasmise peamine põhjus oli soov, et laps kasvaks üles Eestis, mille elukeskkond tundus turvalisem võrreldes välisriigiga, ja omandaks hariduse Eestis. Samuti see, et lähisugulased (ema, õed jne) olid peamiselt Eestis ning sellisest lähedasest suhtlemisest ja kohtumistest tunti puudust. Tagasipöördunu elukaaslane jäi tööga seotud põhjustel välisriiki ega naasnud Eestisse.

Eestisse naasmisel oli kõige harjumatum inimeste kinnisus, umbuslikkus ja vähene emotsionaalsus ning julgus enda arvamust avaldada, ent aja jooksul sellega harjus. Tööandjatega toimetulekut ja stereotüüpide murdmist (pärast välismaal töötamist) seoses töötasuga soodustas intervjueeritu enda kannatlikkus ja pealehakkamine, initsiatiiv ning samuti enda ootuste kohandamine vastavalt Eesti oludele (nt seoses palgaga).

Kohanemist ja toimetulekut Eestis soodustasid siinse bürokraatia vähesus ning lihtsus asjaajamisel (e-lahendused, sh taotluse esitamine MISAle veebis). Isikliku elukoha olemasolu tähendas, et ära jäid elukoha otsimisega seotud kulud. Ravikindlustuse tagamine oli samuti vaevatu, sest alaealise lapse olemasolu andis mõlemale automaatselt ravikindlustuse.

Naasmise muutis tervikuna lihtsamaks ka lapse kiire ja leebe kohanemine Eesti lasteaia ning elukeskkonnaga. Laps valdas hästi eesti keelt, sest kodune keel välisriigis oli eesti keel. Kohanemine oli kergem ka seetõttu, et intervjueeritu lähedased olid suureks abiks ja toeks.

Suure tõenäosusega jääb intervjueeritu ka edaspidi Eestisse, sest otsusega Eestisse naasta on ta rahul.

Järeldused ja eksperdi hinnang

Valitud juhtumianalüüsi näitel võib järeldada, et Eestisse tagasipöördumisel on ühelt poolt oluliseks eelduseks tugev soov Eestisse tagasi tulla ning tunne (või ootus), et Eestis on turvalisem ja parem elukeskkond kui mujal, teisalt on tähtis sugulaste ja sõprade lähedus. Pärast naasmist kergendasid Eestis toimetulekut lähedaste tugi (nii materiaalne kui sotsiaalne ja emotsionaalne) aga ka isiku enda julgus, initsiatiiv ning positiivne suhtumine muutusesse. Ka antud juhtumi näitel võib tõdeda, et ainuüksi materiaalsest tagasipöördumistoetusest Eestisse naasmisel ei piisa, lisaks on vaja sotsiaalset tuge ning abi töökoha otsimisel. Inimese tegevusi, valikuid ja suhtumist mõjutab vaadeldud juhtumi näitel tugevalt ka see, kas välismaal elamist-töötamist-õppimist käsitletakse pigem ajutise vaheetapina elus või lõpliku sammuna.

Antud valdkonnas pikaajalise kogemusega eksperdi hinnangul on tegelikkuses iga tagasipöördumine unikaalne, ent siiski on võimalik välja tuua teatud mustreid: lähteriik (tagasipöördunu naaseb idast või läänest) ja Eestist lahkumise aeg (enne või pärast taasiseseisvumist). Ka tagasipöördumise põhjuseid võib üles ehitada vastandlike paaridena: juurdekasv peres või lahkuminek, töö teke Eestis või töö kaotamine välisriigis. Eksperdi arvates on tegu üsna positiivse näitega tagasipöördumisest: side Eesti ja siinse kultuuriruumiga eemalviibitud aja jooksul ei katkenud. Samuti on tegemist tüüpilise juhtumiga ses mõttes, et välismaale lahkunud ja seal pere loonud rahvuskaaslased peavad laste 5—6-aastaseks saamisel otsustama, mis riigis laps kooli panna ja kui pikas perspektiivis on soov elada Eestis, siis sel hetkel tullakse Eestisse tagasi.

Eksperdi pikaajaline kogemus (ligi 10 aastat) on näidanud, et vaid üksikutel juhtumitel on tagasipöördumise motivaatoriks tagasipöördumistoetuse olemasolu (võib-olla üks juhtum 100st). Samuti on väike nende inimeste hulk, kes ilma toetuse olemasoluta jätaks üldse Eestisse tagasi tulemata. Ekspert selgitas, et materiaalse toetuse eraldamise peamiseks põhjuseks on näidata, et Eesti riik ootab rahvuskaaslasi tagasi. Seda peegeldasid nii teised läbiviidud intervjuud kui veebiküsitluse tulemused – tagasipöördunud rahvuskaaslased tõepoolest tõlgendavad toetuse pakkumist sageli riigipoolse positiivse märgina, et rahvuskaaslasi oodatakse Eestisse tagasi, oma kodanikke toetatakse ja nende peale mõeldakse. Teine oluline põhjus toetamiseks on, et tagasipöördunul oleks pärast naasmist teatud perioodiks esmavajadused kaetud. Eksperdi hinnangul on isikliku eluaseme olemasolu Eestis pigem erand kui reegel ning see kergendab oluliselt sujuvat kohanemist. Informatsioon tööotsingutest ja kokkupuudetest tööandjatega ning Eesti elukeskkonnaga kohanemisest eksperdini ei jõua, sest praeguse lähenemise kohaselt side tagasipöördunuga katkeb pärast tagasipöördumistoetuse väljamaksmist. Ekspert kinnitas, et kõige suuremaks abiks kohanemisel on lähedaste võrgustiku olemasolu ja seda nii emotsionaalses aga ka materiaalses mõttes: kui lääne poolt tulijatel (nt USAst) on reeglina suured kolimiskulud, siis enamasti on neid ees ootamas toetav võrgustik ning kui idast tulijatel on pigem väikesed reisi- ning kolimiskulud, siis tihtipeale ei ole neil Eestis sugulasi-sõpru, kellele toetuda.

3.7 Väliseesti ajalehtede väljaandjad

Taust

Intervjuud, mille tulemusi alljärgnevalt kajastatakse, viidi läbi nende väliseesti väljaannetega (kokku viidi läbi viis intervjuud), **mis on saanud toetust rahvuskaaslaste programmist 2009.–2013. aastal** (nii ühe- kui ka mitmekordselt). Väliseesti väljaanded, mille esindajatega intervjuud läbi viidi, on erinevate rahastamispõhimõtetega ning enamasti tegutsevad väljaannete eestvedajad **missioonitundest** ja soovist asjaga tegeleda. Intervjueeritud lehtede toimetuses on üldjuhul paar-kolm inimest, kes aktiivselt väljaandega toimetavad ning osalt on lehe toimetamine nende jaoks lisategevus, millega tegeletakse muude tööde või oma põhitöö kõrvalt. Kuna väljaannete eestvedajad tegelevad lehega suuresti missioonitundest ning tihtipeale lähtutakse vabatahtlikkuse printsiibist, siis on suur oht, et nende lahkumisel lehe toimetusest ei jätka väljaanne enam oma tegevust.

Väliseesti väljaannete tellijad[162] ja **lugejad on peamiselt pagulaspõlvkonnast**, vähem on lugejate seas nende järeltulijaid ning uue väljarände esindajaid. Kuna peamiselt on lugejad pagulaspõlvkonnast, kes on vanemaealised, siis paraku **kahaneb aasta-aastalt koos nende arvuga ka väliseesti väljaannete lugejaskond**. Üks kahest intervjueeritud väljaandest, mis on oma tegevuse tänaseks lõpetanud, on seda teinud just lugejate vähesuse tõttu. Uusi lugejaid eriti juurde ei tule, kuna noored ei tunne väliseesti väljaannete vastu huvi, loevad uudiseid pigem internetist ning samuti on kohati probleemiks eesti keele oskus – vanema väljarände järeltulijad ei oska enam eesti keelt sellisel tasemel, et eestikeelset lehte lugeda, kuigi mõned väljaanded on osaliselt ka inglise- või venekeelsed. Mõne lehe puhul on uute lugejate vähesuses oma roll ka sellel, et leht on pagulaseestlaste loodud ja neile suunatud sisuga, mistõttu ei tunne hilisem põlvkond lehega sellist sidet nagu pagulaspõlvkond. Taolise sideme puudumise tõttu arvas üks väljaande esindaja, et kui kaob pagulaste põlvkond, siis hääbub ka leht. Ebakindlust tuleviku suhtes ilmestab ka see, et üldiselt ei mõtle väliseesti väljaannete esindajad oma tegevust väga pikalt ette, vaid võetakse aasta-kaks korraga.

[162] Mõnda lehte saadetakse ka erinevatele asutustele, organisatsioonidele, raamatukogudele jm.

Lehe väljaandmine on tellijate vähenemise tõttu keerukas, kuid tänu aktiivsetele eestvedajatele on pikaajalise traditsiooniga lehed siiski ilmumist jätkanud. Seda eelkõige seetõttu, et **nähakse lehe vajalikkust ja olulisust väliseesti kogukonnale**, eriti aga vanematele inimestele, kelle jaoks on see tihtipeale ainuke allikas, kust Eesti ja väliseesti kogukonnas toimuva kohta infot saada.

Väliseesti väljaannete olulisus väliseesti kogukonnale

Lehtede väljaandjad pidasid väliseesti lehti **sealsele kogukonnale väga oluliseks**, eriti aga vanemale põlvkonnale, kes on väga lojaalsed lugejad ning kes lehte väga ootavad. Pikema traditsiooniga lehtede puhul tõid esindajad välja, et vanem põlvkond on lehega „üles kasvanud“, mistõttu on see oluline osa nende elus. Mõned lehtede esindajad tõid välja, et kuna väga suurele osale väliseesti vanemast põlvkonnast on **ajaleht ainuke infoallikas Eesti kohta**, siis paneb see väljaandjale kohustuse kajastada tähtsamaid sündmusi Eestis ja kohalikus väliseesti kogukonnas toimuvast.

> *„ ja kahtlemata see leht on üks asi mis hoiab neid ärkvel ja annab informatsiooni„*

Ka programmi koordinaator leidis, et väljaannete toetamise peamine eesmärk on olnud see, et välismaal elavad rahvuskaaslased oleks seotud eesti kultuuriruumiga, identiteediga ning et neil oleks võimalus Eesti uudiseid lugeda.

Väliseesti väljaandeid pidasid ajalehtede esindajad oluliseks ka seetõttu, et **need on kohalikku väliseesti kogukonda ühendavaks teguriks**. Lisaks sellele, et leht on oluline info vahendamiseks ja kogukonna tunde tekitamiseks, rõhutati ka järjepidevuse aspekti. Järjepidevuse hoidmise juures toodi välja, et väljaanne on mitukümmend aastat dokumenteerinud väliseesti kogukonna elu ning sel on Eesti ajaloos oluline koht. Ühe väljaande puhul rõhutas selle eestvedaja, et väljaanne annab ülevaate sealse väliseesti kogukonna ajaloost ka praegustele lugejatele, tutvustades asukohamaa väliseesti kogukonna ajalugu. Ajaloo tutvustamise ja jäädvustamise olulisust rõhutasid pea kõik väljaannete esindajad.

Väljaannetes **kajastatakse peamiselt asukohariigi eesti kogukondades toimuvat**, **olulisemaid Eesti uudiseid ja sündmusi ning ka rahvuskaaslaste programmi tegevusi**. Väljaannete esindajad tõid välja, et peamiselt soovivadki lehe lugejad lehest saada informatsiooni Eestis ja väliseesti kogukonnas toimuvast ning samuti huvitab lugejaid eestlaste tegemised Eestis ja eriti asukohamaal. Intervjueeritud väljaannete seas oli nii neid, mis keskendusid enam kultuurile ja ajaloole ning pigem teadlikult ei kajastanud poliitilisi teemasid, kuid oli ka neid väljaandeid, mis sooviks kajastada ka poliitilisi ja majandusteemasid, kuid mil puuduvad selleks vajalikud teadmised ja ressursid, et kaasata näiteks ajakirjanikke, kes neil teemadel kaastöid teeksid. Selleks, et **erinevaid teemasid käsitleda oleks väljaandjate arvates tarvis ka lisatööjõudu**, kes selliseid artikleid kirjutaksid.

> *„Tähendab kindlasti, kindlasti võiks ju neid teemasid olla rohkem, aga noh peab ütlema, et kui...et me teeme seda nagu oma põhitöö kõrvalt ja ja noh teile võib öelda, et /…/ sisuliselt seda kahekesi selle lehega tegeleme. Me teeme seda öötundidel oma ajast. Aga, aga jah, et kindlasti seal võiks võiks olla see palju laiaulatuslikum, aga sisuliselt see siis tähendaks, et siis tulekski orienteeruda selle peale, et /…/ siis peaks inimesed olema, kes on tööl ja kes siis hakkaksid sellega tegelema. Ja siis muidugi saaks ka, nagu öeldakse, seda võibolla temaatikat ja kõike laiendada. Aga praegu ta on lihtsalt, nagu öeldakse, meie niisugune ... meie võimaluste piiril.“*

Kuigi praegu on lehtedel oma kindel ja lojaalne lugejaskond, kelleks on eelkõige vanem põlvkond ning kelle jaoks on oluline paberleht, on **väljaannete esindajate arvates tulevikus pigem olulisem veebiväljaanne**. Kuna paberlehe olulisus üha väheneb, siis on arutatud ka ühise väliseesti lehtede veebilehe üle, kuid edasi pole seda mõtet arendatud.

Rahvuskaaslaste programmi toetuse taotlemine ja aruandlus, toetuse olulisus

Programmi toetust taotleti lehe väljaandmiseks, sest ainuüksi oma jõududega on lehte raske välja anda. Üks väljaanne taotles rahastust konkreetseks tegevuseks ning rohkem ei ole väljaanne rahvuskaaslaste programmist toetust taotlenud, kuna puudub see konkreetne tegevus, mille jaoks rahastust taotleda. Enamasti on toetust kasutatud **trükikuludeks** ning üks väljaanne taotles toetust, et **arendada oma lehe veebilehekülge**. Ühe väljaande esindaja tegi ettepaneku, et tulevastes programmides võiks ette näha **katteallikaid lisaks trükikuludele ka muudeks kuludeks** nagu näiteks posti-, tõlke-, foto-, kantselei- ja transpordikulud.

Taotlemise ja aruandluse protsessi kohta üldiselt väljaannete esindajatel midagi öelda polnud, kuna nad ei olnud ise taotlemise ja aruandlusega otseselt kokku puutunud. Need, kes siiski olid taotlemisega mingil määral kokku puutunud, arvasid, et taotlemine polnud keeruline. Vaid ühel juhul viidati, et aruandlus oli liialt ajamahukas, võrreldes saadud toetuse suurusega, kuid üldiselt sellega siiski probleeme polnud.

Enamasti arvasid väljaannete esindajad, et **riigi toetus on oluline ja vajalik**. Samas arvasid mõned intervjueeritud, et Eesti riigi toetus on seni olnud väga minimaalne ning üks lehe väljaandja arvas, et tegelikult on riigi toetus väljaannetele olematu. Samas arvas üks intervjueeritu, et Eesti riik ei peakski väljaandeid materiaalselt toetama, kuna lehtedel on võimalik küsida väliseesti organisatsioonide abi, mille eesmärk ongi eestlust säilitada läbi erinevate tegevuste ning mis saavad taolisteks tegevusteks ka annetusi. **Arvamuste erinevus** tuleneb siin arvatavasti ka sellest, kui palju on võimalik erinevatel väliseesti organisatsioonidel väljaandeid rahastada. Ka programmi koordinaatorid tunnistasid, et tegelikult on väljaannete toetus olnud seni suhteliselt minimaalne ning pigem head tahet näitav.

Intervjueeritud leidsid, et **väliseesti väljaandeid peaks Eesti riik nii üldiselt kui ka rahvuskaaslaste programmist kindlasti toetama**, kuna see on **oluline viis, kuidas väliseestlastega sidet hoida**. Üks intervjueeritu leidis, et kui lugejaid ei ole, siis ei ole tegelikult vaja ka väljaandeid toetada. Kuigi riigi toetust peeti üldjuhul oluliseks, leiti siiski, et ühekordne väike rahasüst ei aita tegelikult lehte pikemas perspektiivis edasi viia. Osalt ka seetõttu tõi üks väljaande esindaja välja, et materiaalsest toest olulisem on **moraalne tugi** – tunne, et leht ei toimeta üksi, vaid on üks osa Eesti kultuurist. Oluline on **näidata üles suuremat huvi väliseesti kogukonnas toimuva vastu**. Koostöö olulisust Eesti ja väliseestlaste vahel rõhutasid ka teised väliseesti väljaandjad. Toodi välja, et väliseestlased huvituvad Eestist ja selle käekäigust väga, mistõttu ei tohiks neid unustada ja nendega peaks rohkem arvestama.

Mõne väljaande esindaja arvates aitaks väliseesti väljaannete ja Eesti riigi vahelist kontakti luua ka **töökoosolek**, kus osaleksid erinevate väljaannete esindajad ja ühe osapoolena Eesti riik. Sellisel koosolekul oleks võimalik **arutada väljaannete praeguse olukorra üle, saada ülevaade, mis abi tarvis oleks ning kuhu suunda liikuda**. Omavahel saadakse küll ka praegu aeg-ajalt kokku, kuid selliselt koosolekult puudub olulise osapoolena Eesti riik.

Kuna väljaannete rahastamispõhimõtted olid erinevad, siis erinesid ka väljaannete esindajate seisukohad, mis oleks teisiti, kui rahvuskaaslaste programmi toetus puuduks. Lehed, mis olid toetust saanud väga vähesel määral, leidsid, et programmi toetuse puudumine ei mõjutaks kuidagi nende tegevust, kuna

nende põhirahastus tuleb mujalt (peamiselt väliseesti organisatsioonide toetus). Väljaandeid, mille peamine rahastamisallikas on Eesti riik, mõjutaks aga rahastuse puudumine olulisel määral ning sellisel juhul ei oleks võimalik lehe väljaandmist jätkata.

Rahalist abi vajatakse eelkõige selleks, et lehte välja anda ja trükikulusid katta. Kuid toodi ka välja, et tegelikult **oleks tarvis ka ajakirjanduslikku abi**, mille puhul mõeldi näiteks Eestis asuvat toimetajat, kes kirjutaks lehele kaastöid (nt majandusalaste või poliitiliste artiklite kirjutamine), kuna lehe lugejad on neist teemadest huvitatud. Praegu aga ei ole lehtedel seda võimekust, et seesuguseid inimesi toimetusse palgata või neile honorare maksta. Ka väljaannetel endil ei ole jõudu neil teemadel artikleid koostada. Paaril juhul tehti ettepanek, et programmi toel võiks olla tööl paar ajakirjanikku, kes kirjutaks väljaannetele nt majandusest, sisepoliitikast, kultuurist jm. Samuti toodi välja, et abitööjõudu oleks tarvis näiteks arhiivi korrastamiseks.

Üldiselt aga näib, et väljaannete esindajad rahvuskaaslaste programmi abile lehe väljaandmisel eriti ei looda.

> *„Aga kitsas plaanis ei tule keegi aitama meie lehte teha, seda me peame ise tegema. Ja siin mul mingeid suuri lootusi ei ole, igal ühel on omad mured ja see on meie väike mure. Ja me peame sellega ise hakkama saama.“*

Mõned väljaannete esindajad tunnistasid, et programmi suhtes tekitab segadust asjaolu, et see on mitme ministeeriumi haldusalas. Arvati, et tarvis oleks ühte konkreetset ministeeriumi ja vastutavat isikut, kes rahvuskaaslaste programmi koordineerib, kelle poole saaksid erinevad väliseesti väljaanded, seltsid, koolid jm pöörduda.

> *„Ja see, kuidas on loksutatud programmi juhtimist erinevate ametkondade vahel, kuidas see programm on vastavalt nüüd valitsuste vahetusele pidanud toimima /…/ Sellega loodi vahepeal paras segadus. /…/ Selle tõttu need igasugused ümbertõstmised ja eksperimenteerimised on väga ohtlikud. Ja neid on mitu olnud. Ja need ei ole, ütleme, kasuks tulnud. See on loonud niisuguse segaduse ja ja ja niisuguse vastutuse hajumise.“*

Ettepanekud rahvuskaaslaste programmile

Eelnevalt oli välja toodud, mis tegevusi ja abi rahvuskaaslaste programmist ja üldiselt Eesti riigilt väljaannete esindajad ootavad. Kuna väljaannete esindajad on tihedalt seotud asukohamaa väliseesti kogukonnaga, siis uuriti neilt ka selle kohta, mis tegevused on nende hinnangul olulised, mida tuleks toetada või mille toetamist peaks jätkama kogukonna vajadustest lähtuvalt. Eelkõige rõhutasid väljaannete esindajad **kultuuri, noorte/laste ja ka ajaloo tähtsust**. Kultuuri juures toodi välja, et tarvis oleks enam tuua eesti kultuuri (teater, muusikud jne) väliseestlasteni, kes on sellest väga huvitatud ning kelle jaoks on eesti kultuuritegelaste külaskäik oluline. Teine oluline aspekt, millele tähelepanu pöörata, on väljaannete arvates lapsed/noored, kes on eesti kultuuri ja keele edasikandjad. Seetõttu on ka väga olulised seni programmi raames korraldatud eesti keele ja kultuuri laagrite ning eesti keele õppe toetamine. Ajaloo osas toodi välja muuhulgas arhiivinduse toetuse olulisust, seejuures ka näiteks **pika traditsiooniga väljaannete arhiveerimine**, kuna see on ühe **väliseesti kogukonna ajalugu**.

Üks lehe esindaja tõi välja, et üldiselt peaks väliseesti ajakirjanduse rolli senisest enam teadvustama. Samuti mainiti, et ka **väliseestlasi peaks senisest rohkem märkama**, neid Eesti ellu **kaasama** ja Eesti heaks

paremini **rakendama**, kuna tihtipeale on just väliseestlased Eestile kõige paremad saadikud, tundes suurt huvi Eesti käekäigu vastu.

3.8 Väliseestlaste kultuuriprojektid

Taust

Analüüs tugineb rahvuskaaslaste programmist perioodil 2009–2013 toetust saanud väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajate intervjuudele (kokku viidi läbi seitse intervjuud). Enamik intervjueeritud kultuuriprojektide korraldajatest on väliseestlaste kultuuriprojektide korraldamisega seotud olnud pikka aega – mõned on väliseestlaste kultuuriprojektide korraldamisega seotud olnud juba aastakümneid, mõned veidi vähem, alla kümne aasta. Seega ei olnud intervjueeritute hulgas neid, kelle jaoks oli rahvuskaaslaste programmi raames läbiviidud projekt ainuke ja ühekordne väliseestlaste kultuuriprojekt, vaid nad on sarnaste projektidega tegelenud järjepidevalt. Mõnel juhul olid isikud ka rahvuskaaslaste programmist oma projektidele mitmeid kordi vaatlusalusel perioodil toetust saanud.

Kultuuriprojektid olid väga erinevad – oli nii eesti kultuuri viimist väliseestlasteni (muusika, sh kooriprojektid, teater, kirjanikud) kui ka väliseesti kunstiga ning arhiivinduse ja kultuuripärandi säilitamisega seotud projekte. Siinkohal kirjeldatud projektid on vaid mõned näited rahvuskaaslaste programmist perioodil 2009–2013 toetust saanud kultuuriprojektidest, mida kokku oli 73.

Kultuuriprojektide korraldajate motivatsioon väliseestlastele kultuuriprojekte korraldada on erinev. Mõnel juhul toodi välja, et **eelkõige oli korraldajate eesmärk välismaal elavate rahvuskaaslastega kohtumine, kultuuriloo tutvustamine, rahvuskaaslaste sidumine Eestiga ja nendeni väikese osa Eestist viimine**.

> *„Et see oli kõige tähtsam selle juures, et viia seda kodumaad sinna kaugele kohapeale, sest tegelikult on see virtuaalne maailm ja selle võimalused on suurepärased aga aga noh päris inimest ei asenda miski.“*

Samuti rõhutas üks intervjueeritu, et teda motiveerib **isiklik kogemus ja soov**, et eestlus püsiks edasi ka välismaal. Lisaks isiklikule motivatsioonile ja soovile rahvuskaaslastele Eestit lähemale viia, tõid mõned intervjueeritavad ka välja, et eelkõige on **fookus jäädvustada osa Eesti kultuuri ajaloost**.

Rahvuskaaslaste programmi toetuse taotlemine ja aruandlus

Informatsioon rahvuskaaslaste programmist toetuse taotlemise võimalusest jõudis intervjueeritavateni erinevalt – mõnel juhul liikus info peamiselt läbi isiklike kanalite, mõnel juhul toodi välja, et otsiti oma projektidele ja ideedele finantseerimist, misläbi jõuti ka rahvuskaaslaste programmi toetusteni.

Üldjuhul on intervjueeritud kultuuriprojektide korraldajad saanud rahvuskaaslaste programmi raames toetust kõikidele kultuuriprojektidele ja tegevustele, millele on perioodil 2009–2013 toetust taotletud. **Mõned intervjueeritud tõid siiski välja, et ei ole alati saanud toetust täismahus** ning on pidanud puuduoleva osa ise leidma, et projekt siiski toimuks.

Samas ei olnud kultuuriprojektide korraldajatel rahvuskaaslaste programmile suuri ootusi ning pigem oldi tänulikud, et on võimalik toetust saada. Leiti, et **isegi kui on tegu väga väikese summaga näitab see siiski riigi toetust (kasvõi sümboolset) ja tunnustust**. Saadud toetusest rahastati eelkõige sõidukulud ehk inimeste lähetamisega seonduv (majutus, transport, osalt ka päevarahad), samuti kasutati toetust

vastavalt projektispetsiifikale näiteks projekti meeskonna välistele inimestele töötasudeks (nt honorarid, operaatorite töötasud) ja muude projektispetsiifiliste tegevuste kulude katteks, mis olid abikõlbulikud (materjalid, tehnikarent jms).

Leiti, et **rahvuskaaslaste programmi toetuseta ei oleks suure tõenäosusega projektid toimunud**, sest asutustel ei ole võimalik oma rahastusega neid projekte ellu viia (mõnel juhul osalt ka seetõttu, et need projektid ei ole asutuse esmased prioriteedid) ning ka osalejate rahalised võimalused on piiratud.

> *„et me oleme nagu väga positiivsed selle programmi suhtes ja päris kindlasti meil oleks mitu asja tegemata jäänud kui seda ei oleks olemas.“*

Paaril juhul siiski leiti, et projektid oleksid toimunud, kuid kindlasti oleks finantseerimisega raskusi olnud ning oleks tulnud leida teisi rahastusvõimalusi.

Toetuse taotlemise ja aruandluse protsessiga seoses ei olnud intervjueeritavatel probleeme ning üldiselt oli nende jaoks kõik **selge, mõistlik ja arusaadav**, mistõttu ei olnud neil ka olulisi etteheiteid. Sellegipoolest leidus mõningaid tähelepanekuid ja ettepanekuid, kuidas protsessi paremaks muuta. Näiteks tõi üks intervjueeritu välja, et toetuse mittesaamist ei põhjendata taotlejatele, mistõttu pole teada, mis põhjustel mingi projekt rahastust ei saanud. Samuti toodi paaril juhul välja, et puudub selge arusaam, mille alusel toetust saavaid projekte valitakse. Üks intervjueeritu leidis, et info taotlustest on internetis üleval väga lühikest aega, mis võib tekitada olukorra, kus uued tulijad ei leia seda infot õigeaegselt üles. Seoses sellega tegi ka teine intervjueeritav ettepaneku, et **taotlusvooru avamise kohta võiks info pikemat aega ette teada olla, et oleks võimalik tähtaegadega arvestada**. Veel tehti ettepanek, et võiks olla konkreetsed kuupäevad, millal otsus tehakse, et oleks võimalik oma tegevusi planeerida. Lisaks tõstatas intervjueeritu küsimuse, kas on õige kõik rahad aasta alguses ära jaotada, viidates sellele, et on olukordi, kus inimesi kutsutakse välismaale sügisel, kuid selleks ajaks on raha juba jaotatud ning toetust pole võimalik saada.

Seoses aruandlusega leidis üks intervjueeritu, et aruandluses on tulemuslikkuse küsimus ülearune ja ebavajalik, kuna tegelikult on seda raske kontrollida. Seoses sellega tegi üks intervjueeritu ettepaneku, et ministeeriumile ehk rahastajale võiks ka vastuvõtjate poolt tulla **tagasiside, kas projekt oli kasulik ning kuidas see tegelikult läks**. Seda eelkõige põhjusel, et projekti läbiviija tehtud aruanne ei ole objektiivne, mistõttu tegi intervjueeritav ettepaneku, et ministeeriumile tuleks edastada ka arvamus rahvuskaaslaste ehk vastuvõtjate endi poolt. Samas oleneb taolise nõude vajalikkus ka projektispetsiifikast – mitte kõikide projektide puhul ei ole rahvuskaaslaste tagasiside asjakohane.

Ühele projektide korraldajale tundus, et toetuse fookus on pigem väikestel ja iseorganiseerunud gruppidel, kuid oluline on, et ka suuremad institutsioonid oleks kaasatud, kuna ka neil ei ole vaba raha, et projekte ainuüksi oma jõududega ellu viia. Lisaks rõhutas intervjueeritav, et suurtel asutustel on jõudu rohkem teha ja teadmust levitada ning projektiga ka pärast toetuse lõppemist jätkata ehk seeläbi järjepidevus tagada.

> *„/…/ et kõik alati vaatavad, et suured institutsioonid, noh, teevad ise. Aga, noh, tegelikult, tegelikult ei tee. Sellepärast, et ega institutsioon on alarahastatud nagu kõik teised. Ja institutsioon, noh, võtab ka ikkagi, kui ta näeb, et siit ja siit ja siit on võimalik seda raha tuge saada, siis me seda teeme. Aga mis on institutsiooni eelis nagu, mis ma ütlesin, et järjepidevus on enamvähem garanteeritud. Ja see, ütleme see üks projekt paigutatakse*

> *suurema pildi sisse. Selles mõttes on ta nähtav, on ta kasulik ja toodab sellist teavet, mida saavad ka teised kasutada. Et see on kindlasti väikestel gruppidel palju raskem“*

Kultuuriprojektide elluviimine

Selleks, et info väliseestlaste kultuuriprojektidest jõuaks ka rahvuskaaslasteni, kasutati infokanalitena peamiselt internetti (veebilehed, *Facebook*), vanemad generatsioonid saavad infot ka väliseesti ajalehtedest. Lisaks toodi infokanalitena välja isiklik suhtlus, väliseesti seltsid ja saatkonnad.

Intervjueeritud leidsid, et **rahvuskaaslaste programmi raames toimunud kultuuriprojektid õnnestusid ja olid igati edukad**. Sel arvamusel oldi eelkõige ka seetõttu, et rahvuskaaslaste ja teise osapoolte tagasiside toimunud projektile oli väga hea. Positiivsena toodi välja, et saadud **kontaktid ja suhtluspartnerid on säilinud, mis on oluline sidemete hoidmiseks tulevikus**. Lisaks tõid mõned projektide korraldajad välja, et **projektid jätkuvad veel tänaseni, on laienenud ning nendega tegeletakse järjepidevalt edasi**. Projekti järjepidevus on aga sõltuv ka projektispetsiifikast (sh teemast, eesmärgist).

Kõik intervjueeritud kultuuriprojektide elluviijad leidsid, et **väliseestlastele mõeldud kultuuriprojektid on kindlasti väga vajalikud ja kasulikud ning nende toetamine on vajalik ka tulevikus**. Eelkõige peetakse seda vajalikuks seetõttu, et **selle abil on võimalik sidet Eesti ja väliseestlaste vahel hoida, jääks kestma rahvus- ja kogukonnatunne ja ühendav jõud ning et väliseestlased ei unustaks oma juuri ja kultuurilugu ning säiliks eesti keel**.

> *„/…/ et ma arvan, et see on ikkagi oluline just sellepärast, et seda seda ... seda seda rahvustunnet sellisel moel toita. /…/ Aga ma arvan, et selle programmiga peaks kindlasti jätkama. Et nagu ma ennemgi ütlesin, siis on minu meelest selle tähendus aina kasvab või see väärtus ja tähendus meie jaoks aina kasvavad, et meie kogukond väljaspool Eestit suureneb ja ... ja me peame ikkagi kokku hoidma!“*

Lisaks eelnevale toodi välja, et selliseid projekte on vaja eelkõige seetõttu, et meie **kultuuripärandit säilitada ja päästa**.

> *„Et päästa ikkagi veel mis päästa annab, sellepärast et iga, iga selline materjal on ju, noh ta on ju niiöelda Eesti kunsti ja kultuurilooline materjal. Päris kindlasti me, päris kindlasti on vajalik edasi tegutseda.“*

Koostöö teiste osapoolte ja asutustega sujus projektide raames väga hästi ning probleeme ei tekkinud. Koostööd tehakse erinevate osapooltega – väliseesti kogukonna esindajatega, partneritega Eestist, saatkonnaga jt. Seejuures arvamused sellest, kas väliseestlastele mõeldud kultuuriprojektide elluviimine peaks toimuma koostöös saatkonnaga, olid erinevad. Enamasti arvati, et see on vajalik ning osalt ka tehakse erinevate projektide raames saatkondadega tavaliselt koostööd. **Intervjueeritud leidsid, et saatkonnad saavad projekti läbiviimist toetada, olles abiks info jagamisel, kontaktide saamisel, suhtluse ja kohtumiste toetamisel**. Muul viisil üldiselt saatkondade panust ei oodata. Samas toodi välja, et **saatkonna kaasamine kultuurisündmustesse annab sündmusele teatava kaalu ja Eesti riik näitab seekaudu oma kohalolekut ja tunnustust**.

> *„Ta ikkagi annab sellele sündmusele ilmselt ka teatava sellise kaalu. Ja jah, ma arvan, et ta annab ikkagi, kindlustab selle sündmuse väärtust kui Eesti riik näitab, et ta väärtustab seda sündmust.“*

Samas leidis üks kultuuriprojektide korraldaja, et saatkonna kaasamine ei ole vajalik, kuna saatkonnal on pigem poliitiline roll.

Ettepanekud rahvuskaaslaste programmile

Olulisi muudatusettepanekuid intervjueeritutel programmile seoses kultuuriprojektidega ei olnud (taotlemise ja aruandlusega seonduv on toodud eelpool). Toodi välja, et **eelkõige on olulised kultuurialased ettevõtmised ja eesti keele õpe**. Ettepanekud tegevustest, mida võiks toetada, olid mõistetavalt enamasti väga projektispetsiifilised. Näiteks toodi välja, et enam võiks toetada filmindust (nt õppefilmid), kuna siis oleks ka filmitegijatel lisavõimalus rahastust saada. Muusika puhul tehti ettepanek, et Euroopas võiks korraldada rahvuskaaslaste laulupeo laadse ürituse, mis toimuks näiteks iga paari aasta tagant ning misläbi oleks võimalik tutvustada Eestit nii kohapealsele publikule kui ka tugevdada sidemeid sealsete rahvuskaaslastega. Üks intervjueeritu leidis, et seoses kultuuriprojektidega võiks toetada ka rahvuskaaslaste asukohamaa siseseid lähetusi, et nad saaks oma teadmisi ja kogemusi jagada sealse väliseesti kogukonnaga.

Üks intervjueeritu tõi välja, et võiks olla tegevusi, mille raames tutvustada erinevaid võimalusi, kuidas väliseestlased saaksid paremini oma rahvuskultuurist osa saada ja kodumaaga ühenduses olla. Seejuures tõi intervjueeritav välja, et siin ei tööta eriti elektroonilised tutvustused või elektroonilisel teel jagatav info, kuna see ei pruugi inimestele kohale jõuda või mattub see üldise infovoo alla. Seetõttu on siin paremaks lähenemiseks silmast-silma info jagamine ja tutvustamine.

Lisaks eesti kultuuri ja tegevuste tutvustamisele väliseestlastele, toodi välja, et ka Eestis kohapeal võiks tutvustada seda, millega rahvuskaaslased väljaspool Eestit tegelevad ja seeläbi tunnustada neid aktiivseid inimesi, kes ka väljaspool Eestit eesti keele, kultuuri ja pärandi hoidmisega tegelevad.

Veel tehti ettepanek, et ehk oleks mõistlik seada igal perioodil mingid prioriteetsed valdkonnad, millele antud perioodil enam tähelepanu pöörataks. See ei peaks kindlasti tähendama seda, et teisi valdkondi ei peaks sel perioodil toetama, vaid et teatud valdkondade jaoks on enam toetust suunatud. Samas tõi siin üks intervjueeritu vastukaaluks, et valdkondi, mida toetatakse, ei peaks väga rangelt reglementeerima ning hea idee võiks toetust leida.

Intervjueeritutelt küsiti, mis tegevusi võiks rahvuskaaslaste programmi raames veel toetada ja millist tuge nende hinnangul rahvuskaaslased ootaksid. Üldiselt ei osanud intervjueeritud sellele vastata, kuna tegeletakse spetsiifiliselt enda projektidega ning leiti, et see, mida rahvuskaaslased ootavad, sõltub väga oluliselt kogukonnast ning inimestest ja nende taustast, mistõttu on raske üldiseid ootusi ja soove välja tuua. **Kuna olenevalt taustast on inimeste ootused ja soovid väga erinevad, siis leiti, et teemad ja tegevused peaksid olema mitmekesised**. Mis puudutab arhiivindust ja kultuuripärandi säilitamist, siis tõi üks intervjueeritu konkreetselt välja, et rahvuskaaslased sooviksid, et nende vanemate pärand kaduma ei läheks. Üks intervjueeritu arvas, et rahvuskaaslasi ja sealset kontaktvõrgustikku võiks enam programmi ja erinevate projektide raames kaasata.

4 JÄRELDUSED JA SOOVITUSED

Eesti riik on välismaal elavaid rahvuskaaslasi toetanud alates 2004. aastast rahvuskaaslaste programmidest 2004–2008 ja 2009–2013 ning jätkab toetamist ka perioodil 2014–2020. Kui hindamisele eelnenud perioodil oli fookus idadiasporaa abistamisel keeleõpingute ja seltsitegevuse toetamise kaudu, siis hinnatav, lõppenud programm keskendus enam ida- ja läänediasporaa tasakaalustatud toetamisele ning uute toetusmeetmete väljapakkumisele. Uues, kolmandas programmis pööratakse aga lisaks tähelepanu uuema väljarände esindajatele ja nendele vanema väljarände järeltulijatele, kes enam eesti keelt ei valda. Samuti pannakse kolmandas programmis senisest enam rõhku haridustegevustele, sest välismaal elavate eesti laste arv on viimastel aastatel märkimisväärselt kasvanud. Emakeeleoskus on aga üheks võtme-eelduseks Eestisse tagasipöördumisel.

Rahvuskaaslaste programmi elluviimisega on otseselt seotud Eesti Vabariigi haridus- ja teadusministeerium, kultuuriministeerium ja välisministeerium, Eesti Instituut, Integratsiooni ja Migratsiooni Sihtasutus Meie Inimesed ja SA Archimedes. **Rahvuskaaslaste programmiperioodi 2009–2013 eesmärk on toetada eestluse säilitamist ja arendamist väljaspool Eestit**, st toetada välismaal elavate rahvuskaaslaste keele ja kultuuri säilitamist ning eestlaste ühtekuuluvustunnet ja tagasipöördumist Eestisse. Programmi põhilised meetmed on välismaa koolides eesti keele ja eesti keeles õpetamise ning väliseestlaste Eestis õppimise toetamine; välismaal eesti kultuuri säilitamise ja eestlaste ühtekuuluvustunde kujundamise toetamine; väliseesti kultuuripärandi kogumise, säilitamise ja kättesaadavaks tegemise toetamine ning väliseestlaste Eestisse tagasipöördumise soodustamine.

Käesoleva mõju-uuringu **eesmärk** on hinnata „Rahvuskaaslaste programmi (2009–2013)“ raames seni läbi viidud tegevuste edukust ja soovitada uusi tegevusi, mis aitavad kaasa rahvuskaaslaste sidemete hoidmisele ja tugevnemisele Eesti ning eesti keele ja kultuuriga. Selleks, et uuringu eesmärki täita, eristati kaheksat programmi jaoks olulist **sihtrühma**:

- eesti keele õppe korraldajad välismaal;
- eesti keele õpetajad välismaal;
- eesti keelt õppinud rahvuskaaslastest laste vanemad;
- Eesti kõrg- või kutsekoolis õppinud rahvuskaaslased;
- Eestis toimunud suvistes eesti keele ja kultuuri laagrites osalenud lapsed;
- Eestisse tagasipöördumiseks materiaalset toetust saanud inimesed;
- väliseestlaste kultuuriprojekte korraldanud ja sellesse kaasatud organisatsioonide esindajad;
- väliseesti ajalehtede väljaandjad.

Selleks, et programmi tulemuslikkust ja mõju hinnata ning seega uuringu eesmärki täita, kasutati erinevaid üksteist täiendavaid andmeanalüüsimeetodeid, nii kvalitatiivseid kui kvantitatiivseid meetodeid. Lisaks dokumendianalüüsile (programmiga seotud dokumendid, varasemad Eestis antud valdkonnas läbiviidud uuringud ja analüüsid, samuti välisriikide praktika ja rändeteooriad) viidi läbi **62 süvaintervjuud** ja ulatuslik veebiküsitlus uuringu sihtrühmade hulgas. **Veebiküsitlusele vastas kokku 747 rahvuskaaslast, sh 278 sihtrühma esindajat**. **Üldküsitlusele vastas kokku 1161 rahvuskaaslast.** Üldküsitluse üks eesmärkidest oli saada ülevaade eestlaste ja Eestist väljarännanute järglaste paiknemisest väljaspool Eestit, nende kodakondsusest, migratsiooni põhjustest, eluga rahulolust, hoiakutest ja suhtumisest rändesse, seotusest Eestiga jmt. Üldküsitluse teine väga oluline eesmärk oli püüda vastajaid nii uuringu siht- kui kontrollrühma, mille võrdlus on aluseks programmi tulemuslikkuse hindamisele. Valitud

intervjuude tulem kajastub detailselt **neljas** eksperdi hinnangutega seostatud **juhtumiuuringus**, mille eesmärk oli välja tuua positiivseid lugusid ning edutegureid. Mõju-uuringu hindamise tulemusi ja välja pakutud soovitusi testiti **kahes fookusgrupis**, millest esimene keskendus enam eesti keele ja kultuuri õpetamisele ning toetamisele (sh sidemete säilitamise võimalustele rahvuskaaslastega) välismaal ning teine Eestisse tagasipöördumise probleemidele ja võimalustele (sh senisest enam Eesti riigi majanduslike huvide realiseerimisele nii tagasipöördumisel kui elades-töötades välismaal).

Dokumendianalüüs näitas, et programmi indikaatorid on otseses vastavuses rahvuskaaslaste kultuuri- ja keelealaste vajadustega – toetatakse nii informatsiooni levikut, keeleõppe, kultuuripärandi ja identiteedi edendamist kui ka tagasipöördumist. Programmi indikaatorite ja saavutatud sihttasemete analüüs näitab, et **lõppenud perioodi (2009–2013) tegevused on olnud tervikuna tulemuslikud**. Vaadeldud perioodil ei täidetud seatud eesmärke vaid kolme näitaja puhul. Noorte rahvuskaaslaste huvi õpingute vastu Eestis oli väiksem kui eeldati ning kandidaatide tase oli ebaühtlane (nii keeleoskust, motivatsiooni kui akadeemilist võimekust silmas pidades). Tagasipöördumistoetust saanute arv jäi väiksemaks globaalse majandus- ja finantskriisi ja sellest mõjutatud väiksema tagasipöördunute arvu tõttu. Kohanemiskoolitust vaadeldud perioodil läbi ei viidud, sest selleks ei jätkunud ressursse. Ülejäänud programmi indikaatorite puhul seatud eesmärgid täideti (ja mitmel juhul isegi varuga, eriti, mis puudutab keeleõpet).

Indikaatorite asjakohasuse hindamine näitas, et **programmis hinnatakse pigem lühiajalisi ja konkreetse programmiperioodi spetsiifilisi väljundeid** kui pikemaajalist mõju rahvuskaaslaste sidemete säilitamisel Eestiga, mis lubaks suurendada programmiperioodide vahelist järjepidevust nii sihttasemete seadmisel, tulemuste hindamisel kui vastavate tegevuste täiendamisel suurema mõju saavutamiseks.

Euroopa liiduga ühinemine ja liikumise vabadus, samuti 2008. aastal maailma tabanud globaalne finants- ja majanduskriis on oodatust enam mõjutanud Kesk- ja Ida-Euroopa riike ning inimeste rändekäitumist. Varasemad uuringud on näidanud, et tagasipöördujatele suunatud nn boonusprogrammid ei oma soovitud efekti (st tagasitulijaid on jätkuvalt vähe). Enam mõjutavad (tagasi)rände otsust teadmised kodumaa tööturu olukorrast ja võimalus ning võimekus seal toime tulla, kusjuures otsus langetatakse sageli koos lähedastega. Analüüsitud ning **Eestile sarnastest välisriikide praktikast** rahvuskaaslaste temaatikaga tegelemisel **võib positiivsete näidetena välja tuua Leedut ja Lätit**, kus rahvuskaaslaste programmi käsitlus on lai ning hõlmab koostöö arendamist nii teaduses, majanduses kui keeles-kultuuris. Leedu rahvuskaaslaste programm lähtub põhimõttest, et rahvuskaaslased ei pea ilmtingimata kodumaale (füüsiliselt) naasma: rahvuskaaslased saavad Leedu väärtusi ja võimalusi edendada ja esindada ülemaailmselt (st mujal kui Leedus). Seega saab väljarännet rakendada riigi arengu hüvanguks ka siis, kui rahvuskaaslased elavad, töötavad ja/või õpivad välismaal.

Eestis alates 2000. aastast avalikustatud uuringutes, mis käsitlevad Eesti diasporaa rändeprotsesse maailmas, on esmajärjekorras **suurt tähelepanu pööratud keele ja kultuuri säilimisele ning arendamisele**. Kõigi uuringuvaldkondade läbivaks dilemmaks on aga **sihtgrupi määratlemise küsimus**. Keelt ja kultuuri käsitlevatest uuringutest selgub, et **selleks, et tagada eesti keele jätkusuutlikkus** tuleb toetada väliskogukondade sotsiaalseid omastruktuure, luua võimalusi kasutada eesti keelt eri registrites nii formaalses kui mitteformaalses keelekeskkonnas (Eesti koolid, keelelaagrid, täiendusõpe) ning soodustada ühisürituste varieeruvust ja järjepidevust, et kogukonna liikmetel säiliks tahe kollektiivseks tegutsemiseks. Kuigi pagulaskogukondade puhul võib täheldada, et Eesti identiteet säilib kauem kui keeleoskus, siis üldiselt saab siiski järeldada, et keeleõppe ja keele kasutamise võimaluste vähesus ning seega keeleoskuse langus on peamine põhikultuuri sulandumise põhjus. Seetõttu on programmi

põhifookus keeleõppele (eriti just lastele ja noortele) igati õigustatud. Programmi meetmetega on kaetud ka omastruktuuride ja ühisürituste soodustamine ning toetamine.

Teine oluline uurimisvaldkond Eestis seondub **tänapäevaste välja- ja tagasirände tendentsidega** (sh õpi- ja tööränne). Uuringutes jõutakse järeldusele, et tugevad rahvuskaaslaste kogukonnad välismaal muudavad lihtsamaks ka kodueestlaste otsuse minna välismaale, sest tuttavad-lähedased on juba ees.

Üldine hindamise **järeldus** on, et **programm** ja **programmist toetatud tegevused on vajalikud, aitamaks rahvuskaaslastel hoida sidet Eesti ja eesti kultuuriga ning talletamaks väliseesti kultuuripärandit.** Küll aga on võimalik parandada programmi elluviimise korralduslikku poolt, samuti **tuleb programmi olemasolu, eesmärke ja võimalusi paremini väliskogukondade seas turundada**. See eeldab mh rahvuskaaslasi puudutava informatsiooni koondamist ja levitamist ning tihedamat koostööd teiste ministeeriumite ja programmi elluviijatega aga ka väliseesti kogukondade ja ühendustega.

Lähtudes intervjuude ja veebiküsitluse tulemustest programmi sihtgruppide ja rahvuskaaslaste seas laiemalt (üldküsitlus) võib kokkuvõtlikult välja tuua, et **programmi meetmed ja toetavad tegevused on üks vähestest võimalustest väliskogukondade tegevust ja Eestiga seotust toetada ning Eesti riigi tunnustuse näitamiseks tehtava eest**. Siiski võib hindamisele tuginedes tuua välja mitmeid aspekte, millega edaspidi enam arvestama peaks või mis arendamist vajavad – nt välja- ja tagasirände põhjustest tulenevate vajaduste ja eripäradega arvestamine, pere iseloomust tulenevad vajadused tagasipöördumise korral, riigi valmisolek tagasipöördujatega (ja teiste sisserändajatega, sh lastega) tegeleda, eraldatava toetuse piisavus või ühetaolisus, taotlemise nõuete asjakohasus ja taotlemise abimaterjalide piisavus (sh arusaadavus) ning kättesaadavus. Samuti on võimalik paremini suunata programmist info edastamist.

4.1 Programmi hindamine lähtuvalt hindamisalustest

Asjakohasus

Arvestades Eesti vähenevat rahvastiku arvu ning eestlaste väliskogukonna kasvavat suurust on rahvuskaaslaste programmi eesmärgid[163] asjakohased. Samas on eesmärgid sõnastatud suhteliselt üldistena ja need on seetõttu raskesti mõõdetavad. Ühelt poolt võimaldab see programmi paindlikku rakendamist ja toetatavate tegevuste valikut, kuid teisalt raskendab programmi tulemuslikkuse jälgimist. Tulemuslikkuse hindamisele aitavad kaasa seatud indikaatorid, kuid need ei võimalda hinnata programmi pikaaegset terviklikku mõju.

Soovitus: töötada välja indikaatorid, mis võimaldavad hinnata programmi pikaaegset ja terviklikumat, st programmist toetatavate tegevuste ülest mõju programmi eesmärkide täitmisele.

Vaadates rahvuskaaslaste programmi eesmärke ja perioodi 2009–2013 rahastust, on programmist toetatavad tegevused kõige asjakohasemad seoses rahvuskaaslaste sideme hoidmisega eesti keele ja kultuuriga ning välismaise eesti kultuuripärandi talletamisega. Ka rahvuskaaslastega seotud riiklike arengukavade puhul panustavad rahvuskaaslaste programmi eesmärgid ja tegevused kõige enam eesti keele ja kultuuri säilitamist kajastavatesse riiklikesse prioriteetidesse. Toetatavad tegevused on

[163] Rahvuskaaslaste programmi eesmärk on tagada, et väljaspool Eesti Vabariiki elavatel eestlastel oleks side Eesti ja eesti kultuuriga, rahvuskaaslaste võimalik repatrieerumine oleks lihtne ning kasvaksid võimalused levitada välismaal objektiivset infot Eesti kohta ja talletada välismaist eesti kultuuripärandit. Vt täpsemalt ptk 5.1.

asjakohased ka repatrieerumise lihtsustamiseks, kuid tagasi pöördumisel ette tulevate raskustega toimetulekuks ja kiiremaks kohanemiseks on eesti keele oskuse kõrval vajalikud ulatuslikumad ning läbimõeldumad tegevused.

Soovitus: rahvuskaaslaste repatrieerumise lihtsustamiseks mitmekesistada tagasipöördumise ajendamisele ja toetamisele suunatud tegevusi (sh tähelepanu pööramine tagasipöördujate lastehoiu ja koolikohtadele, nende sobivamaks kohandamise võimalustele ja kättesaadavusele – vt Eestisse tagasipöördumise alateemat) ning eraldada neile enam finantsressursse.

Dokumendianalüüsist tulenevalt peaksid rahvuskaaslastele suunatud meetmed, tegevused ja toetused väljendama ning toetama kaudselt ühtset eesmärki – aidata kaasa riigi konkurentsivõime kasvule ja majanduse arengule, tutvustades Eestit ja vahetades teadmisi-kogemusi. Programmdokumentides tuuakse küll nimetatud eesmärgid toetatavate või tegevuste selgitustena välja, kuid puuduvad konkreetsed ja mitmekesised, otseselt konkurentsivõime kasvule suunatud tegevused, või on eraldatud finantsressursid liialt väikesed, et sellist mõju anda. Otstarbekas oleks sõnastada programmi soovitav mõju Eesti konkurentsivõimele ja majandusarengule rahvuskaaslaste programmi (kaudse) eesmärgina.

Soovitus: programmi rakendamisel teha senisest enam koostööd teiste rahvuskaaslastega tegelevate ja Eesti konkurentsivõime kasvu ning majanduse arengusse panustavate organisatsioonide ja asutustega, sh nt majandus- ja kommunikatsiooniministeerium ning rahandusministeerium, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutus (EAS), Kaubandus-Tööstuskoda, *Work In Estonia* jne.

Eelnevaga seonduvalt on aruandes tehtud ettepanek lisada programmist toetatavate tegevuste sekka rahvuskaaslastele suunatud tegevusi, mis arvestavad enam Eesti riigi majanduse arenguliste vajadustega (nt praktikakohad, tihedam koostöö riigiasutuste, ettevõtete ja rahvuskaaslasi koondavate organisatsioonide vahel, koostöö talentidega, rahvuskaaslaste oskustele-teadmistele rakenduse leidmine, tagasipöördujate kvalifikatsioonile vastava töö leidmise soodustamine).

Soovitus: alternatiivina või lisaks eraldiseisvatele tegevustele kaaluda olemasolevate tegevuste taotluste hindamiskriteeriumite täiendamist nii, et need arvestaksid enam Eesti majanduse vajadustega.

Programmist eraldatavate toetuste väiksusest hoolimata pidasid erinevad sihtgrupid programmi vajalikuks. Eesti keele õpetamiseks ja rahvuskaaslastele suunatud kultuuriprojektide teostamiseks eraldatud toetusteta ei oleks plaanitud tegevusi läbiviidud või oleks seda tehtud väiksemas mahus või suurema omaosalustasuga. Eesti kõrg- või kutsekooli õppima tulnutest ei oleks enam kui pooled stipendiumita siia õppima tulnud. Mitmete väliseesti väljaannete tegutsemine oleks toetuseta küsitav. Kõige vähem mõjutas toetuse eraldamine või mitte eraldamine tagasi pöördumist – enamus uuringus osalenutest oleks ka toetuseta naasnud. Samas tõdeti, et **kuigi rahaline toetus võiks alati suurem olla, siis see oli abiks** (eriti siin sisseseadmisel (pere kolimisel) ja siin elamiseks vajalike asjade soetamisel).

Programmist **eraldatav toetus on paljude uuringus osalejate sõnul üks väheseid võimalusi** vajaliku **rahastuse saamiseks**, et soovitud tegevusi ellu viia. Küll aga hindasid erinevad osapooled eraldatavat toetust suhteliselt väikeseks – leiti, et **tegu on sümboolse toetusega, näitamaks Eesti riigi huvi rahvuskaaslaste käekäigu vastu ning eesti keele ja kultuuri alal hoidmisel väljaspool Eestit**. **Programmi kogumaht ja eraldatavad toetused on praegu liiga tagasihoidlikud, et panustada lisaks riiklike arengukavade eesmärkide täitmisesse.**

Soovitus: kaaluda programmi kogumahu suurendamist, et saavutada eraldatavate toetustega suuremat mõju programmi sihtgruppidele ja panustada riiklike eesmärkide täitmisse.

Soovitus: programmi ressursside piiratusest tulenevalt kaaluda igale programmperioodile või taotlusvoorule täpsustatud hindamiskriteeriumite või prioriteetsete tegevuste, valdkondade ja/või toetatavate sihtrühmade määramist.

Soovitus: sõltuvalt programmi ja rahvuskaaslaste poliitika eesmärkidest kaaluda mõnede sihtgruppide Eestisse meelitamist enam võrreldes teistega, sest üldjuhul nähakse ja on seega realistlik arvata, et mingi eluetapp, kas õpingud, enesetäiendamine, praktika, lühiajaline töö või pensionipõlv, veedetakse Eestis.

Rahvuskaaslaste programmi tingimuste ja taotlemisega kaasneva halduskoormusega ollakse üldjuhul rahul. **Puudust tuntakse taotluse koostamist lihtsustavatest ja abistavatest juhistest.** Lisaks on neid huvipooli, kes soovivad, et aruandlusvormid arvestaksid rohkem kolmandate riikide eripäradega. **Rahulolematust on programmi elluviimisel** – info programmist toetatavatest tegevustest on killustatud, info toetusvõimalustest ei jõua kõigi potentsiaalsete huvilisteni, taotlusvoorud toimuvad harva ja taotluste esitamise tähtajad on kultuuriprojektide puhul ebaregulaarsed ning selguvad kohati liiga lühikese ette teatamise ajaga, toetatavate projektide valik ning eraldatava summa suurus jäävad taotlejatele kohati arusaamatuks, sest toetuse mitte eraldamist üldjuhul ei selgitata või kui selgitatakse, siis see ei vasta taotleja ootustele.

Soovitus: programmist toetatavad tegevused võiksid olla kättesaadavad ühel kodulehel. Toetatavad tegevused ja võimalikud eelistused, prioriteetsed valdkonnad ja tegevused võiksid olla konkreetselt välja toodud.

Käesoleva hindamise tulemusena tõstatus ka vajadus muuta keele õpetamise ja õppimise toetamine selgemaks (juhised, näidised) ja taotleja eripära arvestavamaks. Kaaluda võiks nt taotluste hindamiskriteeriumites enam taotleja eripära ning asukoha arvestamist. Sarnaselt haridusprojektidele võiksid ka kultuuriprojektide taotluste tähtajad pikalt ette teada olla, kusjuures taotlusvoorud võiksid toimuda kindla sagedusega ja tihedamalt kui kord aastas. Samuti tuleks põhjalikumalt selgitada taotlejale taotluste mitte rahuldamist ja osalist rahuldamist.

Soovitus: arendada aruandlusvormi nii, et see vastaks ka väljaspool Euroopa Liitu ja euroala tegutsevate toetuse saajate eripäradega (nt valuuta, raamatupidamise nõuded). Lähtuvalt tegevuse kestvusest ja projekti suurusest kaaluda vahearuande nõude ära jätmist.

Kokkuvõtvalt võib programmi eesmärke, toetatavaid tegevusi ja sihtgruppe pidada üldjoontes asjakohasteks.

Tõhusus

Käesolev hindamine ei keskendunud programmi rakendamisega seotud kulude ega taotluste esitamise ja aruandluse protsessi hindamisele. Seega tugineb tõhususe hindamine programmdokumentidele ja uuringus osalenute hinnangutele.

Soovitus: programmi adekvaatsemaks seireks ja hindamiseks üle vaadata ja vajadusel täpsustada taotluste, aruannete ja toetuslepingute vormid ning koguda süsteemsemalt infot toetatud tegevuste sisulise tulemuslikkuse ning samuti stipendiaatide ja keelelaagrites osalenute edasiste valikute kohta.

Sõltuvalt toetatavast tegevusest tuleks süsteemsemalt küsida ka toetuse abil korraldatud tegevusel või üritustel osalenute tagasisidet.

Hindamise käigus tõid erinevad osapooled korduvalt välja **puudujääke programmi elluviijate ja rahvuskaaslastega tegelevate organisatsioonide ning inimeste vahelises koostöös**. Rahulolematumad oldi programmist toetatavate tegevuste ja taotlemise tingimuste **info killustumises** erinevate kodulehekülgede vahel. Lisaks selgus, et organisatsioonid ei ole kursis üksteise poolt loodud algatuste ja dokumentidega, mis oleksid kasuks ka teistele organisatsioonidele ning rahvuskaaslaste kogukondadele. Mainiti ka majandus- ja kommunikatsiooniministeeriumi, rahandusministeeriumi, Ettevõtluse Arendamise Sihtasutuse ja muude **Eesti majandusküsimustega tegelevate organisatsioonide vähest koostööd ning panust programmi elluviimisesse**. Seetõttu on aruandes esitatud soovitusi tihendamaks organisatsioonide vahelist koostööd rahvuskaaslaste programmi elluviimises ning rahvuskaaslastega seotud valdkondade arendamises; teavitada teisi rahvuskaaslaste valdkonnaga tegelevaid ministeeriume, programmi elluviijaid, saatkondi, Eesti koole, Eesti seltse ja teisi rahvuskaaslasi koondavaid organisatsioone enda poolt tehtavast (nt regulaarselt toimuvate ühiste koosolekute käigus või infokirjadena); suurendada Eesti majandusküsimustega tegelevate organisatsioonide rolli programmi elluviimises ja rahvuskaaslastega seotud probleemkohtadele lahenduse leidmises ning koondada programmist toetatavad tegevused ja toetuse taotlemise tingimused ühele veebilehele.

Uuringus juhiti korduvalt erinevates sihtrühmades tähelepanu sellele, et ei tunta ennast Eesti riigile vajalikena (sh ollakse elus Eestis pettunud). **Eraldatavad toetused on** rahvuskaaslastele suunatud tegevuste teostajatele mingil määral küll **tunnustuseks tehtu eest** ja annavad motivatsiooni edasi tegutseda, **kuid tunnustust võiks rohkem olla, et neid ei nähtaks vaid abivajajatena, vaid kui oluliste Eesti saadikutena**, kes oma tegevusega hoiavad elus eesti keelt ja kultuuri väljaspool Eestit. Ka rahvuskaaslased tõid korduvalt välja **soovi ennast vajalikuna tunda ja rohkem Eesti arengusse panustada** ning see käib läbi ka Eestisse õppima-tööle tuleku põhjustest. Käesoleva uuringu tulemused kinnitavad, et oluline on välja näidata huvi (sh Eesti riigis rahvuskaaslaste temaatikaga tegelevate organisatsioonide poolt) rahvuskaaslaste käekäigu vastu, edendada suhtlust lisaks väliseesti väljaannete ning rahvuskaaslasi koondavate organisatsioonide vahendusel. Julgemalt ja oskuslikumalt tuleks paluda rahvuskaaslaste ning rahvuskaaslasi koondavate organisatsioonide abi ja panust Eesti ja Eesti ettevõtete arengusse.

Programmi eesmärke, tegevusi ja olemasolevaid ressursse arvestades panustab programm enim eesti keele ja kultuuri säilitamisse ja nende hääbumise aeglustumisse. Sõltuvalt programmist toetatavast tegevusest on **raskusi sihtgruppideni jõudmisega**, sest huvi ei tunta toetatava vastu, toetuse abil pakutavad tegevused ei suuda konkureerida teiste kohalike tegevustega (nt ringid lastele, kultuuritegelastest ja muusikutest esinejad, spordiüritused). Repatrieerumist soodustavad tegevused on liiga väikeseulatuslikud ning teadmata põhjustel ei olda programmi elluviijate sõnul pakutavatest kohanemist toetatavatest tegevustest sageli huvitatud, samas kui uuringus osalenud nende järgi vajadust tundsid.

Soovitus: kaaluda programmi elluviimiseks suunatud ressursside suurendamist, aitamaks kaasa suurema mõjuga tegevuste läbiviimisele ja et saavutada programmi eesmärke ning panustada riiklikesse arengukavadesse.

Vajalik on **intensiivne ja laiaulatuslik teavitustöö** repatrieerumiseks suunatud tegevuste kohta. Ühe laiema soovitusena on aruandes käsitletud tagasipöördumist toetavate tegevuste mitmekesistamist, sh **teha koostööd organisatsioonidega, kelle võimuses on aidata kaasa programmi haardeulatusest välja**

jäävate tagasipöördumist ja kohanemist takistavate teguritega. Uuringu tulemusel tõstatus soovitus ressursside piiratuse korral kaaluda lähtuvalt täpsustatud prioriteetidest mõningate teiste tegevuste elluviimiseks eraldatud ressursside osalist ümber suunamist tagasipöördumise järgse kohanemise toetamiseks.

Hindamine näitas, et **sihtgruppide võimalused tegevusi ilma rahvuskaaslaste programmi toeta ellu viia on erinevad**. Sõltuvalt toetatavast tegevusest oli neid, kes otseselt toetust ei vajanud või ei pidanud toetuse eraldamist tulenevalt erinevatest asjaoludest (nt rahvuskaaslaste ja/või nende huvi vähenemine, muud rahastusvõimalused, koostöö Eestis ja välismaal asuvate rahvuskaaslastega seotud organisatsioonidega jne) mõistlikuks. Lisaks toodi välja mitmeid lisategevusi, mille toetamist kaaluda võiks (vaata eelnevaid alateemasid).

Senisest enam või läbipaistvamalt, nt hindamiskriteeriumites, võiks **eelistada taotlejaid**:

- kel on muul moel plaanitavaks tegevuseks toetuse saamise võimalus väiksem (nt organisatsioon, kel pole tegutsemise riigis mujalt võimalik toetust taotleda);
- kes on pärit erirahvuselisest perest;
- kes pärinevad piirkonnast, kus eestlaste kogukonnad on väikesed, paiknevad hajali või puuduvad üldse (välistada ei tohiks aga nt Soomet – põhikultuuri sulandumise aeglustamise eesmärk);
- kel on keele praktiseerimise võimalused piiratud või kel pole võimalik tulenevalt vähesest keeleoskusest lähisugulastega suhelda.

Programmi tulemuslikkus ja eeldatav mõju

„Rahvuskaaslaste programm 2009–2013“ lõpparuande kohaselt **täideti kümnest programmi eesmärkidega seotud sihttasemest seitse**. Kolm sihttaset jäi (osaliselt) täitmata tulenevalt sihtgrupi vähesest huvist või programmi ressursside vähesusest.

Programmdokumentides kajastatakse üldjuhul vaid numbrilisi indikaatoreid. **Toetatud tegevuste sisuline hindamine, sh nende mõju inimestele-organisatsioonidele ja programmi eesmärkidele on seega raskendatud.** Lisaks puuduvad programmi tegevuste ülesed (pikaaegsemad) mõjuindikaatorid.

Soovitus: programmi seire ja hindamine peaks olema teadlikumalt välja töötatud ja rakendatud. Toetatud tegevuse tulemuslikkuse hindamiseks koguda süsteemsemalt infot toetuse kasutamise ja elluviidud tegevuse sisulise tulemuslikkuse kohta.

Soovitus: saavutamaks programmist toetatud tegevuste suuremat mõju, kaaluda programmi tegevuste üleste ja ideaalis ka programmiperioodide üleste pikaaegsemate mõjuindikaatorite seadmist. Tegevuste ülesed indikaatorid aitaksid kaasa kaudsemate eesmärkide täitmisele ning programmiperioodide ülesed indikaatorid tõstavad perioodide vahelist järjepidevust.

Programmist toetust saanud organisatsioonide ja inimeste hinnangul on tegevused olnud tulemuslikud. Kui tagasipöördumistoetust ja tasuta eesti keele õpet saanud välja arvata, ei oleks uuringus osalenud ilma toetuseta elluviidud tegevusi samas mahus olnud võimelised teostama. Arvestades, et **uuringus osalenud tunnetasid tegevuste mõju keeleoskusele, kultuuri teadmistele, eestlastega tugevama seose tekkimisele** jne, **oleks** nimetatud **mõju toetuseta olemata jäänud**. Seetõttu on oluline jätkata programmist toetuste eraldamist.

Uuringut läbivalt selgus, et rahvuskaaslastega seotud osapoolte **koostöö** ja teadlikkus üksteise poolt tehtavast jäävad vajaka, takistades programmi maksimaalse mõju saavutamist (vaata mõju alateemat). Programmi mõju saavutamist takistab ka **sihtgruppide vähene teadlikkus programmi pakutavatest võimalustest**. Ühe laiema soovituse grupina tuleks aidata kaasa rahvuskaaslastega seotud organisatsioonide ning rahvuskaaslaste programmi rakendajate omavahelisele koostööle tagamaks paremat kursisolekut eriosapoolte loodud rahvuskaaslastele suunatud materjalidega ning tõstmaks koostööga toetatavate tegevuste mõju programmi eesmärkidele.

Programmi eesmärkide edukamaks täitmiseks tuleks üle vaadata programmi teavitustegevused. Rohkemate sihtgruppideni jõudmiseks tasub pöörata suuremat tähelepanu hindamise käigus kaardistatud info edastamise kanalitele, sh väliseesti koolide ja saatkondade kaudu programmi info levitamisele. Toetatavate tegevuste info levitamisel teavitada ka sihtgruppidega seotud osapooli, suurendamaks info jõudmise tõenäosust sihtgruppideni.

Programmi sihtgruppide analüüs näitab, et **toetatavad tegevused on enim mõjutanud eesti keele oskust ja kultuuri säilitamist**. Erinevate sihtgruppide poolt välja toodud tagasipöördumisega seonduvad probleemid näitavad, et **programmi tegevuste mõju tagasipöördumisele ja tagasipöördunute kohanemisele on kõige väiksem.** See võib olla tingitud muuhulgas ebapiisavast teavitustegevusest, kohanemiseks vajaliku informatsiooni killustatusest erinevate organisatsioonide ja koduleheküljegede vahel kui tagasipöördumisele suunatud toetatavate tegevuste alarahastusest. Seetõttu tuleks programmi edasisel rakendamisel enam keskenduda rahvuskaaslaste eesti keele oskuse ja Eesti kultuuri teadmiste ära kasutamisele nt Eesti riigi või ettevõtete hüvanguks. Tagasipöördumist mõjutava ja kohanemisele kaasa aitava Eestist objektiivse ja lihtsalt kätte saadava info levitamiseks välismaal tuleks programmiga seotud ja Eestit (sh Eestis toimetulek, karjääri-, õppimis- ja praktikavõimalused) puudutav info koondada ühele veebilehele.

Programmi mõju ühele olulisemale rahvuskaaslaste poliitikaga tegelemise eesmärgile, Eesti majanduse arengule on pigem kasin tulenevalt ressursside ja konkreetsete tegevuste vähesusest (vaata asjakohasuse alateemat).

Olgugi, et eraldatud toetusi peetakse oluliseks ja tegevusi tulemuslikeks, on programmi ressursid piiratud, et avaldada suuremat mõju riiklikes arengukavades püstitatud eesmärkide täitmisele (vaata tõhususe alateemat).

Jätkusuutlikkus

Rahvuskaaslaste programmi rahastatakse seda ellu viivate ministeeriumite iga-aastaselt riigieelarvega kinnitatud eelarvest sõltudes riigi hetkevõimalustest ja prioriteetidest. Programmi eesmärgid ja indikaatorid on pigem programmperioodi alategevuste põhised, mitte rahvuskaaslaste poliitika suuremaid eesmärke arvestavad. Programmi järjepidevuse ja stabiilsuse (ning mõju) tõstmiseks võiks seada programmiperioodide üleseid konkreetsemaid prioriteete ja pikaaegsemaid mõjuindikaatoreid.

Mõningate toetatud tegevuste jätkusuutlikkus ja saavutatud mõju püsivus on küsitavad. Mõned kultuuriprojektide korraldajad tõid välja, et suuremate organisatsioonide korraldatud projektide puhul on nende jätkusuutlikkus ja laienemine tõenäolisemad. Üldiselt on aga tegu ühekordsete tegevustega. Enamus tagasipöördumistoetust saanutest plaanivad jääda Eestisse ega kavatse uuesti välja rännata.

Mõned stipendiaadid jäävad või on jäänud Eestisse ka pärast õpinguid (elama-tööle). Keeleoskus ja teadmised kultuurist on aga ebaregulaarsel kasutamisel ja vähese toetusega keskkonnas ajaga hääbuvad.

Toetuse eraldamise stabiilsuse kõrval mõjutab keele- ja kultuuriõppe pakkumise jätkusuutlikkust ka õpilaste ja õpetajate olemasolu. Kuna **õpilaste arv on muutuv ning õpetajad liikuvad**, on keeruline seada pikaajalisi plaane. Tuleks kaaluda uusi võimalusi ja lahendusi keeleõppe korraldamise toetamise stabiilsemaks ja järjepidevamaks muutmisel. Üheks võimaluseks on toetatavate tegevuste ja mahtude kohta sihtgruppidele info edastamine. Piirkondades, kus väliseestlaste arvukus kasvab ja sellest tulenevalt on lihtsam pikaaegsemaid tegevusi planeerida, võib stabiilsuse ja ulatuslikumate mõjude saavutamiseks kaaluda nn tegevuskava või mitmeetapilise taotluse põhist toetamist (taotluses kajastatavad tegevused on nt järgmise 2 aasta kohta; kui taotlus ja tegevuskava heaks kiidetakse, antakse vahepeal vahearuannetes tehtust aru ning vastavalt vajadusele kohendatakse toetaja ja toetatava poolt tegevuskava ja/või eelarvet).

Alljärgnevalt on kokkuvõtvalt välja toodud suuremate teemade kaupa rahvuskaaslaste programmi hindamise peamised tulemused ja järeldused ning vastavalt nendele väljapakutud soovitused programmi edasiseks arendamiseks.

4.2 Ülevaade uuringus osalenud rahvuskaaslastest

Rahvuskaaslaste küsitluse (e üldküsitluse) eesmärgiks oli saada ülevaade eestlaste ja Eestist väljarännanute järglaste paiknemisest väljaspool Eestit, nende kodakondsusest, migratsiooni põhjustest, eluga rahulolust jmt. Küsitlusele vastas 1161 välismaal elavat rahvuskaaslast. Rahvuskaaslaste küsimustikule vastanutest ligikaudu viiendik elab Soomes, Põhjamaadest on populaarsemad elukoha riigid veel Norra, Rootsi ja Taani. 95% küsitlusele vastanud rahvuskaaslastest on sündinud Eestis, ülejäänutest on suurem osa sündinud USAs, Venemaal, Rootsis või Kanadas. **Kolmveerand küsimustikule vastanud rahvuskaaslastest kolis välismaale viimase 11 aasta jooksul, sh 41% viimase viie aasta jooksul**, ja üle kolmandiku vastajatest ajavahemikul 2004–2009. Kõige vähem on vastajate seas neid, kes kolisid välismaale enne 1991. aastat.

Enamikul rahvuskaaslastest (91%) on Eestis lähedased sugulased ning pooltel vastajatel lähedased sõbrad, mistõttu külastatakse Eestit küllaltki regulaarselt. **Suurem osa küsitlusele vastanutest külastavad Eestit kord aastas (41%) või kord kvartalis (35%). Enamikul küsitlusele vastanud rahvuskaaslastel on Eesti kodakondsus (88%),** teiste riikide kodakondsustest on vastanud rahvuskaaslaste seas levinumad USA, Soome, Rootsi, Kanada ja Venemaa kodakondsus. Ka **topeltkodakondsuse** omamine on küllaltki levinud. Lisaks on näha, et mida kauem aega tagasi on Eestist lahkutud, seda rohkem on loobutud ka Eesti kodakondsusest.

Rahvuskaaslaste küsitlusele vastanute seas suurem osa räägib ühe koduse keelena eesti keelt, 71% vastanutest, ning 39% kõigist vastanutest kasutab koduse keelena ainult eesti keelt. Sealjuures **igapäevaselt kasutab eesti keelt 82% vastajatest.** Kõige rohkem kasutab eesti keelt (ühe) koduse keelena ligi kolmveerand Suurbritannias, Soomes ja Norras elavatest vastajatest. Kui perioodil 2010–2015 lahkunutest pea pooled räägivad kodus ainult eesti keeles, siis varem Eestist lahkunute seas jääb koduse keelena ainult eesti keelt kasutajate osakaal alla 40%.

Suurem osa vastajatest (57%) ei ole välismaal elamise ajal osalenud üheski Eestiga seotud tegevuses. Enam kui kolmandik rahvuskaaslastest (37%) on osalenud mõnel väliseesti üritusel.

Välismaale lahkumise põhjused

Viimase 10 aasta jooksul Eestist lahkunud rahvuskaaslastest soovisid enam kui pooled välismaal oma **silmaringi avardada ja saada uusi kogemusi**. Enesearenguga seotud põhjustest tõid vastajad välja veel õpingud välismaal. Enne 1991. aastat ja samuti perioodil 1992–2003 Eestist lahkunutel oli ligi veerandil vastanutest lahkumise põhjuseks abikaasa/elukaaslase päritolu. Enne 1991. aastat Eestist lahkunud tõid kõige sagedamini välja paguluse. Pea **kolmandik viimase viie aasta jooksul lahkunutest olid Eesti elus pettunud ja soovisid lihtsalt ära minna**, varem Eestist lahkunud seda põhjust nii sageli välja ei toonud. Ligi **kolmandik** ajavahemikul 2004–2015 lahkunud rahvuskaaslastest **soovisid saada suuremat palka**, perioodil 1992–2003 Eestist lahkunud tõid selle lahkumise põhjusena välja 14%-l ning enne 1991. aastat lahkunud 3%-l juhtudest. **Kolmandik** viimase viie aasta jooksul lahkunutest tõid lahkumise põhjuseks, et **välismaal väärtustatakse töötajat enam kui Eestis**, varasematel aastatel ei olnud tegemist olulise põhjusega. Järelikult on **aja jooksul kasvanud töökoha ja töötamisega seotud tegurite tähtsus Eestist äramineku selgitamisel**.

Välismaale lahkumise põhjused võivad varieeruda ka **sõltuvalt elukohariigist**. Soomes elavad rahvuskaaslased nimetasid peamiste välismaale kolimise põhjustena **soovi saada suuremat palka**, töötajate suuremat väärtustamist välisriigis ning **soovi oma silmaringi avardada ja saada uusi kogemusi**. Viimati nimetatud põhjus oli levinuim ka Suurbritannias, Belgias ja Saksamaal elavate rahvuskaaslaste jaoks. Taanis elavad rahvuskaaslased tõid kolimise põhjusena kõige sagedamini välja **õpingud välismaal**, misjärel jäädi sinna elama. USAs elavate eestlaste puhul oli kõige sagedasemaks kolimise põhjuseks **abikaasa/elukaaslase päritolu**.

Lisaks rahvuskaaslaste rändega seotud tegurite kirjeldamisele (sh rände põhjused ja sihtriigid), küsiti rahvuskaaslastelt rändesse suhtumist, rände mõjusid ja tagajärgi Eestile, samuti seotust Eestiga. Ilmnes, et **94% rahvuskaaslastest** on nõus väitega, et **välismaal töötamine annab inimestele uusi ja väärtuslikke teadmisi ning kogemusi**, mis tuleb hiljem kasuks ka Eestile; **95% rahvuskaaslastest on oma eluga üldiselt rahul** ning **85% nõustuvad, et majanduslikud võimalused mõjutavad nende valikuid olulised määral**.

72% vastajatest ei tunne, et Eesti riik vajaks neid ja veidi enam kui pooled uuringus osalenud rahvuskaaslastest **ei pea Eestit soodsaks keskkonnaks eneseteostuseks**. Sellest hoolimata **tunneb suur osa rahvuskaaslastest sidet Eestiga (82%).**

Rahvuskaaslastest enamik **(93%) nõustub väitega, et riik peaks püüdlema selle poole, et Eestis oleks kõigil hea töökoht ja keegi parema töö nimel välismaale ei peaks minema**, sealjuures nõustus märkimisväärne osa vastajatest (72%) ka väitega, et iga inimene ise peab pingutama selle nimel, et Eestis oleks hea elada ja et keegi parema elu nimel välismaale ei peaks minema. Samas tekitab vasturääkivust see, et ligi kolmveerand vastanutest leiab, et töö- ja elukoha valik on siiski iga inimese isiklik, mitte riigi asi. Osalt on inimeste ootused Eesti riigi rollile nende heaolu tagamisel ja sellele kaasa aitamisel suured, ent samas arvatakse, et indiviidil on õigus olla oma valikutes ja tegevustes vaba ja sõltumatu, andmata seejuures midagi omalt poolt riigile/ühiskonnale tagasi.

Rahvuskaaslaste hinnangul on väljaränne negatiivsete tagajärgedega, enamus vastajatest (70%) leiab, et töötajate välismaale minek tekitab Eestile tõsiseid majanduslikke ja sotsiaalsed probleeme ning nähakse ka ohtu eesti keele ja kultuuri püsimajäämisele. Sealjuures aga **pea kolmveerand rahvuskaaslastest leiab, et lähisriikides töötamine tuleb kasuks ka Eestile**, sest välismaal teenitud raha tuuakse kulutamiseks tagasi Eestisse. Väga **vastakad** on **arvamused teemade osas, mis puudutavad sisserännet ja**

võõrtööjõudu: veidi enam kui pooled vastanutest leiavad, et sisseränne ohustab eesti keele ja kultuuri püsimajäämist ja tööjõu sisserändepiirangud on pigem majandusele kasulikud. Ligikaudu pooled vastanutest on nõus ka väitega, et võõrtööjõud võtab kohalikelt elanikelt töö ära. Eestlaste negatiivset meelestatust ja eelarvamuslikust teistesse rahvustesse, rahvusvähemustesse aga ka rahvuskaaslastesse välismaal toodi korduvalt välja erinevates sihtrühma intervjuudes ja veebiküsitlustes. Tulemused on kooskõlas üldküsitluses antud hinnangutega, kus **43% arvab, et Eestis ei suhtuta väliseestlastesse hästi**.

4.3 Eesti keele õpe

Suur osa rahvuskaaslaste programmi tegevustest ja eelarvest on suunatud rahvuskaaslaste eesti keele (ja kultuuri) õppele, sh keeleõppe korraldajate (mh nt tegevustoetused, õppematerjalid) ja eesti keele õpetajate toetamisele (mh nt täienduskoolitused, töötasud). Sellest hoolimata sai veebiküsitluse põhjal **tasuta eesti keele õpet vaid 14% eesti keelt õppinud rahvuskaaslaste lastevanemate lastest**, ülejäänud vastajad pidid lapse keeletundide eest maksma. Sealjuures enamik (78%) leidis, et makstud tasu oli mõistliku suurusega, ent 8% jaoks oli keeleõppe tasu oluline kulu. Lisaks, **enam kui kolmandik rahvuskaaslastest lapsevanematest vastas, et nende laps pole vaadeldud perioodil (2009–2013) osalenud üheski keeleõppe tegevuses**. Oodatult on keeleõppes osalemine väiksem nooremas vanuserühmas (0–4 eluaastat) ja keeleõppes osalemine kasvab koos lapse vanusega. **Järelikult ei jõua info keeleõppe võimalustest kõigi soovijateni ning toetus keeleõppe läbiviimiseks ei pruugi olla piisav, et tagada selle kättesaadavus kõigile huvilistele**.

Peamiseks põhjuseks, miks lapsed eesti keelt õppisid, oli lapsevanemate hinnangul **vanemate endi soov**. Paljud pidasid oluliseks, et **laps õpiks tundma enda ja/või oma vanemate päritoluriigi kultuuri**. Enam kui pooled vastajatest soovisid, et **lapsel oleks võimalik end tulevikus Eestiga siduda** ja et ta saaks Eestis elavate sugulastega suhelda.

Perioodil 2009–2013 toetati rahvuskaaslaste programmist 64% küsitlusele vastanud keeleõppe korraldaja tegevust ja 70% õpetaja eesti keele õpetamist välismaal. Veebiküsitluse põhjal kasutasid rahvuskaaslaste programmist toetust saanud keeleõppe korraldajad ja õpetajad toetust peamiselt **õpetajate töö tasustamiseks, ruumide rendiks ning** suhtluse ja koostöö soodustamiseks erinevate koolide vahel. Lisaks tegevuskulude katmisele kasutasid keeleõppe korraldajad ja õpetajad rahvuskaaslaste programmi toetust sageli kultuuri- ja ühisürituste korraldamiseks ning õppematerjalide soetamiseks. Ligikaudu kolmandik keeleõppe korraldajatest ja õpetajatest on toetust kasutanud ka õpetajate täienduskoolitusteks.

Keeleõppe korraldajad ja õpetajad loodavad, et Eesti riigi toetus neile jätkub ka tulevikus. Intervjueeritud keeleõppe korraldajate arvates **ei ole eesti keele õpe välismaal ilma Eesti riigi toetuseta jätkusuutlik** – vabatahtlikkuse alusel ja omavahenditest keeleõppe finantseerimine pikaajaliselt ei toimi. Veebiküsitluse tulemuste kohaselt oleks rahvuskaaslaste programmist toetust saanud keeleõppe korraldajatest 10 väliseestlastele eesti keelt õpetanud ka ilma programmi toeta, 3 vastanut ei oleks keeleõpet toetuseta pakkunud ning 3 vastanut ei osanud öelda, kas toetuse puudumine oleks keeleõppe pakkumise jätkusuutlikkust mõjutanud. 69% veebiküsitlusele vastanud õpetajatest oleks enda hinnangul õpetanud väliseestlastele eesti keelt ka ilma rahvuskaaslaste programmi toeta. **Juhul, kui programmi toetus peaks lõppema, jätkaks enda hinnangul väliseestlastele eesti keele õpetamist pooled uuringus osalenud keeleõppe korraldajat**, kaks vastanut lõpetaks eesti keele õppe pakkumise ning kahtleval seisukohal oli viis küsitlusele vastanud keeleõppe korraldajat. **Mitmed vastajad, kes on varem keeleõpet pakkunud, on sellest toe puudumise tõttu praeguseks loobunud.** Järelikult juhul, kui väliseesti koolide toetamine rahvuskaaslaste programmist lõppeks, siis tõuseks lastevanemate osalustasu, osa koole lõpetaks tegevuse

ning eesti keele ja kultuuri õpetamise kättesaadavus rahvuskaaslastest lastele välismaal väheneks oluliselt.

Soovitus: jätkata eesti keele ja kultuuri õpetamise ja õppimise toetamist, arvestades vastavalt võimalusele õppijate vanuse, huvide, keeleõppe eesmärkide ja elukoha riigi eripäradega. Nii keele omandamisele kui kasutamisele mõeldes on kasulik ja vajalik erinevaid õppemetoodikaid ja keele kasutusvõimalusi tutvustada ja propageerida (sh raamatud, mängud, teater, ekskursioonid, laagrid, teatrikülastused, Eesti kultuuriüritused nt filmi-, teatri-, muusikafestivalid).

Uuringus osalenute kohaselt **näitab keeleõppe toetamine** (nii õppijate kui õpetajate toetamine) **eelkõige Eesti riigi moraalset tuge** eestlastele ja nende järeltulijatele välismaal. Seda seostatakse hoolimise ja vastutusega, st Eesti riik peab rahvuskaaslasi oluliseks, hoolib neist ja soodustab eesti keele ning kultuuri püsimajäämist väljaspool Eestit.

Uuring kinnitab, et **eesti keele ja kultuuri õppimise võimalused on paremad piirkondades, kus on suuremad eestlaste kogukonnad ja kus tegutsevad Eesti koolid**. Samuti võib täheldada, et sellistes piirkondades toimib **enam ka eraalgatusi** (kokkusaamisi perede vahel), kus mh õpitakse eesti keelt ja tähistatakse koos Eestiga seotud tähtpäevi. Nt Soomes ja Rootsis on emakeele õppe võimalused tänu keeletundidele ja koduõppele kättesaadavamad ja lisaks õpitakse eesti keelt ja kultuuri Eesti koolides nn pühapäevakooli vormis. Uuring näitas, et lapsevanemate endi hinnangul on Eesti koolid ühena vähestest võimalustest välismaal eesti keelt õppida. Palju sõltub sellest, kui palju lapsevanem ise tahab ja jõuab oma last eesti keele juurde suunata. Sõltuvalt piirkonnast ja Eesti koolide olemasolust võivad seltside, saatkondade ja Eesti Majade kõrval keele ja kultuuri õppes väga olulist rolli mängida ka kiriklikud kogudused ning e-õppe võimalused. **Lisaks keele õppimisele võimaldab õpe Eesti koolis Eesti, eesti keele ja kultuuriga seotud teemasid tutvustada ja arutada, lapsevanematel oma kogemusi jagada, lastel ja noortel omaealistega koos käia ja eesti keeles suhelda, aidates sel viisil hoida ning tugevdada kuuluvus- ja seotustunnet Eesti ja eestlastega.** Eesti koolis käimine aitab lapsel mõista, miks on oluline (kasulik) keelt õppida, sest ta näeb teisi rahvuskaaslasi, kes eesti keelt räägivad, ja kuuleb keelt väljaspool kodu. Üldjuhul pidasid lapsevanemad keeleõpet kasulikuks: 85% vastajatest nõustus (vastused „täiesti nõus" ja „pigem nõus"), et nende **lapse eesti keele oskus tundide tulemusel paranes**. Ligikaudu kolmveerand nõustus ka väidetega, et **laps leidis endale uusi rahvuskaaslasest sõpru** (79%), **lapse huvi Eesti vastu kasvas ja pärast tundi küsis ta kodus küsimusi Eesti kohta** (77%) ning laps ootas eesti keele tunde huviga (74%).

Lapse keeletunnid omavad uuringu tulemuste valguses oluliselt laiemat mõju, suurendades ka 58% lapsevanema arvates nende endi **huvi väliseesti kogukonnas toimuva** vastu ja vähemal määra ka nende eestikeelset suhtlust ning eesti kultuuri (nt raamatud, teater, muusika, filmid jmt) tarbimist (40–41%).

Korduvalt toodi erinevates sihtrühma küsitlustes (sh õppe korraldajad, õpetajad, lapsevanemad) välja, et sõltumata keeleõpet pakkuva organisatsiooni olemasolust ja ressurssidest keelt õpetada on **keele õppes kõige olulisem perekonna toetus (sh ka muust rahvusest elukaaslase tugi) ja suhtumine Eestisse, eesti keelde ja kultuuri**. Seda enam, et õppetegevust Eesti koolides viiakse enamasti läbi vaid korra-kaks kuus, jättes õpetajatele liialt vähe võimalusi keeleõpet järjepidevalt soovitud suunas mõjutada. Lapsevanemate toetus ja aktiivsus on oluline ka nende perede puhul, kus välismaal viibimine on lühiajaline – vajalik on mh koostöö laste siinsete koolide ja õpetajatega (eeldab koostööd ka kooli haldava omavalitsusega, nt omavalitsuse teavitamist, et laps õpib ajutiselt välismaal, aga mingi aja pärast naastakse), et tagasi tulles oleks võimalik haridusteed jätkata.

Soovitus: vaja on toetada ajutiselt (lühiajaliselt) välismaal viibivate lapsevanemate, laste ja nende kodukooli koostööd. Koostöö soodustamine ja selle olulisusest teadlikkuse tõstmine on vajalik siis, kui laps/noor läheb ajutiselt koos perega aastaks või paariks välismaale ning pärast Eestisse naasmist on soov õpinguid koos „vanade" klassikaaslastega jätkata. Samuti on võimalik, et nt õpetaja Eestis aitab koolitöös välismaal viibivat last, tehtavaid töötunde peaks arvestama töötasu määramisel.

Ühe olulisema keeleõppe ja Eestiga seose tekitamise viisina toodi uuringus lisaks Eesti koolidele välja laste ja noorte keele- ja kultuurilaagreid. **Eesti keele ja kultuuri laagrites osaleti eelkõige seetõttu, et sooviti oma eesti keele oskust parandada** (79%); 63% nimetas ühe osalemise põhjusena **eestlaste seas uute sõprade leidmist** ning veidi üle poole osales ka seetõttu, et **soovis oma sünniriiki ja selle kultuuri paremini tundma õppida**. Keelelaagrites osalemine oli noortele tasuta, mida noored pidasid keelelaagri juures üheks suurimaks väärtuseks, sest noored polnud kindlad, kas nende pere majanduslik olukord oleks võimaldanud sellist väljaminekut. Üldiselt olid laagrites osalenud noorte hinnangud laagritele väga head, rahule jäädi nii suhetega teiste lastega/noortega ning õpetajate tööga ja juhendamisega. Kõige vähem jäid osalejad rahule võimalusega eesti keelt praktiseerida/parendada – selle teguriga ei jäänud pigem rahule 9% osalejatest, siin on põhjuseks ka laagris osalenud noorte erinev keeleoskuse tase. Intervjueeritud noortele meeldis eelkõige laagrite juures see, et neil avanes **võimalus veeta suvel kümme päeva Eestis ning suhelda teiste noortega, kellega neil on ühine taust ja kes räägivad eesti keeles**. Intervjueeritutele meeldisid väga laagris organiseeritud ekskursioonid, mis võimaldasid neil Eestit avastada, Eesti kultuuri ja ajalugu paremini tundma õppida. Lisaks meeldis noortele, et tegevuste korraldamisel ja läbiviimisel arvestati ka nende soovide ja arvamusega. Üldiselt leidsid noored, et laager oli nende jaoks kasulik just seetõttu, et **leiti uusi sõpru ja tuttavaid nii teiste väliseestlaste kui ka kohalike eestlaste** (tugiõpilased, laagri korraldajad) **seast**, kellega muidu ei oleks kohtutud; **paranes nende eesti keele oskus**; **oli võimalik praktiseerida eesti keelt ning saadi juurde julgust ja enesekindlust eesti keeles rääkimiseks.** Laagris omandatud keeleoskus on ajaga aga hääbunud, sest pärast laagrit pöörduti tagasi teise keelekeskkonda ning eesti keele praktika ei jätkunud. Kui laagris osalemine mõjutas ja pigem suurendas noorte üldist huvi Eesti ja eestlaste vastu, siis nt konkreetselt **Eestiga seotud uudiste ja infokanalite tarbimist laagris osalemine siiski oluliselt ei muutnud.**

Soovitus: arvestades keelelaagrite potentsiaalset mõju noore keeleoskusele ja huvile Eesti vastu, tuleks keelelaagrite korraldamisel selgemini piiritleda keskmine eeldatavate osalejate keeleoskuse tase. Erineva tasemega osalejatele pakkuda erinevaid tegevusi, mis aitaksid keeleoskuse arendamisele kaasa kõige paremal viisil (nt eesti laste määramine mentoriks väliseesti lapsele/lastele, gruppide moodustamine vastavalt keeleoskustasemele, erineva raskusastmega ülesanded-harjutused, samas ka ühendavad tegevused).

Soovitus: kaaluda keelelaagritele sarnaste sündmuste korraldamist erinevas vanuses väliseestlaste gruppidele.

Keeleõppe kõrge tasu (hind), sh Eesti koolide puudumisel keeleõpe eraõpetaja abil, muudavad erinevate osapoolte hinnangul keeleõppe kättesaamatumaks (st keeleõppe asemel valitakse muid meelepäraseid ja soodsamaid tegevusi ja huviringe) ja võivad soodustada keeleoskuse hääbumist. Samas näitasid veebiküsitluse tulemused, et **rahvuskaaslaste programmi toeta eesti keelt õppinud laste-noorte keeleoskus, keele kasutamise sagedus, Eesti külastamise sagedus ja Eesti kultuuri üritustel osalemise sagedus olid eeskujulikumad võrreldes programmi toel keelt õppinute vastavate näitajatega**. Seda võib osalt selgitada sellega, et need rahvuskaaslastest lapsevanemad ning lapsed, kes ei ole RKPst toetatud

keeleõppega seotud tegevustes osalenud on välismaal pigem ajutiselt või on mõlemad vanemad Eesti päritoluga ning nende side Eestiga, eesti keele ja kultuuriga on tugevam, mistõttu vaadeldud tegevusi tehakse niikuinii (selleks ei ole vaja toetust).

Et **toetada vanemaid ja õpetajaid lapse kasvatamisel mitmekeelses kultuuriruumis** on vaja **usaldusväärseid juhendmaterjale**.

Soovitus: töötada välja või täiendada olemasolevaid mitmekeelses kultuuriruumis lapse õpetamise ja kasvatamise juhiseid lapsevanematele ja õpetajatele (lapsega emakeeles suhtlemine, keelele kasutuse leidmine, lapse motiveerimine ja toetamine mitmekeelses keele- ja kultuuriruumis, identiteedi küsimused) ning muuta need juhised kõigile lihtsalt kättesaadavaks (st jagada neid koolide, RKP kodulehe ja Eesti instituudi kaudu).

Enam kui poolte vastanud õppekorraldajate jaoks on **eesti keele õpetajate leidmine välismaal pigem keeruline või väga keeruline ülesanne**. Põhjusteks on nii õpetajatele pakutav töökoormus (pooled küsitlusele vastanud eesti keele õpetajatest kulutavad eesti keele tundide ettevalmistamisele ja läbiviimisele kuni kaheksa tundi nädalas), raske on leida vastava kvalifikatsiooniga õpetajaid (õpetajaharidusega), õpetamise eest makstav tasu või hüvitis (sageli pakutakse õpetajatele ainult transpordikulude katmist ja muu töö on vabatahtlik), makstava (lisa)tasu kõrgem maksustamine mõningates riikides, õpetajate suur liikuvus (minnakse mujale tööle, jäädakse lastega koju, kolitakse tagasi Eestisse vmt) ning lastega töötamise sobivus. Vastavalt vajadusele ja võimalusele **õpetavad keelt ka lapsevanemad või kasutatakse eraõpetaja abi**. Suurem osa ehk kaks kolmandikku küsitlusele vastanud õpetajatest on omandanud õpetaja kutse või saanud vastava ettevalmistuse õpetajana töötamiseks.

Soovitus: jätkata eesti keele õpetajate töö tasustamise ja koolitamise toetamist rahvuskaaslaste programmist. Ühe võimalusena kaaluda eesti keele õpetajaks õppivate tudengite praktika läbimise toetamist väliseesti koolides (sh ka osaliselt). Kaaluda ka Eestis tegutsevate õpetajate kaasamist õpetamisse väliseesti koolides (sh nt juhendamine veebis, videokonverentsi vahendusel, õpipraktikate ja kogemuse jagamine).

Nii intervjuud kui veebiküsitlus õpetajate ja õppekorraldajate hulgas näitasid, et kui täienduskoolituste toimumise aeg selgub liialt hilja ning tahes-tahtmata ei ühildu erinevate riikide koolide vaheajad, siis toob see kaasa olukorra, kus õpetajatel ei ole võimalik koolitustel osaleda, samas on vajadus koolituste järele suur, sest õpetajad vahetuvad sageli ja ka ise tunnetatakse, et õpetamise kompetentsi tuleb koolitustega tõsta. Ent arvestades õpetaja koormust – keskmiselt kulub tundide ettevalmistamisele ja läbiviimisele 14 tundi nädalas – ning kooli eelarvet, ei pruugi olla võimalik kõigile soovijaile koolitusel osalemist võimaldada.

Soovitus: vajalik on läbimõeldum õpetajate koolitamine (aeg, koht) ja koostöö Eestis asuvate koolitajate, koolide ning õpetajatega, et tagada keeleõppe kvaliteet ja väljendada seeläbi ka Eesti riigi moraalset tuge keeleõppele ja laiemalt koolidele, rahvuskaaslastele välismaal.

Soovitus: eesti keele ja kultuuri õpetajatele suunatud kursused tuleb muuta nii ajaliselt kui koha mõttes paindlikumaks ja kättesaadavamaks. Rohkemate koolitatavate puhul tasub lähetuskuludele mõeldes kaaluda koolitaja kohalekutsumise toetamist selle asemel, et nt 10 õpetajat Eestisse saata. Üheks võimaluseks koolituste kättesaadavamaks muutmisel on ka laialdasem video- ja veebiloengute kasutamine, võimaldades ka uutel õpetajatel ennast kiiresti ja ilma täiendavate kuludeta olulisemaga

kurssi viia. Erilist tähelepanu tuleb pöörata õpetaja kutset mitteomavatele õpetajatele, kes vajavad enam metoodilist tuge ja nõustamist. Samas tuleb jätkata suuremate koolituste ja ühisürituste korraldamist, mis võimaldavad lisaks uute teadmiste saamisele õpetajatel kokku saada ja kogemusi vahetada, mõjutades seeläbi ka õpetajate motivatsiooni oma tegevust jätkata.

Soovitus: arvestades, et ruumide rendikulu on üks suuremaid keeleõppe korraldamise kuludest, võiks Eesti riik teha tihedamat koostööd keeleõppe korraldajatega ning soodustada/pakkuda saatkondade ruumide õpperuumina kasutamist (eriti kui puudub koht, kus keeleõpet läbi viia või see on liialt kallis).

Üheks suurimaks keeleõpet puudutavaks probleemiks toodi välja **kohalikku elu-olu, õppija vanust ning keeletaset arvestavate kaasaegsete õppematerjalide** (sh töölehed, e-õppe materjalid, mängud, mobiilirakendused) **puudust**. Seda puudust aitab tegelikkuses leevendada asjaolu, et rahvuskaaslaste programm toetab ka õppematerjalide koostamist. Sellekohane info ei ole aga uuringu tulemuste valguses õppe läbiviimisega seotud isikuteni jõudnud: ligi pooled uuringus osalenud õpetajatest ja kolmandik õppekorraldajatest ei olnud õppematerjalide koostamise toetusest kuulnud. Lisaks, kuna uuringu käigus selgus, et baasõppematerjale (sh juhised õpetajale, kuidas ja milliseid lisamaterjale kasutada, tagamaks õppe vastavus riigi kontekstile ning õppija vajadustele) ning õppematerjale koondava kodulehe vajadusest on juba pikemalt erinevate osapoolte vahel räägitud ilma, et tegudeni oleks jõutud. Järelikult on vajalik vastav riigipoolne algatus nt nimetatud tegevuste koordineerimise või info koondamise näol.

Soovitus: enam tutvustada ja pakkuda Eesti koolidele võimalust taotleda toetust õppematerjalide koostamiseks ja hiljem koolide vahel jagamiseks.

Soovitus: luua rohkem võimalusi e-õppeks ja/või e-kooliks (sh e-klassiruumiks, e-grupiks), et eesti keele õppes saaksid osaleda ka need, kel on huvi ja tahtmist keelt õppida, kuid kes keeletunnis füüsiliselt (nt ebasobiva aja või koha tõttu) osaleda ei saa.

Soovitus: eesti keele õpetusasutuste ja eesti keele õpetajate koostöö edendamiseks ning lastevanemate toetamiseks tuleks ühtsele veebilehele (info vähemalt eesti ja inglise keeles) koondada (kasvõi viidete abil teistele veebilehekülgedele) väliseesti koolide ja keeleõpet korraldavate organisatsioonide pidevalt uuendatavad kontaktid, väliseestlastele suunatud keeleõppematerjalid ning keeleõppe head näited ja parim kogemus. Kaaluda tasub ka vastavale lehele foorumi või küsimuste-vastuste keskkonna lisamist (või link vastavale lehele/grupile sotsiaalmeedias) lapsevanemate ja laste lävimise soodustamiseks, mitmekeelsusega seotud küsimustele vastuste saamiseks jne.

Soovitus: uuringu käigus kaardistatud infokanalite abil (sh väliseesti koolide vahendusel) tutvustada lapsevanematele (ringkiri, infotund, seminar vmt) eesti keele e-õppe võimalusi, olemasolevaid materjale ja veebilehti, kust iseseisvalt materjale otsida. Muuta olemasolevaid materjale mitmekesisemaks, et need sobiksid erinevatele vanusegruppidele, keeletasemetele ja teemadele (nt kirjandus, muusika, sport, ajalugu, poliitika, geograafia) ning toetaks erinevaid keeleõppe eesmärke (nt soovitakse tulevikus Eestisse õppima, tööle tulla).

Soovitus: uuringus selgus, et oluliseks peetakse neid tegevusi, mille raames lapsi Eestisse tuuakse, kuna need aitavad luua sidet Eestiga, tekitades ja hoides huvi Eesti ning eesti keele vastu. Hindaja leiab, et **kaaluda võiks** ka järgmiste tegevuste toetamist rahvuskaaslaste programmist:

- väliseesti väikelastele suvine päevahoid/lasteaed, kus nad seguneksid eestikeelsete lastega;
- temaatilised lastelaagrid ka noorematele lastele (7.–13. aastastele) nt linna- või perelaagritena;
- õpilaste õppereisid Eestisse;
- haridus- ja teadusministeeriumi poolt koordineeritav/toetatav „vahetusõpilaste“ (ja õpetajate vahetuse) programm Eesti koolidega (Eesti koolis õppimise kogemine lühema perioodi jooksul, nt koolist maha jäämise vältimiseks oma kooli koolivaheajal) keelekümbluse ja tagasipöördumise ettevalmistamise eesmärgil;
- suulise kõne arendamiseks draamaõppe kasutamine ehk keeleõppe toetamine näitemängude kaudu;
- keeletaseme eksami sooritamise võimaldamine (sh põhikooli emakeele eksami sooritamine välismaal) nii keele oskuse taseme hindamiseks kui õpingute Eestis jätkamise lihtsustamiseks;
- eesti keele õpetajate ja/või väliseesti koolide koostöö ning ühiste õppeprojektide läbiviimise toetamine, sh külalisõpetajate ja -esinejate kutsumise võimaldamine, sõprusklassid-sõpruskoolid;
- õpetajakoolituse praktika läbimise võimaldamine mõnes teises riigis väliseesti lastele eesti keelt õpetades,
- arendada olemasolevaid keeleõppe veebilehti nii, et need arvestaksid rohkem väliseestlastega ning võimaldaksid eakaaslastega suhtlemist,
- toetada noorte osalust Eestis toimuvatel haridusmessidel (nt Teeviit),
- toetada eesti keele õppimist toetavate infotehnoloogiliste lahenduste väljatöötamist mh telefonidele ja tahvelarvutitele;
- lihtsas ja selges eesti keeles olevate raamatute koostamine ja uudiste avaldamine (st neile, kelle kodune keel ei ole vaid eesti keel ja olukorras, kus eesti keel ei ole noore, lapse esimene keel),
- uudiste dubleerimine eesti- ja inglise keelde, võõrkeelsetele filmidele eestikeelsete subtiitrite loomine;
- eestikeelse kirjanduse, filmide ja lastesaadete levitamine, e-raamatute ja e-raamatukogude süsteemi toetamine;
- kultuuriüritused vastavalt eale ja huvidele (kirjandus, teater, muusika, film, käsitöö, söök);
- väliseesti kogukonna omavahelise võrgustiku loomine, sh seltsid jm organisatsioonid ning ühiselt tähtpäevade tähistamise toetamine.

4.4 Rahvuskaaslaste Eestis õppimise võimalused

Noortele väliseestlastele Eestis õppimise (sh rahvuskaaslastele mõeldud stipendiumiprogrammi) tutvustamine on üheks oluliseks võimaluseks nende Eestisse (tagasi)pöördumisel, kuna vanuse tõttu puudub neil veel oma pere (nt lapsed, püsiv elukaaslane) ning muud kohustused, mis muudab rände nende jaoks sotsiaalpsühholoogiliselt lihtsamaks ja vähem kulukaks.

Soovitus: enam tutvustada stipendiumiga Eestis õppimise võimalust välisriikides elavate noorte rahvuskaaslaste seas. Oluliseks sihtrühmaks peaksid olema ka suvistes keele- ja kultuurilaagrites osalenud noored (vanuses 16–19 aastat), sest just nemad on sageli Eestist ja Eestis õppimisest huvitatud, ent uuringu tulemused näitasid, et Eestis õppimise võimalustest ja stipendiumiprogrammist ei teata.

Mida **tugevam sotsiaalvõrgustik (sidemed) rahvuskaaslastel Eestis õppides tekib** ja **mida positiivsemaid kogemusi ning võimalusi pakub neile elu Eestis** (sh töö, enesetäiendamine, õpingud), seda **suurem on tõenäosus nende siia jäämiseks**. Hinnangute põhjal **soodustavad Eestisse elama jäämist siinsed (tunnetuslikult) paremad töö- ja karjäärivõimalused ning sobiva töökoha leidmine Eestis.**

Stipendiumi olulisust Eestisse tulekul näitab asjaolu, et **63% (10 stipendiaati) veebiküsitlusele vastanutest ei oleks Eestisse õppima tulnud, kui nad poleks stipendiumi saanud**. Seda kinnitavad peamised Eestisse õppima tuleku põhjused, mis on pigem emotsionaalsed ja identiteeti puudutavad kui praktilised: iga kolmas uuringus osalenud stipendiaat tuli Eestisse õppima selleks, et **oma sünniriiki/vanemate päritoluriiki ning kultuuri tundma õppida** ja umbes iga viies vastanu selleks, et **oma eesti keele oskust parandada või keelt praktiseerida**. Lisaks, kui **Eestis leidub erialasid, mis ühilduvad stipendiaatide huvidega**, siis on see eelnevate põhjuste kõrval täiendav tõmbetegur Eestisse õppima tulekuks. Peamiseks põhjuseks, miks stipendiumi, sõidukulude kompensatsiooni ja tasuta õpet oluliseks peeti, võib tuua **majandusliku toimetuleku õpingute ajal**. Sageli ei ole võimalik vanematel Eestis õppimist toetada (või seda ei soovita) ning õpingute kõrvalt on ka keeruline tööle minna. Veebiküsitlusele vastanutest **hindas 81% vastanutest, et stipendiumi suurus tervikuna oli nende jaoks piisav,** vaid **umbes iga viies vastanu arvas, et stipendiumi suurus pigem ei olnud piisav**.

Soovitus: jätkata noorte rahvuskaaslaste õpingute toetamist Eesti kõrg- või kutsekoolis. Õpimotivatsiooni tõstmiseks ja majandusliku toimetuleku lihtsustamiseks võib lisaks ühetaolise stipendiumi maksmisele kaaluda stipendiumile „lisa" määramisel õpitulemuste ja ühiskondliku aktiivsusega arvestamist. Ühiskondliku aktiivsuse alla võiks lugeda nt ka stipendiaatide tegutsemist tuutoritena, et aidata kaasa rahvuskaaslastest esmakursuslaste kiiremale kohanemisele.

Veebiküsitluse põhjal peeti veel tähtsaks sõidu- ja transpordikulude kompenseerimisel enam välisriigi ja Eesti vahelise kaugusega arvestamist (täiesti nõus ja pigem nõus 75% ehk 12 vastanut). Märgatavalt vähem oluliseks peeti arvestamist stipendiaadi perekondliku tausta ning majandusliku olukorraga, kus mõlemal juhul oli väitega täiesti nõus või pigem nõus 9 vastanut (57%).

Õppima asudes ja õpingute käigus tuleb stipendiaatidel tulenevalt nende keele oskusest, päritolust, iseloomust, kultuuride erisusest, õpikeskkonnast jne ette väga erinevaid probleeme ja seega **tuntakse puudust kohanemisele kaasa aitavast toest**. Kõik stipendiaadid kirjeldasid, et alguses oli neil raske akadeemilise eesti keelega toime tulla ja nii mõnelgi oli alguses nii suhtlemisel kui õppimisel tõsine keelebarjäär. Eesti keele- ja kultuuriruumiga kohanemist leevendab keeleaasta kasutamine. Samas näitas uuring, et oli stipendiaate, kes olid teadlikud ka eesti keele õppeaastast, ent kes ei kasutanud seda. Üks intervjueeritu selgitas, et kuna soov eriala õppida oli niivõrd suur ja keelekursusi oli ta võtnud juba välismaal, siis tundus erialaõpingutele eelnevalt keeleaasta läbimine aja raiskamisena.

Soovitus: muuta eesti keele õpe atraktiivsemaks erinevate tegevuste kaudu. Näiteks keeleõppe sidumine senisest enam eesti kultuuri, ühiskonna- ja riigiõpetusega, mis annab stipendiaadile parema ülevaate Eesti ühiskonnast ja siin toimuvast. Võiks kaaluda lisaks keeleaastale (kui suhteliselt pikaajalisele tegevusele) alternatiivseid võimalusi Eestisse õppima asunud rahvuskaaslaste eesti keele õppeks (nt keelekursustest info jagamine ja nende propageerimine, vabatahtlik töö, keelepraktika, lühiajaline keelelaager, e-keelekursused), et meelitada Eestisse õppima ka neid, kes juba rahuldaval tasemel saavad eesti keeles hakkama ning kes ei soovi või kel pole vaja tervet aastat keele õppimisele pühendada. Keelekursused peaksid olema kättesaadavad nii Tartu kui Tallinna kõrgkoolides. Väga hea keeleoskus lihtsustab hiljem (pärast õpinguid) ka soovi korral töö leidmist Eestis.

Kohanemise raskust ja kiirust võib mõjutada ka asjaolu, et mõned **stipendiaadid eelistasid** eriti esimesel aastal kursusekaaslastega suhtlemisele **välismaalastega lävimist,** sest sageli tundus alguses lihtsam suhelda teiste välismaalastega kui eestlastega. **Rahvuse- ja kultuuripõhist negatiivset üldistamist ja suhtumist on samuti tunnetatud** (eelkõige väljaspool kooli) ning seda sageli siis, kui arvatakse, et inimene

on tulnud idast ning räägib vene keeles ja/või eesti keelt vene aktsendiga. Sellised **negatiivselt meelestatud eelarvamused ja stereotüübid väljendavad intervjueeritute hinnangul osalt ühiskonna praegust seisukorda ning seega tõrjuvat suhtumist rahvusvähemustesse Eestis** (sh, et tullakse ja võetakse kohalike inimeste töökohad ära). Lisaks oli intervjueeritutel kogemusi nende eestlastega, kes pahameelest tegid veidraid märkusi rahvuskaaslase keeleoskuse kohta. Sellele (halvustavale suhtumisele rahvusvähemuste ja sisserändajate suhtes) on viidatud ka intervjuudes teiste sihtrühmadega (nt lapsevanemad välismaal) kui potentsiaalselt ühele Eestisse tagasipöördumist takistavale tegurile

Veebiküsitluse põhjal olid Eestis õppinud rahvuskaaslased **kõige enam rahul** (väga rahul) **õppejõudude suhtumisega neisse** (17 vastanut), **samuti SA Archimedese tugipersonalilt saanud abi ja nõuga** (15 vastanut) ning **õpetamise kvaliteediga** (13 vastanut). Võrreldes teiste teguritega suhtutakse veidi kriitilisemalt nii enda kohanemisvõimesse uues keelekeskkonnas kui enda suhetesse õpingukaaslastega.

Stipendiumiprogrammis osalenud noored ise soovisid, et ka õpingute lisa-aastal oleks võimalik taotleda stipendiumi, et elu- ja tööloa riigilõivu osaliselt hüvitataks (nende puhul, kellel ei ole Eesti kodakondsust) ning et pärast õpinguid oleks võimalik Eestisse tööle jääda ning et kusagilt oleks võimalik tuge saada töökoha leidmisel. Paar vastajat leidsid, et oleksid vajanud **juriidilist nõustamist** (eelkõige seoses elamis- ja töölubade ja välislepinguga). Fookusgrupi intervjuul jäädi veendumusele, et kolmandatest riikidest pärit stipendiaatide riigilõivud ei ole oluliseks takistuseks tööle asumisel. Pigem leiti, et raskusi töö leidmisel ning Eestisse jäämisel seab **stipendiaatide keeleoskus, vähene tahtejõud ja püüdlikkus**. Fookusgrupi intervjuul osalenud ekspert täheldas, et mõnede stipendiaatide vähest huvi eesti keele- ja kultuuriruumis toime tulla näitab ka asjaolu, et stipendiaatidele mõeldud tasuta väljasõitudel ning kultuuriprogrammis ei osaletud (programmi varasematel aastatel). Samas nii veebiküsitluses kui intervjuudes mainiti korduvalt, et **puudust tunti** kõige enam **ühisüritustest teiste rahvuskaaslastega**, kellega Eestisse õppima tulekust kogemusi vahetada, samuti oli see teema, mis tekitas vastakaid arvamusi. Näiteks mõni intervjueeritu leidis, et kuigi selline mõte on tore, ei pruugi igaüks leida selle jaoks aega ning et selliste ühisürituste vajalikkus ning meeldivus sõltub tugevasti inimesest. Tegeliku sotsiaal-emotsionaalse heaolu tagamisel mängisid olulist rolli pere ja sõbrad ning nendest moodustunud tugev tugivõrgustik. Mõned intervjueeritud mainisid, et ka kohapealne nõustamine oleks oluline ja vajalik olnud (kuidas kõrgkoolis õppida ja toime tulla, oma kogemuste jagamine, nõu küsimine, sh kuhu pöörduda, kui on mingi spetsiifiline küsimus).

Soovitus: vastavalt võimalusele toetada stipendiaatide sotsiaalset ja emotsionaalset kohanemist ning sidemete teket teiste rahvuskaaslastega (ühisüritused, väljasõidud) ja kohalike eestlastega, et seeläbi suurendada nende huvi ja seotust Eesti ja eestlastega.

Soovitus: tutvustada ning teavitada rahvuskaaslasi õppeasutuste poolt pakutavatest nõustamis- ja tugiteenustest. Rahvuskaaslasele tuutori määramisel võiks arvestada sellega, et nõustaja/tuutor oskaks rahvuskaaslase emakeelt (nt vene keel) või mõnda muud keelt, milles nii nõustaja kui nõustatav tugevad on. Kaaluda tasub ka Eestis õppivate rahvuskaaslaste tuutoriks saamise julgustamist (seotud ühiskondliku aktiivsuse ja stipendiumi lisa soovitusega).

Soovitus: tutvustada Eestis õppinud rahvuskaaslastele Eestis töötamise võimalusi (sh nt õppeasutuste karjäärinõustamise kaudu) ja sellega seonduvaid piiranguid (nt kodakondsuse puudumisel). Abistada võimalusel töökoha leidmisel, sh CV ja kaaskirja kirjutamisel.

Soovitus: seoses välislepingu ning erinevate lubadega võivad noored, kellel ei ole Eesti kodakondsust, vajada juriidilist nõustamist. Võimalik on pakkuda nõustamist rahvuskaaslaste programmist või suunata ja teha koostööd sellise asutusega, mis pakub juriidilist nõustamist seoses nimetatud teemadega (sh välislepingu alusel elamisloa taotlemine ja sarnasused-erinevused võrreldes teiste elamislubadega).

Üks veebiküsitlusele vastanu kirjeldas, et **kuigi ta sai stipendiumi, siis teaduskonna vahetamisel pidi ta sellest siiski loobuma (ära ütlema) ning praegu**, elades sugulaste juures ja ilma stipendiumita, **on õpingutega majanduslikult üsna keeruline toime tulla**.

Soovitus: kuna praegu ei lähtuta stipendiumi andmisel õpitava eriala vajalikkusest (prioriteetsusest) Eestile, siis ei tohiks teaduskonna või eriala vahetamine viia olukorrani, kus kandidaat jääb stipendiumist ilma. Seega on oluline muuta sipendiumi maksmise korda nii, et stipendiumi saamine jätkuks ka eriala vahetamisel.

Eestis õppimine on muutnud osade stipendiaatide suhtumist nii Eestisse kui eestlastesse (sh nt ka vähendanud stereotüüpe), samuti meedia tarbimist, arusaama väliseestlusest ja selle toimimisest ja tähtsusest. Tänu Eestis õppimisele on paranenud noorte keeleoskus. Igal viiendal vastanul on kodune keel praegu eesti keel. Lisaks on stipendiaate, kes praegu saavad eesti keeles suhelda enda sugulastega, mis enne ei olnud võimalik. Mitme stipendiaadi puhul saab välja tuua **väga olulise muudatuse seoses otsusega elada-töötada Eestis ning siduda enda tulevik Eestiga, samuti, et Eestis õppimine ja keeleoskuse omandamine on jätnud selle ukse tulevikus lahti** (nt et jätkata magistriõpinguid).

Eestis õppinud noored rahvuskaaslased on oluline sihtrühm, kellele migratsioonipoliitikas tähelepanu pöörata. Riigi tasandil on see oluline mõtlemiskoht, kuidas stipendiaate Eestisse õppima aga ka tööle meelitada. Sarnaselt teistele sihtrühmadele on **õppurite suurimad hirmud seotud sobiva erialase töö leidmisega ja majandusliku toimetulekuga aga ka eesti keeles hakkama saamisega**.

4.5 Väliseesti kogukondades eestluse säilitamisele ning tugevdamisele suunatud tegevused

Tuginedes uuringus läbiviidud intervjuudele ja veebiküsitlustele, samuti fookusgrupi intervjuudele võib väita, et **eestluse säilimist ja arendamist välismaal toetavad kõige paremini keele õpet ja kasutamist võimaldavad tegevused**: välismaal keeleõppe ja kultuuriürituste toetamine (sh eesti kultuuri tutvustamine nt filmiõhtud, näitused, eesti autorite raamatute tõlkimine, külalisesinejad jms), ühised tähtpäevade ja pühade tähistamised, seltside tegevus, erinevad üritused koostöös saatkonna ja teiste riigis tegutsevate rahvuskaaslastega seotud organisatsioonidega. **Kõige olulisemaks peetakse aga tegevusi, mis võimaldavad inimestel vahetult Eestisse, eesti keele ja kultuuri keskkonda tulla**: Eestis õppimine, praktika Eesti ettevõtetes ja keelelaagrites osalemine.

Soovitus: jätkata eestluse säilitamisele ning tugevdamisele suunatud tegevuste toetamist nii välismaal kui Eestis. Arvestades programmist eraldatavate toetuste piiratust, võiks igale programmperioodile või taotlusvoorule seada prioriteedid, st leppida kokku ja valida välja teatud valdkonnad, meetmed või tegevused, mida toetatakse eelisjärjekorras (lisaks väga headele/uudsetele ideedele ja taotlustele).

Soovitus: jätkata Eestist pärit aktuaalsetel teemadel (nt teater, poliitika, popkultuur, uued leiutised jm) rääkivate külalisesinejate rahvuskaaslaste kogukondadesse kutsumist ja nende esinemise toetamist.

Eesti saatkonnad omavad sõltuvalt piirkonnast erinevat rolli eestluse säilitamisel ning tugevdamisel. On piirkondi, kus saatkondade roll rahvuskaaslaste toetamisel ja ühendamisel on tagasihoidlik. Samas on piirkondi, kus saatkonnad organiseerivad ja koordineerivad rahvuskaaslastele suunatud üritusi, pakuvad ühistegevuseks ruume ning aitavad erinevate osapooltega suhtluses ja info levitamises. Uuringus osalenute arvamused Eesti saatkondade rollist eestluse säilitamisel ja tugevdamisel olid erinevad. Küll aga nõustuti, et **saatkonnad on olulised info levitamisel, kontaktide saamisel, suhtluse ja kohtumiste toetamisel**. Lisaks leiti, et **saatkonna kaasamine kultuuriüritustesse annab sündmusele teatava kaalu ja seeläbi näitab Eesti riik oma kohalolekut ning tunnustust toimuvale**.

Soovitus: et jõuda rohkemate rahvuskaaslasteni välismaal on oluline suurendada Eesti saatkondade rolli rahvuskaaslastele suunatud info levitamisel ja ürituste turundamisel. Saatkondade kaasamine annab üritustele suurema kaalu ja väljendab riigi toetust.

Soovitus: kaaluda saatkondade rolli suurendamist suuremate ühisürituste koordineerimisel ja korraldamisel. Vajadusel võiks saatkond abistada rahvuskaaslasi vajalike ruumide leidmisel (enda ruumide pakkumisel) ühisürituste läbiviimiseks.

Kultuuriprojektide korraldajate **eesmärk on eelkõige välismaal elavate rahvuskaaslastega kohtumine, kultuuriloo tutvustamine, kultuuripärandi kogumine ja talletamine, rahvuskaaslaste sidumine Eestiga ja nendeni väikese osa Eestist viimine**. On ka eestvedajaid, keda motiveerib isiklik kogemus ja soov, et eestlus ja eesti keel püsiksid välismaal edasi. Sarnased eesmärgid on üldjuhul ka väliseesti väljaannetel, mille rolli eestluse säilitamisel ja tugevdamisel tuleks senisest enam teadvustada (vaata täpsemalt järgmist alateemat).

Soovitus: isiklikust motivatsioonist eestluse säilitamise ja tugevdamisega tegelejate motivatsiooni hoidmiseks jätkata nende nii finantsilist kui moraalset toetamist.

Soovitus: kasutada enam väliseesti väljaannete võimalusi väliseestlastele info (sh RKPst) levitamiseks ja nende kaasamiseks Eesti ellu.

Väliseestlastele suunatud kultuuriprojektide elluviimiseks saadud toetusest rahastati eelkõige sõidukulusid ehk inimeste lähetamisega seonduvat (majutus, transport, osalt ka päevarahad). Samuti kasutati toetust vastavalt projektispetsiifikale näiteks projekti meeskonna välistele inimestele töötasude (nt honorarid, operaatorite töötasud) ja muude projektispetsiifiliste abikõlblike tegevuste kulude katteks (materjalid, tehnika rent jms).

Uuringus osalenud leidsid, et **isegi kui kultuuriprojektide toetuste näol on tegu väga väikese toetussummaga, näitab see siiski riigipoolset toetust (kasvõi sümboolset) ja tunnustust tehtava eest**. Samas tõdeti, et toetuse mitte saamine või vaid osaline saamine mõjutavad projektide elluviimist ja ürituste kättesaadavust, kuna sageli ei ole tegu organisatsioonide jaoks kõige prioriteetsemate tegevustega ning lisaks puudub võimalus kanda kulusid täielikult enda eelarvest või ürituste osalustasudest.

Uuringus osalenute hinnangul **õnnestusid rahvuskaaslaste programmist toetatud ja elluviidud kultuuriprojektid igati**, ka rahvuskaaslaste ja teiste osapoolte tagasiside toimunule on olnud hea. Positiivsena toodi lisaks välja saadud **kontakte ning suhtluspartnerite ja suhtluse säilimist, mis on oluline koostöö jätkuks tulevikus**. Selle näiteks on projekte, mis on jätkunud (ja jätkuvad) ka toetuse lõppemisel ning mis on laienenud ja millega **tegeletakse järjepidevalt edasi**.

Väga olulist rolli väliseestluse säilimisel omab kodueestlaste suhtumine ja käitumine. Hindamise käigus tõid erinevad osapooled korduvalt välja, et väliseestlaste eestluse säilitamise soovi ja seeläbi ka tagasipöördumist mõjutavad **Eesti ühiskonnas valitsevad eelarvamused ja halvustav suhtumine rahvusvähemustesse aga ka välismaale lahkunud rahvuskaaslastesse.**

Soovitus: tutvustada Eestis elavatele eestlastele, millega rahvuskaaslased väljaspool Eestit tegelevad. Seeläbi on võimalik tõsta kodueestlaste teadlikkust ja tolerantsust rahvuskaaslaste suhtes ning tunnustada neid ühiskondlikult aktiivseid inimesi, kes väljaspool Eestit eesti kultuuri, keele ja pärandi hoidmisega tegelevad.

4.6 Väliseesti väljaanded

Väliseesti väljaannetes **kajastatakse peamiselt asukohariigi eesti kogukondades toimuvat**, **olulisemaid Eesti uudiseid ja sündmusi ning ka rahvuskaaslaste programmi tegevusi**. Mõned väljaanded tõid välja, et nii nende endi soov kui ka lugejaskonna huvi on, et kajastatud oleksid ka poliitika- ja majandusteemad, kuid selle jaoks puuduvad vastavad inim- ja finantsressursid. Üheks lahenduseks pakuti koostööd Eesti väljaannetega. Eestis toimuvaga kursis olekule aitaks kaasa ka mõne **uudisvoo pakkumine väliseesti organisatsioonidele**. Uudisvoo lisamine programmi koduleheküljele või seonduvale rahvuskaaslasi koondavale koduleheküljele tõstaks ka lehe atraktiivsust ning programmi meetmetega kursis olemise tõenäosust.

Soovitus: tagamaks, et väliseestlased saaksid lihtsalt ülevaate Eestis toimuvast, võiks luua portaali (või toetada vastava alarubriigi tekitamist mõne praegu Eestis tegutseva väljaande juurde), mis kajastab **lihtsustatud keeles kompaktseid nädala (või päeva) olulisemaid uudiseid**. Koondamaks väliseestlasi huvitavad teemad ühele lehele, võiksid vastavad uudised olla kättesaadavad nt rahvuskaaslaste programmi kodulehe kaudu. Et lihtsustada väliseestlaste kogukondade ja väljaannete uudistega kursis olemist, tasub kaaluda ka BNSi või Eesti Rahvusringhäälingu portaali sarnase **uudisvoo pakkumist väliseestlastele nt läbi rahvuskaaslaste programmi või seonduva kodulehe, tõstmaks mh inimeste teadlikkust programmist.** Kui uudiste edastamiseks eraldi portaal koostataks, võiks see toimida kui väliseesti lehtede ühine veebileht, mille alarubriikide kaudu saaks iga väljaandja oma piirkonna uudiseid avaldada. Veebilehe loomine võib suurendada ka noorte rahvuskaaslaste huvi väliseesti lehtede vastu.

Väliseesti väljaanded annavad rahvuskaaslastele võimaluse olla seotud eesti kultuuriruumi ja identiteediga ning võimaldavad eesti keeles Eesti ja kohaliku kogukonna uudised lugeda, aidates kaasa kohaliku väliseesti kogukonna ühendamisele. Kuna väliseesti väljaanded on **kohalike eestlaste elu-olu** rohkemal või vähemal määral **kajastanud** (väiksemal territooriumil elavale lugejaskonnale suunatud väljaannetel on suuremad võimalused kohalike eestlaste elu-olu üksikasjalikumaks kajastamiseks), siis **on väljaanded väga olulise väärtusega väliseesti kogukonna ajaloo talletamisel**. Seega ei saa üheselt otsustada, kas lugejaskonna vähenemisest tulenevalt peaks väliseesti (paber)väljaannete koostamine ja trükkimine lõppema või mitte. Kuna paberlehe olulisus üha väheneb, siis on väljaandjad omavahel arutanud ühise väliseesti lehtede veebilehe loomise üle, kuid mõttest kaugemale pole jõutud. Samuti on väliseesti väljaannete lugejaskond peamiselt vanemaealised rahvuskaaslased ning **noori rahvuskaaslasi lehed niivõrd ei kõneta**. Siin võib olla põhjuseks ka noorte vähene eesti keele oskus kui ka lehtedes käsitletavate teemade suunitlus (nt mõned lehed on pagulaspõlvkonna loodud ning nende järeltulijaid leht enam ei kõneta).

Arvestades, et **väljaannete eestvedajad tegelevad lehega suuresti missioonitundest ning tihtipeale vabatahtlikult** oma põhitegevuse ja pere kõrvalt, on suur oht, et nende lahkumisel lehe toimetusest ei jätka väljaanne enam oma tegevust. Seda olulisem on Eesti riigi poolne materiaalse ja moraalse toe pakkumine. Materiaalset toetust on enamasti kasutatud **trükikuludeks.** Üks väljaanne taotles toetust **oma lehe internetilehekülje arendamiseks**.

Soovitus: väliseesti väljaannete avaldamise järjepidevuse tagamiseks, väliseestlastega sideme hoidmiseks, väliseesti kogukonna ajaloo talletamiseks ning väliseesti kogukonnas toimuva vastu huvi näitamiseks jätkata väljaandjate toetamist. Toetust määrates arvestada väljaandja piirkonna, tegutsemispõhimõtete, teiseste toetusvõimaluste ning lugejaskonna olemasolu ja selle mitmekesisusega (ka võimekuse-potentsiaaliga püüda nooremaid lugejaid).

Soovitus: kaaluda kõigi väliskogukondade väljaannete elektroonilise versiooni koondamist ühele veebilehele. Seeläbi on erinevatel riigiasutustel ja eraettevõtetel võimalik lihtsamalt soovitud piirkonna väliseestlastega kontakti astuda ja koostööd teha. Elektrooniline versioon võib suurendada ka noorte rahvuskaaslaste huvi väliseesti väljaannete vastu, kuna praegu koosneb väljaannete lugejaskond peamiselt vanemaealistest.

Soovitus: lisaks väljaannete trükikulude katmisele kaaluda näiteks posti-, tõlke-, foto-, kantselei- ja transpordikulude katmist või osalist kompenseerimist.

4.7 Eestisse tagasipöördumine

Rahvuskaaslaste programmi üheks peamiseks eesmärgiks on ajendada ja aidata kaasa rahvuskaaslaste Eestisse tagasi pöördumisele. Selleks pakutakse keeleõpet, keelelaagreid ja Eestis kutse- või kõrgkoolis õppimist ning tagasipöördumise aitamiseks ja kiiremaks kohanemiseks tagasipöördumistoetust ning -tuge. Uuringus osalenud pidasid võimalust nt õpingute/ praktika/ õpilasvahetuse/ keelelaagri ajal Eestis viibimist oluliseks ka selleks, et ennast siinse elu-oluga kurssi viia.

Soovitus: jätkata erinevate lühemaajaliste Eestis viibimise võimaluste toetamist ja turundamist, et lihtsustada tagasipöördumise otsuse tegemist ja kiirendada kohanemist.

Viimaste aastate suure väljarände tagajärjel on ka tagasipöördumiste arv kasvamas. Samas tõid mitmed osapooled välja, et juba praegustes tingimustes on tagasipöördujate saabumine ja kohanemine raskendatud. Eestisse **tagasi pöördumise otsust mõjutavad Eestis toime tulemise võimalused** ning asjaolu, **kui hästi ennast uues asukohariigis sisse on seatud**. Enim toodi välja järgmisi tegureid: enda ja välismaalasest elukaaslase/abikaasa võime ja võimalused Eestis sobivat tööd leida, kindel töö (potentsiaal karjääri teha) praeguses asukohariigis, sotsiaalne võrgustik Eestis ja praeguses asukohariigis, Eesti majanduslikud tingimused, sotsiaalne kaitse Eestis võrreldes asukohamaaga, riigi julgeolek ning (looduslik) kliima, ühiskonnakorraldus ja suhtumine üksteisesse, Eesti riiki-keelde, teistesse rahvustesse ja rahvusvähemustesse ning tagasipöördunutesse. Seetõttu olid uuringus osalenud rahvuskaaslased üldjuhul **huvitatud pigem lühiajalisest Eestis viibimisest** (nt puhkused, pühad, tähtpäevad) ja **mitte alatisest tagasitulekust**.

Tagasipöördunutel paluti hinnata ka seda, **kas taotlemisel nõutav vähemalt 10-aastane välisriigis viibimise periood on nende arvates liiga pikk**. Ilmnes, et 15 inimest hindas seda liiga pikaks, 33 inimest ei

pidanud seda liiga pikaks ja 12 ei osanud hinnangut anda. Fookusgrupi intervjuul leiti, et kõiki tagasipöördunuid ei ole võimalik toetada ning nendel, kes on olnud ära vähem aega, on tagasipöördumine kergem ning et teatud ajakriteerium peaks siiski jääma.

Soovitus: suure tõenäosusega kasvab lähiaastatel tagasiränne ja seega kasvab ka nende tagasirändajate hulk, kes on Eestist lahkunud viimase viie kuni kümne aasta jooksul, mistõttu tuleb kaaluda, kas on mõistlik sarnast toetust (ja teisi tugiteenuseid) ka nendele tagasipöördujatele (vajaduspõhiselt) pakkuda. Tõenäoliselt võivad juhtumid olla eriilmelised ning seega võib olla peresid ja isikuid, kes vajaksid tuge ka siis, kui nad on Eestist vähem kui kümme aastat ära olnud.

Veebiküsitlusele vastanud perioodil 2009–2014 tagasipöördunute hulgas **mõjutas kõige enam otsust Eestisse tagasi tulla perekonna ja sugulaste olemasolu Eestis (60%)**. **Teisel kohal oli eelistus elada Eestis (47%).** Sarnase osakaaluga oli soov, et lapsed käiksid Eestis koolis (28%) ning soov teha Eestis elu paremaks ja arendada Eesti riiki (25%). Ka üldküsitlusele vastanud tagasipöördunutest pidas kõige olulisemaks põhjuseks naasmisel perekonda ja sugulasi Eestis, millele järgnesid Eestis elavad sõbrad ja tuttavad, välismaale mineku eesmärgi täitumine ja eelistus elada Eestis. Sarnaseid põhjusi tõid välja ka Eestisse tagasipöördunud lapsevanemad, lisaks märgiti ära soovi, et lapsed käiksid Eesti koolis ja Eestit kui oma laste sünnikohta, paremaid töö leidmise võimalusi võrreldes välisriigiga (üksikud), eneseteostusvõimalusi, välismaale mineku eesmärgi täitumist ning lapse eesti keele oskuse halvenemist. Selgelt **kehvemate hinnangutega** on tagasipöördunute hulgas võrreldes teiste Eestisse naasmise põhjustega **töötamise ja töökohaga seotud tegurid**: vaid 3% arvab, et tema töö leidmise võimalused Eestis on paremad võrreldes välisriigiga või et töötingimused Eestis on paremad. Need, kes on taas välismaale lahkunud ja kes plaanivad tulevikus Eestisse naasta arvasid, et nende jaoks on kodumaa, siin elamine-töötamine siiski tähtsad ning esimesel võimalusel tullakse tagasi. Praegu välismaal elavad rahvuskaaslased plaanivad Eestisse tulevikus naasta, sest siin elavad sugulased ja pere, sõbrad-tuttavad aga ka seetõttu, et Eestis lihtsalt eelistatakse elada. Stipendiaadid tõid olulisemate põhjustena välja asjaolu, et neile meeldib Eestis, neil on siin paremad töö- ja karjäärivõimalused ning soovitakse panustada Eesti elu parendamisse.

Tagasipöördumistoetuse mõju tagasipöördumisele

Enamus uuringus osalenud tagasipöördunutest leidis, et nad **oleksid Eestisse tagasi tulnud ka ilma tagasipöördumistoetust saamata**. Enamik tõid välja, et kuigi rahaline toetus võiks alati suurem olla, siis see oli siiski abiks. **Tagasipöördumistoetuse suuruse hindamisel toodi välja, et tegemist ei olnud suure ega väga väikese summaga.** Toetus oli oluliseks abiks Eestis sisseseadmisel (pere kolimisel), asjade soetamisel, elamispinna leidmisel, keelekursuste läbimisel ja ootamatute kulude katmisel. Kõige sagedamini taotleti tagasipöördumistoetust, sest seda **vajati enda majandusliku seisundi tõttu** (43%). Teisel kohal oli põhjus, et saadi toetusest kui võimalusest teada ning mõeldi, et seda võiks kasutada (23%). Iga viies vastanu taotles tagasipöördumistoetust, sest talle soovitati seda. **86% tagasipöördumistoetust saanutest (51 vastanut) arvas, et tagasipöördumistoetust oleks vaja ka tulevikus rahvuskaaslastele pakkuda**, mitte keegi ei arvanud, et seda ei peaks pakkuma ning 14% (8 vastanut) ei osanud hinnangut anda.

Veebiküsitlusele vastanutest **51 rahvuskaaslast 59-st oli täiesti nõus või pigem nõus, et lisatoetused** (nt toimetuleku lisatoetus, transpordikulude kompensatsioon jne) **on vajalikud täiendused põhitoetusele**. 49 tagasipöördunut (51-st) arvas, et toetuse suuruse määramisel võiks **enam arvestada taotleja majandusliku olukorraga** ja 48 arvas, et toetuse suuruse määramisel võiks **enam arvestada taotleja**

perekondliku taustaga. 30 tagasipöördunut arvas, et toetuse suurus tervikuna ei olnud piisav (pigem ei olnud nõus või üldse ei olnud nõus) ning 25 leidis, et toetuse suurus tervikuna oli piisav (täiesti nõus või pigem nõus).

Soovitus: jätkata tagasipöördumistoetuse eraldamist ning arvestada taotleja majandusliku seisundi (eelnevad töökohad, ametipositsioonid, sissetulekud välismaal) ja sotsiaalse taustaga, sh perekondliku taustaga (üksikvanem, üksinda naasmine vs koos perega naasmine) kui tagasipöördumist raskendava asjaoluga. Samavõrd oluline on inimesele ka selgitada, milliseid tegureid on tagasipöördumistoetuse suuruse määramisel arvesse võetud.

Tagasipöördumistoetuse võimaldamine väljendab mõne uuringus osalenu hinnangul ka Eesti riigi tuge ja hoolt oma naasvatele kodanikele ning näitab, et iga tagasipöörduja on Eestisse oodatud. Samas oli ka neid, kes leidsid, et **materiaalsest toetusest tähtsam on tagasipöördunu integreerimine ühiskonda**, selleks oleks aga vaja mentor- või muud tugisüsteemi, sest naasvatel rahvuskaaslastel ei pruugi olla Eestis piisavalt tugevat sotsiaalset tugivõrgustikku ja lähikondlasi.

Soovitus: kaaluda tagasipöördujatele teatud perioodiks mentori/tugiisiku/nõustaja määramist, et siinse tugivõrgustiku puudumisel probleemidega üksi ei jäädaks.

Soovitus: analüüsida põhjalikumalt ja kaaluda, kuivõrd on mõistlik tagasipöördumistoetus prioriteetsemate tegevuste toetamisele suunata (sh tagasipöördunute tugivõrgustik, nõustamine, keeleõpe, täienduskursused, kvalifikatsiooni tõstmine, ümberõpe jne).

Soovitus: rahvuskaaslaste programmi kodulehel või seonduval kodulehel tekitada kohanemisele kaasa aitamiseks võimalus tagasipöördunute või -pöördumist planeerivate inimeste kogemuste, mõtete, ideede vahetuseks. Kodulehele võiks lisada ka mõned lood, mis kajastavad teiste rahvuskaaslaste tagasipöördumisega kaasnenud kogemusi ja häid näiteid.

Nii intervjuude kui veebiküsitluse analüüs näitab, et **valdavalt on uuringus osalenutel esinenud muresid asjaajamisel, st töö- ja elukoha leidmisel, aga ka lastele lasteaia- või koolikoha leidmisel**. Arvati, et sarnaselt kohalikele eestlastele vajaksid nii tagasi pöörduvad või pöördumist kaaluvad (kui ka muud sisserändajad) **paremini ja ühest kohast kättesaadavat lihtsas keeles olevat infot erinevate bürokraatlike toimingute kohta** – maksusüsteem, tööle kandideerimine, ettevõtlusega alustamine, tervishoid, sotsiaalkindlustus, infotehnoloogilised võimalused (nt e-maksuamet, e-riik), kodakondsuse taotlemine, jne. Nimelt jõuab praegu inimene alles taustaotsingute tulemusel teadmisele, milliste organisatsioonidega ja millistes küsimustes ta kontakteeruma peab ja millised õigused või kohustused on tagasipöördujatel tulenevalt seadustest. **Töötamise ja töö tasustamisega seotud teemade kajastamine** on seda olulisem, et tegu on ühe peamise väljarännet ajendava teguriga ja samuti on see üks olulisemaid takistusi Eestisse tagasitulekul.

Soovitus: mitmekesistada rahvuskaaslaste programmist kohanemiseks pakutavaid tegevusi, muuta kohanemiseks vajalik info ühest kohast kättesaadavaks ning tõsta rahvuskaaslastega tegelevate inimeste kompetentsi (aga ka koostööd ja kogemuste vahetamist).

Soovitus: potentsiaalseid tagasipöördujaid ja tagasipöördunuid tuleb paremini teavitada, millistest organisatsioonidest ja millist abi nad kohanemiseks, sh töö leidmiseks saada võivad.

Soovitus: vajalik on erinevate ministeeriumite ja organisatsioonide koostöö, et koostada ja koondada juhised tagasirändega kaasnevast asjaajamisest lihtsas keeles ühele veebilehele.

Soovitus: võimalusel pakkuda soovijatele sissejuhatavat kohanemiskoolitust, kus vormistatakse koos eesti keeles ametlikke dokumente (nt CV, motivatsioonikiri) ning tutvustatakse üldiselt arenguid ja võimalusi Eestis (nt seoses infotehnoloogiaga, e-maksuamet, e-riik). Selline koolitus võimaldaks muuhulgas kohtuda/suhelda teiste tagasipöördujatega.

Soovitus: lisaks töö- ja palgavõimaluste tutvustamisele tagasipöördunutele tuua välja ka keskmised elamiskulud, et Euroopa keskmisega võrreldes madalad palganumbrid hirmutavalt ei mõjuks.

Teiseks enim välja toodud probleemiks on **sobivate lasteaia- ja koolikohtade saamine**. Ühelt poolt on küsitav **kodulähedaste kohtade olemasolu** ja teisalt, kas pakutavates haridusasutustes on **võimekust toetada välismaalt saabunud lapsi** nende paremaks toimetulekuks. Keele- ja kultuurierinevusest tulenevad toimetulekuprobleemid on eriti tõenäolised vanemate laste puhul – varasema Eesti „mäluta" muutuvad nii elukoht, kool, koolis kasutatavad õpetamise meetodid, sõbrad kui keelekeskkond – lisaks keelekursustele võib vajalik olla nii abiõpetaja kui psühholoogi abi. Seni kuni lapsevanem peab lastega kodus olema, on takistatud tema tööturule sisenemine ja välismaal saadud kogemuse rakendamine ning pere toimetulek on küsitav, koormates seeläbi riigi sotsiaalkaitsesüsteemi. Arvestades, et kooli- ja eriti lasteaiakohtade saamisega on probleeme ka Eestis elavatel eestlastel, on tegu laiaulatuslikuma inimeste toimetulekut ja tagasirännet puudutava probleemiga.

Soovitus: vähendamaks tagasipöördunute lastel kohanemis- ja toimetulekuga seotud raskusi, pöörata enam tähelepanu nende laste kooli- ning lasteaiakohtade olemasolule ning nende sobivamaks kohandamise võimalustele ja kättesaadavusele.

Soovitus: pakkuda lastele intensiivseid Eesti ühiskonda ja ajalugu tutvustavaid teemasid kajastavaid keelekursuseid. Võimaldada lastele abiõpetaja ja psühholoogi tuge.

Tagasipöördunute kogemusel **oli raskusi ka Eestis erialase töö leidmisel.** Sageli tuntakse, et eriala on Eesti jaoks liiga spetsiifiline ning halvasti tasustatud – nende eriala ei väärtustata. Seetõttu asutakse tööle teisele erialale, mis ei ole nende esimene eelistus või töötatakse mitmel kohal korraga. Samuti mainiti korduvalt, et **välisriigis omandatut** (kultuuriruumi tundmist, keeleoskust) **ei ole võimalik Eestis rakendada ning see läheb kaotsi**.

Veebiküsitlusele vastanutest leidis **iga viies, et Eestisse tagasipöördumisel pigem ei vastanud tema kvalifikatsioon tema tööle** ning 13% arvas, et see ei vastanud üldse**. Iga viies vastanu ei asunud Eestis tööle, sest mindi kõrgkooli või keelt õppima, õppima, jäädi lapsega koju või oldi juba pensionil.** Töötamisega seotud tegurite tõsisust näitab ka see, et võrreldes tagasipöördunute praegust põhitegevust nende põhitegevusega välismaal selgub, et praegu on veidi vähem nii palgatöötajaid, ettevõtjaid, tööandjaid kui õpilasi/üliõpilasi/kraadiõppureid ning oluliselt rohkem neid, kes ei õpi ega tööta, ent otsivad tööd.

Soovitus: tagasipöördujate toetamine töö otsingutega seotud küsimustes nt rahvusvahelist kogemust otsivate tööandjate töökuulutuste koondamine ja vastava portaali tutvustamine rahvuskaaslastele.

Soovitus: koostöös erinevate osapooltega teha töökuulutuste portaalis võimalikuks töökuulutuste sorteerimine lähtuvalt nõutavast keeleoskusest või teatud riigi töökogemusest.

Soovitus: teavitada ettevõtjaid/tööandjaid võimalusest saata teatud rahvusvahelist kogemust või keeleoskust eeldavaid töökuulutusi väliseesti organisatsioonide vahendusel rahvuskaaslastele.

Hindamise käigus toodi korduvalt välja tagasipöördujate (sh õppimise eesmärgil ajutiselt tagasipöördunud) **eesti keele oskuse nõrka taset ja sellest tulenevaid probleeme**. Laste puhul võib eesti keele sõnavara koduse keele staatusest hoolimata Eesti koolikeskkonnas hakkama saamiseks liiga väike olla. Tööealistel võib tekkida probleeme bürokraatlike toimingute ja kvalifikatsioonile vastava töö leidmisega.

Soovitus: kaaluda ka täiskasvanute intensiivsetel keelekursustel osalemise toetamist. Eesti keele kursused võiksid kajastada ka Eesti ühiskonda ja ajalugu tutvustavaid teemasid.

Soovitus: tutvustada rahvuskaaslastele erinevaid keeleõppevõimalusi (sh iseseisva õppe võimalusi, e-õpe jne). Toetada mh eesti keele e-õppe kursustel osalemist.

Keeleoskuse ja kohanemise probleemid on väiksemad kui välismaal on oldud lühemat aega või lahkutakse kindla teadmisega, et mingi aja pärast pöördutakse Eestisse tagasi. Sel juhul hoitakse teadlikumalt Eesti kontakte, kasutatakse rohkem eesti keelt ning hoitakse ennast kursis Eestis toimuvaga.

Tagasipöördumise soodustamiseks ja kiirema kohanemise toetamiseks on loodud mitmeid algatusi ja portaale (nt Talendid koju, Work in Estonia, Eestit ja Eesti tööelu kajastavad veebilehed), Siseministeeriumi poolt on loodud kohanemisprogramm sisserändajatele (välistatud on Eesti kodanikud), MISAs töötab tagasipöördunute kohanemise soodustamiseks nõustaja jne, kuid nimetatud **tegevused on killustatud**, **vajalik info tegevuste kohta ei jõua abivajajani** ning abi saamine võib takerduda kodakondsuse või millegi muu taha.

Soovitus: koondada kõik rahvuskaaslaste tagasipöördumist ajendav ja kohanemist toetav info ühele veebilehele.

Seda, Eestis on sageli majanduslikult keerulisem toime tulla kui välismaal, väljendavad suhteliselt tagasihoidlikud hinnangud enda elatustasemele: **40% vastanutest (37 inimest) hindas oma elatustaseme Eestisse tagasipöördumisel oluliselt madalamaks kui välismaal ning 23% (21 inimest) mõnevõrra madalamaks kui välismaal**. **Vaid kokku 11% arvas, et nende elatustase oli mõnevõrra kõrgem või oluliselt kõrgem võrreldes välismaaga.** Kõige paremad on uuringus osalenute hinnangud enda sotsiaalsele toimetulekule Eestis ning samuti oma üldisele rahulolule eluga Eestis, ent sarnaselt juba varem väljatoodule ei ole tagasipöördunud rahul oma töötasuga ega majandusliku toimetulekuga ning umbes iga kolmas ei ole rahul oma töökohaga.

Taas välismaale asumine ja seda mõjutavad tegurid

Praegu Eestis elavatest veebiküsitlusele vastanud tagasipöördunutest leiab **43%**, et tulevikus uuesti **välismaale naasmine on väga tõenäoline (23%) või pigem tõenäoline (20%)**. Umbes samavõrd palju (kokku ca 49%) hindab, et tulevikus uuesti välismaale naasmine on pigem ebatõenäoline või täiesti ebatõenäoline (vaid 7%). Perioodil 2009–2014 Eestisse tagasipöördunutest elab praegu **taas välismaal 11 inimest (12%)**, kusjuures nendest seitse plaanib tulevikus Eestisse naasta, sh kolm üksinda ning neli koos perega. Üldküsitlusele vastanud praegu **välismaal elavatest rahvuskaaslastest pooled** (52%) **ei osanud öelda, kas plaanivad kunagi Eestisse tagasi tulla** ning vaid umbes **iga kolmas vastanu oli veendunud, et tuleb Eestisse tagasi.**

Peamisteks teguriteks, mis võivad mõjutada uuesti välismaale elama asumise tõenäosust, peeti **töötamise ja töö tasustamisega seotud tegureid** (sh töö ja hariduse vastavust; üleüldiselt madalaid palku; nõrka sotsiaalmajanduslikku kindlustatust ja sotsiaalkaitsesüsteemi; erialase töö puudumist; tehtava töö ja saadava töötasu mittevastavust). See on kooskõlas ka **taas Eestist lahkunute selgitustega**, kes põhjendasid äraminekut sellega, et välismaal teenitakse endale pensioni vanaduspõlveks, kui ka head tööd ja palka. Majanduslikule ebakindlusele osutasid ka need praegu välismaal elavad üldküsitlusele vastajad, kes ei osanud Eestisse naasmise võimalikkust tulevikus hinnata. Potentsiaalse äramineku ajendina nimetati **korduvalt ka soovi välismaale kooli (sh ka ülikooli) minna ning soovi ennast välismaal täiendada;** mõnel korral toodi välja **laste kooli minekut, sest Eestis on vähe ingliskeelseid (rahvusvahelisi) koole** ja seda, et **väljaspool Eestit on paremad hariduse omandamise võimalused.**

Kokkuvõtvalt võib öelda, et tagasipöördunute toetamine on programmi üks problemaatilisemaid valdkondi ja seni pigem vähese tulemuslikkusega võrreldes teiste valdkondade ja tegevustega. Oluline on tähelepanu pöörata sellele, et tagasipöördumisetoetusest **olulisemaks peetakse tagasipöördunutele pakutavaid kohanemist toetavaid teenuseid** ning abi ette tulevate raskuste ja probleemidega toime tulemiseks. **Tagasipöördunute kohanemise kiirendamiseks on loodud mitmeid võimalusi, kuid info nendest ei jõua abivajajateni**. Samas **jäävad mitmed välja toodud pakilised probleemid rahvuskaaslaste programmi haardeulatusest välja** – vajalik on Eesti majandusolukorra paranemine, haridusmaastiku ja sotsiaalkaitsesüsteemi korrastamine. Tagasipöördumisel ette tulevad probleemid on seda tõsisemad ja lahendust ootavamad, et järgnevatel aastatel on pigem **oodata tagasipöördumiste kasvu**.

4.8 Eesti majanduslikud huvid ja rahvuskaaslaste programm

Läbimõeldud rahvuskaaslaste poliitika eeldab sisse- ja väljarände peamiste tõmbe- ja tõuketeguritega arvestamist. Et motiveerida väliseestlaste tagasirännet ja/või tõsta nende huvi Eestis elamise-töötamise vastu, tuleb rahvuskaaslastele pakkuda kergesti leitavat, lihtsalt arusaadavat ja kompaktset infot Eesti, Eestis töötamise ja õppimise võimaluste kohta.

Soovitus: vajalik on Eesti kui hea töö- ja elukohariigi turundamine välismaal, sh rahvuskaaslaste seas. Eesti turundamisel ja tagasirände ajendamisel tuleb arvestada sisse- ja väljarände tõmbe- ja tõuketeguritega.

Rahvuskaaslased saavad osaleda ja panustada Eesti riigi ja Eestis tegutsevate ettevõtete hüvangusse ka juhul, kui nad ei plaani Eestisse naasmist, nt järgmistes valdkondades ja tegevustes: teadus ja haridus (teadmistevahetus, õpilasvahetus, üliõpilaste praktika, ühisprojektid), äri (riigi projektide ja investeeringute nõustamine ja finantsiline toetamine, teadmiste ja tehnoloogia ülekanne, lühiajaline (vabatahtlik) nõustamine, tudengite praktika ettevõtetes, koostöö edendamine - investeerimisfondid, arengupangad, diasporaa võlakirjad), kultuur (kultuuriinimeste ja -ürituste tutvustamine ning toetamine, kultuurivahetus), sotsiaalne kaasamine (külastused, konverentsid, debatid, ühisprojektid jne).

Soovitus: rahvuskaaslaste kaasamiseks Eesti majanduse arengusse tuleb koostöövõimaluste kaardistamiseks ja realiseerimiseks teha erinevate osapoolte vahel **koostööd**.

Soovitus: rahvuskaaslaste paremaks ärakasutamiseks Eesti riigi ja ettevõtete hüvanguks tuleb **mitmekesistada programmi kaudu toetatavaid tegevusi**. Paremate tulemuste saavutamiseks, organisatsioonide ja rahvuskaaslaste vahelise eduka koostöö tagamiseks eelistada vähemalt alguses kvaliteeti kvantiteedile ja koostöös teiste organisatsioonidega tegutseda ette tulevate probleemkohtade

kõrvaldamisega aitamaks kaasa tulevaste koostööprojektide sujuvusele. Kui tekivad positiivsed näited, mille abil eri osapooltele võimalikku koostööd tutvustada, saab tegevuse ulatust suurendada.

Soovitus: lisaks täiendavatele toetatavatele tegevustele on soovitav praegused tegevused üle vaadata ja **täiendada nii tegevusi kui hindamiskriteeriume nii, et toetatavad tegevused panustaksid enam Eesti majanduse arengusse**.

Rahvuskaaslaste valmisolek ning võimalused panustada Eesti majandusse sõltuvad osalt Eesti riigi ja eestlaste suhtumisest rahvuskaaslaste kaasamisse ning teisalt rahvuskaaslaste Eesti kogemusest-mälestusest. Nimetatud asjaolud mõjutavad rahvuskaaslaste huvi ja seega ka teadlikkust Eestis toimuva kohta. Asjaolu, et rahvuskaaslaste osalus riigikogu valimistel, mis on üheks võimaluseks Eesti arengusse panustada, on vähene ja langustendentsis, näitab **väliseestlaste vähest huvi või teadlikkust Eestis toimuvast**. Ühelt poolt võib see olla seotud asjaoluga, et **rahvuskaaslasteni ei jõua piisavalt ja mugavalt kättesaadavat infot Eesti kohta**. Teisalt võib see kinnitada eelnevaltki välja toodud asjaolu, et **rahvuskaaslased ja rahvuskaaslastega tegelevad organisatsioonid ei tunne ennast Eesti jaoks olulise ega vajalikuna**.

Soovitus: rahvuskaaslaste Eesti majandusse panustamise valmisoleku ja soovi tõstmiseks tuleb neid rohkem kaasata ja nende arvamusega arvestada, nt järgmistes tegevustes: programmist toetatavate tegevuste valikul sihtgruppide arvamuse küsimine ja sellega arvestamine, (rahastus)taotlustele tagasiside andmine, rahvuskaaslastele suunatud kõiki olulisi teemasid kajastava ühe veebilehe koostamine ja ajakohasena hoidmine, jne.

Soovitus: Eestis toimuva teadlikkuse tõstmiseks rahvuskaaslastele suunatud veebilehel **Eesti uudisvoo ning lihtsas keeles olulisemate uudiste kokkuvõtete avaldamine**.

Soovitus: taotlustele tagasisidet andes ja taotluste koostamist juhendades tuleb tähelepanu pöörata sellele, et tagasisidestajad ja juhendajad oleksid taotlejat innustavad ja tehtut väärtustavad ega suhtuks rahvuskaaslastesse halvasti või eelarvamusega.

Tulenevalt haridusasutustesse (sobilikud lasteaia- ja koolikohad) kohtade saamise ja haridusasutustes toime tulemise probleemidest ning toimetulekuks vajaliku tugivõrgustiku puudusest **ei pruugi tagasipöördumist kaaluvad lastega pered Eestisse naasta.** Aga kui siiski otsustatakse naasta, **võib olla raskendatud täiskasvanute kiire tööturule sisenemine. Lisaks, tagasipöörduja ei pruugi saada enda kvalifikatsioonile ja huvidele vastavat ning välismaal saadud kogemustega arvestavat töökohta,** seega võib saadud välismaa-kogemus lihtsalt raisku minna.

Soovitus: suuremat tähelepanu tuleb pöörata tagasipöördujate (kvalifikatsioonile vastavale) **tööle asumise takistuste kõrvaldamisele** – tugi tööle asumiseks vajalike protseduuride teostamisel, sh lastele sobivate haridusasutuste leidmine, Eestis töötamiseks vajaminevate lubade ja sertifikaatide taotlemine, vajadusel pereliikmetele integreerumisprogrammi ja psühholoogi nõustamisteenuse pakkumine, keelekursuste võimaldamine.

Soovitus: aidata kaasa rahvusvahelise kogemusega töötajate ja vastavat kogemust vajavate tööandjate üksteise leidmisele nt läbi tööotsimise portaalide täiendamise (nt nõutava keeleoskuse täpsem filtreerimise võimalus), *Work in Estonia* portaali vms. Samas on selge, et tagasipöördunud

rahvuskaaslased peavad ka ise julged olema ja initsiatiivi võtma, et ennast ja varasemat töökogemust (kõrget kvalifikatsiooni), enda oskusi-teadmisi tööandjatele Eestis pakkuda.

4.9 Teadlikkus rahvuskaaslaste programmist ning toetatavatest tegevustest

Üldine teadlikkus rahvuskaaslaste programmist, toetuste taotlemise võimalustest ja rahvuskaaslastele suunatud teenustest-dokumentidest (ülevaatlikud ja usaldusväärsed dokumendid-veebilehed kohanemise toetamiseks, soovitused mitmekeelse lapse kasvatamiseks) **on programmi sihtgruppide hulgas** küllaltki **madal**. Enamasti ollakse kursis vaid üksikute toetusmeetmetega (sh need, mille kohta on varem taotlusi esitatud) või saadakse infot programmi võimaluste kohta isiklike kontaktide kaudu. Madalat teadlikkust võib hindaja arvates osalt selgitada ühtse, st programmist toetatud tegevuste ja meetmete kirjeldusega, koduleheküljе puudumisega – **info toetusvõimaluste ja taotlemise tingimuste kohta on killustatud.**

Soovitus: luua **rahvuskaaslaste programmile ühtne koduleheküljе**, kus oleks kajastatud kõik toetatavad meetmed, tegevused ja sihtgrupid. Koduleheküljel võiks olla kajastatud ka muu rahvuskaaslastega seonduv info, sh keeleõppe materjalid, mitmekeelses kultuuri- ja keelekeskkonnas lapse kasvatamise juhised, lihtsas keeles olulisemad uudised Eesti kohta, uudisvoog, Eestisse tagasi pöördumiseks ja kiireks kohanemiseks vajalik info jne.

Soovitus: uuringu käigus kaardistatud infokanaleid kasutades jagada infot rahvuskaaslaste programmist, pakutavatest toetustest ning tingimustest ja rahvuskaaslasi puudutavatest võimalustest.

Soovitus: kaaluda ja toetada võiks rahvuskaaslaste programmi, rahvuskultuurist osa saamise ja kodumaaga ühenduses olemise võimaluste silmast-silma tutvustamist nt rahvuskaaslastele suunatud üritustel, Eesti koolides jne.

Rahvuskaaslaste programmi ja sellest toetatavate tegevustega on enim kursis eesti keele õpet pakkuvad asutused (õppekorraldajad) ja õpetajad. Lastevanemate teadlikkus programmist ja toetatavatest tegevustest sõltub sellest, kas laps on välismaal olles eesti keelt õppinud ja kas seda on tehtud programmi toel. Uuring näitas, et kui laps oli õppinud keelt, oli lapsevanema teadlikkus programmist suurem, mis näitab, et õpetuskohtades on programmist (selle toest) räägitud ja seda tutvustatud.

Programmist toetust saanud said **infot programmi tegevuste ja toetusvõimaluste kohta peamiselt tutvusringkonnalt, sotsiaalmeediast ja väliseesti seltsist**. Eesti keele õppeasutused said info peamiselt otse haridus- ja teadusministeeriumilt ning stipendiaatide puhul olid oluliseks infoallikaks ka väliseesti kool ning saatkond.

Soovitus: toetatavate tegevuste kohta tuleks **infot levitada ka sihtgrupi potentsiaalsetele tuttavatele**, et tagada info levik. Nt infot keelelaagritest võiks edastada nii keeleõppe korraldajatele, eesti keele õpetajatele (sh ka nt sotsiaalmeedia õpetajate grupis VÄLEK), lapsevanematele kui lastele. Senisest suuremat tähelepanu tuleb pöörata ka info levitamisele sotsiaalmeedia kaudu.

SUMMARY

Impact Evaluation Study of the "Compatriots` programme 2009–2013"

Estonia has been supporting compatriots since 2004 via the compatriot programmes of 2004–2008 and 2009–2013 and the support continues for the 2014–2020 period. The compatriot programme is implemented by the Estonian Ministry of Education and Research, the Estonian Ministry of Culture and the Ministry of Foreign Affairs, the Estonian Institute, Integration and Migration Foundation Our People and the Archimedes Foundation. This study assesses the 2009–2013 period of the compatriot programme, the goal of which was to support the conservation and development of Estonian identity outside of Estonia, that is, to support the preservation of the Estonian language and culture of the compatriots residing abroad, as well as their feelings of unity and return to Estonia. The main activities of the programme were 1) to support Estonian language teaching and learning in Estonian foreign schools and 2) to support expatriates' studies in Estonia; 3) to support the preservation of Estonian culture abroad and expatriates' feelings of unity; 4) to support the collection, preservation and publication of expatriates' cultural heritage and 5) to encourage their migration back to Estonia.

The goal of this impact evaluation study is to assess the success of the activities conducted under the "Compatriot programme 2009–2013" and to recommend additional activities that would help expatriates retain and strengthen their ties with Estonia, with the Estonian language and culture. During the study, document analysis was conducted (documents related to the programme, other local studies and analyses, including studying the practices of other countries and migration theories) in addition to focus groups, 62 in-depth interviews and an extensive online survey among the target groups of the programme. 747 compatriots participated in the online survey, including 278 target group representatives. Additionally, a general survey was conducted to describe the diaspora, one of the goals of which was to get an overview of where the descendants of Estonians and Estonian expatriates reside abroad, their current citizenship, reasons for migrating, life satisfaction, attitudes and views on migration, their involvement and ties with Estonia and so forth. The second important goal of the general survey was to find contacts for the target and control groups. 1161 compatriots responded to the general survey. It is essential to note that the distribution and profiles of the respondents may not fully represent the actual distribution and profiles (general population) of these groups. The average level of education of the respondents was higher than it is for the general population according to the study by the National Audit Office[164]: among the respondents to the general survey, 60% had a higher education degree as opposed to the 13–14% stated by the National Audit Office study for the period 2009–2013. Therefore, compatriots who have participated in the impact evaluation study (2009–2013) are, on average, more highly educated[165]. Therefore, the results of the impact evaluation study only apply to the assessed programme period and to the activities supported via the programme.

[164] The 2015 overview by the National Audit Office describes the education levels of the expatriates upon their departure from Estonia. The education level of compatriots may change while abroad.

[165] When taking into consideration the content (activities) of the programme and the methods used to reach target groups, information regarding the programme and the invitation to participate in the survey most likely reached people with higher education and those most interested in Estonia. Moreover, since the concluded programme period focused on educational activities, people with higher education may have paid

The central conclusion of the impact evaluation study is that the programme and the activities supported by the programme are necessary for helping compatriots retain their ties to Estonia and its culture and preserving the expatriate cultural heritage. However, there is room for improvement in the organizational side of the programme, in addition to better marketing of the programme, its goals and opportunities need more attention and better promotion among the communities abroad because the study revealed that the target groups knew little of the programme's activities; most of the respondents were familiar with certain measures but the larger majority were unfamiliar with these activities. Successful marketing of the information and materials related to the programme requires the gathering and dissemination of this information, in addition to closer cooperation with other ministries, programme implementers and with Estonian communities and associations abroad.

During the study, different actors repeatedly admitted that perceived prejudices prevalent in Estonian society and the derogatory attitude towards minorities and expatriates influence their wish and intention to return to Estonia. One of the ways for improving this kind of attitude is to introduce the life and circumstances of expatriates to local Estonians. It is important to improve local Estonians' knowledge about compatriots and their tolerance towards them. Furthermore, it is essential to recognize those active compatriots who are engaged in retaining the Estonian cultural heritage and Estonian language abroad. Compatriots can participate in and contribute to Estonian entrepreneurship and society even if they do not plan to return to Estonia. Therefore, in order to involve compatriots in the development and progress of Estonia, different parties need to cooperate to fully take advantage of the opportunities around them.

A substantial part of the compatriot programme activities and budget is directed towards teaching and learning Estonian language and culture (including Estonian schools, language and culture camps) but also to supporting those organizing language studies (e.g., activity subsidies, learning materials), the teachers (e.g., in-service training) and the activities that help to retain and develop Estonian identity and unity. Language and culture studies help children learn about the culture of their parents' native country. Furthermore, language proficiency creates possibilities for the future – people may choose to return to Estonia. The most important activities in language and culture studies are those that create possibilities for visiting Estonia and for using Estonian language and culture first hand, such as studying in Estonia, internships in Estonian companies and participating in language camps. Youth language and culture camps have a strong short-term impact on the language proficiency of participants and their interest in Estonia, the result of which may be moving temporarily to Estonia for work and/or studies. In addition, children learning Estonian may have positive side-effects on their parents, for instance, encouraging them to participate in Estonian communities abroad.

Despite the programme's contribution to language studies, most parents pay (at least in part) for their child's Estonian language and culture studies. Considering that having to pay even a small amount influences the availability of language and culture studies, language studies abroad are unsustainable without national subsidies – Estonian Schools are one of the few options for learning Estonian abroad. Therefore, it is important to continue supporting the teaching and learning of Estonian language and culture both in Estonia and abroad and, if possible, take into account the age, interests, study goals and the specifics (context) of the student`s current country.

more attention to these activities and they may have been more engaged with educational activities and measures (self-selection bias).

The evaluation study confirmed the results of previous studies, that is, that family support is vital in acquiring a language. Cooperation with teachers and schools back home is essential when the child's stay abroad is short-term, so that children could easily continue their studies upon return. In order to help parents and teachers raise children in multilingual environments, reliable and easily accessible instructional materials are necessary.

The compatriot programme also supports studies of young compatriots in Estonian vocational and higher education schools. The assessment revealed that studying in Estonia with a scholarship should be better promoted among young compatriots living abroad, including promotion among other important target groups such as the youth who have participated in Estonian language and culture summer camps since they are quite often interested in Estonia and its language. Young compatriots who have studied in Estonia value their scholarships very highly and, more than half of them, would not have come to study in Estonia if they had not received a scholarship. Since the backgrounds of these young people vary, it is necessary to support their social and emotional adaption to Estonia and help them to form ties with other compatriots and Estonians in addition to familiarizing them with support services offered by educational institutions. The assessment revealed that some young people need legal counselling (and referrals) concerning living permits and foreign contracts.

Many young compatriots who have studied in Estonian universities and participated in language and culture camps with support from the compatriot programme have tied their future with Estonia. There are also those who consider studying or temporarily working in Estonia. Estonian schools abroad offer a connection with Estonia and its culture; language studies help compatriots communicate with their friends and relatives in Estonia and enrich the worlds of children and young people, thereby also contributing to their identity and sense of being. According to the youth who have studied or participated in summer camps in Estonia, their Estonian proficiency improves (most notably in the short-term) and they retain their relations to other compatriots even after their stay.

In addition to educational activities, the programme supports returning to Estonia which is one of the most problematic areas of the programme. On the one hand, respondents feel that Estonia is not prepared to take in those returning (problems such as securing a kindergarten place, finding a job or relevant information, etc. were mentioned); in short, the returnees have problems when returning and adapting. On the other hand, only people who have lived abroad for a decade or more can apply for the returnee grant, which excludes all the people who have left Estonia *en masse* during recent years. The aforementioned problems grow as the number of people considering return and those returning is on the rise. Therefore, it should be considered whether the current returnee grant and requirements are relevant or should they be altered in the future. The respondents found that the returnee grant demonstrates that Estonia cares for their compatriots and, for some returnees, it may be an important financial aid. Most of the respondents found that it is important to provide the returnee grant also in the future. Therefore, it is essential to continue the provision of the grant, taking into account the economic status, social background and family context of the applicant. Equally important is the communication between the returnee and the official helping with the application: the applicant should be informed about on what grounds the size of the grant is determined and what factors are taken into account. At the same time, it is relevant to note that respondents often consider other services that support acclimatization more important than the monetary grant itself.

In the future, assigning a mentor/support person/counsellor to the returnee should be considered due to the potential lack of a support network for the returnee. In light of an aging population and moderate

emigration, the opportunities compatriots can offer when residing abroad should be utilized to a greater extent. Additionally, it is important to make sure that companies and employers are more aware of the opportunities when hiring compatriots (i.e., when employers seek workers with international work experience and with a multicultural know-how).

The impact evaluation study revealed that a vital target group which has largely been overlooked are the children of the returnees. On the one hand, finding appropriate nearby schools and kindergartens for them is problematic; on the other hand, the capability of schools to support these children and help them to adjust need to be developed. The children of returnees must have better access to the Estonian educational system. In the future, language courses for both adults and children should be considered an activity in the programme as it was often emphasised that low Estonian proficiency is a problem when applying for a job or a school place.

Despite the relatively small scale of the programme, it constitutes a remarkable set of activities and measures that support and promote Estonian identity and sense of being, feelings of unity and the Estonian language and culture abroad. The respondents explained that support from the programme expresses the care and concern of Estonia for their compatriots abroad. The respondents were generally satisfied with specific activities of the programme but there is also room for improvement, for instance, in areas such as taking into account the reasons and specifics of migration, the needs of specific families upon return, the country's preparedness to manage and successfully take in returnees, the sufficiency of the returnee grant, the relevance and flexibility of the application requirements and the availability of instructional application materials. In the future, information regarding the programme and its activities could be better directed both at specific target groups and at compatriots in general.

КРАТКОЕ РЕЗЮМЕ

Начиная с 2004 года и благодаря международным программам в периоды 2004–2008, 2009–2013 гг., Эстонское государство поддерживало и продолжает поддерживать в новый период 2014–2020 гг. соотечественников, проживающих за границей. С осуществлением программы соотечественников связаны Министерство науки и образования, Министерство культуры и Министерство иностранных дел Эстонской Республики, Эстонский институт, Целевое учреждение интеграции и миграции «Meie Inimesed» и целевой фонд «Archimedes». Целью настоящего исследования программы соотечественников периода 2009–2013 гг. было поддержка сохранения и развития эстонского национального самосознания за пределами Эстонии, то есть сохранение языка и культуры проживающих за границей соотечественников, а также чувства единства и желание вернуться эстонцев на родину. Основными направлениями программы были: поддержка изучения эстонского языка и обучения на эстонском языке в зарубежных школах, а также поддержка обучения в Эстонии соотечественников, проживающих за рубежом; сохранение за рубежом эстонской культуры и поддержка формирования чувства общности эстонцев, а также сбор, сохранение и доступность культурного наследия; способствование возвращению в Эстонию проживающих за рубежом эстонцев.

Целью настоящего исследования является оценка деятельности, осуществленной в рамках „Программы соотечественников (2009–2013)“, и рекомендации к дополнительным мерам, которые будут содействовать поддержанию и укреплению связей соотечественников с Эстонией, эстонским языком и эстонской культурой. В ходе исследования, в дополнение к изучению документов, связанных с программой (исследования и анализ, ранее проведенные в Эстонии в этой области, а также практика зарубежных стран и теории миграции), было проведено 62 углубленных интервью, интервью с фокус-группами и масштабный Интернет-опрос среди целевой группы программы. На опрос ответило в целом 747 соотечественников, в том числе 278 представителей целевой группы. Дополнительно, для описания диаспоры был проведен общий опрос, одной из целей которого было получить представления о расселении выходцев из Эстонии и их потомков за пределами Эстонии, об их гражданстве, причинах миграции, об удовлетворенности жизнью, позиции в отношении к миграции, о связи с Эстонией и т.п. Второй важной целью общего опроса было установление контактов с целевой и контрольной группами данного исследования. На общий опрос ответило в целом 1161 человек. Распределение и профиль ответивших на опрос могут не полностью отражать настоящий профиль соответствующих групп (популяций), поскольку профиль в действительности неизвестен. Средний уровень образования соотечественников, принимавших участие в исследовании, оказался выше, чем средний уровень образования эмигрировавших из Эстонии, приведенный в обзоре Государственного контроля за 2015 год[166]: среди ответивших самым распространенным уровнем образования было высшее образование[167] (60%), в том числе степень магистра или доктора имел примерно каждый пятый ответивший. Среди ответивших

[166] Здесь важно обратить внимание на то, что обзор Государственного контроля за 2015 год описывает уровень образования выехавших из Эстонии по состоянию на их отъезд. За границу уезжают также с желанием усовершенствоваться и получить образование, таким образом, уровень образования части соотечественников может за рубежом повыситься.

[167] Имеется в виду прикладное высшее образование, степень магистра и доктора, а также высшее образование (степень бакалавра, прежнее высшее образование).

поровну было тех, кто имел среднее специальное и общее среднее образование, каждых по 16%. В то же время, согласно обзору Государственного контроля в период 2009–2013 гг., из Эстонии выехало больше всего людей со средним (специальным), основным или с более низким уровнем образования, а также людей с профессиональным образованием, или прошедших профессиональное обучение. Таким образом, с программой соотечественников в период 2009–2013 гг., по всей видимости, больше всего соприкоснулись (и приняли участие в поддерживаемой программой деятельности) именно соотечественники с высшим образованием[168]. Таким образом, результаты и выборка исследования существенны только для части оцениваемого периода программы и поддерживаемых программой действий.

Вывод, основанный на исследовании влияния программы, заключается в том, что программа и поддерживаемая ею деятельность являются необходимыми, помогающими соотечественникам поддерживать связь с Эстонией и эстонской культурой, а также сохранять культурное наследие зарубежных эстонцев. Однако можно исправить организационную сторону осуществления программы – следует лучше информировать зарубежное сообщество о наличии, целях и возможностях программы. Информированность целевой группы программы была скорее скромной, и большинство участвовавших в исследовании были в курсе отдельных условий (например, откуда они получали финансирование), однако большая часть участвовавших в исследовании не слышали о деятельности программы. Более интенсивное распространение материалов, связанных с программой, предполагает, в числе прочего, сбор и распространение информации, касающейся соотечественников, а также тесное сотрудничество между министерствами и другими организациями, осуществляющими программу, а также с общинами и объединениями проживающих за рубежом эстонцев (в том числе, с печатными изданиями зарубежных эстонцев).

В ходе исследования разные стороны неоднократно отмечали, что на желание проживающих за рубежом эстонцев сохранить эстонское национальное самосознание, а также и на желание вернуться, оказывают влияние царящие в эстонском обществе предубеждения и осуждающее отношение к национальным меньшинствам и к уехавшим за рубеж соотечественникам. Одной из возможностей улучшения такого отношения является ознакомление проживающих в Эстонии эстонцев с тем, чем занимаются соотечественники за пределами Эстонии. Важно повысить информированность и толерантность местных эстонцев в отношении соотечественников и выразить признание тем общественно активным людям, которые занимаются сохранением эстонской культуры, языка и наследия за пределами Эстонии. Соотечественники могут внести свой вклад во благо эстонского государства и действующих в Эстонии предприятий и в том случае, если они не

[168] Учитывая содержание (деятельности) программы и меры, принятые для того, чтобы достичь целевой группы, информация о программе, а также приглашение на участие в исследовании, с большой долей вероятности, дошли до людей с высшим образованием и людей, более заинтересованных в происходящем в Эстонии. Тем более, что в завершившийся период программы большее внимание уделялось деятельности, связанной с образованием (в том числе, языковое обучение в эстонских школах, а также поддержка обучения в Эстонии) – люди с высшим образованием могут более осознанно обращать внимание на образовательную деятельность и образовательные методы, и быть связанными с ними (*self-selection bias*). Таким образом, сравнивая участников исследования с обзором Государственного контроля, можно утверждать, что, очевидно, выборка исследования имеет погрешность, и содержит больше людей с высшим образованием. Однако точный размер погрешности привести невозможно.

планируют возвращаться в Эстонию, привлечь соотечественников к развитию Эстонии. Для обнаружения возможностей для сотрудничества и их реализации сдедует проводить совместную работу между разными сторонами (в том числе, комплексное и отвечающее требованиям времени отражение информации, касающейся соотечественников, на одном сайте; привлечение посольств, предприятий и различных министерств).

Большая часть деятельности и бюджета программы соотечественников направлена на обучение и практику эстонского языка и культуры (эстонские школы и языковые лагеря), в том числе, на поддержку организаторов языкового обучения (например, поддержка деятельности, учебные материалы) и учителей эстонского языка (в числе прочего, дополнительные обучения, заработные платы), как деятельности, лучше всего поддерживающей сохранение и развитие эстонского национального самосознания. Изучение языка и культуры дает ребенку возможность понять культуру страны происхождения его родителей и в будущем связать себя с Эстонией (в том числе, вернуться в Эстонию). В изучении языка и культуры самыми важными считаются действия, которые позволяют людям физически прибыть в Эстонию, в среду эстонского языка и культуры: обучение в Эстонии, практика на эстонском предприятии, участие в языковом лагере. Молодежные языковые и культурные лагеря в короткие сроки оказывают сильное влияние на владение языком и на интерес к Эстонии, прямым результатом чего может быть прибытие в Эстонию на учебу и/или на работу. Кроме того, изучение ребенком языка способствует участию родителей в жизни и деятельности общины проживающих за рубежом эстонцев.

Несмотря на вклад программы соотечественников в языковое обучение, большинство родителей (частично) платят за обучение своего ребенка эстонскому языку (и культуре). Учитывая, что даже небольшое собственное участие влияет на доступность обучения языку и культуре, без поддержки эстонского государства обучение эстонскому языку за рубежом не может быть жизнеспособным – эстонские школы являются одной из немногих возможностей для изучения эстонского языка за рубежом. Поэтому, важно продолжить обучение эстонскому языку и культуре (в том числе поддержку оплаты работы учителей и их обучение) и поддержку обучения, как за рубежом, так и в Эстонии, учитывая, в соответствии с возможностями, возраст и интересы учащихся, цели изучения языка и особенности государства, являющегося местом проживания.

Подобно предыдущим исследованиям, данное исследование подтвердило, что в языковом обучении очень важную роль имеет поддержка семьи (в том числе, и поддержка спутника жизни и/или члена семьи другой национальности). Если пребывание за рубежом носит временный характер, то, в числе прочего, необходимо сотрудничество с местными учителями и школами, где учатся дети (сотрудничество предполагается и с администрирующим школу самоуправлением), чтобы по возвращении можно было продолжить образование. Для поддержки родителей и учителей в воспитании ребенка в многоязычном культурном пространстве необходимы надежные и легко доступные для всех инструктирующие материалы (общение с ребенком на родном языке, поиск возможностей для использования языка, мотивация и поддержка ребенка в многоязычном культурном пространстве, вопросы идентичности).

Программа соотечественников, в числе прочего, поддерживает обучение молодых людей в профессиональных и высших учебных заведениях Эстонии. Оценка показала, что следует больше знакомить проживающих в зарубежных государствах молодых соотечественников с возможностями обучения в Эстонии со стипендией; причем важной целевой группой, наряду с обучавшимися в зарубежных эстонских школах, должна стать и молодежь, участвовавшая в языковых и культурных

лагерях, потому что именно они зачастую заинтересованы в Эстонии и в учебе в Эстонии. В отличие от тех, кто получает пособие для возвращающихся (репатриантов), обучавшиеся в Эстонии молодые соотечественники оценивают получение стипендии (в том числе, компенсацию транспортных расходов и экономическую поддержку) очень высоко, и более половины из них не приехали бы учиться в Эстонию без стипендии. Оценка показала, что для повышения мотивации к обучению и для упрощения способности справиться с экономическими проблемами, в дополнение к выплате подобной стипендии, можно рассмотреть и введение «прибавки» к стипендии по результатам обучения и уровню общественной активности. Поскольку приезжающая на учебу в Эстонию молодежь очень разная (в том числе, и наличие у них родственников и знакомых в Эстонии), то иногда требуется поддержать освоение стипендиата социально и эмоционально путем установления связей с другими соотечественниками и местными эстонцами. Кроме того, их следует ознакомить с консультационными и поддерживающими услугами, предлагаемыми учебными учреждениями. Оценка показала, что часть молодежи нуждается в отдельной юридической консультации (и направлении) в вопросах, связанных с видом на жительство и иностранными договорами.

Многие молодые соотечественники, которые при поддержке программы соотечественников учились в эстонских высших учебных заведениях и участвовали в языковых и культурных лагерях, связали свою дальнейшую жизнь с Эстонией. Кроме того, есть те, кто задумывается о переезде в Эстонию на учебу или работу. Деятельность эстонских школ за рубежом связывает детей и родителей с Эстонией, а также с эстонским языком и культурой, и служит причиной для того, чтобы собраться вместе (в том числе, для празднования важных дат или совместного обучения): языковое обучение дает возможность общаться с родственниками и друзьями из Эстонии, а также обогащает картину мира детей и молодежи, формируя через это и их идентичность. Опыт как молодежи, принимавшей участие в языковых лагерях, так и обучавшейся в Эстонии показывает, что улучшается уровень владения эстонским языком, и после лагеря они продолжают общаться с другими соотечественниками (в том числе, в социальных сетях).

В дополнение к образовательной деятельности, программа поддерживает возвращение соотечественников в Эстонию, что до настоящего времени, по сравнению с другими областями и деятельностями, было одной из проблематичных областей программы. С одной стороны, по мнению и опыту участвовавших в исследовании, государство не готово принимать возвращающихся (репатриантов). Это иллюстрируется проблемами, связанными с местами в детских садах и школах, а также при поиске работы, отсутствием информации, касающейся делопроизводства, связанного с возвращением, на понятном и простом языке, а также с нехваткой возможностей для доступного и льготного изучения языка – приезд и адаптация возвращающихся затруднены. С другой стороны, возможность получения пособия для возвращающихся предоставляется только в том случае, если соотечественник отсутствовал в Эстонии, по меньшей мере, в течение десяти лет, за исключением тех, кто выехал в последние годы во время большой миграции. Названные проблемы еще более остры, поскольку количество раздумывающих о возвращении людей и тех, кто возвращается, в действительности растет. Таким образом, следует рассмотреть, не будет ли разумным предлагать подобное пособие (и другие меры поддержки) с учетом потребностей также и тем, кто возвращается после отсутствия в Эстонии от пяти до десяти лет. Поскольку по оценке принимавших участие в исследовании, пособие для репатриантов выражает моральную заботу эстонского государства о возвращающихся соотечественниках, а иногда также может оказаться существенной финансовой поддержкой, важно и в будущем продолжить выделение пособий, учитывая

экономическое положение ходатайствующего (предыдущие места работы, должностные позиции, доходы за рубежом) и социальный фон, в том числе, семейное положение (родитель-одиночка, возвращение в одиночку или с семьей (пожилыми родителями, детыми и т.д.)) как обстоятельства, затрудняющие возвращение. Также важно разъяснить целевой группе какие факторы были учтены при определении размера пособия для возвращающихся. В то же время важно обратить внимание на то, что важнее пособий для возвращающихся зачастую считаются предлагаемые услуги поддержки, в том числе обучение для освоения и возможности справиться с трудностями и проблемами.

В будущем следует рассмотреть назначение ментора/поддерживающее лицо/консультанта для репатрианта на определенный период, чтобы не оставлять его один на один с возникающими проблемами в случае отсутствия местной сети поддержки. В условиях стареющего населения и умеренной миграции в дальнейшем следует больше использовать возможности, имеющиеся для соотечественников за рубежом (информирование зарубежных общин и объединений о предложениях о работе) и способствующие их возвращению в Эстонию (вербовка узкопрофилирующих специалистов и через это развитие соответствующих отраслей в Эстонии, новые рабочие места и т.д.). В дополнение к собственной инициативе возвращающихся в Эстонию соотечественников, важно обратить внимание предпринимателей/работодателей на возможность вербовки соотечественников, то есть помочь работнику с международным опытом и работодателю, нуждающемуся в соответствующем опыте, найти друг друга.

В исследовании выяснилось, что важной целевой группой, которой до настоящего времени уделялось мало внимания, являются дети репатриантов. С одной стороны, препятствием является упомянутое выше наличие мест в детских садах и школах вблизи от дома, и, с другой стороны, способность образовательных учреждений поддержать прибывших из-за рубежа детей (например, наличие помощника учителя, упрощенные материалы, дополнительные уроки по изучению языка). Детям репатриантов следует обеспечить доступ к образовательной системе Эстонии (подходящие места в детских садах и школах). Кроме того, в будущем следует рассмотреть предложение как детям, так и взрослым, курсов эстонского языка, так как в ходе исследования неоднократно отмечался низкий уровень знания репатриантами эстонского языка и вытекающие из этого проблемы (в том числе, на рынке труда и при адаптации в среду).

Несмотря на небольшой объем, программа соотечественников в целом является очень важной совокупностью действий и мер, поддерживающих возникновение чувства эстонского национального единства и общности, сохраняющей эстонский язык и культуру, которые, по оценке участвовавших в исследовании, непосредственно выражают поддержку и заботу эстонского государства в отношении проживающих за рубежом соотечественников. Если рассматривать действия программы по отдельности, то принимавшие участие в исследовании, в общих чертах, остались довольны ее услугами, но если рассматривать сохранение эстонского национального самосознания и возвращение в целом, то приводилось несколько аспектов, которые требуют развития или на которые в дальнейшем следует обратить больше внимания. Например, особенности и потребности, вытекающие из причин миграции, из характера семьи в случае возвращения, готовность государства заниматься репатриантами (и другими иммигрантами), в том числе, поддержка их адаптации, достаточность или единообразие выделяемого пособия, соответствие требований и вспомогательных материалов для ходатайства о пособии (в том числе, о программах адаптации), а также их доступность на понятном и простом эстонском языке. Также в

дальнейшем можно улучшить распространение информации о программе, как конкретным целевым группам, так и широкой группе соотечественников.

VIIDATUD ALLIKAD

Ahas, R., Silm, S. (2013) Regionaalse pendelrände kordusuuring

Ahas, R., Silm, S., Leetmaa, K., Tammaru, T., Saluveer, E., Järv, O., Aasa, A., Tiru, M. (2010) Regionaalne pendelrändeuuring

Anniste, K, Tammaru, T. (2014) Ethnic differences in integration levels and return migration intentions: A study of Estonian migrants in Finland. *Demographic research, Vol 30, 377-412*, 397

Anniste, Kristi (2011). Eestlaste väljaränne Soome. Uuringu kokkuvõte. Tartu Ülikooli geograafia osakond.

Bagdonavičienė, V. (2013). Lithuanian Diaspora Policy Overview. Saadaval [http://www.maynoothuniversity.ie/nirsa/wpcontent/uploads/2013/11/lithuaniandiasporapolicy.pdf].

Beuße, Mareike (2009). Võrdlev ülevaade teiste EL liikmesriikide tagasipöördumispoliitikatest ja –praktikatest – kokkuvõte. – Eesti Migratsioonifond.

CEED (2014) CEED Report: Migration in the 21st century from the perspective of CEE countries – an opportunity or a threat?

Constant, A., Massey, D. S. (2002) Return migration by German guestworkers: Neoclassical versus new economic theories. *International Migration 40:4, 5-38*

Czech Ministry of Foreign Affairs (2015). Czechs abroad. Saadaval [http://www.czech.cz/en/62194-czechs-abroad].

Damušis, Ginte (2012). 'Global Lithuania': From challenge to opportunity. Saadaval [http://www.mfa.gov.lv/data/file/4_4%20Damusis%202012%2012%2017-oecd%20riga.ppt].

Damušis, Ginte (2014). Diaspora policy in Lithuania: building bridges and new connections. – Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Lithuania. – Saadaval [http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2014/12/Ginte-Damusis_Global-Lithuania-Strategy_2nd-Baltic-Round-Table_03-11-14.pdf].

Duszczyk M., Matuszczyk K. (2014), Migration in the 21st century from the perspective of CEE countries – an opportunity or a threat? Central and Eastern Europe Development Institute, Warsaw

Dustmann, C., Yoram, W. (2007) Return Migration: Theory and Empirical Evidence from the UK. *British Journal of Industrial Relations* 45:2, pp. 236–256.

Eamets, Raul ja Philips, Kaia (2004). Tööjõu vaba liikumine Euroopa Liidus ja selle mõju Eesti tööturule. – Tartu Ülikooli Euroopa Kolledži Toimetised, nr 20.

Eesti keele arengukava 2011–2017. Vabariigi Valitsuse vastu võetud 26.11.2010.

Eesti keel ja kultuur maailmas. Saadaval [http://ekkm.estinst.ee/keskused/koolid/]

Eesti madalama haridusega noored tööturul. Statistikablogi: https://statistikaamet.wordpress.com/tag/noorte-tootus/; 29.04.2015

Eesti säästva arengu riiklik strateegia "Säästev Eesti 21". Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud 17. märts 2005

Ehala, Martin (2010). Keel ja ühiskond. Väliseesti kogukondade jätkusuutlikkusest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Emigrant communities of Latvia: National identity, transnational relations and diaspora politics. About the project. – Institute of Philosophy and Sociology. Saadaval [http://migracija.lv/inenglish].

ERR uudisteportaal (20.03.2014) Reformierakond ja Sotsiaaldemokraatlik Erakond kirjutasid täna alla uue võimuliidu koalitsioonilepingule. Saadaval [http://uudised.err.ee/v/eesti/52cffc3d-fceb-4dc2-8fea-fc1b69509a19].

Eurostati andmed. Saadaval [http://ec.europa.eu/eurostat/web/labour-market/earnings/database]

Gečienė, I.; Matulaitis, Š. (2012). Lithuanian diaspora role in sustainable development of country. *Regional Formation & Development Studies.* Issue 8, pp. 84-91.

Hanson, G. H. (2009) The Economic Consequences of the International Migration of Labor. *Annual Review of Economics* 1, 179-208.

Herner-Kovács, E. (2014). Nation Building Extended: Hungarian Diaspora Politics. *Minority Studies* (17.) pp.55-67. Saadaval [http://www.academia.edu/10030234/Nation_Building_Extended_Hungarian_Diaspora_Politics].

Hiietam, Katrin (2010). Eestlased ja eesti keel Põhja-Inglismaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

http://publications.iom.int/bookstore/free/ReturnMigration.pdf

Hungarian Diaspora Council (2012). Second Session of the Hungarian Diaspora Council Held at the Hungarian Parliament. Saadaval [http://www.hacusa.org/en/2012-press-releases/second-session-of-the-hungarian-diaspora-council-held-at-the-hungarian-parliament].

Hungary Live. The role of The Live Teacher (TLT) in the language and cultural heritage of the Hungarian Nation's Diaspora. – H-Net Language Center. Saadaval [http://www.hungariancc.ca/administration/media/image/Business%20Opportunities/H-Net/Hungary_Live_ENG.pdf].

Institute of Philosophy and Sociology, University of Latvia (2014). The Emigrant Communities of Latvia: National Identity, Transnational Relations and Diaspora Politics. Saadaval [http://migracija.lv/inenglish].

Jakobson, M-L. (2014) Citizenship In Transformation: Political Agency in the Context of Migrant Transnationalism. Institute of Political Science and Governance, Tallinn University, Tallinn, Estonia. Dissertations on Social Science. [http://e-ait.tlulib.ee/356/1/jakobson_mari_liis.pdf]

Jürgenson, Aivar (2010). Eestlased ja eesti keel Argentinas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Jürgenson, Aivar ja Jürisson, Sander (2010). Brasiilia eestlastest ja nende keelest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Kask, I. (2006) Eestlaste tagasiränne Eestisse aastatel 1989-2000. Magistritöö

Keskpaik, Kadri Saskia (2013). Talendid koju! Aga kes on talendid ja kus on kodu? – Tartu Ülikooli sotsiaal- ja haridusteaduskond, Sotsioloogia ja sotsiaalpoliitika instituut.

Kirss, Laura (2014). Välismaal elavad eestlased kui kasutamata tööjõuressurss. – Poliitikauuringute Keskuse Praxis väljaanne.

Kivik, Piibi-Kai (2010). Eestlased ja eesti keel Ameerika Ühendriikides. Tähelepanekuid kolmest kogukonnast. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Kline, D. S. (2003) Push and Pull Factors in International Nurse Migration.*Journal of Nursing Scholarship, 35:2, 107-111.*

Konkurentsivõime kava "Eesti 2020". Kinnitatud Vabariigi Valitsuses 8.05.2014

Krieger, H. (2004) Migration trends in an enlarged Europe. *European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, Dublin*

Kritz, M. M. (2007) Migration: International. *Blackwell Encyclopedia of Sociology*. Ritzer, George (ed). Blackwell Publishing

Krjukov, Aleksander (2014). Reformierakonna ja sotsiaaldemokraatide koalitsioonilepe. – Uudised ERR. Saadaval [http://uudised.err.ee/v/eesti/52cffc3d-fceb-4dc2-8fea-fc1b69509a19].

Kultuuripoliitika põhialused aastani 2020. Riigikogu vastu võetud 12.02.2014

Kulu, H. (2000) Policy towards the Diaspora and Ethnic (Return) Migration: An Estonian case. *GeoJournal* 51, 135–143

Kumpikaite, V., Zickute, I. (2012) Synergy of Migration Theories: Theoretical Insights. Engineering Economics, 23(4), 387-394

Kõiva, Mare (2010). Eestlased ja eesti keel Austraalias. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Kälissaar, Tiina (2010). Eestlased ja eesti keel Saksamaal. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Lados, G. (2013). The impact and importance of return migration in East Central Europe. *Forum geografic. Vol XII, Issue 2, 132-137*; Martin, R., Radu, D. (2012) Return migration: The esperience of Eastern Europe. International Migration, Vol 50 (6), 109-111.

Lõimuv Eesti 2020. Vabariigi Valitsuse poolt heaks kiidetud 29. detsember 2014

Martin, R., Radu, D. (2012). Return migration: The esperience of Eastern Europe. International Migration, Vol 50 (6), 109-110.

Migration Policy Institute (2015). Diasporas and Development in Post-Communist Eurasia. Saadaval [http://www.migrationpolicy.org/article/diasporas-and-development-post-communist-eurasia].

Mikes Kelemen Program (2014). Saadaval [https://www.nemzetiregiszter.hu/mikes-kelemen-program]

Ministry of Education, Youth and Sports (2015). Support for Compatriot Communities Abroad. Saadaval [http://www.msmt.cz/eu-and-international-affairs/support-for-compatriot-communities-abroad?lang=2].

Ministry of Foreign Affairs of the Republic of Latvia (2014). Diaspora Politics in Latvia. Saadaval [http://www.mfa.gov.lv/en/policy/2014-12-22-11-41-00/diaspora-policy-in-latvia].

Mürk, Harry William (2010). Eesti keel, ei! Ehk eesti keel ja meel Kanadas. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

National Geographic Society (2005) Human Migration Guide

Nemzeti Regiszter. Saadaval [https://www.nemzetiregiszter.hu/]

Pirvu, R., Axinte, G. (2012). Return migration – reasons, consequences and benefits. *Annals of the University of Petrosani, Economics*, 12 (4), 194.

Politsei- ja Piirivalveamet: elamisluba õppimiseks. Saadaval [https://www.politsei.ee/et/teenused/elamisluba/tahtajaline-elamisluba/oppimiseks/]

Praakli, Kristiina (2010). Eestlased ja eesti keel Soomes. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Praakli, Kristiina ja Viikberg, Jüri (2010). Väliseesti keele uurimisest. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Public Broadcasting of Latvia (2015). Latvians return home for family and jobs. Saadaval [http://www.lsm.lv/en/article/societ/society/latvians-return-home-for-family-and-jobs.a113813/].

Public Broadcasting of Latvia (2015). Young emigrants targeted by internship initiative. Saadaval [http://www.lsm.lv/en/article/societ/society/young-emigrants-targeted-by-homecoming-initiative.a114429/].

Pungas, Enel; Toomet, Ott; Tammaru, Tiit ja Anniste, Kristi (2012). Are Better Educated Migrants Returning? Evidence from Multi-Dimensional Education Data. – Norface Migration, discussion paper No. 18.

Raag, Raimo (2010). Eestlased ja eesti keel Rootsis. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Rahvuskaaslaste programm 2009-2013. Saadaval [https://www.hm.ee/sites/default/files/rahvuskaaslased_2009-2013.pdf].

Rahvuskaaslaste programm 2014-2020. Saadaval [https://www.hm.ee/sites/default/files/rahvuskaaslaste_programm_2014_2020.pdf]

Ravikindlustuse seadus. Vastu võetud 19.06.2002, RT I, 2002, 62, 377. Viimati muudetud 18.02.2015, RT I, 23.03.2015, 1.

SA Eesti Migratsioonifond Euroopa Rändevõrgustik (2009) Toetatud tagasipöördumine ja re-integratsioon kolmandatesse riikidesse – Euroopa Liidu programmid ja strateegiad.

Siimer, Õ. (2010) Õnnestav õpetus. Kaukaasia eestlaste tagasiränne ja psühholoogiline kohanemine

Siseturvalisuse arengukava 2015–2020. Vabariigi Valitsuse poolt vastu võetud 27.02.2015

Smoliner, S.; Förschner, M.; Nova, J. (2012). Regions benefitting from returning migrants. Comparative Report on Re-Migration Trends in Central Europe. Saadaval [http://www.iom.cz/files/Comparative_Report_on_Re-Migration.pdf].

Support for Compatriot Communities Abroad. Scholarships, language teaching and teaching methodology. – Ministry of Education, Youth and Sports. Saadaval [http://www.msmt.cz/eu-and-international-affairs/support-for-compatriot-communities-abroad?lang=2].

Tammaru, T. (2001) Pendelränne ja Eesti linnade mõjualad

Tammaru, Tiit; Kumer-Haukanõmm, Kaja ja Anniste, Kristi (2010). Eesti diasporaa kujunemise kolm lainet. Eestlased ja eesti keel välismaal. – Eesti Keele Sihtasutus, koostanud ja toimetanud Kristiina Praakli ja Jüri Viikberg.

Tarum, Häli (2014). Eesti tööealise elanikkonna väljarändepotentsiaal aastal 2013. – Sotsiaalministeeriumi toimetised nr 2/2014.

The Baltic Course (2015). Latvian MFA: Diaspora and Migration Centre is essential for the implementation of the diaspora policy. Saadaval [http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=104079].

The Baltic Course (2015). Latvian MFA: Diaspora and Migration Centre is essential for the implementation of the diaspora policy. Saadaval [http://www.baltic-course.com/eng/analytics/?doc=104079].

Tšehhi piirideta koolide programm. Saadaval [http://csbh.cz/sekundarni-odkazy/co-je-csbh/about-us]

Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2011–2015. Vabariigi Valitsuse 5. mai 2011a korralduse nr 209 lisa

Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2014-2015. Vabariigi Valitsuse 24. aprilli 2014a korraldus nr 180 lisa

Vabariigi Valitsuse tegevusprogramm 2015-2019. Vabariigi Valitsuse 29. mai 2015a korralduse nr 231 lisa

Valk, Aune ja Ojamaa, Triin (2011). Identiteedist ja selle muutumisest väliseesti ühiskonnas. – Rahvuslik Kontakt, 4 (212), 21-27.

VÄLEK, Eesti koolid väljaspool Eestit. Saadaval [https://www.facebook.com/groups/338388539586219/]

Välismaalaste seaduse ja isikut tõendavate dokumentide seaduse muutmise ning sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seadus. Vastu võetud 13.06.2013, RT I, 02.07.2013, 3.

Välismaalaste seadus. Vastu võetud 09.12.2009, RT I 2010, 3, 4. Viimati muudetud 09.06.2010, RT I 2010, 41, 240.

Ülevaade riigi rändepoliitika valikutest: milline on rände roll tööjõupuuduse vähendamisel? Riigikontrolli ülevaade Riigikogule, Tallinn, 16. juuni, 2015: http://www.riigikontroll.ee/Suhtedavalikkusega/Pressiteated/tabid/168/ItemId/810/View/Docs/amid/557/language/et-EE/Default.aspx

LISA 1 – programmi „Globaalne Leedu'" tegevused ja meetmed

- Tegevus 1 – julgustada Leedu rahvuskaaslasi säilitama Leedu identiteet ja ajalooline mälu.
  - „Globaalse Leedu" idee edendamine – nt GLL (*Global Lithuania Leaders,* globaalsed Leedu juhid) auhinnad Leedu globaalset positsiooni soodustavate rahvusvaheliselt silmapaistvate leedulaste jaoks;[169]
  - Leedu identiteeti, ühtekuuluvustunnet ja koostööd edendavate organisatsioonide tegevuse toetamine – nt 2012. aastal algatasid ja rakendasid Leedu rahvuskaaslaste organisatsioonid ülemaailmselt 97 projekti;
  - Leedu haridustegevuste toetamine, mida viivad läbi ametlikud ja mitteametlikud haridusasutused välismaal;
  - Õpetajate ja kultuuritöötajate lähetamine vastavalt vajadusele;
  - Leedu koolide õpetajate ja kultuuritöötajate ametialane täiendusõpe;
  - Igapäevane uudiste edastamine välismaal tegutsevatele Leedu meediavahendajatele;
  - Laialt kättesaadava õppimismooduli (visuaalne, teksti- ja audiomaterjal) loomine ja pakkumine Leedu koolidele läbi moodsate IT võimaluste;
  - Leedu rahvusvähemuse olukorra jälgimine välismaal inimõiguste kontekstis.
- Tegevus 2 – Leedu rahvuskaaslaste motiveerimine Leedu poliitilisest, majanduslikust, teaduslikust, sotsiaalsest ja kultuurilisest elust osa võtmiseks.
  - E-hääletussüsteemi loomine;
  - Välismaal elavate leedulaste jaoks oluliste küsimuste käsitlemine – nt valimisringkondade sisseseadmine, vastavate seaduste vastuvõtmine jms;
  - Info edastamine Leedu investeerimiskliimast, EL struktuurifondide kasutamine, võimaluste loomine välismaal elavate leedulaste osalemiseks innovatsiooni, investeeringute ja kaubandusega seonduvates projektides;
  - WLEF (*World Lithuanian Economic Forum,* üleilmne Leedu majandusfoorum) tegevuste arendamine;
  - Leedu kultuuripärandi ülemaailmne tuvastamine, säilitamine ja taastamine;
  - Välismaal asuvate Leedu arhiivide tuvastamine, integreerimine ühtsesse infosüsteemi ning nende haldamise ja kasutamise koordineerimine;
  - Välismaal elavate leedulaste julgustamine Leedus õppimiseks;
  - (Nii Leedus kui välismaal töötavate) Leedu teadlaste ja kunstnike vaheliste sidemete tugevdamine ning ühiste ürituste korraldamine – nt 2012. aasta kunstnike töötuba *(Migrating Birds*[170]*,* rändlinnud*);*
  - Spordiürituste toetamine – nt üleilmsed Leedu sportmängud.
- Tegevus 3 – „ajude väljavoolu" protsessi muutmine „ajude ringluseks".
  - Välismaal elavate leedulaste alase statistika koondamine rahvaloenduste põhjal;
  - Välismaal elavate leedulaste olukorda kaardistav uurimistöö;

[169] Vt nt [http://gllawards.lt/about-gll-awards/].
[170] Vt nt [http://blog.darijasart.com/tag/migrating-birds/].

- *Outreach*-tegevuste (kodukeskkonna lähedal pakutavate tegevuste) arendamine, sh välismaal elavatele leedulastele informatsiooni pakkumine;
- 17. juuli (ülemaailmse Leedu ühtsuse päev) arvamine mälestatavate päevade hulka, ühisalgatuste toetamine – nt 2012. aasta üleilmne Leedu noorte kogunemine;
- Re-integratsiooni teenuste süsteemi loomine (sh psühholoogiline konsultatsioon, infoleht „Elu ja töö Leedus");
- Välismaal elavate Leedu noorte praktika- ja mentorlusprogrammide toetamine – nt *„LT Big Brother"* professionaalne mentorlusprogramm

➢ Tegevus 4 – innovaatilise tehnoloogia kasutamine uue kommunikatsioonisüsteemi loomiseks.
- Professionaalide võrgustiku loomine – kolmepoolne kokkulepe (GLL, Leedu EAS, Leedu Välisministeerium);
- „LTV World" telekanali ülekandevõrgustiku säilitamine ja arendamine vastavalt võimalustele, suurendamaks Euroopas ja Põhja-Ameerikas elavate leedulaste võimalust vaadata Leedu telesaateid;
- Spetsiaalsete TV ja raadioprogrammide algatamine ja ettevalmistamine, mis käsitleksid Leedut, välismaal elavaid leedulasi, nende organisatsioone ja tegevusi jms;
- Välismaal elavate leedulaste vajaduste uuringu teostamine.

➢ Tegevus 5 – Leedu rahvuskaaslaste julgustamine Leedu esindamisel ja propageerimisel.
- Välismaal elavate leedulaste ja „Leedu sõprade" kaasamine ülemaailmsesse Leedu avalikku diplomaatiasse, pakkudes infot Leedu, tema huvide ja võimaluste kohta;
- Leedu kultuuri tutvustava info ettevalmistamine ja edastamine võõrkeeltes;
- Leedu rahvuskaaslaste tegevuste tutvustamine kodumaal.

'Globaalse Leedu' programmi koordineerimine[171]

[171] Saadaval [http://www.sirius-migrationeducation.org/wp-content/uploads/2014/12/Ginte-Damusis_Global-Lithuania-Strategy_2nd-Baltic-Round-Table_03-11-14.pdf].